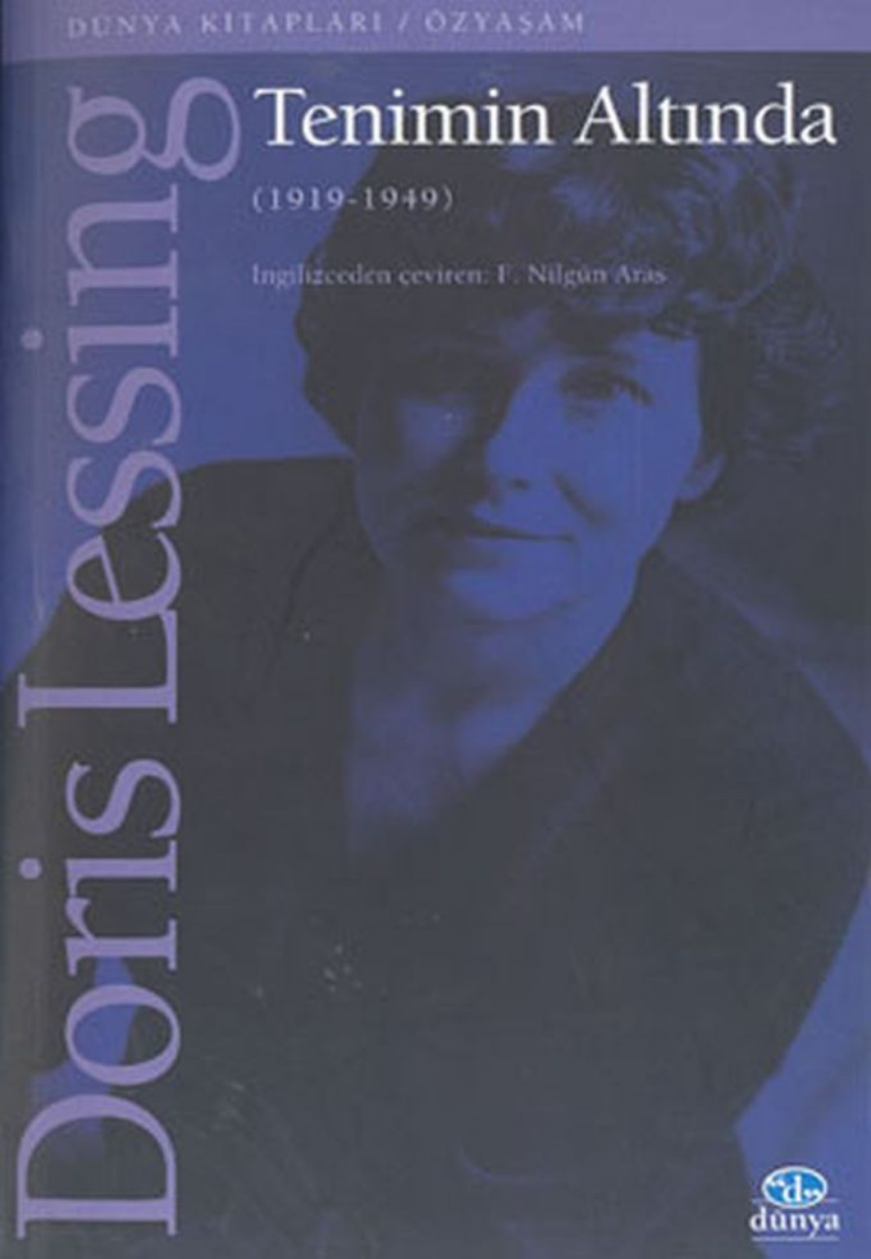
DÜNYA KİTAPLARI / ÖZYAŞAM

Doris Lessing

Tenimin Altında

(1919-1949)

İngilizceden çeviren: F. Nilgün Aras



dünya

DÜNYA KİTAPLARI / ÖZYAŞAM

DORIS LESSING

TENİMİN ALTINDA

İngilizceden Çeviren
F. Nilgün Aras

DÜNYA KİTAPLARI 279
Özyaşam 1
Tenimin Altında
(Under My Skin)
Doris Lessing

Yayın Yönetmeni Feridun Andaç
Sanat Yönetmeni Fatih Durmuş
İngilizceden Çeviren F. Nilgün Aras
Dizi Editörü Gülay Türkmen
Düzelti Semra Altuntaş
Grafik Uygulama Erdal Bayraktar
Kapak Fotoğrafı Hulton Archive by Getty Images
Teknik Hazırlık ve Basım Dünya Yayıncılık A.Ş.
Birinci Basım Ekim 2004

ISBN: 975-304-137-3

© Dünya Yayıncılık, 2003
© Doris Lessing, 1994

Tüm hakları saklıdır.
Bu kitabın yayın hakları ONK Ajans aracılığıyla
Dünya Yayıncılık A.Ş. tarafından satın alınmıştır.
İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.
Kitapta kullanılan fotoğraflar yazarın izniyle
Doris Lessing arşivinden alınmıştır.

Dünya Yayıncılık A.Ş.
"GLOBUS" Dünya Basınevi
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar/İstanbul
Tel: (0212) 440 24 24 pbx
Fax: (0212) 440 23 88
http://www.dunyakitaplari.com
e-posta: dunyayayincilik@dunya.com
internet satış adresi: http://www.dunya.com

DORIS LESSING

TENİMİN ALTINDA

İngilizceden Çeviren
F. Nilgün Aras

dünya
kitapları

Doris Lessing, 1919'da Iran'da doğdu ve beş yaşından itibaren Güney Rodezya'da, bugünkü adıyla Zimbabwe'de yaşamaya başladı. Çocukluğunu büyük bir çiftlikte geçirdi ve 1949'da Ingiltere'ye gitti. Yanında ilk romanı *Türkü Söylüyor Otlar*'ın elyazmalarını da götürdü ve 1950'de basılan roman Britanya, Amerika ve pek çok Avrupa ülkesinde büyük başarı kazandı. O zamandan beri, yalnızca bir roman yazarı olarak değil, deneme ve kısa öykü yazarı olarak da ünü artıyor. Kısa romanlarını topladığı *Five* ile 1954'te Somerset Maugham Ödülü'nü kazandı. 1981'de Avusturya Devleti Avrupa Yazını Ödülü'nü, 1982'de Alman Federal Cumhuriyeti Shakespeare Ödülü'nü aldı. Başlıca romanları arasında *Altın Defter (The Golden Notebook)*, *The Summer Before the Dark* ve *The Memoirs of a Survivor* sayılabilir. "To Room Nineteen" ve "The Temptation of Jack Orkney"in de aralarında olduğu kısa öyküleri birkaç ciltte toplanmıştır; Afrika üstüne öyküleri ise *This Was The Old Chief's Country* ve *The Sun Between Their Feet*'te yer alır. *Argostaki Kanopus Arşivleri* genel başlığı altında topladığı beş romanın ilki *Şikasta*, 1979'da yayımlanmıştır. 1985 yılında *The Good Terrorist* romanı ile hem W.H. Smith Yazın Ödülü'nü hem de Italya'da Mondello Ödülü'nü almıştır. Italyan Grinzane Cavour Ödülü, son sınıf öğrencilerinin oylarıyla seçilen *The Fifth Child*'a verilmiştir. *Sekizinci Gezegen*, Philip Glass tarafından, librettosu Doris Lessing'e ait bir opera olarak uyarlanmış ve prömiyeri Houston'da yapılmıştır. En yeni çalışmaları *The Grandmothers*, *The Sweetest Dream* ve *On Cats*'tir.

Türkçede yayımlanan başlıca yapıtları: *Afrika Öyküleri* (çev.: Yasemin Alptekin, Kaynak Yay., 1985); *Sevme Alışkanlığı* (çev.: Aslı Biçen, Mitos Yay., 1990); *Beşinci Çocuk* (çev.: Nihal Yeğinobalı, Afa Yay., 1990); *Siyah Madonna* (çev.: Aslı Biçen, Ayrıntı Yay., 1991); *Terörist* (çev.: Zeynep Sirer, Afa Yay., 1992); *Gene Aşk* (çev.: Tomris Uyar, Can Yay., 1997); *Altın Defter* (çev.: Aslı Çelik, Can Yay., 2 cilt, 1998); *Argostaki Kanopus Arşivleri I / Şikasta* (çev.: Erol Özbek, Çiviyazıları Yay., 1999); *Argostaki Kanopus Arşivleri II / Evlilikler* (çev.: Erol Özbek, Çiviyazıları Yay., 1999); *Argostaki Kanopus Arşivleri III / Sirius Deneyleri* (çev.: Erol Özbek, Çiviyazıları Yay., 2000); *Argostaki Kanopus Arşivleri IV / Sekizinci Gezegen* (çev.: Erol Özbek, Çiviyazıları Yay., 2000); *Mara ile Dann* (çev.: Dilek Şendil, Can Yay., 2001); *İçinde Yaşamayı Seçtiğimiz Hapishaneler* (çev.: Berna Kurt, Çitlembik Yay., 2003); *Türkü Söylüyor Otlar* (çev.: Aylin Sağtur, Can Yay., 2004).



1

"Çok güzeldi ama aklı fikri atlar ve danstaydı."

Annem çocukluğuyla ilgili hikâyelerde bu lafı hep tekrarlıyordu ama yıllar sonra anladım: "Dur hele, bu bahsettiği kendi annesi." Başka bir anlatım hiç kullanmadı annesi için; üstelik bunların kendi sözleri olması imkânsızdı; annesini hatırlamıyordu bile. Belki de hizmetçilerden duymuştu bunları; çünkü bilinçaltından bir mutfak ifadesi gelip ağzının kenarında bir aşağılamayla, onaylamaz bir şekilde yüzüne yerleşiyordu. Bu burun kıvırma, benim için aşağıdakilere has egzotik bir dünya yaratıyordu ki oradakilere de belki yamyamlık ve barbarlık öyküleri ancak aynı etkiyi yapabilirdi. Emily McVeagh üçüncü çocuğunu doğururken karın zarı iltihabından öldüğünde, ilk çocuk olan annem henüz üç yaşındaydı; bebekleri, hizmetçilerle dadılar büyüttüler. Emily'nin bir fotoğrafı bile yok. O hiç kimse, bir hiç. John William McVeagh ilk karısından hiç bahsetmemişti. "Ne yapmış olabilirdi?" diye soruyorum kendime. Havai olmak suç değildi ki. Sonunda buldum: Emily Flower avamdı, sorun da buydu işte.

Sonra bir araştırmacı, kendisinden o uzak diyarları aydınlatması istendiğinde, ancak Trollope'un yazabileceği Viktoryen bir romana temel olabilecek kadar çok malzemeyle çıkageldi ama Emily Flower üstüne yazılabilecek 'Ne Kusur İşledi?' adlı bölüm, çok kısa ve çok acıklı olabilirdi ancak.

Bir cümleyle Dickens İngilteresi'ni canlandırıveren araştırmacı, "Flower ailesiyle ilgili bilgiler, doğum, evlilik, ölüm belgeleri, kilise, nüfus sayımı, çıraklık, su ve elektrik kayıtları, kayık sahiplerinin belgelerinden, yerel tarih ve vasiyetnamelerden elde edildi" diyor.

1827 sayımında denizci, 1851'de ise kumanyacı olarak geçen bir Henry Flower var. Kendisi Somerset'te, karısı Eleanor ise Limeho-

use'da[1] doğmuş. Oğulları George James Flower, delişmen Emily'nin babası, akrabaları John Flower'ın yanına çırak verilmiş. Flower ailesinin kayıkları varmış ve Emily'nin doğum kâğıdında babasının mesleği mavnacı olarak yazılmış.

Flower klanı şimdi yıkılmış olan Flower Terrace[2] ve civarında yaşıyordu. George James ve karısı Eliza Miller, Flower Terrace, 3 numarada oturuyorlardı. Canary Wharf[3] denilen yerin yakınlarında, Poplar'daydı burası. Dört çocukları vardı. Eliza otuz beş yaşında dul kaldı. O zamanlar her ne kadar kadınlar böyle işlere girişmese de, kayıkçı ve mavnacıların, Eliza'nın mavna sahibi olarak çalışmasına ve çıraklar almasına izin vermeleri, klanın birbirine yakınlığını ve yardımlaşmasını gösteriyor. Eliza, oğlu Edward'ı önce yanına çırak olarak aldı ve daha sonra mavna sahibi ve yükleme boşaltmacı olarak annesinin yerine Edward geçti. Çocukları zengin oldular ve anneleri güzel bir eve ve yıllık bir gelire kavuştu. Emily en küçükleriydi ve John William McVeagh ile 1883'te evlendi.

Annem büyüdüğü evi "yüksek, dar, soğuk, karanlık, kasvetli" ve babasını da "disiplinci, katı, korkutucu, her zaman ahlaki nutuklar atmaya hazır biri" olarak anlatırdı.

Hali vakti yerinde işçi sınıfı, Viktorya döneminin sonlarında yarışlar, partiler ve her çeşit kutlamalarda boy göstererek iyi bir hayat sürüyordu. Keyifle yiyip içiyorlardı. Akrabalar ve arkadaşlarla dolu Flower Terrace'ta ve yan sokaklarda, ne soğuk ne kasvetli tek bir köşe kesinlikle yoktu. Emily, işte bu sıcak klan yaşantısından çıkıp John McVeagh'nin kuşkusuz ateşli kollarına geldi. Evlendiğine göre, John William McVeagh karısına sırılsıklam âşık olmalıydı. Fakat Emily'nin onun emellerine uyması, işçi sınıfını arkasında bırakmak için savaşan bir adamın korkunç züppeliklerine ortak olması gerekiyordu. Dans etmek, iyi vakit geçirmek, yarışlara gitmek amacıyla her fırsatta basit yuvasına koşarak geri dönüşünü hayal edebiliyorum. Kocasının evinde, yaptığı hiçbir şey onaylanmıyordu ve bence tam da bu yüzden, otuz iki yaşında ölüp gitti.

1. Londra'nın liman işçileri mahallesi. (ç.n.)
2. Çoğunlukla işçi sınıfının oturması için yapılmış, ön ve arkasında bahçesi olan, birbirine bitişik sıraevler. (ç.n.)
3. Londra'da eskiden antrepo olan yerlerden biri. (ç.n.)

Annem dedesinden –John William'ın babasından– hiç bahsetmedi. Bu da John William'ın, Emily'den olduğu kadar, ondan da hiç bahsetmediği anlamına geliyor.

Araştırmacı diyor ki: "Bu aile hakkındaki bilgiler doğumlar, ölümler ve evlilikler, kilise kayıtları, belediye ve askerlik belgelerinden, Kırım Savaşı üzerine kitaplar, sayımlar, vasiyetler ve bölge rehberlerinden elde edildi. John McVeagh'nin doğum yeri ve yılı çelişkili. Askerlik kayıtlarındaki doğum ve mesleklerle ilgili cevaplar sıklıkla yanlıştır, çünkü çeşitli nedenlerle, askere yazılırken yanlış bilgi vermek olağandır. 1837 öncesi kayıtların doğruluğunu kontrol etmek oldukça zor. Zaten kayıt büroları on dokuzuncu yüzyılda pek de titiz çalışmıyorlardı."

John McVeagh Portekiz'de doğmuştu ve babası da askerdi. Dördüncü Hafif Süvari Birliği'ndendi; orduyu 1861'de terk ettiğinde hastane başçavuşuymuş. Kırım'da ve Türkiye'nin doğusunda, Kırım Savaşı'nda bulunmuş; gerçekten oradaymış! (Pek çok asker, doğru olmadığı halde bu iddiada bulunur.) Peki ama, böylesi bir vahşete katılmış olmayı neden isterler? John McVeagh'nin askerliği mükemmeldi. Saldırıda, atı vurulunca, kendi de yaralı olmasına rağmen diğer yaralılara bakmış. Çeşitli madalyalar almış. 1 Mart 1862 tarihli *United Service Gazette*'de şunlar yazılmış:

> Kraliçenin 4. Süvarileri bildiriyor. Geçen ayın 21'inde bu birliğin eski başçavuşu, Tower'ın yeni Çiftçi Muhafızı, J. McVeagh'ye, eski birliği tarafından, içinde 20 guinea olan bir kese ile yaptığı hizmetlerin yazıldığı gümüş bir enfiye kutusu takdim edilmiştir. Birkaç ay önce Curragh'daki birliğinden, 24 yıllık hizmetten sonra, yeni görevine başlamak üzere ayrılan Başçavuş McVeagh üstün hizmetlerinden dolayı, pek az insana nasip olacak şekilde ödüllendirilmiştir. Gedikliler ve erbaşlar, McVeagh'ye, üzerinde "Herkese gösterdiği şefkat nedeniyle hastane Başçavuşu John McVeagh'ye saygımızın bir nişanesi olarak" yazan muhteşem bir çay servisi hediye etmişlerdir. Kendisine, Kırım Savaşı sırasında, birliğiyle her an çarpışmalarda hasta ve yaralılara bakmış olması ve böylesine kusursuz davranışları nedeniyle bir madalya verilmiş, yıllık 20 sterlin bağlanmış, bunun yanı sıra bir Türk ve dört çubuklu bir Kırım madalyası da almıştır.

Karısı Martha Snewin'in babası ayakkabıcıydı. Martha, Kent'te doğmuştu. Kocası orduda yazıcıyken, onunla birlikte ülkenin her yerinde dolaşmıştı. Hakkında bütün bildiğimiz bu kadar. Babaları, çocuklarının iyi eğitilmelerine çalışmış, karısının ölümünden sonra babasına bakan kızı Martha yokluk çekmemiş ama tarihin görünmez kadınlarından biri olmuştu.

Dedem John William en küçük oğul. Önceleri meteoroloji bürosunda, 1881'de de bankada memurluk yapmış. Sonradan Barkin Caddesi'nde banka müdürü olmuş, Blackheath'te ölmüş. Evden eve taşınırken kendini de geliştirmiş ve basit bir askerin oğlu olduğu halde, ikinci karısını St. George's Hanover Square'den almış.[4] İhtişamlı kemerli burnu yüzünden Yahudi sandığım bu üvey anne, sonradan Anglikan Kilisesine papaz olan muhalif bir din adamının kızıydı. Orta sınıf bir aileye mensuptu. Adı Maria Martyn'di. Annem onu, nefretle, tipik bir üvey anneden bahseder gibi, "soğuk, görevlerini bilen, dürüst, ama üç çocuğa sevgiyle, hatta sevecenlikle bile yaklaşamayan biri" olarak tarif ederdi. Çocuklar, izin verildiği sürece, aşağıda hizmetçilerle kalmayı tercih ediyorlardı ama annem ve kardeşi John, saplantı halinde değilse de züppece orta sınıf üyesi olurken, üçüncü çocuk Muriel, evlenerek işçi sınıfına geri döndü. Her ne kadar annem arada sırada onunla görüşmeyi sürdürdüyse de babası onu asla affetmedi. Hizmetçilerse, "annesine çekmiş" dediler.

Aslında her iki kızı da onu hayal kırıklığına uğrattı. Annem üniversiteye gitmek yerine hemşire olmaya karar verince –ki John William onunla ilgili yüksek hayaller kuruyordu– o da gözden düştü. Ta ki başarılı oluncaya kadar; ama o zaman da çok geç kalınmış, bağlar kopmuştu. Babasından asla ama asla sevgiyle bahsetmedi annem. Saygı, evet; ona iyi davrandığı için babasına minnet duyuyordu çünkü babası o ve kardeşleri için orta sınıf çocuklarına uygun her şeyi yapmıştı. Annem iyi bir okula gönderilmiş, müzik eğitimi almıştı; hatta o kadar iyiymiş ki konser piyanisti olarak çalışabileceği bile söylenmiş sınavlarda.

Bu uzun öykünün anneme ait bölüm başlığı kederli, ancak yaşım ilerledikçe yaşantısı daha da üzüntü verici görünüyor. Annesini

4. Mahalleden mahalleye sınıfsal bir yükseliş anlatılıyor. (ç.n.)

ve babasını sevmemişti. Babam da kendisininkileri. Bunu anlayabilmem yıllarımı aldı, çünkü hep şakayla karışık, evi mümkün olan ilk fırsatta terk ettiğini ve olabildiğince uzağa, Luton'da banka memuru olmaya gittiğini söylerdi.

Babamın büyük babası James Tayler, 1851 sayımında 600 dönüm arazi ve beş işçi ile, Doğu Bergholt'ta çiftçi görünüyor. Belki de başarısızlığının nedeni melankoliye ve felsefi şiire düşkünlüğüdür. Matilda Cornish'le evlenmiş. Tayler ailesi çeşitli seviyelerde banka ve devlet memurluğu yapmış küçük çaplı edebiyatçılardan oluşuyor; çoğunlukla çiftçi olarak, Suffolk ve Norfolk'un her yerinde bulunmuşlar. On dokuzuncu yüzyılın göçleri sırasında Avustralya ve Kanada'ya yerleşmişler, pek çoğu hâlâ oralarda yaşıyorlar. Alfred, çiftçi olmamaya karar vermiş. Colchester'da banka memurluğu yapmış. Karısının adı Caroline May Batley.

İşte Caroline May Batley, yani babamın öylesine nefret ettiği bu kadın, annesiydi.

Babası Alfred Tayler'i "vaktinin çoğunu köyün kilisesinde org çalarak geçirdiği için hırslı karısını deliye çeviren, hırssız ve hayalci bir adam" olarak tasvir ederdi. Ama bunu duyduğum sıralarda benim babam da hırssız, hayalci bir adam olarak zavallı karısını deliye çevirmekteydi. Aslına bakarsanız, dedem Alfred, London County Westminster Bank'in Huntington müdürü olmuştu. Ama mahallenin kilisesinde org çalmayı sürdürüp sürdürmediğini bilemiyorum. Caroline May ölünce, aynı yıl, kendinden oldukça genç bir kadınla yeniden evlendi; Marian Wolfe, o yetmiş dördündeyken yalnızca otuz yedi yaşındaydı. O da bir din adamının kızıydı.

Din adamları ve banka müdürleri, ailenin her iki kanadında da belgeleriyle yer alıyorlar.

Caroline May Batley –babamın annesi– de en az zavallı Emily kadar silik. Babamın onun hakkında hatırlayabildiği tek hoş şey, Bayan Beeton'ın tarifine göre pişirdiği lezzetli ama sade yemekler. Babamın sayısız kereler yinelediği ve annemin de heyecanla katıldığı öykü, Royal Free Hastanesi'ne gelip yeni nişanlıları karşısına alışı ve babama eğer bu savaş baltası gibi hemşire McVeagh ile evlenirse hayatı boyunca nasıl pişmanlık duyacağını anlatışı. Eminim, sorulsa,

Caroline May de kendi adına bir şeyler söylerdi bu konuda. Bir ihtimal, ressam Constable ile akrabalığı var. Öyle olduğuna inanmak istiyorum.

Annemin çocukluğu ve genç kızlığı her şeyi iyi yaparak geçmiş, sert babasını memnun etmek zorundaymış çünkü. Okulda mükemmelmiş, hokeyi, tenisi ve lakrosu[5] iyi oynarmış, bisiklete binermiş. Tiyatro ve konserlere, müzikallere gidermiş. Olağanüstü bir enerjisi varmış. Her türlü ilerici kitabı okumuş ve çocuklarını kendisi gibi soğuk ve kuru yetiştirmeyeceğine yemin etmiş. Montessori ve Ruskin[6] çalışmış; H.G. Wells'i, özellikle de çocukların yetiştirilirken nasıl bozulduğuyla dalga geçen *Joan and Peter*'i okumuş. Yaşıtlarının hepsinin *Joan and Peter*'i okumuş olduklarını ve daha iyisini yapacaklarına kesin kararlı olduklarını bana anlatmıştı. Bir dönem böylesine etkili olabilen kitapların sonradan silinip gitmesi ilginç. Kipling'in *Baa Baa Black Sheep*'ini okurken kendi çocukluğunu düşünüp nasıl ağladığını anlatmıştı.



Babam Alfred Cook Tayler (1915).

Sonra, hemşire olarak o kadar düşük bir ücretle yaşamak zorunda kalmış ki çoğunlukla aç geziyor, eldiven, mendil veya güzel bir bluz alamıyormuş. Birinci Dünya Savaşı başladığında çok kötü yaralanmış olan babam, hastanede, hemşire McVeagh'nin koğuşuna gelmiş. Orada bir yıldan fazla kalmış; bu arada da annemin kalbi gerçekten kırıkmış, çünkü sevgilisi, onu seven genç doktor, bir torpidonun batırdığı gemide boğulmuş.

Genç kızlık dönemini Viktorya ve Edward devrinde geçiren annem modern bir genç kadın olurken, babam köy çocukluğu yaşamış; çünkü, annemin tersine, okulu hiç sevmediği için okul dışındaki her dakikasını Colchester civarındaki çiftçi ço-

5. Kanada'ya özgü bir top oyunu. (ç.n.)
6. İtalyan ve İngiliz iki eğitimci. (ç.n.)



Annem Emily Maude McVeagh, genç kızlığında.

cuklarıyla geçirmiş. Anne babası, şımarık olmasın diye onu dövermiş. Ölene kadar, iki ayinin ve din dersinin olduğu pazar günlerinden dehşetle bahsederdi. Bütün hafta, pazarı düşünüp içi kararırdı, bu nedenle de yıllarca kilisenin yanından bile geçmedi. Dediğine göre, çocukluğu aynen, Butler'ın yazdığı *The Way of All Flesh*'teki gibi geçmişti, fakat neyse ki, her zaman tarlalara sığınabiliyordu. Hep çiftçi olmak istemiş ama okul biter bitmez ailesinden uzaklaşabilmek için, nefret ettiği ama çok çalıştığı bankaya girmiş. O zamanlar insanlar çok çalışırlar ama çok da spor yaparlardı. Sporun her türlüsünü seviyormuş; kriket ve bilardoda milli olmuş, ata binmiş, dans etmiş, başka bir kasabadaki dansa gidip gelebilmek için kilometrelerce yürümeyi göze alabilirmiş. Annemin gençliği *Ann Veronica* veya Shaw'un 'Yeni Kadınlar'ına ne kadar benziyorsa babamınki de D.H. Lawrence'ın *Oğullar ve Sevgililer*'inde (*Sons and Lovers*) veya *The White Peacock*'ta anlatılan yaşama o kadar benziyordu; duyarlı ve bilinçli olan genç insanların, kitap değiş tokuş ederek ve konuşarak kendilerini geliştirdikleri edebî arkadaşlıklar... Ailesinden uzaklaştığı ve bağımsızlaştığı andan itibaren, harika vakit geçirmeye başlamıştı ve her bir dakikanın tadını çıkardığını söylerdi; o on yıl boyunca ondan daha iyi yaşayan birinin asla bulunamayacağını iddia ederdi. Savaş başladığında yirmi sekiz yaşındaymış. Dediğine göre, şansı iki kere yardım etmiş: Önce, apandisit yüzünden siperlerden geri gönderilmiş ve bütün bölüğünün öldüğü Somme Çarpışması'nda bu nedenle bulunmamış, sonra da Passchendaele'den bir iki hafta önce bacağına mermi isabet etmiş ki orada da bölüğünden hiç kimse sağ kalmamış.

Sadece kesik bacağından dolayı değil, o zamanki adıyla 'bomba şoku'[7] yüzünden de çok hastaydı. Aslında depresyondaydı, gerçek

7. Bugünkü adıyla "travma sonrası sendromu". (ç.n.)

bir depresyon; dediğine göre soğuk, karanlık, kapısız ve kimsenin onu kurtarmaya gelmediği, içeri giremediği bir odadaydı. Gönderildiği 'kibar doktor', tıbbın yapabileceği hiçbir şey olmadığını, dayanması gerektiğini, bu ıstırabın geçici olduğunu söylemişti. Babamın aklından geçen 'kötü düşünceler', sandığı gibi sadece ona mahsus değildi, herkesin aklında kötü şeyler olabilirdi ve savaş bunları daha da çoğaltmıştı, işte hepsi buydu. Fakat babam bazı askerlerin şoka girdikleri için veya kendilerini çamur deliklerinden dışarı atıp düşmanla yüzleşemedikleri için korkaklıkla suçlanıp nasıl kurşuna dizildiklerini hatırlıyor ve anlatıyordu. "Bana da olabilirdi. Sadece şans eseri kurtuldum" deyip durdu bütün hayatı boyunca.

İşte, annemin koğuşuna böyle geldi. Doğu Londra'daki eski Royal Free Hastanesi'ne. Büyük aşkının boğulmasından sonra annemin mutsuzluğunu görmüştü ve meşhur eğitim hastanesi St. George'da, genellikle daha olgun kadınlara önerilen, onur verici bir başhemşirelik önerisi aldığını biliyordu. Fakat gene de evlenmeye karar verdiler; babam için bunda bir sakınca yoktu ama annem için vardı, daha sonra kendisi böyle söyledi çünkü. Babam sık sık, akıl sağlığını, her şeyini anneme borçlu olduğunu söylerdi; çünkü babama göre, onun sadık hemşireliği olmasa bir yıl süren bu hastalığından asla kurtulamazdı. En iyi evliliklerin, sevgiyle yapılanlar olduğunu eklerdi. Annem ise o sırada becerilerinin ve başarısının tadını



Babam Royal Free Hastanesi'ndeki odasında, annem Hemşire McVeagh ile, bacağı kesildikten sonra.

çıkarıyordu ve büyük bir eğitim hastanesinde mükemmel bir başhemşire olabileceğini biliyordu. Fakat çocukları da olsun istiyordu, küçükken kendi çektiklerini onlara yaşatmamak için. Öyle diyordu.

Verilen sözlerin tutulmaması yüzünden ülkesini asla ama asla affetmeyen tek asker babam değildi. İngiltere, Fransa ve Almanya'da, ölene kadar kırgınlıklarını unutmayan bu eski askerlerden pek çok vardı. İdealist ve saftılar: Savaşı bitirecek savaşın bu olduğuna gerçekten inanmışlardı. Londra'da, 'kaknem karılar' dediği kadınlar, babama beyaz tüy[8] vermişlerdi, üstelik pantolonunun içindeki tahta bacağı ve 'bomba şoku' yüzünden, yaşayıp yaşamamasının hiçbir önemi olmadığını düşündüğü bir sırada. O beyaz tüyü hiç unutmadı, dünyanın kökten sökülüp atılamaz, kaçınılamaz ve ümitsiz deliliğinin başka bir göstergesi olarak anlattı durdu hep.

İngiltere'yi terk etmesi gerekiyordu çünkü artık İngiltere'ye katlanamıyordu; kendini İran'a, Kirmanşah'taki Imperial Bank'e tayin ettirdi. Şimdilerde, "filanca yerin Imperial Bank'i" lafını, tepkileri –önce hayret ve sonra gülme– seyretmek için kullanıyorum, çünkü artık o devirler öylesine acayip geliyor ki insanlara; tıpkı bugünlerde bize çok doğal gelenlerin çocuklarımıza bir gün garip geleceği gibi.

Annemin sinirleri bozulmuştu, sanırım evlilik ve başarılı olduğu bir meslek arasında seçim yapmanın zorluğundan, yitirdiği ve hiç unutamadığı aşkı yüzünden, savaş sırasında çok çalışmaktan, tanık olduğu pek çok ölümden, grip salgınından 29 milyon insanın öldüğü ve tarihte hiç bahsedilmeyen 1919 senesinde yaşıyor olmaktan... Büyük Savaş'ta, siperlerde 10 milyon kişi öldü, bu istatistiği her 11 Kasım'da hatırlarız, 'İspanyol Güzeli' de denen gripten 29 milyon kişinin öldüğünü ise nadiren.

Babam da, geçirdiği depresyonun ağır devresini atlatmış olmasına karşın hâlâ hastaydı. Doktorlar tarafından hemen çocuk yapmamaları için uyarılmışlardı. Annemin ilk gece hamile kalışıyla dalga geçerlerdi. O zamanlar insanlar gerçekten çoğunlukla evliliğin ilk gecesini beklerdi. Fakat bir şey daha var. 1919'da annem 35 yaşındaydı ve o günlerde ilk çocuk için bu geç bir yaş kabul edilirdi. An-

8. Savaştan korkan ve kaçanlara verilmesi adettenmiş. (ç.n.)

nem bir hemşire olarak, beklemenin tehlikelerinin farkında olmalıydı. Belki, aklının bilmediği bir parçası annemin hamile kalmasını garantiliyordu.

Böylece ikisi de, hasta olarak ulaştılar Kirmanşah'a, 1980'lerde Irak ve İran arasındaki savaşta harap olan, bir kısmı da bombalarla toz olan eski ticaret şehrine, karlı dağların arasında, yayladaki büyük taş eve.

Ben, orada, 22 Ekim 1919'da doğdum. Annem için zordu. Forsepsli bir doğum olmuştu. Yüzümdeki morluklar günlerce kaldı. Bu zor doğumun beni, yani karakterimi etkilediğine inanıyor muyum? Kim bilir? Bildiğim, Avrupa'nın yarısının mezarlıklarla kaplandığı, bütün dünyada insanların milyonlarcasının öldüğü 1919'da doğmanın önemli bir şey olduğu. Nasıl olmasın? Bunun önemli olmadığını iddia edebilmeniz için, her küçük insanın aklının bir diğerininkinden farklı olduğuna, insanlığınkinden farklı olduğuna inanmanız gerek.

Zaman geçtiği halde, o savaş benim için önemini yitirmiyor. Bu kitabı yazmaya 1990'da başladım, Fransa'nın güneyindeydim, Riviéra'nın arkasındaki dağlık bölgedeydim, yüzyıllarca önce tepelerde kaleler halinde kurulmaya başlanmış küçük köyler ve kasabaları ziyaret ediyordum ve her köy veya kasabada bir savaş anıtı vardı. Bir yüzünde, Birinci Dünya Savaşı'nda ölen on, yirmi genç adamın listesi vardı, ki bu küçük yerleşimlerde bugün bile elli kişi ancak yaşamakta. Köyün genç erkeklerinin çoğu ölmüştü. Avrupa'nın her şehrinde, kasabasında ve köyünde, Birinci Dünya Savaşı'nda ölenler için bir savaş anıtı var. Diğer yüzlerinde de İkinci Dünya Savaşı'nda ölen birkaç kişinin ismi yazılı. 1918'de Avrupa'nın bütün sağlıklı genç erkekleri ölmüştü. 1990'da Edinburgh'daydım. Soğuk, gri bir şatoda 1914 ve 1918 arasında ölen bütün İskoçyalı gençlerin isimlerinin kaydedildiği defterler hâlâ saklanıyor. Yüz binlerce isim. Glasgow'da da aynı şey. Liverpool'da da. Birinci Dünya Savaşı katliamının kayıtları. Yaşanmamış hayatlar... Doğmamış çocuklar... İçinde yaşadığımız halde, nasıl toptan unuttuk savaşın Avrupa'ya verdiği zararı. Belki de (o zamanlar dedikleri gibi) Avrupa'nın çiçekleri ölmemiş olsaydı ve o çocuklar ve torunlar doğmuş olsalardı şimdi

bu ikinci sınıf hayatı, böylesi yetersizlikleri ve beceriksizlikleri yaşamıyor olabilirdik.

Çok değil bir süre önce, Kilburn'da bir sinemada *Oh What a Lovely War*[9] isimli, Birinci Dünya Savaşı'nın şapşallığı üstüne bir yergi seyrettik. Aydınlık sokağa çıkarken, yaşlı bir kadın kapıda dikilmiş hepimizin yüzüne tek tek bakıyordu. Film, savaş yüzünden evlenecek erkek bulamadıkları için çocuk sahibi de olamamış iki kadının kilometrelerce uzanan mezar taşları arasında düşe kalka dolaşmasıyla sona eriyordu. İşte bu yaşlı kadın onlardan biriydi ve bizim de bunu bilmemizi istiyordu. Bu filmin kendisini anlattığını söylüyordu bize.

Savaşta yaralanmışlardan biri babamdı, potansiyel gücünü asla kullanamamışlardan biri de annemdi; savaş yüzünden hayatları rayından çıkmıştı.

Fransa'nın, İskoçya'nın köylerinde, İngiltere'nin kasabalarında dolaşırken, çocukluğuma ait duyguları, annemle babamın öfkelerini, başkaldırı ve ıstırabını yeniden yaşadım. Ardından da inanmazlık duygusu geldi: Nasıl olabilmişti bütün bunlar? Amerikan İç Savaşı, yarım yüzyıldan da kısa bir süre önce, yeni silahların katliamlara nasıl katkıda bulunabileceğini göstermişti ama o savaştan hiçbir şey öğrenmemiştik. Birinci Dünya Savaşı'ndan bize kalan en kötü düşünce bu: "Eğer ders almasını bilmeyen bir toplumsak bize ne olacak? Bu kadar aptal bir halkla ne umabiliriz?" Ancak o seyahatte hissettiğim en güçlü duygular şu eski kızgınlık ve ıstıraptı (babamın duyguları); öldürücü bir doz değil, tam doz yetişkin acısı. Düşünüyorum da, kim bilir bu zehir, savaş yüzünden sakatlanmış ailelerde yetişmiş kaç çocuğun damarlarında bebekliklerinden beri dolaşmakta.

Hepimiz savaşların sonucuyuz, çarpık ve buruk, ama bunu unutuyoruz.

Savaş, silah bırakışmasıyla sona ermez. 1919'da Avrupa'nın her yanında mezarlar uzanıyor ve havada mikroplar ve yoksulluk kol geziyordu, grip ve 30 milyona yaklaşan ölüyle bütün dünyada olduğu gibi.

9. Aman Ne Güzel Bir Savaş. (ed.n.)

Sürüp giden savaş konuşmalarına karşı savunma olarak, şakayla karışık, beni savaşın doğurduğunu söylerdim hep. Ama şaka değildi. Bana, çocukluğumun ilk yılları üzerinde sanki koyu gri bir bulut, zehirli bir gaz bulutu vardı gibi geliyor. Daha sonraları böyle hisseden başka insanlara da rastladım. Belki de o savaş yüzünden, hayatımda ilk kez, sanki ayağımdan aşağı çekilecekmişim ya da bir şey patlayacakmış gibi, bulunduğum yerden panik içinde kaçıp kurtulma isteği kabarıyordu içimde.

2

Kendini yazmaya oturduğunda, kaçınılmaz klişe sorularla karşı karşıya kalıyorsun: Birincisi, eski dostumuz 'Gerçek'. Gerçeğin ne kadarını söyleyecek veya söylemeyeceksin? Sanırım bu, kendi hayatını anlatan herkesin ilk sorusu ve üstelik her iki seçenek de kötü.

Kendi gerçeklerini anlatabilmek başka bir şey, başkalarını anlatabilmek daha başka. 1949'da Rodezya'yı terk edene kadar olan hayatımı kolayca anlatabilirim, çünkü söylediklerimin zarar verebileceği insan sayısı çok azaldı: Sadece bir iki ismi değiştirdim ya da çok az şeyi atladım. Yani, Birinci Cilt'te bilinçli olarak sakladığım ya da bilincimin engellemeleriyle yazmadığım pek bir şey yok. Fakat İkinci Cilt, yani Londra'ya ulaştığım andan itibaren –Simone de Beauvoir'ın dediği gibi "bazı konularda asla gerçeği söylemek niyetinde değilim" demesem de– öyle olmayacak. (Okuyucu, öyleyse niye yazıyorsun demez mi?) Meşhurlardan epey tanıdığım var; hatta bir iki de en büyüklerden, fakat her şeyi ifşa etmenin, arkadaşların, sevgililerin, yoldaşların boynunun borcu olduğunu sanmıyorum. Yaşlandıkça asla açıklanmayacak sırlarım çoğalıyor ve biliyorum ki yaşıma özgü bir şey bu. Hem neden 'öpüşüp anlatmak' bu kadar önemli? Üstelik öpüşmek, içlerinde en önemsizi.

Tarih okurken koşullu bir saygıyla okuyorum. Büyük olaylara ufak ufak katıldığım için, öykülerin ne kadar çabuk kırık aynalara benzer bir hal aldığını biliyorum. Bazı yaşamöykülerini ağızlarını sımsıkı kapatmış kişilere hayranlık duyarak okuyorum. Gördüğüm, kural olarak, olayların veya hayatın dış cephesindekilerin koşup nasıl ön saflarda yer kaptıkları, gerçekleri bilenlerin ise genellikle ağızlarını ya hiç açmadıkları ya da çok az açtıkları. Zamanımızın en gürültülü, hatta pis kokulu skandalları ve ilişkileri üstüne tutulmuş fenerlerin ışığında bunlar, halkın belleğine yanlış yansıyorlar, çünkü gerçekten katılmış olanlar düşüncelerini kendilerine saklıyor, olup

biteni de gölgelerden seyrediyorlar. Görülmesi çok daha zor olan başka bir şey var: Olaylara gerçekten ivme ve heyecan katanlar tarihten dışlanıyorlar, çünkü önce hafızanın kendisi dışlıyor böylelerini. Bu kışkırtıcılar parlak, ilkesiz, histerik hatta düpedüz deli ve itici tipler; fakat asıl sorun, etkileri altına aldıkları düzgün, geçici deliliklerini asla hatırlamak istemeyen, aklı başında ve mantıklı insanlardan farklı oluşlarında. Tarih okurken sıklıkla göze çarpan olaylar var, pek de mantıklı gelmeyen; ilhamla yanıp tutuşan, ancak çabucak unutulmuş bir çılgının –erkek ya da kadın– varlığı kendini belli ediyor, fakat geçmiş, her zaman derlenip toparlanıp daha bir güvenli hale getirildikten sonra sunuluyor bizlere. Oysa, 'kaba bir canavar'dır çoğunlukla olayları doğuran. Güney Rodezya'da da böylesine 'çılgın' bir karakter olmasaydı Komünist Parti asla kurulamazdı

Kadınlar genellikle önce hafızalardan sonra da tarihten silinirler.

Gerçeği söylemek, söylememek ya da ne kadarını söyleyeceğine karar vermek bakış açısının değişmesinden daha önemsiz bir sorundur, çünkü farklı dönemlerde hayatınızı başka türlü görürsünüz; tıpkı, bir dağa tırmanırken her dönemeçte değişik bir manzarayla karşılaşmak gibi. Bunları 30 yaşındayken yazıyor olsaydım oldukça mücadeleci bir belge olurdu, 40'larımda ise çaresiz ve suçlu bir yakarış: "Tanrım, ben bunları nasıl yapabildim?" Şimdiyse o çocuğa, genç kıza, genç kadına daha tarafsız bir ilgiyle bakabiliyorum. Yaşlı insanların geçmişlerine döndüklerini görürsünüz. "Neden?" diye kendilerine sormaktadırlar. "Bu nasıl oldu?" Eski hallerime bakıp, başkasıymışım gibi kendimi koyuyorum oraya ve birden, sıcak duygularla, kendimi bugün yanlış olduğu yargısına vardığım düşünce ve fikirlerle boğuşurken buluyorum.

Üstelik manzaranın kendisi de oyun oynuyor. Yazmaya başlayınca hep aynı sorular çıkıyor karşınıza: "Neden şunu değil de bunu hatırlıyorsun? Neden bütün bir haftayı, ayı, daha fazlasını, yıllar önceki en ince ayrıntısına kadar hatırlıyorsun da sonrası tamamen karanlık bir boşluk? Nasıl bilebilirsin hatırladıklarının hatırlamadıklarından daha önemsiz olduğunu?"

Ya hiçbir görüntü yoksa? Bu da olabilir. Yemeğin birinde bir adamın yanında oturuyorum, asla bir özyaşamöyküsü yazamayaca-

ğını çünkü hiçbir şey hatırlamadığını söylüyor. "Ne yani, hiçbir şey mi?" "Sadece, şuradan buradan bir iki sahne. Bir katedralin renkli pencerelerinin karanlık taşların üzerine düşürdükleri renkli lekeler gibi." Benim için, geçmişin böylesine karardığını düşünmek zor. Bir zamanlar, bunu düşünmek bile beni korkunç bir güvensizliğe düşürürdü, sanki hatıralar 'kendim'miş, 'benliğim'miş gibi, oysa elbette öyle değil. Şimdi kendimi bütün geçmişim silinmiş olarak bir ülkeye varırken düşünebiliyorum: Gayet iyi yaşayabilirdim. En nihayetinde bu, doğduğumuzda da öyle olmadı mı? Anılarımız olmadan (ya da yetişkinlere bu böyle gelir) doğuyor sonra yaratıyoruz hayatlarımızı, anılarımızı.

"Üstelik" diyor geçmişine sahip olmasa da normal görünen bu yemek arkadaşım, "o küçük renk lekeleri sürekli hareket halinde, çünkü dışarıda güneş hep hareket ediyor."

Gerçekten de sürekli hareket ederler. Unutursun. Hatırlarsın. Bu kitabın içeriği üzerinde düşünürken, karanlıklardan yüzler ve yerler çıktı. "Aman Tanrım! Orada mısınız? Yıllardır sizi aklıma getirmemiştim." Ve böylece, sadece bakış açın değil baktığın şey de değişir.

Bir roman veya makale için yazmaya başladığında, daha önce bilmediğin pek çok şey öğrenirsin. Ben de tekrar tekrar "Nedeni bu muydu? Neden daha önce düşünemedim?" demek zorunda kaldım. Ve hatta, "Dur, hiç de öyle değildi" dedim. Bellek, sadece kendini beğenmiş değil aynı zamanda dikkatsiz ve tembel bir uzuv. Ama her zaman da kendini beğenmez. "Hayır, düşündüğüm kadar da kötü değilmişim" dediğim birçok olayın yanı sıra, beter olduğumu keşfettiğim zamanlar da oldu.

Sonra –belki de bu en kötü kandırmacadır– geçmişimizi yeniden yaratırız. Aklınızın, bir parça gerçeği alıp onun etrafında bir öykü örmesini adeta seyredersiniz. Hayır, bunun sadece öykü anlatanlara ait bir kusur olduğunu sanmıyorum. Bazen bir büyük der ki: "Seni deniz kenarına götürdük ve kumdan bir şato yaptık hatırlamıyor musun? Bak işte fotoğrafı." Ve çocuk, kendine, sözcüklerden ve fotoğraftan hemen bir hatıra yaratır. Ama kendi çocukluğumun büyük kısmını, aklımda anları 'düzenleyerek' geçirdiğimden olacak, anların, olayların, gerçek anıların da var olduğuna inanıyorum. Ger-

çeklerimi koruyabilmek adına, kendilerininkini kabul etmem için ısrar eden büyüklere karşı mücadele ettim. Üzerimde, kendi bildiğim doğruların öyle olmadığını kabul etmem için büyük bir baskı vardı. Bu bir çıkarsama. Yoksa neden yıllarca "gerçek bu, böyle oldu, sıkı dur, onların konuşarak seni caydırmalarına sakın izin verme..." gibi bir saplantıya kapılayım.

Bir özyaşamöyküsüne ne gerek var? Bu bir savunma: Çünkü yaşamöyküleri yazılıyor. Bu bir gerginlik; sanki düz ve bezdirici bir yolda, hoş bir alacakaranlıkta yürüyorsunuz ve her an, bir projektörün üzerinize tutulabileceğini biliyorsunuz. Elbette iyi yaşamöyküsü yazarları da var, çoğu da İngiltere'de, çünkü yaşamöyküsünde altın çağımızı yaşıyoruz. Gerçekten iyi bir yaşamöyküsünden daha güzel ne olabilir? Romanların pek çoğu değil.

Henüz sona eren 1992'de, benim hakkımda yazan beş Amerikalı olduğunu duydum. Birini, ne duydum ne gördüm. Bir diğerini, Zimbabwe'de bir arkadaştan duydum: Yaşamöyküm için hakkımda 'malzeme topluyormuş'. Kimden? Çoktan ölüp gitmişlerden mi? İki kez gördüğüm bir kadın, bir seferinde bana özenle ama rastgele sorular sormuştu, geçenlerde de hakkımda bir kitap yazdığını ve yayımlanmak üzere olduğunu bildirdi. Ve bir tanesi de, ancak, romanlarımdaki sözümona özyaşamöyküsel malzemelerden ve annemle babam hakkındaki iki kısa monografiden bir şeyler devşiriyor olabilir. Büyük olasılıkla, söyleşilerden de faydalanıyordur ki genellikle yalan yanlış bilgilerle dolu olur bunlar. İnanılması güç ama, bir söyleşi için bir iki saatinizi harcarsınız, her dediğinizi dikkatle kaydederler ve sonunda pek çok ciddi yanlışla dolu olarak çıkar makale ya da söyleşi. Fakat giderek, gerçeklerin pek de önemi kalmıyor; çünkü yazarlar, insanların, fantezilerini asacakları çiviler gibidir. Eğer yazarlar, haklarında yazılanların doğrularla çakışması gerektiğinde ısrar ederlerse bu onların çocukça davrandığını mı gösterir? Belki de öyledir; ben kendimi her geçen yıl biraz daha tarihe uymaz hissediyorum. Bir yıllık bir aradan sonra Paris'e döndüğümde, benimle daha önce söyleşi yapmış bir kadınla konuştum. Bir önceki makalesinin tamamen uydurulmuş olduğunu söylediğimde, cevap olarak, "Eğer siz de elinizde yeterli malzeme olmadan

bir yazıyı yetiştirmeye çalışıyorsanız uydurmaz mıydınız?" dedi. "Hayır" diye cevap verecek olsam kesinlikle bana inanmayacağı belliydi. Ve meselenin can alıcı noktası tam da bu. Bugünün edebiyat dünyasında yetişmiş gençler, geçmişin nasıl olduğuna inanamıyorlar. "Bir zamanlar, ciddi yayıncılar, ciddi yazarları için ciddi yaşamöyküsü yazarları ararlardı" dediğinizde size garip bakışlar atılır. Şimdilerde herkes, ne denli ikinci sınıf olursa olsun, sadece olabildiğince çok yaşamöyküsü yayımlamak istiyor; çünkü iyi satıyorlar. Yazarlar istedikleri kadar itiraz etsinler ama yaşamımız artık bizim değil.

Eğer, duruma el koyup kendi hayat öykünüzü kendiniz yazmaya kalkarsanız hemen sormanız gerek: "Peki bu gerçek mi?" Hayatımın bazı yönlerini hep daha iyi anlamaya çalışıyorum. Bir: Annemle ilişkilerim. (Başka ne olabilir?) Ama bugün, dar kişisel yönü değil beni ilgilendiren. Herhangi bir şey hatırlayabildiğim andan itibaren, ondan çılgın bir kaçış içindeydim ve on dördümden beri kendimi, içsel olarak, inatla, onun temsil ettiği her şeyden uzaklaştırmaya çalıştım. Kızlar büyümek zorundadırlar ama bu savaş her zaman böyle bağışlamaz mı olmak zorunda? Bugün onun, trajik bir figür olarak, hüsranlı yıllarını cesaret ve gururla yaşamış olduğunu görüyorum. O zamanlar da trajik olarak görüyordum muhakkak ama şefkat gösteremiyordum. Her gün gözleyebilir, duyabilirsiniz bir gencin ana babasına ve özellikle de annesine çok kötü, hatta zalimce davrandığını. Daha sonra diyeceklerdir ki: "Korkarım ergenlik dönemlerimde zor bir çocuktum." Bu çarpışmaya, oldukça aşırı bir kin ve öç alma duygusu karışmıştır. Tarih ve eski romanlardan anlaşıldığına göre, bu hep böyle değilmiş oysa ki. Öyleyse ne oldu, ve neden şimdi? Niçin 'çekilmez olmak' bir hak halini aldı?

İkinci Dünya Savaşı sırasında vatanı İngiltere'de kalamadığı için küçük çocuğuyla birlikte New York'a giden bir arkadaşım var. Hayatını, ressamlara modellik bazen de mankenlik yaparak, geçici işler yaparak kazanmaktaydı. New York'un dışında küçük bir kasabada oturuyordu. Yoksuldu, yalnızdı, yirmi yaşındaydı ve birazcık eğlenmek istiyordu. Bir kere, sadece ve sadece bir kerecik, küçük oğlunu bir arkadaşıyla bırakıp geceyi New York'ta geçirdi ve evine sa-

bah döndü. Bu oğlanı, yeniyetmeliğinde acıklı acıklı, annesini "Beni her gece yalnız bırakıp eğlenmeye gittin," diye suçlarken dinlerdim. Çocuk dövmenin aleyhinde olan bir ailenin oğlu, küçükken bir tek kere, reçel kavanozlarının üzerlerindeki kâğıdı delmekte ısrar ettiğinden parmaklarına vurulmuş olduğu için şöyle bir hale gelmişti: "Hem siz beni küçükken hep döverdiniz." Bu ufak hatırlamalar tam da yerinde.

Yıllarca, annemi suçlayarak gezdim; önceleri kızgınlıkla, sonradan soğuk ve sertçe; duyduğum, keder demesek bile derin ve gerçek bir acıydı. Fakat şimdi kendime, "hangi beklentilerle, hangi vaatlerle karşılaştırıyordum ki gerçekten olanları" diye soruyorum. Bu da benim aklıma takılmış olan ikinci soru ve ilkiyle bağlantılı elbette.

Neden bütün hayatımı otomatik olarak yetkiye karşı çıkan, bütün otoritelerin kötü olduğunu düşünen, hükümetleri, kurumları yöneten sınıflara, yerel belediyelere, okul müdürlerine 'kötü' olmak zorundaymışlar gibi yaklaşan hükümet karşıtı insanlarla birlikte geçirdim? Kafa yapısı o kadar derinleşmiştir ki, yaşantınızın ne kadarının bunlar tarafından belirlenmiş olduğunu, ancak içinden çıkmaya başladığınızda görebilirsiniz. Hepsi, şimdi solda bir yerlerde olan (veya bir zamanlar öyle olan) değişik yaşlardan bir grupla birlikteydim bu hafta, birisi hükümetin yaptığı bir şeyden –oldukça da iyi bir şeydi, ama sorun o değil– bahsetti ve hemen, herkesin yüzü alaycı bir ifade ile kaplandı. Otomatik olarak, düğmeye basılmış gibi. Bu bakış bir alay veya hakaret gibi "Başka ne beklenir zaten?" anlamındadır. Bu, ancak çok derinlerde olduğu için görünmez hale gelmiş bir inançtan, sanki bir söz verilmiş de buna ihanet edilmiş olmasından kaynaklanıyor. Belki de Fransız İhtilali yüzündendir. Sanki dükkândan satın alınabilen bir pastaymış gibi, mutluluğun peşinden koşmayı bir hak haline getiren Amerikan devrimi yüzündendir ya da. Zamanımızda milyonlarca insan, sanki kendilerine –kimin tarafından, ne zaman verildiği belli olmayan– bir söz verilmiş gibi, hayatın hep daha özgür, daha dürüst, daha rahat olmasını ve her zaman daha iyiye gitmesini bekliyorlar. Reklamlar mı bizim aklımıza böylesi bir beklentiyi yerleştirdi? Halbuki tarih bize hep, savaşlar, diktatörler, hastalıklar, kötü zamanlar, felaketler bekleme-

miz gerektiğinden ve güzel zamanların yalnızca geçici olduğundan başka bir şey söylemiyor. Ayrıca, tarih bize hiçbir şeyin değişmeden uzun süre kalamayacağını da söylüyor. Her zaman değişebilen gökkuşaklarının dibinde altın bulmayı umuyoruz. Sanki kitlesel bir serap veya kendini kandırmanın içindeymişim gibi geliyor bana. Kâfirleri öldürmek için Ortadoğu'yu yüzlerce yıl katleden tanrıseverlerin var olduğu gerçeği gibi, bu da bugün çılgınca görünen kitlesel inançlar ve saplantıların bir parçası kesinlikle.

Yetkililere ve hükümetlere güvensizliğin ve hatta onları hakir görmenin sebebinin Birinci Dünya Savaşı generallerinin aptallığı ve beceriksizliği ile Avrupalı gençlerin katledilmesi olduğunu iddia eden bir tarihçiyi daha yeni okudum.

Gazeteciler veya tarihçiler geçmişten bir şeyi sormaya geldiklerinde, "ama nasıl böyle bir şeye inanabildiniz, böyle bir şeyi nasıl yapabildiniz?" ifadesini gördüğümde yüzlerinde, çok zorlanıyorum. Gerçekleri anlatmak kolay. Kolay olmayansa, onların gerçekleşmesini sağlayan atmosferi anlatmak. "Anlıyor musunuz, ...inanıyorduk" (Öyleyse oldukça aptal olmalısınız!) "Hayır anlamıyorsunuz, öylesine ateşli bir zamandı ki..." (Siz ona ateş mi diyorsunuz!) "Biliyorum, o günlerin zehirli havasını solumadığınız için anlamanız kolay değil."

İşte size, genelle ilgisi olmayan bir yan soru: Ben, 'kral'ın çıplak olduğunu bütün hayatım boyunca söyleyip duran bir çocukken, neden kardeşim bir kere bile otoriteyi ne sorguladı ne eleştirdi?

'Kral'ın çıplak olduğunu görmek, onun diğer niteliklerini görmeyi de engelleyebilir.

Bu kitabı dürüstçe yazmaya çalışıyorum. Ama seksen beşimde yazıyor olsaydım ne kadar farklı olacaktı acaba?[1]

1. Yazar, 1992'de yetmiş iki yaşındadır. (ç.n.)

3

Kokulu, kıllı, çirkin yüzlerini, kirli dişlerini göstererek üzerinize eğilen, hepsi birden üşüşen dikkatsiz devler arasında küçücük bir şey. Bütün diğer tehlikeleri de kollamaya çalışarak gözünü ayırmadığın bir ayak neredeyse senin kadar büyüktür. Seni tutan eller neredeyse nefesini keser. İçinde koştuğun odalar, aralarında dolandığın mobilyalar, pencereler, kapılar koskocamandır, hiçbir şey senin boyunda değildir, sonunda bir gün, kapının koluna veya bir dolabın tutamağına yetişecek kadar boyun uzar. Gerçek çocukluk anıları bunlardır ve seni büyükler düzeyine çıkartan anılar sonradan icat edilmişlerdir. Çocukluğun gerçeği yoğun bir fiziksellikliktir.

Hatırlayabildiğim ilk anım iki yaş öncesinden: Kocaman, dev gibi, tehlikeli bir at ve üzerinde, daha da yüksekte babam; başı ve omuzları göklerde. Öylece oturuyor, tahta bacağı hep pantolonunun içinde; büyük, sert ve kaygan bir şey. Ağlamamaya çalışıyorum, sıkıştıran ellerin arasında yükseliyorum, babamın gövdesinin önüne yerleştiriliyorum, ancak parmaklarımı sonuna kadar açarsam kavrayabildiğim sert çıkıntıyı, eğerin önünü tutmam söyleniyor. Atın sıcaklığının, kokusunun, babamın kokusunun içindeyim; her şey sıcak ve keskin. At sarsarak, silkeleyerek yürüyünce, babamın karnına başımı ve omuzlarımı gömüyorum ve tahta bacağının kayışları batıyor. Yerden o kadar yükseğe uçurulmuş olduğum için midem bulanıyor. İşte bu, gerçek bir hatırlayış, şiddetli, kokulu, elle tutulabilir...

"Baban seni atının önüne alır, bankaya öyle giderdi ve Marta geçitte bekler, seni alıp geri getirirdi. Buna bayılırdın." Belki de gerçekten severdim, belki de sadece ilk seferinde hoşuma gitmemişti ve aklıma kazınmıştı. Marta'nın beklediği geçidin –güzel bir kemer– bir resmi var ve gerçek anılara eklenmiş durumda. Sevmediğim Marta'nın kollarına indirilişime ait hiçbir şey kalmamış aklımda. Bu

ata binişler Kirmanşah'ta olmalı ve ben, oradan ayrıldığımızda iki buçuk yaşındaydım.

Dağ yamacındaki taşlar gibi keskin, dik, taş merdivenler; bunlar da bir fotoğraftalar ama keskin uçurumların tehdidi altındaki bellek tehlikeli bir inişe geçmiş bulunuyor.

Başka bir anı daha; ama bana söylenmiş veya fotoğraflarda olan bir şey değil, gerçek bir anı. Bir yüzme havuzu, beni soğuk sularla ıslatan, bağıran, gülen, kocaman, çıplak, soluk insanlarla dolu büyük bir tank. Bu çıplak insanlar, gürültücü ve taşkın bir biçimde eğlenen annem ve şarapnel yaralarıyla dolu, acıklı ve güdük bacağı suyun içinde oraya buraya savrulup yüzmesini zorlaştırdığı için tankın kenarına tutunmuş babam. Ve tabii ki başkaları, çünkü tank oldukça kalabalık. Çıplak değiller, o devrin ciddi deniz kılıklarına bürünmüşler, fakat büyükler gündüzleri giyinik, geceleri de uzun kollu entariler içindeyse, yüzme giysileriyle elbette beyaz tenli ve gereksiz bir çıplaklık teşhir ediyor gibi görünürler. Koltuk altlarından fışkıran tüyler ve terlemiş gibi, vücuttan akan sular. Bazen keyifle gülümseyen ya da bağıran yüzlere sıvanmış sümükler. İçinde çürümeye başlamış ölü yapraklar yüzen suya karışan sümükler; bulutların, yukarıda değil de aşağıda kırık yansımaları. Küçük çocuklar hep, her şeyi yerli yerine oturtmak isterler, dünyaları her an dağılmakta, içindekiler durmadan yer değiştirmekte, kandırmaca ya da yalandan oluşmaktadır. "Yazları her öğleden sonra yüzerdik. Hafta sonları da yüzme partileri olurdu. Çok eğlenirdik. Kalabalık olduğu zaman sen çok hoşlanırdın" diye anlatıyor annem, yaşamının İran'da geçen en güzel yıllarının yasını tutarak. "Seni bizle birlikte yukarı alırdık ama sen çığlıklar atınca tekrar kenara bırakırdık. Su o kadar soğuk olurdu ki. Dağ suyuydu. Dağlardan, taş arkların içinden akıp gelirdi. Suya atlarken bağırmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Tankın etrafında çepeçevre yıldız çiçekleri vardı. İranlı bahçıvanlar harikaydı, her şeyi yetiştirirlerdi." Siz de neşeyle ve gülerek suya atladığınızı ve dışarı alındığınızı hayal eder, yıldız çiçeklerini suluboya renkleriyle görür, toplamanıza izin vermeyen İranlı bahçıvanın azarlayışını duyarsınız, çünkü anneniz öyle söylemiştir. Ama gerçekten hatırlanan, asıl olan, kocaman, beyaz, sütlaç gibi vücutlar, soğuk, denetlenemez su-

yun içinde çırpınan, sağa sola savrulan büyük beyaz kollar, suratınıza tokat gibi çarpan, nefes kesen soğuk su. "Hadi hadi, korkusuz sporcu kızlar böyle basit bir şey için ağlamaz."

Ya sonradan düzenlenmiş ya da ikna edildiğim ama büyük olasılıkla epeyce gerçek iki anı: 1960'larda, uyuşturucuları denediğimiz yıllarda, kimseye asla önermeyeceğim bir uyuşturucu denedim. Önceden sıcak suda bekletilerek asitli bir jöle kıvamına gelmiş boru çiçeği tohumlarını yiyorsunuz, ancak epeyce yemeniz gerekiyor; ben altmıştan fazla yedim. Midem bulandı, keşfettiklerim de yazarlığımın hayal gücünü kullandığım zamankilerden hallice değildi. Niye o büyük taş evden, yüksek taş odalarından aklımda bu kadar az şey kalmış diye düşünüyordum. Orada doğmuş, orada yürümeyi öğrenmiştim. Hapishane hücresi büyüklüğünde, parmaklıklı bir yatakta yattığımı ve taşlarda yankılanan koca ayakların sesini duyduğumu hayal ettim. Yerlerin taş olduğunu, halıların seyrek olduğunu, pencerelerin kocaman olduğunu ve dağlara baktığını ve evin kışın soğuk olduğunu biliyordum. Bebek yatağının öyle bir şey olduğunu tahmin edebiliyordum; hem küçük çocuklar büyükler gibi değildir, yeni kulaklarını hiçbir sese kapatmazlar.

İkinci anı hâlâ yararlı: Mescalin aldım, yalnızca bir tane. İki arkadaşım dozu ayarlayıp yanımda oturdular. Bir süre önce bir tanıdıkları öyle yapmış diye, benim de pencereden atlamak gibi bir şey yapabileceğimi düşünüyorlardı. 'Ev sahibi kişiliğim' diye adlandırdığım yanımın ne kadar kuvvetli olduğunu o zaman anladım, çünkü deneyimimi onlara, giderek seyrelen ama kontrollü bir şekilde, aslında içimde olanları koruyabilmek amacıyla aktarıyordum. Açık, yardımsever, özenli, bekleneni algılayan bu 'ev sahibi kişiliği' yanım gerçekten çok güçlü. Özel kişiliğimin koruma kalkanı sanki. Çok yararını gördüm ve herkese açık bir insan olarak hâlâ da görüyorum: Konuşmalarda, fotoğraf çekilirken... Fakat bütün bu samimi yardımseverliğin altında başka bir şey vardı aslında, hayatımın herkesin önüne serileceğini ve buna engel olamayacağımı anladığım zamanlar başka bir yere, gözlemciliğe sığınıyordum. "Asla bu sınırı geçemeyeceksiniz, bu benim mutlak mahremiyetim." Yalnızlık diyorlar bunun adına, kimseyle katiyen paylaşamayacağımız, hep dönüp geleceğimiz

yer. Ben, benim kendimi hissedişim. Gözlemci, başkası tarafından asla dokunulamayan, tadılamayan, duyulamayan, görülemeyen.

O gün onlara, şu da oluyor, bu da oluyor diye anlatıp dururken başka bir şeyi kendime saklıyordum aslında: Doğuyordum. 1960'larda bu tür 'dinsel' deneyimler modaydı. Kendime, o zamanın deyişiyle, 'iyi bir doğum' hazırlamıştım. Asıl doğumun hem kendisi, hem de bana aktarılışı kötüydü. Bu yüzden, öykücü, koca bir lambanın aydınlattığı odaya sıcak ışıklarıyla doğan güneş gibi bir doğum uydurdu. Neden olmasın? Ben sabah erken doğmuşum. Sonra, bir kız çocuğu doğduğu için sevinenler grubu yarattım; çünkü annem, oğlan olacağıma o kadar inanıyormuş ki adım bile oğlan ismi olarak hazırmış. Bu oyundaysa, doktor tarafından bana verilen isim yerine, bu kızın adı aylar öncesinden düşünülmüş. Babam –sahi– neredeymiş? Beni kendisi doğuruyormuşçasına hasta olduğundan, sağ salim doğduğumu öğrendikten sonra derin bir uykuya dalmış.

Belki de bu 'iyi' doğum tedavi ediciydi; içimdeki, o gün de şimdi de beğendiğim, değişik kişiliklerin açıklamasıydı. Bu kişiliklerden bir tanesi gerçek olmalı, uydurulmuş olamaz, çünkü beklenmedikti. Gözlerimin önünde, yani bütün deneyim esnasında, saatlerce, güzel, şık ve son moda elbiseler defilesi geçti, sanki içimdeki bir modacıya "hadi" denmiş gibi. Benim üzerimde değil, mankenlerin üzerindeydiler. Hiçbir zaman böyle elbiseler giymedim. Diğer kişi veya kişilik ise ağlayan bir çocuktu. Ağladım, ağladım ama arkadaşlarımın aksine, biliyordum ağlamamın önemli olmadığını. Yeterince ağlamam ben; her zaman böyle olmuştur, o nedenle çekincesiz ağlayabilmek büyük bir rahatlıktı. Eğer, bir yandan, akıp gitmekte olan büyüleyici elbiseler galerisine dalıp gitmiş, bir yandan da ev sahibi olarak hiç durmadan konuşmak zorunda kalmış olmasaydım o zavallı bebeği kucağıma alıp teselli edebilirdim

Şu ağlayan çocuk... gerçek bir düşman. Kendine acıyan binlerce kılığa giren bu büyücü yapışıyor, emiyor ve ben uzun kollarından birini kessem hemen bir başkası peydahlanıyor ummadığım bir yerde.

İlaç kullanmak duyuların güçlenmesine neden oluyor, küçük çocukların tat, doku, koku duygusunu ne denli güçlü yaşadıklarını

hatırlatırcasına. İlacın etkisi geçmeye başladığında beni yemeğe götürdüler ve çocukluğumdaki yiyeceklerin tadını hatırladım. Omlet damağımda, tereyağı, yumurta ve ıtırlı otlar olarak, binlerce tat alma hücresinde patladı. Hayatımın yarısına geldiğimde (kırk yaşlarındaydım) tat alma duyularımın çoğunu yitirmiştim bile. Hepimiz yaşlılıktan korkarız; keyif almamız azalacak, her şey tatsızlaşacak diye. Ama aslında, yaşarken, yavaş yavaş yitiriyoruz bunları, farkına bile varmadan. Küçük bir çocuk, bir omletten büyük birisinin aldığı tadı almaz. Isı deriyi yakar, küçük kolları, bacakları hareketlendirip büzüştürür. Soğuk, donmakta olan bir su gibi saldırır. Güzel kokular burnu açar, kötüleri büzüştürür. Gürültüler, sesler kalabalık ve tangırtılar içinde zorla "beni dinle" diyerek iç kulağı doldurur. Çocuklarla büyükler aynı duyular dünyasında yaşamazlar.

Ben hatırlamıyorum, ama söylendiğine göre Kirmanşah'ta hava aşırı uçlardaydı. Çok soğuktu. Çok sıcaktı. Çoğunlukla hep kuruydu.

"Hava o kadar kuruydu ki hizmetçiler bulaşık suyunu arka bahçeye serptiklerinde, öğlen olmadan toprak tekrar toza dönüşmüş olurdu."

"Kirmanşah'ta sabah erkenden asılan çamaşırlar, saat onda takır takır kurumuş olurdu."

O evde, İranlı hizmetçileri saymazsak, üç yetişkin vardı. Bir tanesi, petrol işinde çalışan Amerikalı bir dosttu. Yıllarca, Amerikalı bir erkeğin sesinin neden ayartıcı, aldatıcı, sakinleştirici, aklı başında bir kadının inanacağından daha da fazlasını vaat eder gibi geldiğini merak ettim hep. Sonunda, bariz açıklamayı görüverdim ve istemeye istemeye, hayatımızı hatırlamadığımız seslerin, dokunuşların ve tehditlerin yönettiğine inandım bir kez daha.

Dördüncü geçerli anım, arabayla Kirmanşah'tan Tahran'a gidişimiz. İran'da o zamanlar pek araba yoktu. Dağların arasından, kervan yollarından, katırlar, atlar, eşekler için yapılmış yollardan geçtik. Açık bir arabaydı. Sert kumaşa sımsıkı yapışmış olarak aşağılara bakıyordum, yarlardan aşağılara, yalnızca kayalardan oluşmuş vadilere; özellikle bir tanesini, derin bir kuyunun dibinde, oyuncaklarımdan biri gibi duran bir köyü hatırlıyorum, çünkü korku, bu

görüntüyü beynime kazımış durumda. Araba tekerlekleri boşluğun kenarında, toprağı tozutarak gidiyor. Sonra, araba taşlı bir köşede sıkışıyor ve yetişkinler zorlukla arabadan çıkıyor, çünkü annem epeyce hamile ve babamın, tahta bacağını çeşitli manevralarla kontrol etmesi gerekiyor. Beni bez kaputun üzerinden elden ele uzatıyorlar ve ben babamın bacaklarının arkasında durup bir kolum sıcak insan bacağının diğeri soğuk tahtanın etrafında, aralarından bakıyorum. Bu arada şoför (kim?) arabayı ileri alıyor, bir tekerlek, yolun dışında mavi boşlukta gidiyor sanki. Arabayı, aşağı uçacak mı, dağdan yuvarlanacak mı diye seyretmenin korkusu. Tam tepemizde çocuk kaçıracak büyüklükte bir kartal bana bakıyor. "Baba, baba büyük kuşa bak." Oysa ne kuş beni kaptı, ne de araba yardan aşağı uçtu, çünkü hatırladığım bir sonraki olay, Tahran'da kardeşimin doğduğu Edward devri doğumevine ulaştığımız.

Annem bizi büyütmek için Montessori'nin sevecen öğretilerini kullanmak düşüncesindeydi ama Kirmanşah ve Tahran'daki doğumevleri, Doktor Truby King'in sert disiplini altındaydi. Truby King Yeni Zelandalıydı, kitabı, sayısız ailenin 'anayasa'sıydı, yaşlı dadıların ve hemşirelerin seslerinde hâlâ onun sesi yankılanmakta. "Önce disiplin, en önemlisi bu." Truby King, annemin ve babamın çocukluğundaki soğuk ve sert disiplinin devamıydı. Eminim annem bunu hiç fark etmedi; o yalnızca her iyi ana babanın yapmakta olduğunu yaptı. Aile ilişkileri adına bile olsa o kitabı noktası virgülüne okumak çok acı.

Beslenmeyi ele alalım. Bebeğin, gece ve gündüz, her iki saatte bir doyurulması gerekiyordu, sonra da üç saatte bir ve bu dakik programın ulaşmak istediği kusursuz sonuç, üç dört saatlik aralarla, günde dört ya da altı kere programlı beslenmeydi. Öğünler arasında, bebek kendi kendine bağırıp çırpınmaya terk edilmeliydi, yoksa şımarır ve hayatı boyunca zevkine düşkün, yumuşak biri olur çıkar, ziyan olur ve en önemlisi, 'dediğim dedik' halde annesinin tepesine çıkardı. Bebek, yemekler arasında hiç kucağa alınmamalıydı. Bebek en baştan neyin ne, kimin kim olduğunu anlamalıydı ve bu esas eğitim de, bebek kendi yatağında, anne babasının odasında değil kendi odasında, yalnız yatarken verilmeliydi. Bebek kendi yerini bilmeli, evrendeki durumunu, tek başına olduğunu anlamalıydı.

Ben, annemin gülerek tekrar tekrar anlattığına göre, yaşamımın ilk on ayında açlık çekmişim; çünkü annem savaş yüzünden çok zayıf düşmüş olduğu için beni kendi sütüyle besleyememiş; inek sütünü İngiliz standartlarına göre sulandırıyormuş ama İran ineğinin sütünün besleyici değeri İngiliz ineğininkine göre yarı yarıya düşükmüş. "Gece gündüz ağlayıp duruyordun" derdi hep.

Evet belki iyi beslenemiyordum, fakat resimlerde hiç de kemik yığını gibi durmuyorum. Hatta oldukça şişman ve neşeliyim. Neden annesi küçük kızına sık sık ve böylesine neşeyle, bebekliği boyunca onu aç bıraktığını anlatma gereksinimi duyuyordu? Sanırım buna sebep, dramatik olmayı sevmesiydi. Her şeyin her zaman dünyaya bir drama halinde sunulması beni çılgına çevirirdi, babamı da. Beni delirten, annemin her şeyi 'oynaması' değil bunu yaptığının farkında olmamasıydı. Neyse onun dediği gibi olsun; ben hep aç bir bebektiysem bile bunun bana pek de bir zararı olmamış gibi görünüyor.

Gelelim tuvalet eğitimine, karakterin oluşmasının anahtarına. İster inanın ister inanmayın, bebeğin doğduğu andan itibaren düzenli olarak lazımlığın üzerinde tutulması gerekiyordu, her gün. "Daha bir aylıkken, altını temiz tutmaya başlamıştın bile." Buna inanıyor muyum? Hayır, ama sesindeki zafer bir bebeğin bağırsaklarının çalışmasına duyulan sevincin çok ötesinde bir şeyler ifade ediyor. Temizlik eşittir Tanrısallık. (Kuran'da da böyle bir şey var.) Küçük bir bebek, bedeninin çalışmasını denetleyemez. Ama bir bebeği tutar da ikna edici seslerle, lazımlığın soğuk kenarıyla uyarır, yüksekten sürahiyle bir tasa şırıltıyla su döker, bir yandan da karnını hafif hafif ovalarsan sonunda bebek boyun eğecektir elbette. Bir düşünün, İngiliz İmparatorluğu'nun bir ucundan ötekine, dünya haritasının pembeye boyandığı her yerde, İngiliz anneleriyle dadıları minicik bebekleri 'tutuyorlardı'.

Sanmayın ki saplantı halinde temiz, titiz ve düzenli olup çıktım. Tersine, ben dağınıklığın düzensizliğine dayanabilirim, ancak küçük, yararlı bazı şeylerde saplantılıyımdır, günlük tutmak gibi.

En canlı ilk anı, kardeşimin doğumu değil de benim bebekle tanıştırılmam. İki buçuk yaşındaydım. Kocaman oda lambayla aydın-

latılmış, tavan gölgeler içinde ve çok yükseklerde; kocaman yatak başımla aynı hizada, üzerinde babam yatıyor çünkü gene hasta: Bugün olsa, 'loğusa babalar' şakası yapılabilir. Kadınlar, doğumdan sonra en az bir ay, hatta altı hafta, belden dizlerine kadar sert bezlerle sımsıkı sarılmış olarak yatmak zorundaydılar; enerjik bir kadın olan annemin buna boyun eğdiğine inanmak çok zor; zengin, büyük, beyaz fırfırlar içinde, beyaz benekli muslin kaplı beşiğin yanında ayakta duruyor. Yatak, başımdan çok yukarıda ve annem aşağılara kadar eğilerek kandırıcı bir sesle "Senin bebeğin bu Doris, onu sevmelisin" diyor. Beyaz bulutların içinden paket gibi bir bebek alınarak bana öyle yakın tutuluyor ki aptal olsam ben tutuyorum sanabilirim. Bebeği hatırlamıyorum. Bir öfke ve güceniklik içindeyim. O benim bebeğim değil. Onların bebeği. Fakat şimdi bile duyabiliyorum o yalan söylemekte olan, kandırmaya çalışan sesin ben inanana kadar hiç durmadığını. O başkaldıran alev hâlâ güçlü ve ne hissetmem gerektiğinin bana yalanla söylenmesinin hiç de ilk kez olmadığını söylüyor. Elbette o benim bebeğim değildi. Olmadığı belliydi. Belki de Truby King, hatta Montessori bile, "dışlanan.büyük çocuk kandırılarak sevmeye itilmelidir, böylece kıskançlık zekice önlenmiş olur" diyordur. Bu yüzden annemden nefret ettim. Ama ne çare. Bebeği sevdim. Önce bebeği, sonra küçük çocuğu, daha sonra da küçük oğlanı çok büyük bir heyecanla ve koruyuculukla sevdim. Bu sadece bunca zamandan sonra bile her bir ayrıntısını hatırladığım gerçek bir anı değil, aynı zamanda bir çıkarsama da. Duygusal yaşantım bu olayla ve aynı türden diğerleriyle belirlendi.

Bütün istediğin sevgidir. Yalnızca sevgi. Annemin sık sık bize tekrarladığı ve yöntemlerini açıkladığı gibi, "bir çocuk sevgiyle yönetilmelidir." Çocukken sevgi nedir bilmediği için bizim de sevgi açlığı çekmememizi sağlamaya çalışıyordu. Sorun şu ki, sevgi sözcüğünün içi ancak sevgi deneyimleri ile doldurulabilir. Anımsadıklarım, sert sarmalayan eller, sabırsız kollar ve bana bir kız değil de oğlan istemiş olduğunu yineleyip duran bir ses. En başından biliyordum ki küçük erkek kardeşimi koşulsuz olarak sevmiş, beni sevmemişti.

Doğrusu, ilk çocukluğum beni yıllarca yaralı gezdirdi. Aslında oldukça dramatik bir iddia, hem de oldukça seviyesiz; fakat, bugün-

lerde her olayı 'istismar edilmişlik' kanıtı olarak göstermek isteyen saplantılı kişiler için kolay bir kurban olmama neden olsa da sonuna kadar savunabileceğim bir ifade. Onlar 'cinsel istismar'ı kastediyorlar çoğunlukla. Eğer "ben istismar edilmedim" derseniz çok bilen analist gülümsemesini takınıyorlar hemen. Fakat bu kitlesel sanrı dalgaları geçip gider, ölür, başka bir şeye dönüşür; hatta belki de çocuklara karşı cinsel tutumlar veya kullanılmalarının incelenmesinden çok, (hem ben bunun, bazılarının inanmak istediği kadar yaygın olduğunu sanmıyorum) daha yaygın olan, herkesin çocukluğunun bir parçası olduğunu sandığını duygusal yaralanmaların incelenmesine dönüşür. Bazı psikolojik baskıların, hatta iyi niyetli olanların bile, bedensel yaralamalar kadar yıkıcı olduğunu düşünüyorum. Nasıl olduysa, bütün yaşamım boyunca, kötü (kurumsal olarak kötü diyecektim az kalsın) çocukluklar geçirmiş insanlarla yaşadım, bazen onları daha iyi anladım ve yanlarında kendimi evimde gibi hissettim. Evlat edinildikten sonra ihmal edilmişler, yetimhanelerde ya da bakımevlerinde kalmışlar, ana baba arasındaki yırtıcı güç savaşlarında üzerlerinde pazarlıklar yapılmış, çok küçükten soğuk veya zalim okullara gönderilmişler... İşte bir yere varıyoruz galiba ama bu, benim bahsettiğim gibi orijinal bir duygusal yaralanmadan çok, daha geç bir yaralanma. Bütün bu insanlar evden panik içinde kaçtıktan sonra ya da çöküntüden sonra bir araya gelmişlerdi. Yıllarca arkadaşlarım hep, kendilerine yeni aileler yaratanlar oldu. O günlerde bu o kadar yaygın değildi ama artık öyle. Dünya o kadar çok savaş, iç savaş, kıtlık ve salgınla dolu ki kimsesiz çocuklarla yoldan çıkmışlar sanki milyonlar halinde çoğalıyorlar. Her birinin içinde küçük ya da büyük bir duygusal boşluk var.

Üstelik annem, her zaman, bildiğinin en iyisini yapan, bilinçli ve çalışkan biriydi. İyi bir insandı, uyumluydu. Asla bir çocuğa vurmadı, tokatlamadı. Sevgiden sık sık bahsederdi. Kendisine öğretilmemiş olan şefkat ise merak etmek, üzerine düşmek, kardeşimi 'nazik' yaparak hep bakıma gereksinim duyar hale getirmek, beni ise bir dönem gerçekten hasta etmek olarak ortaya çıktı.

Babam şefkatliydi ama yumuşak değildi. İkisi de duygu gösterilerinden hoşlanmazdı. Eğer annemin kızı da kendi gibi aynı kumaş-

tan olsaydı her şey yolunda gidecekti. Ama tersine, aşırı duyarlı, her zaman gözlemci ve yargılayıcı, savaşkan, duygusal, sevgiye aç bir çocuk sahibi olması bir talihsizlikti kuşkusuz. Kendisinden bir değil birkaç kat daha hassas bir çocuk.

Tahran'daki kreş İngiliz tarzı, Edward devrine uygun bir yerdi ve pekâlâ Londra'da da olabilirdi. Yüksek tavanlı, sandık odası gibi, ağır eşyalarla dolu, kocaman kare bir oda. Duvarda yanan güçlü ve büyük ateş, kapı benzeri bir pirinç paravanla meraklı çocuklardan ve odadan ayrılmıştı. Pirinç askıların üzerinde, ütülenmiş katlanmış çamaşırlar, bezler havalanıyordu. Katlanır tahta bir sehpanın üzeri pamuklar, bezler, giysilerle doluydu: Biberonlar, başka bezler, fanilalar, kundaklar, yünlüler, elbiseler, çoraplar, başlıklar, ceketler, battaniyeler... Odanın öbür yanı bu elbise duvarından görünmüyordu. Arkalarındaki duvarda da, yünden, ketenden, tülden, ipekli, pamuklu ve flanel palto, elbise ve önlük tepeleriyle dolu dolaplar vardı. Yüzlerce, düzinelerceydi her şey. Bu elbise dolabı yalnızca, bir tanesi iskele gibi yüksek, kocaman sandalyeler arasında aşağılarda lazımlıklarında oturan iki küçük çocuk için gerekliydi. Bu odanın havası kokulardan oluşmuştu: Yeni ütülenmiş kumaş kokusu, vazelin, Elliman karışımı, balık yağı, badem yağı, buğular, sabun, lavabodaki bakır tasın ve sürahinin burun açıcı kokuları, alevlerin havasız kokusu, şişeleri ve sütü ısıtan küçük ocağın gaz kokusu, minik popoların ancak kapattığı lazımlıklardan yükselen kokular. Ağır, toz tutan perdelerin kokusu, arkalarındaki tülbentlerin sabun kokusu ve tahtaların mobilya cilası kokusu. Üstünde mavi ve pembe çobanlar ve kuzular olan perdeler dışında her şey ama her şey bembeyaz. Kokulu beyazlığın boğuculuğu.

Önce minik kız, sonra da onun her yaptığını yapan bebek lazımlıktan popolarını kaldırınca, odadaki kadınlar heyecanla "Harry iyi bir bebek, Doris iyi bir bebek" diye cıvıldaşırlardı.

Bu gündelik övgüler öyle etkiliydi ki Doris resmî bir sefaret yemeğinde lazımlığını gösterip "Doddis iyi bir bebe" diye bizzat ilan etti. Eğer onlarca yıl sonra aynı Doris rüyasında, bir sonraki gün yayıncıya gidecek olan yeni bitirdiği romanını Jonathan Cape'in bürosuna bir lazımlık içinde götürdüğünü görmeseydi bu anıya pek de

önem vermeyebilirdim. Doris iyi bir küçük kız olmuştu. Başarının ateşiyle parlıyordu, sevgiyi hak etmişti.

Bunu, yayıncılar ve yazarlar arasındaki basit olmaktan uzak ilişkiyi anlamaya katkısı olur diye sunuyorum. (Konudan uzak olanlar için tekrar vurgulamakta yarar var, dediklerine göre bu, yorumlanmak için mükemmel bir rüya.)

Odada iki kadın vardı. Bitmeyen bir enerji ve beceri abidesi annem iri ve sağlamdı; gözüm hep üzerindeydi çünkü fark etmeden beni devirecek, üzerime basacak diye korkuyordum. Bir yetişkinin küçük olarak tarif edebileceği diğer kadından daha uzun ve yapılıydı. Suriyeli Marta, aksi ve yaşlı bir dadıydı. Sadece Fransızca konuşabiliyordu. Bu, çocuklarına iyi bir eğitim vermekte kararlı olan annemi memnun ediyordu. Bu benim Fransızca konusunda doğal bir yatkınlığa sahip olmamı sağladı mı acaba? Okumanın dışında hiçbir şey yapmamış, yalnızca lokantada ya da bir takside, "Ne güzel bir gün, nerede oturuyorsunuz?" düzeyi dışında hiç konuşmamış olsam da. Ama öğrenmeye çalıştığım başka bir dille ne kadar uğraşırsam uğraşayım Fransızca araya giriyor. İlk aklıma gelen hep Fransızca oluyor ve beynimden zorla uzaklaştırmam gerekiyor. Çoğu da bebekçe laflar.

Bir fotoğrafı bile çok görülen Emily Flower ile oğlunun sevmediği, öldüğü yıl kocasının tekrar evlendiği Caroline May Batley'i merak ettiğim gibi bugün, İngiliz ailesinde dadı olmak zorunda kalmış Marta'yı da daha iyi tanımak istiyorum. 'Yaşlı Marta'. Oysa, resimlerinde o kadar da yaşlı durmuyor. Hangi savaş, felaket, kıtlık, bireysel talihsizlik, onu, çektiklerinin, yalnızlığının sonucunda elinin ve dilinin kabalaştığı ve sevgisizleştiği sert İngiliz kreşinde çalışmak zorunda bıraktı acaba? En azından bana karşı kabaydı. "Bebe benim çocuğum, madam. Doris benim değil. Doris sizin çocuğunuz. Fakat bebe benim." Öyle diyordu. Sık sık. Bütün çocukluğum boyunca keyifle hatırlatıldı bu bilgi. Benim yetersizliklerimi anlatmasındaki neşeyi yalnızca duyarsızlık olarak değil, biraz da annemin tiyatroculuğunun dışavurumu olarak görüyorum. Annem tiyatro sanatçısı olabilirdi ama eminim ki bu aklına hiç gelmedi. Eğer ciddi bir kızın hemşire olması utanç verici idiyse, sahneye çıkmak kat be kat kö-

tüydü. John William üzüntüden ölürdü. Halbuki içinde vardı. Tahran'daki kreşten yıllarca sonra bile sinirli, azarlayan yaşlı Marta'yı tıpatıp canlandırabiliyordu. "Seni tokatlamasına, çimdiklemesine engel oluyordum. Bebeği asla tokatlamıyordu. Onu çok daha fazla seviyordu." Beni, Marta'nın sesiyle "*Méchante, tu es méchante!*"[1] diye azarlıyordu. Ve bu arada annemin, babasını nasıl biri olarak gördüğünü anlıyordum, çünkü hemen o pek kibirli laflarıyla, kızgın, soğuk adam oluyordu, karşısındaysa 'otorite'nin yüzüne cesaretle bakan, ürkerek kaskatı kesilmiş küçük kız.

Babası sert davrandığında sızlanmıyordu; ondan ne olmasını istediyse fazlasını vererek direniyordu annem. Bense, o çocuk odasında kendi haklarım için Marta'yla didişiyordum; sevilmeyen çocuklar 'kibar' ve 'terbiyeli' olamazlar. Bu çocuğu kim sevdi? Babası. Erkek kokusu, tütün, ter, baba kokusu onu güvenle sarıyordu.

Memoirs of a Survivor'ı yazdığımda "Bir Özyaşamöyküsü Denemesi" koydum adını ama kimse ilgilenmedi. Yabancı yayıncılar birinci sayfada kenara attılar ve kısa bir zaman sonra İngilizce yeni baskılarını yapmak için kitabı anımsayan bile olmadı. Sanki utanıyorlardı. "Anlamıyoruz" diyorlardı. Binlerce ve binlerce yıl biz, insanlar, kendimize masallar, öyküler anlattık ve bunlar hep analojiler, metaforlar, meseller ve alegorilerdi, şaşırtıcı ve belirsizdiler, üstü kapalı imalardı, bir camın içinde karanlık gölgelerdi. Fakat üç yüzyıllık 'gerçekçi roman' geleneğinin ardından çok kişinin beyninin bu bölümü dumura uğradı.

Bana bu romanın kurgusundan daha basit bir şey olamaz gibi geliyor. Orta yaşlı biri –cinsiyeti önemli değil– kendisini yetişirken gözlemliyor. Kendi yaşamımda olduğu gibi, koşullarda genel bir kötüleşme sürüyor. Genç ve anarşist insanların temsil ettiği şiddet dalgaları geçip gidiyor. Bunlar Hitler, Mussolini, komünizm, beyaz üstünlüğü gibi savaş ve hareketler, bir süre alt edilemez görünüp sonra yıkılan acımasız düşünce sistemleri. Bu arada bir duvarın arkasında başka şeyler olmakta. Yıkılan duvar eski bir simge, belki de en eskisi. Bir öykü uydurup bir imgeye veya benzetmeye gereksinim

1. "Yaramazsın, çok yaramaz!" (Fr.)

duyduğunuzda en iyisi, en bildik veya en eski olanı seçmektir. Çünkü, zaten belleğe kalıp olarak yerleşmiştir ve gündelik yaşamdan oraya yolunu kolayca bulur. Benim duvarımın arkasında da peş peşe gelen rüyalar gibi iki ayrı anı yer alıyordu. Genel olanlar, herkesle paylaştığınız ortak rüyalar: Çok iyi bildiğiniz ama sonra içinde boş odalar hatta katlar ve hatta hiç bilmediğiniz evler keşfettiğiniz ev, ya da bahçelerin altındaki bahçeler rüyası veya hayatınızda görmediğiniz manzaralara gidilen rüyalar. Diğeri ise kişisel anılar, kişisel rüyalar. Yıllarca, yazabilir miyim diye düşündüğüm bir kitap var, rüyalar aracılığıyla anlatılan kişisel bir tarih, çünkü rüyalarımı çok iyi hatırlarım, bazılarını da not almışım. Graham Greene böyle bir şey denemişti. Rüyalarla özyaşamöyküsü fikri *Memoirs of a Survivor*'da duvarın arkasındaki yaşam oldu. Tahran'daki kreşi ve annemle babamın karakterlerini abartılmış ve büyütülmüş olarak kullandım, çünkü rüyalar alemine böylesi uyar. Annemin, "kendimi çocuklarıma adadım" deyişiyle dile getirdiği yönünü kullandım. Kadınlar o yıllarda böyle bir şey söylemekten çekinmezlerdi, bugünlerde psikolojik olarak çok daha gelişmişler. Annem olarak ilk tanıdığım, şikayet eden, hayal kırıklığı içinde ama yaşantımda bazen de bir arkadaş olarak karşıma çıkan kadındı. Hep, çocuklarının ona nasıl yük olduklarını, her şeyin acısını nasıl ondan çıkardıklarını, nasıl hiç gönlünün alınmadığını, takdir edilmediğini, yalnızca annenin değerli yeteneklerini yutan, kuru bir sünger gibi içen, kadir bilmez çocukları için nasıl kendinden fedakarlık etmek zorunda olduğunu söyleyip duran kadın.

Sorun, bu tür konuşmaların çocukların önünde yapılması, sanki yoklarmış gibi, duyamazlarmış gibi onların nasıl yük olduklarının, yaşamı emdiklerinin dünyaya ilan edilmesidir. 'İstismar', şiddet vs. aramaya gerek yok. Kaç yaşımda olduğumu değilse de, babamın gerçek olan dizine dayanarak, annemin bir misafire bütün kibarlığıyla çocuklarını anlatışını, kendisini yorduklarını ve özsuyunu tükettiklerini, bütün yeteneklerinin kuruyup gitmekte olduğunu, özellikle de küçük kızın ("o kadar yaramaz ve zor bir çocuk ki") yaşamını cehenneme çevirdiğini anlatışını gayet iyi hatırlıyorum. Soğuk bir nefret anıtı haline gelmiştim, onu hemen orada öldürebilir-

dim. Sonra, bir bezginlik ve burukluk izledi bunu. Ben yokmuşum gibi nasıl konuşabilirdi böyle? Ve taparcasına sevdiğim küçük kardeşimden nasıl yük gibi bahsederdi? İkiyüzlülüktü bu, çünkü onu çok seviyordu ve söylüyordu da. Beni nasıl böyle küçük düşürür, aşağılar ve ihanet ederdi? Üstelik de bir misafire... Babamın bundan hoşlanmadığını biliyorum, hissettiklerinin bana aktığını duyumsuyordum. Bu karısı olacak ne yaptığını bilmez, kaskatı, koca duyarsızlık kütlesi yüzünden acı çekiyordu.

Annemin yaptığı, diğer kadınların yaptığından başka bir şey değildi. Kadınların hep yaptığı bir şeydi bu: Trende, otobüste, sokakta, dükkânda, her yerde, çocuklarını ellerinden çekiştirirken ya da arabalarını kabaca iteklerken, çocukların kulakları yokmuşçasına yakınarak söylenirlerken duyarsınız onları: Nasıl mahvolduklarını, nasıl onları istemediklerini anlatırlar. Böyle konuşurken asıl söylemek istedikleri, onları doğurmakla ne büyük bir hata işlediklerinden başka nedir ki?

Sağlam ve duyarsız çocukların bile benliklerine böylesine saldırıldığında etkilenmeden kalacaklarına inanamıyorum.

Ama ben, ince derili doğmuşum. Veya o güçlü ve becerikli eller tarafından ovula ovula incelmişler.

Ya karısının aymazlığı yüzünden hep üzülen ve kıvranan babam? Becerikli Caroline May mi inceltmişti onunkini acaba? Ya da ailenin melankolik, boynu bükük şairleri? Yoksa böyle ince derili olmayı sağlayan bir gen mi var?

Bütün bildiğim, keskin, açık seçik, yakıştırmasız hatırladığım, babamın nasıl alaycı ve hafif bir gülümsemeyle oturup her şeyi ve herkesi seyrettiği. (Bu gülümseme, yazarların düşünme pozuyla aynıdır.) Aksi, yaşlı Marta ile iriyarı, telaşlı, annem olacak kadın, bir yere sürünerek gidip saklanmama neden olduklarında ya da onları becerebilsem öldürebilecek kadar kendilerinden nefret ettirdiklerinde babamın yanına sığınıyordum.

Ama yine de...

Tahran'daki o evde –tıka basa dolu çocuk odasında değil, aşağıda, oturma odasında, aynı şekilde eşyalarla sıkış tepiş dolu ama hiç olmazsa bembeyaz, ölümcül beyaz olmayan odada– her gece bir tö-

ren vardı. Biz küçük çocuklar, yatma vakti oyunu için dadımız tarafından aşağı indiriliyorduk. Yastık savaşı yapıyor, kovalanıyor, yakalanıp havalara atılıyor, gıdıklanıyorduk. Bugün hâlâ pek çok orta sınıf ailede sağlıklı, karakter güçlendirici olarak algılandığı için sürmekte bu. Şimdi bile annemin yüzünü –kızarmış ve heyecanlı– yastığı benim veya küçük kardeşimin yastığıyla tokuşturduğu andaki haliyle görüyorum. Benim, kardeşimin, annemin çığlıklarını duyuyorum, havada tüyler uçuşuyor ve başım ağrımaya başlıyor. Ve babamın küçük kızını yakalayıp suratını kucağına, o kirli kokuya –pek sık yıkanmazdı, unutmayın ki bütün bunlar kuru temizlemeden çok önceydi ve insanların üstü başı kokardı, hem de çok kötü kokardı– bastırışını görüyorum. Artık başım daha da kötü ağrımakta; aşırı heyecanın zonklayan ağrısı. Kocaman ellerinin kaburgalarımı yoğuruşu. Çaresizlik, dehşet ve sinir içindeki çığlıklarım. Sonra gözyaşları. Ama bize şaka kaldırmak, uyumlu olmak öğretiliyordu. Çünkü orta sınıf yaşamı için uyumlu olmak gerekliydi. Ağlatılana kadar 'gıdıklanmak', 'azarlanmaya', incitilmeye, oyunlarda yenilmeye dayanabilmek için gerekli bir hazırlıktı.

Oysa böyle olmak zorunda değildi. Küçük bir bebeğin gerçek oyun içinde nazikçe kovalanması, gıdıklanması normaldir ama bu eziyet olmak zorunda mı? Yedi sekiz yaşıma kadar o kocaman ellerin kaburgalarıma işkence yaptığı kâbusunu gördüm. Bu kâbuslar, hissettiklerim kaybolmuş olsa da, hâlâ o günkü gibi aklımda. Küçük bir çocukken, kâbuslar ile onlardan korunma konusunda uzman kesilmiştim ve en kötü kâbusum da 'gıdıklanma' ve çaresizlik üzerine olandı.

Üstelik, babam benim desteğim, müttefikim, rahatlatıcım değil miydi? Erkeklerinin elinde fiziksel eza çekmeye boyun eğen kadınların ne kadarının 'oyunlarla, gıdıklanmayla' bunu öğrendiklerini merak ediyorum. Hayır, ben onlardan biri değilim. Hayatım boyunca asla bir adamdan dayak, tokat yemedim ve ne tür olursa olsun, hiçbir zaman bedensel olarak kötü bir davranışa maruz kalmadım. Bunu söylüyorum çünkü, özellikle şu sıralar, popüler bir gazeteyi elinize alıp da kadınların erkekler tarafından zorbalığa uğradığını okumadığınız bir gün olmuyor. Daha kötü zorbalıklar da var.

Şimdi de, çıkarsama bir anı: Büyük odada, yatmadan önce oyunların oynandığı odada ağır, kırmızı, kadife perdeler vardı. Ağır olduklarını biliyorum çünkü derime, kollarıma sürtünen kadifenin kucağımı dolduran kıvrımlarına sarılışımı hatırlıyorum. Kırmızı olduklarına inanıyorum çünkü yirmi yaşlarımda, Poevari çıraklık öykülerimin çoğunda, tehdit simgesi kırmızı perdeler var. Üzerinde çok çalışılmış bir tanesinde, tekerlekli iskemledeki bir adam, bir çocuğu ite ite kırmızı kadife kaplı bir duvara sıkıştırır ve kız bir adım daha atınca arkasında duvar olmayan perdelerden boşluğa geçer. Bu öyküye kaynak olabilecek pek çok çocukluk 'oyunu' var. Öykünün adı "Korku ve Kırmızı Kadife".

Size, bir çocuğun dokunuş ve duyumsama ile ilgili öznel deneyimlerini aktarıyorum, kokulu, gürültülü: Kitap okuyan annenizin midesinden gelen gurultular, Baba'nın piposundan gelen fokurtular, kulaklarınızdaki kanın gümbürtüsü; çocuğun, sonunda, içinde kaybolmamak için kendini soyutlamayı öğrendiği yaşamın bütün uğultuları ile kokusu ve boğuntusu. Fakat bütün bunlar ve yaşam savaşımı annemin, kızına iyi bir ebeveynin nasıl olması gerektiğini öğreten John William'ın kızının, zekice ve başarıyla sağladığı koşullarla yan yana sürüp gidiyordu. Çünkü annem her ne kadar babasına karşı gelemeyecek –hemşire oluncaya kadar– kadar korkutulmuş, aşırı disiplin altındaki küçük bir kız da olsa Mafeking Gecesi'ne de, Boer Savaşı'nın sonundaki kutlamalara da, bütün sergilere de, devlet ziyareti yapan yabancı kral ve kraliçelerin yollarında sıralar oluşturmaya da, yeni demiryolunda seyahatlere de götürülmüştü. Darwin ve Brunel'e hayranlık ve Büyük Britanya'nın ilerlemedeki örnek rolünden gurur duymak da öğretilmişti, müzeleri ve kütüphaneleri kullanmak da.

Ve Tahran'da, çocuklarının deneyim kazanmaları için ne gerekiyorsa yaptı. Aynı kadife perdelerin arasından havaya kaldırılıp gece gökyüzü gösterilirdi bana. Annem sevimli bir küçük kız edasıyla "Aydede, aydede" diye gösterirdi. "Yıldız, yıldız", o derdi, ben derdim. Babam bütün yeteneksizliğiyle çocukların dilinde 'aydede'yi söylemeye çalışıp beceremiyordu. Kar yağdığında –çünkü Tahran'da kar gerçekten yağar; bugün de, her istediğimde çalıların ve duvarla-

rın üstündeki parlak beyaz örtüleri görebiliyorum– annem kömür gözlü, havuç burunlu kardan adamlar ve yeşil, taştan gözleriyle kar kedileri yapardı. Başarılıydı ve bize Fransızca "burun, göz, patiler, bıyıklar" demesini öğretiyordu. Bizi, bana Everest'in yamaçları gibi gelen hafif eğimli tepelere götürüp, tepsilere sımsıkı yapışmışken aşağılara itiyordu, bir yandan da karın su olduğunu, aynı zamanda buz, yağmur ve dolu olabildiğini anlatıyordu. Tatillerde dağlara, güllerin yeri anlamına gelen Gülahek'e götürülüyorduk, hoş kokularıyla kırmızı, beyaz, pembe, sarı güller şimdi bile aklımda. Ve pikniklere, elçiliğin maskeli çocuk balolarına götürülüyorduk. Bütün bu olaylar bize mirasımız, hakkımız, ve hatta görevimiz gibi sunuldu. 'Bu' kar, 'şunlar' yıldız ve şurada yolun yanındaki kayalıklar, binlerce yıl önce at üzerindeki Khosrhu'nun doğrandığı yer; ve o 'binlerce yıl' birden dün gibi oluyor ve bizim mirasımız haline geliyordu. Elçilikteki partilere gittiğimizde annemin sesi bize buraya ait olduğumuzu, bunların 'kibar insanlar' olduğunu, bizim de kibar insanlar olduğumuzu söylüyordu. Fakat babam, İngiliz topluluğun yaşlı hanımı Bayan Nelligan'ı sevmiyordu. Eğer annemin sesi bize neyi sevmemiz gerektiğini söyleyen bir orkestraya sahipse babamınki de öyleydi ve tersini söylüyordu, çünkü insanları 'kibarlık' derecelerine göre asla değerlendirmiyordu; bunu o zamanlar böyle anlamıyorduysam da, insanları kendilerinden dolayı değil de sosyetedeki yerlerine göre beğendiği için annemi ciddi olarak eleştirdiğini gayet iyi biliyordum. Şimdi bunları yazarken, o zamanın müthiş kendini beğenmişliğini, "Ne olmuş yani, o zaman öyleydi şimdi böyle" deneceğini biliyorum. Ama kendini beğenmişliğin sözlüğü değişmiş olsa da yapısı değişmedi ve insanlar eski günlere (bence, düşüncesizce) gülüp geçse de, bugün de aynı çarklar işliyor.

Annem aslında, kardeşimle benim için, olabileceklerin en iyisini yaptı; yaşamının en iyi yıllarını geçirdiği o ülkede, doğasının büyük bir hastanenin becerikli parlak başhemşiresi olabilecek yanı yüzünden kendi kendine çok kızıp sıkılabilirdi, oysa ki partileri ondan daha çok seven, iyi vakit geçirmeyi bilen, gözde olmaktan, ev sahipliği yapmaktan hoşlanan, uyumlu, temiz ve iyi yetiştirilmiş bir 'iki çocuk annesi' daha yoktu.

Yıllar sonra Afrika'da bize hep --onun için öylesine önemliydi ki– şunu anlatırdı: Elçilikteki kostümlü bir baloya Londralı bir çiçekçi kız olarak (acaba annem o gece için zavallı annesi Emily'yi canlandırdığını biliyor muydu?) gitmişti ve elçilik mensubu bir genç, dans ederlerken birden durup utançtan kıpkırmızı bir halde "Tanrım sen Maude Tayler'sin değil mi? O kadar güzelsin ki seni tanıyamadım" dedikten sonra, yaptığı gafın farkına varınca toz olmuştu ortadan. Çünkü annem hep sade, gösterişsiz biriydi. Sanırım Emily gibi boş ve uçarı olmamak çabasından ileri geliyordu bu gereksinim. Bir çocuk olarak onun bu anımsayışını (bir daha bir daha) duydukça ona acıyordum, onu çok güzel bulan genç adamı gözleri gerçek yaşlarla parlayarak anımsayıp bütün yaşamı boyunca anlatmayı sürdürdükçe de duydum bu acıyı.

Benzersiz bir hayranlık içeren anılar vardır: Bir adam, İranlı bir bahçıvan, tuğla duvarın altından bahçeye karlı dağlardan su getiren taş kanalların üzerinde duruyor, kızgınmış gibi yapıyor çünkü ben şahane suya girip çıkıp onu da ıslatıyorum. Annemler tarafından mutfağa, yemeğin yeneceğini hizmetkârlara bildirmeye gönderiliyorum; burası Tahran, çünkü kardeşimin elinden tutuyorum ve uzun boylu, gururlu sarıklarının altında yüzleri ciddi ama gözleri gülen adamlara bakmak için ta yukarılara kaldırıyorum başımı.

Ve hatırladığım en önemli, büyülü, gizemli anı da, neredeyse en belirsiz olan, bir rüya belki de. Oyuncak koyunumu yitirmişim, biraz tahta biraz gerçek koyun postu ve tekerlekler. Ağlıyorum, ararken uzaklaşmışım, bir koyun sürüsüne rastlıyorum ve uzun boylu, kahverengi giysiler içindeki çoban bana yukarıdan bakıyor. Tozlar onun ve koyunların etrafında dönüyor, batmakta olan güneş, tozları kırmızıya boyuyor. Hepsi bu. *Çocuklar İçin İncil'den Hikâyeler* (*Tales From the Bible for Children*) adlı kitapta 'İyi Çoban'ın bir resmi vardı ama orada tozlar, koyun kokuları ve tozlar olamaz. Bu anlam yüklü anıyı neden bir daha bir daha hatırlıyorum bilmiyorum.

Sonra zamanla İran'ın tatları, kokuları, dokuları kayboldu çünkü yerini hemen Afrika'nın sesleri, kokuları, dokuları, renkleri doldurdu ve ancak 1980'lerin sonunda Pakistan'ı gezerken o eski günlerdeki kendimi bulabildim. Dua eden veya şarkı söyleyen --en iç ürpertici se-

se, ibadete çağrıya ne denir?– adamın sesi... Kireçli bir duvarın girintilerinde yerleşmiş kırmızı tozlara vurmuş sıcak güneşin ışıkları... ve kokular: Güneşin ısıttığı toz, çiş, baharatlar, benzin, tezek bileşkesi... ve pazarın sesleri ile renkleri, renk patlamaları... ve eşeklerin zavallı anırmaları... (İslama göre eşek sesi utanç vericidir çünkü sadece yiyecek ve seks için bağırırlar, oysa ben yalnızlıktan bağırdıklarını düşünüyorum ve Chesterton'un eşeklere övgüsünü yeğliyorum.)

Bir horozun ötüşü, eşeğin anırması, beyaz badanalı bir duvarın tozları, ve işte sana İran; şimdi bile Londra'da yaşadığım yerde, yokuşun altından bir horoz öttü mü hemen nerede olduğumu şaşırıveriyorum.

İngiltere'den uzakta İran'da, annemler, Afrika'da olduğu gibi akrabalarından kopmuş değillerdi, en azından ikisi bizi görmeye geldi: Biri babamın kuzeni Harry Lott'du. Babam yıllarca sık sık ondan bahsetmesine rağmen hakkında bir şey söyleyemiyorum çünkü hatırlamıyorum. Harry Lott amca ailenin iyi dostuydu, hediyeler gönderir, mektuplar yazardı, biz Afrika'dayken de ölene kadar sürdürdü bunları. "Sizi çok severdi, doyamazdı" dedikten sonra "Tanrı bilir niye!" diye de eklerdi babam. Ve şimdi ben, sevecen bir arkadaşın kollarındaki çocukları seyrederken, bunun çocuğu ömrü boyunca etkileyeceğini, sanki gizli bir iyilik deposu gibi veya etkisi geciktirilmiş ilaçlar gibi çocuğun kanına bütün gün, hatta bütün yaşamı boyunca yavaş yavaş iksirini akıtacağını biliyorum. Oysa çocuk hiçbir şey hatırlamayabilir. Küçük çocuklara bakarken onları neyin şekillendirdiğini, etkilediğini görmenin oldukça rahatsız edici bir deneyim olduğunu düşünüyorum. Sonra büyüyorlar ve siz, kendilerinin hiçbir şeyden haberi yokken, neyi niye yaptıklarını kesinlikle biliyorsunuz. Sonra yetişkin oluyorlar ve siz davranışlarının altında yatanı bilmeyi sürdürüyorsunuz. Bir ayrılıktan sonra bu çocuğu büyümüş veya yarı büyümüş olarak görünce, onun ne aradığınızın bilincinde olmayan gözlerine bakarsınız, ya da bir arkadaşa sarılan kolların katılığına veya sıcaklığına, veya bir elin köpeğin başında nasıl yumuşakça durduğunu görürken buluverirsiniz kendinizi.

Diğer misafir, Betty Cleverly teyzeydi, büyük aşkı onun yaşındaki bütün öbür kadınlarınki gibi savaşta ölmüştü. Babamın bir kuzeniydi, kocaman, dağınık, dişlek bir kadındı. O da bizi severdi ve yıl-

larca bize böyle söylendi, benim hatırladığımsa, sabahları erkenden onun yatağına gittiğim, yatağın başındaki sehpada duran çay tepsisi ve uzun kollu pespembe yünlü bir gecelik içinde Betty teyze...Yatağı dolduran sabun kokulu uzun saçları kahverengi bir ipek gibi beni sararken, koyu çayına batırdığı Marie bisküvilerini bana verir ve acı tadı yüzünden yüzümü buruşturunca, gülerek kuru başka bir tane verir ve "sakın annene söyleme, iştahını kapattığımı söyler sonra!" der, çay kaşığıyla kendini yöneterek güçlü, boğazdan gelen bir sesle "Lead Kindly Night" ve "Rock of Ages" şarkılarını söylerdi. Misyonerdi, daha sonra Çin'e gitti. Annemlere yolladığı mektuplar Hıristiyanların yola getirdiği imansızlar, Londra Misyonerlik Derneği ve kendi kilise cemaati üzerine haberlerle dolu olurdu.

Imperial Bank of Persia'da, önce Kirmanşah'ta şube müdürü, ardından Tahran'da müdür yardımcısı olarak beş yıl geçirdikten sonra babamın eve dönme vakti geldiğinde, İran'a geri dönmeyi uman annemle babamın akılları, çocuklarını nasıl eğitecekleri sorunuyla meşguldü. Büyük çocuk olan beni –beş yaşındaydım– İngiltere'de bırakmak o zaman için olağandı, fakat annem Kipling'in *Baa Baa Black Sheep*'inden biliyordu küçük çocukların uygunsuz vasilere teslim edildikleri için nasıl korkunç itilip kakılma ve ihmale maruz kaldığını. Babamsa İran'a dönmek istemiyordu. Sosyal ortam onu sıkıyordu. Bankada çalışmayı asla sevmemişti. İranlılar yozlaşmıştı ve böyle söylediğinde de kimse umursamıyordu.

Bu arada, İngiltere'den uzakta olmak kalbini yumuşatmamıştı. Hiçbir zaman da yumuşamadı. Ölene kadar İngiltere'yi –Britanya'yı değil İngiltere'yi– halkına verdiği sözleri tutmayan, ikiyüzlü ve yoz bir ülke olarak gördü. İngiltere, becerikli savaş zengini düzenbazlarla ve siperlerden yarı ölü bir halde dönmüş sivil giyimli erkeklere beyaz tüyler veren ve tüküren aptal kadınlarla doluydu. Ve kimsenin siperlerde neler olduğu hakkında bir fikri yoktu. Sesi kızgınlıktan katılaşarak şarkısını mırıldanırdı:

Ve bize sorduklarında..
Ve bize mutlaka soracaklar sonunda...
Söyleyeceğiz hepsini biz de...

Ama savaş, üzerinde konuşulmaz bir hale geldiğinden, hiçbir zaman sormadılar. Ne yazık ki orada altı ay kalmak zorundaydı. Hiç sevmediği, hep başarılı olarak babamı ezmiş olan Westminster Bank'ın şube müdürü, bir yatı, gösterişli bir arabası ve züppe taşra ruhunu temsil ettiği için babamın hiç beğenmediği bir evi olan kardeşi Harry ile kalmak zorundaydı. Etrafı karlı dağlarla çevrili Kirmanşah'taki taş ev kendisini gerçekten evde hissettiği, benliğine uyan yerdi. Ama orayı sonsuza kadar yitirmişti artık. Kardeşinin karısı Dolly'yi sevmiyordu, onu şapşal ve taşralı buluyordu. Annemin yengesi Margaret'i sevmiyordu ve annemin erkek kardeşini yavan buluyordu. 'Akrabalarla altı ay' dünya yüzünde cehennemdi: Züppe, kendini beğenmiş, taşralı, dindar, cahil, küçük İngiltere. Sonra gene hareketli züppe sosyetesiyle Tahran; piknikler, elçilik partileri, karısının çaldığı, genç bir adamın da "The Road To Mandalay" ve "Pale Hands I Loved Beside The Shalimar"ı söylediği müzikli geceler. "Neden insanlar evlerinde sessizce oturamıyorlar?" diye filozofça soruyordu. Ama annem yalnızca gülümsüyordu, çünkü haklı olduğunu biliyordu. Sorun, bu garipliğin küçük kızını da etkilemeye başlamasındaydı.

"Hayır istemiyorum, yapmıycam!" diye ağlıyordum Bo-peep kostümü giymeye zorlanırken:

"Bo-peep olmak istemiyorum. Neden Harry gibi bir tavşan olamıyorum?"

Annem saçmaladığım için bana gülüyor, işin aslı, ben de kendimi tutmasam güleceğim. Taktik değiştiriyorum:

"Partiye gitmek istemiyorum. Partilerden nefret ederim"

"Hadi canım, sen partileri seversin. Elbette Bo-peep olmak istiyorsun."

"Hayır, istemiyorum."

"Saçmalama. Michael ona saçmaladığını söyle."

"Neden? İstemiyorsa gitmek zorunda değil" diyor babam çekinerek, sıkıntılı ve zorlukla. "Ben de gitmek istemiyorum. Partiymiş! Kim icat etti acaba? Her kimse, asılmalı, kesilmeli, boğulmalı. Şeytansa hiç şaşırmam."

"*Ama Michael...*"



1923'te Tahran'daki "Maskeli Balo"; yılbaşı partisi. Küçük kardeşim tavşan kostümü giyiyor; bense Bo-peep'im.

"Hayır diyorum, eğer aklıma parti gelirse midem bulanıyor. Bu çocukların da yapacağı o. Öyle değil mi? Aşırı heyecan, çok yemek, her yere çıkaracaklar." "Hiç de değil, sen partileri 'gerçekten' seversin Michael!"

Küçük, çaresiz bir çocuğun öfkesi kadar şiddetli olamaz dünyada hiçbir nefret. Gerald Nelligan vardı annesine bağıran: "Hayır istemiyorum, giyinmeyeceğim, mecbur değilim!" Benden iki yaş büyüktü, koca oğlan, ama kıstırılmış çocukların beyaz-suratlı bağıran öfkesiyle kendini yerlere atıyordu. Fakat o çocukların hepsi sonraları "Harika bir çocukluğum vardı" diyecekler. Doğa, ilk çocukluğu unuttururken ne yaptığını biliyor.

Ve şimdi de kedi: *Particularly Cats*'te yazmıştım ama biraz daha vurgulanmak istiyor. "O kirli, kendinden bile büyük kediyi sokakta bulup salona getirdin" dedi annem hem çocuk hem de kediyi canlandırarak. "Yatağıma alacağım diye tutturdun. Biz de permanganatlı suyla yıkadık..." Potasyum permanganat Britanya İmparatorluğu'nun demirbaşıydı. Emektar Marta fırtına gibi içeri dalıp "Bu pis kedinin içeri girmesine niçin izin verildi?" dedi. Ancak o kediye izin verildi ve benim o kediyi ne kadar çok sevdiğimi tahmine gerek yok. Yıllarca, herhangi bir kedi öldüğünde o kadar büyük kederlere kapıldım ki kendimi gerçekten deli sandım. Annem ya da babam öldü-

günde, böyle kötü oldum mu? Hayır. Tahran'ın sokaklarında yavaş yavaş ölmekten kurtarılan o kedi benim arkadaşımdı ve İran'dan ayrıldığımızda ona ne oldu? Beni yatıştıracak yalanlar söylediler, ama inanmadım, çok da ağladım. Annem "Teselli edemedik" diyor.

Yaşlı bir kadın olmak üzereyken, birden ona kadar derecelendirilmiş bir ölçekte –ki on, gerçek, korkutucu ve kişiyi hareketsiz kılan depresyona sokar ve ben hiç böyle bir şey yaşamadım– dokuz şiddetinde bir acı yaşadım. Bu ölçeğe göre bir kedinin acısı ancak dört veya beşken anne, baba veya erkek kardeşin acısı iki seviyesinde. Bu perişan eden kedi acısı, doktorların dediği gibi 'yansıtılan bir acı.' (Bir organdaki acının asıl nedeninin başka bir organ olması gibi) Ama sormak gerek, neden diye. Dokuz şiddetinde, o zaman da şimdi de asıl nedenini bilmediğim bir acıdan dağılıyordum.

Asıl soruysa, neden o ilk yıllardan kalan pek çok anıdan neşeli, iyi, mutlu hatta rahatlatıcı olanlarının bu kadar az olduğu. O aç, kızgın, küçük yüreğin niçin yatıştırılmayı reddettiği olmalı. Fotoğrafçıyla olanlarda bir ipucu bulunabilir mi? Üç buçuk yaşındaydım. Bugüne taşınan, düşünceli bir küçük kızın ilgili herkesi gururlandıracak bir fotoğrafı; ama ben ne hissettiğimi hatırlıyorum. Uzun bir didişme ve dırdır olmuştu kahverengi kadifeden elbise için: Terletiyor ve kaşındırıyordu. Uzun çoraplarımı giymek bir dertti, dönük ve kırışıktılar ve lastikle yukarıdan tutturulmak zorundaydılar. Yeni ayakkabılarım hiç rahat değildi. Saçım fırçalanmış, yeniden, yeniden yapılmıştı. Üzerinde oturmam gereken bir puf vardı ama kaygan olduğundan üstüne çıkmak da üzerinde durmak da çok zordu. Bir de büyük, oymalı bir tahta koltuk vardı ama yakışmadığını söylediler. Onlar? Annem ve profesyonel fotoğrafçı; stüdyosu çocuklara dekor olsun diye üzerlerinde batan güneşler, göl manzaraları, uçan leylekli japon paravanaları, iskemleler, masalar, yastıklar ve içleri doldurulmuş hayvanlarla kaynıyordu. Ama ben kendi tüysüz ayıcığımı, arkadaşımı istedim. Kendimi iyi hissetmiyordum, heyecanlı ve suçlu gibiydim çünkü böyle herkese dert olmaktaydım: Annem, çok hızlı ve beceriksizce, beni büyük ve kaba bir paket gibi hazırlamıştı, hiçbir yere sığmıyordum, sanki aniden çözülüp dağılacak ve onun yüzünü kara çıkaracaktım. Bıkkındım. İşte, bütün anı-



Ayıcığım ve ben; 3 yaşımdayken.

larımın altında yatan şey bu: Küçük, üzgün bir bıkkınlık. Her şey 'çok fazla'ydı; çok yüksek, çok zor, çok gürültülü ya da çok parlak; her ne kadar benden bütün bunları idare etmem beklense de hepsini birden kaldıramıyordum.

4

Annem İngiltere'ye dönerken, çocuklarını Kızıldeniz'in sıcağına sokmak istemediği için Moskova üzerinden Rusya'yı boydan boya geçerek gitmeye karar verdiğinde, kendinin de sık sık kabul ettiği gibi ne yaptığını bilmiyordu. "Eğer bilseydim!" Devrim'den sonra böyle sıradan bir yolculuğa çıkan ilk yabancı aile olacağımızı biliyordu. Yıl 1924'tü. Elbette zor olacağını biliyordu ama zorluklar, üstesinden gelinmek içindir. Aile tarihinin en canlı bölümü olarak tekrar tekrar anlatılan bu yolculuk korkunçtu. Bana söylenenlerle hatırladıklarım çakışmıyor, en heyecanlı yerini ise hiç anımsamıyorum. Rusya sınırında pasaportlarımızda gerekli damgalara sahip olmadığımız anlaşıldı ve annem şaşkına çevirdiği bir memuru, bizi geçirmesi için yıldırana kadar uğraşmak zorunda kaldı. Annem de babam da bu olaya bayılırlardı: Annem, imkânsızı başardığı için, babam da gülünçlükleri sevdiği için. Sakin, haklı, üstün İngiliz annesi ve hırpani, aç, belki de hiç iyi giyimli, iyi beslenmiş bir yabancı aile görmemiş memuru hatırladıkça "Tanrım, kimse bunu sahnelemeye cesaret edemez" derdi.

Tehlike başlangıçtan itibaren mevcuttu. Aile, kendini Hazar Denizi'nde, daha önce asker taşımak için kullanılmış bir petrol tankerinde buldu ve kimsenin yolcu gemisi kamarası diyemeyeceği kamaralar bitle ve muhtemelen, her yerde kol gezen tifüs mikrobuyla doluydu.

Anneyle baba bütün gece uyumayıp çocukların lamba ışığının altında kalmalarını sağlamaya çalıştılar ama benim kolum bir ara gölgede kaldı ve böcekler tarafından ısırılarak şişti ve kızardı. Kamara sıklıkla mürettebat tarafından da kullanılıyordu ve küçüktü. Benim içinse geniş, mağara gibi, gölgeli ve annemle babamın korkuları yüzünden tehlikelerle dolu bir yerdi. Fakat, her şeyden çok, bitlerin soğuk, havasız ve metalik kokusuyla dolu...

Yolculuk, Hazar Denizi'nden Moskova'ya günlerce sürdü, öyküsü de şöyle: "Trende hiç yiyecek yoktu, annen istasyonlarda inip köylü kadınlardan yiyecek almaya çalışıyordu ama sadece haşlanmış yumurta ve biraz da ekmek bulabiliyordu. Koridordaki semaver çoğunlukla susuz kalıyordu. Kaynatılmamış suyu içmeye korkuyorduk. Tifo, tifüs ve başka pis hastalıklarla kaynıyordu ortalık. Her istasyon dilenciler ve evsiz çocuklarla doluydu, en korkuncu, annen, tren uyarmadan hareket edince istasyonda kalmıştı ve onu bir daha göremeyeceğimizi sanmıştık. Ama o bize iki gün sonra kavuştu. İstasyon şefine zorla arkadan gelen treni durdurtmuş, binmiş ve bize yetişmişti. Bütün bunları da tek kelime Rusça bilmeden yapmıştı."

Bense başka şeyler hatırlıyorum, aynı minvalde ama sanki durup durup devam eden bir film gibi.

Küçük bir oda gibi olan kompartımanda koltuklar yırtık pırtıktı, kusmuk, ter ve –annemin her yere döktüğü Keating's marka böcek ilacına karşın– fare kokuyordu. Fareler koltukların altında ve ayaklarımızın arasında kırıntı arıyorlardı. Duvarlardaki lambalar kırıktı, neyse ki annem mum almayı akıl etmişti. Geceleri uyanınca, yarıklarından güneyde sıcak, kuzeyde soğuk hava giren kara pencerelerde uzun, soluk, tehlikeli alevlerin dalgalanmasını görüyordum. Kokular yüzünden yüzümü orada tutuyordum. Nisan ayıydı. Babam grip olmuştu ve üst ranzada yatıyordu, biz çocukların gürültüsünden ve taleplerinden uzak. Annem korkuyordu, büyük grip salgını bitmişti bitmesine ama daha yıllarca insanların sesine işleyen o korkuyu duymak mümkündü. Oturma yerlerindeki küçük kan lekeleri, bitlerin varlığına işaret ediyordu. Yıllar sonra oturup niye grip ve tifüs laflarının beni korkuttuğunu bulmaya çalıştım. Grip tamam, peki ya tifüs? O da işte bu yolculuktan kalmıştı. Yıllarca, 'Rusya' kelimesi istasyon peronları demekti benim için, çünkü Bakü'den Moskova'ya uzanan bu uzun yolculukta tren, büyük şehirlerde de yan hatlarda da habire duruyordu.

Tren korku verici insan kalabalıklarının –çünkü İranlılara hiç benzemiyorlardı– arasında çığlıklar, tangırtılar ve inlemelerle durmaya çalışıyordu. Paçavralar içindeydiler, ayakları da paçavralarla sarılıydı, hatta bazıları bir paçavra yumağı gibiydi. Sert, aç suratlı

çocuklar tren pencerelerine sıçrayıp içeri bakıyorlar veya ellerini kaldırıyorlardı yalvararak. Ardından da askerler trenden aşağı atlayıp tüfeklerini sopa gibi kullanarak insanları itekliyorlar, onlar da biraz gerileyip tekrar saldırıyorlardı. Bazı insanlar platformlarda başlarını çıkınlarına dayamış yatıyorlar ve hiçbir şey beklemeden trene bakıyorlardı. Bizimkiler alçak ve endişeli tonlarda, bilmediğim kelimeler kullanarak konuşuyorlardı. Dolayısıyla habire soruyordum: "O ne demek, o ne demek?" Büyük Savaş. Devrim. İç Savaş. Kıtlık. Bolşevikler. Ama neden Anne, ama neden Baba? Bize, *besprizornik*inin –ailesiz çocuk çeteleri– istasyonlarda duran trenlere saldırdıkları söylendiğinden annem yiyecek almak için aşağı indiğinde kompartımanın kapısı hemen kilitleniyor, pencereler kapatılıyordu. Kapının kilitleri sağlam olmadığı için arkasına bavullar konuluyordu. Bu, babamın yüksek rafından aşağıya inmesi demekti. Siperlerde giyilmek üzere sıcak tutsun diye alınmış kalın siyah sabahlığını giyiyordu ama altında tahta bacağını hemen takabilmek için bütün teçhizatı duruyordu. Bu arada soluk, yara izi dolu bacak parçası çıkıveriyordu sabahlığın önünden, çünkü babamın şakayla karışık dediğine göre kendi hayatını yaşıyordu, sadece bir bacak parçası olduğunu bilmiyordu ve ihtiyaç duyulduğunda (elindeki kazanımları –bir parça ekmek ve birkaç haşlanmış yumurta– zaferle göstererek gelen annemi içeri almak için kompartımanın kapısına eğildiğinde olduğu gibi meselâ) ağırlık taşıyacakmış gibi ileri atılıyordu gerçek bir bacakmışçasına. İki küçük çocuk korku içinde annemizi izliyorduk, o korkunç kalabalığın içinde köylü kadına sert yumurtalar ve ekmek denen o yarım somun, kara ve ekşi şey için parayı uzatırken. Hikâyeye göre, açtık çünkü yeterince yiyecek yoktu ama ben açlığımı hatırlamıyorum. Sadece, o kalabalıklara, bize benzemeyen yabancılara ve kimsesi olmayan, paçavralar içindeki çocuk kalabalığına korku ve ıstırapla baktığımızı hatırlıyorum. Tren hareket ettiğinde askerler de koşup biniyorlardı, kadınlardan ne alabilmişlerse sımsıkı tutarak ve tüfeklerini trenin ardından koşan çocukların üstünde tutarak.

Hikâyeye göre, bize kitaplar okundu, plastik hamurla oynadık, tebeşirle resimler çizdik, telgraf tellerini saydık ve pencereden dışa-

rı bakarak oyunlar oynadık ama benim aklımda kalan, trenin gene bir istasyona girmesi –sanki hep aynı istasyon gibi– perişan insanlar, perişan çocuklar... Ve annem gene dışarıda, onların arasında. Ama sonra, tren kalkarken, koridorda, kapının dışında elindekileri bize gösteren annem yok. Arkada kalmış. Hasta babam köşede dimdik durmuş, "korkacak bir şey yok, yakında gelecek, ağlamayın" diyor. Ama o da korkmuş ve biz bunu biliyoruz. Babamın çaresizliğini, anneme bağımlılığını ilk o zaman anlamıştım. Trenden atlayıp kalabalıkları yararak gidip yiyecek bulamazdı tek bacağıyla. "İkiniz bir yumurtayı paylaştınız, bir de biraz kuru üzümümüz vardı yanımızda getirdiğimiz, hepsi bu kadardı işte." Geri gelecekti, geri gelmek zorundaydı ve geldi de, ancak iki gün sonra. Bu arada trenimiz yavaşlıyor, inliyor, istasyonlara, yan hatlara, kalabalıklara, bespriz-orniki ve silahlı askerlerin arasına girip çıkıyordu. Korkudan ağladığımı hatırlamıyorum, onlar silinmiş ama babamın sağlam bacağında oturup pencereden içeriye bakan aç yüzleri seyrederken, sabahlığının sert kumaşının yanağıma değmesini anımsıyorum. Onun kollarında güvenlikteydim.

Küçük bir kız, ayıcığı ile ayıcığının elbiselerinin bulunduğu kartondan bavuluyla tren koltuğunda oturuyor. Ayıcığın elbiselerini çıkarıyor, katlıyor öylesine, bavulundan başka bir takım elbise alıp ayıcığı giydiriyor, uslu uslu oturmasını söylüyor, ayıcığın bu elbiselerini de çıkarıp bavuldan bir üçüncü pantolon ceket takımı alıyor, çıkardıklarını güzelce katlıyor, bavula yerleştiriyor, ayıcığı giydiriyor. Bir daha bir daha, dünyayı düzene sokuyor, olayları denetim altında tutuyor. "Aferin, iyi bir ayıcıksın sen, temiz ve tertipli."

İlk anılarım içinde en güçlüsü Moskova'ya ait. Bir otel koridorundayım, kolu başımdan çok yüksekte bir kapının önünde. Tavan yukarılarda bir yerde, parlak, büyük kapılar koridor boyunca uzanıyor ve her kapının ardında korkutucu bir yabancılık, yabancı insanlar; aniden bir kapıdan çıkıyor veya kapalı kapıların önünde hızlı hızlı yürüyor, koridorun köşesinde yitiyor veya birden köşede belirip bir kapıda kayboluyorlar. Yumruklarımı bizim kapıya vuruyorum, ağlayıp bağırarak. Kimse gelmiyor. Sanki sonsuza dek kimse gelmiyor, ama öyle olamaz, mutlaka kapı hemen açılmıştır fakat kâ-

bus, içeri girememek ve yüksek, parlak, acımasız kapılardan oluşuyor. Anahtarınızın olmadığı bu kapalı kapı binlerce hikâye, masal ve efsanede var; sizi bir yere –sanırım sorun da bu– götürecek bir kapı. Eğer bu kapalı kapı genlerimizde varsa hiç şaşmam, benim hafızamda, tıpkı Alice gibi kapının koluna yetişmeye çalıştığım hep var.

Artık İngiltere'deyiz. İngiltere'nin 'güzel' görüntüleri –hatmiler, köşk bahçeleri, çatıları samanlı evler, kayalıkların arasındaki koylar– neden kasvetli İngiltere anıları –demiryolunun siyah, ıslak raylar ağı, soğuk pencerelerden akan yağmur, solgun ve ölü taşların üzerine konmuş ve ta yollara taşmış balıklar, kasap vitrinlerinde koca çelik çengellerde kanlı etler– kadar güçlü değiller diye sorulabilir. Üvey büyükannemi görmüşüm, öyle diyorlar, dizinde bir de fotoğrafım var, ama gerçekten hatırlanmış bir şey yok. Babamın babasını gördüm, karısı Caroline May o yıl ölmüş ve otuz yedi yaşındaki, büyük olasılıkla o zamanki bütün kadınlar gibi sevdiğini siperlerde kaybetmiş ve tek şansı yaşlı bir koca olan yeni karısıyla evlenmek üzere.

Her türlü ziyaretler ve küçük geziler sürüp gidiyor ve çocuklar paket gibi taşınıyorlar. Çocuklara yardım eden bir Miss Steele var ve bu altı ayın en kesin anısı ona ait: Otelin birinde bir oda. Gene eşyalarla dolu, kocaman ve eşyaların arasında yol bulmak olanaksız. İki kocaman yatak: Biri benim ve bir de büyük bebek yatağı. Duvardaki alev –gaz– tehlikeli, mum gibi devrilme olasılığı olmasa da hep dikkat edilmeli, grimsi kahverengi bir havayla dolu olan odayı ince bir ışıkla aydınlatıyor. Kirli pencere camlarından aşağı karanlık yağmurlar akıyor. Hava soğuk. Kardeşim yatağında nemli bir yün yumağı halinde keyifsizce yatıyor. Miss Steele, giyinirken onu seyretmememizi emrediyor. Miss Steele öyle uzun boylu ki neredeyse tavana değecek, omuzlarından, önünden, sırtından koyu renk saçlar akıyor. Pembe bir korsesi var, saçların arasından ve altından kalçaları görülüyor. Kardeşimin merakla parlayan gözlerini görüyorum, uyuyormuş gibi sımsıkı kapamaya çalışıyor, sonra bakıyorum gene açık. Miss Steele saçlarının üzerinden fanilasını geçirmek üzere kollarını kaldırıyor. Kollarının altında ipeğimsi siyah sakallar. Merak ve iğrenme içindeyim. Toz, Miss Steele'in ekşi ve metalik yıkanmamış-

lığı, kardeşimden gelen ıslak yün kokusu ve kirli yorganı kaldırınca kuru ve ılık dalgalar halinde duyduğum kendi kokum. İngiltere kokuları, ıslak, kirli, karanlık ve gösterişsiz İngiltere, İngilizlerin kokuları. İran'ı, kuru ve temiz güneş ışığını özlüyorum fakat tam anlamıyla neyim var, ayırdında değilim, çünkü çocuklar onlardan habire dikkat talep eden kendi çevrelerinin içinde, bir yerin özlemini duymayı, bir yeri özlemeyi öğrenmemiş olabilirler. Veya öyle olduğunu sanıyorum. Belki de sevgili yaşlı kedimi özlüyordum. Çok sonraları İspanya'da, Granada'da, etraftaki tepeleri karlı dağları gördüm, temiz, güneşli havayı kokladım ve Kirmanşah'ı hatırladım birden: İşte tıpkı böyleydi.

Ama en azından sorulmalı: Neden çayırlardaki neşeli piknikleri, görkemli kum kalelerini veya Betty teyze ve Harry amcanın sevecen kollarını aynı şiddette hatırlamıyorsun diye.

Keskin, hatta korkunç bir anı diğer İngiltere anılarından ayrılıyor. Gazetelerden bir Pip, Squeak ve Wilfski karikatürü, anti komünizm propagandalarının ilklerinden. Karafatma gibi fırça bıyıklı bir kötü adam olan Wilfski aslında bir Troçki taklidi. Elinde hep bir bombayla geziyor ve birilerini veya bir yerleri havaya uçurmakla tehdit ediyor. Korku ve dehşet saçmak için tasarlanmış ve öyle de yapıyor.

Afrika'ya doğru İngiltere'den ayrılırken, babamın dul babası kalın tüvitlerinin içinde, arkasında bir hol saatinin tik takları, duruyor ve uzun beyaz sakalının üzerinden salya sümük ağlıyor. Çocuğun görmek zorunda olduğu buydu, çünkü çocukların hayatı ilk yıllar hep böyle fiziksel sümük, çiş, kaka kıskacından kurtulmak çabasıyla geçer ve ta ki yaşlanıncaya kadar da denetleyebilirler bunları. İhtiyar adam ağlıyordu, kalbi kırılmıştı, oğlunu ve oğlunun karısını beş yıldır görmemişti, torunlarıyla daha yeni tanışmıştı ama işte Afrika'ya gidiyorlardı, kilisesinin misyonerlerinin doğru yola getirmeye çabaladığı, yamyamlıkları bile olası yabanilerin arasına. Onlarsa havalı bir biçimde, beş yıl sonra belki gene geleceklerinden bahsediyorlardı. Ağladıkça ağladı ve kız torunu ona baktıkça midesi bulandı ve öpülmesine izin vermedi. Belki de aile 'yarı yaşındaki' Marian Wolfe'la evlenmesini tasvip etmediği için de ağlıyordu.

İngiltere'yi terk etmeden önceki son haftalar, annemin, sürdüreceğini sandığı hayat için gerekenleri alma telaşı içinde geçti. Mısır yetiştirerek beş yıl içinde zengin olacakları Güney Rodezya'ya gitmeye İmparatorluk Fuarı'nda karar vermişlerdi ve ellerindeki broşürlere ve bilgilere göre davranıyorlardı. Babam, Colchesterlı çiftçi çocuklarıyla birlikte geçirdiği köy çocukluğundan beri, istediği tek şeyi gerçekleştiriyordu. Ailesinde çiftçiler de olmuştu. Fakat hiçbir zaman çiftçilik yapabilmek için sermayesi olmamıştı. Belli ki, bir ulusun ne kadar çok fuarı olursa o kadar iyi. 1924'te, babamı Afrika'ya çeken o İmparatorluk Fuarı'na anılar, romanlar ve günlüklerde o kadar çok rastladım ki. Annemle babamın hayatını değiştirdi, benim ve kardeşiminkini de belirledi. Savaşlar, kıtlıklar, zelzeleler gibi fuarlar da geleceği şekillendirirler.

Harrods, Liberty's ve Ordu pazarlarından alışveriş yapmanın yanı sıra her ikisi de dişlerini çektirdiler. Dişçi ve doktor öyle söylediği için. Dişler sayısız hastalığın ve sıkıntının kaynağıdır, hiç kimseye bir yararları yoktur ve üstelik Güney Rodezya'da iyi dişçiler de bulunmaz. (Ne yanlış!) Bu vahşi kendini sakatlama yöntemi o zamanlar için yaygındı. "Kiliselerde mum yakarken bir yandan da doktorlara danışırız."– Proust.

Alman vapurunun güvertesinde durup, ailecek İngiltere'nin kireçli yarlarının arkada kalmasını izledik. Annem ağladı. Ayrılık acısı benim de yüreğime çöküyordu ama nefret ettiğim İngiltere için ağlıyor olamazdım. Babamın da gözleri ıslaktı, ama kolunu annemin omuzuna koyup "Yapma moruk!" diyerek onu yitip giden kıyıdan çekip içeri götürdü.

Güvertede, küçük kardeşimden başka bir de Biddy O'Halloran isimli dadımız vardı. Hakkında bildiklerim bana söylenenlerden ibaret. Yirmi bir yaşındaydı. İrlandalıydı. 'Hızlıydı, hoppaydı', parlak, genç bir şeydi. Olması gerektiğinden daha iyi değildi kesinlikle. Neden? Saçları kısacıktı, makyaj yapıyordu, sigara içiyordu ve erkeklerle çok ilgiliydi. Sonraları annem pişmanlık duydu, çünkü Biddy'ye kötü davranmıştı. Bu, kendi de saçını kestirip, sigara içmeye ve biraz ruj sürmeye başlayınca oldu. "Acaba ne oldu ona?" Belli ki Biddy için bu kötü bir deneyim olmuştu, çünkü bize hiç mektup

yazmadı. Daha sonra bir asilzadeyle evlenip sosyete gazetelerinde boy gösterdi.

Hayatımda bir görünüp bir kaybolan pek çok kişiden yalnızca biriydi. Tanışlar, sevgililer, arkadaşlar, sırdaşlar... hep gittiler. Hoşçakal. Görüşmek üzere. A bientot. Poka. Tot siens. Arrivederci. Hasta la vista. Auf wiedersehen. Do svidania. Şimdiki hayatımız işte bu.

Haftalar ve haftalarca süren uzun bir yolculuktu. Yavaş bir gemi. Neden bir Alman gemisi? Belki de babam, onlar da tıpkı İngiliz ve Fransız askerleri gibi hükümetleri tarafından satılmış oldukları için Alman askerleriyle dayanışma gösteriyordu. Babam neredeyse Cape Town'a kadar ve hatta Beira'ya kadar bütün yol boyunca hasta yattı. Annem her saniyesini sevdi bu yolculuğun. Hayatındaki son şansıydı eğlenmek için; güverte oyunları ya da briç, süslenip dansa veya konsere gitmek onun tarzıydı.

Bu vapurda kendi kendimin gözünden düştüm. Çok sıkılıyordum. Öncelikle, annemin arkadaşı kaptan vardı, dokuz şiddetindeki fırtına herkesi hasta edip yataklara düşürmüş, onlarıysa güvertede şakalaşmalarla dolu iyi bir arkadaşlığa itmişti. Şakalar, takılmalar, işletmeler, eziyetler. Çok keyifli bir eğlenme ve bir sürü şaka yapılıyordu. Parti kıyafetimleyken yastığın üstüne koyduğu yumurtaya oturmamı istedi, kırılmayacağına yeminler ederek. Oturmak istemedim. Annem oyunbozan olmamamı söyledi. Oturdum ve yumurta altımda yayıldı, sıvaştı, elbisemi berbat etti ve kaptan kahkahadan yerlere yuvarlandı. Yalnızca kızgın değil, ihanete uğramış gibi de hissediyordum. Babam da rahatsız olmuştu ama asıl önemli olanın oyunbozan olmamak olduğunu düşünüyordu herhalde. Ekvator'u geçince suya atıldım, yüzme bilmediğim halde ve bir gemici çıkardı sudan beni. Bu tür şeyler sürdü gitti, ben hep öfke içindeydim ve kâbuslar görüyordum. Sanırım annem öylesine iyi vakit geçiriyordu ki çocuğuna saplantı halindeki düşkünlüğü tatile çıkmıştı, eğer farkına varmış olsa kâbusları hafife alacak biri değildi çünkü. Ayrıca, bize bakmak için Biddy vardı ya!

Bana öyle geliyor ki annemle kaptan böyle iyi arkadaş olduklarında sanki bir nehrin iki kolu birleşmiş gibi olmuştu. Annemin hayran olduğu özel İngiliz okullarındaki takılma, gıdıklama, alaya

alma, kaba şakalar hep Prusya'nın elit okullarında çocuklara uygulanan şiddetten esinlenmiştir. Kaptan elbetteki Prusya elitine mensup değildi, fakat bu iyi hayat aşağılara doğru da süzülür. Annem zalim miydi? Kesinlikle hayır. Ama herkes modaya uyar. Üç aşağı beş yukarı.

Akşamları en şık gece elbiselerini giyip kaptanın masasında yemeğe, partilere, danslara, hazine avlarına gitti. Biddy O'Halloran da. Biz çocuklar kamaraya kilitleniyorduk ve uslu durmamız tembihleniyordu. Hep söz dinleyen kardeşim uyuyordu. Ben eğlence neredeyse orada olmak istiyordum. Ama annem akşamların büyükler için olduğunu ve eğlenemeyeceğimi söylüyordu. Ondan nefret ettim. Ama çare yoktu, kapı kilitliydi. Bir gece, tuvalet masasının üzerine tırmanıp bulduğum tırnak makasıyla elbisesinde delikler açtım. Eller küçük, makas küçük, kaygan, kalın kumaşı idare etmek güç, çok zarar vermiş olamam ama olsun önemli olan amaçtı. Öfkeyle böğürerek ağlıyordum. Hayır, cezalandırılmadım. Ama dizinde o sahnelerden birini yaşadım: Sesi alçak, sitemli, samimi idi, düzgün davranmaktan, sevgiden –kendi sevgisi– ve iyi olmak için iyi olmaktan bahsediyordu. Gene de, bu ihanetler ve haksızlıklar sürüp giderken, eğitim meselesi de devam ediyordu, çünkü her şeye rağmen annemin esas işi buydu. Ana babalarının kucaklarındaki küçücük çocuklara uçan balıklara, kaplumbağalara, güneşin batışına, diğer gemilerin bacalarından çıkan, pırıl pırıl havayı kirleten dumanlara, iplerde, direklerde oturan kuşlara, geminin arkasından alçaktan uçan, gemicilerin attıklarını yakalamaya çalışan martılara, geceleri dalgaların fosforlu rengine, ay ışığına bakmaları öğretiliyordu. Cankurtarma çalışmalarına katılıyorduk ama bu yalnızca akademik bir çalışma değildi, çünkü annemin büyük aşkı genç doktor cankurtaran sandalı olmadığı için boğulmuştu. Ve kaptanın bir lütfu olarak aydınlık koridorlar dünyasından aşağılara, ta aşağılara götürüldük. Ve birdenbire, yağlı metal merdivenler, çelik duvarlar, sonsuz, kıvrılarak giden büyük kara boruların apayrı dünyasındaydık. Kardeşimle ben birbirimizi sımsıkı tutup küçük bir sahanlıktan geminin dibine baktık, fırınların ağzından içeri kömür atan kirli, yarı çıplak adamları saymaya –bir, iki, üç, dört– çalıştık ama başaramadık, çoktular ve

alevler çıplak bedenlerine kırmızı dilleriyle yansıyorlardı. Bu adamlar yukarı bakıp iki küçük temiz çocuğu gördüler; ayrıcalıklılar, yüzlerinde dehşet ifadesiyle onları izliyordu, arkalarında, kaptan da yanlarında olmak üzere, geminin bu bölümünde hiç beklenmeyen, tertemiz giysiler içindeki ana babaları. İşin ritmiyle bedenleri devinirken, kara kömürler bir yay çizerek alevlere uzanıyordu, kafalarını kaldırıp bize bakıyorlar ve kirli yüzlerinde bembeyaz dişleri parlıyordu. Rus demiryollarının istasyonlarındaki *besprizorniki* gibiydiler, insanların elbiselerinde delikler ve yüzlerinde kemikler görülen diğer dünyaya aittiler. Kirli ve kırık tren camlarından dışarı bakmaya nasıl ürküyorduysam, aşağıda kömürü kürekledikçe ter içinde kalan adamlara bakmaktan da öyle ürküyordum.

Walvis Koyu'nda ilk defa ölümle karşılaştım, sahilde, deniz çekilirken kumların üzerinde can çekişen küçük balıklar yatıyordu su birikintilerinde. Kıvranıyor, çırpınıyor, hava almaya çabalıyorlardı ve sonra kumların her yerinde yatan sürüyle minik ölü balığı gördüm. "Ölmüşler mi?" diye sordum onaylanmayı bekleyerek, kelimenin gördüklerime uyup uymadığını anlamaya çalışarak; annemle babam bu anın ciddiyetinin farkındaydılar. Babam "Evet, korkarım öyle," annem de "Aldırma" dedi. Müthiş güzel bir günbatımı gökyüzünü dolduruyordu, anladım ki hayat böyleydi ve hiçbir şey yapılamazdı.

Cape'te bir yerlerde, arkalarında mavi dağların uzandığı, kumlarla kaplı çalılıklarda koca adımlarıyla devekuşları koşturuyordu. Uzaklık. Afrika'nın boş uzaklıkları. Ve aile, gemide sahil boyunca giderek, aklımda hiç iz bırakmamış Beira'ya ulaştı. Ne Salisbury'ye trenle gidiş, ne Salisbury'nin kendisi –o zamanlar Salisbury bir başından öbür başına yirmi dakikada yürünebilen küçük bir şehirdi– ne de bir çiftlik bulunana kadar kalacağımız Lilfordia'ya kadar olan yirmi millik yolculuk kalmış aklımda.

Neden rahatça dönebilsinler diye geniş yapılmış Salisbury sokaklarında kullanılan öküz arabalarını değil de devekuşlarını hatırlıyorum? Neden Rusya'daki tren, ama eşit ilginçlikte olduğuna emin olduğum Beira'dan Salisbury'ye olan değil? Neden şunu değil de bunu

anımsamak? Eğer yalnızca kötülükleri hatırlamaya karar vermişsem, neden öyleyse sadece zevk veren devekuşlarını da hatırlıyorum?

Lilfordia, sonraları, Kurtuluş Savaşı'nda 'beyaz' davasına hizmet eden Patron Lilford sayesinde meşhur olan Lilford ailesinin eviydi. O zamanlar, yılanlar yüzünden kesinlikle yaklaşmamamız söylenen çalıların arasındaki birçok *rondaavel*den,[1] sağlam ve iyi inşa edilmiş saman damlı tuğla kulübelerden oluşuyordu. Büyüklerin –Lilfordların– konuşmalarından anlaşıldığına göre yılanlar, oynaşırken lambayı ya da mumu devirerek yangın çıkartmaktan daha tehlikeli değillerdi, sadece dikkat etmek gerekiyordu.

Babam bizi bırakıp bir çiftlik bulmaya gitti, sanıyorum at üzerinde. Hükümetin eski askerlere bedavaya yakın toprak sattığı ve Toprak Bankası'nın da kötü durumdaki beyaz çiftçileri uzun vadeli kredilerle desteklediği yıllardı. Çiftçiliğe borçla başlayacaktı. Bin poundları vardı ve kesik bacağı yüzünden babama bir aylık bağlanacaktı. Tahta bacağının tamiri ve hatta yedekleri de bedavaydı. Bugünkü dans eden, tırmanan, atlayan, normal bir bacağın yapacağı her şeyi yapabilen mucize bacaklardan çok çok önceydi bu.

Mısır yetiştirilebilen bir bölge olduğu için babam Lomagundi'yi seçti. Güney Rodezya'nın kuzeydoğusunda, çok az insanın yaşadığı, vahşi, Zambezi nehrinin dik yamaçlarına kadar uzanan topraklar. Banket, Lomagundi'nin büyük bir kısmını kaplıyordu; iyi mısır yetişmesinin yanı sıra, her tarafı güneyde Rand'daki kayalıkları andıran kuvars taşlarıyla dolu olduğu için 'banket' adını almıştı. Üstelik altın madenleri de vardı. Annemle babam artık, gerçeklerin İmparatorluk Fuarı kandırmacasına benzemediğini anlamış olmalıydılar. Savaş yıllarında mısırdan servetler kazanılmıştı ama artık kazanılamıyordu. Ama babamın istediği mısır yetiştirmekti. Ve o arazi hâlâ 'yerleşime açılmaktaydı'. Toprağın siyahlara ait olduğunu düşündüklerini sanmıyorum. 'Vahşilere medeniyet götürülüyor'du; olayı böyle görüyorlardı, çünkü Britanya İmparatorluğu bütün dünya için bulunmaz bir nimetti. Bence, ne kadar söylesek de az, bugünkü düşünüş şeklimizin ileride nasıl görüleceğini tasavvur etmeden,

1 Tek odalı, saman damlı kerpiç kulübe. (ç.n.)

geçmişteki yanlış düşünüş şekillerine itiraz etmemeliyiz. Bizimkilerin, kendilerini Amerika'nın doğu kıyılarına yerleşen İngilizlerden farklı düşünmemelerinin bir nedeni de neredeyse boş bir araziyi kolonileştiriyor olmalarından kaynaklanıyordu. Beyazlar otuz dört yıl önce Güney Rodezya'ya geldiklerinde, kabaca İspanya büyüklüğündeki bu ülkede çeyrek milyon siyah insanın var olduğu sanılıyor. Bizimkiler 1924'te geldiklerinde yarım milyon olmuşlardı.[2] Babam bir süre sonra çiftlik –daha doğrusu çiftlik olabilecek, kökleri temizlenmemiş, hiç işlenmemiş, üzerinde ne ev, ne kuyu, ne yol olan bir arazi– bulduğu haberiyle dönüp geldi. Annem de araziyi görmek için onunla gitti. Toprak bakanlığından birisi onları arabayla götürdü. Bu arada biz çocuklar, Biddy O'Halloran ile Lilfordia'da kaldık. İşte orada, çocukça kötülüğün doruğuna çıktım. Kardeşimle beni barındıran kulübede Biddy de vardı. Zamanlarının çoğunu lazımlıkta oturmakla geçiren iki küçük çocukla aynı mekanı paylaşmak nasıldı acaba? (Tuvalet eğitimi 'iyi karakter'in baş reçetesiydi.) Kulübede o günün modasına uygun iki alçak yatak vardı. Sert toprak zemine kısa çatal sopalar saplanmıştı. Bu çatalların üzerine sırıklar yatırılmıştı. Bu çerçevenin üzeri bant halinde kösele ile örülmüştü. Bunların üzerine de döşekler konuyordu. Harry için de büyük, metal bir bebek yatağı vardı. Söylemeye bile gerek yok, Biddy kardeşimi seviyordu; ben de onu tercih ederdim: tatlı, uysal, keyifli, ideal bebek. Lilfordların bana göre büyük, on onbir yaşlarında, güneşten bronzlaşmış kolları ve bacakları, çıplak ayakları olan, atletik ve ince yapılı, şimdiye kadar gördüğüm çocuklara benzemeyen iki kızları vardı. Oyunlarına küçük Harry'yi katıyor ama beni almıyorlardı. Onları kurnaz, sinsi ve hain olarak görüyordum. Aksanları, konuşmalarını anlamama engel oluyordu. Onlardan korkuyordum.

2. Nüfus üzerine bir not: Daha sonra Güney Rodezya olan bölgeye beyazlar gelmeye başladığında siyah nüfus çeyrek milyondu. 1924'te sayıları yarım milyonu bulmuştu. Ben ülkeyi terk ettiğimde, 1949'da, bir buçuk milyon olmuşlardı. 1982'de tahminler dokuz on milyon civarındaydı. 1993'te on iki veya on üç olduğu sanılıyor. Bazı coğrafyacılar 2010 yılında otuz milyon olacağına inanıyorlar. Şimdi, 1993'te, nüfusun yüzde doksanı on beş yaşın altındakilerden oluşuyor. Günümüzün birçok uzmanına göre beyazların gelmesinden sonraki bu nüfus patlaması, Portekizlilerin beraberlerinde getirdikleri, kolay yetişen, bereketli ve besleyici, kolay saklanabilir mısır yüzünden olmuştur.

Oyunlarına katılabilmek istiyordum. "Şimdi, şimdi" diyorlardı. "Sonra, belki de, asla" anlamına geliyordu bu. Dışlanmanın keskin acısı.

Hırsızlığa başladım. Saçma sapan şeyler çalıyordum: kutularla allık, kurdeleler, makaslar hatta para. Her konuda yalan söylüyordum. Nefretle yanıp tutuşuyormuş gibi ateşli kızgınlık fırtınaları yaşıyordum. Annemle babam geri geldiklerinde "Peki ama neden makas?" diye sordular, Biddy'yi öldürmek istediğimi söyledim. Onlar da biliyorlardı kreşe, düzenli bir hayata ihtiyacım olduğunu ama nasıl ve ne zaman? Bunlardan önce, bir ev gerekliydi ve henüz inşa edilmemişti. Bir öküz arabasında kuzeye doğru yola koyulduk. Ocak ayında olduğumuzdan –yağmur mevsimi– yol çamur içindeydi. Arabayı altı öküz çekiyordu. Üç yetişkin ve iki çocuk, gereken eşyalarla bindik ama şık elbise sandıkları, Liberty kumaşlarından perdeler, ağır gümüş yemek takımları, İran halıları, bakır sürahi ve çanağı, kitaplar, resimler, piyano daha sonra trenle gelecekti. Taşan nehirler ve kötü yollar yüzünden beş gün beş gece boyunca arabadaydık; ama hatırladığım tek şey, mutsuzluk ve kızgınlık değil de farklı bir manzaranın belirmekte olduğu: Lüks lambası arabanın arkasında sallanıyor da sallanıyor, iki yanımız karanlık çalılarla kaplı, gökyüzü yıldızlı. Amerikan filmlerindekiler gibi üzeri kapalı bir arabaydı, Güney Afrika'da *Afrikaner*lerin[3] kuzeye doğru yolculuklarında İngilizlerden kaçarken kullandıklarından.

Evin kurulacağı tepeye bir iki mil uzaklıkta, yerleşmeci usulü, parasını ödeyerek, yabancıların yanında kalıyorduk yine. Bu sefer, Whitehead isimli birileri tarafından işletilen ve asıl sahibinin Lonrho olduğu küçük bir altın madeniydi kaldığımız yer. O zamanlar neredeyse her şeyin sahibi Lonrho'ydu zaten. Lonrho, Rhodes'a[4] Güney Rodezya'yı ilhak etmesinde yardımcı olan, kısaca 'Şirket' denen ve pek de sevgi ile anılmayan Britanyalı Güney Afrika şirketinin devamı idi. Gene bir sürü *rondaavel* ve esas ev olarak kullanılan bir baraka vardı. Açık renkli maden cürufu yığınlarının ardında çekir-

3. Güney Afrika'da yaşayan Avrupa kökenliler. (ed.n.)

4. Cecil Rhodes, 1853-1902, Britanya İmparatorluğu'na Güney Afrika'yı açan ve Rodezya'yı kuran kişi. (ç.n.)

geleri andıran maden makineleri duruyordu. Onların da gerisinde maden deposu ve saman damlı kulübeler kalabalığı yer alıyordu. *Pawpaw* ağaçları, *guava* ağaçları, muzlar, kadifeler, kozmozlar, tespihler, papatyalar, sütleğenler... Bu bitkilerin hepsi, beyazların varlığının işaretiydi.

Ekip biçmeye başlamadan önce, en azından 440 dönümün ağaçlardan temizlenmesi, köklerinin topraktan çıkarılması ve yakılması gerekiyordu. Çiftlik aletleri ve hayvanlarının alınması gerekiyordu. Evin inşa edilmesi, hayvanlar için *kraal*ların[5] ve makineler için barakaların yapılması gerekiyordu.

Çiftlik, bin küsur dönüm *bush*tan[6] ibaretti ama bizim araziye komşu sahipsiz devlet topraklarının da mera olarak kullanılabilmesini sağlayan bir anlaşma sayesinde *arazimiz* ta Ayershire tepelerine kadar uzanıyordu. Ne beyaz, ne siyah, kimseler yaşamıyordu bu topraklarda.

O günlerden aklıma yer eden ve aylarca süren bir şey var, sonraları bizimkilerin hatırladıkça dehşetle, inanmayarak birbirlerine bakıp "Tanrım, ne korkunç günlerdi, korkunç, çok korkunç" dedikleri; aslında nasıl dayandık demek istiyorlardı. Küçük çocuklar, ben, kardeşim ve öbür iki çocuk, bir *rondaavel*de, her tarafları cibinliklerle çevrili yataklarda yatıyorduk. Daha büyükçe bir kız gelip elindeki mumu ters çevrilmiş petrol tenekesinin üstüne öyle bir koydu ki alevi tüllerden birkaç santim uzaklıktaydı. Annem yatmadan önce bize bakmak için geldiğinde mumu gördü ve odaya yıldırım hızıyla dalarak bir elini kalbine bastırırken bir eliyle de mumu kaptı. Sesi heyecandan, telaştan kısılmıştı: "Ne yapıyorsun? Aklın nerede?" Haklıydı. Bacağımı veya kolumu uzatsam alevler tüle değecek, kerpiç duvarları ve sırıkların üzerindeki saman damıyla kulübe yanıp kül olacaktı. Annem öylece kalakaldı; elindeki mum titreyerek, eriyen mumlar yerlere akarak. Bu arada, olabilecekleri ancak hayal edebilen suçlu, ağlıyordu. Annem hayretler içinde, alçak bir sesle, "Niçin?" diye devam etti, "Aklı başında biri nasıl böyle bir şey yapa-

5. Sığırlar ve diğer hayvanlar için yapılan, etrafı çevrili yer. (ed.n.)
6. Afrika'nın güneyine özgü, seyrek ağaçlı yüksek otlarla kaplı düzlükler. (ç.n.)

bilir?" Sesindeki inanamazlığı hâlâ duyabiliyorum. Becerikli kişiler beceriksizlikleri anlayamazlar, akıllı insanlar da aptallıkları.

Annemle babam Whiteheadleri anlamıyorlar, kaypak ve yetersiz buluyorlardı ama bir süre sonra, çiftçilik yapan, ardından batan, maden çıkaran, başaran, biraz başarılı olan veya topu atan, gene çiftçilik yapan, maden depolarına sahip olan, önlerine gelen her işi deneyen insanları tanımaya başladılar. Bu bir gün var bir gün yok, vur kaç taktiği içindeki insanlardan bazıları servet sahibi oluyordu. Diğerleri, içerek ölüyordu. Whiteheadler hiçbir anlamda eğitimli değillerdi. Yerleşmeci yaşantısından başka hayatları olmamıştı. Annem onları hiç sevmedi, eminim onlar da annemi dayanılmaz buldular. Babam madenin defterlerini tutmaya başladı ve bir iki yıl da sürdürdü. Daha o zamandan para sıkıntısı çekmeye başlamıştık. Defterlerde bir sorun vardı. Bay Whitehead ya dikkatsizdi ya da sahtekâr, babamı suçlamaya başladı. Bunları, güldürü olarak, *In Pursuit of the English*'te anlattım, ama annemle babam içinde yaşarlarken hiç komik bulmuyorlardı: "Tanrım ne korkunçtu o günler!"

Çiftliğin gelişmesini izlemek üzere babam atla her gün çiftliğe gidiyordu; daha o günlerde patron yamağı Yaşlı Smoke[7] Nyasaland'den gelmişti, beraberinde de akrabalarını getirmişti ve sabahın büyük kısmı, bu iki adamın uzun bir kütüğün üzerinde karşılıklı oturup çalışanları seyrederek konuşmasıyla geçiyordu. Babam piposunu, Yaşlı Smoke dagga ya da otunu tüttürüyordu. Onun için Yaşlı Smoke adını almıştı. Annem, en azından günün bir kısmında, yürüyerek oraya gidiyor, ağaçların kesilmesini, köklerin ayıklanmasını, kraallarındaki yeni hayvanları, kuyuların kazılmasını görmemiz için bizi de götürüyordu. Su arayıcıların gösterdikleri yerlerde iki kuyu kazılmıştı; o zamanlar su ararken kâhin kullanmak adetti. Evin yapılmasını da seyrettik. Çatı için kullanılacak saman hâlâ vadide yeşildi ama sırıklar çakılabilir ve duvarlar çamurla sıvanabilirdi; öyle de oldu. *Bush*ta yetişenlerden ev yapma sürecini *Going Home*'da anlattım ama benim için, başka hiçbir evin bu evinki gibi yürekten duyulan bir büyüsü olamaz. Londra'da, başkalarının oturduğu ve siz

7. Smoke: Duman. (ç.n.)

öldükten veya taşındıktan sonra da başkalarının oturacağı evlerde oturursunuz. *Bush*un bitkileri ve toprağından yapılan bir ev, elbise veya palto gibi yakında atılmak içindir, çünkü siz daha ölmeden önce yangından, böceklerden, şiddetli yağmurlardan dolayı araziye geri döner. Samanların hazır olduğu an, çatı yerine kondu çünkü öncelikli amaç, Whiteheadlerden uzaklaşmaktı.

Bizimkiler evi, komşuların bütün uyarılarına karşın, her şeyi öküzlerle yukarı taşımak zorunda kalacakları tepeye yaptılar. Bütün güzelliği buradaydı, onun için seçmişti burayı babam, annem de sonra onaylamıştı. Evin önünden kuzeye, daha alçak tepeler, vadiler ve iki nehir –Muneni ve Mukwadzi– üzerinden Ayreshire tepelerine bakıyordunuz. Doğudaki geniş düzlük, Umvukves –Büyük Set– ile bitiyordu, pırıltılı maviler, pembeler, morlarla yanıp sönüyordu gün ışığı değiştikçe. Uzun, alçak Huniyani dağlarının oradan batıyordu güneş. Yağmurlu mevsimde yemyeşil oluyor, çoğunluğu yeni çalılarla örtülüyordu, hatta maden ocakları için çalıların kesilmiş olduğu yerlerde bile taze, körpe çalılar çıkmış oluyordu. Ağaçların arasında yer yer toprakta yarıklar, kuvars setleri ve kayalıklar uzanıyordu, çünkü burası bir altın bölgesiydi ve çıkıntı yapan her kayanın üzerinde pirit veya mika pırıltılarını yoklamış altın arayıcılarının kazma izlerini görebiliyordunuz.

Evin bitmesinden haftalar önce, ilk önce yalnızca toprağa saplanmış sopaların, daha sonra çamurla sıvanmış odunların, sonra da üzeri samanla kabaca örtülmüşken, duvarlarında pencere yerine delikler olan bir haldeyken bile annemle babam evin önünde, petrol tenekelerinin üzerinde (daha sonraları şezlonglarında) oturup dağları, güneşin batışını ya da bulutların gölgelerini veya yağmurun uzaklarda gezinmesini seyrediyorlardı. Babamın gerçek bacağında otururak ben de seyrediyordum.

Ev tepeye kurulup bitince, önünde ve yanlarda ancak yirmi beş metreden daha fazla olmayacak şekilde temizlenmişti arazi. Arkada, garaj ve ambarların olduğu tarafta, ağaçlar yüz metre kadar temizlenmişti. Asıl *bush*, yaşayan, devinen, hayvan ve kuş dolu *bush*, yirmi yıl kadar bizler tarafından pek rahatsız edilmeden kaldı ve ta bizimkiler İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında oradan ayrılana dek açık-

lığın hemen kenarında bir Afrika antilobu veya yaban kedisini ya da bir kirpiyi ürkütmeniz olasıydı. İki kaba yol, evden öndeki tarlalara, dik bir patika da sık ağaçların arasından kuyuya uzanıyordu. Evin önündeki tepenin aşağısında gövdesi yıldırımdan yaralanmış, üzeri arı ve bal dolu olan büyük bir *mawonga* ağacı yer alıyordu. Bugün beni hayran bırakan, bizim çiftlik arazisinde oturmamızın orayı ne kadar çok etkilediği değil de ne kadar az etkilediği. Tepenin aşağısında, yan tarafta, 440 dönümlük büyük tarla ve şurada burada küçük tarlalar, davarların *kraal*ları, tütün ambarları ve tepedeki ev... Çiftlik işçilerinin köyü ise daha alçak bir tepede, bizim ev gibi *bush*la kaynaşmıştı.

5

Tepedeki ev, koloniye geldiklerinde genellikle fakir olan diğer yerleşmecilerin ilk yaptıkları evlerden çok farklı değildi. Çoğunlukla tuğla ve sac levhalardan yapılır, bir iki odalı olurlardı. İlk günlerin en gösterişli evleri Afrikalılarınki gibiydi. Afrikalı bir ailenin evi kulübeler kümesi demekti, her iş için ayrı bir yapı; ilk yerleşmecilerin evleri de üzerleri sarı sarmaşıklar veya begonvillerle örtülü çardaklı yollarla birbirine bağlanmış beş altı saman damlı kulübeden veya üzeri çamurla sıvalı tuğla ve sırıklardan oluşurdu. Yerler tuğla ya da kırmızı çimento, çoğunlukla da sıkıştırılmış tezek ve çamurdu. Afrikalıların kulübelerinin penceresi olmazdı ama beyazlarınkilerin mutlaka olurdu, hatta bazen kapı gibi açılan ve sanki kuşluk gibi tül çakılı pencereler... Yerlerde hasır veya hayvan postundan yaygılar olurdu. İlk yataklar sopalara gerilmiş köselelerden yapılırdı. Mobilya mağazaları Salisbury'de, kilometrelerce uzaktaydı ve eşyalar arabalarla getirilirdi, trenle gelen masa ve iskemleler bile istasyondan evlere kadar çiftliklerin kötü yollarında arabalara yüklenirdi. Çiftçiler iflas ettikçe –ki sık sık olurdu bu– satılan eşyaları diğer çiftlikler arasında gezinirdi. Eşyalar biraz becerikli siyahlar tarafından ya ormandan toplanan ağaçlardan ya da petrol ve gaz tenekelerinden kotarılırdı. O zamanlar gazyağı ve petrol dört galonluk tenekelerde, ikisi bir kutuda gelirdi. Bunlardan bir divan yapılırdı. Büfeler, yazı masaları, tuvalet masaları, iki veya dört kutunun üzerlerine bir tahta uzatılarak üstlerine konan yatay kutulardan oluşurdu. Bu tür yoksunluk içindeki yaşantıya zarafet, un çuvallarından yapılan perdelerle getirilirdi. Un, çiftliklere kalın, beyaz, yıkanınca yumuşayıp ağaran ve boyayı çok güzel emen bezler içinde gelirdi. Bazen de işlenmiş çuvallardan perdeler yapılırdı.

Eğer gerçekten çok sıkıntı içindeyseniz sadece Carron Dover marka odun sobasını satın alırdınız. Her çiftlik evinde bir tane olur-

du; handiyse hepsinde, yeni gelmiş genç bir yerleşmeci ilk mevsimi kerpiç kulübesinde geçirebilir ve mutfak olarak da, üzeri sacla örtülmüş açıkta yanan bir ateşi kullanabilirdi.

Evler artık yetmez olunca yıkılır, daha sağlam tuğladan, tavanı olan, başarı göstergesi evler yapılır ya da yayılıp genişleyen çiftliğin odalarının çekirdeği olarak kalırdı.

İcat ve yaratıcılık yetenekleri asla ziyan olmazdı. 'Çek defterli çiftçi' evinde bile (Hasetle kullanılan bu eski deyimi 1988'de, henüz kendi çek defteri olmayan bir çiftçi, çek defterli siyah bir çiftçi için söylerken yeniden duydum) üzerlerine kırmızı, turuncu, siyah yünle işler yapılmış, ya da 'Caz çağı'nın modası geometrik desenler aplike edilmiş çuval perdeler, örtüler olurdu mutlaka. Ya da boyanmış beyaz un çuvalı perdeler... Pencerelerinde parlak basmalar, yataklarında zengin basma etekler, İngiliz ve İskoç antikalarıyla dolu, şöminenin önündeki paravanı işlemeli çuvaldan yapılmış ve duvarlar boyunca uzanan petrol kutularından yapılma kitaplıkları olan bir çiftlik görmüştüm.

Bizim evimiz bu ilk evlerden sadece biçimce farklıydı: Uzunlamasına inşa edilmiş, boylamasına odalara bölünmüştü. 1890'ların başlarından kalma başrahibe Patrick ve hemşirelerinin hastanesinin fotoğrafı –kolonideki ilk kadınlar Dominikan rahibeleriydi– aynı bizim evin verandalar, sundurmalar, daha sonra da üzeri çardaklı bir yolla eve bağlanmış başka bir oda ilave olmadan önceki hali gibiydi. İçerisi, çoğu evden daha iyi döşenmişti. Örneğin, bölgedeki ağaçlardan yapılmış yemek masası, oturma odasında yemek yerken dağları seyredebileceğimiz şekilde yerleştirilmişti. Duvarların uçuk gri çamur sıvası kireçle beyaza boyanmamıştı çünkü Liberty perdelere çok iyi uyuyordu. İskemleler, divan, kitaplıklar, bir çiftlikteki satıştan alınmıştı. Yazı masası, boyalı petrol kutularından oluşmuştu. Ve John William McVeagh ile ikinci karısı, muhalif din adamının kızı, sivrisinek tüllerinin ardından verandaya ve yeşile boyalı petrol tenekelerindeki sardunyalara bakıyorlardı. Yan odada, annemle babaminkinde, gerçek yataklar ve döşekler, Liberty perdeler, İran halıları, petrol kutusundan yapılma bir lavabo, bakır sürahi ve çanağı vardı. Onun yanında önceleri benimle kardeşimin, daha sonra yalnızca

benim olan odada, yerde hasırlar, turuncuya boyanmış un çuvallarından yatak örtüleri, yıkanma ve tuvalet masası niyetine siyaha boyanmış petrol kutuları vardı. En sondaki küçük odada ise yerde hasırlar, tuvalet masası yerine de petrol kutuları... İşte bu odada Biddy O'Halloran bir yıl yaşadı. Beyaz un çuvallarından perdeleri, yirmi yıl sonra bile capcanlı duran parlak ipeklerle işleyen oydu.

Her sabah doldurulması gereken yağ lambalarının da herhangi bir özelliği yoktu; o zamanların ilk çiftliklerine daha elektrik gelmemişti. Saman damlı çatısının altında, yan yana iki fıçısıyla musluklarının damlamasına izin verilmeyen –çünkü haftada iki üç kere yokuştan yukarı öküzlerin çektiği ağırlığın hesabı yapılıyordu– su arabasının da bir özelliği yoktu. Tepeden yirmi metre aşağıda altı metrelik bir çukurun üzerine oturtulmuş, taşıma sandıklarında bir delik açılarak yapılmış, kendi küçük kulübesiyle, açık kapısının önü bir hasır paravanla örtülmüş tuvaletin de yoktu. Ve hatta yiyecek dolabının da bir özelliği yoktu: Üstteki kaplardan bütün gün ve gece damlayan sularıyla, arası odun kömürüyle dolu çift kat kümes telinden yapılma dolapta yiyecekler serin kalıyordu çünkü en ufak bir esintiyi bile yakalayacak bir yere yerleştiriliyordu. Çiftliklerden birinde elektrik, musluktan akan su, içeride tuvalet gibi bir ilerleme olursa komşular bu zafere tanık olmak üzere çağrılıyordu ve bu hepimize kıvanç veriyordu.

Annem, hiçbir şeyin umduğu gibi olamayacağını hemen anlamış olmalıydı.

Kısa bir süre önce bana, küçük çocuklarıyla kendini evsiz –çünkü evler inşa edilmek zorundaydı– tarlaları açılmamış, hiçbir şeyi hazır olmamış bir şekilde eski Rodezya'da bulan genç bir İngiliz kadının yayımlanmamış anılarını gönderdiler. Özellikle de beş parasız. O da yoktan var etmek, olanla yetinmek, yılanlarla, vahşi hayvanlarla, orman yangınlarıyla karşılaşmak, karınca yuvalarında ekmek, petrol tenekelerinde kekleri açık ateşte pişirmeyi öğrenmek zorundaydı. Her saniyesinden nefret etmişti, siyahlardan korkmuş ve aşağılamış, hiçbir şeyle başa çıkamamıştı. Bunu okuyunca onu, bir sebze bahçesini nehrin taşabileceği yerlere yapmayacak, asla bir yılandan kaçmayacak veya kötü bir fırtına yüzünden aklını kaçırmayacak yeterlilik-

teki annemle karşılaştırmak zorunda kaldım. Kenya'dan gelen başka bir el yazması da aynıydı: Kendine acıma ve mutsuzluk çığlıklarıyla ve bana kasıtlıymış gibi görünen beceriksizliklerle dolu.

Bu iki anı da annem için en dayanılmaz olanın ne olduğunu anımsattı. İnanması güç ama, iki anıyı yazanların da vahşi tabiat ve zorluklarla sınanmaktayken akıllarına takılan ilk soru, hâlâ orta sınıf, kibar insanlar olup olmadıklarıydı. Annem de, aynen onlar gibi, en yakın komşularının orta sınıf İngilizler olmamasına üzülüyordu. Nasıl olmuştu da babam –en azından onun tercihlerinin farkında olmalıydı– bütün 'kibar insanlar'ın bölgenin öbür tarafında, millerce uzakta olacağı bir yeri seçmişti? Bunun annem için ne denli önemli olduğunu kavramamış olmasına inanabilir miyiz? Belki de toprağı bulmaya ancak gücü yetmişti, sonra yoktan bir çiftlik yapmış ve hiç düşünmediği bir tarzda üretime başlamıştı. Hep çiftçi olmak istemişti. Ancak aklındaki, çocukken etrafında gördüğü İngiliz usulü bir çiftçilikti.

İkisi de, hem de yıllarca, şanslarının değişeceğine ve başaracaklarına inandılar. Sakat kocasının *bush*u denetim altına alamayacağını, fuarın vaat ettiği serveti asla yapamayacaklarını annem hemen görmemiş olabilir, ama ziyafetler, müzikli akşamlar, çay partileri, piknikli bir hayatın mümkün olmadığını görmüştü. Kendini ta derinden engellenmiş hissetmekteydi. İran'a giderken orta sınıf bir hayatın gerektirdiği her şeyi yanında götürmüştü. Afrika'ya gelirken de, ziyaretlere, partilere gitmek için elbiseleri, kartvizitleri, eldivenleri, eşarpları, şapkaları ve tüylü yelpazeleri vardı. Gece kıyafetleri Hükümet Konağı'ndaki partilerde giymek için bile çok gösterişliydi. Oraya davet edileceğini düşünmüştü elbette. Babasına isyan ederek sıradan bir hemşire olmuştu belki ama, ailesinin orta sınıf statüsünü terk etmeye hiç niyeti yoktu. Çocukları onun hırslarını doyuracak ve daha da başarılı olacaklardı. Böylece o ilk yıl, etrafına ve komşularına iyice bir bakınca sadece beklentilerini biraz erteledi. Çiftlik kısa bir süre sonra başarılı olacaktı, o da çocuklarını alarak İngiltere'ye dönüp onları iyi okullara yerleştirecek ve gerçek yaşam başlayacaktı.



Babam, annem, kardeşim ve ben.

Bu arada *bush*ta, çiftlikte, etrafında bulduklarını öyle dahiyane bir beceriklilikle ve güçle işe yarar hale sokuyordu ki daha iyisi yapılamazdı.

Ve şimdi, çocukluk ve yetişkinlik zamanlarını birleştirmenin zorluğuna geliyorum. Yaşamımın bir döneminde –İngiltere'deydim ve anılarıma dayanarak yaşantımın ne anlama geldiğini bulmaya çalışıyordum– koca bir bölümünün yok olduğunu fark ettim. Bana öyle geliyordu ki yıllar ve yıllarca süren kara bir boşluk vardı. Gene de dış olayların tarihleri belli. Ocak 1925'te aile Lilfordia'daydı. 1927'de ocaktan hazirana kadar ben Bayan Scottlardaydım. Oysa, tam bir dönem Rumbavu Park'taki okula gitmiştim. Bütün bu bulanık, bitip tükenmez anılar bir yıl ve dokuz aya sığmak zorundaydı. Olanaksız. Sonunda vazgeçtim. Daha sonra tekrar tekrar dönmek üzere... Ve benim, evin sıvasını oluşturan çamurlu suların içinde gezinişlerimle okula gitmem arasında iki yıldan az bir zaman olduğunu kabul etmek zorunda kaldım. Şimdi bile inanamıyorum, olamaz diyorum. Ama oldu. Ocak 1925 ve Eylül 1926 arasında şunlar oldu:

Hepimiz, bütün aile, iki kere, hem de kötü şekilde sıtmaya yakalandık. Çiftliğin yeni tarlaları köklerden ayıklandı, çiftlik için gerekenler tamamlandı, ev bitti ve biz taşındık. Biddy O'Halloran, iki tarafın da arzusuna uygun olarak gitti. Annem sinirleri bozularak aylarca yattı. Bayan Mitchell ve on iki yaşındaki zalim oğlu geldi ve gitti. Okumayı öğrendim ve sigara paketlerinin, sebze paketlerinin, gazete manşetlerinin büyük laflarının, Army&Navy kataloglarının resim altlarının ve sonra da kitapların kendilerinin yazılı dünyasına zaferle girdim. Kardeşimle ben, hükümetin çiftçi çocukları için hazırladığı mektupla öğrenime katıldık.

Bu olayların çizelgesinin benim hatırladıklarımla çok az ilgisi var, çocuk zamanının akışı başka:

Biddy O'Halloran babamın atış sopasına abanmış ve biz büyük tarladayız, tepenin altındaki her yer çekirgeler ve kelebeklerle dolu. Apandisit ameliyatı olmuş ve kardeşime diyor ki, "eğer ağzını kapalı tutmazsan çekirgeler içeri girer, apandistine yerleşir ve oradan da midene doğru kemirmeye başlar." Dehşet içinde ağlıyor o da. Annem daha sonra, yatma vaktinde "Elbette doğru değil" diyor, kardeşim ağlarken. Ama yıllar sonra kardeşim bana anlamsız bir çekirge korkusu olduğunu söylediğinde ona nedenini söyleyebildim. "Yani hepsi bu mu?" diye sordu, gülmeye çalışarak ama kendisini bu kadar uzun süre böylesine etkileyenin sadece bu basitlikte bir şey olmasına inanamadan.

Biddy O'Halloran açık tenliydi, pamuklu elbisesinin açık yakasından hafif bir kırmızılık görünürdü. Çocukça bir inceleme onun kırmızı-beyaz bir leke olduğuna karar verdirdi. İki küçük çocuk gayet ciddi, kırmızı jöle ve kremanın Biddy'nin derisinin altına nasıl girmiş olabileceğini tartışıyorlar. "Bir delikten döküldükten sonra yayılmıştır." Bahaneler yaratıp Biddy'ye yaklaşıyor, gözümüzü dikip baktığımız için azarlanıyor, gelip birbirimize delik olmadığını anlatıyorduk. Öyleyse jöleyi üstten sürmüştü ve derisinin altına öyle geçmişti.

"Anne, o kırmızı jöle ve krema Biddy'nin cildinin altına nasıl girdi?"

"Ne kırmızı jölesi? Ne bu saçmalık!"

Bu esrar, sundurmanın çıkıntıları altında oturup kediler ve köpekler bizi seyrederken ciddi ve bilimsel olarak konuşuldu:

"Ama belki jöle değildir, bifteğin kanıdır!"

"Öyleyse beyaz kısımlar ne?"

Veya uzun uzun, büyüklerden birinin tırnağında, pembeliğin üstündeki beyaz beneklerin incelenişi...

"Anne neden Tanrı senin tırnağını bitirmemiş?"

"Bitirmemiş ne demek?"

"Bak burda bir delik var."

"Ne deliği? O delik değil ki!"

Bir yetişkinin kolundaki tüyler, her bir sarı tüyün çıktığı kendi koyu renk deliği... Kokular... Biddy'ninki ekşiydi ve kolonya sürdüğünde keskin ve yakıcı oluyordu. Annemizinki canlı ve tuzluydu. Babamınki erkeksi, bayat ve tütünlüydü.

*Bush*un kenarından, annemin Biddy'ye evin arkasındaki damın altında kanlı bezleri nasıl petrol tenekesinde suya bastıracağını göstermesini izledik. Annemin suratında dramatik gizlilik ve dramatik alçak ses, Biddy'nin kasıtlı yavaşlığı ve rahatsız hareketleri. 'Oğlanlar'ın bu tenekenin içindekileri görmemesi gerektiğini biliyorduk. Kadınlar gidince yaklaşıp içindekilere baktık ve yorumladık: Biddy elini veya ayağını kesmiş olmalıydı. Ama annem niye oğlanların görmesini istemiyordu? Bizim habire bir yerimiz kesiliyordu veya bereleniyordu, ve bazen de 'oğlanlar' temizliyordu kanları bizim için. Öyleyse?

Düzensizlikleri, mantıksızlıkları ve sırlarıyla yetişkinlerin dünyası ve iki küçük çocuğun olayları yerli yerine oturtmaya, doğru adlandırmaya çalışmaları...

Yatağımda uzanmış Walter de la Mare'ın *The Three Royal Monkeys*'ini okuyorum. Maymun kardeşlerden biri, portakalın, yerken kolaylık olsun diye dilimlere ayrıldığını düşünüyor. Buna bir anlam veremiyorum. Okurken yemekte olduğum portakal dilimleri benim ağzıma çok büyük geliyor. Üstelik ben, tepeden aşağıda ağaçların orda koşuşturan, bazen de eve girip kirişleri inceledikten sonra kaçıp giden küçük maymunlardan daha büyüğüm. Kitaptaki maymun, dilimde patlattığım, damağımı koku ve tada boğan küçük sulu damlacıkları mı kastediyor yoksa? Herhalde değil, çünkü kapsülleri dilim sayılmaz ki. Yatıp düşünüyorum, okuyup düşünüyorum.

Asil maymunlar, bizim bildiğimiz *bush* maymunlarından[1] çok daha büyük olmalılar. Tüyleri, turuncu kabukları ayırdıklarında fışkıran keskin suyun farkına varmalarını engelliyor. Püsküren sular portakalın derisindeki deliklerde barınıyor. Yüzünün ve boynunun derisi kocaman deliklerle kaplı bir ziyaretçi geldiğinde, gizlice, içlerinde su olan deliklere bakıyorum:

"Eğer soyulsa sular fışkırır mı ondan da?"

"Bu çocuk neye bakıyor öyle?"

"Doris niye gözünü dikip bakıyorsun, ayıp değil mi?"

Kaçıp aşağıdaki ağaçların altında oturuyor, bir yaprak koparıp onun damarlarına ve aralarındaki deliklere bakıyorum. Yaprağı yırtıyorum ama keskin kokulu bir su fışkırmıyor suratıma ve ellerime. Çalıların üstünde bir bukalemunun daldan salına salına yukarı çıkışını seyrediyorum. Ve birden... Çığlıklar içinde tepeden yukarı, babamın yanında iskemlede oturmuş manzarayı seyreden anneme koşuyorum.

"Ne oldu ?"

"Annecim, annecim!"

"Ama sorun ne?"

"Bukalemun," diye ağlıyorum çılgın gibi, korkuyla, "Bukalemun..."

"Hangi bukalemun?"

"Kustu ve bütün içi dışına çıktı."

Tepeden aşağı koşuyorum. Annem ve küçük kardeşim arkamdan geliyor. Bukalemun dalın biraz daha yukarısında oturuyor sakince, gözleri fıldır fıldır, etrafı kolaçan ediyor.

Şok geçiriyorum, sanki bir rüya gibi. Bukalemunun içinin dışarı çıktığını gördüm, işte gene oluyor ve ben çığlığı basıyorum. "Şışş..." diyor annem, beni sıkıca tutarak. "Korkma, sadece sinek yakalıyor, görmüyor musun?" diyor. İğrenme ve korku ile titriyorum ama merak da ediyorum. Annemin sımsıkı kucağında güvendeyim. "Bekle" diyor. Bukalemunun sopa gibi dili dışarı fışkırıyor, kalın etli bir kök gibi ve gene içinde kayboluyor. "Görüyor musun?" diyor annem.

1. *Bush babies*: Büyük gözleri yüzünden bu adı alan, Afrika'ya özgü küçük maymun. (ed.n.)

"Bu onun beslenme yöntemi." Hıçkırıklara boğuluyorum ve beni tepeden yukarı kucağında taşıyor. Ama artık yetişkin bir görüşüm var; bir bukalemun görünce bir parçam onun kocaman kalın dilini dışarı fırlatacağını bilecek ve ben onu bir daha asla o ilk anda gördüğüm gibi göremeyeceğim.

1992'de, ilk yağmurlardan bir iki hafta sonra, Banket'te büyük bir mafuti ağacının yakınında duruyordum. Mafuti ciddi bir ağaçtır: Tırtıklı yaprakları koyu yeşil, gövdesi kalın ve güvenli. Bu ağacın hiçbir şeyi laf olsun diye değildir. Dibinde büyüyen bir yumru vardı. Taze ve parlak yeni yaprak pençeler bir deniz yaratığı gibi mercan yaprakları halinde fışkırıyordu ve yeşil kadifeler gibiydiler. Yukarıdaki ciddi suratlı yapraklarla bir bağlantıları olduğunu tahmin edemezdiniz. Ve ben birden, nasıl eve koşup bağırarak ağaca bir canavarın, kedi büyüklüğünde bir böceğin saldırmakta olduğunu haber verdiğimi hatırladım.

Gece uyanıyorum. Etrafımda, üstümde bir hışırtı, sürtünme sesi. Dirseğimin üstünde yükselip sinekliğin beyaz tülünden yukarı bakıyorum. Kalbim çarpıyor, ve hışırtı daha da kuvvetleniyor. Pencerenin çerçevesi aydınlanıyor, bir kere, iki kere. Dur bakayım yoksa yoldan yukarı araba mı geliyor, farları mı?.. Hayır, annemle babamın odası karanlık, yatıyorlar, bir araba için çok geç. Sanki çatıdaki samanlar fısıldıyor. Birdenbire, anlamaya başladığımda kulaklarım vadideki kurbağaların sesleriyle doluyor. Yağmur yağıyor. Sesler, kuru samanların suyla doluşunun sesi, ve kurbağalar bayram etmekte. Ne olduğunu anladığım için her şey yerli yerine oturuyor etrafımda: Çatıdaki samanlar yukarıdan gelen suyu emiyor, kurbağaların sesleri hemen tepenin altındaymış gibi kuvvetli ama aslında bir iki mil uzaktalar, yağmurun toprağa ve yapraklara yumuşakça düşüşü, ve hâlâ çok uzaklarda şakan şimşekler. Aniden, gecenin düzenini onaylar gibi, gök gürültüsünün patlaması. Arkaüstü yatıyorum, mutlu, tüllerin altında, dinliyorum; ve yavaşça, yağmur sesleriyle yüklü bir uykuya dalıyorum.

Yatağa yatırılmamızdan hemen sonra, evin öbür ucundan büyüklerin sesleri geliyor, annem piyanosunu çalmakta. Küçük kardeşimle alçak sesle konuşuyoruz, uyumamız gerektiğini bilerek. Ben,

annemin yatma vakti hikâyelerini sürdürüyorum: Ormandaki hayvanlar, kilerdeki fareler... Sonra onu Aziz George ve ejder hikâyeleriyle korkutmaya çalışıyorum. Kendim korkmaya başlıyorum: Ejder bütün çatıyı kaplamış, gökyüzünü dolduruyor, pençelerini açmış, ağzından alevler saçıyor. Pekâlâ biliyorum ejderhaların olmadığını ama gene de korkuyorum. Tıpkı, onları kendim icat etmiş olsam da, odanın köşelerinde kötü perilerin olduğuna ikna olduğum gibi. Sonunda annem gelsin diye bağırmaya başlıyorum, geliyor ve bizi yatıştırmak için ejderhaların, perdelerin arkasında perilerin olmadığını söylüyor, ben sabırsızlanıyorum çünkü sorun başka: Benim, küçük kardeşimi uyutmadığım, bir şeyler 'uydurduğum' için azarlanmam gerekiyor. Gene, tepenin altında, tarlaların tam başladığı yerde, *Peter Pan in Kenstington Gardens* kitabındaki gibi yaşlı, yamuk yumuk bir ağacın yanında dikiliyorum kendi kendime ve perileri o kadar kuvvetle hayal ediyorum ki neredeyse görebileceğim. Karınca yuvasının eğrelti otlarını ve örümcek zambaklarını periler ve cinlerle doldurduğumda yaptığım, sessizliği derinden dinlemek, hem biliyorum ki eğer başımı, beklemedikleri bir anda yeterince hızlı çevirebilirsem, onları görebileceğim. Bu benim onların varlığına gerçekten inandığım anlamına gelmiyor. Tıpkı, diş perisine hem inanıp hem inanmadığım gibi. Noel Baba'ya inanmasam da, ren geyiklerinin baca olmadığı için pencereden gelebileceğini söyleyebilirim. Lamba kısıldıktan sonra, odada gölgeler dolaşırken alçak sesle ren geyikleri hakkında uzun ve ciddi tartışmalar: Noel'e yetişebilmeleri için İngiltere'den ne kadar hızlı gelmeleri gerektiği ve yemek için arada yere inmelerinin gerekip gerekmediği, ve yosun yemeye alışık olduklarına göre ağaçlar ve otlar için ne düşündükleri... Kardeşim anneme, ren geyiklerinin Noel'e yetişeceklerine inandığımı ve musasa ve mafuti yaprakları yiyebileceklerini söylediğinde yüzünün aldığı şekilden, gerçekçilikle dozunda, yararlı hayal dünyasının arasındaki dengeyi kurmaya çalıştığını görüyorum ve hemen ren geyiklerine inanmadığımı söylüyorum.

Annem kalp hastası olduğuna karar veriyor. Bütün hayatı boyunca kalp hastası olduğunu ve her an ölebileceğini düşünüyor. Sonunda, yetmiş üç gibi saygın bir yaşta kalbi durarak öldü. Küçük bir

kızken bile 'kötü bir kalp' hikâyesinin psikolojik avantajlarını anlıyor ve annemin bunu sempati toplamak için yaptığını biliyordum. Babamın da bu kalp işine inanmadığını biliyordum.

Şimdi niye yatağa düştüğünü anlıyorum. O yıl, çoğumuzun hayatta en az bir kere geçirmek zorunda olduğumuz o içsel değişimi yaşamıştı: o ana kadar olmazsa olmaz diye düşünülenlerden ayakta kalabilmek için vazgeçmek. Yatağı, pencereden tepelerin manzarası görüldüğü için ön odaya, babası John William ve soğuk ve vazifeşinas karısının dik bakışları altına yerleştirildi. Etrafı, hep hakkı olduğuna inandığı saygın yaşantının, geleceği işaret eden sembolleriyle doluydu: gümüş çay tepsileri, İngiliz suluboyaları, İran halıları, kırmızı deri ciltli klasikler, Liberty perdeler... Gel gör ki yaşadığı ev çamurdan bir kulübeden başka bir şey değildi, ve yüksek yatağından bütün görebildiği, Afrika *bush*ları ve öbür tepedeki 'çiftlik binaları'ydı.

Sinonia'dan sık sık doktor geliyordu. O günlerde, endişe konusunda şimdi bildikleri kadar çok şey bilmiyorlardı. Yatak istirahatı verdi. Salisbury'deki asıl doktoru Huggins'e mektupla başvurduğunda gelen cevap, yanında ne yapması gerektiğini söyleyen bir doktor varken ona neden ayrıca sorulduğuydu. Doktor Huggins –sonradan Lord Malvern oldu– oldukça sert bir tipti, hastaya karşı kibar olmaya inanmıyordu, ne doktor ne politikacı olarak: Kısa bir süre sonra da başbakan oldu.

Annem gün içinde pek çok kez beni ve Harry'yi yanına çağırtıyor ve dramatik bir edayla "Zavallı annecik, zavallı hasta annecik" diyordu. Bu hatırladıklarım, bana, içinin ne denli çökmüş olduğunu söylüyor. 'Zavallı annecik' kesinlikle onun tarzı değildi. Bense öfkenin yakıcı alevleriyle kavruluyordum. Küçük kardeşim ne zaman söylense hemen sarılıyordu. Ben de candan kucaklıyordum ama ardından bu duyguyu kabul edemiyor ve içerliyordum. Kısa bir süre sonra, aşçı çağırınca yatağının yanına gitmeyi reddetmeye başladım. "Anneciğin hasta," diye babam uyarıyordu, ben de yapıştırıyordum "Hayır, değil," diye, çünkü çatışma dayanılmazdı.

Bu arada eğitimimiz sürüyordu ve bunun için gerekli öz disipline yalnızca hayranlık duyabilirim. Yatağının yanında ayakta durarak ya da yatağına oturarak, ("Annenizi yormayın. Üzerine abanma-

yın...yapmayın") çarpım tablolarımızı ezberledik ve bebekçe toplamalar yaptık, ama okuma dersleri çok kolaylaşmıştı. Bize masallar anlatıyor ve hikâyeler okuyordu.

Sonra oğluyla Bayan Mitchell geldi, anneme 'yardım' etmek için. Harry hâlâ annemle babamın odasında uyuyordu. Ben, odamı Bayan Mitchell'la paylaştım. Oğlu, evin ucundaki odadaydı.

Kadını zalim ve oğlunu da zorba olarak görüyordum. İçiyordu. Birkaç hafta gibi kısa bir süre içinde gittiğinde dolaplarda çalıların diplerinde, gizlenmiş sürüyle boş şişe bulduk. Hep alkol kokuyordu. Aslında nasıl biriydi? Hasta bir kadına bakıcı ve hizmetçi olmuşsa ve okul çağında da bir oğlu varsa, gerçekten çaresiz olmalıydı. Dul muydu? Terk mi edilmişti? Acımasız bir kocadan mı kaçıyordu? Bu krizden önceydi, kocaları işsiz kalan kadınlar bulabildikleri her işi kabul ediyorlardı.

Çocukluğum boyunca bize hep ne kadar fakir olduğumuz, ne kadar yokluk çektiğimiz, hakkımız olan şeylerden ne kadar yoksun olduğumuz söylendi. Ben de inandım. Sonra, gerçekten yoksul ailelerin çocuklarını gördüm. Güney Rodezya'da bir tabaka vardı: Beyaz, açlık sınırının az üstünde yaşayan, hep borç içinde, her an alacaklılardan kaçmakta olan, içki ve kaba kuvvetin onları yutmak için beklediği insanlar. Geçenlerde Daphne Anderson'un *Toe-rags* (Paçavralar) isimli bir kitabı yayımlandı, bu düzeyde yoksulluk içindeki çocukluktan gelen bir kızın hikâyesi. Çoğunlukla siyah hizmetçiler bakmıştı ona. Benimle yaşıttı, ve onunkiyle karşılaştırılınca benim yaşantım kibar ve ayrıcalıklıydı. Bu kitap, muhtemelen, hâlâ her beyazın zengin olduğuna inanmanın bir zorunluluk olduğu Zimbabwe'nin siyahları tarafından okunmayacak. Beyaz insanlar da okumaya yanaşmıyor, çünkü İngiliz Güney Rodezyası'nda beyazların böylesine aşağılık ve korkunç yaşantıları olduğunu düşünmekten hoşlanmıyorlar. Güzel yazarının yirmilerinde iyi bir evlilik yapıp ömrünün sonuna kadar mutlu yaşamasına karşın, beyaz üstünlüğünün muhteşem hikâyeleri bu kitap yüzünden zavallı ve iğrenç bir hale düşüyor. Umarım *Toe-rags* Zimbabwe'de tarih derslerinin okuma listelerinde yerini alır.

Bayan Mitchell işte bu korkutucu yoksulluktan gelmişti. Benimle odayı paylaşması ya bir dönem ya da yalnızca bir okul tatilinden

daha fazla olamaz; bitmez tükenmez bir mutsuzluk ve korkuydu. Sinekliğin karanlığında yatıyordum. O da öbür sinekliğin altında. Duyduğum seslerden, içtiğini anlıyordum. Yatakla tülün arasından, boş şişenin yere kaymasının tok sesini duyuyordum. Horluyordu. Yatakta çırpınıyordu. Yan odada oğlu, uykusunda bağırıyordu. Bir keresinde ana oğul öyle yüksek sesle kavga ettiler ki annem elinde bir mumla kapıya geldi, saçları havada uçuşarak ikisinin birbirlerine bağırmalarını engellemeye çalışıyordu. Bayan Mitchell'ın elindeki mumun, eğik tuttuğu için etrafa damlamakta olduğunu, alevin uzayıp isli isli tüterken sineklikten ancak birkaç santim uzakta olduğunu gördü.

Bayan Mitchell da oğlu da siyah hizmetçilere bağırıp duruyorlardı. Babam karşı çıktığında babama, bu memleketi hiç anlamadığını haykırdı, belki de bütün beyaz klişeleri ilk duyuşumdu bu:

"Siz bizim sorunlarımızı anlamıyorsunuz."

"Onlar sadece sopadan anlar."

"Vahşilerden başka bir şey değiller."

"Ağaçlardan daha yeni indiler."

"Hadlerini bildirmek zorundasınız." (Tıpkı Truby King'in çocukları gibi.)

Bayan Mitchell'ın oğlunun yanına gitmeye korkuyordum. Olsa olsa on iki yaşındaydı belki ama bana bir yetişkin kadar güçlü görünüyordu. Bütün evin 'minik bebeği' siyah bir çocuğu hiç rahat bırakmıyordu. Kedi ve köpekleri habire kovalayıp, eziyet edip uğraşıyordu. Sapanını sadece kuşlar üzerinde değil, yakınına gelen her çıplak siyah ayakta deniyordu.

Ne yaparsam yapayım, daha fazla bir şey hatırlayamıyorum; o kadından korkmamı açıklayacak daha kötü bir olay yok. Belki de bir zalimlik ya da vurma gerçekleşmedi, bozuk ağızlı kızgınlık ve siyahlardan nefret edenlerin yüksekten sövüp saymalarından başka bir şey yoktu ortada.

Babam için o yılın nasıl olduğunu düşünmeye başlayamıyorum bile. Karısı yatalak olmuştu, eğer 'kalbi' varsa hiç kalkamayabilirdi de. Çok az paraları olmasına rağmen, kötüleştiğinde hemen Sinoma'dan doktor geliyordu. İki küçük çocuk: Biri altı bile değil, öbü-

rü dört yaşında. Şefkat istiyorlardı ama Bayan Mitchell ve zorba oğlundan başka kimseleri yoktu. Babam hâlâ kökleri temizliyor, çalıları söküyor, tarlaları oluşturuyordu. Bütün gün arazide olmak zorundaydı, tarlalar oluşana kadar ürün alamayacaktı çünkü. Bu arada Toprak Bankası'na borç büyüyordu.

Birkaç ay için bir yardımcısı oldu, çok çocuklu bir Hollandalı. *The Second Hut* (İkinci Kulübe) o yılın anılarından yazılmış bir öyküdür.

O sıralarda babamla birlikte biz çocuklar da araziye gitmeye başladık. At ölmüştü. Ülkenin bu kısmı atlar için elverişli değildi, hastalanıyorlardı. Bölgenin öbür yakasındaki kumlu ovada atlar serpiliyor ve insanlar yarışlara merak sarıyordu. İki eşek satın aldık ve babam birine binerken biz de öbürüne bindirildik. Daha sonra üçüncü, hatta dördüncü el bir Overland araba aldık. Biz çocuklar iki köpeğimiz Aslan ve Kaplan –neşeli başıboş köpekler– şişelerce soğuk çay ve çarşıdan alınma bisküvilerle babamla araziye iniyor ve annem, Bayan Mitchell'ın gözetiminde hasta yatarken biz *bush*ta oynuyorduk.

Bayan Mitchell gitti. Onun yerine para almadan, kendi iyi kalpliliği ile Bayan Taylor geldi, Danimarkalıydı. Kendine ait bir yaşantısı olduğundan bizimle sürekli kalmadı ama, bazen bir iki gün kaldığı sonra gidip gene geldiği olurdu, ve biz kısa sürede Bayan Mitchell kâbusunu unuttuk. İriyarı, sakin ve güzel bir kadındı ve babam onu çok beğenmişti. Babam kadınları severdi. Kadınlar da onu. Kibar, nazik ve anlayışlı bir hali vardı ve altta yatan hafif pişmanlık ve arzu, çocukların anlayabileceği bir şey değildi. Bütün bildiğim, büyümekte olduğum sürece hep bir kadının olduğu; komşulardan birinin karısı veya bölgeye gelen bir misafir; bu şekilde oturup konuştuklarında sanki ikisinin içinde oldukları dünya günlük hayattan daha büyük ve daha narin, bambaşka bir dünyaydı ve kelimelere dökmeden paylaştıkları sefih ve keyifli bir itiraf vardı. Bayan Taylor çok kalmadı, başka bir yere taşınıyordu. Ülkede herkes oradan oraya taşınıyordu, çiftlikten çiftliğe, kasabaya, ya da 'kuzeye', yani Nyasaland veya Kuzey Rodezya veya İngiltere'ye, çünkü bu hayat umdukları gibi çıkmamıştı. "Kimse hayatı olduğu gibi kabul edemez, biliyorsun." Özellikle kadınlar bu hayata dayanamıyordu.



Dokuz yaş civarlarındayken; mutsuz ve hasta gözüken annemle.
Fotoğraf çektirebilmek için bol miktarda pudra ve ruj sürmesi gerekmişti.

Eğer babam sevecen ve elbette platonik arkadaşlıklardan hoşlanıyorduysa (o zamanlar çok doğal karşılanan bir şeyi bugün açıklamak zorunda kalıyoruz) annemin de eşsiz yeteneklerini çok kısır bir alana sığdırdığının farkında olan hayranları vardı. Bunlardan biri, George Laws, Sinonia'da öğretmen olan Bayan Laws'un ağabeyi ve babamın da bir çeşit kuzeni oluyordu. Bay Laws nehirlerin arasındaki devlet arazisinde kerestecilik yapma izni almıştı. Hastayken, okuyabilsin diye anneme bir düzenek, piyano taburesi, kalaslardan kanepeler ve koltuklar, üzeri kitaplar, gazeteler ve dergilerle dolu olmadığında bile yerinden zor kıpırdayan ağır, gündelik kullanım masaları yapan oydu.

Sonra annem yataktan kalktı. Çıkmak zorundaydı. Saçının ağırlığından başının ağrıdığını söyleyerek hepsini kesti ve çıplak bir enseyle ortaya çıktı. 'Top' gibi. Kardeşim ağladı. Ben ağladım. Biz yastıkların üstünde oturup kesik kahverengi saçlarını etrafımıza dolayarak ağlarken, o bizi alaycı bir ifadeyle seyretti. "Tamam! İşte bu kadar!" dedi ve saçlarını kağıda sarıp çöp çukuruna attı.

Mektupla eğitim dersleri postadan çıkmaya devam ediyordu ama annem daha iyisini yapabileceği bir şeye neden para verdiğini düşünmeye başladı. Bize coğrafyayı, kumda yaptığımız çukura su dökerek ve kıtaları, dilleri, nehir yataklarını, adaları göstererek öğretti. Böyle kara kütlelerini, okyanusları görerek eğitilmek dünyanın düz olduğuna inanıldığı zamanlardaki gibi eğitilmektir. Salisbury'den bir küre ısmarladı ve bu küre trenle geldiğinde biz de Kopernik'in dünyasına terfi ettik. Katlanır iskemlesindeki babamı evin önündeki dik yokuşta oturttu, aşçıyı ve evin 'küçük zenci çocuğu'nu mutfaktan çağırttı. Babam güneş olmuştu. İki hizmetçi ise büyük gezegenler Satürn ve Jüpiter'di. Taşlar, Pluto ve Mars oldular. Ben Merkür, kardeşim de Venüs olarak babamın etrafında dönerken kendi de yavaş yavaş dönen dünya oldu. "Yıldızların farklı hızlarda döndüklerini hayal etmelisiniz. Her şey hiç durmadan hareket halinde." Sonra sabırsız bir el hareketiyle bu kozmik sistemi dağıtıyor, babamı dünya kardeşimle beni sırayla ay yapıyordu. "Elbette bunu hayalinizde canlandırmalısınız."

Çarpım tablolarını yüksek sesle, sonsuz kere tekrarladık. Küçük kitaplardan İngiltere'nin ağaçlarını ve çiçeklerini öğrendik. Kitaplar-

dan bir tanesi de "Kolay Fransızca"ydı. Salisbury'den çiftçi çocuklarını kontrol etmek için müfettişler geldi ve "evet, iyi gidiyor" dediler. Evet biz, yaşımızdan ilerdeydik. Ama okula gitmek zorundaydık. Kanun böyleydi. Ayrıca çocuklar sosyalleşmeyi de öğrenmeliydi.

Annem, bir süre için çiftlikte küçük bir okul kurmayı düşündü. Yakın çiftliklerde çeşitli yaşlarda çocuklar vardı. Fakat, bugünkü iyi yollar sayesinde kolay olsa bile, o zamanlar bu çocukları her gün iki, üç, dört, beş, yedi mil, evden okula okuldan eve götürüp getirmek sorundu. Ayrıca çocukları eğitmekte özel bir deha olan bu kadın, diplomalı bir yetkili değildi. Hayalini gerçekleştirmesi olanaksızdı.

6

Çiftliği temelli terk edene kadar kalacağım öndeki üçüncü oda-dayım artık. Büyük, kare, yüksek tavanlı, beyaz badanalı, ışık dolu bir oda. Yatağımdan, krom renkli dağın ardından güneşin doğuşunu ve hemen görünmez oluşunu, ayın doğuşunu, yükselip gitmesini seyredebiliyorum. Kapıyı bir taşla açık tutarak dik yamaçtan hemen birkaç adım sonra başlayan *bush*ta olup bitenleri odanın içinden izleyebiliyorum. Bu kapıyı açık tutabilmek için annemle çok savaştım. "Yılanlar!" diye bağırıyordu, "Akrepler... sivrisinekler... izin vermiyorum!" Ama ben tüllerin arkasında emniyette olduğumu bilerek kapıyı açık tuttum. Hem yağmurlu mevsim boyunca düzenli kinin yutuyorduk. Yılanlar evin içine zaten giriyorlardı ve annem ikide bir tüfekle birini vurmak zorunda kalıyordu. Gerçekten de dünyanın en yılanlı bölgesinde büyüyordum. Hepsi zehirliydi, kimisi de öldürücü. Yıllarca, *bush*ta çıplak bacaklı, sık sık da çıplak ayaklı olarak gezdim ve hiç ısırılmadım. Belli ki onlar bizden bizim onlardan korktuğumuzdan daha çok korkuyordu. İçimize işleyen yılan korkusunu hatırlamamak imkânsız. "Ayağını bastığın yere dikkat etmeyi unutma, sakın bakmadan bir dalı tutma, bir ağaca öylesine tırmanma, *puffadder*lar[1] sıcak patikalarda ve yollarda yatmayı çok severler ve yavaş hareket ederler..." Unutma, unutma, unutma. Fakat ben böceklerden korkuyordum; o kadar çok, o kadar çeşitli, o kadar büyük, siyah ve boynuzlu, ince, hızlı veya saldırgandılar ki... Örümcekler gece ördükleri ağlarından sarkıp yüzünüzün önünde sallanıyorlardı veya *veldschoen*lerinizin[2] içinde saklanıyor, çiş yapmak için çömeldiğinizde topraktaki deliklerinden sizi gözetliyorlardı. İnsanların mantıksızlığının kanıtı olarak, geriye dönüp baktığım-

1. Çok zehirli Afrika yılanları. (ç.n.)
2. Kösele ayakkabı. (ç.n.)

da, yılanlar aklıma gelince içim hayranlıkla dolarken zararsız böcekleri aklıma getirdiğimde içim korkudan titriyor.

Cibinliğin altındaydım ya, demek ki her şey yolundaydı.

Sabahları ışık vurup güneş yüzümü ısıttığı için uyanıyordum. Tülleri örümcek ve böcek kontrolünden geçirdikten sonra gündüz düğümünü atıyordum. Kendimi sırtüstü atıp yayılıyor, üstümdekileri çıkarıp yatıyor ve odadaki eşsiz kokuları içime dolduruyordum. Önce kendi vücudumun çeşitli yerlerinin tanıdık kokuları. Çatıdaki samanlar. (Yağmurun yağıp yağmamasına göre ya ıslak ya da kupkuru kokardı.) Kirişlerin boyandığı, sabun gibi, katran kokulu kreozot. Delinmeye yüz tutmuş yer muşambaları yağlı kokular yayıyordu hafifçe, tuvalet masasının üzerindeki muşamba gibi. Masanın altındaki emaye kovanın içinde çiş olabilirdi ama, kovayı götürüp tepeden aşağı gizlice toprağa dökmeyi öğrenmiştim, toprak sarı köpükleri emer ve anında kururdu. Diş macunu temiz ve kuvvetliydi. Ayakkabılarım *–veldschoen–* kösele kokardı, *karo*sslar[3] gibi. Asla yatağımın üzerinde bir *karo*ssa izin vermedim çünkü yapıldığı hayvana çok benziyordu, hem de bir daha asla aklıma bile getirmek istemediğim Bayan Scott'un yerini hatırlatıyordu bana *karo*ss kokusu.

Boy'un[4] annemlerin odasına çayı götürdüğünü duyunca kalkmakta olduklarını anlıyordum ve onlar zorlamadan üstümü çarçabuk giyiyordum. Pamuklu küçük bir don, bazen işlenmiş un çuvalından pamuklu bir elbise, ve bir de Liberty[5] kuşak. Kolonilerin her yerinde olduğu gibi, bütün orta sınıfın çocuklarınınkilerle birlikte bizim de hayatımıza Army&Navy katalogları hükmediyordu. İyi yetiştirilmiş çocukların hepsi Liberty kuşakları ve soğuk havalarda da uzun çoraplarıyla Liberty bağlarını takıyorlardı. Çorapsız giyildiklerinde, yukarı kayıp karnınızda kırmızı izler bırakırdı. Bir gün geldi, "bir daha asla giymeyeceğim bunları" dedim. Kendi adıma bu savaşı kazanınca kardeşim için de kazanmış oldum. Benim çok önceden takmayı reddettiğim, sözümona karaciğerin üşümesini engelleyen sıkı bağları o hâlâ takıyordu. İçleri kırmızı *aertex*li ve omurgamızı

3. Deriden Afrika battaniyesi. (ç.n.)
4. Beyazların siyah uşaklarına verdiği ad. (ç.n.)
5. Şık, eski, büyük bir mağaza. (ç.n.)

güneşten korumak için sırtımızdan aşağı sallanan kırmızı *aertex* parçaları olan pamuklu şapkalar giymek zorundaydık. Fakat hayır, hayır, hayır, ben giyemezdim. "Hiç kimse şapka giymiyor" diye bağırıyordum ki doğruydu; çiftçiler ve karıları başlarını örtmüyorlardı ama kadınlar misafirliğe giderken şapka takabiliyordu. Annemin yalvarmaları boşa gitti: "Eğer bağlarınızı takmazsanız öldürücü soğuk algınlıklarına yakalanırsınız, eğer Liberty kuşaklarınızı kullanmazsanız duruşunuz düzgün olmaz, kırmızı astarlı şapkalarınız olmazsa güneş çarpar." Öyle görülüyor ki şapkalar konusunda annemle Army&Navy mağazaları haklıydılar. Geçenlerde –1992– Londra'da bir deri uzmanı ile tanıştım, dediğine göre, gelirinin çoğu, Avustralya, Güney Afrika ve Zimbabwe'de güneşe tapan beyazlardan geliyormuş.

Becerebildiğim andan itibaren kendim giyindim, oysa küçük erkek kardeşim altısına yaklaşmaktayken bile giydiriliyordu. Narin yapılıydı ve sık sık bronşit oluyordu; çoğunlukla başında bir havlu, keklik üzümü ve kâfuru gibi buğular saçan, sıcak suyla dolu bir tasın üzerine eğilmiş oluyordu. İki yıl daha 'bebek' diye çağrılmaya, 'narin' denmesine karşı çıkmadı.

Yatak odalarına gittiğimde, babam ağır deri kayışları ve kesik bacağını içine oturttuğu boşluğuyla tahta bacağını takıyor, annem Harrods'dan alınma ipek sabahlığına bürünmüş, bebeği giydiriyor oluyordu. Liberty perdeler henüz yeniydi. Badana pırıl pırıldı. Yukarıdaki samanlar sapsarı ve taze kokuluydu. Bu evin yavaş yavaş sürükleneceği perişanlık, yıllarca ve yıllarca ötedeydi.

Ayershire Tepelerine kadar uzanan *bush*a bakan odada kahvaltı ederdik: Temiz pamuk elbisesiyle annem, çiftlik hakileri içinde babam ve iki küçük sağlıklı çocuk. Kahvaltı tam İngiliz usulü, yulaf ezmesi, domuz pastırması, yumurta, sosis, kızarmış ekmek, kızarmış domatesler, tereyağı, reçel ve çaydan oluşurdu. Ayrıca mevsimine göre *pawpaw* ve portakal da bulunurdu.

Annemin tek düşüncesi iyi beslenmemizdi. Şimdi inanamıyorum ne kadar çok yediğimize. Tabağımızda bir parça iyi pişmemiş cıvık yumurta beyazı veya yanık bir ekmek köşesi kaldığında, babam hemen acıklı bir sesle bize açlıktan ölen Hintli çocukları hatır-

latırdı. Sanki, eğer çocuklar Afrika'da açlıktan ölüyorsa, pencerelerden görülebilen çiftlik kompleksindekiler açsa ya da kötü besleniyorsa bu bizim sorunumuz değilmiş gibiydi.

Bunları yazmanın zorluklarından biri de beyazların davranışlarındaki çelişkileri yansıtabilmek. Annem çiftlikte çalışanların diyetlerinin kötülüğünden üzüntü duyuyordu. Bahçemizdeki sebzelerden yemeye zorluyor, vitaminler üstüne nutuklar çekiyordu. Bugün hepsini yemelerine rağmen, o günlerde siyahların hiçbiri lahana, kıvırcık salata, ıspanak ve domatesi ağızlarına koymuyordu. *Bush*tan çeşitli otlar topluyorlar ve haftada bir, çok yararlı olduğu bilinen biradan mayalıyorlardı. Ancak onlar için sadece ayda bir kere sığır kesiliyordu. Çoğunlukla, o sıralar yaygın olan, rafine edilmemiş, sarı mısır darısı ununu kullanıyor, polenta gibi harika bir şey yapıyorlar, yerfıstığı ve fasulye yiyorlardı. Gerçekte bu beslenme şekli günümüz uzmanlarınca alkışlanıyor ama o zamanlar, yeterince ete yer vermediği için kötü addediliyordu.

O günlerden kalma, bütün çocukluğuma ait benzerleri de olan, küçük, net bir anım var: Kardeşim ya da ben başkalarından gördüğümüzü yaparak aynı odadaki ayakkabılarımızı getirsin diye evin uşağını çağırdık. Babam bağırarak onun için çok nadir olan bir öfke seline kapıldı. Annemin, yetişkin bir adama "*Boy!*" diye seslenmemize ne cüretle izin verebildiğini, ne cüretle ahlâkımızın bozulmasına izin verebildiğini soruyordu. Buna asla izin veremezdi. Buna katlanamazdı. Genelde babam kuralları koyan kişi değildi. Ama bu konuda öyleydi. Bütün çocukluğum boyunca annemi hep, öfkeyle değilse de üzüntüyle kınadı; *bush*taki kulübesinden yeni çıkmış bir adamdan, masayı gümüşlerle donatırken her şeyi tam yerine koymasını ya da bir tuvalet masasında her şeyin yerli yerinde olmasının önemini kavramasını beklemenin abesliğini göstererek. Annemin sesi ta en başlardan itibaren beyaz bayanın umutsuz tizliğine ulaşmıştı, çünkü kendisini memleketindeki orta sınıfın standartlarına bağlı bir aileden görüyordu. "Tanrı aşkına moruk"; yüzündeki kızgın kederi görünce giderek yumuşayan bir sesle, "Görmüyor musun? Ne kadar gülünç" diye yatıştırmaya çalışırdı babam. Annemse "Bu onların işi ama, öyle değil mi?" diye cevaplardı.

Kahvaltıdan sonra okumak için odama veya annemle şunu bunu öğrenmeye gidebilirdim. Çünkü okula başladığımızda onun harika dersleri sona erdiyse de eğitim konusunda hiçbir fırsatı asla kaçırmadı; şimdi müteşekkirim ve keşke bunu kendisine de söyleyebilseydim.

Kardeşim her zaman babamla birlikte araziye giderdi, ben de sık sık giderdim. Babam büyük bir taşın veya kütüğün üstüne oturur, tarlayı çapalayan, mısır koçanlarını toplayan, veya yerfıstığını topraktan söken, parlak siyah tohumlarla dolu yassı ayçiçeği kafalarını kesen *boy* ekibini seyrederdi. Çoğunun üstünde paçavralar, bir kısmında peştamal, kimisinde pırtıl bir fanila ve şort olurdu. Yırtıklarını, *musasa* ağacının pembe iç kabuğundan yoldukları parçalarla kolayca yamarlardı. Çapa yaparken konuşup güler, şakalaşırlardı ve eğer büyük sopalarla vurarak yerfıstıklarını kabuklarından ayırıyorlarsa, ya da ayçiçeklerinin tohumlarını döküyorlarsa şarkı söylerlerdi. *Bossboy*[6] Yaşlı Smoke babamla oturmaya gelince, iki genç yardımcısı hep arkasında saygıyla ayakta dururken, ikisi öğlene kadar konuşabilirdi. Eğer *mombi*lerden[7] bahsetmeyi bitirdilerse, yağmur olasılığı, yeni bir inek *kraal*ının gerekliliği, veya çiftlikten su taşımak için yeni bir kanal, ya da Afrikalıların ondan nefret etmesi yüzünden çok kısa bir süre kalan Hollandalı kâhyanın yetersizliklerini tartışırlar sonra felsefe yaparlardı. Afrika hızıyla, yavaş, uzun duraklamalarla, arada "Evet..."lerle, Smoke'un "Ya..."larıyla sonuçlanan. Sonra gene ağır bir konuşma ve Smoke'dan bir "Ya..." daha, "Evet, işte böyle" babamdan gelirdi. Smoke, bir kütüğün üstünde ya da topuklarında, bir kolu dizinin üstünde dengesini sağlayarak çömelirdi. Kardeşimle ben denediğimizde beceremiyorduk çünkü kaslarımız Avrupalılaşmıştı bile. Babam, tahta bacağı önünde, güneşten korunmak için eski şapkası iyice eğilmiş, otururdu. Yaşam üstüne, ölüm üstüne, ve sık sık da Büyük Efendi *Pezulu*[8] ve olası amacı üzerine konuşurlardı.

Bu arada ben ve kardeşim kuşları, bukalemunları, kertenkeleleri, karıncaları izler, otlardan ev yapar, karınca yuvası tepelerinde

6. *Siyah* kâhya, ustabaşı. (ç.n.)
7. Şona dilinde sığır. (ç.n.)
8. Yukarıdaki Büyük Patron ya da Tanrı. (ç.n.)

birbirimizi kovalar ve pek çok kez de bir çalının altında sıcaktan mayışmış bir geyiği ürkütürdük.

Saatler geçerdi. Yıllar gibi... Bir şişe dolusu tatlandırılmış ılık çay, kekler, bisküviler ve çörekler ortaya çıkardı. Yaşlı Smoke da bizimle bunları paylaşırdı. Daha çok saatler, yıllar geçer. Sonra evden gelen gong sesi. Sabah altıdan, yediden beri çalışmakta olan adamlar, saat on ikiden bire kadar bir saat mola verirlerdi. Gong, bir pulluk bıçağına arabanın büyük bir somunuyla vurulmasıydı. Sonra da biz arabayla, annemin bütün sabah çalıştığı, çoğunlukla da dikiş diktiği –kocasına, çocuklarına, kendine; kendisi de her zaman şıktı– eve dönerdik. Ya da yemek pişirmiş olurdu. Reçeller yapar, meyveleri şişeler, hayvanların yediği su kabaklarından şekerlemeler icat eder, zencefil birası yapmak için sıra sıra petrol tenekelerini tatlı, mayalı, kokulu sıvılarla doldururdu. Ve diğer çiftçilerin karıları gibi o da mısır unundan bir şeyler uydururdu. Herkes fakir olduğundan, ya da en azından üretken olduğundan ve becerebildiği zaman para biriktirdiğinden, kadınlar, yetiştirdiklerinden bir şeyler yaptıklarında gururlanırlardı. Aynı yaratıcılığı ancak Güney Afrika'dakine benzer şeylerin, balkabağı, mısır, fasulye, patates, domates, biber, soğanın yetiştiği Arjantin'e gidince görebildim. Mısır yeşilken koçanından ayırıp peynir soslarının içinde pişirilir ya da mücver gibi kızartılır veya sütlü tatlılara ve çorbalara patates ve balkabağı ile birlikte konurdu. Mısır unundan kekler, gözlemeler, lapalar yapılır veya ekmeğe katılırdı. Tatlı kabağı pişirmenin bir düzine yolu vardı. Taze yerfıstıkları türlülere, yerfıstığı ezmesi de her türlü sosa ve ekmeğe girerdi.

Yerdik... hem de nasıl. Öğlen yemeği büyük olaydı; et, her zaman et, çünkü bu gerçekten kafayı takmışların dışında hiç kimsenin vazgeçmediği bir şeydi o zamanlar. Rosto ve patates, etli, böbrekli börekler, türlü, kıymalı çoban börekleri, patates ve tepenin altındaki bahçede yetişen beş altı çeşit sebze... Sonra ağır tatlılar ve peynir...

Sonra yatma vakti.

"Uykum yok ama annecim, annecim uykum yok."

Hiç işe yaramıyordu. Bu iklimde, ya da bu yükseklikte –ikisinden biri bana mutlaka gerekçe olarak söyleniyordu– küçük çocuklar mutlaka öğlen uykusuna yatarlar. Yalvarıp yakarıyordum, hatta ağlı-

yordum yatırılmamak için. Annem giderek kulaklarına inanamıyordu: "Ne saçmalık bu! Bu şamata ne için?" Sonsuzlukla yüz yüze olduğumun farkında bile değildi: Onun için memlekete mektup yazacağı, çocuk bakma sorumluluğundan uzaklaşacağı birkaç dakikaydı bu yalnızca. Pencerenin yeşil tülünün üstüne turuncu perdeler çekilirdi, kapıyı tutan taş da kenara alınırdı. "Bak, saati buraya koyuyorum" diyerek yatağımın yanındaki şamdanın üzerine yerleştirirdi. Saate bakmayı öğlen uykularının ıstırabı yüzünden öğrendim. Elbisemi başımın üstünden çeker, yorganı açık tutarak beklerdi. İçine kayardım. Dönüp giderdi aklı mektubunda. Beni unuttuğuna sevinirdim. Kardeşimin çoktan uykuya dalmış olduğu kendi yatak odalarının kapısını kapatırdı. Hemen yataktan fırlar, perdeleri sonuna kadar açardım çünkü o boğucu kırmızı karanlıktan nefret ederdim.

Sırtüstü yatarak yukarı bakıyorum. Çatının altındaki serin yerler beni davet ediyor. Evet sona erecek, tıpkı dün ya da evvelsi gün olduğu gibi. Yolunu yitirmiş bir arı vızıldıyor, yere düşünce daha da güçlü vızıldamaya başlıyor, onu odadan dışarı atabilmek için kalkmak zorundayım, ama taşı yerine koymaya cesaretim yok, kapıyı aralık bırakıyorum. Arkaüstü kollar açık yatarken tıp tıp atan, sarsılan, seslerle dolu olan serin vücudun sahibi benim. Ayaklarımı geriyorum. Parmaklarımı birer birer yokluyorum: Hepsi tamam, hepsi doğru; arkadaşlarım, arkadaşım, vücudum. Rostonun ve havuçların kokusu sinmiş parmaklarımı kokluyorum. Tatlının altın sarısı şerbeti beynime yoğun bir şeker sinyali gönderince burun deliklerim genişliyor. Kolum güneş kokuyor. Üfler üflemez, üstündeki tüyler rüzgâr altındaki sazlar gibi yatıveriyorlar. Sessizlik. *Bush*ta öğlenin dingin, tamamen ölü sessizliği. Bir kumru ötüyor. Başka biri cevaplıyor. Bir an için dünya kumrularla doluyor, yamaçtan aşağıda kanat sesleri ve penceremin önünden bir kuş karaltısı geçiyor hızla. Midem gurulduyor. İşaret parmağımla gurultuyu izlemeye çalışıyorum ancak aşağılara, oraya... doğru gidiyor; ama artık çişimi kontrol edebiliyorum ve oradan gelen, tuvalete gitmeli miyim sinyallerine boş verebiliyorum. Ellerim bir doktorunkiler gibi kalçalarımdan dizlerime kayıyor. Orada bir yer var, parmağımı bastırınca omzumun hemen arkasında bir yerde çimdiklenmek gibi bir duygu hissediyorum. İki yer birbirine bağlı. Böylesine çiftlenmiş başka deri-

ler, kaslar da vardı. Yenilerini keşfedip duruyor, sonra unutuyor, sonra gene buluyordum. Ayak bileğinin hemen üstünde... Sırtüstü yatmış, ayaklarımı havaya dikmiş, parmağımı bilek kemiğinin etrafındaki etlere bastırıyordum: İşte oradaydı, evet, kaburgalarımın altında millerce uzakta, acıdan çok da farklı olmayan bir duygu, bastırmayı sürdürsem acıya dönüşecek, ama ben başka gizli yankılanmaların ardında bedenimin haritasını çıkarıyorum. Saate bakabilir miyim? Yarım saat dolmak üzeredir mutlaka. Burada ezelden beri yatıyorum. Kaçamak bir bakış; olamaz! Kolları takılmış olmalı, saati alıp sallıyorum. Hayır canlı, çalışıyor, sadece üç dakika geçmiş. Hemen bastırılmış bir isyan çığlığı, duymuş olabilir mi acaba, içeri gelecek mi? Kıpırdamadan yatarak gözlerimi kapatıyorum, uyuyormuş gibi. Ama bu kandırmaca tehlike dolu, çünkü uyuyakalabilirim, üstelik benim uykum da yok. Bütün vücudumla dinliyorum, bütün hayatımla... Öbür yataktan, sanki tuzağa düşmüş bir pervanenin çırpınması gibi bir ses geliyor. Arkadaşım kedi oradaymış. Fırlayıp üstüne eğiliyorum, kıvrılmış yatıyor ve ipeksi gri tüyleri nefes alıp verirken kıpırdıyor; o da benim gibi kendi nefesinin zamanına takılıp kalmış. Hiç bitmeyen bu yarım saati, uyku vaktinin ıstırabını anladığına eminim. Küçük gri patisine parmağımla dokununca pençesi parmağımın etrafına kapanıyor. Tırnakları küçücük aylar gibi etime batıyor ve gevşiyor. Ben uyuyorum anlamına gelen hafif bir ses çıkarıyor, ben de onu bırakıp kendimi yaylarından ses getirecek şekilde yatağıma atıyorum.

Oysa onu görebiliyorum, yanımda, eğer uyandıracak olsam yanıma gelir, yumuşak ağırlığı omzumda olur. Ama bu, hiç kıpırdamadan yatmam anlamına gelecek o zaman... Dışarıda evin uşağı odun kırmakta ve keserin ağır sesi sanki saat vuruşları gibi. Kumrular susmuş, göz kapaklarıma ağırlığın çökmekte olduğunu hissediyorum. İç yüzeyine hava kabarcıklarının yapışmış olduğu bardaktaki ağır ve tatlı sudan içerek uyandırıyorum kendimi. Her kabarcık küçük bir dünya, tavandan düşmüş bir samanı alarak gümüşi kabarcıkları bardağın içinde kaybolana kadar kovalıyorum birer birer, doğum günü pastası mumları gibi.

Saatin kadranı beş dakika geçtiğini gösteriyor. Keder kaplıyor içimi, bezginlik. Bana şaşkın ve inanmayarak bakan annemle baba-

ma göre, Bayan Scott'un yanında geçen sonsuzluğun tarifi "Ama hepsi hepsi, yalnızca iki sömestr" idi. Önümde manastır ve evden uzaklaştırma vardı... Bir sonsuzluk daha. Annem, çocuklar için yazılmış bir baskısından bize İncil'i okudu. Sonsuzluk: 'Hiç bitmeyen zaman'. Sırtüstü yatarak, kollar açık, gözlerim çok yükseklerde gibi görünen samanın sarısında takılı, hiç bitmeyen zamanı düşünüyorum. Hiç bitmeyen, hiç bitmeyen... Nefesimi tutuyorum dikkatimi verebilmek için. Hiç bitmiyor, hiç... Beynim sallanıyor sanki, kafam yavaşlatılmış zamanla dolu, sonu olmayan. Birkaç saniye, şimşek gibi ulaşmıştım sanki, evet işte olmuştu... Birden yoruluyorum. Artık mutlaka kalkma vakti olmuştur. Saat sadece on dakika geçmiş olduğunu söylüyor. İstemeden, büyük bir öfkeyle çığlığı basıp sonra hemen iki elimi de ağzıma kapatıyorum, ama işe yaramıyor, annem duymuş yanıma geliyor:

"Ne oldu? Ne var?"

"Saat yanlış, çalışmıyor" diye ağlıyorum.

Hemencecik seğirtip saati kontrol ediyor. Oysa daha, Croxley kâğıt ve zarflarını çıkartıp, kendini sakinleştirip, yaşantısından sahneleri devşirmeye, Londra'daki hemşirelerin mümeyyizi arkadaşı Daisy Lane'e inanılmazlıkları anlatacak doğru kelimeleri aramak için oturmaya ancak vakit bulmuştu. "Burası tamamen vahşi" diye yazmaya karar vermiş olabilirdi. "Bütün suyu haftada birkaç kere kağnıyla tepeye, yukarı çıkartmamız gerekiyor ve gaz lambaları kullanmak zorundayız! Bu evi görsen, kim bilir ne dersin! Fakat, elbette geçici bir durum bu. Bu mevsim tütün ekiyoruz, bu biraz para kazandıracak mutlaka."

Yatakta dertop olmuş, gözyaşları içinde, gözleri yalvaran bu zor çocuğun tepesinde kaşlarını çatmış duruyor. Anne rahatsız. Küçük oğlan, iyi bebek şikayet etmeden yan odada uyurken bu çocuk işkence görüyormuş gibi. Ama ani bir kararla, "Nedir bu saçmalık?" diyerek çocuğu bir eliyle yatağa bastırırken örtüleri düzeltiyor. "Eğer böyle debelenirsen yalnızca sıcaklayacaksın."

"Ama ben kalkmak istiyorum, kalkamaz mıyım?"

"Hayır, kalkamazsın. On beş dakika bile olmadı daha" diyor ve çıkıp gidiyor.

"Sonsuza kadar... sonsuza kadar..." Çocuk, İsa'yla birlikte tozlu bir yolda yürüyor; bu, tepenin altında, yumuşak, kırmızı tozun kalın bir tabaka oluşturduğu ve rüzgâr kumları taşıdıkça böceklerin, kırkayakların veya geyiklerin ağır ağır kaybolan ayak izlerinin göründüğü yol gibi değildi. Kayalıklı, sarımtırak, Filistin'de bir yoldu –çünkü İsa oralı değil miydi–; ama kuru kaba yol İran yoluydu. Burun deliklerindeki koku artık Afrika değildi, güneşin eski koktuğu, yüzlerce yıllık hikâyelerle dolu, Khosrhu ve ordularının kayaların üstünden ilerlediği –ama bunlar İsa'dan binlerce yıl önceydi– öbür yerin kokusuydu; ve sonra İsa, başlarında çizgili örtüler olan adamlarıyla tozlu yollarda yürüyordu ve çıplak ayaklarının parmaklarını kocaman, sıcak taşlara çarpıyorlardı ve İsa dedi ki: "Sizin Yolunuz, Gerçeğiniz ve Hayatınız Benim..." Ne demek istemişti yüzlerce yıl önce?.. O asla büyümeyecekti, asla; günün sonu da, yatma vakti de çok uzaktı çok, çok uzak, zaman çok uzundu, sonu yoktu, hiç bitmiyordu. Yanındaki yataktan, toplanmış sinek tülünün altından, küçük bir çene takırtısı geldi. Kedi rüya görüyordu. Dişleri yapıyordu bu komik sesi. Bir şey mi kovalıyordu acaba? Rüyalarında geyik veya tavşan kovalarken, yattıkları yerde heyecandan havlayıp inleyen köpekler gibi. Aslan neredeydi? Kaplan neredeydi? Verandanın altında gölgede uyuyorlardı. Yan odada, uslu bebek Harry uyuyordu. Babam da öğle yemeğinden sonra, birkaç dakikalığına, koltuğunda kestiriyordu. Uşak, uykulu uykulu, baltasıyla zamanı bölüyordu. Ve annem, bana da sık sık yazan ve İsa ile ilgili kitaplar ve hediyeler gönderen –çünkü vaftiz annemdi kendisi– Daisy teyzeye yazıyordu. Yüzlerce... yüzlerce yıl önce sarı tozların içinden başlarında çizgili örtüleri olan adamlarla yürüyen İsa'nın hikâyelerini gönderen oydu.

Kızgınlığı geçmiş, yerini bütün vücudunu saran bir hüzün almıştı. Koltuk altlarından ter fışkırıyordu. Saçları ıslaktı. Nemli yanaklarını elledi. Fırlayıp kalktı ama öbür yatağa gelmeden kendini frenledi ve "bırak da uyuyayım" diye yumuşak bir itiraz sesi veren küçük gri kedinin etrafına doladı kendini. Fakat çocuk okşadı okşadı, yanağı kediye dayalı, kedi mırladı, asil yaratık, çocuğun yüzü mırıltıyla birlikte indi kalktı indi kalktı, sonra durdu... Dışarıda iki kumru karşılıklı atıştılar, guguk, guguk, gu-guuk, balta indi, ağır, ağır, ağır...

İngiltere'ye yazan kadın, kalemi havada, gülümseyerek duruyor, çünkü kendisi burada değil, Londra'da bir akşamı düşlüyor: Dışarıda kalabalık, gürültülü sokaklar, ve en iyi arkadaşı, küçük, kuru, pire gibi, hiç evlenmemiş (çünkü o da erkekleri siperlerde ölmüş kadınlardan) Daisy Lane'le birlikte. Hayatta hiç, arkadaşı Daisy ile konuşarak bir ateşin önünde oturdukları, çikolata ya da közledikleri kestaneleri yedikleri zaman eğlendiği kadar eğlenmediğini düşünüyor suçlulukla.

Tanrım, saat üç olmuş bile. Çocukları kaldırmak gerek yoksa gece asla uyumazlar. Nasılsa Doris uyumamıştır, hep huysuz ve gözü yaşlı, ama belki sonunda sızmıştır. Kadın, etrafı uyuyanlarla çevrili, kimse onu gözlemezken kendini güvende hissediyor. Kocası iskemlesinde –bu dünyada değil– hafifçe horluyor, düzenli bir şekilde. Köpekler yere uzanmışlar. Bir tanesi Kaplan'ın karnında kıvrılmış olan kedilerin hepsi uykuda. Yatak odasında küçük Harry, içinin sevinci, uyuyor bir bebek gibi elleri başının etrafında yumulmuş. Yavaşça uyandırmadan önce, eğilip hayranlıkla seyrediyor. Uyanmasına bayılıyor, hafifçe inleyerek, kollarının arasında küçük ve tatlı, yüzü boynuna yumulmuş, sanki bütün vücuduyla tekrar annesininkine girmeye çalışıyor. Uyandırması uzun sürdü, ağır ağır ayılmasını bekledi, küçük pantolonunu ve gömleğini giydirip "Git babanı uyandır" dedi. Yandaki yatak odasına girince eli ağzında kalakaldı. Bu çocuk neredeydi? Kaçmış mıydı? Söyleyip duruyordu, ama elbette şaka yapıyordu. Hah işte orada, kolları gri kedinin etrafında, derin uykuda. "Ya, demek yorgunmuşsun, biliyordum zaten" diye geçirdi içinden. Sessizce dikildi küçük kızın gözyaşlarıyla yol yol olmuş yüzüne bakarak. Bu kediyle görünce kızı, hep suçluluk duyuyordu Tahran'da bıraktıkları kedi yüzünden, fakat ne yapabilirdi ki? Aylarca kediyle yolculuk yapamazlardı, hem öyle çirkin ve yaşlıydı ki. Aile kediyi bıraktı diye olmadık fırtınalar, gözyaşları kopmuştu; saçma; tümüyle aşırı.

Anne, çocuğa dokunmadan, sertçe, ama düşündüklerinden dolayı karmaşık bir af dileme gibi pişmanlık dolu bir sesle, "Kalk bakalım yarım saattir uyuyorsun" dedi.

Çocuk, gözlerini açıp annesinden ötelere, odaya baktı sanki nerede olduğunu anlamaya çalışıyormuş gibi. Sonra yüzünde kediyi

hissetti ve gülümsedi. Annesine kaldırdı başını ve kalkıp oturdu, ve terden yüzüne yapışmış saçlar yüzünden başını silkeledi,

"Uyumuyordum."

"Evet, uyuyordun" dedi annesi muzaffer bir edayla.

"Uyumuyordum, uyumuyordum."

"Yüzünü yıka. Çay içeceğiz."

Çay, ailenin sundurmanın gölgesinde sıcakta oturup zencefilli çörekler, kurabiyeler, küçük kekler, büyük kekler, poğaçalar, tereyağı ve reçel yemesinden oluşuyordu. "Çöreğini bitirmeden kek yiyemezsin." Buna disiplin, kendini tutma deniyordu. Köpekler, burunları yiyeceklere dönük yatıyorlardı. Kediler süt dolu çanakların etrafında toplanmışlardı. Küçük kız, süt dolu bir çanağı ev boyunca, özenle taşıyıp arkadaşı gri kediye götürdü. Yere oturup pembe dili ağız dolusu sütün etrafında kıvrılarak sütü içişini seyretti. Kedi, "teşekkür ederim" diye miyavladı ve kendini uyandırabilmek için biraz yalandı. Sonra diğer kedilere ve köpeklere, aileye katılmak üzere dışarı çıktı.

Öğleden sonraları, annemin eğitmek ya da bir şekilde bizi geliştirmek ve eğlendirmek için seçtiği faaliyetlerle dolu olurdu. Evin hemen arkasında *musasa* ağacının üstünde kalaslardan yapılma bir ağaç ev vardı. Babam aksak bacağıyla beceriksizce kendini birinci sahanlığa çekerken, bağırırdık: "Evimize gel, yukarı gel." Sonra annem de gelirdi, ve bize İngiltere'deki yaşantıyı sesinde üzüntüyle anlatırken babam ona karşı çıkmak zorunda kalırdı: "O kadar üzülmene gerek yok moruk. İngiltere hiç de güllük gülistanlık değildi." Sonra, o da bize başka bir İngiltere anlatırdı, dilenciler, kibrit satan işsiz eski askerler ve şapşal 'Parlak Genç Şeyler'; gençlik dans edip eğleniyordu, iş bulamayan ya da ölmüş askerler umurlarında değildi. Ya da savaş öncesindeki iyi zamanlarını anlatırdı, yarışlara gittiği veya bütün gece dans ettiği günleri.

Ya da çiftlik için *rimpi*[9] yapan adamı seyretmeye götürülürdük. Yeni binaların oradaki düzlükte, ağaçların üzerine, etleri olmayan öküz biçimli derileri, kurusun diye asarlardı. Ya da hayvan ölüsü-

9. Kösele şeritler. (ç.n.)

nün üstünden yeni alınmış deriyi ince şeritler halinde keserler, tuzlu su dolu petrol tenekelerine basarlardı. Sonra çıkarır, dallara asarlardı; çiftlikte çeşitli işlerde kullanılabilsinler diye, bir iki siyah oğlan şeritleri çekiştirerek yumuşak ve esnek kalmalarını sağlardı; öküzlerin boyunlarına boyunduruğu bağlamak için, ya da boyunduruğu arabanın okuna tutturmak için, yatakları ve divanları yaparken veya kurutulup yumak halinde, küçük kaya parçaları gibi sarılıp bir kulübede lazım olana kadar saklanmak için. Ya da küçük oğlanlar yeni derilerin içlerini yağ ve tuzla, çekiştirip döndürerek, ovarak yumuşatmaya, *kaross* veya yer yaygısı yapmaya uygun hale getirmeye çalışırlardı.

Ya da tuğlaların yapıldığı yere götürülürdük. Toprak, dev gibi karınca yuvalarından alınırdı. Düz bir yere yığılır, kum katılır, sonra da su konurdu. Ve gene küçük siyah oğlanlar tepinerek gezinirdi içinde ve biz beyaz çocuklar da tepinir dans ederdik annemiz bizi yüreklendirirken, çünkü Montessori küçük çocukların çamur ve suyla oynaması gerektiğini söylüyordu. Aslında ben bundan hiç hoşlanmıyordum. Böyle durumların pek çoğunda olduğu gibi onu memnun etmek için rol yapıyordum. Ayaklarımdaki çamurları ve bacaklarıma sıçramalarını sevmiyordum, ama kardeşimle ve siyah çocuklarla birlikte tepinmeyi sürdürüyordum. Sonra, çamur kümeleri hazır olunca, kaka gibi, kardeşimle ben, anneme asla neden olduğunu söylemeden gülüşüyordum. Sonra tuğlacı çocuk, kalıplarıyla geliyor, adamın biri onları çamurla doldururken bir diğeri de götürüp kalıpları samanların üstüne sıra sıra ters çeviriyordu. Güneş hemencecik kurutuyordu orada onları. Sonra üst üste yığılıyor, altlarındaki deliklerde ateşler yakılıyordu fırın gibi. Kısa süre sonra da tuğlalar hazır oluyordu: yığınlar halinde, sarı, kırmızı. Biz çocuklar da, annem kazandığımız bu deneyimden hoşnut bizi seyrederken, tuğlaların üstlerine tırmanıyor, dengede durmaya çalışıyor, çıplak ayaklarımızın altında sıcak ve pürtüklü tuğlaları hissediyor, aşağı atlıyor, sonra gene tırmanıyorduk, tekrar tekrar.

Saatler sonra, sonsuzluğun ardından, güneş kanıksadığımız bir muhteşemlikte gökyüzünden aşağılara iner ve batardı. Fakat orada tek başıma dururken bütün kalbim ve ruhum oraya, o ihtişama ait olduğumu bilerek o alevli semâya karışırdı. Oralı olmadığımı, en azın-

dan çok uzun süre kalamayacağımı, pek yakında uzaklara gideceğimi biliyordum. 'Yakında', ama nasıl, bir gün asırlar boyu sürerken?

Tam o sıralarda, günbatımı üstüne nesir halinde bir paragraflık bir şiir yazdım ve annem *Rhodesia Herald*'a gönderdi. Basılan ilk çalışmam. Bugünkülerle aynı karışık duygular: Kendimi baskıda görmenin verdiği gurur ve böylesine özel ve içten düşüncelerin başkalarına açıklanmasının verdiği rahatsızlık. Annem, Bayan Larter'ın gazetede yazım çıktığı için ne kadar akıllı olduğumu söylediğini aktardığında gurur ve pişmanlıkla kıvranıyordum. "Üstelik daha çok da genç." Fakat kendi kendime bir ant içtim, bir daha şiir yazma ihtiyacı duyduğumda bunu kendime saklayacaktım.

Günbatımında çiftlik, *bush*tan güvenli *kraal*larına hızla götürülen sürünün böğürtüleriyle dolardı. İlk zamanlar bir iki kilometre ötedeki Koodoo Tepeleri'nin oralarda bile leoparlar vardı. Aile çiftliği terk edene kadar Ayreshire Tepeleri'nde leoparlar oldu hep. Bazen çiftçinin biri telefon eder, hayvanlarından birini leoparın götürdüğünü haber verirdi. Ve pitonlar vardı, danaları öldüren. Öküzler yabani ve ehlileşmemiş de olsalar, İngiltere'nin yumuşak başlı evcil hayvanlarına hiç benzemeseler de geceleri etraflarının çevrilmesi gerekiyordu. Ayrıca, sabahları ineklerin sağılması lazımdı. Bir inek yetmiyordu, sıska, uzun soluklu *Afrikaner* davarlarıydı bunlar. Ancak beş altısı bizim amaçlarımıza yetecek sütü verebiliyordu. İngiltere'nin harika ineklerini anlatıyorlardı bize: memeleri yerlerde, birkaç eve yetecek kadar süt veren. Bolluk, cennet hikâyeleri hep... Uzak ülkelerin hikâyelerini dinlerken onlardan korunabilmek için dinleme yöntemleri vardır. Anlattıkları şeylerin, bütün yeşil çimenler, bahar çiçekleri, kedi kadar uysal inekler, bunların benimle bir ilgisi var mıydı?

Sonra çocuklar akşam yemeğine otururdu. Yumurta, ekmek, tereyağı ve bir tatlı.

"Yemeğini ye!"

"Ama istemiyorum."

"Elbette yiyeceksin."

"Aç değilim."

"Elbette açsın."

İlk okuluma gittiğimde okumaya başlayalı ne kadar olmuştu? Rüyaların zamanı gibi esnek bir zamanla uğraşıyorum. Paketin üstündeki s-i-g-a-r-a'yı hecelediğimde keyifle bağırmamdan hemen sonra büyük kütüphaneden aldığım kitapların kolay yerlerini okumaya başladığımı biliyorum. Klasikler. O zamanın klasiklerinin hepsi koyu kırmızı deri ciltli, zar gibi ince sayfalı, kenarları altın yaldızlı. Scott. Stevenson. Kipling. Lamb'in *Shakespeare'den Hikâyeler*'i. Dickens. Kilerin sundurmasının altında bir köşeye büzülüp kaygan tohum çuvallarının üstünde, tatlı mısırunu kokuları ve keskin kedi kokularının arasında çoğunu atlayarak, *Plain Tales from the Hills*, *The Jungle Book*, *Oliver Twist*'e göz gezdirirdim, hep atlayarak; ve *The Young Visiters*'ı okurken annemlerin gülmekten gözlerinin yaşardığını görünce benden iki yaş büyük yazarına gereken saygıyı göstererek, *moustache*[10] gibi kelimelere takılarak okuyordum. T'nin ne işi vardı orada? Hem fare niye ağrıyordu?[11] Kendini yetişkinlerin esrarlı dünyasına uydurmak hiç de kolay olmuyordu. "*Uzakta bir yeşil tepe var şehir duvarı olmayan*" Niçin bu ilahi, duvarın yokluğunu vurgulama gereği duyuyordu? Bilmeceler ve muammalar. Ama hepsinden öte, keşiflerin verdiği keyif, mutluluk, kitapların verdiği haz asla değişmedi benim için. Hem sadece büyüklerin kitapları da değil. Londra'dan çocuk kitapları ve çocuk gazeteleri geliyordu. Eğer girişimci bir yayıncı bugün, *Merry-Go-Round* ayarında, Walter de la Mare, Laurence Binyon, Eleanor Faerjeon gibi yazarlarla bir dergi yayınlasa hemen batar mı? "Televizyon yüzünden..." Ya da, Mısır ve Mezopotamya'dan, Tut-an-Kamun ve Nefertiti'nin mezarlarının bulunması gibi arkeoloji haberleri veren *Children's Newspaper*? Fakat bütün bunlar çocuk televizyonunda var. O zamanlar da, tıpkı şimdi olduğu gibi, çocukların korkunçluklardan korunmaları gerekiyordu ama korunamıyorlardı, çünkü her an, her gün, sesler hep siperlerden, bombalardan, şarapnellerden, bomba deliklerinden, adamların bu deliklerde boğulduklarından, bırak insanları, atları yutan çamurdan bahsediliyordu. Royal Free'deki ciğerleri gazla do-

10. Bıyık. (ç.n.)

11. İngilizce'de *mouse* fare, *ache* ağrı anlamına gelir; yazar çocukken, bıyık anlamına gelen *moustache* kelimesini *mouse-ache* olarak okuyor.

lu yaralı adamlar, annemin genç doktorunun boğularak ölmesi, dikenli teller, mayınlı araziler, Mons Melekleri, cephe hastaneleri, 'korkaklık' suçlamasıyla kurşuna dizilenler... vs.; babamın sesi, annemin ve hatta misafirlerimizin pek çoğunun sesi. Haberler ne olup bittiğine dair doğruyu söyledikçe ve yetişkinler yaşantılarındaki en önemli olay olan ve hep de öyle olacak olan savaş üstüne konuşup durdukça *Merry-Go-Round*'u ve *Children's Newspaper*'ı temiz ve tatlı tutmanın anlamı ne? Ne zaman bir erkek misafir gelse konuşma hemen siperler üstüne oluyordu. Bugünle o zaman arasındaki en önemli ayrılık şiddet, hatta pornografi ve sadizm değil: Çocuklar o zamanlar küçük görülmüyorlardı, onlardan çok daha fazla şeyler bekleniyordu. Annemle babamın asla şöyle dediğini hatırlamıyorum: "Bu senin için çok zor." Hayır, *The Talisman*'la veya her neyle ise, uğraştığım için sadece tebrik ediliyordum. Şimdi ne kadar da aşağılarda olduğumuzu anlamak için *Merry-Go-Round* ile bugünkü herhangi bir çocuk programının bayağı şakalarını karşılaştırmak yeter.

Büyük okula, manastıra varmadan önce iki tane ara okuldan geçtim. Birincisi, Salisbury'nin hemen dışında Peach isimli bir ailenin sahip olduğu 'Rumbavu Park'tı. Ben yedi, kardeşim dört yaşındaydık, beraberce oraya götürüldük ve bana kardeşime göz kulak olmam tembihlendi. Fakat nasıl ben kardeşime tapıyorduysam, herkes de öyleydi. Büyük kızların himayesindeydi o hep, dokuz on yaşındakilerin yanında oyuncak bebekleri gibiydi. Burası 'kibar' insanların yönettiği 'kibar' bir yerdi, asildiler. Bu kelimeyi kullanıyorum çünkü okul müdürü Bayan James sürekli kullanıyordu. Şimdilerde onlarca yıllık devrimi ve eşitlikçiliklerini aşağılayarak asaletlerinden bahseden Rus aydınları gibi, "ailem asildir" diye her cümlesinde yineliyordu bu iddiasını. İşte size kaba sömürge tavırlarının tehdidi altında bir İngiliz orta sınıf üyesi daha, ama kendilerinin tanımlanamaz ve tarif edilemez bir şekilde diğerlerinden üstün olduklarını ima eden çoğunluğun aksine Bayan James, Rusların demek istediklerini söylüyordu: Onlar edebiyat, müzik ve sanatsal kültürün mirasçılarıydılar. Bayan James kocaman, çingene gibi esmer, Augustus John'un Dorelia'sı –bu terimin yerleşmesinden çok önce bir 'toprak ana'– gibi düz siyah saçlı ve iyi kalpliydi. Çiçekler ve kuşlar üstüne

bebekçe parçalar yazdıkça harika olduğumu söylüyor ve herkese gösteriyordu. Saçlarımı tarıyor, koltukaltlarımı ve bacak aralarımı yıkatıyordu, çünkü doğal işlevlerden dehşete kapılıyordu; beni kocaman kucağına alıyor, üzünç kaderine –bir okul müdürü olduğu için– ve dünyanın kabalığına yas tutarak iç geçiriyordu. Annemle babam bizi ziyarete geldiğinde, Bayan James beni ve kardeşimi kendi başarısıymış gibi takdim ediyordu. Orada mutsuz olmaktan uzak, keşfetmenin hazları ve heyecanıyla doluydum. Şahane bahçeler birkaç tepe üzerinde uzanıyordu, hâlâ da öyle. Taraçalar, fıskiyeler, havuzlar, ağaçlar ve çiçekler; burası gösterişliydi ve insanlar ta Salisbury'den burayı görmeye gelirlerdi.

Rumbavu Park'ta bir dönem kaldım. Asırlarca. Sonsuzluk gibi. O iki yılın zaman parçalarını bir araya getirirken sadece bir dönem olduğunu kabul etmek zorunda kalıyorum, mecburum. Olamaz gibi geliyor, ama öyleydi işte. Keşke orada kalabilseydim, ama ne yazık ki Peachler iflas ettiler, sadece kendileri için değil, okullarındaki çocuklar için de kötü talih. Oradan ayrılmadan hemen önce olan bir şey bu anıların ana temalarından birini gösteriyor: Beklentilerimizin kaynağı neredir?

Sybil Thorndike Güney Rodezya'da turdaydı ve Lady Macbeth'i oynuyordu. Onu seyretmeye büyük çocukları götüreceklerdi. Mary Peach eğer tatilde olduğu İngiltere'den zamanında dönmezse yerine ben gidecektim. Ama tam o gün öğleden sonra geldi, böylece ben gidemedim. Kocaman bir kız, on iki olmalı, kibarca benden özür diledi, beni hayal kırıklığına uğrattığı için. Bir şeyler kekelediğimi hatırlıyorum, dünyanın bütün yaralıları ve hakarete uğramışlarıyla yek vücut. Neden, zaten zengin olan ve benim gidemediğim –çünkü İngiltere'nin kesinlikle ulaşılamazlığı konusu daha o zamandan aklıma kazınmıştı– İngiltere'den daha yeni dönmüş olan Mary Peach'in Sybil Thorndike'ı görmeye hakkı vardı? Haksızlık... Adaletsizlik acısı. Fakat bilmek istediğim, bu şiddetle hakkının yenmiş olduğu duygusunun nereden geldiği. Yedi yaşındaydım. Bu yalnızca, çocuğun içsel olduğunu söylediğimiz haksızlık duygusu değildi: Bir çocuk için adalete ihanet, sevginin ihanete uğramasıdır, öyle olmalıdır; bense sosyal bir haksızlık hissediyordum. Hayatımda bundan daha

zalimce bir hayal kırıklığı düşünemiyorum, sanki dünyanın umursamazlığının bir toplamıydı. Mutlaka bu, annemle babamdan kaynaklanıyordu, özellikle babamın gece gündüz mırıldanan sesi olmalıydı bu: savaş, askerlerin uğradığı ihanet, hükümetin kötülük dolu aptallıkları ve yozlaşması, adalet beklerken inancın ihanete uğraması.

Annem, çiftçi çocuklarını o zamanlar Salisbury'nin hemen kenarındaki Avondale'de okula gidebilsinler diye yatılı alan Bayan Scott'a gitmemize karar verdi. Kendi yaşımdakilerin sınıfına kaydedildim, ama hemen, sanırım iki sınıf yukarı alındım. O sınıfta başarmanın zevkini tattım, çünkü okuma parçaları önceleri çok zordu ve dilediğimce, atlaya atlaya okuyamıyordum. Özellikle bir tanesi, büyükler için yazılmış bir hikâyenin sadeleştirilmişi, denizdeki girdapta yutulan, neredeyse boğulmak üzereyken denizin tekrar dışarı attığı bir adam hakkındaki hikâye, "maelstrom" ve "vortex", "inundate" ve "regurgitate"[12] gibi kelimelerle doluydu. Öylece bakıyordum, yenilginin ezilmişliği ile, ama içerikten kurtardım ve kısa zamanda bu zor hikâye benim olmuştu bile. Yeteneğini keşfeden bir çocuğunkinden daha büyük bir keyif olabilir mi? Fakat eğer dershane saf zevk idiyse, Bayan Scott'un yeri soğuk mutsuzluktu. Bayan Scott kibarlıktan çok uzaktı. Odun imtiyazını almış olan Bay Law'un yanında bir Bay Scott vardı. Annem, iki küçük çocuğunu Biddy'yle birlikte oduncu kampında birkaç gün kalmak üzere göndermişti, çünkü çocukları için yararlı deneyim fırsatlarını hiç kaçırmazdı. İlk defa bir çadırda kalıyorduk, etrafımız birbiri arkasına devrilen ve tütün ambarlarında ve maden fırınlarında yanmaya gidecek olan çekirgelerle dolu ağaçlarla sarılıydı.

O zamandan sosyal bir yaratık olarak, bir grup insanı diğer bir grup insan hakkında güzel haberlerle memnun etme fikriyle, Bayan Scott'a, kocası Bay Scott'un Biddy'ye üzerinde yalnızca iç eteği varken iyi geceler dilediğini söyledim. Sesim, annemle babamınki gibi pişkin ve uygun görmez bir tondaydı. Ne söylediğim hakkında en ufak bir fikrim bile yoktu. Eğer Bay Scott'un kolları Biddy'nin etrafında, yüzü Pears sabunu kokulu kulağına yaslanmışsa bu yalnızca

12. Sırasıyla girdap, girdabın merkezi, boğmak, geri çıkarmak. (ç.n.)

özlemini duyduğum genel bir sevgi ve iyi yürekliliğin işaretiydi. Bayan Scott anında, kötü haber getiren bu ulaktan nefret etti ve kocasıyla gürültülü ve kaba bir kavgaya başladı.

Ondan nefret ettim. Kocaman, çirkin ve ekşi ter kokan bir kadındı. Kocası da kocaman ve pis kokuluydu. Onlardan ne gece ne gündüz kurtulabiliyordum. Bir pencerenin altındaki yatağımın öbür yanında, sundurmadaydı yatakları. Yatağa gitmekten hoşlanmıyordum. Örtü olarak bir *kaross* vardı üzerinde, kürk bir battaniye, vahşi kedi postundan yapılmış. Herkesin *kaross*ları vardı, ucuzdular, bir kurşuna ve deriyi tuz ve rüzgârla işleyen adamın emeğine mal oluyorlardı. *Kaross* her zaman biraz kokardı, özellikle de yağmurlu mevsimlerde. Benim yatağımın üzerindeki *kaross*un kokusu boğucuydu çünkü kötü tabaklanmıştı. Yatakta yüzümü açıkta tutmaya çalışıyordum; dışarıda Bayan Scott, kocasına "beni sevmiyorsun artık" diyerek ağlıyordu, o da yatıştırıcı bir sesle elbette sevdiğini söylüyordu, sadece bir çocuğun lafıydı bu. Bu noktada, beni şoka sokacak sevişme seslerini duyuyor ve kaydediyor olmam gerekiyor ama öyle bir şey yok; haksızlıktı bu, çünkü gördüğümü anlatmıştım. Bayan Scott benimle konuşurken soğuk ve alaycı bir sesten başkasını kullanmadı hiç. Başka çocuklar da vardı ama ben, bana küçük zorbalıklar yapan kızı Nancy'yi hatırlıyorum. Sonra annesine gidip okulda tuvaletlerin arkasına dolanıp boklu kıçları seyrettiğimi söyledi. Böylesi bir suç aklıma bile gelmemişti. Bayan Scott'un bana vurmasına izin yoktu, annem izin vermemişti, ama kendi kızına tokat atıp döverdi tıpkı Bay Scott gibi. Bana vuracak diye korktum, çünkü doğru olmadığını söylediğimde bana inanmamıştı. Hızla şehre gelen –eğer ağır aksak şehre gelişlerine öyle denebilirse– annemle babama haber verdi. Böyle bir şey yapmış mıydım? Hayır, yapmamıştım. Yalan söylemek kötüdür biliyorsun. "Yalan, yaramazlıktan daha kötüdür." Bana inandılar. Küçük kardeşim kıkırdadı. Herkesin bayıldığı küçük kardeşimle ilgili sadece onu zalim Nancy'ye karşı koruduğumdan başka bir şey hatırlamamak ilginç.

1927 ocak ayından haziran ayına... Yedinci yaşım. Evimi özlüyordum ve mutsuzdum. Bugünlerde okullarda olanlarla, fiziksel ve sözel zorbalıkların çirkinlikleriyle karşılaştırılınca Bayan Scott'un

kötü yürekliliği ve Nancy'nin hainlikleri hiçbir şeydi. Genç arkadaşları dinliyorum, iyi okullarda olanları anlattıklarında inanamıyorum. Hayır, çocukların zalimliğine değil, çünkü onların çoğu denetlenemez canavarlardır, öğretmenlerin önleyememelerine. Belki de önleyemiyor değiller, hatta beğeniyorlar bu durumu? Örneğin, elitlerin okulu Gordonstoun'da olanları anlatıyor Prens Charles: Başını tuvalete sokup sifonu çekmişler. Eğer bu ülkenin tepesindekilere bu yapılabiliyorsa daha aşağılardaki ölümlüler daha iyisini mi bekleyecekler? Biz barbar bir milletiz.

Çok uzun bir süre, büyük bahçesiyle çoktan yıkılmış olan o evin önünden arabayla geçerken midem bulandı ve başımı öte tarafa çevirdim görmemek için. Çok başarılı olduğum Avonsdale Okulu ise hâlâ yerinde, değişmeden duruyor.

Annemin sağladığı okuma malzemeleri arasında, kocası yaptığı iyilikleri eleştirdiğinde onu utandırmak için gökten güllerden taçlarıyla inen Macaristanlı Elizabeth gibi azizelerin bir dizi eğitici hikâyeleri vardı. Beni, güçlü bir iyilik yapma arzusu sardı, ve Bayan Scottların arkasındaki boş arsada ayçiçeği saplarından bir katedral yaptım. Azizelerin bütün baskılara, eziyetlere karşı yükselmeleri benliğimi sarmışken binayı tasarlamak, başarmak çok zevkliydi. Boyumun üç misli, kuru ve hafif sapları taşırken, hayalimde Tanrının kendisinin, inşası nedeniyle beni tebrik edeceği büyük bir kilise yapıyordum ve yeterince güçlü dinlersem beni azizelerin katına taşıyacak olan sesleri duyacağımdan emindim. Fakat Bayan Scott, yakılmak üzere istiflenmiş sapları bozmamın anlamını kavrayamıyordu. Eğer çocukların kafalarını aziz hikâyeleriyle doldurursanız elbette kiliseler inşa edip güller ve ilahiler beklerler. Bu da güçlü anılardan.

Niçin iki dönem bırakılmıştım Bayan Scottlarda? Belki de çocukların okul dışında bir şey anlatmama tabusu işlemeye başlamıştı bile. Ayrıca, hep, "Biz çok fakiriz, biz çok kötü bir dönemden geçiyoruz, elimizden bir şey gelmez" baskısı vardı. *Baa, Baa, Black Sheep*'i okuyup benden önce annemin yaptığı gibi ben de Kipling'in küçüklüğüyle kendimi özdeşleştirmiştim, fakat annem, bir darbeden kendimi sakınmak için kolumu kaldırdığımda, "Ah benim küçüğüm,

benim zavallı çocuğum" diye ağlayarak bana sarılmadı hiç. Hiç vurulmadı bana, sadece sözlü zorbalık. Ve ben okuldaki acımasızlık üstüne yazılmış *Stalky and Co.*'yu okuyordum. Edebiyat, dünya üstüne "Haksızlık bu!"dan daha ayrıntılı bilgilendirir insanı ama bu, beynin başka bir bölümünde yaşar.

Kısaca, dünya haritasını edebiyatın renkleri ve tonlarıyla boyamaya başlamıştım bile. Bu en azından iki şeye yarar. Bir, diğer insanlar üstüne bildiklerinizi mükemmelleştirir. İki, yaşam şekilleri, sınıflar, ülkeler, toplulukları anlatır. Kötü bir kitap, yazarı dışında, size insanlar hakkında hiçbir şey söylemez. Kötü bir kitabın sevgi, nefret, ölüm vs. üstüne bilgisi yoktur. Ama kötü bir kitap size belli bir zaman, yer veya tarih üstüne pek çok şey söyleyebilir. Gerçekleri. Ahlakı. Âdetleri. İyi bir kitap her ikisini de yapar.

Fakat kötü kitaplara daha zaman var. Bu arada çiftliğe, üç dört yıl daha, Londra'dan şaşırtıcı sayı ve çeşitlilikte kitap geliyor. Mektupla istiyorduk ve elimize geçmesi bir ayı buluyordu. Üç hafta vapurda, sonra sahilden Salisbury'ye tren, Banket'e bir tren daha ve sonra istasyondan da gidilip alınması gerekiyordu.

İşte hatırlayabildiklerimden bazıları: John Bunyan. *Bible Tales for Children. English History for Children*; Selahattin bir İngiliz centilmeni gibi sunulmaktaydı. Crécy, Agincourt, Waterloo, Kırım muharebeleri, Napolyon, Benjamin Franklin, Jefferson, Lincoln, Brunel, Cecil Rhodes biyografileri. *John Halifax, Gentilman*; *Robinson Crusoe*; *The Swiss Family Robinson*; *Lobo, the Wolf* (Amerika'dan, Ernest Seton Thompson). *Alice Harikalar Diyarında (Alice in Wonderland)* ve *Aynanın İçinden (Through the Looking Glass)*; Christopher Robin, *Siyah İnci (Black Beauty)*; Stevenson'un *Verses for Children*'ı; *Jock of the Bushveld*, Florence Nightingale ve hiç de küçümsenmeyecek, eğer doğru zamanda okumuşsa bir çocuğun asla unutamayacağı, sanırım 1896 sığır humması salgınında ölen bir hayvanın hikâyesini anlatan *Biffel, a Trek Ox. Gizli Bahçe (The Secret Garden). The Forest Lovers.* İzlanda, Hindistan, Fransa, Almanya ve her yerdeki çocukların hayatını keyifle anlatan, koca bir dizi neşeli, küçük hikâyeler, "John'la Betty Spot'la oynarken çok eğlendiler" türünden okuma parçalarının "Norveç'te kayak yaptılar, İsviçre'de Tirol türküleri söylediler" diye devam eden ve hiç de yararsız olmayanları.

1927'nin ortalarında nihayet manastır okuluna gitmek üzere Bayan Scottlardan döndüm; dikkatli olmazsam, manastırdaki Roma Katoliklerinin beni kendileri gibi Katolik yapacakları tembihleriyle hazırlanıyordum. Her zaman Katoliklerden daha çok olan Protestan öğrencilerin ailelerine, çocuklarının ruhlarının orada emniyette olacağına dair güvence vermeye alışıktı manastır. Manastırın, Britanya'daki manastırlar gibi, ortaokuldan daha kibar olması gerekiyordu. Aynı nedenle manastırlara gönderilmiş kadınlara hep rastlıyorum. İngiltere'yle kurulan sahte benzerlikler yüzünden bu üne sahipti Salisbury'deki manastır da. Burs kazanmıştım. Çiftliğin üçüncü yılında, işlerin kötü gitmekte olduğu, yakın bir gelecekte de iyileşmeyeceği açıktı. Babam tütün ambarları inşa ediyordu çünkü artık mısırdan zengin olunmuyordu. Tahta bacağı ve sınırlı hareket yeteneği ile bir mil ötedeki bir ambara geceleri birkaç kere gidip sıcaklığını kontrol etmeyi mi planlıyordu acaba?

Evin her tarafına dağılmış iskemleler ve yatakların üstüne yığılmış manastır üniformamı parasal yardım olmadan alabilecek halde değildik. Kalın, kahverengi, yünlü kumaş ve alpakadan pileli tunikler, açık turuncu pamuk gömlekler, asla bağlı kalamayacak olan lastikli kahverengi kuşaklar, kahverengi ve turuncu kurdeleli beyaz panama şapkalar, kahverengi ceket, desteyle kalın kahverengi don ve sayısız fanila ile kahverengi çoraplar. Bu yığına bakmak bile eziciydi fakat şansıma, henüz tatilin başlarındaydık ve zaman önümde sonsuzluk gibi uzanıyordu.

Tam o sırada aile A.A. Milne karakterleri haline geldi, sanki İngiltere'yi hiç terk etmemişiz gibi. Babam Eeyore, kardeşim Roo, annem –başka ne olabilirdi ki?– Kanga oldu. Ben de hareketli ve şişko Tigger oldum. Rodezya'yı terk edene kadar da öyle kaldım, çünkü hiçbir şey arkadaşlarımla yoldaşlarımı bu ismi kullanmaktan vazgeçiremedi. Takma adların, kişileri kendi boylarına indirme güçleri vardır. Ben Tigger Tayler, Tigger Wisdom, sonra da, bana en az uyan, Tigger Lessing oldum. Yoldaş Tigger da. Bu karakterin küstah, şakacı, sakar ve her zaman uyumlu, yani kendine gülebilen, özür dileyen, şaklabanlık yapan, beceriksizliğini itiraf eden birisi olması bekleniyordu. Bir dışadönük. Bununla, içimdeki asıl beni ko-

ruyordum; Tigger, 'ev sahibesi'nin bir yansımasıydı. Tigger'da, o sağlıklı, zıpzıp yaratıkta çok enerji vardı.

Ama manastıra giden, Tigger değil, korkmuş ve mutsuz küçük bir kızdı.

1890 'Öncü Kolu'ndan bir yıl sonra, başrahibe Patrick beş rahibesiyle koloniye gelmişti; hemen hastanelerini kurmuşlar ve gerçekten de Sisters of Mercy[13] olmuşlardı, çünkü o zamanlar böyle adlandırılıyorlardı. Dominikan manastırını kuran ve ben oraya gittiğimde, diğer öncü hemşireler gibi hürmet edilen ve hakkında saygıyla konuşulan birisiydi başrahibe. Sanırım Rahibe Constantia ve Rahibe Bonaventura hâlâ hayattaydılar, her taraftaki Meryem heykelleri kadar sessiz bir etkileri vardı. Genç, maceracı ve hayat dolu kadınlardı onlar, sonradan gelen rahibeler onlardan çok başkaydı.

Manastır, granit kırıklarının içine gömülmüş bir ana bina ve uzantılarından oluşuyordu. Kırık taşlar üzerinde büyüklerin yürümesi de pek kolay değildir ama küçük çocuklar için bunların her biri tehlikeli sahil kayaları gibidir. Küçük kızların yatakhanesine giden merdiven çok dikti, basamakların arası bacak boyundaydı. En küçükler, elleri ve dizleri üstünde tırmanıyorlardı; aşağı inmek, her bir basamaktan aşağı atlamak demekti çünkü tırabzan, başımızdan çok yukarılardaydı. Gerçek bir adımla aşağı indiğim gün, taşların üstünde koşabildiğim gün, büyüme yolunda olduğumun işaretiydi. Bu yatakhane spor salonunun üstündeydi; revir, sınıflar, yemekhane, öğrencilerin manastır olarak bildikleri yerlerdi; binanın büyük kısmı çocuklara yasaktı ve sanki hayalet hikâyelerine uygun, siyah beyaz elbiseleriyle salınan rahibelerle dolu bir yer gibi gelirdi bize. Rahibeler de yatakhanelerde uyurlardı, yataklarının arasındaki beyaz perdelerin onları sıkışık kutu gibi hücrelere çevirdiğini bilirdik. 'Küçükler'in yatakhanesi dar, uzun, yüksek tavanlı, içinde baş başa uzanan üç sıra halinde yirmi dört yatak olan bir odaydı. İki yanda sıra sıra yüksek pencereler vardı. Bu büyük oda, daha ziyade salon, gündüzleri aydınlık ve havadardı ama geceleri başka bir yer olurdu. Odanın ortasına doğru uzandığı için etrafından dolaşmayı gerekti-

13. Merhamet hemşireleri. (ed.n.)

ren küçük bir masanın üzerinde kutsal küçük eşyalar, pasta süsleri, şekerleme figürler gibi duran minik heykeller, üstlerinde de bir resim vardı: başının üstündeki bulutlardan, kan damlayan kabarmış kalbine uzanan oklar gibi ışıklar saçılmakta olan bir adam. Bu mihrabın karşı duvarında da, başında *kopje*de[14] yetişenler gibi üç beş santimi bulan siyah dikenli çalılardan bir taçla yüzünden kanlar süzülen uzun boylu bir adam resmi vardı. Başka resimlerde, kirpi gibi oklar ve kanlı yaralar içinde bir adam ve elindeki tabakta kırmızı bir reçel içinde keşkülüfukara tatlısı –bunlar onun kesilmiş göğüsleriymiş– tutan bir kadın. Başka birinde, bir kadın, etrafında cadı parmakları gibi alevler dolanarak yakılmaktayken gülümsüyordu.

Geçenlerde Münih civarlarında dolaşırken, sık sık, İsa'nın korkunç işkenceler içindeki heykellerine rastladım. Ya güzel bir kaynağın içindeydiler ya da yanındaki bir ağaçlıkta, tarlada veya bahçedeydiler. Bana, manastırda biz çocukların eğitimi için konmuş o kan ve işkence gölündeki resimleri hatırlattılar. Bu manastırdaki rahibelerin neredeyse hepsi, Hitler'in memleketi Güney Almanya'dan gelmişlerdi. Sadist Stalin de bir manastırdan geliyordu. Peşevar'da, 1500 yıl önce Hazreti Muhammet'in torunları Hasan ve Hüseyin'in öldürülüşünü anan Şii Müslümanları gördüğümde, bu kanlı görüntüleri hatırladım. Genç erkekler koşuyor ya da yalpalayan bir güruh halinde sokaklarda ilerliyor ve kalın zincirlerle gözleri boş ya da acıdan katılmış halde, düşene ve sırf bu iş için sokaklarda devriye gezen ambulanslarla toplanıp götürülene kadar kendilerini dövüyorlardı. Bu düşüncemin bayağılığından dolayı beni mazur görün ama, insan ırkında çok büyük bir bozukluk var.

Büyük işkence odasındaki çocukların en küçükleri beş altı, en büyükleri de on, on bir yaşlarındaydı.

Sıra sıra yataklarımıza yattığımızda ışıklar söndürülüyordu ama kutsal yüreğin önünde yanan ve odayı kanlı renklere boyayan kırmızı lamba hep yanıyordu. Biz küçüklerden sorumlu rahibe gelip ışık arkasından vururken kapıda dikiliyordu. Ağır Alman aksanıyla, "Siz küçük çocuklar yataklarınızda güvenlikte olduğunuzu mu sa-

14. Tepe. (ç.n.)

nıyorsunuz? Yorganın altında kutsal Tanrının sizi göremeyeceğini sanıyorsanız yanılıyorsunuz, bir daha düşünün. Tanrı sizin ne düşündüğünüzü bilir, Tanrı yüreğinizdeki kötülüğü bilir. Siz kötü çocuklarsınız, Tanrıya ve size Tanrı aşkına bakan iyi rahibelere itaat etmiyorsunuz. Eğer bu gece ölürseniz cehenneme gideceksiniz ve orada cehennem ateşlerinde yanacaksınız, evet bunu ben söylüyorum, ve bana inanmalısınız. Kurtçuklar sizi sonsuza kadar yiyecek." Böylece en az bir on dakika konuştuktan, bizi cehenneme götürüp getirdikten sonra kapıyı kapatıp yalnız bırakıyordu hepimizi.

Ağlama seli ve hafif korku çığlıkları. Büyük kızlar küçüklerin yatağına yavaşça süzülüp teselliye çalışırlardı. "Katolikler işte, n'olucak," derlerdi, "biz bunlara inanmıyoruz." Çünkü çoğumuz Protestandık. Küçük Katolik kızlar da yastıklarının altındaki tespihler, kutsal resimler ve şişe şişe kutsal sularla kendilerini koruyorlardı.

Annemle babam, Katoliklerin beni kapabilecekleri uyarısını yaparken böyle bir şeyi tahmin bile edememişlerdi, biliyorum. Eminim, bilseler şaşkınlıktan ağızları açık kalırdı. Ama, bütün bunlar bana bir zırh kazandırdı; zaten insan hem inanıp hem de inanmayabilir. Bu vaazlar dehşetinin kaç yıl sürdüğünü bilmiyorum; ilk dönemin izlenimleri o denli güçlü ki gerisini unuttum. Sadece, yatakta yatıp taze bir et parçası gibi koca yürekten damlayan kanları seyrettiğimi, pekâlâ olamayacağını bildiğim halde kıpırdadığını görmeye kendimi zorladığımı hatırlıyorum. Küçük çocuklar (ben sekiz yaşına gelmiştim bile ve orta gruptaydım) uykularında bağırıyorlardı. Bazen bir tanesi uykusunda yatakların arasında dolaşmaya başlar, büyüklerden biri de onu yavaşça yatağına geri götürüp yatırırdı. Küçük bir uyurgezer kız inatla kendi yatağının paralelindekine girmeye çalışıyordu çünkü iyi yürekli bir abla vardı orada; küçük, nihayet uykuya dalınca sessizce yer değiştiriyordu bu kız, rahibeler fark etmeden. Sabahları pek çok yatakta çiş izleri oluyordu. Rahibeler azarlıyor ve cezalandırıyordu: Katolik kızlar için Meryem'e Yakarış tekrarları, bizlere de tehditler ve tembihler.

Cehennem ateşi ve ölmeyen kurtçuklar konusunda özel yeteneği olan rahibe, yaramazlık yaptığımızda avuçlarımızda cetvel kullanıyordu. Binlerce kuralcık vardı ama ben hepsini unuttum, ancak

bunların bizi alttan alta, onları hakir görmeye ittiğini hatırlıyorum: Yatakhane rahibelerini küçük görüp aksanlarıyla dalga geçerek, eğer aptal olmasalar öğretmen rahibelerden olurlardı diyerek kendimizi savunmaya alıyorduk. Kuralların çoğu yıkanmayla ilgiliydi. Yıkanmamız için değil yıkanmamamız için konmuşlardı. Bu kadınlar için temizlik, şeytana davetiye çıkartmaktı. Ellerimizi sadece bileklerimize kadar yıkamamız söyleniyordu, elbiselerimizin kollarını sıvamadan. Sadece yüzümüz bolca sabunla lifleniyordu, eğer gözümüz yanarsa bu acıyı Tanrıya adamalıydık. Haftada yalnızca bir kere yıkanabiliyorduk. Rahibeler bize iyi çocukların yıkanırken hep duvara dayalı duran tahtayı kullanacağını söylüyordu. Tahtanın ortasında baş için bir delik vardı ve küvetin kenarlarına oturuyordu, vücudumuzu görmemizi olanaksız kılmak için. Ama kimse kullanmıyordu. Çamaşırlarımızı haftada bir kere değiştirmemize izin veriliyordu. Kokuyorduk. Mektuplarımızın hepsi okunuyordu ve birinde anneme banyo kurallarını anlattığımda rahibe, sadakatsiz ve kötü olduğumu söyleyerek mektubu yeniden yazdırdı. Ama yarı dönem tatilinde rahibeleri 'ispiyonladım' ve annem çok kızdı, itiraz etti ve hepimiz ondan sonra haftada iki kez banyo yapmaya ve çamaşırlarımızı iki kez değiştirmeye başladık. Kokmaya devam ediyorduk çünkü kokulu donlarımızı ve kirli çoraplarımızı geri giyiyorduk. Rahibe Amelia veya Brünhilde veya her kimse, "kendini beğenmişlik" diyordu. "Hepsi gösteriş. Vücudunuzu düşünmemelisiniz."

Ellerimize cetvelle vurulması hakkında sıradan bir okul miti vardı. Kıkırdıyorduk bermutat, birbirimize avuçlarımızı sabunlamayı öğütlüyor, eli kopana kadar dayak yiyen ve şimdi yapay bir ele sahip olan eski bir öğrencinin öyküsünü anlatıyorduk. Her şey, böyle bir okulda her zaman olduğu gibiydi. Eğer cetveller ellerimizde kırmızı izler bırakıyorduysa hepsi buydu, rahibelerin başka bir yerimize vurmaları yasaktı. Çok daha kötü de olabilirdi. Ben pek zorbalık hatırlamıyorum; aksine, büyük çocuklar küçüklere, kendi mutsuzluklarını anımsayarak çok yumuşak davranıyorlardı.

Manastırın havası özetle, annemin şu pek sevdiği deyişle hiç sağlıklı değildi. Olanların ne kadarını biliyordu? Eğer banyo hakkında konuşulabiliyorduysa, neden şiddetle inen cetveller, cehennem ateş-

leri üstüne vaazlardan bahsedemiyorduk? Tigger bunları anlattığında şakaya vuruyordu. Ve elbette annem uyuduğumuz odadaki sadistik resimlerden haberdardı, çünkü manastırı baştan aşağı teftiş etmişti. Ancak, kendisi de sert ve cezalandırıcı bir eğitimden geçmişti.

Rahibeler asla Protestan kızları 'kapmak' için bir çaba göstermediler. Gerek de yoktu. Gizemli ve büyülü ortam yetiyordu. Antonia White'ın *Frost in May*'i yasaklananın çekiciliğini anlatır; onun manastırı her ne kadar daha yüksek bir seviyede olsa da. Çoğumuz bir ara, Katolik olmayı yalnızca parmaklarını her kapının yanında kurnalar içindeki kutsal sulara sokup haç çıkaran, İsa'nın veya Meryem'in heykellerinin yanından her geçişte diz büken, ceplerinde kutsal resimler, bileklerinde tespihler taşıyan Katolik kızlar gibi olabilmek için istedik. Sürekli, özel bir olay için katedrale gidiyorlardı. Bir blok ötedeki katedralde günde birkaç kez *Angelus* ve *Mass*[15] için çanlar çalıyordu. Rahibelerin ibadethanesinden küçük çan sesleri geliyordu. Hoş ve merhametli bir figür olan Meryem, sık sık renkli kâğıtlara sarılı tahtırevanlarla bahçelerde dolaştırılıyordu. Manastırın girmemize izin verilmeyen kısmının büyüsü de cabası. Yüzlerce rahibe olduğuna inanıyorduk ama belki de sadece elli kişiydiler. Çoğunu hiç görmedik. Mutfaklarda çalışıyorlar, hem kendilerine hem de bize yemek pişiriyorlar, manastır ve çevresini temizliyorlardı; hiç siyah uşak yoktu. Bazıları kamyonlarla sebze bahçelerine götürülüyordu. Hepsi erkenden, dört gibi, kalkıyordu, bazıları daha da erken. Gece uyanırsanız ibadethaneden tatlı ilahi seslerini duyabilirdiniz. Sık sık cenaze oluyordu. Eğer biz Protestan kızlar yeterince yalvarırsak Katoliklerle birlikte kamyonlarda mezarlığa gidebiliyor ve romantik bir huşu içinde keman biçimli, pasta gibi, parlak pembebeyaz tabuta ve üzerindeki varaklı 'Rahibe Harmonia, İsa'nın Gelini, Allah Rahmet Eylesin' yazılarına bakıyorduk. Diğer hemşireler, ölmek için çok genç olduğunu söylüyorlardı. On sekiz, yirminin çok genç sayılması bizi şaşırtıyordu çünkü küçücük yaşlarımızın toplamıyla, bir gün bu ölmüş kadın kadar yaşlı olacağımıza inanmak zor geliyordu bize.

15. Belli saatlerde yapılan ayinler. (ed.n.)

Bugün, bu kızların kırık kalpler yüzünden ölmüş olabileceklerini düşünüyorum. Neredeyse tamamı, Almanya'dan gelen fakir köylü kızlarıydı. Güney Rodezya, Salisbury'deki manastır Avrupa'daki ekonomik koşulların bir uzantısıydı. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan ve yaptırımlarından dolayı kendini toparlayamamıştı. Avrupa'nın fakir ailelerinde hep bir iki kız, aileyi kendilerini besleme derdinden kurtarmak için rahibe olurdu. Kendilerini evden binlerce mil uzakta, egzotik bir ülkede, bütün hayatları boyunca olduğu gibi ağır bedeni işler yaparken, fakat aşırı sıcakta ve ailelerini bir daha görme ihtimalleri olmadan buluvermişlerdi. Tek tesellileri, yalnızlık ve sürgünde olmalarının evdekilerin hayatını biraz olsun kolaylaştırmasıydı. Bir keresinde ben revirdeyken bir rahibe gelip yasak olmasına rağmen yatağıma oturdu, *Angelus* çanları duaya çağırırken o ağladı ve haç çıkardı, haç çıkardı ve ağladı, annesini özlediğini söyleyerek. Sonra ayağa fırlayıp Kutsal Bakire'den af dileyerek bana duyduklarımı unutmamı söyledi ve koşup gitti. On sekiz yaşındaydı.

Rahibelerin gizli yaşamları üstüne tahminlerimiz gayet masumdu. Şimdi beş altı yaşındaki çocuklar bile lezbiyenlik üstüne bilgiç konuşmalar yapabilirler. Onların banyo yapış düzenlerinin yanında bizimki hafif kalıyordu. Haftada bir, beyaz bir tunik giyerek ve tahtayı boyunlarına takarak yıkanıyorlardı. Kendilerine aynada hiç bakmıyorlardı. Kafaları kazınmıştı. Çamaşırlarını çok nadir değiştiriyorlardı. Ne giydiklerini biliyorduk, çünkü çamaşır iplerinde asılı metrelerce beyaz giysiyi görebiliyorduk. Üstte siyah cüppe, kolalı başörtüsü, siyah ve beyaz iki peçe, bizim de görebildiğimiz beyaz, kalın, yünlü kumaştan elbisenin altında kat kat fanilalar ve donlar. Rahibeler çok kötü kokardı.

Öğretmen olanlar eğitimliydi. En azından, bir tanesi Nazi'ydi; aynı manastırı kendi özyaşamöyküsünde anlatan Muriel Spark da öyle diyor. Rahibe Margaret müzik öğretmeniydi, annesinin sürekli özel müzik yeteneği olduğunu iddia ettiği küçük kıza iyi davranıyordu. Annemin müzikte bir kariyeri olabileceğini biliyordu, onun güdük kalmış ihtiraslarının hikâyelerini nezaketle dinliyordu ve dört yıl boyunca bana notaları, alıştırmaları çalıştırdı, büyük müzis-

yenleri ve üstesinden geldikleri zorlukları anlattı. Asla en ufak bir yeteneğim olmadığını ima bile etmedi. Bir de Rahibe Patrick vardı, rahibeler onun İrlandalı gerçek bir lady olduğunu söylüyorlardı, ama her şeyi Tanrı aşkına terk etmişti. Uzun boylu, ince, güzel, zarif yüzlü, kuru esprili ama bazen hiç de iyi yürekli olmayan bir kadındı. Fransızcadan ya da Latinceden alıntı yapar, "Sizin bunu duymuş olduğunuzu pek sanmam" deyip içini çekerdi.

Ben zekiydim, bana yakıştırılan buydu: Akıllı, küçük Tigger Tayler. Okul dersleri hiçbir zaman zor gelmedi, sınavlar eğlenceliydi. Ama zeki olmak benim hazır olduğum bir şey değildi, başından beri sessizce kayıp gidiyordum ne yaptığımı bilmeden. Israrla bana atfedilen zekiliğim anneminkinin bir uzantısıydı, tıpkı müzik yeteneğim gibi, diğer insanlara hayranlıkla gösterilen, çiftçi karılarına övünülen, burs ve özel ayrıcalıklar edinebilmek için kullanılan.

Benim olan, ait olduğum yer, kitaplar dünyasıydı, fakat manastıra gelir gelmez bunun için savaşmak zorunda kaldım. Okul kütüphanesi üzerleri kahverengi kâğıtla kaplanmış, isimleri ve yazarları sırtlarına mürekkeple yazılmış kitaplarla tavana kadar dolu sayısız odadan oluşuyordu. Define adasına düşmüş gibiydim ama kitaplık rahibeleri sekiz yaşında bir çocuğun *Oliver Twist* ve *Vanity Fair*'i okumuş olabileceğine inanmadılar. Böyle uygunsuz kitapları okuyabilmek için ailemden yazılı izin getirmem gerektiğinde ısrar ettiler. Eve yazılan haftalık mektup, "Ben çok iyiyim. Umarım siz de iyisiniz. Aslan ve Kaplan nasıllar? Hemşire Petunia kitap okuyabilmem için sizin izniniz gerektiğini söylüyor. Tatile sadece dört hafta, üç gün ve yedi saat var. Harry'ye sevgiler" diyordu. İznin gelmesini beklerken, kitaplık rahibeleri bana iki uzun rafı dolduran 'eğitici' edebiyatı önerdiler. Konular hep aynıydı. Temiz bir genç kız veya oğlan şans eseri, genellikle iyi giyimli, kendinden yaşlıca ve her gülümsemesi ya da bakışı baştan çıkarıcı ilklere davet olan gün görmüş biriyle tanışır. Yeniyetme, hepsinde aynı gizemli hava olan yaşlı, kozmopolit insanlarla dolu bir köşke davet edilir. Büyülenmiş genç, kendini seanslara, masa çevirmelere, harabe halindeki ibadethanelerde ya da ormanda bir açıklıkta ne olduğu belirsiz ayinlere katılırken bulur. Ve sonra seçim! Sola saparsa Satanizm, sağa sapar-

sa sadece aptallara ya da çekingenlere özgü sıkıcı namusluluk. Ben böylesine erotizm ve kara büyü karışımına, birkaç yıl önce ABD'den gelen televizyon dizisi *İkiz Tepeler*'e kadar bir daha hiç rastlamadım, ancak ondaki grotesk zekâ da hiçbirinde yoktu.

Bu romanlar, kitaplık rahibelerinin istediği kadar da yönlendirici değildi. Seanslar ve şeytanı hiç duymamıştım. Manastırda kaldığım dört yıl boyunca bunları okumak için zorlandım. Şimdi, Katolik arkadaşlarıma soruyorum da ne bu kitapları ne de benzerlerini biliyorlar. Belki de İngiltere'deki bir sofu kütüphane, temizlik yaparken, "Atmak ziyan olur. Buldum! Afrika'daki o kâfirlere gönderelim!" diye düşünmüştür.

Manastırda dört yıl kaldım. Ya da sonsuzluk kadar. Sabah çanın çalmasıyla uyanıp geceye kadar o bitmez tükenmez günü ölmeden geçirebileceğime inanmazdım. Ve bitmez yeni günün ardından bir gün daha gelirdi. Bir tane daha. Hastalık gibi bir sıla hasretine tutulmuştum. Gerçekten öyleydi. Altmışlarımın sonundayken kedere yenildim ve düşündüm ki, "Tanrım, çocukken başıma gelen buydu ve ben ne kadar kötü olduğunu unutmuştum." Neyi özlüyordum? Evi. Evde olmak istiyordum. Annemi istiyordum, babamı ve küçük kardeşimi, sekiz yaşına kadar evde kalacak olan kardeşimi. Köpeklerimi ve kedimi istiyordum. *Bush*taki kuşların ve hayvanların yakınında olmak istiyordum.

İstiyordum... Özlüyordum... Bu acı bitsin diye kıvranıyordum. Asla biteceğine inanamıyordum. Yedi yaşında İngiltere'ye okula gönderilmiş erkeklerle anılarımızı karşılaştırdık; bazıları bu mutsuzluğun ağırlığını anımsıyordu. Çok erken okula gönderilmiş küçük çocukların mutsuzluğuna şahitlik edecek yüzlerce anı, özyaşamöyküsü vardır herhalde. Küçük çocukları yatılı okula göndermek dehşet vericidir. Hepimiz biliriz. Gene de nasıl çile çekmiş olduklarını çok iyi hatırlayan, yedi sekiz yaşında evden uzaklara gönderilmiş insanlar bile, kendi çocuklarına aynı şeyleri yapıyorlar. Bu, insan doğası hakkında oldukça önemli şeyler söylüyor. Ya da İngilizler hakkında.

O acının pençesinde dört yıl boyunca kıvranmış olmam kabul edilebilir değil ama ne zaman manastırla ilgili bir sahne gelse gözümün önüne, büyük bir kedere gömülüyorum.

Tatiller için eve gittiğimde, bitmeleri o kadar uzak gibi geliyordu ki sanki bir cezanın tecil edilişi gibiydiler. Altı hafta. Hatta dört hafta. Her gün sonsuzken, bir hafta bile zaman okyanusuydu.

İki yıl boyunca küçük kardeşim mektupla eğitildi ve yavaş yavaş 'Bebek' veya 'Roo' olmaktan çaba harcayarak kurtuldu, Harry diye çağrılmakta ısrar etti ve doğuştan hakkı olan fiziksel mükemmelliğine sahip çıktı. Eğer 'Bebek'le ilgili ilk anılarım hep yumuşak bir kucaklama, özellikle de kendi kucağımda mıncıklanma ise, daha sonrakiler de onun enerjik hareketliliği üstüne: küçük tornetinin, ya da, daha sonraları, bisikletin üstünde tepeden aşağı frensiz uçarken veya korku verici bir ağacın tepesinde ya da evin çatısında bir ceylan gibi cirit atarken. Yerleşimdeki diğer bütün beyaz oğlanlar gibiydi: tığ gibi, dayanıklı, güneş yanığı bir çocuk; dizleri her zaman yaralı, kısa pantolonu yırtık ve gözleri güneşten kızarmış (çünkü güneşin doğmasından batmasına, her an altındaydı). Annem bize *Peter Pan*'ı çok sık okuyordu ve sesi, Peter'in dönüp de pencereyi kapalı bulduğunda tekrar uçup gitmesine geldiğinde titremeye başlıyordu. "Hadi moruk" diyordu babam, "o kadar da değil."

Fakat onun için öyleydi. Kendisi için istediği hiçbir şey gerçekleşmeyecekti. Bütün enerjisi çocukları içindi, özellikle de sevgili küçük oğlu için. Onun ise, oldukça da ani bir şekilde, gözü artık annesini görmez olmuştu. Çocukların isyanlarının, kendilerini koruma yöntemlerinin çeşitliliği ilginçtir. Ben annemle savaşmadığım bir zamanı hatırlamıyorum. Daha sonra babamla da mücadele ettim. Fakat kardeşim asla kavga etmedi. Annem onu, şunu yemeye, bunu giymeye, şöyle ya da böyle düşünmeye zorladığında, diğer çiftliklerdeki çocukları bayağı görmesini, ya da 'bu ikinci sınıf ülke'yi kalınabilecek bir yer olarak görmemesini istediğinde kibarca gülümserdi. Fakat, kardeşim kendi yapmak istediklerini yaptıysa bile bu, annemin çizmiş olduğu sınırlar içinde oldu hep. İngiliz çizgisindeki Ruzawi Lisesi'ne gitti, sonra, istemediği halde, donanmaya girdi. Evlenene kadar kendi için büyük bir seçim yapmadı. Bugün, bunu içgüdüsel bir direniş olarak görüyorum.

Anneme bir bebek daha doğurması için yalvardım. Oldukça anaç bir kadındı ve bu küçük kızın yakarışlarının bastırılmış içgüdülerini canlandırması acı verici olmalıydı.

"Lütfen anne, lütfen, bakmakta yardım ederim ben sana."

"Ama yeterince paramız yok" diyordu tekrar tekrar. Ve sonra, daha o zamandan ve o kadar erken: "Üstelik baban pek güçlü değil."

O bebek için duyduğum özlemin gücü, sıla hasretime karışıyordu; eminim bu şiddetteki özlemler aslında belki de doğduğumuzda yitip giden başka iyi şeyler için duyuluyorlar. Başka bir bebek olmayacak diye matem tutuğumda anladım ki 'Bebek' annemin olduğu kadar benim de bebeğimdi. Ondan sonra da yerleşimde nerede bir bebek veya küçük bir çocuk varsa ona bayıldım, ayrılamadım, eve götürmek için yalvardım. Bu düşkünlük yerleşimde oldukça eğlence konusu oldu: "Sizin küçük kız, bebekler için deli oluyor."

Annemin yatağının yanındaki, gaz tenekelerinden yapılma kitaplıkta, eskimeye başlayan kalın, Liberty kumaşların arkasında, Royal Free'nin doğum bölümünün bu işlem hakkında bir el kitabı vardı. Annemin yatağına uzanıp ceninin büyüme evrelerini inceledim, büyüyen karnın yuvarlaklık derecelerine baktım ve hayalimde sancılanıp doğurdum bile. O kadar kuvvetliydi ki bu duygu, bebeğin orada olacağına, yatağın üstünde yatıyor olacağına neredeyse inanıyordum. Bu fantezi ayni zamanda erotikti, ama lezzet olarak, fiziksel bir gerçeklik olarak değil. Bebeğin babası kimdi? Yerleşimdeki, âşık olduğum ve hayalimde bir aile kurmakta olduğum küçük oğlanlardan biri.

Tatiller küçük büyük olaylarla doluydu. Annem bunu garantiye alıyordu. Eğitimimiz sadece tarihten, coğrafyadan, keşiflerden hikâyelerle devam etmiyor, bir yandan da diğer çiftliklere gidip gelmeler oluyordu. Aileler geldiğinde çocuklar –hiç de oyun denilemeyecek oyunlar– oynamaya gönderiliyordu. Hayvanları izliyor ve saklanıp seyrediyorduk, kuşları izliyorduk, yolun tozlarında izleri ayırt etmeyi öğreniyor, içinde altın olan kaya damarlarını arıyorduk. Kardeşime ilk havalı tüfeği verilmişti ve gördüğü her kuşu vuruyordu. Tüfekler çocuk çetesini kızlar ve oğlanlar diye bölüyordu: Oğlanlar ateş ediyor, kızlar evcilik oynuyordu. Ama kardeşimle ben yalnızken *busha* beraber giderdik.

Annemin sosyal dehası kendini başka ailelerle ya da yalnız gittiğimiz pikniklerde gösteriyordu. Arabayı yiyecekle dolduruyor ve arazide bir açıklığa gidiyorduk. Ateşler yakılıyor ve sosisler, yumur-

talar pişiriliyor, ağaçların altında yatılıp ayın doğması seyrediliyor veya yıldızların isimleri söyleniyordu. Eğer başka çocuklar varsa "Campdown Races" gibi neşeli ya da "Shenandoah" gibi kederli şarkılar söylüyorduk. İngiliz değil Amerikan şarkıları söylüyorduk.

Tatilde, günde birkaç kez, ben veya kardeşim ya da ikimiz birden bir şey öğrenmek için çağrılıyorduk. Ya annem ya babam, arazide bir kafatası, iskelet ya da içinde altın olan bir kaya topağı bulmuş oluyordu. Annem, kuşların ve küçük hayvanların kemiklerini etleri ayrılana kadar kaynatıyordu ki kemiklerin iskelet yapılarını öğrenebilelim. Kuşların yumurtalarını 'üflüyor' ve yuvalarını söküp ayırıyordu. Karıncaların yuvalarını kesip açıyor, bize bahçelerini, kreşlerini, yollarını ve depolarını gösteriyordu. Yılanların değiştirdikleri derileri, örümcek ve yılan yumurtalarını gösteriyordu. Çiçekleri ve yaprakları ayırıyor, parçaları çizmemizi istiyordu.

Bu arada savaş konuşmaları, sanki gece gündüz durmadan sürüp gidiyordu. Bazen tepedeki ev ünifɔrmalı adamlarla doluyordu ama ölüydüler, tıpkı yerleşimdeki bütün öbür evlerde ölmüş askerlerin fɔtoğraflarının durduğu gibi. Ve tabii savaşın sakatlarıyla da. Babam gibi tahta bacaklı bir Bay Livingstone vardı, ama o, babama göre daha az şey yapabiliyordu. Bay McAuley'in midesinin üstünde metal bir kapak vardı, bağırsakları içerde kalsın diye, öyle söylüyorlardı. Murraylerin evinde üzgün, ağırbaşlı bir kadın, kocası ve dört oğlunun yasını tutuyordu. Hâlâ bir oğlu vardı, hepsinin yerini tutmak üzere. Shattocksların evinde, savaşta torpidolanan bir gemide, suların sürükleyip bacaya sıkıştırmasıyla boğulan çok güzel, küçük bir oğlanın resmi vardı. Bazen, tekrar tekrar savaş konuşmaları başlayınca kendimi odadan dışarı atabilmek için kıvranıyordum ve eğer babam fark ederse, "Doğru, bu yalnızca 'Adı Ağza Alınmayan', yalnızca 'Büyük Savaş', hepsi bu!" diye bağırıyordu.

Bir soru var; olmak zorunda. Manastırda dört yıl ve dört yıl da tatil; haftalarca süren ve başladığında bitmeyecekmiş gibi gelen tatiller. Yüzlerce çeşit deneyim, iyi vakit geçirme, piknikler, gezmeler, köpekler, kediler, bebek kucaklamalar veya kardeşimle bütün gün arazide yürümeler, gece oturup yıldızları seyretmeler... Fakat karanlık zamanlar ve mutsuzluklar iyi zamanlardan daha kuvvetli. Bu niçin böyle?

"Bana bir çocuğu yedi yaşına kadar verin" dermiş Cizvitler. Büyük olasılıkla, savaş konuşmaları duyduğum ilk şeylerdi. Belki de her tarafta kanlı ve işkence edilen insanlar, ıstırap içinde ama gülümseyen azizler olan manastır olmasaydı da böyle olurdu. Mesela, manastırda güneşli ormanlar, tarlalar, iyi yüzlerin resimlerinden başka bir şey olmasaydı, etrafımda süregiden savaş konuşmaları yine de daha mı güçlü gelecekti? Veya yapımızda kalıtsal olarak acıya ve acının hatırlanmasına bizi atan bir şey mi var ki, iyi zamanlar acılardan daha az davetkâr? Bu soru, kişisel olmaktan öte.

Revire sığındığımda manastırda bir yıl dolmuştu. Önce gerçekten hastalanmıştım, o zamanlar genel olarak *B.Koli* denen bir hastalık. Bir böbrek hastalığı, yüksek ateşli. Ve artık muğlak belirtilerle hep revire gidiyor, yatağa yatırılıyordum. Annem bunu bir 'zayıflık' belirtisi saydı. Evi özlediğimi biliyordum, beni hasta odasına çeken şeyin Rahibe Antonia olduğunu bilmiyordum; iyi kalpli ve sevecen, bana ve herkese annelik eden bir kadın. Bu hayali hastalıkların iki yüzü vardı: Öncelikle, zayıflık beni, annemin "tıpkı benim olduğum gibi" diyerek komşulara övündüğü –ve eminim biz uzaklaşır uzaklaşmaz ya da telefonu kapatır kapatmaz "Kim olduğunu sanıyor bu kadın" diyerek burun kıvırıyorlardı– akıllı olma ısrarlarından kurtardı. Ama komşulardan daha kötüsü, onun korkunç enerjisinin akıllı olmam için ısrar eden, matematik sınavında 70 aldığımda 100 alabileceğimi, yakında burs kazanacağımı, İngiltere'de okula gideceğimi söyleyen baskısıydı. Fakat hastalık, aynı zamanda beni ona çaresiz geri götürdü: Doktorlar, hastalık, ilaç... Sanki babamın mayınlı arazinin üstüne çöktüğünü söylediği soğuk sislere ya da zehirli gaz bulutlarına bakmaya benziyor bu. Hastalık her şeyin içine sızıyordu. Niye hep doktorlar annemin dediklerini yapıyorlardı? Bir kere annem, meslekten sayılma hakkını talep ediyordu. "Ben Londra Royal Free hemşiresiyim." En az hemşireler kadar, hatta onlardan daha çok bilgiliydi. Ben habire Doktor Huggins'e taşınıyordum, kimi kateterli testler ve muayeneler için. Bugün artık sistit olduğumu biliyorum, ama en küçük bir yanma bile daha ciddi bir sorunun göstergesi gibi algılanıyordu. Kateter fikri bile çığlıklar atmama neden olduğu için beni kloroformla uyutuyorlardı.

Annemin saplantısının kuvvetli nedenleri vardı. Önce, birkaç günlükten itibaren bir bebeği 'kuru' yapmaya çalışan, her gün onu lazımlığın üstünde tutarak saatlerini harcayan –veya bir başkasını bununla görevlendiren– bir kadının nasıl bir doyum beklediğini sormak gerek. Bebek 'kuruyunca' annenin işi bitmiştir. Çişimi tutabilmek keyifli bir özgürlüktü. Bağırdım: "Hayır hayır, lazımlığı kullanmayacağım, büyüklerinkine oturacağım." Yani, ürettiklerimi günde birkaç kez incelemenizi istemiyorum. Ve 'Bebek' de kısa bir sürede, büyük ölçüde ısrar etmesinde ona yardımcı olduğum için, bu özgürlüğe uzanan adımı attı. Daha da önemlisi, hastalıkların gerçekten tehdidi altındaydık. Bütün aile ilk yağmur mevsiminde iki kere sıtmaya yakalanmamış mıydı? İnsanlar karasu hummasından ölüyordu, o zamanlar sıtmanın bir sonucu sanılıyordu ve ilk belirtileri çişte görülüyordu. Bütün çocukluğum boyunca *bilharzia* tehlikesi vardı; gene belirtilerden biri çişte kan görülmesiydi. Bütün hastalıklar, şimdi sadece bir iki hap meselesiyken, o zamanlar uzun süren ve öldürücü olabilen tehlikelerdi. Annemin hayalgücü facialar yaratıyordu; nasıl anlamam ne hissettiğini, kendim de aynen öyleyken?

Bütün o becerilerini, çocukları yılanlarla dolu arazide koşup oynarken ne çok kullanma arzusundaydı kim bilir. "Ayakkabılarınız nerede? Tozun içinde birçok pis hastalık yatıyor. Şapkan nerede? Başına güneş geçecek. Kinin yuttun mu? Yeniden sıtma mı olmak istiyorsun? Beni dinlemiyorsun ama bir gün pişman olacaksın."

Yağmurlu mevsim boyunca, ekimden nisana kadar, hepimiz, sabah akşam kinin yutuyorduk. O zamanki haplar kocaman pembe tabletlerdi ve insanın kulaklarını uğuldatırdı.

Hastanedeki odamda, temiz beyaz bir yatakta, aydınlık, *Angelus* için çanların kuvvetle çaldığı, duvarlarında yalnızca bir tek küçük, şirin Meryem heykelciği olan bir odada yatıyordum ve okuyordum. Ve okuyordum. Ve okuyordum. Eğer her zamankinden daha kötü bir belirti varsa annem homurdanan babamı arabayla getirip beni muayene ettikten sonra, doktorun gelmesinde ısrar ediyordu. Hastaneye ziyaretler, doktorun ziyaretleri, neredeyse hepsi okul içindeki ve dışındaki yaşamı kesintiye uğratıyordu ve korkuyorduysam bile, dramı, annemin sesindeki heyecanın yükselmesini ben de yaşıyordum, ölüm, hastane ve kötürüm kalma tehditlerini.

Babam için hastalık tehdidi, bir dip akıntısı gibi her şeyin altında yatıyordu. Tahta bacağı sadece küçük bir parçasıydı bunun. Sık sık hastalanıyordu, Sinoia'dan doktor geliyordu ve annemle alçak sesle konuşmalarını duyuyordum: "Bütün bir yılı yatakta geçirmiş birinden hemen iyileşmesini bekleyemezsiniz" ve "Bomba şokuna girmişti diyorsunuz öyle değil mi?"

Babam, tahta bir bacağın zorluklarına karşı cesaretle savaşıyordu. Sadece güvenlikli, düz yerlerde yürüyen Yüzbaşı Livingstone'u görünce anladım babamın ne kadar çok şey yaptığını. Bir kovanın içinde, derin maden kuyularına iniyordu; dışarıdaki sert bacağı duvara çarpıp da kovayı döndürmeye başlayınca derinlerden bağırıyordu: "Bekleyin" ve bocurgat sabitleniyor, dönmesi yavaşlıyor ve böylece babam aşağı inebiliyordu. Kendini yeni sürülmüş kocaman keseklerle dolu tarlalarda sürüklüyordu. Eski arabayı her yere sürüyordu, otların, çalıların ve yolsuz izsiz kaba arazinin içinden. Daha sonra, altın ateşine tutulduğunda, elinde çekici ve keşif çubuğuyla millerce yürüyordu. Yani, çok hasta olana dek.

Küçük oğlanlardan birine âşık olduğumda –hangisi olduğunu hatırlayamıyorum– onun hayaliyle, ağaç evin yakınındaki bir daldan küçük bir sopa kırıp sargılara dolamış, sargıları ıslatmıştım, oğlanın adını mırıldanarak. Bu itirafın çok derin bir psikolojik önemi olduğunu biliyorum fakat şimdi bana, babam gibi yaralı bir sevgiliye duyduğum gereksinimden daha ilginç gelen şu ki, bu yaptığım, kendilerini bilimselliğe adamış bir ana babanın çocuğu olarak hakkında hiçbir şey bilmediğim 'büyü'ydü, büyü yapma eylemiydi. Belki de milyonlarca yıl öncesinden kalma bir yöntemle dış dünyayı yönlendirmek, rastlantıların olasılığını artırmak için içgüdülerimin bana yol göstermesiydi. Bir Şaman, ne yaptığımı mutlaka anlardı.

İyi kalpli Rahibe Antonia'yı ikna edebildiğim takdirde, beni revire götüren bir şey daha vardı: Öbür kızların arasına katılmaya uygun değildim; herkesin şikayet etmesi değildi tek mesele, yaşıma göre çok olgundum. Bir sahne: On veya on iki küçük kız bir yemek masasının etrafına oturmuş, topaklanmış kahverengi çoraplarla topaklanmış kahverengi donlarımızın deliklerini terzi Rahibe Theresa'nın gözetimi altında yamıyoruz. Kızlar yaptıkları seyahatlerle

övünüyorlar: Durban'a yolculuklar, Cape Town'a yolculuklar, hatta bir tane İngiltere yolculuğu. Bense onlara en sevdiğim, en güzel şeyi anlattım: Büyük tarlaya girip mısır toplamayı ve sonra da peynirli bir yemek yapmak için koçanların üstünden tanelerini sıyırmayı. Kızlar aralarında bakıştılar aşağılayarak ve rahibe hemen beni gerçek alçakgönüllülüğümden ve tutumluluğumdan dolayı tebrik etti, bense aptal aptal gülümseyip başımı öne eğdim kendimden nefret ederek. Ondan sonra ağzımı açmadım. Yatılı hayatı ve ev hayatı her zaman birbirinden ayrıdır, fakat bir ev hayatının böylesine şiddetle okul arkadaşlarından saklandığı görülmemiştir. Bütün yatılılar neredeyse hep çiftçi kızlarıydı, ama kısa zamanda öğrendim ki bunların şehirli kızlarla –ki onlar hep gündüzlüydü– ortak yanları daha çok, *bush* hakkında hiçbir şey bilmemelerinin yanı sıra ondan korkmalarıydı. Çiftlik becerileri öğrenmemişlerdi. Manastırdan ayrılana dek ben, bir tavuğu kuluçkaya yatırmayı, civcivlerle tavşanlara bakmayı, kedi ve köpeklerin kurtlarını döktürmeyi, altın aramayı, kayalardan örnek parçalar toplamayı, yemek pişirmeyi, dikiş dikmeyi, sütü ayırıp yayıkta yağ yapmayı, kovanın içinde maden kuyusuna inmeyi, krem peynir ve zencefil birası yapmayı, kumaşların üstüne şablonla desenler çıkartmayı, *papier maché*[16] yapmayı, *bush*tan kesilmiş sırıklarla yapılmış sopalar üstünde yürümeyi, araba kullanmayı, pişirmek için güvercin ve Afrika hindisi vurmayı, yumurta saklamayı ve daha pek çoklarını öğrenmiştim. Bunları yaparken gerçekten mutluydum. Hayatımda pek az şey böylesine mutluluk vermiştir bana. Yani gerçek bir mutluluk, çocuk mutluluğu: Yapabilmenin, yaratabilmenin ve her şeyden daha çok da, aileye katkıda bulunduğunun, değerli olduğunun ve değer verildiğinin bilincinde olmanın mutluluğu.

16 Kâğıt hamurundan nesneler. (Fr.)

7

On iki yaşındayken annemle babamın iyiliklerden sürülmüşlüğünü sembolize eden "Define Sandığı" adlı küçük bir parça yazdım. Tümüyle büyü ve giz dolu, eski, büyük bir giysi sandığımız vardı. Günlerce, haftalarca orada olduğunu unutur ancak birden, babamın İngiltere üstüne söylediği bir şey veya annemin bir iç geçirişi beni ona geri götürürdü. Önceleri ulaşılamaz, ellenemezdi. Sonra sonra, annemle babam sandığın içindekilerin hak ettikleri yerlerini bulacakları gerçek bir evde açılma olasılığının ne kadar uzak olduğunu anladıklarında, aldığımı aynen yerine –kat kat, bembeyaz, incecik kâğıtlarla simli, gümüşlü, bronzlu dantelaların kararmasınlar diye sarıldıkları siyah yumuşak kâğıtların arasına– koymak koşuluyla sandığın içindekileri dışarı çıkartmama izin veriliyordu.

Üstlerde, bir zamanlar kardeşimle benim giydiğimiz bebek giysileri, bal petekli, işlemeli, volanlı incecik ketenler, tülbentlerden elbiseler, iç etekleri, ceketler vardı. Annemin doğurmayı reddettiği bebeğe matem tuttuğumda bu elbiseleri çıkarıp okşayarak ağlardım. İlk ve son oyuncak bebeğim işte o sırada verilmişti bana. Annem Noel hediyelerimizi Army&Navy kataloğundan ısmarlamıştı, alabileceklerinden çok pahalı olduğu hep başımıza kakılarak. İkisi tamı tamına bir pound tutuyordu, bir servet. Kardeşimin buharlı lokomotifi, eğer içindeki kazanda ateş yakarsanız dumanlar salarak biraz gidiyordu, heyecanı yarım gün sürdü ve sonra gene araziye daldı. Benim bebeğim gerçek bebek boyundaydı, mavi gözleri açılıp kapanıyordu ve eğdiğinizde koyun gibi bir ses çıkarıyordu. Günlerce giydirip soyundurdum onu, bütün o eski bebek elbiseleri üçüncü hayatlarını yaşadılar ve ben o soğuk tepkisiz şeyi kucakladım, salladım, şarkılar söyledim. Ve sonra unuttum. Sandığı da unuttum. Kısa bir süre sonra başka bir tutku birincisini sildi süpürdü ve bebeğin başını siyah bir top gibi boyadım, bukleler yaptım; dudakla-

rını kıpkırmızıya, tırnaklarını kırmızıya boyadım. Annemle, kendi giydiklerim üstüne didişmeye başlamıştım. Hepsini o yapıyordu. Hepsini çok güzel yapıyordu. Ancak yaşımdan çok daha çocuk işi oluyorlardı.

Bebek elbiseleri ortalıkta sürüldü, boyama bezleri haline geldi, kayboldular; eğer şimdi sergilenseler, insanlar inanamazlar sıradan bir bebeğin böylesine zarif giysileri olduğuna.

Bebek elbiselerinin tablasının altında kokulu paket kâğıtlarına sarılı akşamüstü ve gece kıyafetleri vardı. Kısa bir zaman içinde insanlar 1920'lerin elbiselerine burun kıvırmaya başlamıştı. "Nasıl giyebildiler bu çirkin şeyleri, ne bel var ne göğüs!" Elbiselerin altında içlerine giyilecek çamaşırlar vardı, Çin ipeğinden kombinezonlar, külotlar ve göğüsleri bastırmak için sert, bez bantlar. Görüşlerin değişim rüzgârlarına boyun eğerek tersine döndüğü o ânı hatırlıyorum: 1950'lerin başında, otobüsün üst katındaydım ve genç bir kadının adeta annesinin dolabından çıkmış gri, ipek, belsiz bir elbiseyle Bayswater Caddesi'nde yürüdüğünü gördüm. "Ah, ama ne kadar güzel" diye düşündüm ve kadın yolcuların "Vay canına, nereden almıştır acaba?" diye dönüp baktıklarını gördüm.

Mat yeşil ipekten bir gece elbisesinin kısa düz eteği, bronz dantel bantlardan oluşuyordu, ipeğin kenarları eşarp kenarı gibi bitirilmişti. Dantelin güçlü metalik bir kokusu vardı, beyne işleyen deniz kokusu kadar güçlü. Yüzümü elbiseye gömüp insanların böyle elbiseler giydiği gerçek bir dünya olduğunu ve bunların 'süslenme oyunu' için olmadığını düşündüm. Kısa bir süre sonra, bu harika elbiseler oyun için kullanılmaya başlandı; annemin, bir daha asla giymeyeceği elbiseler içinde tavuskuşu gibi salınan, büyüklerin resmî konuşmalarını ince ve heyecanlı seslerle taklit eden çiftçi kızlarını görünce neler hissettiğini merak ediyorum.

Üçüncü tablada babamın kuyruklu akşam ceketi, kolalı beyaz gömlekleri, subay elbisesi yer alıyordu. Burada bir belirsizlik yoktu. "Tanrıya şükürler olsun, onları bir daha üstüme geçirmeyeceğim" diyordu anneme meydan okuyan bir bakış atarak; aslında "Tanrıya şükür senin yaşamak istediğin hayatı yaşamayacağız" demek istiyordu.

Dördüncü tablada bir önlük, mala, beyaz bir çift kadın eldiveni ve kapaklarında garip desenler olan bazı kitaplar vardı. Babam bunlara, hakir görerek bakıyordu. Çok uzun süre önce, İngiltere'deki bankada mason olmuştu. "Ne maskaralık! Ne sirk! Ama eğer onlara katılmazsan yükselemiyordun. Hiç olmazsa İran'da böyle şeylerden uzaktık. 'Hem üstelik polisler bile öyle' diyorlardı. Eğer üye değilseniz, bankada küçük imalarda bulunuyorlardı. 'Cirencester'deki müdürlük işini düşünüyor muydun Tayler?' Kraliyet ailesi de öyleymiş. Balık baştan kokar. Tanrıya şükür hepsinden kurtuldum."

Sandığın dibi brokar ayakkabılar, dore ve lame ayakkabılar, siyah satenden parlak taşlı tokalı ayakkabılar, gece çantaları, kenarları bej devekuşu tüyleriyle çevrilmiş kahverengi geniş bir şapka, bej bir devekuşu boa, kafası altın kaplama bir zincirle kuyruğuna tutturulan boncuk gözlü, tilki derisinden bir şal, babamın savaş madalyalarının durduğu bir tepsi, süet, güderi ve ipek eldivenler, her biri damarlı, ipek kâğıt zarfların içinde, uçuşan ipek eşarplar... Tam süslenmelik. Babamın subay eldivenleri. Paket paket, güvelere karşı yağlı kâğıtlara sarılmış eski fotoğraflar. (Ama güveler öyle kolay pes etmedikleri için resimler dantel gibi olmuştu.) En sonunda eski evi bile dizlerinin üstüne çökerten böcekler, böcekler...

Çocukların pek çoğu, aslında yetim olduklarını, sokakta bulunmuş olduklarını, hatta hatta kraliyet ailesinden geldiklerini ya da asil olduklarını zaman zaman ilan etmiştir. Ben babamdan vazgeçmiyordum ama gerçek annemin İranlı bahçıvan olduğuna karar vermiştim. (İranlı bahçıvan kimdi, neydi ki Kirmanşah'taki bahçenin su kanallarına bakmasının üzerinden yıllar geçtikten sonra onu annem yapmıştım?) Aklımın bir yarısıyla bunun olanaksızlığını biliyordum, en nihayetinde, ben değil miydim kadın doğum ve Marie Stopes kitaplarını okuyan? Ama gene de İranlı bahçıvanda ısrarlıydım. Annemin aslında kim olduğu ve benzeri dramatik açıklamalar, şakacı, şişko, maskara ve sakar hayvan Tigger tarafından yapılıyordu hep ve annemin İranlı bahçıvan olduğunu açıkladığımda bu sadece Tigger'ın bir şakasıydı. Tigger tıpkı, rahibelerin şeker yiyebilmek için topuklarının üstünde dönüp şekeri ağızlarına atıvermek zorunda olduklarını söylediğinde ya da beden eğitimi giysilerinin

üstüne çorba dökülmüş bile olsa değiştirmenize izin vermedikleri ve cehennem ateşinden korktuklarını söylediğinde olduğu gibi, şaka yapıyordu.

Evden kaçıp sonra da şakaya vuran gene Tigger'dı.

Ancak tüm bunlar hiç de şaka değildi; ara ara anneme duyduğum nefret dolu kızgınlıklar, sonunda Beira'ya gidip bir gemiye binmeye ve uzaklara, hem de nereye olursa olsun gitmeye karar verdirtmişti bana. Üstelik çiftlikten kaçmak, *bush*'ta hiç de kolay değildi. Her şeyi planladım. Bir yastık kılıfının içine peynir, bir teneke et, sardalyeler girdi. Annemin cüzdanından on şilin çaldım. Doğum günü ve Noel paralarımı biriktirmiştim. Harry kaçmak istemiyordu. Benim niye istediğimi de anlamıyordu. Fakat sabrıma ve acımasızlığıma yenildi. "Elbette istiyorsun" deyip duruyordum. Çok kolay olacaktı, korkacak bir şey yoktu. Habire burnunu çekip duruyordu, sonunda patladı: "Ama ben istemiyorum!" "Evet istiyorsun!" diye buyurdum. Yatağa sokulur sokulmaz tepeden aşağı sessizce inecek ve patikadan Banket'e kadar yürüyecektik. O zamana kadar o yoldan yürümemiştik ama Afrikalıların bunu hep yaptığını biliyorduk. Tren sabah erkenden gelecekti ve sonra... Asıl sorun şu ki geleceğini sanıyordum, emin değildim. Kısaca, dünyanın bütün cesur planlarının şeker gibi eridiği akıldaki bulanık yer işte burasıdır. O kadar çok istiyordum ki, olmak zorundaydı. Hele bir Salisbury'ye varalım... Fakat burada, bulanıklık kalın bir sise dönüşüyordu. Bir şekilde bir miktar para edinecek, Beira'ya giden bir trene binecek ve sonra...

Küçük kardeşimi hikâyeler anlatarak uyanık tuttum ve sonra, serinlemiş gece havasında evden sessizce çıktık, anne ve babamızın oturup kitap okudukları ışıklı pencerelerin önünden eğilerek geçip karanlıkta yol boyu, içi konserve kutularıyla dolu yastık kılıfı bacağıma toslaya toslaya koştuk. Harry artık yüksek sesle ağlıyordu. *Bush* sonradan olduğu gibi evcilleşmemişti daha. Tehlikeli sesler, baykuşlar, çobanaldatanlar, rahatsız edilmiş bir geyiğin zıplarken çıkardığı çatırtılar, ve hepsinden çok da kitap sayfalarından çıkma peri masallarımızın gizemli varlıkları burada etrafımızda, ağaçlarda, çalıların arkalarında, yolda yanımızda sessizce koşuyorlardı. Sonra bir şey oldu: İki köpek yanımıza geldiler elimizi yalamak, inlemek,

etrafımızda zıplamak için. "Ne yapıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz?" Fakat biz köpekleri düşünmemiştik. Birbirimize evden kaçamayacağımızı, çünkü köpeklerin de bizimle geleceğini söyledik ve *bush*un içindeki karanlık yoldan gerisin geri tepedeki eve koştuk, köpekler hoplayıp zıplayıp havlayarak bir oyuna çevirdi bunu... Yatak odamıza, yataklarımıza girdik, kıkırdayıp gülerek, rahatlayıp çığlık atarak; ve köpekler, sakinleşip ışığın altındaki yerlerine dönüp yattılar. Ertesi gün anneme kaçtığımızı söyledim, korkudan ödümüzün patlayıp geri döndüğümüzü, fakat hikâyeyi Tigger anlattı, komikti elbette ve o da inanmadı.

Aslında ben gülmüyor, utançtan yanıyordum. O kadar özenle plan yapmıştım ama köpekleri unutmuştum. Sorun çocuk olmaktaydı, evet. Çabuk büyümeliydim.

Yanan kulübe olayı da bana aynı şeyi söylüyordu. Ot çatının ateş alacağı korkusu babamda haklı olarak saplantı halindeydi. *Veld*[1] yangınları çok yakına geldiğinde kıvılcımlar ve içleri hâlâ kırmızı, kararmış otlar havada uçuşurdu. Böyle zamanlarda işçiler saban demirinden yapılma çanla tarlalardan çağrılır, merdivenlere tırmanır, ağaç evinin üstünde durur veya direklere tırmanıp tenekelerle suları çatıya boca ederler, kısa zamanda otlar güvenli bir biçimde ıslanmış olurdu. Tabii o zaman da su arabası boşalırdı, hatta yağmur yağmışsa büyük su tankı da boşalırdı. Bir gün babam beni çağırıp ne olursa olsun kibritlerle asla oynamamam gerektiğini söyledi, çünkü bütün evi tutuşturmak işten bile değildi. O güne kadar kibritlerle oynamak aklıma bile gelmemişti ama artık başka bir şey düşünemiyordum. Bugün gibi aklımda. Çatı yeni uzun otlarla tamir edilirken babam katlanır iskemlesinde, evin arkasında oturuyordu; eski otlar fil grisi, yeniler sapsarı... Bir şeyi ateşe vermeliydim. Yapmak zorundaydım. Zekice ve sinsice planladım. Köpekler için yapılmış küçük barınağı yakacaktım, nasılsa kullanmıyorlardı. Bir saatte yapılmış olduğunu biliyordum, direkler üstünde samandan bir çatı. Yeniden inşa edilmesi bir saatten fazla sürmeyecekti. Çok fazla para ziyan olmayacaktı. Annemle babam evin önüne geçtiklerinde ve

1 Afrika'nın çalılıklarla kaplı çayırları. (ç.n.)

adamlar çatıdan indiklerinde, bir kibrit yakıp köpek evini ateşe verdim. Sorun, bu kulübenin ileriye uzanan depo verandasının altında ve evin de birkaç adım ötesinde olmasındaydı. Küçük evin alev alışını ve anında deponun da yanmaya başlayışını gördüm; gümbürdeyerek, etrafa kıvılcımlar saçarak yanıyordu. Böyle olacağını bilememiştim. Panik. Korku. Ağlayarak *bush*a sığındım. Sandım ki evimiz de yanacak ve bu da ailemizin sonu olacak, çünkü eski evin içindekilerden başka hiçbir şeyimiz yoktu.

Arkamı bir ağaca verip oturdum ve saban demirinden çanın sesini duydum; adamların *bush*tan koşarak çıkıp gelirken bağrışmalarını işittim. Uzakta duramazdım. Evi görebileceğim yere kadar çalıların içinde süründüm: Çatı, adamlarla doluydu, tenekelerle su döküyorlardı, arkada da yanmakta olan depo... Köpekler ortalıkta bağrışarak dolanıyordu veya kuyrukları bacaklarının arasında duruyorlardı. Peki kediler neredeydi? Sonra alevler kulübenin kara kalıntılarına çöktü, hava duman ve yanan ot parçalarıyla doldu. Elbisemde siyah is lekeleri vardı. Annem tepeden, beni bulmak için indi; suçlunun kim olduğunu biliyorlardı. Eğer doğruyu söylersem daha iyi olurdu, ben de öyle yaptım. Suç o kadar büyüktü ki hiçbir ceza yeterli olmayacaktı. Durmadan, "ne kadar fakir olduğumuzu bilmiyor musun, nasıl yerine koyacağız depodakileri?" deyip duruyorlardı: kutularla un ve şeker, darı unu, bakkaliye, çuvallar dolusu tavuk yemi, sodyum silikatlı yumurtalar, domuz pastırmaları... Her şeyi yeniden almaları en az yüz pounda mal olacaktı. Elbette ne kadar fakir olduğumuzu biliyordum, hep para, para, para konuşuluyordu. Amacımın bütün depoyu değil de yalnızca köpek kulübesini yakmak olduğuna onları bir türlü ikna edemedim; bu kadar aptal olabileceğime inanamıyorlardı. Ceza, bir ay boyunca kek yasağıydı. Babam saçma olduğunu söyledi sinirle, eğer karşılığı çay vakti yenen kek idiyse yaptığımın ciddiyetini nasıl anlayacaktım. Kek konusunda ben de onunla aynı fikirdeydim, etkiyi zayıflatan bir şey, bir saçmalık vardı, zaten ay bitmeden çok önce de ceza unutuldu. Fakat ben babamın saplantısının, yangından korkmasının, birkaç kelimeyle, şekil değiştirerek nasıl bana geçtiğini, beni kavradığını asla unutmadım. Kelimelerin gerçekten de kanatları var.

Mesaj yine aynıydı: Bir çocuğun bütün olasılıkları kavraması mümkün değildir ve önceden görülemeyen bir şeyin onu tökezleteceği muhakkaktır. Büyümeliyim, büyümeliyim, çabuk büyümeliyim diyordum ama, henüz büyük ve özgür olma koşullarından çok uzaktım çünkü hâlâ, bir günün sonunu bile başından göremediğim bir durumdaydım.

Bir özyaşamöyküsünün gerçek olamamasının asıl nedeni zamanın öznel algılanmasıdır. Kitap, birinci bölümden sonuna kadar düzenli bir ilerlemeyle, yıllar boyunca yazılır. Şimşek gibi geri dönüşler ya da *Tristram Shandy*'deki gibi hokkabazlıklar kullansanız bile çocuk zamanı ve yetişkin zamanının farklılığını ve bir yetişkinin hayatının farklı dönemlerindeki farklı ilerlemeleri kelimelerle anlatamazsınız. Otuz yaşına gelmeden önceki bir yıl, altmış yaşına geldiğinizdeki bir yılla aynı olamaz.

Bilim adamları, insanlığın asıl önemini bize anlatabilmek için şöyle bir şey söylerler: "Eğer dünyanın öyküsü yirmi dört saat ise, insanlık ancak o günün son dakikasını temsil eder." Aynı şekilde, bir yaşam da eğer zamana sadık kalınarak anlatılıyorsa, o zaman kitabın yüzde yetmişi on yaşına kadar gelir. Yüzde seksende ise yaş, on beşi bulur. Yüzde doksan beşte, belki otuzu bulursunuz. Gerisi, sonsuzluğa doğru bir koşturmacadır.

Rahimdeki bebeği düşünüyorum. Cenin evrim geçiriyor: Balık, kuş, hayvan sonra insan. Evrim sürecini aynen mi yaşıyor? Zavallı yaratık neredeyse sonsuzluklarda mı dolaşıyor? Kâbus gibi. O kadar korkunç bir düşünce ki, dayanmak mümkün değil.

İngiliz çizgisinde bir ilkokul olan Ruzawi'ye başladığında kardeşim sekiz yaşındaydı. Annem, ona da bir burs almayı başardı. Okullarımızdaki yaşantılarımız daha farklı olamazdı ama tatiller başladığı an sanki hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Çoğunlukla güneşle birlikte kalkar araziye dalardık ve kahvaltı vaktine kadar millerce yol almış olurduk, tıpkı güneşle beraber kalkan, birkaç saattir *boy*larla veya Yaşlı Smoke'la tarlalarda olan babam gibi. Bazen ikimiz, yanımızda sandviçlerimiz, bütün gün uzaklaşırdık. Derelerden su içerdik ama bunu *bilharzia* korkularından dolayı annemle babama söylemezdik. Veya Harry babamla giderdi, çünkü her şeye yardım ede-

biliyordu. En azından, debriyaj ve frenlere yetişebilmek için ayakta durarak araba kullanmayı daha sekiz yaşındayken öğrenmişti. Ben okumak için yatak odasına giderdim. Okuyordum. Yatağımın üstüne uzanıp okuyordum. Genellikle, okurken bir şeyler de yiyordum, çoğunlukla portakal. Sinoia Citrus Estates'ten bir büyük sığır eti parçası fiyatına koca bir çuval portakal alabiliyorduk. Bu okurken bir şeyler yemek alışkanlığı çocuk okuyuculardaki sık görülür. Görüntüleri gözlerinizle, kalorileri de ağzınızla alırsınız. Hâlâ kitaplıktaki kitapları okuyordum. Yerleşimde kitap okuyan aileler, çoğunlukla savaş anılarını, savaş tarihini anlatan kitapları değiş tokuş ederlerdi. Artık Birinci Dünya Savaşı benim için, babamın sesinden, siperlerin nasıl olduğu değildi yalnızca. "Ve sonra –Passchendaele'den[2] hemen önceydi– kendimi çok kötü hissettim, sanki kara bir buluta sarılmış gibiydim, bizim ihtiyarlara öleceğimi yazdım. Ama ölmedim, şarapnel bacağıma rastladı." Bunlarda savaşın başka öyküleri de vardı, özellikle *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (*All Quiet on the Western Front*) babam tarafından da şiddetle beğeniliyordu; babamın, İngiliz Tommy'leri[3] gibi generallerinin ihanetine uğramış Alman askerleriyle bütünleşmesi annem tarafından bazen sorgulanıyordu. "Fakat onlar bizim düşmanlarımız değil miydi?" diye sorardı kuşkulu bir sesle, çünkü babam ne kadar otoriteye başkaldırıcı idiyse o da içgüdüsel olarak o kadar itaat ediciydi. Ve babam, "Hiçbiri olmamalıydı. Sıradan insanlar en az bizim kadar istemiyordu savaşı. Ben hiç kana susamış bir Tommy görmedim. Silah üreticileri ise başka. Savaş onlara pek iyi geldi" derdi.

Yaralı Sırplara bakan İngiliz hemşireleri anlatan bir hikâye vardı. (Ben bunları yazarken Sırplar, hemşirelerimizin sevecen bakımına muhtaç zavallı kurbanlar olmaktan çok uzaklar.) Başka bir tanesi, Alman cephesinde askerlerle birlikte çarpışan bir Rus kızının hikâyesiydi, onun bir erkek olmadığını hiç anlamıyorlardı. Ben bu kadınlarla özdeşleşiyordum şiddetle, ve hemşire olduğum rüyalarını görüyordum ama kesinlikle bir Londra hastanesinde değil, hayır, vahşi çarpışma alanlarında ya da hatları çöken ve köylerine doğru

2. 1917'de, Flander'da, çok kayıp verilen, Almanlara saldırının yapıldığı yer. (ç.n.)
3. Mehmetçikler gibi. (ç.n.)

geri çekilmekte olan Rus askerlerine. Yıllarca, on yıllarca, batıda, 'çökmekte olan Rusya' denince geniş, dağılmış, bitli, morali sıfır, aç ve devrime hazır bir ülke geliyordu gözümüzün önüne. Bulgakov'un Moskova'dan pek uzakta olmayan bir köydeki çalışmalarını anlatan küçük bir ilk kitabı var –*A Country Doctor's Notebook*– ancak, onun verdiği mücadele köylülerin batıl inançları ve cahilliğine karşı ve okuyucu bunların savaş zamanında geçtiğini yalnızca, bir asker cepheden köye dönünce anlıyor.

Her trenle paketler dolusu kitap geliyordu hâlâ Londra'dan; çocuk kitapları, bir çoğu da Amerika'dan. *Anne of Green Gables* dizisi. *The Girl of the Limberlost* ve diğerleri. *What Katy Did* dizileri. Benden bir iki kuşak önceki Amerikalıların çoğunlukla Amerika'nın ortabatısında geçen hayatları, annemin anımsadığı şehir güzellikleri ile babamın çiftçi çocuklarıyla yeşil Colchester'da geçirdiği çocukluğundan daha yakındı benim *bush*taki çocukluğuma.

Bu kitapların sorunu ayartıcılıklarındaydı, şeker emmek gibi. Bazen çocuk kitapları üstüne düşünürüm. Eğer kimse Dickens'ın veya herhangi bir büyük kitabının çok ağır olduğunu söylemezse, bazen atlamak zorunda kalarak, düşe kalka ilerlersiniz, ancak sonunda onlar da sizindir artık. Çocuk kitapları, çaba harcama isteğinizi yok eder. Yıllarca okudum o kitapları, kendimi uyuşturdum onlarla, üstlerine hayaller kurdum. Tamamen hayal aleminde yaşıyordum neredeyse. (Kardeşimle *bush*ta olduğumuz zamanlar hariç, çünkü orada aklınızın başınızda olması gerekir.)

Kardeşimle ben pek sevgi gösterilerinde bulunmazdık. İngiliz aileleri, çocuklarına sevgi göstermeyi öğretmezler. Veya eskiden öyleydi. Belki şimdi değişmektedir böyle şeyler. Manastırda, ayakta kalmayı, yalnızlığı, sürgünlüğü öğreniyordum. Küçük bir oğlanı sekiz yaşında yatılı okula gönderirseniz yüreğinin yarısını mühürleyip de geri geleceğini bilmelisiniz. Fakat kardeşimle ben kolay anlaşan arkadaşlardık. On beşinci yılımda evden ayrılana kadar, aynı günlerde çiftlikte olduğumuzda hemen *bush*a giriyorduk, sanki hiç ayrılmamışız gibi. Birkaç hafta önce –1992– *bush*un, büyüdüğüm yerlerden fazla uzak olmayan bir yerindeydim, *bush* her zamanki gibi

ıslak ve gıdıklayıcıydı çünkü yağmur yağmıştı, sanki hiç ayrılmamışım gibiydi; ben buraya aittim. İki çocuk keşif gezilerine çıkıyorduk, bisikletle Ayershire Tepeleri'ne gidiyorduk veya amaçsızca dolanıyorduk, köpekler yanımızda, dilleri dışarı sarkmış. Bir ağacın altında oturup kuşları, karıncaları, böcekleri, bukalemunları –her zaman bukalemunları– seyrediyorduk, ama artık sayıları çok azaldı. Bütün gün *bush*un binlerce dramını gözlemledikten sonra gece, tepesine kurulmuş yüksek ve havalı evimize, sanki hapishaneye dönüyormuşuz gibi dönüyorduk. Bizim için çok kapalıydı. Yanımıza genellikle tüfeği alıyorduk, çünkü bu, anne babaya verilmiş bir sözdü. Bir leopar çıkabilirdi... Ama o kadar yıl içinde sadece kayalıklarda kaybolan bir kuyruk gördüm, oysa *kopje*lerde leopar mutlaka vardı. Yılanlar gibi leoparlar da ortalıktan kaybolmayı bilirler. Genellikle tüfeği Harry kullanırdı; kusursuzluğa öncelik vermek lazım. Çok iyi bir atıcıydı, bu beni ikinci konuma düşürüyordu. Çoğunlukla *duiker*[4] vuruyordu evdekilerin yemesi için, ya da çiftlik ahalisine hediye olarak. Bütün çiftçi aileleri faturaları en aza indirebilmek için, tıpkı bizim yaptığımız gibi, vurabildikleri kadar *bush* eti yiyorlardı. Afrikalılar, köpeklerini *duiker*lerin ya da daha büyük geyiklerin üstüne salıyor veya ustalıkla attıkları taşlar, sapanlar veya mızraklarla onları yere yıkıyorlardı.

Annem benden, türlü veya börek için sekiz on tane güvercin vurmamı isterdi, çünkü çiftliğin bazı yerlerinde yüzlerce güvercin olurdu. Daha sonraları ona Afrika hindisi vurdum, sert kuşlardı, önce buharda pişiriliyor, sonra kızartılıyorlardı. Geyik vurmayı hiç sevmedim.

Harry ile ben okullarımız hakkında konuşmazdık, konuşursak da kıkırdayarak öğretmenler hakkında şakalaşırdık. Tigger anlattığında 'cehennem ateşi' rahibesi ne kadar gülünç oluyordu. Yeni bir oğlan olarak Harry'nin katlanmak zorunda olduğu 'sataşmalar' ne temiz ve iyi bir eğlence haline geliyordu. Fakat bu, bizim paylaştığımız dünya değildi. Birlikte yaşadığımız hayvanları, köpekleri, kuşları konuşurduk. Annemle babamı konuşurduk. Anneme karşı

4. Afrika geyiği. (ç.n.)

şiddetle desteğe ihtiyacım vardı. Harry'ye ihtiyacım vardı. 'Bebek' olmayı ve hep hasta olmayı reddetmesini seyretmiştim. Öyle görünüyordu ki bunu yaptığının farkında değildi, bir savaş olduğunun farkına varmayarak dediğini yaptırmıştı. Annemle açıkça savaşması gerektiğine inanıyordum; onun baskılarıyla, ısrarıyla, kıskançlığa yakın izlemeleriyle, merakıyla, bütün doyumunu çocuklarına bağlamış olan acınacak kadın tarifine uyan her şeyiyle. Harry'nin, bu körlüğü yüzünden zarar gördüğüne inanıyordum. Sorunun temeli buydu! Kelimelerle ifade etmesem de düşündüklerimin anafikri buydu. Gerçek! Doğrular! Bir durumu, bir hareketi tarif edecek, yerinde kelimeler. O, ne dediğimi anlamıyordu. Ben nasıl içgüdüyle başkaldırıyorsam o da öyle uyuyordu. İki kardeş nasıl böylesine farklı olabilirdik? Fakat insan bu soruyu kendi çocukları olana kadar soruyor ve ondan sonra, rahmi, bitmez tükenmez çeşitlilikteki, her biri diğerinden farklı bireyler olan insanları besleyen bir araç olarak görüyor.

Afrikalılar üstüne konuşuyor muyduk? Siyahlar, '*kaffir*ler', 'munt'lar?[5] Pek değil. Onlar oradaydı, öyle kabul edilmişti. Beyaz çocukların hiçbiri Şona öğrenmezdi, *kaffir* dili kabul edilirdi. Beyaz yerleşmeci tavırları üstüne ayrıntıya girmeyi önermiyorum, o konuda söylenecek yeni bir şey yok. *African Stories*'de (*Afrika Öyküleri*) 'yerleşim'i –o zamanki Güney Rodezya çiftliklerini– anlattım. Beyaz çiftçilerin nasıl topluluk gibi çalıştığını anlatan *The New Man*'i seçebilirim, *The Nuisance*, *No Witchcraft for Sale*, *The Old Chief Mshlanga* – ki genç bir siyah Nijeryalı bu hikâyeyi başka bir isimle ama kendi hikâyesiymiş gibi kısa hikâye yarışmalarından birine gönderince, bu kitabın 'politik olarak doğru' olduğu (çünkü öyle görünüyor ki yeni dogmaya göre beyazlar siyahlar üstüne yazamazlarmış) kanıtlandı. Bir hikâye daha var *Little Tembi* adında, şu sözlerle son bulan: "Neydi bunca zamandır istediği ?" İstediği, istedikleri, yüze kapanan kapılar, kalplerin soğukluğu ve cimriliği yerine sıcak kalplilikle, iyi yüreklilikle, 'beyaz' uygarlığın nimetlerinden beraberce faydalanmaktı.

---

5. Güney Afrikalı siyahları aşağılamak için kullanılan bir sözcük; aslında Bantu dili konuşan belli bir grubun adı. (ç.n.)

Yaşlı Smoke üstüne konuşurduk epeyce, çünkü oturup babamla aralarındaki uzun, ağır konuşmaları dinlerdik; öğleüstü karşılıklı atışan kumruların felsefi duraksamaları, dans etmeleri gibi bir şey vardı bunlarda; konuşur konuşurlardı, sonra uzun bir sessizlik, konuşma bitti sanırdınız ama hayır, tekrar başlardı: *Bir şey daha var... Evet?.. Başka bir şey daha... Nedir o?.. Öküz meselesi... Evet öyle... Ne yapmalıyız?.. Ben çobanla konuşurum...* Mombiler *hakkında komik bir şey... Ne istediklerini biliyorlar... Siyah ineğin* mutiye *ihtiyacı var... Sığırtmaça söyle, Smoke... Evet evet, çobana söylerim...* Sessizlik. Uzun bir sessizlik. Nkosi?.. *Ne var Smoke? Jonah'ın karısının meselesi... Hayır Smoke, hayır, evlilik sorunlarınızla ben uğraşmamalıyım... Öyle ama... Pekâlâ, anlat bakalım... Bebeği hasta, siz de onu hastaneye götürmelisiniz... Fakat eğer o, eve gelmeyi reddederse nasıl yaparım?.. Jonah'a söylemelisiniz, karısına çocuğu hastaneye sizin götürmenize izin vermesini söylesin... Ama bunu ona sen söylemelisin Smoke... ben söyledim ve şimdi sizin söylemeniz gerekiyor...* Uzun bir sessizlik. *Jonah'ı içinden bir şeytan kemiriyor... Ne çeşit bir şeytan Smoke ?... Bu yüzden hep öfkeli. Bu yüzden hep karısına vuruyor... Öyleyse biz bu şeytanı nasıl iyi ederiz Yaşlı Smoke?.. Ah, ah* Nkosi, *şimdi bu zor bir sorun. Sadece* Nkoos Pezulu *Jonah'ın şeytanını iyileştirebilir...*

Ardından, ikisinin de hoşlandığı şey gelirdi: Orada oturup felsefe yapmak. Ve iki adam bütün sabah orada oturup kumrular gibi konuşup dururlardı... Sıcakta, *bush*un sessizliğinin içine doğru konuşurlar, bazen başka kuşlar cevaplardı onları. Bütün bu konuşmalar mutfakta kullanılan *kaffir*ceydi, o zamanlar bütün beyazların kullandığı, *Afrikaans*[6], Şona ve Ndebele karışımı pek de güzel olmayan bir lehçe; her şey emir kipinde, "şunu yap, bunu getir, oraya git." Ama daha nazik kullanımlar da vardı elbette.

Kardeşimle paylaştığımız rahat ve iyi durum yalnız olduğumuz zamanlara aitti. Okul arkadaşları ortaya çıktığında kardeşim hemen onlarla bir oluyordu. En yakın arkadaşı Dick Colborne'du; yerleşimin öbür yakasında oturur ve Ruzawi'ye giderdi. Âdet olduğu üzere 'günübirlik', bisikletinin üstünde gelirdi; Colbornelar bizimle çay

6. 17. yüzyıl Felemenkçesinden türemiş, Güney Afrika'da kullanılan resmî dillerden biri. (ed.n.)

içmeye gelirdi ya da biz giderdik ve çocukların hep beraber dolaşacağı varsayılırdı. Dick'le kardeşim bana çok kötü anlar yaşatıyorlardı, genel olarak bütün kızları küçümseyerek, birkaç santim uzağımdan geçsin diye –bu işte ustaydılar ya– taş atarlardı; *bush*a koşar, kendilerini kaybettirirlerdi. Beni *kopje*de kendi başıma yetişemeyeceğim yerlere çıkarttırırlar, sonra gidip benim aşağı inmeye çalışmamı seyrederek gülmekten kırılırlardı. Bana, bir kıza, karşı o tür okulların reçetesine göre davranırlardı ve bu çete tavrı yıllar geçip daha yüksek okullara gittikçe daha da kötüleşti. Ölmeden önce kardeşime, Dick'le beraber bana ne kadar kötü davrandıklarını hatırlayıp hatırlamadığını sorduğumda şaşırdı ve üzüldü. Mesele, ihanetti: Bir gün veya günlerce, haftalar, aylarca, asla bir kız olduğum için bana daha farklı davranmazken, o ve ben arkadaşken, sonra, başka bir oğlan görünür görünmez hemen düşmanım kesiliyordu. Onun için bu normaldi. Bütün bunlar, bu tür okullara gitmiş erkeklerle evli veya beraber oturan kadınlara hiç de şaşırtıcı gelmeyecektir.

Bir anım var, çok özel ve değişik bir anı... Kardeşimle ne kadar az şeyde anlaştığımızı, ne kadar az şey paylaştığımızı bilerek yıllarca "acaba o günü hatırlıyor mudur" diye düşündüm, ama sonunda anlaşıldı ki hatırlamıyor. Acayip bir şey bu, aklında başka birinin de capcanlı ve orada olduğu bir anıya sarılmışsındır, fakat o hatırlamamaktadır, hem de hiçbir şey.

Antilopların günün sıcak saatlerini karınca yuvalarının gölgesinde, kalın bitki örtüsünün altında geçirmekten hoşlandıklarını biliyorduk. Sessizce, kuru dallara, yapraklara basmamaya dikkat ederek, hayvanların daha önce gelmiş olduğu belli olan bir karınca yuvasına gittik. Yassılmış otlar, toynağının çarpıp yonttuğu temiz bir taş kırığı, taze pislikler... Bir kayanın üstünde dalların bizi gizlediği yüksekçe bir yer bulduk. Tırmanırken dikkatliydik, çünkü burası bir yılanın da beğenebileceği bir yerdi. Bekledik. Saat sabahın altısıydı, güneş henüz doğmuştu. Dokuz on yaşlarında biri için –daha büyük olamazdık– kesinlikle hiç kolay değildir kıpırdamadan oturmak. Kardeşim kumru sesleri çıkararak oyalıyordu kendini. Kumrular hemen üstümüzdeki dallara konup kafalarını o yana bu yana döndürerek bize bakıp oturuyor sonra da bir kumru olmadığını an-

layınca uçup gidiyorlardı. Ufak sesler duyduk ve sonra, bir erkek *koodoo*[7] göründü, yavaşça, taşların eğrelti otlarının arasından ilerliyordu. Durup ürkerek etrafına bakındı. Bir şeyin doğru olmadığının farkındaydı, kocaman spiralli boynuzlarını döndürüp güneşin ışıklarının parıldadığı tüylü omzu üstünden arkasına baktı. Islak, kara gözlerini görebiliyorduk, kara kirpiklerini... Ses çıkarmamak için kaskatı kesilmiş olarak, nefes almadan duruyorduk. Hayvan sinirli, mutsuz, en az bir iki dakika orada öylece durdu. Ölmüş olanlar, derileri yüzülüp etleri parçalansın diye eve getirilenler dışında, canlı bir *koodoo*ya hiç bu kadar yakın olmamıştık. Kendimizce hata yapmıyorduk ama, insan yavruları olarak yanlış yerde, belki de hiç anlamadığımız, bilmediğimiz sinyaller yayıyorduk. Bu arada *koodoo* durup geldiği yöne bakabilmek için döndü, sonra gene bize döndü yüzünü. Hayvanın hayatı nasıl gördüğünü anlıyorduk, sürekli tehlike, her zaman düşmanlarını gözleme, her zaman tetikte, kulakları dikilmiş, kafasını bir o yana bir bu yana çevirerek. Ama işte hayattaydı, erişkin olmayı başarabilmişti, bizden de bir tehlike gelmeyecekti o gün, çünkü silahımız yoktu. Uzun bir süre geçti ya da bize öyle geldi, biz nefesimizi tutup bekler, hayvan da gözleyip dinlerken. Bize bakıyor muydu? Evet, ama ne görüyordu? Bakışları ilerledi. Ve birden... ama ne oldu? Başka bir taraftan bir esinti? Veya dikkat etmemize rağmen bir ses mi çıkarmıştık? Hayvan dönüp karınca tepesinden aşağıya koştu, acil bir telaşla değil, çünkü o kaçma koşusunu, korkunun bir antilobun bacaklarını sardığındaki halini biliyorduk, ancak yine de bu tehlikeli yerden, ne olduğunu bilmese de bir tehlikenin yattığı karınca tepesinden onu uzaklaştırmaya yetecek kadar çabuk gitti.

Koodoo sadece bir gün, bir zaman, bir anı; ama bazı anılar günlerden, belki de yüzlerce günden oluşur. Ses, dikkat bile edilmeyen... O ana ait sesler. Mandora Madeni'nden gelip tepelerden aşağı inen, çayırlı bir düzlüğü geçip büyük tarlamızın kenarından ilerleyen, sonra tepeyi tırmanıp eve gelen telefon hatlarının geçtiği yere giderdik kardeşimle sık sık. Tellerin altında, kulağımız metal direkte oturur, uğultuları, tıkırtıları, rüzgârın tellerde söylediği deri

7. Afrika antilobu. (ç.n.)

şarkıları dinlerken tellere konan, kalkan, dengede duran, tekrar kalkan kuşları, küçük büyük yüzlerce kuşu, yalın kuşları veya gökkuşağı gibi, güneşin batışı gibi renkli kuşları seyrederdik; en güzelleri taklacılardı, mor, gri ve pembe kocaman balıkçıllar gibiydiler. Uzun otların içinde oturup dinler, gizlenip seyrederdik. Kulaklarımız seslere açılmış olduğu ve kuşları ve etraftaki başka hayvanları ürkütmemek adına sessiz durduğumuz için duyardık: Çiftlikteki faaliyetler her tarafta hayatın nasıl gittiğinin haberlerini verirdi bize. Evin altındaki büyük tarlada bir adam saban sürmekte, ağır, kırmızı toprakta gıcırdayarak ilerleyen saban demirini çeken öküzlere küfürler yağdırarak bağırır. İstasyona giden yolda, on altı öküzün çektiği yüklü araba gıcırtılarla inleyerek ilerler. Sürücünün kırbacı en öndeki öküzün boynuzlarında şaklar ve sadece onların anladığı dilden "hadi" der, öküzlerse hiç şüphesiz böğürerek direnirler, tekrar tekrar itiraz ederler; birbirlerine mi, arabacıya mı? Omuzlarıyla asılırlar. Kırbacın şaklaması şimşeğe benzer, sanki hava yırtılıyordur, yılan gibi kıvrılır kırbaç öküzlerin üstünde, ama değmeden. Arabacının sesi, bağırmaları, çığlıkları, konuşmaları, öküzlerin adeta birbirleriyle konuşmaları Banket istasyonuna doğru ağaçların arasında giderek azalır. Telefon tellerinin üzerinde kuşlar cıvıldaşıp şakır, bazen sanki metal direklerin uğultusuyla yarışıyorlarmış gibi olur ve uzak ağaçlardan orada gizlenmiş Afrika hindilerinin takırdamaları gelir. Rüzgâr sadece tellerde değil, otlarda da öter, eğer kuvvetli esiyorsa telleri titreştirir ve ıslıklar çaldırır, o zaman kuşlar kanatları pırpırlanarak ya da çırpıntılar içinde sürü halinde havalanırlar, ağaçlara doğru hızlanırlar ya da dönüp gelirler yeniden denemek için. Yerleşimden köpek havlamaları gelir. Bizimkiler yanımızda, otların içinde yatmaktadır dilleri dışarıda soluyarak, kenelerin, üstlerine tırmanmak için kaba tüylere doğru otlardan çıktığını görürüz; ara sıra burunlarını kaldırıp inler gibi bir sesle esnerler. Kuyrukları pat pat vurur veya kılların arasında pire veya kene avlarken dişleri takırdar. İstasyon yolundan bir araba ağır ağır, düzenli başka bir şeye hiç benzemeyen motor ve tekerlek sesleriyle gelmektedir. Yolun öbür tarafında yerfıstığı çıkartmak için çalışan adamlar, kaba nakaratıyla ötekileri güldüren ve otlar arasında çapalarını hızlandıran,

sonu gelmez bir ırgat şarkısı söylüyordur. Yerleşimden, birbirlerine çığıran kadınların sesleri duyulur, tiz ve net, sonra bir gülüş. Tepedeki evden saban demirinin sesi duyulur, çünkü artık öğle yemeği vakti gelmiştir. Çalışan adamlar çapalarını yere atıp, konuşup gülüşerek giderler. Otların içinde çekirgeler, yolun hemen karşısındaki ağaçlarda ise ağustos böcekleri şarkı söyler, ağaçların orada bir yerlerden el piyanosu da dediğimiz *mbira* sesi gelir, çünkü adamın biri, kendi kendine, hem çalıp hem yürümektedir. Çok çok uzaklarda, Huniyani Dağları'nın üstünde, gökyüzünün ortasında gri mor bulutların toplaştığı yerden hafif bir gök gürültüsü gelir, fakat henüz gün ortasındayızdır, bir ihtimal, yağmur gece gelecektir, *bush*un üstüne hışırdayarak yağıverecektir. Bu arada sıcak, yolun üstünden ve ambarın çatırtılar çıkaran sac çatısından titreşerek yükseliyordur.

Çok yukarılarda bir atmaca, dönüp duran diğerlerinden ayrılıp, yirmi metre ötemizde otların içinde bir şeye bakmaya gelir süzülerek. Köpekler başlarını kaldırırlar, atmaca onları görür, dönüp tellerin altından hızla geçer, kanatlarında rüzgâr hışırtılarıyla. Köpekler havlar iş olsun diye ve başlarını ön patilerinin üstüne bırakırlar.

Büyük *vlei*de[8] kumrular öter, yüzlercesi yaşıyordur orada; bu, diğer bütün her şeye uykulu bir eşlik ediştir.

Gong çalmıştır, birazdan yemek yenecektir, eve geri döneriz, kuşlar etrafımızda ötüşüyor, telefon telleri mırıldanıyordur.

1950'lerin sonunda BBC benden bir radyo oyunu istedi, ben de *bush* sesleri üstüne bir şey önerdim, çiftlikte, Banket istasyonunda kaydedilmesini. Trenin sesi bir zemin oluşturacaktı, hikâyeye bir çerçeve olacaktı trenin homurtuları, geliş gidişlerindeki uzun düdükler, frenlerin gıcırtısı. Vagonlar, istasyona gıcırdayarak girecek, öküzler susuzluklarını bastırarak sakince bekleyecek ve sonra ikişer ikişer, musluklarından şapırtılarla sular damlayan depoların oradaki yalaklara götürüleceklerdi. Dardagan'ın dükkânının verandasından ve zencilerin dükkânlarından *mbira* sesi yükselecekti, hem de teneke sesli, kurmalı gramofonda Caruso "Volga Kayıkçıları"nı veya "Toreadorun Valsi"ni söylüyor olacaktı. Öykü, seslerin içinde ve

8. İçinden su akan vadi. (ç.n.)

sesler tarafından anlatılacaktı; tren sesinin 'dış dünyadan haber' demek olduğu, çiftlik sesleri ve istasyon seslerinin insanların 'yaşam nefesleri' olduğunu anlatacaktı hikâye. Programlar, öyküler, oyunlar için fikirler doğar ve ölürler. Ama bunu gerçekleştirememiş olmaktan pişmanlık duyuyorum. Bugün artık var olmayan Afrika'nın seslerini kaydetmiş olacaktık.

8

Çocukluğuma egemen olan, çok eski, hatırlayabildiğimden de gerilerde, iki ana tema ya da eğilim var.

Bir tanesi, kendimi evimdeymiş gibi hissettiğim rüyalar dünyası. Neredeyse on yaşıma kadar, çoğunlukla kâbus biçimindeydiler. Bu, küçük çocuklar söz konusuyken, şaşılacak bir durum değil. Lakin benim bunlardan kurtulmak için törenlerim vardı. Kâbusların kökeninde günlük yaşantıdan bir kelime, bir cümle, bir ses, bir kokunun yer aldığını öğrenmiştim. Eğer bu heyecanlandırıcı an ya da nesnenin ince elenip sık dokunmadan uykunuza sızmasını önleyemezseniz size aman vermezlerdi. Bu düşmanlar silahsızlandırılabilirdi. Her gece uyumadan önce günün olaylarını düşünürdüm, kâbusa dönüşebilecek olanlarını. Duygu yüklü olayları kafamın içinde döndürür dururdum, hepsi zararsızlaşıp evcilleşene dek. Sanırım bu, insanları örümcek ve yılan korkularına alıştırmak için kullanılan tekniğin tıpkısı. Örümcekler bazen benim de kötü rüyalarımda yer alırdı, hayatımda zaten hep vardılar, hem de her yerde ve her zaman. Babamı çağırırdım çığlıklar atarak, üstüme atlamaya hazır olduğundan emin olduğum siyah boynuzlu canavarı veya duvar taklidi yapan açıklı koyulu, gri, kocaman avcı örümceği gelip odadan dışarı atsın diye. Babam hep gelirdi, ama söylenerek, "büyümelisin artık" diyerek. Fakat örümcekler ve yılanlar hiçbir şeydi. Hepsinden daha kötüsü babamın kendisiydi; niye olduğunu da biliyordum. Daha önceki yılların gıdıklamalarıydı sebep. Bu rüyalarda kocaman eller kaburgalarıma bastırıyor, sıkıştırıyordu, ben de çığlıklar içinde kıvranıyordum ve kalpsiz, haşin suratlar üstüme eğiliyordu, yüzlerin her zaman babamın yüzü olması gerekmiyordu, çünkü 'rüya yapıcı', ortalıkta yatan, amacına uygun malzemeyi kullanır: Bay Larter'ın yüzü veya tepenin arkasından Bay Macdonald'ınki. Bir de kuyu rüyası ile sopalı bir oğlan rüyası vardı nerden çıktığını bulamadığım. Diğer kâbuslar herke-

sinkiler gibiydi, basamakları düzleştiğinden aşağıya kaymanıza neden olan ya da boşlukta bitiverdiği için adımınızı atınca kendinizi sonsuzlukta bulduğunuz merdivenler; bu rüyaların kaynağı da küçükler yatakhanesine çıkan taş basamaklardı.

Fakat benim ilgimi çeken, bu rüyaların anlattıkları kurgular değil, daha ziyade onları temizlemeyi, tehlikesizleştirmeyi nasıl öğrendiğim: Günün olaylarının üzerlerinden tekrar tekrar böyle denetleyerek geçtikçe, hepsi sanki resimli bir kitabın sayfalarını giderek daha hızlı çeviriyormuşum gibi hem temizlenmiş hem de kısalmış oluyorlardı. Zamanı nasıl kısaltacağımı öğreniyordum, ama, günler gene sürünerek ilerliyordu, daha yıllarca da böyle olacaktı, fakat ben bütün günü sadece birkaç olaya indirgeyebiliyordum. Herkes gibi, ben de hayatım boyunca kâbuslar gördüm ama erişkinlikten sonra pek az. En kötüleri yedi, sekiz, dokuz, on yaşlarındakilerdi. Hatta hatırlayabildiğim kadarıyla daha da öncekiler.

Öbür tema, motif ya da... Hayır, bu kelimeler içinde süreklilik barındırıyor, bense burada, capcanlıyken ve her şeyin farkına varabiliyorken sanki birden gözünüze görüşünüzü netleştiren bir sıvı enjekte edilmiş gibi olduğunuz özel anlardan bahsediyorum.

Bu anların bir tanesi hepsine bedel.

Yalnız olduğum *bush*tan çıkıyorum ve annemle babamı evin önünde, yan yana iki iskemlede otururken görünce duruyorum. Bir nedenden, belki de *bush*ta düşündüklerimden dolayı, onları gayet açık –ama bir çocuğun gözünden– görüyorum: İki yaşlı insan, kırlaşmış ve yorgun. Henüz elliye varmamışlar. Bu yüzlerin ikisi de tedirgin, gergin, endişe dolu, büyük olasılıkla parasızlık yüzünden. Sigara dumanları içinde oturuyorlar, her yudumu sanki uyuşturucuymuş gibi içlerine çekip dumanı yavaş yavaş bırakıyorlar. Orada beraberce, birbirlerine yapışık gibi, fakirlikten ve daha da kötüsü, bambaşka geçmişlerinin derinliklerinden gelen gizli ve erişilemez gereksinimleri yüzünden öyleler. Bana tahammül edilmez, acıklı, dayanılmaz geliyorlar, çaresizliklerine katlanamıyorum. Orada dikiliyorum, korkunç, affetmez, katı bir çocuk olarak. "Ben böyle olmayacağım. Asla ama asla!" diyorum. "Onlara hiçbir zaman benzemeyeceğim. Öylece oturup sararmış parmaklarla sigara tutarak, iğrenç

dumanları ciğerlerime doldurmayacağım. Bu anı hatırla. Her zaman hatırla. Asla unutmana izin yok. Onlara sakın benzeme!" diyorum kendi kendime.

"Sakın tuzağa düşme" anlamında. Başka bir deyişle, insanlık durumunu, koşullar yüzünden saplanıp kalmayı yadsıyorum.

Bütün çocukluğumda böyle anlar mevcut, yaşamımın en güçlü etkileri.

Asla. Asla.

Sıra geldi manastırdan temalara. İlki yemekler üstüne olmak zorunda; yatılı okul hakkında yazıp da çocukların saplantılarından bahsetmezseniz olur mu hiç? Yemekler, pek çok okulunkinden iyiydi ama bize gene de korkunç geliyordu; ağır, yağlı ve bilmediğimiz tatlarla doluydular. O zamanların Alman köylü mutfağı. Unlu, katı, kimyon tohumlu çorbalar içiyorduk ve ardından da çoğunlukla hasta oluyorduk. Genellikle yağ çekmiş, panelenmiş koca et parçaları; içlerinde hamur köfteleri yüzen zengin türlüler yiyorduk. Aşçı rahibeler bize, özel günlerde, içlerinden yağlı kağıda sarılı tespihler ve haçlar gibi küçük kutsal nesneler çıkan bir çeşit yağa bulanmış gözlemeler yaparlardı. Hiç meyve ve salata vermezlerdi ve sebzeler de gene kimyon tadında çok pişmiş patates ve lahana olurdu. Bugün, bu beslenme şeklinden daha kötüsü olmadığı düşünülüyor. Biz ölmedik. Bu arada rahibeler bizi her yemekte ziyankârlığımız ve Tanrının nimetlerini hor gördüğümüz için azarlıyorlardı. Oysa şimdi anlıyorum çoğunlukla ağlamaklı seslerinin sebebini, aslında o yemeklerin onlar için ne ifade ettiğini. Hepsi, aç ailelerden geliyorlardı, ben daha manastırdan ayrılmadan, ekonomik çöküntü Almanya'da zaten kötü olan durumu daha da beter etmişti. Almanya'nın her tarafında aşevleri, yemek kuyrukları, yiyecek üstüne ayaklanmalar varken buradaki nankör ve kötü veletler... Tigger annesiyle babasını bu yiyecekler üstüne anlattıklarıyla gözleri yaşarana dek güldürerek eğlendiriyordu.

O yıllarda sesli filmler gelmeye başlamıştı ve rahibeler bu işten hiç hoşlanmasalar da veliler çocuklarının her şeyin en iyisini almasını istediğinden, yılan gibi uzun sıralarla, kahverengi alpaka tunikle rimiz ve sarı bluzlarımız, sarı ve kahverengi kurdeleli panama şap-

kalarımızla Bioscope'a gidiyorduk. *Rio Rita*'yı gördük. Al Jolson'un *Sonny Boy*'unu gördük. Zaman zaman, uzmanların çocukların gördükleri filmlerden etkilenmediklerini söylediklerini okuyorum. *Rio Rita*'dan sonra düzinelerle küçük kız, kollarında, bıyığıyla John Boles varmış gibi âşıkane hayallere dalmışlardı. Al Jolson'dan sonra, hasta ve ölmek üzere olan bebekler yüzünden, yoğun bir melankolik haz, rahibelerin cenazelerine yansımıştı. O zamanlar, şimdiki çocukların büyürken seyrettiği vahşet filmleri yoktu, ama görmüş olsaydık eğer, hiç şüphesiz 'cehennem ateşi' rahibesini öldürmeyi hayal ederdik. İnanıyorum ki, nasıl yapacağım üstüne bilgi verilmiş olsaydı ve fırsatım da olsaydı o kadını öldürürdüm, hem de 'hak etmişti' duygusuyla değil, zaten içinde kötülük ve öldürmeyi barındırdığı için. "Entelektüel kadar aptalı bulunmaz" derken tıpkı böylesi bir kurnaz aptallığından, deneyimlerle hiç ilgisi olmayan, kafadan bir mantık yürütüşten bahseden sanırım Orwell'di.

Caz da keşfedilmişti. Yemekhane masasının üzerindeki kurgulu taşınabilir bir gramofonda dinlediğim caz ile zamanımızın ikinci güçlü etkisine açıldım.

Bana gülümseyen mavi gökler,
Görmüyorum mavi göklerden başkasını.

Müzik öylesine hüzünlüydü ki yıllarca 'gri gökler' sandım.

Günbatımında kırmızı yelkenler
Deniz üstünde kırmızı yelkenler
Hüzün, hüzün, hüzün.

Bütün bu duygusallık içinde yüzerken, yemekhane bahçesinde, rahibelerin yaşıma göre bulmadığı, Shakespeare tarzı, tek perdelik, savaşan krallar ve kraliçelerle dolu, merak edenlerin gidip bakınca kayaların üstünde yatan yorgun bir oğlandan başkası olmadığını gördükleri Echo[1] üstüne, bir paragraftan daha uzun olmayan çok

1. Yankı. (ç.n.)

küçük bir parça yazdım. Anımsayabildiğim, o kendi halinin bilincinde 'yorgun oğlanın' derin ve zevkli mutsuzluğu. Annem, yaşıma uygun bulmadı. Ama sormak gerek: Küflü, feodal ortaçağ epikleri ve 'yorgun oğlan' benim yaşıma uygun değildi de, John Boles'un kollarındaki Bede Daniels ile Al Jolson'un yanaklarından akan metrelerce yaşlar mı uygundu?

Artık, on yaşında kocaman bir kızdım ve her türlü buhran için sahne hazırdı; okuldan çok geri kaldığım için özel derslerle hazırlandığım bir sınav da cabası. Büyük kızların yatakhanesindeydim artık ve yirmi dört yataklı o büyük odayı ve kanlı resimleri arkada bırakmıştım. Burası manastırın eski bölümüydü, antikalığa adaydı –en az otuz yıllıktı– hayaletleri de eksik değildi. Odalar küçük sayılırdı ve her yatak perdeyle ayrılmıştı, bu, rahibelerin bölümünde olduğu gibi her yatağın yanında uzun beyaz hayaller duruyor demekti. Beyaz pamuk perdelerin biz yataklara girdikten sonra çekilmesi gerekiyordu. Eğer Katolik isek, ellerimiz göğsümüzün üstünde kavuşturulmuş ve dudaklanmızda "Kutsal Ana, eğer uykuda ölmemi istiyorsan ruhumu yanına al..." duasıyla uyumamız gerekiyordu.

Yatakhaneye varmadan çok önce, korkmaya koşullanıyorduk. Her türlü hayalet için hazırlanıyorduk: Ölmüş rahibeler, ölmüş okul arkadaşları ve... Afrika'nın ortasındaki bir manastırın 15 Mart[2] ile ne ilgisi olabilirdi ki? Ama, kelimelerin fısıldanışı, çarşaflar içinde söylenen tekerleme türü laflar vb. çekiciydi. Orada hayatımda ilk ve son defa uykumda yürüdüm. Yıkanma yerleri yatak odalarından dik bir merdivenle inilen alt kattaydı, yatak sandığım lavabolara tırmanırken uyandım. Yukarıya, karanlıkta beyaz şekillerin parıldadığı yatakhaneye fırladım.

Annem her postayla mektup yolluyordu, on bir yaş üzeri sınavında başarılı olmam gerektiğini söyleyerek beni eğiten kadına da yazıyor ve telefon ediyordu. Tigger işi ele almıştı ve ben şaklabanlık yapıyordum. Bayan –yanlış hatırlamıyorsam– Baxter'a karşı şımarık ve hazır cevaptım. Daha sonra hayatta hep karşılaşacağım bir dış görünüşü vardı: Derli toplu, sarışın, çilli bir kadındı, sanırım bana es-

[2] Sezar'ın öldürüldüğü tarih. (ç.n.)

ki bir tanıdığı hatırlatıyordu, belki de Danimarkalı Bayan Taylor'ı. Neredeyse endişeden anlaşılmaz haldeki annemin mektuplarına neşeli, akıllı cevaplar veriyordum.

Ve sonra, kurtuluş; halka kurdu salgını hepimizi sardı. Kollarımızı, bacaklarımızı, kaşınan kızarmış daireler kaplamıştı. Sonra saçlarımız bitlendi; büyük yatakhanedeki kızların hepsi. Mashonaland'ın her tarafından veliler sökün ettiler ve kızlar okuldan alındı, ben de dahil. Kızının başında bit! Annem için daha büyük bir aşağılanma olamazdı. Hemşire olarak, kenar mahalle çocuklarının bitli saçlarıyla uğraşmıştı. Fakirlik ve pisliğin bitlenmeye sebep olduğunu biliyordu. Kafa derim bitlerle kaynıyordu. Aynaya baktığımda kaynaşmayı görüyordum ve sabah yastığımda bitler cirit atıyor oluyordu.

Yoksul Whitechapel'da da kullanmış olduğu gibi, gazyağıyla bitlerimden kurtardı beni. Saçlarım gazyağıyla taranıyor, bir havluyla sımsıkı sarılıyordu. Ve kısa sürede bitlerden eser kalmadı. Üstelik gaz, saçları gür ve parlak yapıyordu.

Bu böcekler ve pislik krizi oldukça önemli bir şeyden sonra geldi başıma: Katolikleşivermiştim. Bütün Protestan kızlar bunun bir noktadan sonra kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Ruhani rahibeler, kutsal sular, çanlar, Meryem Ana ve kardeş erkek okulu St. George'dan gelen rahiplerin yüzüklerle kaplı yağlı ellerini öptürmek için uzattıklarında titreşen küçük kızlara dönen rahibelerle boy ölçüşemezdi İngiliz Kilisesi'nin aklı başında yöntemleri. Rahibeler diz kırarken kızarıyorlardı ve biz küçük kızlar da –Protestan olanlar dahil, yalvar yakar katılma iznini koparmıştık– peşleri sıra kıkırdayıp kızarıyorduk.

Teslim oluşum ani ve toptan olmuştu. Daha doğrusu, eğer, yüzük öpmeleri, tütsülerin fiyakasını ve zikretme seslerini saymazsak öyle zannedilebilirdi. Ve bir de Rahibe Antonia'nın sevgi dolu iyi kalpliliğini; çünkü şimdi anlıyorum ki İngiliz Kilisesi'nden Katolikliğe değil, Rahibe Antonia'dan Meryem Ana'ya geçiyordum. Her boş saniyemi, yolun biraz altındaki Roma Katolik Kilisesi'nde geçiriyordum, bana o zamanlar yüksek gölgeler ve gizler içinde bir yer gibi geliyordu; ayrıca bir Meryem heykeli vardı ki, ona olan aşkımı kabul ettiğini göstersin diye yalvarıyordum ve gülümsediğini gördü-

güme kendimi ikna etmeye çalışıyordum. Kendimi kandırmayı başardım da. Ceketimin cebinde kutsal suyla dolu bir ilaç şişesi taşıyordum, Kutsal Yürek resminin ve Meryem'in heykelinin önünden her geçişimde haç çıkarmayı ve diz kırmayı deniyordum. O günlerin bu ateşi sanki âşık olmaya benziyordu; iyi bildiğim bir durum; cennette yüzüyor gibiydim, bu da beni dağınık ve aptal yapıyordu. Rahibeler cebimdeki suyu görünce telaşlandılar. Lütfen aileme bana hiç baskı yapılmamış olduğunu söyler miydim? Ne alakası var? Eğer 'Gerçek', heykeller, resimler, kutsal sular olarak etrafımızı sarmışsa baskı yapılmadığını nasıl söyleyebilirdik?

Tatilde eve gittim ve annem kutsal suyu ve yastığımın altındaki tespihi görünce azarlayarak parladı. Bir kapının çarpılması gibi, bu, annemi reddetmemin başlangıcı oldu. Beni birlikte evin önünde oturmaya çağırdı ve karşıma iskemlesini koyup Roma Katoliklerinin yaptığı kötülüklerin tarihçesine başladı. Engizisyon, diğerlerinin yanında baş yanlış olarak rol alıyordu, Katolik misyonerler eğittikleri Afrikalıları kendi dinlerine çekiyorlardı. Mantıksızlığın erdem olarak gösterilmesi diye gördüğüm şeyi artık soğuk bir lanetle dinliyordum. Bir nefeste dinden koptum; anneme, bütün söylediklerinin Protestanlar için de geçerli olduğunu, onların da Katolikleri yaktığını –tıpkı Katoliklerin de Protestanlara yaptığı gibi– söylerken 'cennet', mantığın kanatlarına binip benden kaçtı gitti. Manastırın kütüphanesindeki kahverengi paket kâğıdı kaplı kitaplarda kara büyünün tehlikelerine karşı uyarıların yanı sıra Protestanların yaptıkları kötülüklerin de hikâyeleri vardı. Ben tanrıtanımaz olmuştum ama asıl yaptığım, Katolik okulunda bir Protestan olmanın çelişkilerine, annemle babamın Katoliklerin beni kandırıp kandırmadığı konusundaki bitmeyen, endişeli sorularına son vermekti. Ve artık tatlı ve ilgisiz gülümseyişiyle Meryem'e olan acıklı aşkıma katlanamıyordum. Tanrıtanımaz olduğumu ilan eder etmez binlerce taraftar buldum hemen, çünkü tanrıtanımazlık o sıralar, dinde olduğu gibi kendini haklı görmek değilse bile, katı bir haklılıktı. O sırada bunu bilmiyordum ama aydınlanmanın bütün erdemlerinin mirasçısıydım ve sanki biliyormuşum gibi iyi bir vicdanla dindarları akıllarının zayıflığı ve ahlaki kokaklıkları yüzünden aşağılamaya başladım.

Beni hemen okuldan alabilirlerdi ama burs ve sınav meselesi vardı; dolayısıyla geri döndüm, ardından bitler ve halka kurdu sayesinde kurtulmak üzere. (Çünkü bunlar ruhumun tehlike altında olmasından daha önemli tartışmalardı.)

Hoşçakal manastır! Hoşçakalın rahibeler. Hoşçakal girmeyeceğim ve geçemeyeceğim sınav. Hoşçakalın, hoşçakalın. Dört uzun yıl dürülüp rafa kaldırıldı 'manastır' adı altında, rüyalar hariç yıllarca ziyaret edilmeden; çünkü orada acılar, üzüntü ve hep 'dört yıl' sözüyle anlatılıverilen o gri sonsuzlukların rahatsız edici inanılmazlığı vardı.

Bunu bugün söylüyor olsam da, ne kadar kolay, ne kadar rahat olmuştu ayrılışım; "İşte buraya kadar!", erken bir genç kızlığa başlarken annemle babama olan sıcak duygularım da kalmadı. Sonra dizanteri geldi başımıza, bağırsaklardaki –sanki gagalanıyor veya elle buruluyor gibi– sancılanmanın şiddetini, çekmemiş olanlar bilemez. Küçük kardeşim yakalandı dizanteriye ve inleyerek, haykırarak yattı. Babam yakalandı, eski bir asker gibi sabırla yattı. Ben yakalandım ve annem yakalandı, ama o hepimize bakıyordu, acı çektiğini belli etmedi. İyileşmeye başladığımda ağlamaklıydım, halsizleşmiştim ve "Gel beni kucağına al, gel sarıl bana!" diye yalvarıyordum anneme. Kıvranan çocuğu bağrına basmıştı ama zaten hali kalmamış kadıncağız birkaç dakikada bir çağrılıyordu. Özenle yanıma uzanıp bir kolunu, üstüne başımı koyabileyim diye uzatarak "Aman aman ne şamata" der ve uyurdu. Nefes almadan, yatıp düşünüyordum: "Belki uyanınca o..." Fakat yüzünden birkaç santim uzaktaydım ve acıyla, endişeyle gerilmiş olduğunu görüyordum. Ve sonra onun "Gel bana sarıl, gel sarıl bana" diye çağırdığımda, benimle dalga geçer gibi taklidimi yaptığını duydum ve Tigger da onu taklit etti hasta çocuğu ve arsızlıklarını alaya alarak: "Ay ay gel bana sarıl." "Gel bana sarıl" aile şakaları repertuarına dahil oldu ve beni, kendimi bu kadar kısa bir süre önce sevgi dilenirken hatırlama utancından kurtardı.

Ortaokula gidinceye kadar uzun aylar vardı önümde, *bush*'ta geçirilen aylar, çiftlikte geçirilen aylar, her gün yeni bir şey öğrendiğim aylar.

En güzeli, kuluçkaya yatan tavuklara bakmaktı. Sadece en büyük yumurtaları nasıl seçebileceğim, güvenli bir köşede saman do-

lu bir kutuya nasıl yerleştireceğim, bir tavuğun gurklamasını nasıl bekleyeceğim gösterilmişti bana. Sıcak havalarda neredeyse her gün bir tavuk gurk oluyordu. Seçtiğiniz tavuğa bir kaşık şeri verip onu bekleyen yumurtalara doğru götürerek de gurklatabiliyordunuz. Tavuk hazır olunca doğru yuvasına gidiyor, ayaklarını yumurtaların arasına nazikçe yerleştiriyordu. Büyük kutunun bir kenarına konulan bir teneke suya batırıyordu gagasını. Tüylerini kabartıyor ve hemen, elinizi gagalayabilecek hale geliveriyordu. Günde birkaç kez kontrol ediyordum; suyu var mı, halinden memnun mu? Bütün gün, bütün gece dehşet gözlerle etrafı kolaçan ederek orada oturmak zorunda olan tavuk için zaman nasıl bir şeydi? Günde bir kere yumurtaların üstünden kaldırıyorduk, bağırta bağırta; serptiğimiz yemleri yemeye, dolaşmaya, tüylü gerisinden kocaman tavuk kakaları dökmeye teşvik ediyorduk. Bu arada ben yumurtaları ılık suyla ıslatıyordum ki civcivler dışarı çıkacakları zaman kolay kırabilsinler. Tavuk koşup geri geliyordu beni gagalayarak. Böylece gün be gün yumurtalar ağırlaşıyordu. Yumurtaları döndürürken, beğenmediği bir tanesini gagasıyla yuvanın dışına itiveriyordu, ben de alıp *busha* doğru fırlatıyordum, çürümüş bir yumurtanın tok sesiyle patlıyordu. Büyük *Rhode Island* tavuklarının altına on dört on beş tane, siyah *australorp*ların[3], sanki kaç tane koyarsan koy alacak kadar büyük tüylü, mağaralar gibi olan altlarına ise daha fazla yumurta sığıyordu. Evin arkasından bazen vahşi gıdaklamalar ve gürültüler gelirdi, koşup baktığımda bir köpeğin fazla yaklaşmış olduğunu veya bir atmacanın yakındaki bir ağaçta oturduğunu görürdüm. Karanlıkta, bir farenin veya bir yılanın gizlice yaklaştığı olurdu. Bir seferinde tavuğu ölü, yumurtaları dağılmış ve soğuk bulmuştuk. Yılanın biri, iki üç yumurtayı götürmüştü. Bütün gece dolanan köpekler ve olan bitenden haberdar kediler iyi bir uyarı sistemiydi.

Nihayet on sekiz, on dokuz, yirmi gün geçince... Sıcak yumurtayı iki elimle tutup çatlak var mı diye inceler ya da kulağıma tutardım. İçindeki dönüşleri, kıpırtıları duyulurdu, sonra küçücük bir çöküntü, kabuğun üstünde giderek yıldız şeklinde açılan bir delik

[3] Afrika'ya özgü bir tavuk türü. (ç.n.)

ve gaganın sertleşmiş ucu görünüverirdi. Ve hemen sonra yumurta iki parçaya bölünür, zavallı ıslak ve çirkin küçük civciv fırlardı dışarı. Tıpkı bir kertenkele gibi görünürdü eğik kafası, beceriksiz kocaman ayaklarıyla; fakat birkaç dakika içinde kurur ve o sevimli halini alıverirdi; henüz yumurtadan çıkmamış olanlar annesinin altında, kabuklarının içinde dönüp dururken, o, annesinin tüylerinin yanına cik cik cikleyerek sığınırdı. Sevimli hali sadece birkaç gün sürer, büyürken haftalarca sıska ve uzun, sonra annesi gibi yakışıklı bir hayvan olurdu, yumurtlama ve kuluçkaya yatma yaşantısı başlardı; tabii horoz ise durum daha az parlaktı çünkü çoğu kendini tencerede bulurdu. Oldukça büyük bir kanatlı sürüsüne bir iki horoz yeter de artardı bile.

Doğanın hassas zamanlamasını öğreniyordum. Eğer gelişme döneminde bir aksama olursa, eğer bir nedenden yumurtalar soğursa işte o zaman civciv yok demekti, sadece kokmuş yumurtalar... Üç hafta şarttı, yirmi bir gün. Kek pişirmede olduğu gibi, zamanlama her şey demekti.

Çok hassas ve gizemli zamanlamalar *bush*ta bizimkine paralel yaşamları da düzenliyordu. Güneşin batışından hemen sonra, karanlığın içinden bir pervane böceği çıkıp gelir, pencerenin birindeki tellere yerleşirdi her gece. Parmağımı şerbete batırıp teldeki bir delikten çıkarınca pervane gelip üstüne çıkardı, yumuşak bacaklarıyla sarılarak ve dakikalarca, belki yarım saat, ziyafetin tadını çıkararak. Tüylü antenleriyle kocaman, kahverengi, harika bir pervane. Sonra alıp başını gider, *bush*taki yaşantısına dönerdi. Her akşam kalbimi sevgi ve şükranla hızlandıran bir ziyaretçi. Pencereden gelen sarı ışıkta, kanatlarının karaltısının belirmesini beklerdim. Sonra... birden, pervane gelmez oluverdi; şu veya bu nedenden ömrü tükenmişti.

Bazen de bütün aile evin önünde oturur, yıldızların yaşantısını seyreder, kayan yıldızların çizgilerinin belirmesini beklerdik. O zaman *bush*, canlılığıyla bizi sarar ve ev, o büyük gökyüzünün altında, arka planda kalıp küçülürdü. Diğer binalardan davul, bazen insan sesleri gelirdi. Eğer mevsim kuru ise, tepelerde ve kayalıklarda, karanlıkta uzun, parlak zincirler gibi ateşler yanardı. Eğer mevsim ya-

gışlıysa, gök şimşeklerle yanıp söner veya aydınlanıverirdi. Tek tek anılar var: Koodoo, pervane, veya yemek odasına girip bir kitaplığın arkasından çıkartmak zorunda kaldığımız kobra gibi; ama yıllar ve yıllar boyunca geceler var. "İskemlelerimizi dışarı çıkaralım mı?" diye sorardı babam. "Unutma, yatmaya gidecekler" derdi annem. Ama bir kez ayın ve yıldızların altına çıkınca, yatak meselesi önemini yitirirdi. Kardeşim iskemlesinde uyuyakalır, uyandırılınca gözlerini ovuşturarak ve esneyerek odasına giderdi. Bazen, yatmaya gönderildikten sonra, karanlıkta evin kenarından dolanır, ellerim köpeklerin başında, sessiz olmalarını söyler, alçak iskemlelerinde geceyi seyreden, yanıp sönen ve tekrar tekrar kırmızılaşan sigaralarını tüttüren annemle babamı izlerdim. *Bush* ve hayvanlar yüzünden, çobanaldatanlar ve baykuşlar yüzünden alçak seslerle konuşurlardı. "Tanrım, moruk," diye patlardı babam, heyecanlı ve inanamaz bir tonla, "işte bunlar değil mi her şeyi katlanılır yapan?"

"Sanırım" diye onaylar ama içini de çekerdi annem.

Bu tatillerde araba kullanmayı öğrendim, çünkü babam sakat bacağı yüzünden hiç hoşlanmıyordu bu işten, kardeşim de her zaman orada olmuyordu. On bir yaşındaydım. Çiftliklerdeki, kızlar değil ama, bütün oğlanlar araba kullanıyordu. On on bir yaşında bir oğlan bir saban parçası, bir çuval un veya armağan olarak götürdüğü meyvelerle başka bir çiftliğe gider ve Banket'teki kamptan bir polis, atının veya motosikletinin üstünde yolda yanından geçecek olsa aldırmazdı. Herkes bilirdi ki çiftçilerin oğulları çoğunlukla babalarının yardımcısıdır.

Babam daha hastalanmamıştı ve umut, aileyi neşeli tutuyordu. Mısır ya da tütün olmasa bile –çünkü tütün beklenilenin altında kalmıştı– yetiştirdiklerimizden birinin fiyatı mutlaka, savaş sırasında mısıra olduğu gibi, aniden fırlayacaktı. Ayçiçekleri ve yerfıstığı, darı ve pamuk; bunlardan biri mutlaka tutacaktı. Bu arada babam, "kuşlar ve hayvanlar için üretiyorum" diye homurdanıyordu. Ayçiçekleri olgunlaştığında büyük kuşlar, parlak siyah çekirdekleri pençeleriyle etrafa saçıyorlardı ve o kocaman eğik kafaların her birinin üstünde, sıkı sıraların arasında diş diş boşluklar oluyordu. Küçük kuşlar darıların üstünde aşağı yukarı dolanıyorlardı sürüler halinde.

Domuzlar yerfıstıklarını kazıp çıkarıyorlardı. Önemi yoktu bunların, talih nasılsa dönecekti. Ani şanslar, piyangolar veya her zaman görülebilen bir iki tanenin yerine, birkaç santim kalınlığında altın tozları sergileyen bir leğen; talihin nimetleri aile sohbetlerinin baş konusu halini almamıştı henüz ama pek yakında o da olacaktı. Ben dinlememeyi öğrenmiştim, kardeşim de öyle. Konuşmalar gerçek hayatın başlayacağı 'Vatana, İngiltere'ye dönüş' üstüne olmaya başlayınca birbirimize bakıp gülümsüyorduk. Bu arada orada ekonomik kriz daha da kötüleşirken, burada da derinleşiyordu; bir deri bir kemik, endişeli beyaz adamlar iş aramak için yürüyerek çiftliklere geliyordu ya da çocuklara bakmak için veya bir haftalığına gelip dikişleri dikmek için yalvaran kadınların mektupları çıkıyordu postadan. Bu ziyaretçilerin ve mektup sahiplerinin hepsi paçavralar düzeyinde yoksuldu. Bir ekonomik krizin ortasında nasıl İngiltere'ye gidebilirdik? Saçmaydı ve bunu biliyorduk. Ama bu, insanı hayal kurmaktan alıkoyamazdı. Annem ve babam yüksek sesle memleket hayalleri kuruyorlardı, Harry ve ben gülümseyerek *busha* sığınıyorduk.

Yoksulluk, kredi alamayacağınız anlamına gelir. Oysa bütün çiftçiler Toprak Bankası kredileriyle yaşıyorlardı. Salisbury'ye inince, Toprak Bankası'na gidiyorduk arabayla, sıcak arka koltukta biz çocuklar saatlerce –sonsuzluk gibi– kıvranarak beklerken, annemle babam bir başka kredi pazarlığı için giriyorlardı içeri. Çiftçilik yapmaya sadece bu krediler yenilendiği, aşağı çekildiği, sonra tekrar eski seviyesini bulduğu için devam edebiliyorduk. Beyaz çiftçiler, 'beyaz uygarlığı' diğer bütün yerleşmecilerden daha çok temsil ediyorlardı ve kredi alamamak için ancak çok kötü çiftçiler olmaları gerekiyordu. Yerleşmecilerden çok azının anaparası vardı. Babam asıl sermayesinin siperler ve kayıp bacağı olduğunu söylerdi: Beraberinde getirdiği 1000 poundun erimesi pek uzun sürmemişti. "Ancak onlar bir savaş malulünü iflas ettirmeden önce iki kere düşünmek zorundalar" derdi.

Yoksulluk, Banket'teki dükkâna, Dardagan'a hep borçlu olmak demekti. Annem gereksiz bir şey, mesela İngiliz reçeli aldığında babamın itiraz etmesi demekti. Noel'de Dardagan'dan, Larterlar gibi zengin çiftçilere bir şişe viski ve kutu kutu çikolatalar giderken, bi-

ze hediye olarak bir şişe şeri ile bir kutu bayat bisküvi gelmesi demekti. Yoksulluk demek, giydiğimiz her şeyi, babamın *bush*ta giydiği gömlekler dahil, annemin dikmesi demekti; ayakkabılar memleketten gelen kataloglardan ısmarlanıyordu: Lilley & Skinner, Dolcis... Çocuklar *veldschoen* giyiyordu. Yoksul olmak demek, evcek oldukça çok tükettiğimiz, aspirin ya da şimdiki vitaminler ayarında, o günlerde yaygın olan Phospherine veya Parish's Chemical Food gibi ilaçları, on misli pahalı marka adları yerine, sayılarla belirtildiği bir katalogdan ısmarlamak demekti. Yoksulluk içinde yaşamamıza karşın, iklimden ötürü gene de şanslı olduğumuzu biliyordum. Manastırdan bir arkadaşımla, Mona ile, velimden alınmış olduğu kuşkulu bir izinle bir gün için dışarı çıktığımda, mutsuz ve palavracı bir adam olan babası, bizi barların dışında bırakıp içeri bir tek daha içmeye gidiyor, geri gelip "Burada mısınız benim kızlarım" diyip sallanarak geri gelmek üzere gene gidiyordu, şakacı ama mutsuz. Gerçek yoksulluk buydu ve ben bunun farkındaydım. Mona onun işten çıkartıldığını söylüyor ve "Keşke bu kadar içmese, çünkü yiyecek faturalarını bile ödeyemiyoruz" deyip duruyordu.

Yoksulluk, evin hızla kötüleşen bakımsızlığıydı. Piyano, İran halıları, bakır leğen ve ibrikler, gümüşler, resimler şimdiden, başka bir eve, başka bir dünyaya ait hale gelmişti.

1930'ların ilk yıllarında, çiftlik verandalarındaki konuşmalar ekonomik kriz, düşen fiyatlar, kötü zamanlar, iflaslar üzerineydi. Fakat çevremizdeki çiftçilerden biri bile iflas etmedi. Bazılarının tarlaları hâlâ, çok daha şık ve büyütülmüş de olsa, aynı evlerde, 'ileri teknoloji' adıyla çiftçiliğe devam ediyorlar. Banket ileri teknoloji bölgesi olmuş.

Çocukluğumuz boyunca Harry ve ben, yürüyerek veya bisikletimizle, yerleşimde ev ziyaretleri yaptık. Bize en yakın Matthewslardı, evleri bizimkinden görünüyordu. Büyük Bob Matthews, küçük Bayan Matthews ve Bobby Matthews; o, bizden çok daha büyüktü ve tatillerde babasına yardım etmeye başlamıştı bile. Çiftlik bölgelerinde, yanında yörende kimin yaşadığını seçemeyeceğin için birini sevip sevmemek olamazdı, herkesle iyi geçinmek zorundaydın, 'alver'ler nedeniyle hayatlarınız iç içe geçiyordu. Fakat gerçek şuydu

ki, bizimkiler Büyük Bob'u sevmiyorlardı. Biz çocuklar da öyle; küçük Bayan Matthews'u seviyorduk, telefon eder bizi çaya çağırırdı, İskoç usulü, en az yirmi çeşit yiyecek: Kekler, bisküviler, poğaçalar, kurabiyeler, gözlemeler; hepsi büyük bir ziyafete yetecek çoklukta olurdu. Erkekleri tarlada, kendisi de evde hep yalnızdı. Pek çok çiftçi karısı gibi tek başına ve yalnız... Fakat biz bunu göremiyorduk, bize "biraz daha kalın" diye yalvarmalarını, "bu kadar erkenden gitmek zorunda mısınız, yarın gene gelin" demelerini sadece kibarlık sanıyorduk. Yumuşak İskoç şivesiyle konuşuyor konuşuyor, hiç durmadan, İskoçya'da uzaklarda kalan bir kızlıktan bahsediyordu, devriye polisliği yapan Büyük Bob'la nasıl tanıştığını, nasıl evlendiğini anlatıyordu; biz de dinliyorduk, şimdi bile duyabiliyorum büyüsünü, fakat anlattıkları bize çok uzaktı. Ve kısa süre sonra, telefon ettiğinde bahaneler yaratmaya başlamıştık.

Whiteheadler Mandora Madeni'nden çoktan ayrılmışlardı. Nereye? Bilen var mıydı? Aldıran? İnsanlar geliyor ve gidiyorlardı. Harry ve benim, maden dibeklerini çalışırken görmek için gittiğimiz madende yeni bir müdür vardı. Cevher, balçığın içinde savaklarda yıkanıyordu. Yerleşimin her tarafından toplanmış örnek maden cevheri keseklerinin durduğu bir rafıyla maden ofisinin bulunduğu sıcak, tozlu, asit kokulu bir yer. Harry ve ben bulduğumuz bazı parçaları götürüyorduk, "Hayır bunlar aptal altını sadece, pirit" veya "Hiç de kötü bir kaya parçası değil. Oradaki, içindeki gerçek bir altın zerresi. Babanıza söyleyin oradan örnek alsın" türü yanıtlar alıyorduk.

Madenden biraz ilerde MacDonaldların evi vardı. Üç çocukları vardı; biri Norah'tı. Kız kıza bir şeyler yapardık, birbirimizin elbiselerini giyer, yeni yemekler öğrenirdik.

İhtiyar McAuley, Ayreshire madenini işletiyordu. *The Antheap* adlı hikâyeme koydum onu. Hikâyede, onun hakkındaki hiçbir şey uydurulmuş değil, fakat müdür ve karısı başka bir bölgedeki başka bir madenden transfer edildiler, ayyaş bir küçük işçi ve onu itip kakan müdürün karısı bana anlatılmış bir hikâyeydi. Bay McAuley yalnızdı ama yerleşimde melez çocukları vardı. Bizim orada olmamıza bayılıyordu. Evi, iki odalı, teneke çatılı, aşırı sıcak bir kulübeydi.

Haşlanmış, yağlı sığır etleri ve patatesle besleniyordu. Çok zengin bir adamdı. Yatağının başında *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (*All Quiet On the Western Front*) duruyordu korkunç yerlerin altı çizilmiş olarak. Babam, işçilerini kandırıyor, her yerden gelen suçluları işe alıyor ve kendi piçlerine sahip olmuyor diye Bay MacAuley'i hiç beğenmiyordu. Ama bu, iki adamın oturup saatlerce siperlerden konuşmayacakları anlamına gelmiyordu.

Yerleşimin öbür zengini Bay Muirhead'di, Avusturalyalı bir tesisatçı; Güney Rodezya'ya gezgin ruhlu olduğu için gelmiş ve daha sonra Salisbury yakınlarındaki, Salisbury-Umtali arasındaki demiryolunun geçtiği toprakları satın almıştı. Banket'te bir çiftlik aldı ve MacDonaldları tuttu işletsinler diye. Vejeteryandı, sadece ekmek ve haşlanmış sebze yiyordu. İncil ve sağlık dergileri okuyordu. Doksan yaşındaydı ama küçük tuğla kulübesinin ondülin sac çatısının üstüne çıkıp olukları kendi tamir ediyordu. Bir de sıtmaya tutuluyordu sık sık, çünkü ilaç içmeye inanmıyordu ve annem *bush*u yayan geçip ona bakmaya gidiyordu. Geçtiği yerde Harry ve benim sık sık gördüğümüz bir çift sarı kobra yaşıyordu. Bağa saplı bez çantasının içine, münasebetsiz yılanları bertaraf etmekte kullanmak üzere babamın revolverini yerleştirip oradan geçmeyi sürdürdü. Çöp sepetindeki açılmamış zarfların içinde çekler bulunca "Bu paraya ihtiyacınız yoksa Bay Muirhead size yardım derneklerinin bir listesini verebilirim" diye paylıyordu adamı. O da "Kirli para onlar, Bayan Tayler!" diye bağırıyordu anneme, "Kirli onlar kirli, Kitap öyle söylüyor." Bay Muirhead'e bakmak Bayan MacDonald'ın işiydi ama o tembeldi ve zaten aile Bay Muirhead'in verdiği ücretten gece gündüz yakınıyordu. Annem, Bayan MacDonald'a "Eğer Bay Muirhead'e iyi davranırsan belki o da sana iyi davranır" diye öneride bulunuyordu. Fakat Bayan MacDonald kendini onun lazımlıklarını dökerek alçaltmak niyetinde değildi, hele de bu ücretlerle. Bay Muirhead'in bir *bo*yu yoktu, özgürlüğünü seviyordu. İçinden çıkılmaz bir durumdu. Bu arada MacDonaldlar annemin vasiyette hatırlanmayı umduğu için Bay Muirhead'i pohpohladığını söylüyorlardı. Yoksa niye yapsındı bunları? Bay Muirhead yerleşimin ilk Packardlarından birini satın aldı; direksiyonun içinden bakan küçücük cüce gibi bir adam,

Salisbury'ye jet gibi dalıyordu. Bazen babam da onun arabasına biniyor, kaba toprak yolda saatte seksen mille uçtuğunda itiraz ederek söyleniyordu Bay Muirhead'e. "Vaktim gelince iyi Tanrıma kavuşacağım!" diye bağırıyordu Bay Muirhead, sağırdı. "Sizin vaktiniz gelmiş olabilir ama ya benimki?" diye bağırarak yanıtlıyordu babam.

Bay McAuley'in aksine, Bay Muirhead biz çocukların, kirli masasına oturup çay içerek ahbaplık etmeye gelmesine pek sevinmiyordu. Küçük gri gözleri bize şüpheyle bakıyordu. "Bayan Tayler ne gönderdi, gösterin, gösterin bana!" Çünkü annem, zengin bahçesinden sebzeler hatta çiçekler gönderiyordu ona. Ama Bay Muirhead çiçeklerin ne işe yaradığını anlamıyordu.

Doddların çiftliği Banket istasyonunun yakınındaydı ve dört oğulları vardı. Bayan Dodd, Bayan Matthews gibi arkadaş canlısı küçük bir kadındı, ancak Bay Dodd zayıf, filozof kılıklı, iyi kalpli bir adamdı, çiftliğinin her tarafına oğullarıyla birlikte gidiyordu, yardımcılarının tamamı altı yaşından başlıyordu. Bayan Dodd kız çocuk istemişti ama Bay Dodd dördüncüde "Bak güzelim, bu kadar yeter, daha fazlasına bakamayız" demişti. Birlikte ziyarete gittiğimizde Harry, hemen tamamı erkeklerden oluşan bu çeteye katılıyordu, ama ben bazen yalnız da gidiyordum, Bayan Dodd'la verandada oturmaya; o da bana yaptıklarımı soruyor, nazikçe gülümseyip iç geçiriyor ve "Bir tane daha reçelli tart, hadi, bir parça daha kek" diye ısrar ediyordu.

Colbornelar da istasyona yakındılar. Bayan Colborne çok zayıf, ciddi, kuru ve zeki bir kadındı, dediğine göre babamın içine Tanrı korkusu salıyordu. Kendi kocasını kesinlikle korkutuyordu; kocası şişko ve aptal bir tipti ve şakaya vurarak kendini koruyordu. Annem ölene kadar Bayan Colborne'la ikisi arkadaşlık ettiler, yaşantıları yeteneklerini kullanmalarına izin vermemiş iki zeki kadın... Anne Colborne'un benim arkadaşım olması gerekiyordu, Dick'le Harry'nin olduğu gibi, ama o kibar, küçük ve ezik bir kızdı. Bütün o boyun eğmelerin arkasında yaşadığına inandığım ürkmüş küçük kızla Tigger maskesinin arkasına saklanan üzgün küçük kız karşılaşsalar, belki de pek iyi anlaşabilirlerdi.

Colbornelarla kitap ve dergi değiş tokuşu yapıyorduk.

İki aile, bütün günü birlikte geçirmeye gerek duyacak kadar birbirlerinden uzaktı. "Gelin gündüz oturalım, akşam da yemeğe kalırsınız" merasimi.

Livingstonelar, tahta bacağıyla Yüzbaşı Livingstone, karısı Bayan Livingstone ve oğlu 'Küçük Bey' Livingstone'dan oluşuyordu. Güzel, yabanıl bir manzaraya karşı kristal gibi ışıltılar saçan, uçsuz bucaksız Umvukwes'e bakan büyük, taş bir evde oturuyorlardı. Onları donuk ve yavaş yapan görünmez, gri bir zarın içindeki ince havayı soluyarak yaşayan, bastırılmış, kibar üç insan. İngiliz. Annemin arzuladığı 'iyi' İngilizlerdendiler ama fazla iyiydiler. Oğullarını değil ama adamla kadını, *The De Wets Come To Kloof Grange* adlı hikâyemde kullandım.

Shattocklar, birbirlerine begonvillerle kaplı pergolalarla bağlanmış altı tane *rondaavel*den oluşan bir evde, yukarılarda yağmur yağdığında suyun gümbürdeyerek geldiği derin kayalık bir nehrin kenarında oturuyorlardı. Evin her tarafında, boğulan bebeğin resimleri vardı. Ailenin şanssızlık listesi kabarıktı. İki oğul vardı: Jim ve Nick. Nick, anne babasının söyleyip durduğu gibi, bir melek kadar güzeldi ve tıpkı boğulan kardeşine benziyordu. Daha sonra savaşta öldü. Leonard Shattock –güneşten kavrulmuş, uzun boylu, zayıf, durmak bilmez bir enerji– aniden, *bilharzia*dan ölüverdi. Nancy Shattock İngiltere'ye gidip bir tefekkür tarikatında rahibe oldu. Jim'e iki yıl kadar delicesine âşık oldum. Dördümüzün nehrin oradaki *kopje*lerin altından üstünden dolanarak geçirdiğimiz bir sabah, Jim tam önümde durup kocaman gri gözlerini benimkine dikti, nazikçe, kasıtlı olarak ve yavaşça, henüz daha yeni bilincinde olduğum taze sol göğsümün üstündeki kumaştan bir tutam ot tohumu aldı; ben de bu arada kendimi ona bakmaya ve nefes almamaya zorladım; hayatımda böylesine erotik bir an daha yaşadığım çok nadirdir.

Bütün günü geçirdikten sonra sıra, geceleyin hayvanlarla dolu olan *bush*un içinden eski Overland'le eve dönmeye geliyordu. Birkaç dakikada bir durmak zorunda kalıyorduk, çünkü yoldan sarı ya da yeşil gözler bize bakıyordu ve hayvan dönüp de *bush*ta kaybolunca sanki farlar sönmüş gibi oluyordu, *duiker*, *bush* geyiği, *koodoo*, ya-

ban kedisi... Ya da yol kenarındaki bir ağaç sanki yeşil fenerlerle donatılmış gibi yanıyordu ve dallarında asılı *'bush* maymunları', bizim geçip gitmemizi seyrediyorlardı. Bir seferinde zebralar gördüm. Zebraların bölgeyi terk etmiş olmaları gerekiyordu ve ben "Durun, bir zebra" dediğimde, "Saçmalama" dediler. Aslında bal gibi de zebraydılar, arabanın ışıkları vurdukça çizgileri parlıyordu. Büyük olasılıkla yeni çiftliklerden uzaklaşmak için, kuzeye doğru geçip gidiyorlardı. 1992'de *bush*ta dikiliyordum ve ayaklarımın dibinde fil pislikleri vardı. "A, evet, bir süre önce buradan geçtiler. Kuraklık, biliyorsunuz."

Watkinsler, bisiklet mesafesinde oturuyordu. Zayıf, kararlı, ayakta kalmak için savaşan, siyaha yakın, kavrulmuş bir adam daha. Bayan Watkins zayıf, saman sarısı saçlı, mavi gözleri iman gücüyle parlayan bir Christian Scientist'ti.[4] Boyuna düşük yapıyordu. Bay Watkins endişeden çıldırmış olarak her telefon ettiğinde annem gidiyor ve hastayı kan kaybından ölmek üzere ve ilaçları reddederken buluyordu. Hemşire McVeagh saçmalığa gelemezdi, onu hemen arabaya bindirip Sinoia'daki hastanenin yolunu tutuyordu. Orada hayatı kurtuluyor ve evine geri dönüyordu, solgun ve kansız. Dördü bizim sundurmada oturuyordu. Annem sabırlı ama iğneleyici, babam ikircikli, Lyall Watkins üzüntüden mahvolmuş ve Bayan Watkins şiddetle suçlayarak. "Yapmamalıydınız, yapmamalıydınız, bu benim dinime aykırı!" "Ama tatlım bak yaşıyorsun, o zaman yaşamazdın" diyor mantık timsali annem. "Evet, ölebilirdin, o zaman bebeğimize ne olurdu?" diyor kocası. Bu sahne defalarca yinelendi. *Türkü Söylüyor Otlar*'da (*The Grass is Singing*) Mary Turner'in saçlarında kullandım o kuru, saman sarısı saçları.

En iyi hatırladığım komşular, dört mil ötede oturan Larterlardı Cyril Larterlar; bir de ağabeyi vardı. Cyril Larter kısa boylu, güçlü, fırça saçlı bir adamdı, soğuk mavi gözleri vardı ve alaycı bir gülümseme ile dişleri hep meydanda olurdu. Beni korkuturdu. Yerleşimde zaten diğer çiftçilerin hiçbiri yumuşaklıklarıyla ünlü değildi ama o kendi yerlilerine karşı en acımasız olandı ve bununla gurur duyar-

4. Tanrıdan ve İsa'dan aldıkları güçle insanları iyileştirebildiklerine inanan Hıristiyan topluluğu. (ç.n.)

dı. Amelelerini kullanmadaki yeteneğini göstermek için, soğuk gözleri tepkileri kollarken anlatacağı bir hikâyesi mutlaka olurdu. Evdeki uşağı bütün bir gün bağlayıp sabun hırsızlığını yapanın o olduğunu itiraf ettirene kadar döven, adamın, kanuna göre bir ameleye ancak polislerin dayak atabileceğini söylemesi üzerine onu arabasına bağlayıp Sinoia'daki karakola kadar koşturan oydu. Babamı şoke etmek için hep böyle hikâyeler anlatıyor sonra da sırıtarak başını çeviriyordu. Bir *sjambok*,[5] o gün için bile geçmişte kalmış sayılabilecek kösele bir kırbaç taşıyordu. Cyril Larter tam bir 'tip', bir 'cins', bir türdü. Bütün Güney Afrika'da çiftliklere, madenlere dağılmışlardı. Kendi kendilerini, siyah işçilerine karşı sertlikleriyle tanımlıyorlardı. Utanmak akıllarına gelmiyordu. Ücretlerini ödemek, kanunlara uymak söz konusu olduğunda adaletli davranabilirlerdi, ya da adaletsiz de olabilirlerdi. Ama acımasızdılar. Belki de kendi çocukluk deneyimleri yüzünden böyleydiler. Bu, yalnızca Britanyalı değil Avrupalı bir türdü.

Bayan Larter nazik, iyi kalpli bir kadındı ve annemle geçinemediğimi gördüğü için beni günlerce yatıya çağırıyordu. Bana kocaman bir oda verip hiç içeri gelmiyordu. Annem çocukların da mahremiyete gerek duyduğunu anlamıyordu. Günün ve gecenin her saatinde, merakından değil, bir şey yapmaya gitmekte olduğu için odama dalardı. Kaşlarını çatarak, aklına aşırı yüklü ajandasından bir şey geliverdiği için, odanın ortasında duruverirdi. Duvardaki lambanın gazı var mıydı? Mumun yanında kibritler? O gün donumu değiştirmiş miydim? Boş yatağın üstünden elbiseleri alır, inceler, eleştiren gözlerini boynuma, ellerime diker, "Mum ışığında okuyarak gözlerini bozacaksın" der, peşinde kaygının cinleri, perileri, yürür giderdi.

Bayan Larter'la verandada otururken bana ne okuduğumu sorardı imrenerek, öğrenim görmemişti ama eğitimli olmuş olmayı isterdi. Bana yaşıma uygun elbiseler dikerdi. Büyük bendin sularında arka üstü yatıp saatlerce su kuşlarının yanımda dalgalarla oynaşmasını, gökteki atmacaları seyrederdim de bana bir şey demezdi, "Zaten *bilharzia* durgun değil akan suda olur" diye de bana güvence verir-

5. Gergedan derisinden kamçı. (ç.n.)

di. Çılgına döneceğini bildiği için anneme de söylemezdi. Sonuna kadar merhametliydi. Mutsuz çocukların, gençlerin Alice Larter gibi bir tane bile arkadaşları olsa, bu onların ayakta kalmalarına yetebilir. Evet o da yalnızdı; nasıl olmasındı: kaba bir adamla yaşayan nazik bir kadın.

Cyril Larterlardan bir iki mil ötede Lattyler yaşıyordu. Uzun ince bir yaratıktı kadın, moda dergilerindeki modeller gibi. Yepyeni, kendi diktiği, uzun, bol, narin elbiseler giyerdi. Çoğunlukla karpuz kolluydular, yarısı elbisenin kumaşından yarısı organzeden; şeffaf, kolalı, renkli bir balon içinde büyüleyici güzellikte bir kol sergileniyordu. Bizim çiftçileri ve karılarını sönük ve demode bulduğuna şüphe yok, ama harika partiler veriyor ve adını bile duymadığımız yemekler sunuyordu. Küçük bir bebeği vardı ve bu yüzden de oradan ayrılamıyordum. Bebeği, ölecek kadar seviyordum, öylece sarılıp tutmayı istiyordum hep, sanki sil baştan benim bebek kardeşimdi; kendi bebeğimmiş gibi değil, hiç değil. Bu bebekle ilgili anılarımdan bebek kardeşim Harry'ye olan tutkumun gücünü çıkartabiliyorum. Bütün hayatım boyunca öyle zamanlar oldu ki kollarım özlemle bir bebeği tutmak için ağrıdı, bu kollar küçük bir kızın bebek kardeşini özleyen kollarıydı. Büyümüş Harry eski yakınlığımızı hatırlamıyor.

Latty çiftliği bahtsızdı. Bebeğin abisi olan güzel küçük oğlan şeker hastasıydı. "Her an ölebilir!" diye her çiftliğe telefon ederek ağlıyordu bayan Latty, sanki bir yerde birisi bir çare bulabilirmiş gibi. İnsülini keşfetmelerinden hemen önceydi ve çocuk gerçekten de öldü. Hemen arkasından Bay Latty de öldü, sanırım karasu humması ndan. Bayan Latty İngiltere'ye, memleketine döndü.

Yaşamımın bu döneminden *Old John's Place*, *The New Man* ve *Getting off the Attitude* hikâyeleri çıktı.

Bütün bu birbirinden farklı, ortak noktaları yok denecek kadar az insanlar, yerleşimdeki işleri, verandalardan, sosyologların gayri resmî yollar dedikleri biçimde hallediyorlardı, çünkü bir komşunun çitlerde sorun yaratmasını veya *bush*taki bir yangının verdiği hasarı görüşmek üzere toplantı yapıldığını, tartışmak için toplanıldığını hiç hatırlamıyorum. Karşılaştıklarında, ya da telefonda, politika

da konuşulurdu ve konu ya yerli sorunu ya da 'Şirket' yani Lonrho olurdu. 'Şirket'in çiftlikleri ve maden ocakları vardı, büyük işletmeleri temsil ediyordu ve sosyalistlerle aynı fikirleri paylaştıklarını duysalar şaşıracak olan yurttaşlar ondan nefret ediyordu. Güney Rodezya'nın bir ucundan öbürüne her an, bu başlıkların biri ya da öbürü veya her ikisi de tartışılıyor olurdu. Ayrıca sık sık politik halk toplantıları olurdu ve yerleşim bunlara bütün gücüyle katılırdı. Banket Konağı yeterince büyük değildi. Onun için misafir politikacı, Dardagan'ın verandasının önünde, petrol kutularından kurulmuş bir platform üstünde, onu dinlemek için dikilen iki yüz, üç yüz kişiye seslenirdi. Bu beyaz kalabalığın gerisinde birkaç yerli olurdu; fakat bazen toplantıların onlarla bir alakası yoktu.

Lomagundi'nin parlamentodaki temsilcisi Binbaşı Lewis Hastings'di; koloninin, Başbakan Coghlan'lı ilk kabinesinde yer almıştı. Hatipliği ile ünlüydü. Aşklarıyla ünlüydü, çünkü Rupert Brooke'unkilerden farklı olmayan şiirler yazıyordu ve çoğu da aşk üstüneydi. Aslan gibiydi, çok yakışıklıydı. Hafif bir askeri kasıntıyla züppelik taslardı, dramatik etki yapmak için. Sandıktan kürsüsünün üstünde rahatça durur, çiftçileri, karılarını ve çocuklarını Latince ve Yunanca ile süslü, yayımlanabilir kalitedeki konuşmalarıyla eğlendirirdi. Kalabalık kırmızı tozun içinde dikilirdi; erkekler hakiler, kadınlar en iyi elbiseleri içinde, çocuklar Hastings'in arkasındaki verandada durur, öküz arabaları inleyerek demiryoluna doğru giderken Binbaşı Hastings 'Yerli Politikası' üstüne konuşur, "ama sakın eleştirdiğim sanılmasın, hepinizin de bildiği gibi *Volenti non fit infuria* – boyun eğen zarar görmez" deyiverirdi. Ve herkes, hükümet politikalarına bu şekilde razı edilemeyeceklerini de belli ederek, gülerdi; Binbaşı Hastings, dinleyicilerini onları hor göremeyecek kadar çok seviyordu ama daha seyrek gelen Başbakan Dr. Huggins'in sinirlenmemeyi ancak başarabildiği açıktı. Tokalaşmalar ve bebek sevmelerden nefret ediyordu. Binbaşı Hastings bir parça parodi havasıyla yapardı her şeyi, gülümsemesiyle herkesi tarzına, hünerine katılmaya davet ederek. Kadınlar nasıl âşık olmasınlardı ona? Kızlardan bahsetmeye bile gerek duymuyorum. Bazı adamlar vardır, bir saniye bile uygunsuzluk içermeyen, bir anlık bir bakıştan başka bir şey olmayan, hat-

ta hiç kasıtlı olmayan bir şekilde, yarı büyümüş bir kıza, onun da bir gün aşkın masonik locasına üye olacağının sözünü verirler. Dr. Huggins ise, bir toplantı bittiğinde asık suratla çekip giderdi, ona oy verilmesini bile istemeden. Ama gene de yıllar yılı başbakan kaldı ve sonunda da Lord Malvern oldu. Hem onun partisi değil miydi yalnızca Huggins partisi diye anılan?

İki okul arasındaki o bir yılda, asıl ait olduğum yer çiftlik olsa da, evden ayrılmaya başladım; işte size bir çelişki. Fakat kaçmak zorundaydım. Evden kaçmak üstüne şakalar yapıyordum habire ve sonunda bunlar, aklıma bir çözüm getirdi. Ülkenin, günübirlik ziyaretlerden de daha kurumlaşmış olan bir geleneği tarafından kurtarıldım. İnsanlar birbirlerine gidip günlerce, haftalarca, bir ay kalabiliyorlardı; Jane Austen'in veya Tolstoy'un anlayabileceği sebeplerden ötürü: kötü yollar, eski, dökülen arabalar ve elbette hizmetçilerin varlığı. Annemle babam farklı nedenlerle de olsa gitmemden memnundular. Babam, annemle benim sürekli atışmamızdan giderek daha çok rahatsız oluyordu, annemse çocuklarına sağlayabildiği dar sosyal çevre nedeniyle geceleri zaten uyuyamıyordu.

Bir ara, çok gezdiğim için, yaşadığım bütün yerlerin zihinden bir listesini yapmaya çalıştım ve sonunda sağduyu ve birebir gerçek yaklaşımların insanı yanlışlıklardan başka bir sonuca götürmediğine karar verdim. Bir yerde aylarca, hatta yıllarca yaşasanız da size dokunmayabilir fakat başka bir yerdeki bir hafta sonu, daha da başka bir yerdeki bir gece, bütün benliğinizi sanki kozmik bir rüzgâra tutulmuş gibi hissettirir. Sonunda, yetmiş kadar yeri sıraladım, buna tek bir öğleden sonrayı geçirdiğim bir veranda da dahildi, ama sokağın kayıtlarına geçecek kadar uzun oturduğum bir başka ev değildi. Hayatımın çeşitli safhalarında, Marandellas'ta birçok ev tanıdım ama bir tanesini çok iyi hatırlıyorum. Kardeşimin okulunun yakınındaki, ailecek *bush*'ta yılda iki üç kere kamp yaptığımız yerden yedi sekiz mil ötedeydi. Buna *African Laughter*'da değindim. Bu çiftlik evinin kampın yakınında olduğunu, hatta orayla herhangi bir ilişkisi olduğunu hiç düşünmedim. Çocuklar, aynı sokaktaki evleri bile başka dünyalar gibi algılayabilirler. Aynı evin odaları bile kendi atmosferi, havası, kokusu, ışığı ile farklıdır; yeni bir evi ziyaret et-

tiğinde bir çocuğun dikkatini çekenler, içinde yaşayan yetişkinlerin tanıyamayacağı bir resim çıkarır ortaya. Ketenden bir elbise kolunun gevşek yeşil dokuması bir gülümseme gibidir, bir köpeğin kulağından sarkan bukleler seni seviyorum der, boyundaki kırmızı bir kıvrımı dolduran ter neredeyse tahammül edilmezdir, yemek masasının etrafında, porselen sebze tabaklarının cıvıl cıvıl dizilişi sizi bir başka türlü davranmaya davet eder.

Ülkenin geri kalanının "oradakilerin hepsi çek defterli çiftçi" dediği bir bölgedeki bu evi genel olarak anlatmak hoş, hatta yararlı olurdu; çünkü herkesin –en azından başlangıçta– fakir olduğu Banket'ten oldukça farklı bir topluluktu buradaki. Bu insanların hali vakti yerindeydi. Çoğu, Hindistan'da sonun başlangıcını görmüşler ve buraya yerleşmişlerdi. Atları vardı. Bölgede leoparlar için iki av düzenlenirdi. (*Leopard George* adlı hikâyem bu avlardan çıktı.) Ben, aslına bakarsanız, Banket'teki gibi Nyasalandlı değil de Shona ve Manikalardan olan bu bölgenin hizmetkârlarıyla yapılan aydınlatıcı konuşmaları aktarmalıyım. Kolalı bembeyaz üniformalar ve beyaz bez ayakkabılar giyerlerdi ve ben siyah bir ayakta daha önce hiç pabuç görmemiştim. Hep yemek pişirir ya da servis yaparlardı sanki; çünkü bu evin merasimleri sabahleyin çay ve Marie bisküvileriyle saat altıda erkenden başlayan yemek etrafında dönerdi. Kahvaltı... sabah çayı... öğle yemeği... ikindi çayı, akşamüstü altıda gelen içkilerle atıştırılanlar, meşhur güneş batıranlar, akşam yemeği. Yemekler taraftar toplama yarışı halinde geçerdi çünkü bu evde sebzeler, eğer iyice pişmemişlerse, yararlı sayılmazlardı, oysa bizim evde buharda hafifçe pişirilmiş sebzelerin sağlıklı olduğuna inanılırdı. Uzmanlarca, tıpkı şimdi her yeni diyetin olduğu gibi, iki beslenme şekli de her zaman geçerli ve kesindi, bunu tartışmak, hatta konuşmak olanaksızdı.

Ev, alışılmış biçimde, sayısız kulübelerin pergolalarla birbirine bağlanmasından oluşmuştu ama kaliteli tuğladan yapılmıştı ve sağlam çatılıydı, bizimki gibi dökülen ve dağınık bir halde değildi. İyice cilalı yerlerde bizimkiler gibi güzel halılar vardı, yemek masasını da aynı ağır gümüşler dolduruyordu. İki kocaman ve amirimsi kadın beni hükümleri altına alıyorlardı. Oldukça aşina olduğum giy-

siler içindeydiler, bunlar tipik İngiliz elbiseleriydi: tüvitler ve belli bir tarzda kesilmiş keten ve pamuk elbiseler, keskin pililer ve kendinden emin düğmeler. Eski Hindistan ordusundan yakışıklı bir adam onlarla birlikte oturuyordu, babamla ortak bir yanı vardı: Gözlemciydi, bakıyor, her şeyi görüyordu. Bu kadınlardan birinin kocası mıydı? Ya da kardeşi? Merak etmek hiç aklıma gelmedi. Lezbiyen olduklarını sonra anladım. Adam sanki bu evde misafirdi; bunu hissetmiştim işte ve bu yüzden bir yakınlık duymuştum ona. Fakat gözüm aslında kitaplardaydı. Binlerce. Her kulübe kitap raflarıyla donatılmıştı özenle, bir marangozluk harikasıydılar, kulübeler yuvarlak olduğundan, sanki duvarlar kitaplardan yapılmıştı. Bir bakışta gönlümü ve aklımı kaptırmıştım. Evdeki kitaplardan bıkmıştım, canları çıkana kadar okunmuştular; Dickens, Kipling, Shaw, Wells, Wilde ve diğerleri... ve her postadan çıkan, giderek çoğalan, Birinci Dünya Savaşı'nı anlatanlar. O yazarların hepsi buralarda bir yerlerdeydiler, fakat parlak kapakların, benim bilmediğim yazarların arasında gölgede kalmışlardı. Nereye bakmakta olduğumu görünce iki kadın bana el attılar. "Bir tane gerçek modern yazar vardır" diye öğretiyorlardı, "Ann Bridge. Bizim önerimiz, onun yanında diğerlerinin hepsini unutman." Benim kulübemin de içi kitaplarla kaplıydı ama bütün Ann Bridgeleri taşıyıp sadakat sözü verdim. O sıralarda düşünmemiştim, ancak Marandellas'ta, Güney Rodezya'da, bir Lady'nin Pekin'in sefaret yaşamındaki nazik ilişkileri anlattığı, çoğunlukla mutsuz ama kibarca katlanılan aşk ilişkilerini okumamın tavsiye edilmesi ne kadar tuhaf bir şeydi. Bu arada adam, savunmasız bir beyni yıkama girişimini onaylamayarak seyrederken, misafir kulübesine bir tek kitapla çıkageldi. Belki de ölümsüzlük isteğinin en güçlü dürtüsüyle, o da genç zihni kendi kalıbında şekillendirmeye gerek duyuyordu.

"Bu, savaştan beri yazılmış kitapların içinde okunmaya değer tek kitap!" diye ilan etti. "İnan bana başka bir şey okumana gerek yok." Bunu diyerek bana bir baş işareti yaptı, sert ama içten bir gülümseme ile bıyıklarını sıvazlayarak çıkıp gitti. Kitap, Stapledon'un *Last and First Men*'iydi ve *Peking Picnic*'le beraber okudum, Beverly Nicholls, Aldous Huxley, Sholokov, Priestley, Dornford Yates ve daha

pek çoklarıyla birlikte okudum, çünkü orada hep okudum. Bütün yaptığım buydu. Yüzüstü yatağıma yatıyor, mumların birini bitirip birini yakarak bütün gün ve bütün gece okuyordum. Gaz lambası yerine mum yakıyordum çünkü daha az ışık veriyordu ve ben iki koca kadının, bigudileri ve terzi elinden çıkma, lacivert saten sabahlıklarıyla yatmamı söylemek için geleceklerinden korkuyordum, özellikle de yazarı Ann Bridge olmayan bir sürü şey okumakta olduğum için. Gelmediler. Penceremden dışarı göz attığımda, onlarınki karanlık oluyordu. Ama binbaşının, sabahlığı içinde, bir gaz lambasının yanında oturmuş kitap okuduğunu görebiliyordum. Şafak korosu baykuşlar ve çobanaldatanları susturup ipeğimsi gri göğü sardığında ve mumu suçlu suçlu üfleyip yanan gözlerimi ovuşturarak kahvaltı için uyandırılmak üzere –çünkü kaçırılması mümkün olmayan bir öğündü; hem büyümekte olan bir kız eğer günde beş kere adamakıllı yemezse ne olacağını Tanrı bilirdi– yattığımda o hâlâ orada olurdu .

Şimdi düşünüyorum da *Last and First Men* denizleri aşıp nasıl bulmuştu bu çiftliğin yolunu. Stapledon'u Wells öneriyordu. Belki de ondan.

Kendi evimizde, tekrar terk edene kadar, birkaç günden daha fazla kalmış olamam. Gitmek zorundaydım.

Gene Salisbury-Umtali yolu üzerinde, Rusape'den çok uzakta olmayan, ülkenin doğusunda bir yer. Çiftçilik yapmıyorlardı, İngiltere'den gelen paralarla geçiniyorlardı, fakat Marandellas'taki 'çek defterli çiftçiler'den de pek sayılmazlardı. Adam savaşa katılmış ve yaralanmış, kendisine maaş bağlanmıştı. Kadının biraz parası vardı. Bu aşırı İngiliz insanlar Güney Rodezya'da yaşıyorlardı, çünkü hayat burada çok ucuzdu. Watsonlardan başka, İngiltere'den bu kadar uzakta, değişmeden yaşamlarını sürdüren kimse yoktu. Adam uzun boylu, kambur duruşlu, zayıf, sessiz bir tipti, ince uzun bir kafası vardı ve güçlü, kuşkucu dudaklarıyla bir pipo idare ediyordu hep. Gri gözleri dumandan, sizi, karısını, her şeyi inceleme altında tuttuğundan, hep kısıktı. Babam ona Norfolklu adam diyordu. Uzaktan akrabaydılar. Kadınsa şişko, aptal, sarı saçlı, mavi gözlü, iyi huylu ve babamın tanımıyla tipik bir Sakson'du. Savaş sırasında hemşire

olarak Royal Free Hastanesi'nde annemin altında eğitim görmüştü. Annemin sıkı ama adil bir yönetici olduğunu söylüyordu. Geçmişe dönüp yediği azarları anımsayarak gülüyordu. Zayıf bir gülüşle Bob'un, Norfolklu kocasının zor bir adam, çok zor bir adam olduğunu söylüyordu ama kimse inanmıyordu. Bob'la Joan beni düşündüren hatta korkutan çiftlerdendiler; çünkü doğanın akıl ermez kanunları, bu iki insanın bir ömür boyu birlikte yaşamaları ve birbirlerini mutsuz etmelerini buyurmuştu.

Kulübelerin birbirine bağlanarak oluşturulduğu evlerden farklı bir ana bina inşa etmişlerdi. Tuğladandı; üzerleri ondülin sacla kaplı yan yana üç oda, her tarafında duran, sallanan, tuğla sütunlara sarılan bitkiler arasında hayatın sürdürüldüğü, ev boyunca uzanan bir veranda... Her yerde olduğu gibi arkadaş canlısı ve sevecen köpekler. Süs kedileri, her yerdeki gibi. Kadın, kedileri seviyordu. Adam, köpekleri. Harika bir dişi Alman çoban köpeği olan Stella ve yavruları... *The Story of Two Dogs*'da (İki Köpeğin Hikâyesi) anlattım. Köpeğim Bill'i ilk kez orada, evin arkasındaki açıklıkta, dolunayın ve yavru olmanın verdiği sarhoşluktan hoplayıp zıplarken görmüştüm. Bu açıklık, Joan'ın sütünü sağdığı evin ineğinin yaşadığı ahır da dahil olmak üzere, gerçek bir çiftlikte görülebilecek bir sürü binanın ortasındaydı. İneği kocasının sağmasına izin vermiyordu; elleri çok beceriksizmiş ve inek her seferinde huysuzlanıyormuş. Bunu söylediğinde –sık sık– Bob bir şey demiyordu ama piposunun etrafındaki dudaklarını ayırıp dişlerini göstererek kıs kıs gülüyordu.

İnek, onların evden ayrılmalarını olanaksızlaştırıyordu. Her işi yapan bir tane *boy*ları vardı, ona ineği emanet edemiyorlardı. Zaten fakirdiler, kibar fakirler, küçücük gelirlerinin esiri. Adam neredeyse bütün günü evin dışında geçiriyordu, arkasında köpekler, *bush*ta yürüyerek. Kadın evde oturuyordu, çoğunlukla ağlayarak, yemek pişirip bitkilerine bakarak veya dikiş dikerek. Koloniye sandıklar dolusu Liberty basmalarıyla gelmişti. Tıpkı annem gibi. 'Liberty Basmalarının Britanya İmparatorluk Tarihi Üzerindeki Etkileri, Son Dönem' diye bir tez konusu olabilir mi acaba? Annemin zevki çarpıcı ve keskinden yanaydı, Joan ise hasır şapkaların etrafına çiçekli küçük parçalar doluyor, boynuna pembeli mavili güzel çiçekler sa-

rıyor ve pespembe, şişman ve iç geçirerek, bezelye çiçeği renklerinde, kenarları dantelli ince Liberty pamukluları içinde yatmaya gidiyordu.

"Hepsi parça" diye açıklıyordu bana, gururla. "Bütün indirimlere gittim. Hiç kaçırmadım." Kreton divanda oturmuş, bacaklarını açmış, ortasında bir kucak dolusu çiçekli parçayla oturuyordu, bir metre ondan, üç çeyrek bundan. Hâlâ on yıl önce telaşlı bir satıcı kızın katladığı gibi duran bir parçayı eline alıp sanki hiç almaya niyeti yokmuşçasına pırlantaları inceleyen bir zengin kadın gibi bakıp, oyunda taş fırlatırmış gibi bir hareketle bir iskemlenin üstüne atıveriyordu. "Olsa da olur olmasa da" diye ilan ediyordu gururla. "Benim için bir hiçler. Giderken sana bir iki parça vereyim de kendine şöyle güzel bir bluz yap."

Ben de Bob kadar dışarıda kalıyordum, bizim çiftlikte yaptığım gibi saatlerce hiç kimseyi görmeden yürüyerek. Buradaki *veld* bizimkinden değişikti: Az ağaçlı, çoğunlukla çıplak, uzayıp giden yuvarlak tepeler. "Tıpkı Kent[6] gibi" der demez gözleri yaşla doluyordu. Ya sürgünlükten ya da Bob'dan dolayı hep kırmızıydı gözleri.

Fışkırmış kısacık otlar, tepemde ise sürüyle, patlayacakmış gibi öten kuşlar. Küçük hayvanlar biz yürüdükçe kaçışıyordu, bir keresinde yavru bir *duiker* buldum, kedi kadardı; bir çalının altına çökmüştü aynen annesinin bıraktığı şekilde, güvenlikte olabilmek için sırtını kayanın birine dayamıştı. Belki de annesi, geldiğimi görüp kaçmıştı ve ortaya çıkmak için benim gitmemi bekliyordu. Ama uzayıp giden otların hiçbir yerinde görünmüyordu. Ve bir gün, üstünde şahinlerin yuva yaptığı kayalık bir tepeden inen dik yamaçta bir pınar buldum. Hemen görmedim. Kısa otlar önce biraz nemliydi... giderek ıslandılar... sonra ayaklarımın altında kayganlaşıp vıcıklaştılar, en sonunda da bileklerime kadar suya girdim. Dikkatle suyun içinden yürüdüm, ta ki büyük düz bir granitin yanında suyun yüzeyinin kıpırdadığını görene kadar. Sıcak granitin üstünde diz çöküp eğildim. Otların arasında bir açıklıkta, temiz beyaz kumlar kayanın altından yavaşça çıkan suyla şekillenmişti. Bir pınar! Ot-

6. Ingiltere'de bir bölge. (ed.n.)

lar çepeçevre metrelerce ıslaktı. On metre çapında bir çember çizerek, suyun otların altından, yamaçtan aşağı gizli gizli aktığı yeri görene kadar yürüdüm, daha ileride, otların karşılıklı üstüne doğru eğildiği bir derecik haline geliyordu, beyaz taşların üstünde sekiyor, hemen sonra da taşların üstünden hızla ve tertemiz akıp aşağıya doğru inişinin her santiminde genişleyip derinleşerek gerçek bir dere halini alıyordu. Kızgın güneş sırtımda, dereyi izledim, *musasa* ağaçlarının altına kaçıp düzlükteki otlu başka bir yüksek tepeden inen küçük nehirle buluştuğu yere kadar, ıslak otların kokusuyla yarı sarhoş; burada küçük bir nehir oluyordu, hızlı veya yavaş akacak, gidip başka nehirlerle birleşecek, sonunda Hint Okyanusu'na kavuşacaktı.

Joan'a söylediğimde, iç geçirip "Böyle dolaşmamalısın..." diyordu. Aynen annemin söylediğinde olduğu gibi bu, "Böyle tek başına *bush*ta koşup dolaşmanın doğru olduğuna emin misin, ya *kaffir*in biri sana saldırırsa?" demekti. Aldırmıyordum. Kimseye asla tecavüz edilmedi, sanırım. Geçenlerde Matabeleland'da bir kadından bahsettiler; dul kalınca, küçük kızıyla kendi başına, kapısı penceresi gece gündüz hep açık bir evde kalarak nasıl çiftçilik yaptığını anlattılar. Bob, Joan'ın sızlanır gibi itirazını duyunca, sertçe, "Elbette gezecek. Ben çocukken hep kendi başıma gezerdim dışarılarda. Norwich yakınlarında" dedi bana dönerek, ama benim arzuladığım gibi, pınarı kendinin de bulduğunu, ne kadar harika olduğunu, benimle görmeye gidebileceğini ve uzun sessiz yürüyüşlerinde beni de yanına alacağını söylemedi. Beni asla davet etmedi. Onun tarzı değildi. Belki ne kadar soğuk ve aşağılayıcı olduğunun farkında da değildi. Bana dönen yaşarmış, aptal, mavi gözler yalvarırcasına "görüyor musun ne kadar kaba" diyordu.

Joan, işlerini yapmamdan hoşlanıyordu, yakındaki bir çiftliğe yürüyerek bir tarif almaya gitmek veya hediye –sebze– götürmek gibi. Köpekleri beslememden, kulübelerini temizlememden, ineğe yardım etmemden hoşlanıyordu. Fakat en güzeli, sebze bahçesine gönderilmekti.

Kilerdeki kancalara asılı, ot kokusu sinmiş sepetlerin ikisini alıyordum ve evin önünden ayrılıyordum, tek başıma: Köpekler hep

Bob'la gidiyordu. *Musasa* ağaçlarının arasında bir mil kadar kıvrılarak uzanan kumlu bir yoldu bu. Bahçeye giden yolun yarısında, yoldan yüz metre ötede, ağaçların içinde bir pitonun yaşadığı granit kayalar vardı. O kayalıkların yakınındaki herhangi bir yerde köpekler her zaman Bob tarafından çağrılır ve Bob, tüfeğini kolunun üstüne yatırıp hazır beklerdi. "Piton, bir at kadar hızlı hareket edebilir. Köpek de onun en sevdiği şeydir. İki yıl önce pitonun biri zavallı Kurt'u kaptı." O lanetli yerin yakınından geçerken pitonu görmeye çalışarak hep yavaşlardım. Bir keresinde gördüm: Gri bir halka gibi kıvrılmıştı, hareketsizdi, gölgelerin içinde kolayca bir kaya sanılabilirdi. Ayaklarım kendiliğinden, çılgın gibi, koşabildiğince hızlı bahçeye götürdü beni; fakat gene oradan geçerek dönmek zorundaydım ve piton artık varlığımdan haberdardı... Korku keyif vericiydi çünkü pitonun benimle ilgilenmediğini biliyordum. Bizim çiftlikte pitonlar vardı, sık sık rastlardık ve otların arasından bir yılanın peşimizden koştuğuna hiç tanık olmamıştım. Her zaman, gidebildikleri kadar hızlı akıp yok olurlardı.

Bahçeye gelmeden durup, havadaki ot, domates, bezelye kokularını içime çekerdim. Bahçe, geyikler girmesin diye etrafı çevrilmiş iki yüz hektarlık bir araziydi, fakat bazen *baboon*lar[7] girip patlıcanları, yeşil biberleri etrafa saçıyorlar, patates çıkartmak için delikler açıyorlardı. Domateslerin kokusu o denli kuvvetliydi ki başımı döndürüyordu. Metrelerce uzunlukta, bir sıra adam boyunda bitki ve üzerlerinde salkım salkım yeşil domatesler, sarı domatesler, bazen *chutney*[8] yapmak için topladığım üzerleri kırmızı yeşil çizgili domatesler ve yarısını bile toplamanın imkânsız olduğu fazla olgunlaşmış domatesler. Sepetleri en olgun, ağır, kokulu, kıpkırmızı domateslerle dolduruyor, çeşit çeşit otların arasından seçtiğim demet demet kekiği ve maydanozu koyuyordum üzerlerine, kapıyı sıkıca kapatıp çıkıyordum. Ben ayrılırken, ağaçlardan hatta havadan, benim gitmemi bekleyen kuşlar iniyordu, kendi dillerinde bu münasebetsizin ziyafetlerini bozmasından yakınarak. Domateslerin bazılarında gagaların açtığı delikler, patikalarda yerlere saçılmış parlak yeşil bezel-

7. Bir çeşit maymun. (ed n.)
8. Çeşitli meyvelerden veya domatesten yapılan ekşimsi tatlı sos. (ed.n.)

yeler olurdu. Joan, "Biz kendimiz için yetiştirmiyoruz, hayır kurumuyuz biz" diyordu, "Kuşlarla hayvanların da yaşaması gerek" diyordu Bob da.

Uzun yoldan ağır ağır dönüyordum, sıcağın içime işlediğini ve domateslerin kolumda ağırlaştığını hissederek. Pitonun bölgesinden geçerken koşmuyordum artık ama otlarda dalgalanma var mı diye bakıyordum çünkü o zaman bana saldırabilir demekti. Yavaş yavaş ilerliyordum, kuşları, Afrika'nın kuşlarını ve özellikle de kumrulaların yavaş ve uykulu, insanı hayallere ve özleme boğan seslerini dinleyerek. Sepetleri yan yana, mutfak masasının üstüne bırakır bırakmaz filtreden bardak bardak ılık su içerdim. "Öğlen için bize bir çorba yap yeter." Yanındakinin üzeri kedilerle dolu, uzun, hasır bir şezlongda dinlenen Joan böyle seslenirdi. Bizimkinin aynısı –o sıralarda herkesinkinin aynısı– Carron Dover kuzinesinin içini aralarında yeterince hava boşlukları bırakarak odunla doldururdum, kısa sürede tutuşurdu. Sobanın üstündeki bir çengelden, ne kadar yıkanırsa yıkansın hiç çıkmayan o güzel ot kokulu, kapkara ve kocaman demir tencereyi indirirdim. Tencerenin içine sepetlerce, on kilo, belki daha fazla domatesi dökerdim. Tencere ateşin üstünde otururken ben arka verandaya çıkar, bacaklarımı sallandırıp, gezinen kümes hayvanlarını, köpekleri, eğer oradalarsa kedileri seyrederdim; yaşamları yan yana ama birbirlerine aldırmadan geçerdi. Günün sıcağının geçmesini bekleyen kedilerin kendi iskemleleri, yerleri, çalıları vardı. Köpekler verandanın orasına burasına atarlardı kendilerini, ama evin içine asla, orası Joan'ın ve kedilerin bölgesiydi.

Bir saat kadar sonra tencereyi ocaktan indirirdim. Hafif hafif fokurdayan kırmızı bir bulamaçtı artık içindeki. Elimde tahta bir kaşıkla bulamacı karıştırırken öbür elimdeki gümüş kaşıkla kabukları avlardım. Bu, yavaş ama zevkli bir işti. Bütün kıvrılmış kabukları topladığımda, tuz, biber, bir avuç kekik ve bir litre sarı kremayı da boca ederdim içine. Bir saat daha hafif ateşte tıkırdardı böylece.

Sonra öğle yemeği. Gelsin kırmızı, kokulu, içki gibi başınızı döndüren tabaklar. Yemek yemek değildi bu: "Şimdi yüzlerce kuş, kovalardaki suyu içiyor veya tarhların arasında, tozların içinde tüylerini kabartıyordur" diye düşünüp sebze bahçesini içime dolduru-

yordum sanki. Kumruların uzun yavaş ötüşleri, domateslerin buram buram kokusu, piton... O tadı veren bunlardı.

Domates çorbası buna denir işte. Sakın daha azına razı olmayasınız, asla!

Ah, evet, tatlı anılar, tatlı yalancı anılar, her şeyin en keyifli noktasını cımbızlayan; bu kez tamamı zevk, billur pınarlar, pitonlar, sebze çorbası, kumruların uykulu ötüşleri, elimin altında kedilerin tüylü tüylü yuvarlanışları...

Oysa, gerçekler beni çağırıyor...

Bu karı koca çekişmesine uzak kalamazdım ve çoğu zaman rüya gibi tasvir etsem de –ki öyleydi– aynı zamanda sıcak ve aptalca duygular içindeydim. Üstelik oldukça garip bir durumdu. Evde annemin kurbanı olduğuna karar verdiğim babamla özdeşleştiriyorken kendimi, burada özdeşleşme tersine dönüyor ve ben Joan'la birleşip Bob'a karşı duruyordum. Ne kaba bir canavardı! Nasıl kötü davranıyordu kadına! Ağladığında –ki bu, günün yarısı demekti– kalın kafalı duyarsız erkekler üstüne bir sürü ünlemle yatıştırmaya çalışıyordum onu, ta ki ona da kendime de bir saniye bile dayanamaz hale gelene kadar ve *busha* kaçıyordum tıpkı evdeki gibi. Bob, yemekler için eve döndüğünde sessizce oturup önüne ne konursa yiyip kadının iç çekmelerine, ahlayıp oflamalarına, onu bana şikayet etmelerine aldırmazken, ben de ona suçlayıcı kızgın gözlerimi dikiyordum. Sonra, biz Joan'la verandanın ucunda kadınca bir dayanışma içinde otururken, o da öbür uçta oturup piposunu tüttürüyor ve İngiltere'den gelen, çoğu çiftçilik üstüne her türlü yayını okuyordu. Bizse ona uzun, yavaş, acı, müstehzi bakışlar atıyor ve alçak sesle, kabalığı üstüne nidalarda bulunup kıkırdıyorduk. Bizden sıkılınca, çok sıcak bile olsa, köpekleri de alıp *busha* dalıyor, ardında gürültülü yakınmalar ve suçlamalarla yükselen bir koro bırakıyordu.

Ben oradan ayrılınca adamcağız evliliğinin, çarpışan tarafların dengelenmesiyle, eskisi gibi süreceğinden memnun olmuş olmalı. Annemle babama eski dostlarını anlatmak için sabırsızlanıyordum, adamın duyarsızlığını, kadının çektiklerini, her şeyin ne kadar kötü olduğunu. Annemle babam önce sessizleşti, sonra da evliliklerini bunca yıl sürdürdüklerine göre belki de sadece tarzlarının böyle olduğunu söylediler.

Bu felsefeyi dinleyecek yaşta değildim. O günlerde kimse boşanmıyordu veya eğer boşanırsa, bu bir skandal ve büyük ayıp oluyordu. Bob ve Joan boşanamazdı çünkü birbirlerinin küçük gelirlerine gereksinimleri vardı. Bir tanesinin iç çekerek, anlaşılamadan çile doldurmasına ve diğerinin gururla, yalnız ve anlaşılamadan kalmasına katlanamazdım. Gizlice, kızgın ve sıcak gözyaşları akıttım Joan'la Bob'un, birbirine denk olmayan Cyril ve Alice'in mutsuzlukları yüzünden.

Yeni okula, düşüncelerimdeki *bush*un kuşlarını, hayvanlarını taşıdım bir zırh, bir kalkan olarak. Uzun bir aradan sonra – ne kadardı sahi? İki okul arasındaki süre sanki sonsuzluk gibiydi ve daha o zamandan, çocukluğun bitmez tükenmez zamanına hayretle, korkuyla, dehşetle bakıyordum. Nasıl dayanmıştım? (Herhangi bir çocuk nasıl dayanır?) Daha da kötüsü: Zamanın beni kayan kumlar gibi yutmasına ne engel olabilir? Bu korku beni yıllarca izledi. Kız Orta'da bir yıl geçmişti ve gerçekten uzun bir süreydi, fakat daha ziyade "Gerçekten sadece bir yıl mıydı?"

Manastırdan sonra burası gerçekten de çok şaşırtıcıydı, çünkü sert ve ağırbaşlıydı. Din her duvarda, her köşede, salonda, rahibelerin giysilerinin hışırtısında ve ibadethaneden gelen koroda olmak



13 yaşında, Kız Orta'nın deniz mavisi üniformasıyla. Arkadaki araba –sanırım– bir Overland.

yerine, pazarları ikişerli uzun sıralar halinde, lacivert serj tuniklerimiz, beyaz kolalı bluzlarımız, bu kez mavi yeşil kurdeleli beyaz panama şapkalarımızla, *jakaranda* ağaçları altında kaldırımlardan yürüyüp sıcaktan bayılarak kiliseye gitmek halini aldı. Manastırda her yemek, Latince uzun bir duayla başlar, günleri dualar noktalardı.

Kız Orta'da da manastırdaki gibi gündüzlü kızlarla yatılı kızlar vardı, fakat ikisinin arasında pek de fark yoktu. Yatılılar için dört ev mevcuttu. Çoğu, okula ilk defa yedi yaşında, çiftliklerden, küçük kasabalardan gönderilmişti. Onlarda kibarlıktan eser olmayacağını sanırdınız; öyle ya, manastıra devlet okulunun bayağılıklarından kaçmak için gönderilmemiş miydim? Ne o zaman, ne de şimdi dönüp baktığımda pek fark görünmüyor. Her iki okulda da 'daha iyi bir sınıf' mensubu kızlar vardı. Her iki okulda da, öğrencilerin anne babaları ekonomik kriz nedeniyle sıkıntıda oldukları için hükümet bürolarına gidip yalvarıp yakarmış, kızlarının ücretsiz okula alınmalarını yoksa hiç okula gidemeyeceklerini söyleyerek ağlamışlardı. Burslu öğrenci çoktu, ben de onlardan biriydim.

Benim kaldığım yurtta ağırlık, bir grup 'kötü halli' kızdaydı. Bunu, yurt müdürü söyleyip durduğu için biliyorduk. İngiltere'den yeni gelmişti ve geri dönecekti. "Sıradan" diyordu böyle kızlar için ve okuldan çıkıp koyunlarla keçiler olarak ayrıldığımızda, sıradan olanlar sadece tezgâhtar ve sinemada yer gösterici olacaklardı. Annemin hep iyi insanlarla, o kadar da iyi olmayanlarla ve sıradanlıklarla uğraşmasının, benim üzerimde, yurt müdürünün öğütlerini sadece garip bulmamı engelleyemeyecek kadar az etki bırakmış olmasını hep ilginç bulmuşumdur. Koloninin demokratik ruhu ona fazla geliyordu. (Beyazlar için demokratik tabii ki.) Örneğin, o sıralarda, hatta koloninin ilk günlerinden beri, hali vakti yerinde çiftçilerin pazarları açık gün ilan edip herkesi, çiftlik yamaklarını, garajdaki mekaniği, kamptaki polisi, sıkıntıdaki diğer çiftçileri ağırlaması olağandı. Şehirlerde ise burnu büyüklük başlamıştı bile ve giderek artıyordu.

Bu sıradan kızlar yedi, sekiz, belki de daha çoktular. Gürültücü, kustah, kendine güvenen kızlardı ve başkalarını, özellikle de onları şiddetle kınayan yurt müdürünü umursamadan hep bir arada geziyorlardı. Kahramanlıkları hayranlık uyandırıyordu ve bunların hep-

si oğlanlarla ilgiliydi. Kardeş okulumuz Prince Edward'la her türlü ilişki yasaktı, uzun bacaklı, kokulu, kaba, sırık gibi, çatal sesli, alaycı serserilerdi hepsi; kardeşim arkadaşlarının yanında nasılsa öyle. Oğlanlardan ziyade, oğlanlar üstüne kahramanlıklar çekiyordu ilgimizi. Öyküdüklerimiz, kilisede, sokakta sıralar halinde yürürken karşılaştığımızda oğlanlara notlar gönderenlerdi. Geceleri pencerelerden tırmanıp çalıların arasından sürünerek *bush*ta oğlanlarla buluştuklarını hatta Bioscope'a bile gittiklerini iddia ediyorlardı. Bu son övünmenin yalan olduğu ortadaydı, çünkü küçük şehir Salisbury'de, bir okul kaçağı hemen tanınırdı. Her neyse, sıradan bir kız okuluydu işte. Moda dergileri elden ele dolaşırdı. Film yıldızlarının resimleri porno fotoğraflar gibi elden ele gezerdi. Işıklar söndükten sonraki ziyafetler, ana babaları çıldırtacak korkunçluktaydı: bozuk sütle sardalyalar, güneşte kurutulmuş etler ve reçel. Bu gece ziyafetleri sanki her gün oluyormuş gibi övünerek anlatılıyordu ama gerçekte o kadar da sık değillerdi, tıpkı oğlanlarla ilgili hikâyeler gibi. 'Kötü halli' lider grup sınıfın sonuncuları olmaktan gurur duyuyordu, ama peşlerinden giden pek yoktu. Sınıfta, başarılı olmak hiç de kötü sayılmıyordu.

Bir parça zorbalık vardı. Aşklar sinema tadındaydı. Benden biraz daha büyük bir kız beni balkona çekti, sinemadaki âşıklar gibi davrandı, Ronald Colman gibi, önce nedenini pek çıkaramadım. Alçak ve kısılmış bir sesle çok güzel olduğumu, saçlarımın şöyle böyle olduğunu söyleyip "seni seviyorum, sen de beni seviyor musun?" dedi. Utanmıştım. Çiftlerin birbirlerinden 'hoşlandıkları' biliniyordu. "Betty ile Barbara birbirlerinden hoşlanıyorlar değil mi?" Merdivenlerde kollarını birbirlerine dolayıp, bebek gibi konuşarak oturuyorlardı. Kimsenin aklına buna lezbiyenlik demek gelmiyordu. Tigger tatilde, şaka niyetine, bunu anne ve babasına anlattığında annem telaşlandı ve yurt müdürünü uyaracağını söyledi, babamsa saçmalamamasını söyledi.

Bir dönem boyunca yurt dergisini yarattım, yönettim ve çoğu yazılarını da yazdım. Sosyete köşesi ve önde gelenler, popüler olanlar üstüne şiirler vardı. Taslaklar yatakhanede elden ele geziyor, daha büyükçe kızlar delegesi gelip "şunu çıkart bunu çıkart" diyorlardı.

"Yurt müdürünün bunu bilmesini istemeyiz değil mi?" Çok şaşırmıştım. Gerçek, her şey demekti. Gerçeğin kendi hakları vardı, gerçek söylenmeliydi... Ama onların işaretledikleri yerleri çıkarttım. Sansürle ilk karşılaşmam. Zorbalık kazanmıştı.

Dönüp arkaya baktığımda gördüğüm, çalışkan, hep meşgul, kurallara uymaya hazır, sevilmek için çabalayan, diğerleri gibi yakın bir arkadaşı olsun isteyen bir kız görüyorum. Eğer en iyi parçanı, yani çiftliğin oluşturduğu kısmını paylaşamıyorsan nasıl gerçek bir arkadaş olabilirsin? Burada, konuşabileceğim bir kişi bile yoktu.

Kendimi geçmişteki şu ya da bu sahneye oturttuğumda hissettiğim ham bir yalnızlık, soyutlanma, endişe... Savunmada bir gözlem kulesiydim. Kısaca, kendimi herkesin ta ki kendisine bir grup içinde, ailede, çetede, hassas cildinin üstünde soğuk rüzgârların haşince esmediği küçük yerler edinene kadar hissettiği gibi hissediyordum. Beni kurtaran Tigger oldu. Kızları güldürüyordum, öğretmenleri de. Rahibelerden her yönden farklıydılar. Neredeyse hepsi İngiliz'di, gençti, evlenene kadar bir iki yıl için öğretmenlik yapmaktaydılar. Çiftçilerin karıları, "evlilik şirketleri işletiyoruz" diye dalga geçiyorlardı, çünkü dadıları, mürebbiyeleri bir yıl içinde evleniyorlardı ve okulda da aynı şey yineleniyordu işte. Bu genç kadınlar gerçekçiydiler ve durumlarını net olarak biliyorlardı, bize müfredattan çok daha fazlasını öğrettiler, çünkü hepsi neden kaçtıklarını anlatıyordu; tıpkı daha sonra okuduğum Orwell'in, Patrick Hamilton'un kitaplarında anlattığı, işsizlikten, yardımlardan ve kirli, zevksiz, kasvetli, çirkin, iç karartan İngiltere'den uzaklaşabilmek için Avustralya, Kanada, Afrika, nereye olursa gitmek için evlerini terk eden insanlar... Ve ben bunları ilk önce, bu kaçışı başarmış genç öğretmenlerden dinledim.

Bazen bir koca bulmayı başaramıyorlardı. Biri vardı, genç değildi, kırk belki elli yaşında, gri, soğuk, zayıf bir kadın; hep topuksuz yürüyüş ayakkabıları ve kalın çoraplar giyerdi. Tarih öğretiyordu. Sınıfın dışında ayak seslerini duyduğumuzda hepimiz, kötü halli kızlar da dahil, donardık. Neden? Bize asla vurmadı, vururum diye tehdit bile etmedi. Kişiliğiydi sorun; küçük gören, alaycı, öfkeli. Elinde cetveli ayakta durur, gözlerini kötü halli kızlardan önce biri-

ne sonra öbürüne diker, sakin bir sesle, ayaktakımı olduklarını, bir hiç olduklarını, kendilerini akıllı zannettiklerini ama eğitimli birine ne kadar komik göründüklerini bilmediklerini söylerdi. Soğuk gözler herkesin üstünde, dünyanın bütün vakti onunmuş gibi yavaş yavaş gezinirdi, tek tek. Sonra cetvelini masanın üstüne özenle yerleştirir ve başlardı. O yıl bize Eski Tarih diye bir şey öğretiyordu. Bize dikte ettirerek anlatıyordu dersi. Annem bana arkeolojik dergiler gönderiyordu, çünkü o aralar arkeoloji modası vardı her tarafta. Öğretmen, dergileri benden alıp bir dahaki derse geri vereceğini söyledi. Öyle de yaptı, "Resimleri kesip defterine yapıştırabilirsin. Sonra da öbür kızlara göster. Belki bir ikinize bir faydası olur" diyerek.

Dönem sonu sınavında 100 üzerinden 100 aldım, çünkü her şeyi ezberlemiştim. Ve bir ay sonra da hepsini unuttum. Annemin sınav yeteneği bana da geçmişti. Söyleyip dururdu: "Hep birinci olurdum çünkü hafızam çok iyiydi. Sen de tıpkı benim gibisin." Yineleyip durduğu 'tıpkı benim gibisin'leri beni çileden çıkarıyordu.

Bir dönem için bu öğretmen İngiliz Edebiyatı okuttu bize ve ben, daha doğrusu Tigger, eğitim tarzı üstüne bir deneme yazdım. Komik olduğu için beni tebrik edecek sandım, fakat beni çağırıp önüne dikerek o keskin diliyle beni haşladı. Kendimi çok akıllı zannediyordum değil mi? Gerçekten zeki insanlarla kıyaslanınca ben bir hiçtim. Titreyerek duruyordum. "Adalet ve gerçek..." diye mırıldanabilirdim – kuşaklar boyu kızlar ondan korkmamış mıydı ve o da bunu garantilememiş miydi? Fakat ben küskün bir korkaktım. Dışarıda, ne dediğini duymak için kızlar bekliyordu ve ben de "yüzüne şunu dedim bunu dedim" diye böbürlendim. Diktatörlerin uyrukları böyledir işte.

Piyano her gün iki saat, çoğunlukla gam ve alıştırmalar şeklinde devam ediyordu. İlahilere ve okul marşına bir öğrenci eşlik ederdi hep. Bana gelip her zaman çalan kızın hasta olduğunu ve benim bu işi yapmam gerektiğini söylediler. Dehşet ve panik. Yapamayacağını için değil, müzik öğretmeni tizle bası nasıl kolayca beraber çalacağımı göstermişti. Mutlaka kolaydı; "Bak yapıyorsun işte, öyle değil mi? Mesele ne peki?" Fakat vakit geldiğinde sadece melodiyi çaldım. Ellerimin uyum içinde çalışmasını beceremedim işte. "İşte onu yapamam, yapamam..." Sanki ellerim tutuk bir dil gibi kekeliyordu.

Dönem sonu skeçlerinden biri benim üstümeydi, ilahilere eşlik ediyordum ama sadece bir elle. Küçük düşmenin ateşiyle yanıyordum. Sınıfın birincisi ve akıllı Tigger Tayler olmak bu başarısızlık yüzünden hiçe inmişti. Hemen piyanodan vazgeçtim, tıpkı dinden vazgeçişim gibi, yıllar yılı pahalı dersler aldıktan sonra. Buraya kadardı.

Bir sabah dersten çağrıldım, annem gelmişti, şık 'şehre inme şapkası', eldivenleri, en iyi elbisesiyle verandada duruyordu. "Baban şeker hastası," açıklamasında bulundu. Sesini dramatik bir şekilde alçaltarak, "Her an ölebilir" dedi. O, gereken uygun tepkiyi beklerken, ben orada dikilip kaldım. Mesele dramatiklikteydi. Uzun zaman önce onun tiyatrovari açıklamalarına tepki göstermemeyi öğrenmiştim. Dayanamıyordum.

Ben bir şey söylemeyince, önüme düşüp içinde zayıf bir adamın kapı koluna sımsıkı yapışarak oturduğu arabaya götürdü. Babam neredeydi? Soruverecektim handiyse, ama sormadım. Yardımcı olsun diye, beni hiç hayal kırıklığına uğratmayan babama baktım ama gözleri –yaşlı ve solgun– sanki beni görmüyordu.

"Çok hasta. Günde üç kere insülin alması gerekiyor" dedi annem ve arka koltuğa geçip yanına oturdu. Komşunun biri kullanıyordu arabayı. Araba *jakaranda*ların altından çekip gitti. Orada kalakaldım. Her zaman olduğu gibi doğru dürüst bir tepki veremeden. Şimdi doğru olan şeyi söylemek istiyordum babama – anneme değil, onu nasılsa her zaman hayal kırıklığına uğratacaktım. "Zavallı babacığım. Çok üzgünüm!" Fakat bu bir ölüm ilanı için verilecek bir tepki değildi ki.

Haftada iki kere bana gönderdiği mektuplarda artık yalnızca çiftlik haberleri yoktu. Hepsi babamla ilgiliydi. Eğer bir yıl önce şekere yakalanmış olsaydı, tıpkı Latty bebeği gibi ölmüş olurdu. Yeni keşfedilen, ineğin pankreasından çıkarılan insülin onu kurtardı. Fakat çiftliği idare edemiyordu, ne yapacaktık? Elbette Harry tatillerde yardım ederdi ama bir kâhyaya gücümüz yetmezdi, büyük tarlanın kenarındaki kayalıklardan alınan örneklerin bazıları ümit vaat ediyordu ve belki bu sefer altın madenine rastlardık ve... Mektuplar

habire geliyordu, her akşam oturup yazıyordu, mavi Croxley kâğıtlarını doldurarak, dirseğinin ucunda büyük lamba, ayağının dibinde köpekler, kediler... Ya babam? O mektupları bir süre sonra okumamaya başladım. Kim yazıyordu bunları? Yazarını tanıyamıyordum. "Elbette beni düşündüğün yok, hiç düşünmedin zaten" türünden... "Düşünmezsin ki, sen sadece kendini düşünürsün, sen çok ama çok bencilsin, hep kendini düşünürsün, piyano derslerini de bırakmışsın hem, yıllardır bize kaça mal olduğunun hesabını yaptım, buna yetecek mali gücümüzün olmadığını biliyordun, gücümüz yetmez... Yetmez... Şimdi babana iğnesini yapmalıyım. Dozu azar azar düşürdüm, göreceğiz." Çoğunlukla suçlamalarla dolu on, on iki, yirmi sayfa, acele, umarsızlık yüklü cümleler...

Kızamık çıkardım. Salgın vardı. O günlerde karantina altı haftaydı. Kızlardan bir çoğu, bahçeli, büyük, eski bir evde tecrit hastanesine gönderildi. Yakındaki Salisbury Hastanesi'nden bir hemşire geliyordu günde iki kere, ilaçlarımızı vermek ve "Uslu durun bakayım, artık koca kız oldunuz!" demek için. Yemeklerimizi yapan bir *boy* vardı. Birdenbire, çözümlenemez bir problem olduğunu sanmaya başladığım şeyin, bir problem olmadığını anlayıverdim.

Ortaokuldaki yiyecekler manastırdakinden ancak bu kadar değişik olabilirdi. Sabah kahvaltısı için, öğlen ve akşam yemekleri için yemek salonuna girdiğimizde oda bembeyaz parlıyor olurdu, çünkü her tabağın yanında tam yağlı bir bardak süt dururdu ve her masada, birkaç tabağın içinde, ince ince dilimlenmiş, üzerleri bembeyaz tereyağlı beyaz ekmekler olurdu. Kahvaltıda beyaz mısır darısından lapa ve beyaz şeker, beyaz ekmek ve glikoz... Öğle yemeğinde soğuk et ve haşlanmış patatesler ve tatlı olarak reçelli kek. Akşamları, peynirli makarna, beyaz ekmek ve tereyağı. Haftada bir kere bir portakal, haftada bir kere bir parça kıvırcık salata. Dünyanın işleyişi üstüne yararlı bir ders de aldık bu arada: Beslenme müfettişinin geleceğini, yemekhaneye girdiğimizde bir yumurta veya jole bulunca anlayıveriyorduk. Aslında beslenmemiz, beyaz ekmekle tereyağından oluşuyordu. Yıllar sonra, bu çileyi çekmiş bir arkadaşımla notlarımızı karşılaştırdığımızda gördük ki hayatımızda bir tek o dönemde kabızlık çekmişiz. Her zaman açtık. Latinçiçeği yaprak-

ları yiyorduk, ekmeğin üstüne hardal sürüyorduk ve yalvarıyorduk evden yiyecek göndersinler diye, sığıntılar gibi.

Tecritte, asıl hastaneden gönderilen yiyecekler sayesinde bu rahatsızlık ortadan kalktı. Benim için çok güzel geçti bu dönem. Bizden bir şey istenmiyordu. Derslerimizi yapmamız gerekiyordu ama kimsenin bizim başımızda durmaya vakti yoktu. Gerçekten hasta da değildik. Öbür kızlar kimdi? Hatırlamıyorum, sadece bol bol güldüğümüzü, tahta verandada oturup dedikodu yaptığımızı, hikâyeler uydurduğumuzu ve her şeyden önemlisi de istediğimde yalnız kalabildiğimi hatırlıyorum. Eğer on üç yaşındaysanız altı hafta uzun bir zamandır. Altı haftalık özgürlük... Her postadan o korkunç suçlayıcı mektuplar da çıkmasa... Zaten artık okumuyordum.

Tatil için eve gittiğimde gördüm ki, annemle babamın odaları o uzak, eski günlerden kalma Royal Free'nin bir uzantısı olmuştu. Bir araya getirilmiş benzin kutularından yapılma, üzeri ilaçlarla, vitaminlerle dolu yeni yüksek masa, üstünde bir tepside ispirto lambası ve idrarda aseton ve şeker aramak için kullanılan test tüpleri duruyordu. Şırıngalar. İnsülin kapsülleri. Alkol şişeleri. Pamuk. Ölçü olarak çay kaşıkları, tatlı kaşıkları. Babamın yatağının yanındaki masanın üstü ilaç şişeleriyle kaplıydı. Her ikisi de kafasını bunlara takmıştı. Gerçekte ise babam açlıktan ölüyordu. İnsülinin o ilk günlerinde nasıl kullanılacağına karar verilmemişti daha, sadece biraz soğuk et, domates, salatalık, kuru ekmek yiyebiliyordu. Neredeyse hepsi bu kadardı. Öylesine zayıftı ki, üzerlerinde güneş yanığı bir parça deri yapışık kemiklerin uçlarından iskelet elleri titreyerek sallanıyordu. Yüzü tamamen kemikti, bir maymununkiler gibi endişeli, derine kaçmış gözler. Ama doktorlar, "Doğru olan diyet bu" diyordu. Annem onları dinlememeye karar verdi. "Bir sindirim organından ilaç diye bir sıvı almak sonra ise sindirecek bir şey vermemek olur mu hiç!" diyordu. Deneme yanılma: Babamla birlikte, insülinle dengeleyerek yasak yiyeceklerden –ekmek, patates ve tereyağı– yiyişini ayarladılar. O da yavaş yavaş kilo almaya başladı ve hayata döndü. Tatilin sonunda okula döndüğümde, babam, zorlukla da olsa *bossbo*ydan –Yaşlı Smoke çok yaşlandığı için ayrılıp memleketi Nyasaland'e çoktan geri dönmüştü– ve on bir yaşında bütün gününü,

okula dönme zamanı gelene kadar çiftlikte babam kadar iyi olmaya çalışarak geçiren kardeşimden idareyi geri alıyordu.

Okulda bulaşıcı konjüktivit oldum. Bundan daha çok acı veren ve görünüşü daha kötü olan ama hiç hasar yapmayan başka hastalık yoktur herhalde. Çoğumuza bulaştı ve sabahları bir kız gözleri şişmiş, birbirine yapışmış olarak uyandığında diğerleri onunla dalga geçiyordu; o da kendine gülmeye çalışıyordu ve revirin yolunu tutuyordu. Çok bulaşıcıydı. Korkuyordum. Gözlerim koskocaman şişmiş, kütük gibi olmuştu, irin akıyordu; kalın sargılar arkasında mutsuz sinirlerin sebep olduğu havai fişek gösterilerini, yıldızları, roketleri, çeşit çeşit olayı seyrediyordum. Öylesine korkuyordum ki; ama Tigger pek eğleniyordu.

Annem çiftlikten çıkageldi ve her türlü uzmana götürüldüm, hepsi de artık konjüktivit geçtiği için gözümün normal olduğunu, hiçbir şeyim olmadığını söylüyordu. Fakat ben iyi göremediğimi söylüyordum. Okulda kalmak istemiyordum. Onunla eve döndüm ve böylece okul hayatım sona erdi. 'Ortaokuldan terk' terimi henüz icat edilmeden çok önce.

9

On dördüncü yaşım bir hayat memat, "ya bat ya çık", "ya ol ya oldur" yılıydı, çünkü annemle, hayatım üstüne 'çatışıyordum'. Öyle görüyordum. Gerçekten de bir 'çatışma'ydı aramızdaki.

Savaş alanı, elbiseler, giydiklerimdi. İngiltere'de, annemin benim için arzuladığı her şeyi olan bir kuzenim vardı. İyi bir kız okuluna gidiyordu; annesinin her mektubu para ve şık arkadaşlar üstüneydi. Elbiseleri bana çok güzel paketlerde gönderiliyordu. Çoktan oyun için kesilip biçilmiş anneminkiler kadar eşsiz, kat kat kâğıtlara sarılmış elbiseler. Elma yeşili bir ipek elbiseyi hatırlıyorum, küçük fırfırları ve kabarık kolları vardı. Kuzenim benden hem çok daha küçüktü, hem de bu küçük cici kız elbiseleri yerleşimde giyilemezdi. Nerede? Nasıl? Herkes gülmekten ölürdü. Benim söz dinlemeyişim üstüne danışılan Alice Larter annem için endişelendi. Anlayışlıydı, beni kurtarmaya çalıştı, evine davet etti, yararı olmadı. Annemin, beni suçlayıp söylenerek, sürekli bu iyi yetişmiş kız elbiselerini bana göstererek ne istediğini biliyordum. "Bir kerecik dene hiç olmazsa!" Bana birkaç beden küçüktüler. "Deli bu kadın" diyordum içimden. Gerçekten o sıralar biraz öyleydi. Yemek üstüne kavga ediyorduk. Şişmanlığımın nedeninin çok yemek olduğunu anlamaya başlamıştım. Şişman mıydım? Çok da değil, ama ben "tombul ve afacan Tigger"dım. Her yemekte, ben çok fazla yememeye çalışırken, o da üzüntüden yüzü gerilmiş, tabağımı doldurmaya çabalıyordu. Birdenbire, ben *bush*ta tek başıma olduğumda beni merak etmesi gerektiği aklına düştü. Onca yıl, evden bazen millerce uzağa giderdim (duyarlı davranıp ne kadar uzağa gittiğimi söylemezdim elbette), fakat şimdi bir ilke, bir doğruluk meselesi olmuştu bu ve kavga ediyorduk.

"Eğer o kadar tehlikeliyseler şimdiye kadar niye bana saldırmadılar?"

"Evet ama her zaman bir ilk vardır."

Bağırarak, "kaçık, hepsi kaçık!" diyerek ayağımı yere vurup evden çıkıyordum.

Ergenlik çağındaki kızlarda ne varsa, anne babalarına olmadık gariplikler yaptırır. Nancy Mitford, babalarının kızlara beyaz köle ticaretine kurban gitmemelerini nasıl habire söylediğini anlatmıştı. Belki, iyi korunmuş, şaperonlu kızlar için kötü Londra'da bir tehlike mevcuttur? Fakat bir babanın, iskemlesinde oturmuş saatlerce dağları seyrederken, yamacın eteğinde bir ağacın altında uzanmış kitabını okuyan kızını yanına çağırıp, "İngiltere'ye gittiğinde yabancılarla, özellikle kadınlarla sakın konuşma. Yanına oturup bir iğne yaparlar ve sen de kendini Rio'da bir kerhanede bulursun" demesi niye?

"Deli, deli, deli" diye bağırıyordum içimden sessizce, çünkü kavga edilemeyecek kadar hastaydı. Ve *bush*ta öfkeyle dolanıyordum, kızgınlık, mide bulantısı ve çaresiz bir acımayla yanarak. Annemden uzakta olduğumda yeterince saygın bir acıma duyabiliyordum. Bu iki insan, bu iki hasta ve yarı deli insan, benim annemle babam; onları savaş, Birinci Dünya Savaşı bu hale getirmişti. Yıllarca kafamda bir filmden sahneler gibi canlandırdım savaş olmasaydı nasıl olabileceklerini. Annem neşeli, hamarat bir İngiliz kadını olur, bir ihtimal Britanya'nın bütününde Kadınlar Enstitüsü'nü ya da bir hemşirelik kurumunu yönetirdi; pek de benimle ortak yanları olan bir kadın değil ama 'kendi' olurdu hiç olmazsa, bu yıpranmış, aşırı gergin kurban değil. Babamın savaş öncesi resimlerine bakmam yetiyordu; bu idealize etmeler hayatın yaratacağı diğer seçenek ve olasılıkları kaale almıyordu ama bir şeyden emindim: Benim babam güçlüydü, canlıydı, kendini denetleyebiliyordu, böyle de sürdürürdü hayatım, oysa şimdi, asla iyileşme ümidi olmayan bir kötürümdü. Kendim de deli olacak kadar kızgın, annemle babamı şimdi oldukları ve olmaları gerektiği gibi görerek *bush*ta dolanıyor ya da bir karınca tepesinde oturuyordum; bundan bir adım ötesi, "Eğer savaşı olanaksız kılarsak dünya sağlam ve sağlıklı, eşsiz insanlarla dolu olurdu, ki bu insanlar..." düşüncesiydi. Hayalimde ütopyalarda yaşıyordum, biraz edebiyat, biraz o an içinde yaşadığımın tersi. Bu sevecen ve harika toplumların içine siyah insanları da oturtmaya başladım, özellikle siyalı çocukları. Nazik, bonkör ve mutlu insanlar, şehirlerde savaşa gitmeden yaşıyorlardı; siyah, kahverengi, beyaz insanlar, hep birlikte...

Hayaller... Annemle babam da hayaller ve sanrılar içinde kaybolmuşlardı, hem de her ikisi de. Babam yıllarca altın aradı, kuyular kazdı, yarıklar açıp damarlar aradı. Artık mesleği bu olmuştu. Çiftçilik düzenli olarak sürüp giden bir şeydi, bizi geçindirecek kadar para getiren bir iş, ancak zengin etmesi artık beklenmiyordu. Hayır, şanslı bir damar yapacaktı bunu. Piyangoların çekilişlerini heyecanla beklediler, İrlanda piyangoları bile aldılar.

Her gece radyoda Londra'dan haberleri, Big Ben'in[1] dolgun notalarını sanki Roma Katolik Katedrali'nin çanlarıymış gibi dinledik. Babam, İngiliz hükümetinin aptallığına ve Almanya'dan büyük büyük laflarını ve saçmalıklarını dinlediğimiz Hitler'e karşı gösterdikleri körlüğe köpürüyordu. Radyoyu dinlemeye tahammülüm yoktu, babamı da sessizce oturup dinlemek olanaksızdı. Şeker hastası kişiliği baskınlaşıyordu. Hastalık hastası, titiz, kendine acıyan, kederli... Benim babam nereye gitmişti?

"Aman Tanrım!" Ergenin affetmez, bunun kendi kaderi de olabileceği korkusuyla daha da netleşmiş açık görüşlülüğü. Bir *mantra*[2] gibi kendime tekrarlıyordum: "Ben böyle olmayacağım, olmayacağım!" Bu arada ikisi de birbirlerini gözlemleyip benim gördüğümden pek farklı bir şey görmüyorlardı. Hemşire annem, diyabetli hasta kişiliğini biliyordu; yakışıklı ve cesur kocasının kaçınılmaz kötüye gidişini seyrediyordu. Oysa yıllarca sürecek bir sahne yinelenip duruyordu: Babam bir şey isterdi ya da bir tepside veya masada bir şey eksik kalmış olurdu, annem iskemlesinden sanki bir lastikle çekiliyormuşçasına fırlayarak, eğik bir başla ama huzursuz bir suratla, sanki yangından ya da azarlanmaktan kaçar gibi, çay kaşığını veya kazağı getirmeye giderken, babam üzgün, "Tanrı aşkına moruk, otur, sadece bir tabak" derdi. Çünkü annem kendini yıpratıyordu. Hiç rahat durmuyordu. Ve şimdi de annemin *boy*la nasıl konuştuğunu duyuyordum, hizmetkârlarına karşı pek çok beyaz kadının kullandığı ve hâlâ da Güney Afrika'daki bazı beyaz evlerde kullanılan, azarlayıcı, zorlayıcı, suçlayıcı, nefret dolu sesle. Babam, onun

1. Londra'nın meşhur saat kulesi. (ed.n.)
2. Hinduizm ve Budizmde tekrar tekrar söylenen söz. (ç.n)

hizmetkârlara davranışından hiç hoşlanmıyordu. Ona çıkışıyordu. "Fakat hepsi umutsuzlar, umutsuz!" diye bağırıyordu annem, suratı kızarmış ve çaresiz.

"Ben böyle olmayacağım. Olmayacağım" diye sessizce yineliyordum ve ortalıktan kayboluyordum. Annemin, "Ne yapacaksın şimdi sen? Okulu bırakarak rezil ettin kendini, geleceğin kalmadı" vırvırından da kurtuluyordum.

Kardeşim eve geldiğinde ona da vırvır ediyordu, çünkü ulaşamıyordu. Kibar, kendine hâkim, dinler görünüp aldırmaz olmuştu o. Babasıyla birlikte tarlalara gidiyordu ve yapabileceği her şeyi yapıyordu. Fakat hâlâ okuldaydı, yeri orasıydı. Ve göreviydi bu. Annem ona sürekli, donanma ya da orduya girmesi gerektiğini söylüyordu, bu ikinci sınıf ülkeden gitmeliydi; söylediği her şey, ülkesinden yani *bush*tan, tarlalardan, araziden uzaklaşması gerektiğini vurguluyordu. Ona "Neden anneme karşı gelmiyorsun?" diye sorardım. "Pek de zararlı değil" derdi. Kardeşimin fazla bir şey gördüğü yoktu. Yani duygular anlamında. Hepsini bloke etmişti. Annesiyle babasına gelince, onlardan A ve B diye bahsediyordu, anne baba veya annem ve babam diye değil, hatta Maude ve Michael bile değil. Hayır, sadece A ve B, ve onlar ölene kadar da A ve B demeye devam etti. 'A'nneciğim ve 'B'abacığım, 'A'nne ve 'B'aba.

Ben gene alıp başımı gidiyordum. Gülerek, ya küskün ya da asi, evden kaçmakla tehdit ediyordum annemleri. Daha çok Tigger güldü, ben kaçtım. Jameslerle kalmaya Umtali'ye gittim. Bayan James, Rumbawu Park'taki müşfik müdürdü ve şimdi kızı Audrey, iki oğulları ve küçük yumuşak kocasıyla, verimli tropikal bahçesi *guava*lar, *mango*lar, şeftali ve *granadilla*larla dolu olan küçücük bir istasyon evinde oturuyordu. Gene yoksul düşmüş asil atmosferi – daha kötü ne olabilirdi? Bunu *Going Home*'da yazdım. Fakat durumumun özü şuydu: Amerikan tarzına göre çıkan, gezen, pikniklere, danslara giden, hepsi benden büyük bir genç çetesi vardı burada ve ben onlardan çok gençtim: iki yaş.

Her postada annemden mektup geliyordu. Çılgın gibiydiler. Dağınıktılar. Kimi zaman on, kimi zaman yirmi sayfa uzunluktaydılar ve annem her paragrafta beni her zamanki kabahatlerimden dolayı –bencillik, inatçılık– suçluyor, hatta artık Beira'daki kerhanelerde ka-

çınılmaz bir sonla tehdit ediyordu. "Senin gibi kızların gideceği yer orasıdır, görürsün." Sayfalar ve sayfalarca. Oysa geleneklere son derece bağlı bir ailede yaşıyordum; yemeklerden önce dua ediliyor ve her iki cümleden birinde, iç çekilerek Tanrıya değiniliyordu. Bu mektupları okumaya dayanamıyordum, bir gün gelip de bunları insanlığın genel deliliği olarak görebileceğime inanmam mümkün değildi.

Bir şey daha oldu, o günden beri beni düşündüren. Eski Umtali'de, bir öğleden sonra, misyonun birinde kutlama vardı ve siyah ve beyaz insanlar ağaçların altında çay içerek ve kek yiyerek dolanıyorlardı. Daha önce hiç sosyal bir ortamda siyahlarla aynı seviyede bulunmamıştım. Bayıldım. Merak ediyordum. Korkuyordum ve nasıl davranmam gerektiğini bilemiyordum. İki yaşlı siyah adama yaklaştım, ellerine iki çay tutuşturup havadan sudan, annemin çok iyi becerdiği türden sosyal konulardan konuşmaya başladım. Ben konuştukça onlar bana ciddi ciddi bakarak dinliyorlardı. Sonra bir tanesi kibarca, "Ben çok yaşlıyım sense çok gençsin" dedi.

Pek önemli değil diyebilirsiniz. En hafifinden bir azar işitmiştim, affeden bir gülümsemeyle. Mesele bu değildi ama. Bana dokunan bir şey vardı bu olayda, ihtiyar adamlarda, kelimelerde. Öyleydi, biliyordum. Ama ne? Ne olmuştu? Üstelik yıllarca, beni böylesine düşüncelere salan etkileyici bir şey daha söylenmedi; kelimeleri, olayı, ihtiyar adamları kullanmamı gerektiren, dönüp bakmam gereken gizli, kusursuz bir özgünlük vardı sanki. Fakat yalın bir mantıkla bakıldığında görüyordum ki hiçbir şey söylenmemişti. Ve hem de her şey söylenmişti. Çok sonraları, benzer başka şeyler olduğunda (sonra bir daha bir daha...) anladım ki hangi kelimelerin kullanıldığı önemli değildir, eğer bir insan bilinçsizce, kendi bile bilmeden beklerse, duymayı isterse, çarpılmak isterse, buna gerek duyarsa, o zaman, bariz biçimde, içi boş "Ne kadar güzel bir gün" lafı bile aynı etkiyi yapabilir. Fakat bu olayın böyle kendini aklımın bir kenarına paradigma olarak kaydetmesi için zaman geçmesi gerekiyordu; o arada ben bir kafa karışıklığı, isyan içinde fokurduyordum.

Eve geri döndüm, bıraktığımdan daha da beterdi her şey.

Babam artık tarlalara daha az gidiyordu; bir zamanlar çalışanları bütün sabah ve bütün öğleden sonra –öğlen yemeğinden sonraki bir yarım saatlik uyku hariç– gözlerdi. Ya da bütün gün *bush*ta altın

arardı. Şimdi yemekten sonra bir iki saat uyuyordu, annem de öyle. Odalarına sessizce giriyor, babamı her zamanki gibi arka üstü uzanmış görüyordum, tahta bacağı sopa gibi, eli sanki bir dalga ya da rüzgârın çıkıp sürüklemesinden korkuyormuş gibi sıkı sıkı yatağın demirini yakalamış. Annemse yüzünde sonsuz bir üzüntüyle kıvrılmış yatıyor olurdu. İkisinin de etajerlerinin üstünde bir bardak suyun içinde takma dişleri duruyordu. Bu kötü, ağızlarına uymayan dişlerle ilgili sorunlar hiç eksilmedi.

İkisi de ağır işitmeye başlamışlardı.

"Ben öyle olmayacağım. Olmayacağım!"

Gözlerim hâlâ iyileşmemişti, ama gene de habire okuyordum, babam akşamları, haberlerden sonra bize okumaya başladı. Gene savaş üstüne, siperler üstüne kitaplardı. Feci bir bölüme geldiğinde suratı öfkeden, gözyaşlarından perişan kitabı elinden bırakırdı.

Bu arada ben kendimi köreltiyordum.

Busha daldığımda garip bir halsizlik çöküveriyordu üstüme, evden yüz metre bile ötede olmayan bir ağacın altına atıyordum kendimi. Eğer babamla tarlalara gidersek gölge bir yer bulup okuyordum. Ama aynı kitapları yeniden yeniden okuyordum, hayal kurmama yardım etsinler diye. Yavaş yavaş batıyordum.

Parlak gelecekler hayal ediyordum. Dansçı, şarkıcı, elbise tasarımcısı oluyor, kötü şehirlerde gece kulüpleri işletiyordum. Çoğunlukla Paris'te bir bohem, Akdeniz kıyılarında bir gezgindim. Bu, herhangi bir yerdeki bir gencin istediği an istediği yere gidebileceğini bildiği zamanlardan çok çok önceydi. Marsilya veya Nice'i düşlemek... Karşılaştırabileceğim bir şey yok. Timbuktu veya Chimboraxu artık bir uçak yolculuğu uzaklığındalar. O zamanlar hâlâ, dünyanın eskimemiş yerleri vardı.

Annem, benim gece kulüpleri, elbiseler ve aşk maceraları fantezilerimden haberdar değildi. Ama beni piyano çalarken ya da radyodan bir parçayı söylerken duyarsa, ya da bir şeyler çizersem veya yatak odasında kendi kendime dans edersem, o da beni yakalarsa, hemen başlardı: Çiftlikten kurtulunca doğru dürüst dersler alacaktım ve... açıktı ki harika bir mesleğim olacaktı.

Bu sıralarda başlayan *Martha Quest*'e ve açıklamalara geldi sıra. Okuyucular bir hikâyenin gerçek olduğunu düşünmek isterler. "Özyaşamöyküsü mü?" diye sorarlar. Yazarın yanıtı çoğunlukla, sıkılmış bir sesle, "biraz öyle, biraz değil" olur çünkü soru anlamsız gelir; çünkü yapmak istediği, hikâyeyi özelden alıp genele taşımaktır. "Eğer özyaşamöyküsü yazmak isteseydim öyle yapardım, bir roman yazmazdım."

Bu özyaşamöyküsünü yazmamın bir nedeni de benzersiz bir dönemin parçası olduğumu giderek daha da çok duyumsamam. Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Afrika'daki sonu ve benim de içinde yer aldığım, bir ülkenin tamı tamına doksan yıl süren işgali. O dönemin nasıl olduğunu insanlar –Güney Afrika'da yaşayanlar bile– artık bilmiyor. Kendi çocuklarım bile şunu ya da bunu anlattığımda şaşırabiliyorlar ve belki de o zamanların sertliğine, battaniye yerine kullanılan *kaross*lara, petrol tenekelerinden eşyalara, un çuvalı perdelere kızıyorlar. O günlerin siyahla beyaz arasındaki bazen babacan, bazen kaba ilişkileri değişti. Afrikalı arkadaşlar, beyaz arkadaşlar, babamın ve Yaşlı Smoke'un oturup bir kütüğün iki ucunda felsefe yaparak *boy*ların çalışmalarını seyretmelerine kızabilirler veya gülebilirler. Beyazlar, Cyril Larter'ın veya Bob Matthews'un zorbalıklarına, ya da beyaz yeniyetmelerin büyüklerinden azar işitmeden, şakaymış gibi yaparak siyah bir adamı, bir çocuğu arabayla yolda kovaladığına veya daha da aptal olanların çalışanlarına acımasız şakalar yaptıklarına inanmayı reddedebilirler.

Geçen yıl, bir televizyon şirketi, Martha Quest'in Londra'ya gelmesine kadar olan bölümü dizi yapmak istedi. Görüşmelerin başında, "senaryoyu sadece ben yazabilirim" diyerek latife yaptım, çünkü artık o günlerin nasıl olduğunu bilen bir ben varım. Güney Afrikalı çok iyi bir yazar senaryo denemeleri yaptı ve anladım ki o günler gerçekten geri dönmemek üzere yok olmuş, çünkü küçük şeylerde hakikaten çok büyük yanlışlar yaptı, ayrıca hikâyede bir Güney Afrika tadı oluşmuştu. Bir şey daha yanlıştı bu öyküde. *Martha Quest*'i yazdığımda zaten on yıldır, nasıl olup da *bush*un ortasındaki yalnızlıkta bir kızın yaşam üstüne ve ırk ilişkileri üstüne böylesine akıllıca fikirlere sahip olabildiği bana sorulup duruyordu. Benim, yıllarca yazılıp söylenmiş en iyi şeyleri yalayıp yutmuş olduğumu söyle-

mem yeterli bulunmuyordu. Banket'te dükkânı olan ama entelektüel ve politik bilinçli Cohen ailesini bu nedenle koymuştum senaryoya. Oysa ne Banket'te ne de o kırsal bölgelerin hiçbir yerinde Yahudi bir dükkân sahibi vardı. Cohen ailesi daha sonraki deneyimlerimin ürünüydü, çünkü gerçekten de entelektüel Yahudi ustalarım olmuştu. Filmin senaryosunda Cohenlere geniş yer verilmişti. Ve burada bir çelişki vardı. Eğer dizi sadece bir hikâye ise, neden olmasın? Ama benim diziyle ilgilenmem tarih açısındandı. Gerçekler. Doğrular. Her şey. Kendi korkaklığıma yakalanmıştım işte. Yaşamımda tekrar tekrar, dışarıdan gelen baskıları karşılamak, işleri kolaylaştırmak üzere gerçekleri yumuşattığım veya değiştirdiğim için sonradan hep pişman olmuşumdur. Eğer zihinsel çatışmalarımı, fikirlerimi insanlarda vücutlaştırmamış olsaydım, elbette bu roman o kadar açıklayıcı olamazdı. Okuyarak veya gördüklerinden, duyduklarından yola çıkarak bir anlayışa varmanın uzun ve yavaş süreci, elbette Bayan Cohen'in duygularının oğullarının oruç kurallarına sadık kalmamaları yüzünden incinmesinden veya Martha Quest'i politik içerikli soru-cevaplarla eğitmesinden daha etkileyici olamaz. Bu on yıl sonra benim de başıma geldi, neşeli azarlarım yüzünden bir arkadaşımı yitirdim.

*Afrikaner*ler –Van Rensbergler– de vardı. Roman, Martha Quest orta sınıf iki İngiliz kadınıyla bir yerli *Afrikaner*in konuşmasını dinlerken açılır. Van Rensbergler Martha'yı etkiler. Zaten Bayan Van Rensberg, Alice Larter'dan esinlenerek yaratıldı; hangi kültürden olursa olsun iyi kalpli ve anaç bir kadının öbüründen pek farkı yoktur. Van Rensberg gibilerini tanıyordum. *Gymkhana*larda,[3] danslarda kendi kendilerine eğlenirlerdi; manastırda da, ortaokulda da klan halindeki insanların kızlarıyla beraberdik,

Kısaca, *Martha Quest*'i yazdığımda bir romancıydım, tarihçi değil. Fakat roman, kelimesi kelimesine doğru değilse bile atmosferiyle, duygularıyla doğru, hatta bu yazdıklarımdan daha doğru, çünkü burada gerçekleri sıralamaya çalışıyorum. *Martha Quest* ve Afrika üzerine diğer kısa hikâyelerim eski günlerdeki yerleşimin güvenilir bir resmi. Bir keresinde, benim de çocuk olduğum sıralarda, babası

3. Daha çok atlı sporların yapıldığı eğlence günü. (ç.n.)

ve abileriyle *piccanin*[4] olarak, Banket'te çiftliklerde çalışan bir adama rastladım. Konuştuk. Konuştuk. Çok uğraştık. Ve en iyi hatırladığımız, siyah çiftlik amelelerinin gruplar halinde, bir reise veya klan önderine bağlı olarak veya ailece, bir çiftlikten diğerine, daha iyi koşulların ardında veya Nyasaland'den yaşlı bir büyüğün gelmesi yüzünden, hep göç halinde olduğuydu. Yerleşimdeki amelelerin çoğu Nyasalandliydi. Ona bütün çiftlik kompleksleri aynıymış gibi geliyordu: fakir, çirkin, kötü yapılmış yerler. Yaşlanmakta olduğu için, bir zamanlar acıyla anlattıklarını şimdi şakaya vurabiliyordu. Fakat içini derinden bir öfke yakıyordu, tarihi öfke, tıpkı benim savaşa ait duygularım gibi: "Ama nasıl olabilmişti?"

Martha Quest'in yalın bir öyküsü var: *Bush*ta bir çocukluk geçirir, annesiyle kavga eder, Cohen oğlanlarından politikayı öğrenir, okur, büyük şehre Salisbury'ye kaçar, steno öğrenir, çeşit çeşit çekici gelecekler hayal eder ama dansa ve iyi vakit geçirmeye dalıp uygun, genç bir devlet memuruyla İkinci Dünya Savaşı'nın tamtamları çalarken evlenir.

Annem benim parlak geleceğimden dem vururken, ben yatağıma yatıp hayaller kuruyor ya da yirmi kere okumuş olduğum kitapları okuyordum, özellikle de Amerika'dan gelen, kızlar için yazılmış uyuşturucu kitaplar. Düşük ateş denen bir hastalığa tutuldum. Böyle bir hastalık var mı? Bir derecelik bir ateşim vardı, yerimden ancak kalkabiliyor, gece ve gündüz öylece yatıyordum, kapıyı bir taşla açık tutup *bush*a bakarak; yatağımda bir kedi, yerde iki köpek, kuyruklarını yere vuruyor, sonunda kalkıp onlarla dışarı çıkmam, saatler ve saatlerce *bush*ta dolaşmam için yalvaran gözlerle bakıyorlardı, çünkü bunu hakları olarak görüyorlardı.

Sinoia'dan doktor geldi, hem de bir kez değil defalarca. O zamanlar bu, şimdiki gibi birkaç dakika değil epeyce bir yoldu. Annem 'düşük ateş'im olduğunu, kinin yazması gerektiğini söylüyordu. O da yazıyordu. Yağmur mevsiminde sabah akşam beş *grain*[5] kinin alıyorduk hep, ama artık giderek daha fazla alıyordum. Her biri beş *grain* olan, kocaman, cart pembe tabletlerdi bunlar. Kininin hiç

4. Küçük siyah çocuk. (ç.n.)
5. 1 grain = 0.065gr. (ç.n.)

faydası olmuyordu. Kulaklarım öyle çınlıyordu ki zor duyuyordum. Çınlayan parlak bir boşluktaydım, kininle delirmiş, zehirlenmiş.

O sıralarda, petrol fiyatları yüzünden çoğunlukla başkalarının arabasıyla, Salisbury'de bir şifacıya gitmeye başladık. Otuz beş yaşlarında bir kadındı, İngilizdi, evlenmemişti. Orası bir poliklinik gibiydi; babam, kadının en tanınmış şifacıya âşık olduğunu söylüyordu, bunu, bir taşralının böylesi meselelere yaklaşımı gibi ama bu kez sesinde biraz o kadın için duyduğu bir üzüntüyle söylüyordu. Babama göre dindarlığında değildi sorun, evlenmemiş olmasındaydı. Bu tip, belli yaştaki, evde kalmış, herkesin acıdığı, burun kıvırdığı tip, kültürümüzde artık yok. İşte size ilerleme. Bayan –adı neydi unuttum, Burnett olsun– Burnett'in Kızılderili bir yol göstericisi vardı, seanslar sırasında bazen, otantikliğinin garantisi olarak, madeni paraları yoktan var etmesine izin veriliyordu. "Neden Mısırlı değil? Niçin siyah bir büyücü değil, hazır başlamışken?' diye soruyordu babam, annemse gözlerini yere indirip buna katlanıyordu. O ki hemşireydi ve bilime inanırdı, içi hiç rahat değildi.

İşlemin kendisi dinginlik vericiydi. Arkanızda Bayan Burnett'le, karartılmış bir odada oturuyordunuz, büyük elleri hafifçe omuzlarınızdan aşağı inerken yavaşça nefes veriyordu ve bununla birlikte hastalığa neden olan zehirler de çıkıp gidiyordu. Nefesinin patlak lastikten kaçan hava gibi yumuşak tıslaması, ritmik el hareketleri hipnotikti.

Ama diyabet de, bendeki düşük ateş de geçmedi. Annemin rahatsızlıkları da. Bir yıl sonra annem, hastanedeki röntgenlerinin üfürükçünün iyileştirdiği beyin tümörünü gösterdiğini iddia etmeye başlayınca babam onun röntgenlerini başkasının röntgenleriyle karıştırmış olduklarını söyledi.

Aile bir dua çemberindeydi: Günün belli saatlerinde, Rodezya ve Güney Afrika'nın her yerindeki insanlar birleşerek, sağlık ve esenlik dileyerek aynı duaları tekrarlıyorlardı. Ben de kulaklarım çınlayarak yatıyor ve onlara katılıyordum. Kurtulduğumda, kininin dozu günde altmış *graine* çıkmıştı, ateşimse hâlâ aynı seviyedeydi.

Bir yardım kuruluşu, Umtali'nin güneyinde, Vumba denen dağlarda, kilometrelerce uzaklarda bile bilinen, muhteşem bir kadının

işlettiği pansiyonda altı hafta geçirmemi sağladı. Granny Fisher seksenindeydi ve haftada bir, kilometrelerce uzunluktaki kötü, kambur kumbur yollardan Umtali'ye gitmekten ve dönüşte, başlarının üstünde pansiyonun alışverişini taşıyan bir sıra yerlinin önünde dağdan yukarı yürümekten daha yeni vazgeçmişti. Kısa boylu, şişman, komutanımsı, bütün misafirlerini keskin bir dil ve bakışla idare eden ama iyi yürekli ve yüce gönüllü yaşlı bir kadındı. Yayılarak genişlemiş, odalar ve verandalardan oluşmuş, saman damlı eski bir evdi onunki. Sebze bostanı, meyve bahçesi ve inekleri vardı. Peki ama nasıl para kazanıyordu? Bizi bir güzel besliyordu, dünyanın hiçbir yerinde kimse artık öyle beslenemez. Böcek ilaçları, suni gübreler, zehirli maddeler olmaksızın. İnekler hastalandıklarında, eski usullerle iyileşemezlerse ölüyorlardı. Tezeklerinden yapılan gübre, toprağa geri dönüyordu. Hava temizdi. Günde beş büyük öğün yemek yeniyordu. Her yemekte, masanın üstünde, belli aralıklarla dizilmiş koca sürahilerde kremalar duruyordu. Herkesin baş tatlısı yarı yarıya kremayla karıştırılmış *granadilla* püresiydi. O zamanlar her tarafta büyüyen yabani *granadilla*ları toplamak benim görevimdi. Emrediyordu: "Genç insanlar bol bol krema ve tereyağı yemeli!" Korkunç bakışlarla öne eğilerek görebileceğimiz şekilde sürahiyi tutuyor, katı, sarı şeyi yulaf ezmesinin, meyvelerin, böreklerin üstüne döküyordu. Biz gülüp sanki istemiyormuşuz gibi ellerimizi tabaklarımıza kapatıyorduk. O uzun masanın etrafında yirmi, belki otuz kişi oluyordu. Misafirlerin arkadaşları yemek için geliyordu, arkadaşların arkadaşları; hepsini bedava doyuruyordu. Veya verandanın bir köşesinde uyuyorlardı. Bu sınırsız bolluk, eliaçıklık, kırk elli yıl sonra oğlum John Wisdom Vumba'da çiftçilik yaparken de tekrarlandı.

Misafirevinin verandaları alçaklı yüksekli dağlara, tepelere, göllere, nehirlere bakıyordu. Evden aşağıda büyük bir havuz, ya da ineklerin bütün günü suyun kenarındaki ağaçların altında veya dizlerine kadar suyun içinde, mutlu, öylece geviş getire getire dikilerek, kuyruklarını savurarak geçirdiği küçük bir göl vardı. Böğürdüklerinde sanki dedikodu yapıyor gibiydiler, hallerinden memnun olmayanların vahşi, öfkeli böğürtüsü değildi bu asla. Yavruları onlardan alınmıyordu, çünkü Granny Fisher istemiyordu. Danalar gündüzleri an-

neleriyle beraberdi ama geceleri, sabahleyin kediler, köpekler, tavuklar ve kazlar sütten paylarını almak için ahırın kapısında bekleşirken sütler sağılabilsin diye, başka yere konuyorlardı.

Her gün havuzda saatler geçiriyordum. *Bilharzia*nın kesiklerle yaralardan ya da *uretra*dan vücuda girip oradan da böbreklere tırmanıp sinsice bütün vücuda yayıldığına inanılıyordu. Artık derinin her yerinden girdiğini biliyoruz. Çocukları sudan uzak tutmak olanaksızdır, onun için eğer yağmur yağmışsa, su kuyuları veya nehirler dolgunsa ya da derimizde kesik yoksa –ama çocukların cildi her zaman kesiklidir, yara berelidir– ve mahrem yerlerimizi suya sokmayacağımıza söz vermişsek izin veriliyordu. Fakat Granny Fisher da Alice Larter gibi *bilharzia*ya inanmıyordu. "Saçma, biraz egzersiz yapmak sana iyi gelecektir."

Yüksek sazlar, otlar ineklerin yol yaptığı yerler dışında göletin etrafını çeviriyordu. Kahverengi, bal gibi su ayaklarımı ıslatırken duruyor, sonra özenli, yavaş adımlar atıyordum, çamur parmaklarımın arasından vıcık vıcık çıkıyordu, sonra bacaklarımı topluyor ve suyun ağırlığını kaldırmasına izin veriyordum. Yüzmüyordum, yatıyordum sırtüstü, boğulmuş biri gibi gevşek, küçük dalgalarla sallanarak. Üzerimde, kartalların, çaylakların asılı durduğu kusursuz gökler. Göletin çevresindeki ağaçlarda dokumacı kuşlarının yüzlerce yuvası sallanıyordu. Yalıçapkınları sazların arasında ok gibi dolaşıyorlardı. Serçeler suyun yüzünde uçuyordu. Sonra inekler sazların arasından dikkatle suya iniyor ve bana yakın dikiliyorlardı, kuyruklarını savurarak, yüzüme suyun çarpmasına sebep olarak. Yavruları bir ağacın altında birlikte duruyorlardı. Bir hafta dolmadan, hasta olmadığıma karar verdim, bir daha hasta olmayı asla kabul etmedim. Bu mesafeden, evdeki iki mutsuz ve çaresiz insanın hayalî ve gerçek hastalıkları kullanarak hayatı nasıl yaşanır kıldıklarını açıkça görebiliyordum. Bir daha asla! Düşük ateşime göz kulak olması tembihlenen Granny Fisher, "Saçma! Nesi varmış bu kızın?" diyordu.

Gölette duba gibi durmadığım zamanlarda evin üstündeki bizim oralara benzemeyen yüksek yerlerde ve tepelerde dolaşıyordum, yüksek *veld*de, bir gün gideceğim büyük dünyayı çağrıştıran neles

kesici yerlerde. Koyunların yemiş olduğu kısa otlar, küçük gözeler ve ıslak yerler, daha yüksek dağların etraflarında esen rüzgârlar, nereye baksanız, yeşilin üstünde beyaz kümeler halinde koyunlar...

Bir şiir yazdım:

Hangi mehtaplı yolu tutarsa tutsun
Denizler üstünde
ya da koyunların bildiği kayalıklarda, çayır çiçeklerinin
yumuşak havada salındığı
burnu havalarda bırak dolansın o yüksek yerlerde
vadide yerleşmişlere bir göz atsın
daha yükseklere tırmansın isterse.
Geceleri şehre gelecektir,
iyice aydınlatılmış kapı girişlerinde,
ve kollar parlayıp fırlatılan bakışlar çağırdığında
gece kuytularında dolanacak ya da
bulabildiği aşka razı olacak.
Işıklı bir barda yolculuk öyküleri alıp verecek
Pek çok gerçek öykü dinleyecek gecede.
Ama herkes için gelecek
yeni yollara koyulmanın zamanı:
eski ateşler onu üşütecek mi
güneş alçaldığında?
Yıllar geçip giderken geceler aldatacak mı
O eski vadiye geri gelip
Çocuklarla konuşmayı öğrenecek sonunda.

Bu dizeler değerleri nedeniyle buraya alınmadılar; benim için ilginçler. Bir kere yazarı on dört yaşında bir kız... Durun, ama bu gerçek olamaz. Bu çok kiracılı genç beyne yaşlı biri taşınıp geçici olarak el koymuş. Öyleyse, *o adam* ay yollarına koyulan, *o adam* maceralara atılan. Eğer o kız olsaydı gece uğraklarında dolanan ve bulabildiği aşka razı olan, bu konu kadın erkek ayrımının tam göbeğine

inen, bambaşka bir şey olurdu. Hem ayrıca, modern şiirin yirmi beş yaşına gelmiş olduğunun bilindiğini ima edecek hiçbir ipucu da yok. En önemlisi ve sonuncusu, ben yazar olurken, yani en doğrucu halimle, her anımsadığımda yinelediğim büyülü sözlerin etkisine inanmıyordum. "Ben öyle olmayacağım. Asla." Bu şiir başka bir bilgi düzeyinden geliyor. Şiirin her daim barındığı rahat ve hoşa giden melankoli de değil bu üstelik.

Bu uzun ziyaretin –neredeyse iki ay– bana kazandırdıklarından biri sağlıktı. Diğeri, annemle babamın programında olmayan bir şeydi; bana Granny Fisher'in armağanıydı. Kendi hayatı o kadar zor olmuştu ki çocukları korumak ona saçma geliyordu. Fakir bir kız olarak Güney Afrika'nın maden ocaklarında ve çiftliklerinde bulunmuştu. Johannesburg'u, insanların sokaklarda, çadırlarda veya sac kulübelerde gemici fenerleriyle yaşadıkları bir 'altına hücum' kasabası iken görmüştü. Orada, hayatta kalmanın yanında bekâretin hiç mi hiç önemi yoktu, kavgalar, cinayetler, soygunlar ve en kötüsü de sarhoşluk; o günlerden kalan kadınların en çok konuştuğu da buydu. Adamlar her gece sarhoş oluyorlardı ve kadınlar ya onlarla birlikte içiyorlar ya da ortadan kayboluyorlardı. Evlenmişti. Yaşlı bir kızı vardı bir yerlerde. Granny'de renkli bir hikâye saklı. Canım Granny, beğenirseniz eğer, işte size bir karakter daha.

Misafirlerinden ikisi nişanlıydı. Yerleşimde bu, evlenene kadar bekâret demekti ya da öyleymiş gibi yapılırdı. Görünüş kurtarılırdı. Bu iki misafir bir yatakta yatıyordu. Zirai uzmandı adam, Umtali'de çalışıyordu. Her gece karanlıkta o korkunç yollardan yirmi mil yukarı tırmanıyordu kadınla olabilmek için. Kadının adını unuttum, Lesley, Jackie ya da Bill; 1930'ların moda isimlerinden biriydi. Günlerini fersah fersah uzanan manzaraya karşı bir verandada oturup çeyizini hazırlayarak geçiriyordu: saten donlar, kombinezonlar, iç etekler. Ayrıca, Kesto sutyenlerinin ipek parçalardan ve tüllerden kopyaları. Ama neden? Uzun boyluydu. Tahta göğüslüydü. Kısa kesilmiş sarı saçları vardı. "Güzel sayılmaz ama," diyordu Granny, "güçlü bir çekiciliği var." Kırmızı, alaycı bir ağzı, soğuk, gri gözleri vardı. Nişanlısı Umtali'den her geldiğinde dikiş dikiyor olurdu. Bir siren olduğunu biliyordum ama her şeye ve herkese karşı, yakışıklı

fakat çok yumuşak bir adam olan nişanlısı da dahil düşmanlığını anlamıyordum. Granny Fisher, "Onu *sjambok*lu bir adam paklar" diyordu. Adamsa deli oluyordu onun için. Gözlerini alamıyordu. Elleri kıpır kıpırdı, iradesine boyun eğemeyip kadına dokunacakmış gibi. Ama dokunmayı denerse, sallanan parlak bir sarı saçla, bir gülüş veya sert, uzun bir bacağın geri çekilmesiyle reddediliyordu. Öyleyse kadın adamdan nefret mi ediyordu? Sanki öyleydi. Kadın erkeğe hep soğuk, gülen bir küstahlıkla bakıyordu. Herkesin, onunla yatmaktan hoşlanmadığını bilmesini istiyordu.

Eğer adamdan ve sevişmekten nefret ediyorduysa, nasıl peşinden "zavallı, tasmalı yavru bir köpek gibi" sürükleyebiliyordu bu adamı? ("Granny ne kadar acımasızsın" diyor bir misafir.) Bu durum ve Granny Fisher sayesinde edindiğim bu yeni gözlerle sadece onları izlemiyordum, geri dönüşlerle, yerleşimdeki kadınları da izliyordum, çünkü artık hayran olunası, fedakâr, çalışkan ev kadınlarından –çiftçilerin karılarından– bu öbür cins kadınları ayırabiliyordum. Kırmızı kadınlar. Yosmalar. Sürtükler. Sirenler. Kölesi oldukları adama yarı gizli yarı açık bir düşmanlıkla yanıp sönüyorlardı. Anlayamıyordum. Seksin kölesi değillerdi, sevişmekten hoşlanmıyorlardı, erkekleri sevmiyorlardı ve bu yüzden de yavru köpekler gibi erkekleri peşlerinden koşturuyorlardı.

Hızla kaybolmakta olan çocukluğumdaki birden çok çifti, parmaklarımın arasında döndürür gibi sayabiliyordum ve verandalarda konuşulanları hatırlayabiliyordum. Örneğin annemle babama akıl danışmak için gelen Reggie vardı. İngiltere'de iş bulamadığı için Güney Rodezya'ya gelmişti, orta sınıf bir ailenin en küçük oğlu. Toprak Bankası'ndan almıştı çiftliğini. Bizimkilerin koruması altına girdiğinde yirmi üç yaşında olmalıydı. Yalnızlıktan yarı deli olmuştu ve evlenmek istediğini söylüyordu, mecburdu, dayanamıyordu. Uzun boylu, çok zayıf, kekeleyen bir genç adam, o kadar çok çalışıyordu ki babam hasta olacağını söylüyordu. Bir adamın başa çıkabileceğinden çok daha fazla ambarı vardı fakat gece yarısına kadar ayakta, bütün gün çalışarak giderek zayıflıyor ve deliriyordu, kafayı tamamen üşütmemek için Cape'e tatile gitti. Orada, yarı İngiliz ya-

rı Hollandalı, birden çok nişanlısı olmuş Vera'yla tanıştı. Onunla güneyde evlendi ve küçük bir *kopje*nin üstünde, kayaların arasındaki büyük taş eve getirdi. Kadın orada onunla yatmayı reddetti. Reggie arabayla bize geldi, sarhoş gibi kullanıyordu, yolda dönerek gelen arabanın kaldırdığı tozu görmemizle evde bitmesi bir olmuştu, deli gibi, kekeleyerek, mavi gözleri uykusuzluktan ve stresten kızarmış. O kadar zayıflamıştı ki, annem uşağa mutfaktaki her şeyi getirmesini emretti yedirmek için. Fakat onun konuşmaya ihtiyacı vardı. Vera sekse yanaşmıyordu, 'istemiyor'du... Günümüzün kelimesi bu. O ise "sevişmiyor" diyordu. "Nefret ediyor," diyordu.

Vera iri, buğday tenli, sağlam bir kadındı. Her hareketi ağır, kendine hâkim ve aşağılama doluydu. Kahverengi gözleri, siyah bopstil saçları vardı, şık, ısmarlama dikilmiş elbiseler giyiyordu. Bizi ziyarete bir kere geldi ama bizim evimiz ona göre çok pejmürdeydi, o nedenle Reggie tek başına geliyordu.

"Elimi bile süremiyorum" diyordu, ellerini sıkıp açarak, tekrar sıkıp titreyerek. "Nefret ediyor sevişmekten, öyle söylüyor, 'niye evlendin öyleyse benimle?' diye sordum."

Hepimiz biliyorduk onunla neden evlendiğini, kendi çiftliği olan kaçırılamaz bir 'fırsat'tı, ama Reggie bunu kabul edemiyordu.

Bu böyle sürüp gitti. Reggie daha da zayıfladı. Kekemeliği daha da kötü oldu. Vera'yı memlekete, İngiltere'ye götürüp bir psikologa göstermeye karar verdi. Böyle şeyler henüz moda olmamıştı daha. Aslında yeterli parası da yoktu ama bankadan borç aldı ve gittiler.

Bugünün günah çıkartıcılarının öncülerinden birinin odasında oturdu Vera.

"Bakalım şimdi Bayan B, kocanız bana dedi ki benimle konuşmak istiyormuşsunuz."

"Ben istemiyorum ki, kocam benim sizinle konuşmamı istiyor."

"Fakat anladığım kadarıyla beni görmeyi kabul etmişsiniz?"

"Sizi görüyorum değil mi? Siz de karşımda oturuyorsunuz öyle değil mi?" Ve uyuşuk uyuşuk sigarasını yaktı, başını arkaya attı ve sigara dumanları içinde oturdu.

"Hadi, hadi Bayan B., kocanıza dürüst davranmıyorsunuz."

"Nedenmiş o? Masasında eksiği var mı? Ev de temiz. Parayı da israf etmiyorum."

"Ama Bayan B evliliğe seks de dahildir."

"Ben öyle olması gerektiğini kabul etmiyorum. Hoşlanmıyorum işte o kadar. Hiçbir zaman da hoşlanmadım!"

"Hiç mi bu tür bir keyif almadınız?"

"Hayır. Ne anlamı var?"

"Anlıyorum. Londra'da olduğunuz süre içinde beni gelip görmenizin bir faydası olur mu sizce?"

"Kime faydası?"

"Öyle istiyorsanız kocanıza diyelim. Hiç mi hoşlanmıyorsunuz ondan?"

"Hoşlanmak?" Kelimeyi evirip çevirdi. "Öyle olmalı, evlendim onunla değil mi?"

Reginald'a bunun zaman ve para harcamaktan başka bir şey olmadığı söylendi, çünkü Vera değişmek istemiyordu ve hiçbir şey yapılamazdı.

Vera İngiltere seyahatinden çok memnun olduğunu açıkladı, orayı hep görmek istemişti.

İki tane güzeller güzeli çocukları vardı. Üzerine aşkla ve ıstırapla titrediğim bir tanesi küçük bir kızdı. "Beraber yattığımız iki seferinde de hamile kaldı" dedi Reggie, bir gülümseme olması gereken diş göstermeyle. "Çocuk istiyordu. İşte çocuk. Hepsi bu kadar."

Reggie çok zengin bir tütün çiftçisi oldu. Londra'ya geldikten çok sonra yerleşimden ziyaretime gelenler oldu. Reggie'nin siyahlara dehşet saçtığını, onu niye öldürmediklerini anlamadıklarını, bunu hak ettiğini söylediler. Onlardan nefret ediyordu. Onlar da ondan. Vera'dan çoktan boşanmıştı. Cape'e gitmişti Vera, yalnız ve içerek oturuyordu.

Vera'nın eski Chevrolet'ye dayanmış halde çekilmiş lekeli bir resmi var. 1920'lerin sonundan bir elbise giymiş, dizleri görünüyor. Kalçasının biri öylece, arsızca öne fırlatılmış. Çok uzun bir ağızlıkla sigara içiyor. Makineye gülümsemiş, sakin ve kendinden emin.

Kötü kadın. Kötü eş.

Yanında, nehrin öbür tarafındaki çiftçinin karısı duruyor. Tombik, neşeli genç bir kadın, keyifle gülümsüyor. Herkes onu severdi, Vera'yı ise kimse sevmezdi. Fakat o da kötü kadın, kötü eşti, Vera kocası da dahil kimseyle sevişmezken, o yalnızca kocasıyla değil, her erkekle sevişiyordu. O da Vera gibi sonradan boşanmış ve Cape'e gitmişti yaşamak için. Vera ile Reggie'nin iki çocuğu, olması gerektiği gibi büyüdüler; böylece, Evrim (ya da Doğa, ya da Yaşam Gücü) o evliliğin mutsuzluklarından bihaber, tatmin olmuş olmalıydı. Eğer birisi, hatta haftada iki üç kez akıl danışmaya gelecek kadar değer verdiği annemle babam bile, Reggie'ye "Onunla evlenme. Görmüyor musun?" deselerdi, gülerek, kekeleyerek onu sevdiğini söyleyecekti mutlaka.

Betty –ya da Franny veya Jamie– bir verandanın direklerine dayanırken veya dikkatsizce düşürdüğü pembe bir ipek parçasını eğilip yerden alırken bile, uyuşuk bir kalça veya baldır hareketi ve gülümseme ile dünyaya asla ama asla hiç kimseye gerekenden bir damla bile daha fazlasını vermeyeceğini ilan etmeden duramazdı; üstelik bundan da gurur duymaktaydı. Yığınla ipeğin, satenin ve kahverengi dantellerin arasında oturup Umtali'den yeni gelmiş toz toprak içindeki sevgilisine bakar, güler ve "Niye Umtali'de kalmadın bu gece? Eminim ki her gece buraya kadar araba kullanmanı ben istemedim!" derdi.

Adam, yüzü incindiği için sararmış, gözleri ışıltılar içinde ve yalvararak kekelerdi: "Ama sevgi-gilim. Ama sevgilim..."

"Neyse boşver!" diyerek, yalnızca adamınkini değil, benim kalbimi bile yumuşatıp titreten bir şekilde gülümseyen kadın sanki bir kabahati affeder gibiydi. Ama neyi affediyordu?

Granny Fisher diyor ki, "Basit, küçük bir parça bu kadın, fakat aptalın birini tutulduğu aptallıktan ayıramazsın."

Onunla saatler geçirdim. Benim orada olmamdan hoşlanıyordu: Onun sofistike halleriyle gözleri kamaşmış, zavallı, sakar, hırslı ergen. İngiltere'den koloniye gelip memlekette aklına bile gelemeyecek kadar iyi bir koca bulmuş bir sekreterdi.

Kısa bir süre sonra evlendiler. Sonra boşandılar. Bu tür uyuşuk, zoraki cinsellikteki kadınlar sonunda yalnız kalırlar ama yükünü tutmuş olarak.

Granny Fisher'i, kaçırmış olduğum bir fırsat olarak görüyorum. Tanıdığım başka hiç kimseden, tarihe geçmemiş bir Güney Afrika'yı ondan olduğu kadar iyi öğrenemezdim. Kadınların tarihi elbette; erkeklerin hikâyeleri bambaşka. Daha ilginç başka bir kadına rastlamadım hiç. Evinden, hayatından geçmekte olan sürüyle kalabalığa öylesine, hatta sıradan bir şekilde davranırken çok az insanın onun deneyimlerine sahip olduğu o sırada bile belliydi. Sadece besleyip barındırmıyordu; çeşit çeşit insan Vumba'dan yukarı çıkıyorlardı, fikir danışmak veya bir meseleye yukarıdan birilerinin müdahalesini istemek için, çünkü sanki kolonideki herkesi tanıyordu. Tanınmışlar ve hatta sosyetikler Salisbury'deki sosyal hayatın şiddetinden kaçıp onun eski evinde tatil yapmaya geliyordu. Hükümetteki bir bakanın karısı ve on sekiz yaşındaki kızının yemekte, Vumba dağlarının haritasını çıkarmakta olan uzmanla yan yana oturduklarını gördüm, sonra da başka yerde rastlaşmaları imkânsız, yürekleri aynı şekilde atan bu üçlünün geceyarılarına kadar verandada konuştuklarını. Bu kadın bir an için de olsa ışık tuttu Granny Fisher'in geçmişine. Yepyeni bir diyete taraftar toplama isteği ile çırpınıyordu bu kadın; büyümekte olan kızların daha çok et yemesi hatta yarı pişmiş olarak yemesi gerektiğini savunuyordu. Granny Fisher onu dinledikten sonra, "Kuraklık sırasında Kuzey Transvaal'de bir madendeydim. Sadece tuzlu etler vardı yemek için. İki ay boyunca *kaffir*ler de biz de sadece onu yedik. Başka bir seferinde de Stellenbosh taraflarında fakirce bir çiftlikteydim, yılın yarısında balkabağı ve mısır darısından yapılmış bulamaç yedik. Vücudunuz içine ne koyarsanız onunla idare etmesini bilir" dedi bana. Şimdi düşünüyorum da keşke sorsaydım... Ama Phyl – veya Pat ya da Tony ile o kadar ilgiliydim ki... Fakat belki de doğru soruları sorabilecek kadar bilgili değildim.

Eve sağlıklı ve enerji dolu döndüm. Bir de sutyen götürdüm, kendi yaptığım. Annem, bu yeni göğüslü genç bayanı karşında bulunca savaş durumuna geçiverdi ve "Michael! Michael!" diye babam gelene kadar bağırdı ve gelince de elbisemi kaldırıp içimdekini gösterdi.

Babam, "Tanrım, ciddi bir şey var sandım" deyip geri gitti.

Tıpkı âdet görmeye başladığımda evin içinde koşup babama ve erkek kardeşime ilan ettiğinde olduğu gibi öfke ve nefretle dolmuştum.

Kızgınlığım ölçüsüzdü, duyduğum tiksinti öyle güçlüydü ki yıllarca hafızamdan sildim. Ve sonra yeniden düşünmemi sağlayan bir şey oldu. Yıllar sonra, sokakta oturanların yarısının, tımarhaneye kapatılmasına engel olmaya çalıştığı bunamış yaşlı bir kadının komşusu oldum. Bedeniyle ilgili bir utanması yoktu hatta sıradan bir duyarlılığı bile. Pis ayaklarını uzatıp yıkamanızı isteyebilir, derilerini eliyle koparıp koparıp keyifle ağzına atabilirdi veya vücudunun her tarafını dili dışarıda kaşırken, suratında şehvetli bir keyifle oturabilirdi. Kocaman, sarkmış göğüslerini kaldırıp altındaki pişiklere bakabilir, sizi de davet edebilirdi veya apış arasını öyle kuvvetle kaşırdı ki sanırsınız ıslak bir köpeği havluyla kuruluyor. İğrençliğinin sonu yoktu, ama bunaktı işte, elden ne gelir. Tiksinmemin ve öfkemin şiddeti mantıksızdı. Oransızdı. Akıl almıyordu... Ama küçük bir çocuğun kaba ve iğrenç bir büyükle bir yere kapatıldığını düşünürseniz mantıklı gelebilir. Kim bu büyük? Çoğu ana baba sanki manavdan sebze alırcasına rahat, bir bebek bakıcısı, dadı tutar. Belki de odamı paylaştığım sarhoş Bayan Mitchell'dı. Belki de annemdi; fakat bir çocuğun edep anlayışını en küçük bir ihlal bile aşırılık olarak görülebilir. Ziyaretçinin biri gelir, gülücüklerle çocuğun üstüne eğilir ve çenesinde tıpkı yavrulu bir tavşanın memesi gibi yuvarlak, parlak bir çıkıntı vardır. Kırmızı bir kıl büyümektedir üstünde ve o kıl sanki kirli, gizli bir şeylerin, hatta zalimliğin işaretidir.

"Anne neden?.."

"Saçmalama, sadece bir et beni."

"Neden çenesinde et taşıyor?"

"Öyle değil şaşkın."

Fakat eğer sivilce veya ter içindeki koltukaltı kılları ana babanın bedeninin bir parçasıysa çocuk sessizce ama gözünü dikip tiksintiyle dolarak geri kaçar.

Bir annenin on beş yaşındaki kızının elbisesini kaldırıp göğüslerini babasına göstermesi pek nazik bir şey değil ama suçların en büyüğü de sayılmaz.

Bedensel duyarsızlığın yanı sıra başka bir şey daha vardı. Genç yıllar sonraydı, uzmanlığı analar ve kızlar üstüne olan bir terapistle arkadaş oldum. "Annelerin kız çocuklarıyla kendilerini özdeşleştire

rek kendi vücutlarıyla kızlarınınkini ayıramadıkları çok sık görülür" dedi. Bir tanesi kızını dövdüğü için ayıplandığında, "Ama kendime vuruyormuşum gibi" diye cevap veriyordu. Başka biri küçük kızına bağırıp çağırdığında terapiste, "Ama bu ikimizin arasında, niye yaptığımı biliyor o" diyordu. Annemin de bu düzeyde bir nevrozu vardı demiyorum. Fakat kolumu bacağımı sanki kendininmiş gibi veya en azından kendi malıymış gibi çekiştirdiğini hatırlıyorum. Ayrıca da hastalarının vücutlarını özgürce ellemiş olan bir hemşireydi o.

Beni ellemesine izin vermeyerek ondan geri kaçarken vücudumu savunuyordum, "Sizin hastalıklarınızın, hastalık hastası oluşunuzun, şekerin, yara izi dolu zavallı güdük bacak parçasının, savaşın, savaşın, savaşın – siperlerin bana bulaşmasına izin vermeyeceğim!"

"Ben artık bir çocuk değilim," dedim ona.

Granny Fisher'da o kadar çok kilo almıştım ki birazını vermek zorundaydım. Şimdi insanlar *anoreksiden*[6] bahsedebilir, fakat ben kendini korumanın yollarını gayet iyi biliyordum. Annemin dediği gibi hiçbir şey yemiyor olabilirdim ama kendime sağlıklı bir diyet uyguluyordum. Domates ve fıstık ezmesi yiyerek hızla kilo verdim, annemi şaşırtıp korkutan vücudum bana çok keyif veriyordu. Gereğinden fazla; fakat bu ana kız hikâyesinde ölçü veya en azından mantık zaten yok.

Sorun, benim aslında en az onun istediği kadar –gerçekten mi?– aklı başında olmamdı. Kendilerine zarar vereceklerine kesin gözüyle bakılan kızlarda gördüm bu korunmayı. Bıçak sırtında yürürler –genç insanların neredeyse üzülecekleri bir noktaya kadar geldikleri durumlar yaratmalarına bu adı taktım– üzülürler de, hafifçe, ve kendinizi hazırlarsınız: "Bu kız mutlaka hamile kalacak, çocuk aldıracak, erken bir yaşta bebek yapacak veya bu oğlan tutuklanacak." Ama hiç de öyle olmaz, krizler ve alarmların her türlüsü sürer gider, fakat kız gizlice bir doktorla görüşmüştür ve doğum kontrolü uygulamaktadır, oğlanın ahmaklıkları tam iş ciddileşeceği noktada durmuştur.

Büyük tarlanın yanındaki *bush*ta, tüfeğim elimde serbestçe durdum ve birden sanki ilk kezmiş gibi bacaklarımı gördüm, "Çok gü-

6. Yememe hastalığı. (ç.n.)

zeller" diye düşündüm. Yanık, ince ve biçimli bacaklar. Eteğimi donuma kadar çekip kendime baktım ve vücudumla gurur duydum. Bir kızın vücudunu, kollarını, bacaklarını bunlar benim diye gördüğü andan daha güçlü bir övünme, sevinme yoktur.

Dergilerdeki mankenler kadar güzeldim. Fakat elbiselerim... Hiç paramız yoktu. Hiç. Hiçbir şey satın almıyorduk, her şeyi annem dikiyordu. Ama yaptıkları, küçük kız elbiseleriydi ve bütün gün üzgün gözlerinin bu yeni inceliğime, yeni vücuduma itiraz ettiğini görüyordum.

Dikiş makinesini kullanmayı öğrendim kendi kendime, fakat kumaş için para yoktu. Posta günlerinde yarım düzine Afrika hindisi götürmeye başladım kasaba; sabahın yarı karanlığında evden tarlalara koşup ağaçlardan yemlenmek için yere inmeden yakalıyordum hindileri. Annem kendini kaybetmişti. Öfke, kızgın suçlamalar, fırtınalar içindeydi ama söylemek istediği aslında şuydu: "Benden kaçıyorsun, gidiyorsun, ben bu korkunç yerde, bu pespaye hayatımda sıkıştım kaldım ve asla kurtulamayacağım."

Dardagan'ın raflarında keten ve pamuk topları vardı. Altı hindi, iki elbiselik alıyordu. Yeni, şık elbiselerimi giyiyordum ve annem İngiltere'de olsaydık hâlâ kreşte olacağımı, burada kızlar on beş yaşında büyüyorsa burasının korkunç bir ülke olması gerektiğini haykırıyordu.

Kaçmak zorundaydım: Bu kez güneydeki büyük şehre, Johannesburg'a.

Bir zamanlar Norwich'teyken babam gençliğinde iki kız kardeşle dans edip flört etmişti. Her ikisine de âşık olduğunu iddia ediyordu, hatta annelerine daha da fazla. Bunu söylediğinde, pişmanlıkları ve gülümseme o günlerin daha da büyük kayıplarına atıftı.

Kızın biri madenciler odasından, ümit vaat eden bir gençle evlenmişti ve adam şimdi üst düzeyde bir yöneticiydi. Babama, haberleşelim babından bir mektup yazmıştı, kocasının sevgisini göstermeyen biri olduğunu veya şimdi söylediğimiz gibi cinselliği pek sevmediğini söyleyerek. Babam bunu anlattığında, aynı kıyılarda geçen diğer mutsuz hikâyeleri anlattığında olduğu gibi, anneme bakmamıştı ve sesi kederli, biraz ikircikli ancak denetim altında tu-

tulabilir haldeydi, gene bu kişisel yoksunluktan daha fazlasına itiraz ederek.

Annem, (hadi onlara böyle diyelim) Griffithlere yazarak "korkarım zor bir dönem geçirmekte" dediği kızının ziyaretlerine gidip gidemeyeceğini sordu. "Güneye, aşağıya" ilk tren yolculuğum. Bizimkiler gibi aileler, savaş sonrası yerleşmeciler için tren yollarında indirim uygulanıyordu. İkinci sınıf bir trende, altı kişilik bir kompartımanda, iki günlük yol. Trenin puflayarak bazen bir saate yakın durduğu her istasyonda, siyah çocuklar elde yontulmuş hayvanlar veya portakal, kayısı veya bir iki *guava* getiriyorlardı ve üstün, kendini beğenmiş beyazlar üç kuruş için pazarlık yapıyorlar, oyuncakları, kandırılacaklarından korkan çocukların ulaşamayacakları yükseklikte tutarak gülüyorlar ve tren tam kalkarken bozuk paraları yerlere atıp, çocuklar tozun içinde tepişirken gene gülüyorlardı. Bu sahneyi Nadine Gordimer *The Train From Rhodesia* adlı hikâyesinde anlatır.

Johannesburg'ta şoförlü bir araba beni zenginler dünyasına taşıdı; en zengin sayfiyede, büyük, hizmetçili (burada hizmetçiler kadındı, bizdekiler gibi erkek değil) bir ev, demir parmaklıklı pencereler ve o günlerde yeni olan ama bugün giderek yaygınlaşan bir kuşatma havası. Bay Griffiths İskoçyalıydı, aksanını korumuştu, dobra, dürüst ve zekiydi. Neredeyse her an çalışıyordu. Evine sanki misafir gibi geliyordu, karısı ise güzeldi, orta yaşlıydı, pahalı elbiseler, mücevherler içinde, kabarık, beyaz saçları mükemmel, görevini yapıyormuş edasıyla ona hizmet ediyordu ama sitemli gözleri hep kocasının üstündeydi. İşte gene birbirini mutsuz etmeye mahkûm, her yönden birbirinin zıddı bir çift. Yemekler kısa sürüyordu, sıkıcı ve sevimsiz bulduğum –tıpkı evin diğer tarafları gibi pahalı eşyalarla dolu– bir yemek odasında yenen İngiliz yiyecekleri. Eski püskü, fakir evimizin, gittiğim her yerden daha keyif verici olduğunu düşünmüşümdür hep. Bayan Griffiths çalışmıyordu. O günlerde zengin kadınlar çalışmazdı. Çıldırasıya sıkılıyordu. "Tanrım, hadi öyleyse arabayla gezelim." Şoför Stanley genç bir Güney Afrikalıydı, zayıf, yanık tenli, soğuk bakışlı, gerçek yoksulluk dünyasından bir adam. Bunu hemen fark edebiliyordunuz. Bir kere, siyahlar ve renklilere keskin bir nefret duyuyordu, ayrıca endişe, gözlerinin arkasında duruyordu. Arabayı kullanmaktan daha fazlasını yapıyordu: Arabanın

bakımı, getir-götür, alışveriş işlerine bakıyordu. Bir oğul gibiydi ama saygılıydı, Güney Afrika tarzında; kendiliğinden, gözü hep yapılması gerekenlerdeydi. Gezmeye çıktığımızda, birbirine benzeyen evlerle dolu zengin sayfiyelerde dolaşıyorduk, veya pahalı dükkânlarda.

Sahibi aile dostu olan, şık bir elbise dükkânında bir hafta çalışmamın iyi olacağı düşünüldü. Ben de başladım. Bütün gün çok zengin kadınlar geldiler, oturdular, önlerine serilen takım elbiselere beğenmeyerek baktılar. Benim tarafımdan sunulmuyordu bu elbiseler, çünkü ben şef tezgâhtarın yardımcısıydım. Çoğunluk satın almıyordu ama dükkân hep dedikodu yapan kadınlarla doluydu. Johannesburg'ta evlenmiş ama oradan ve o insanlardan Londra'ya kaçmış kadınları çok sonraları tanıdım. Sıkılıyordu bu kadınlar, dışarıdan hapishane veya pahalı bir yatılı okul gibi görünen küçük dünyalarında bönleşene hatta histerikleşene kadar. Sadece birbirlerini tanıyorlardı, her gün partilerde veya yardım işlerinde karşılaşıyorlar ve aynı falcılara gidiyorlardı. Kısa bir süre sonra Hintli gurular ve ekoloji de bunların arasında yerini alacaktı. Giysilerin korkunç olduğunu düşünüyordum. Bayan Griffiths'e –terbiyeli çocuklar büyüklerine ilk adlarıyla seslenmiyorlardı o günlerde– bu dükkânın bana pek yararı olmadığını söyledim, yani benim karakterimin gelişmesi hedefleniyorduysa eğer; ben yalnızca aksileşiyor ve terbiyesizleşiyordum. Tigger konuştu. Ancak Bayan Griffiths, etrafta pek de gülünecek bir şey görmeyenlerdendi.

Johannesburg'ta bir fuar açılmıştı. Bu ziyaretin beni geliştireceğine de o yüzden karar verilmişti. Gerçekten de insana dilini yutturacak gibiydi: Büyük ve gösterişli pavyonları, bayağılığı ile bir insan seli; çoğu en iyi elbiseleri içinde kasabalardan inmiş ve bu yapaylıktan gözleri kamaşmış beyazlar ve yığınlar ve yığınlar halinde Afrikalılar; benim bildiklerimden farklı, daha uyanık, daha kendilerini beğenmiş, daha iyi giyimli, saldırgan, onlar için amaçlanmamış eşyalar ve olanaklara iyice bakmak isteyen insanlar. Stanley *kaffir*lerin arsızlaştığını ve iyi bir sopa istediklerini söylüyordu. En azından bu söz bizim oraları hiç aratmıyordu.

Bioscope'a gittim, Salisbury'dekinin biraz daha gösterişlisi. Dışarıda, filmlerin isimleri ışıklarla yazılmıştı ve içeride kokteyl kıyafetli mücevherli insanlar vardı.

Bazen Stanley'in bizi meşhur, şık bir pastaneye sabah veya akşam çayına götürmesi söyleniyordu. Gene kadınlar, kadınlar, kadınlar... Çene yapıyor, altın zincirleriyle ve bilezikleriyle oynuyorlardı. "Hiçbir zaman altının fazlası olmaz!" diyordu Johannesburglular.

Aşağıya, güneye yolculuğum, mutsuz ve sıkılmakta olan kadınların dünyasıyla tanıştırdı beni. Stanley bir keresinde, etrafı görmem için beni gezdirmesi söylendiğinde, zengin banliyölerden ayrılıp giderek fakirleşen sokaklardan geçirdi beni ve sonunda Salisbury'nin ilk zamanlarındaki gibi bir sokağa götürdü. Bu sokak üzerinde binlerce kovboy filminde at arabaları beklemiş, kovboylar bağrışmıştır. Bu sokak boyunca, Andlardaki küçük küçük kasabalarda kızılderililer duvarlara dayanmış, koka yaprakları çiğnemiş ve turistlere bakmışlardır. Bu sokak, Los Angeles'in kenarlarında dağlara doğru yok olur gider, tilt makineleri ve Meksika yemekleri satılan köşeleriyle. Burası at arabalarının dönebileceği genişlikteydi ve üzerinde, kırk yıl önce inşa edilmiş tek katlı binalar arasına yer yer sıkışmış, dökülen bir sinema, bir Çinli çamaşırhanesi, bir dans salonu, ucuz aşevleri ile barlar vardı. Çok az siyah yüz görülüyordu bu sokakta, çünkü bu bölge yoksul beyazlar içindi. ('Fakir beyazlar' değil, bu tabirçok fakir çiftçiler için, genellikle izbe köylerde yaşayan *Afrikaner*ler için kullanılırdı.) Hintlilerin, dıştan bakıldığında yanıp sönen parlak renklerin sergilendiği dükkânları vardı.

Stanley, büyük zengin arabasını park edip bana istersem içinde oturabileceğimi söyledi, sadece bir dakikalığına gidecekti. Ama ben de onunla içeri girdim. Bir çiftlik ambarı veya salon gibiydi içerisi, sürüyle bilardo masası vardı, hepsinin etrafında ekonomik kriz yüzünden işsiz adamlar, ve arkada poker masaları. İki masada *vingt-et-un*[7] oynanıyordu. Bu masalarda aşırı boyalı kızlar da vardı; Veronica Lake veya Jean Harlow misali saçlar, gece elbiseleri içinde, görünüşe göre altından, uzun saplı kürekler kullanarak fişleri masada yürütüyorlardı. Fişler gibi altındandı bu kürekler, altın kadehler ve müşterileri bara çeken, altın folyolara sarılmış şişeler gibi. Ucuz Cape şara-

7. Yirmi bir. (ç.n.)

bı ve Cape kanyağı satılıyordu. Bütün erkekler hırpaniydi, yıkanmaktan taraz taraz olmuş beyaz gömlekler, ucuz, gri ve kahverengi pantolonlar, bazılarının boyunlarında kovboy eşarpları. Bütün kadınlar aşırı süslü kokteyl ya da dans kıyafetleri içindeydiler. Aşağı yukarı otuz kadına iki yüz erkek vardı. Bir keresinde, Granny Fisher öylesine, Rand'da bir kumar yuvası işletmiş olduğunu ama polisin gelip kapattığını ima etmişti, eğer ilgilenen olsaydı kim bilir daha neler anlatacaktı. Önce Stanley'i göremedim, barda zar atan bir grupta kaybolmuştu. Şık, haki renkli şoför üniforması onu öbürlerinden ayırt edebilmemi sağladı. Yirmi dakika kadar kaldı orada. Pamuklu elbisesiyle duvara dayanan, sigara dumanından ve içki kokularından biraz midesi bulanmakta olan kıza kimse aldırış etmemişti. Stanley ortaya çıktığında ciddileşmişti, bana sadece başıyla "hadi" dedi. Arabada, "Kötü şanstan başka bir şeyim yok, sadece kötü şans, sana söylüyorum, beni kahrediyor bu" dedi. Bana anlattığına göre Griffithslerde işi bitince geceleri barmen olarak çalışıyordu. "Mabel'in bilmemesi daha iyi, ama yaşamak zorundayım öyle değil mi?" Mabel ve Stanley, fakat Bay Griffiths ve Stanley: Olabildiği kadar demokrasi.

Mabel Griffiths hep, kocasının cimriliği üstüne küçük, acı taşlar atıyordu.

Öbür kız kardeş Güney Afrika'nın başka yerlerindeydi. Daha sonra onunla da tanıştım. 'İyi' elbiseler içinde, iri, oldukça renkli bir kadın. Babamın, garsonlara ve hizmetçilere kaba davrandıkları için asla evlenemeyeceğini söylediği kadınlar bunlardı. Her ikisi de bana burun kıvırıyorlardı ama farkında değillerdi. Bana nereye gittiğimizi 'söylememem' gerektiğini bile hatırlatmayan Stanley'in inceliğinden yoksundular; hatta Bay Griffiths'in sonradan ortaya çıkan iyi yürekliliğinden. Orada olduğum süre içinde benimle hiç konuşmadı denebilir. Benden hoşlanmadığını sanmıştım. Ama ta Johannesburg'tan çiftliğe bir daktilo gönderdi, yüksek ve ağır, takırtılı bir makine, o kadar ağırdı ki arçı onu odama getirirken şakayla gülüyor ve altında sendeliyordu.

Bay Griffiths kısa, kuru bir de mektup göndermişti bana. İskoçya'dan fakir bir oğlan olarak gelmişti. Kendi kendini adam etmişti. Bana biraz öğüt vermek istiyordu. Ne öğrenebilirsem öğrenmeliy

dim, ne olduğu önemli değildi, belki de bir gün işime yarayabilirdi. Bir şey daha vardı: Genç insanlar, eğer bakmasını bilirlerse etraflarında bulabilecekleri olanaklar olduğunun farkında değildirler. En iyi dileklerle, Allen Griffiths. Bana bir de *Yazarlar ve Ressamlar El Kitabı* göndermişti.

'Altın Şehir'den ayrıldığıma sevinerek eve döndüm. Annem epeyce çıldırmıştı. Bugün, daha da kötü olmamasına şaşıyorum. O sırada ise tam bir sürpriz olmuştu. Birisinin, elinde olmadığını bilmenize rağmen öfkeyle ve dayanamayarak çılgına döndüğünü görebilirsiniz. Sorun para, hep paraydı; her cümlede para, gece gündüz para. Olmayan parayı ve zamanı babam ziyan ediyordu, kuyular kazarak, yarıklar açarak, dinamit satın alarak. Çiftlik için enerjisi yoktu ama evin arkasında saatlerce durup numuneleri yıkardı. Bu hırs da zamanla yok olup gitti; gezgin bir altın arayıcı birkaç milden yakın bir yerde işlenebilir bir kayalık bulduğunda, babam keyifle, taşlar, kayalıklar, toprak ve aramak hakkında bildiklerini paylaşmak üzere oraya gitmeye başladı. Çiftlik şöyle ya da böyle yürüyordu. Şimdi, annemin, o her şeyi mükemmel beceren kadının, çiftliği neden devralmadığını merak ediyorum? Yerleşimde, çiftçilik yapan kadınlar vardı. Bence kocasının kendine saygısını zedelememek için olabilir. Bu arada, bana sadece bencil olduğum için değil, paraları ziyan ettiğim için de kızıyordu. "Nereye?" diye soruyordum. Afrika hindilerinden kazandıklarımı neden aile bütçesine katmıyordum? Bu deli saçmasıydı ve o da biliyordu. Dardagan'a borç yüz poundun üstündeydi. Çıkmazdaydık. İyi yürekli ve eli açık bir kadındı ve benim için elindekini seve seve harcardı. Fakat bu çatışmanın parayla bir ilgisi yoktu. Bana kendini demir parmaklıklar arkasında bulan bir hayvanı, bir kuşu anımsatıyordu. Kendisine çok kötü davranılan küçük bir kızı anımsatıyordu. Ona acıyarak ve ondan nefret ederek kendimden geçiyordum.

Para, neden parayı ziyan ediyorsun; hiç paramız olmadığını bildiğin halde, kendinden başkasını hiç düşünmez misin?..

Salisbury'de, Toprak Bankası'nda, kredilerinin uzatılması için ezilip büzülerek bir görüşme daha yaparlarken, Manica Caddesi üstünde bir mobilyacının önünde dikiliyordum, kendime Allen Grif-

fiths'in mektubuyla gaz vererek. Eşyaların hepsi 'dükkân eşyası'ydı, parlak, şık ve gerçek insan boyunda kartondan ev kadınları her vitrinde bir masayı veya iskemleyi çok beğendikleri için kaldırımdakilere süslü gülücükler atıyorlardı. İçeri girip Bay Hemensley'i görmek istedim. Zayıf ama göbekli, sıcak nedeniyle giymiş olduğu kısa kollu gömleğiyle, kriz yüzünden endişeli endişeli oturan bir adamdı. Mallarını nasıl sunması gerektiğini hiç bilmediğini söyledim, her hafta, *Heralds*'ın kişisel sütunlarında yayınlatabileceği spotlar yazabilirdim. İnsanların gözüne çarpardı. Kimse böyle ilanlar vermemişti daha önce. Arsızca cesaretimden etkilenerek, örnek görmek istediğini söyledi. Bay Griffiths'in mektubunun içine katlayıp koymuştum birkaç tane. Her cümle "Evinizi Hemensley Tarzında Döşeyin" sloganıyla bitiyordu. Her biri için on şilin istedim, yedide anlaştık. Bir iki yıl boyunca, paraya ihtiyacım olduğunda birkaç dize karalayıveriyor ve Hemensley'e götürüyordum; çay ve kek ikram ediyor, neler yaptığımı soruyordu, gençliğini özlemiş bir adamın merakıyla ve Tigger onu eğlendirdikçe gülüyordu. Reklamlarımın müşteri çektiğini söylüyordu. Hintlilerin dükkânlarından, harika pamuklu ve tülbentlerin metresini bir veya iki şiline alabiliyordunuz. Bir çift ayakkabı ortalama on şilindi. İyi bir çanta bir pounddu. Kimse eldiven veya çorap giymiyordu.

Hemensley'den gelen para evde hiçbir şeyi düzeltmiyordu. Her elbise, etek veya sutyen annemin çarmıhına bir çivi daha oluyordu. Ve artık 'Renk Ayrımı', 'Yerli Sorunu' üstüne tartışıyorduk. Mesele, gerçekler ve sayılar üstüne yeterli bilgim olmamasıydı, sadece sistemde bir şeylerin çok yanlış olduğu üstüne belirsiz bir duyguya sahiptim. Bir kere, neden herkes bu kadar az paraya çalışıyordu bizim çiftliğimizde? *Rodesia Herald*'da yerlilerin verimli olamadığını çünkü yeterli beslenmediklerini, barınmadıklarını ve de eğitilmeleri gerektiğini söyleyen 'Sağduyu', 'Dürüstlük' imzalı mektuplar yayımlanmaya başlamıştı bile. Böyle her devrimci mektup ateşli tepkiler alıyordu, bir sonraki sayfa 'İnfial', 'Memlekette Otuz Yıl' veya 'İlk Yerleşmecinin Eşi' imzalı, yerlilerin şu an sahip olduklarından daha iyisini takdir edemeyeceklerini, ya da iyi bir sopayı hak ettiklerini, eğitimin onları şımartacağını söyleyen mektuplarla doluyordu. Fakat

ben haklı durumda olsam da, benimle aynı fikirde olan kimseyle karşılaşmıyordum, bana yardım edecek kitaplar da bulamıyordum. Evet, Oliver Twist İngiltere'deki bir çocuğu anlattığı ölçüde, buradaki bir siyah çocuğu da anlatıyordu, ancak bu tartışma Cyril Larter'ı, Bob Matthews veya Bay McAuley'i etkilemiyordu.

Tartışmalarım gürültülü ve aptalcaydı ve bunu ben de biliyordum.

Sonunda babam, iki kadınının arasındaki kavgayı ring kenarından bir gün daha seyretmeye katlanamayacağını söyledi. Madem ki her ikisi için de söyleyebilecek bir çift iyi lafım yoktu, neden çekip gitmiyordum. Bugün, kendim de zor gençlerin annesi olarak babama hak veriyorum.

Salisbury yakınında bir yere dadı olarak gittim. (O günlerde *au pair* zengin ailelerin dil ve yabancı âdetlerini öğrensinler diye kızlarını değiş tokuş etmeleri demekti.) Ben yeni deneyimler arzuluyordum. Bu, en hırslı bir yeniyetmeyi[8] bile tatmin edecek romantiklikte görünüyordu. Zengin Vancouver sosyetesinden, güzel bir kız olan Bayan Edmonds, Rodezyalı, fakir ama iyi bir aileden gelen bir çiftçiye âşık olmuştu ve ailesinin karşı çıkmasına karşın onunla evlenmişti. İkinci çocuğunu doğuruyordu ve ben de dört yaşındaki küçük oğluna bakacaktım. Ev Rumbavu Park'ın oradaki küçük bir vadinin öbür yakasındaki bir tepenin üstündeydi. Yıllarca kısa kesintilerle sürecek olan çocuk bakma işine orada başladım. Ulaşabileceği mesafedeki hiçbir bebeği sevmeden duramayan ("Gel bana anne") bir zamanların çocuğunun elinde, şimdi harika, akıllı ve sevimli bir küçük oğlancık vardı. Ona tapıyordum. Bir dizi dadısı ve bakıcısı olmuş çocukların rahatlığı ile, gelen giden herkesi sevdiği gibi beni de seviyordu o. Bayan Edmonds gerçekten güzeldi, kaymak gibi, hafif çilli bir cilt, kumral saçlar, fidan gibi bir beden; manastırdan arkadaşım Mona ile aynı yapıdaydı, zayıflıktan kemikleri oyulurdu, pembe cildi çillerin altından zorla görünürdü, saçları mat ve tel telli. Mona'nın sarhoş bir babası ve dağılmış bir ailesi vardı, onlar varolduğu için hep özür diler gibiydi ve biliyordum ki eğer annesi olsaydı en az Bayan Edmonds kadar güzel olabilirdi. Bayan

[8] Yazar "teenager" diyor ve o günlerde bu kelime henüz kullanılmıyordu diye açıklıyor. (ç.n.)

Edmonds bana annemin ne kadar becerikli olduğunu öğreten kadınlardandı. İnsanlar ona hizmet ederken o, Çin kumaşından gecelikler içinde, ahlayıp oflayarak hayatın görevlerinden yakınıyordu. Yeni bebeği bir haftalık ya olmuştu ya olmamıştı, iyi bir bebekti ve sütannesi vardı. Az kadın görmemiştim çaresizliği kullanan, şimdi de ona sanki elden ayaktan düşmüş gibi davranan endişeli, ihtimamlı ve yakışıklı kocasıyla Bayan Edmonds'ı düşünüyorum. O kadar fakirdiler ki! – hiç durmadan böyle söylüyorlardı. O kadar çok duymuştum ki bu lafı, dinlemiyordum, dinleyemiyordum artık. Orta sınıf yoksulluğu göründüğü kadar basit değildir. Gene soruma, arayışıma dönüyorum: Kim tarafından ne vaat edilmişti bu insanlara da kendilerini yüzüstü bırakılmış hissediyorlardı?

Kısa bir sürede sadece Marcus'a bakmaktan başka işler de yapar olmuştum. Zaten çok az bakılmak istiyordu, neşeli, parıltılı, küçük bir köpek gibi peşimde dolaşıyordu hep. Dükkânlardan yiyecek ısmarlıyor, pişiriyor, *boya* emirler yağdırıyor, süt pompaları ve besleyici yiyeceklerle uğraşan dadıya yardım ediyordum.

Hiçbiri doğru düzgün bir eğitim gerektirmeyen parlak gelecekler hayal ediyordum. Fantezilerimde romantik kitaplar okuyanların aşina olduğu yakışıklı âşıklar, sınıflandırılamayan kahramanlar vardı, hepsi, beni kaptıkları gibi kitaplardan bildiğim sihirli adalara, kıyılara, şehirlere götürmek için sabırsızlanıyordu.

Kısa öyküler yazıyordum aynı zamanda ve ikisini Güney Afrika'nın şık dergilerine sattım. Yıllar sonra bunlara bir çekmecede rastlayınca utancımdan hemen orada yırtmak zorunda kaldım. Belli bir pazara uygundu yazdıklarım. Başarmıştım. Fakat daha sonraları paraya çok ihtiyacım olduğunda bile yapamadım bunu.

Edmondslar bana güçlerinin yetmediğini söylediklerinde rahatladım. Parasını kadının ailesinin ödeyeceği gerçek bir İngiliz dadının geleceği konuşuluyordu ortalıkta. Daha sonra boşandılar. Bu sevimli insanları ve küçük oğlanı sanki hepsi güzel çocuklarmış gibi anımsıyorum.

Onlarla üç ay kaldım. (Zaman artık yetişkinlerinkiyle aynıydı, yani ilk yetişkinlik zamanı; orta yaş veya ihtiyarlık zamanı çok da-

ha farklı.) Şimdi bizzat Salisbury'de bir yıl. Bu aile ikinci kuşağa geçmişti bile. Baba Northcountry'dendi, ülkenin en tanınan firmalarından birini kurmuştu. İngiltere'deki krizden kaçan bir mülteci, beş kuruşsuz bir mühendis, geliri yerinde kızıyla parası yüzünden evlenmişti. Çekici olmadığı söylenen bir kızdı, modası geçmiş, evlenmemiş kız elbiseleri giyiyordu ve saçları örülüp başının etrafında toplanıyordu. O kadar aykırıydı ki o günün anlayışlarına, belli ki hiç uğraşmamayı seçmişti. Ama yakışıklı kocasıyla ciddi ciddi flört ederken bazen bilgiç ve aynı zamanda naif olmayı beceren bir gülümsemesi vardı ki... Belki de şöyle düşünüyordu: "Güzel olmayabilirim ama bakın ne yakaladım." Bekâr erkek kardeş de aynı evde oturuyor ve aile şirketini yönetiyordu. Hıristiyandı ve tutucuların şahıydı. İşte bu evde, bu genç adam uzun bir gün boyunca, kraliyetle ilgili bir olayın radyodan yayınında –sanırım Prenses Marina'nın düğünü– her Kraliyet Marşı çalındığında onlarca kez hazır ola geçti ve üstelik kendi vicdanından başka bir şey de zorlamıyordu onu buna. Benden, daha doğrusu Tigger'dan alay dolu bakışlar alıyordu, bu arada koca da benimle hemfikirdi, gözlerimizle anlaşıyorduk ama aynı zamanda da, bu Tanrıdan korkan, vatanperver evde kendine edindiği yeri sağlamlaştırmak amacıyla onlar gibi davranış sergilemek zorundaydı. Jasper (diyelim) geleceğinin garantisi için ağır bir bedel ödüyordu. Kendini bir entelektüel olarak görüyordu, annemle babamın ve arkadaşlarının savaş öncesindeki durumundaydı. Dünyanın durumundan oldukça haberdardı, açıklarken dikkatli olmak zorunda olduğu güçlü fikirleri vardı.

Böylesi ayılmalarda sık sık olduğu gibi, birdenbire, belki de çocuğun bezini değiştirmekteyken, artık benim için kullanılan lafları hak etmediğimi anlayıverdim: "Ne akıllı kız, bütün o kitapları okuyor" vs. Hülyalı tekrar okumalar yüzünden uzun zaman önce kirlenmiştim, ya da öyle görünüyordu. Amerikan ortabatısının ayaklarını yere basan kadın kahramanları, yerlerini 1930'larda çokça yazılan fanteziler üreten basit popüler romanlara bırakmıştı ama Jasper'in okudukları tamamen başkaydı.

Beni sarsıp kendime getiren Wells'in *The Shape of Things To Come*'ı idi ama herhangi başka bir şey de olabilirdi. Hiç duymadığım, tama-

men cahili olduğum fikirlerle doluydu dünya. Büyük olasılıkla herkes dönüp arkasına baktığında incelikten yoksun, şaşkın, çırpınan bir çocuk görür, yaşlı insanların gerekeni görerek iyi davrandığını da. Jasper, dalkavukluk etmeyen biriydi, samimi ve yararlıydı. Beni İngiltere'den ısmarladığı politik ve sosyolojik ama kesinlikle solcu olmayan kitaplarla besliyordu, Everyman's Library[9] ile beni o tanıştırdı. İlk defa –yani 'tuhaf' olmayan birinden– yerli sorunu üstüne ciddiye alınması gereken görüşler duyuyordum. Jasper, yerlilerin doğru dürüst beslenmeleri, eğitilmeleri ve yaşamaları gerektiğini, çünkü sonuçta beyazların bundan yarar sağlayacağını söylediğinde, bu görüşlerini sanki kendi de daha yeni düşünmüş gibi yumuşak ve adil bir şekilde söylüyordu; oysa özel konuşmalarımızdan biliyordum öyle olmadığını, çünkü sabırsızlıkla yanıp tutuşuyordu eylemsizlik yüzünden. Asi fikirler bu eve, saygınlaşmalarından yıllar önce işte böyle girdi.

Bu sefer bana verilen, yeni doğmuş bir bebekti, dört aylık olmuştu. Aslında benim bebeğimdi. Hiçbir sorunu yoktu. O zamanlar memede olmayan orta sınıf bebekler süt tozuyla besleniyordu. Bir termostan dökülen kaynar suyla biberonlar hazırlanıyordu, kaynatılıp soğutulmuş suyla da ılıtılıyordu, bebeği doyurmak, gazını çıkartmak, yıkanmış biberonların bir sonraki beslenme için kaynar suda sterilize edilmesi işleri basit, hızlı ve becerikli bir şekilde yapılıyordu. Bu, mutlu ve sevecen bir bebekti. Ağlamıyordu, kucaklanmayı seviyor, bütün geceyi ve günün çoğunu uyuyarak geçiriyordu. Anne, bebeğini sevmiyor değildi: Onunla gurur duyuyordu. Sadece pek anaç değildi. Evcimen de değildi. Gizliden, o bildik, asit gibi, aşağılayıcı alaycılığımla dolmuştum çünkü herhangi bir yerde, istediği herhangi bir şeyi okuyabilecek durumdaydı ama umursamıyordu. İngiltere'nin kuzeyinde bir kolejden Ev Ekonomisi diploması vardı ve evin yemeklerini eski defterlerinden ısmarlıyordu. Pazar: kızarmış sığır eti. Pazartesi: parça etli tirit. Salı: sığır yahnisi. Çarşamba: yabani domuz. Perşembe: etli, böbrekli börek. Cuma: öküz kalbi yahnisi. Cumartesi: soğanlı işkembe. Beyaz bir ev kadını ol-

9. Halkın satın alabileceği ucuzlukta ve kaliteli klasikler basan bir yayınevi. (ç.n.)

mak pek de zor değildi. Dört hizmetkâr, aşçı, uşak, bahçıvan ve *piccanin*. Her sabah manav ve kasaba telefon ediliyordu günün siparişleri için ve kısa süre sonra, bisikletinde mallarla bir adam geliyordu. Jasper, yemeği seven bir adamdı, şakayla karışık öneriler getiriyordu, "Mesela sırayı biraz değiştirebiliriz belki, Cumartesi parça ete ne dersin?" Ama o, sakin ve anaç gülümsemelerle yakarmalarını geçiştiriyordu, "Ama aynı şeyleri ısmarlamak o kadar kolay ki."

Jasper yakınmıyordu. Doğrudan bana da bir şey söylemedi, fakat öyle oldu ki ısmarlama işini ben üstlendim ve sık sık pişirmeyi de, ama doğrusu aşçı onun alanına yapılan bu saldırıyı beğenmiyordu. Evin hanımı kreton divanında oturup güzel güzel dikiş dikiyordu. O sıralar çok ucuz ve çok gösterişli olan Macar bluzlarıyla giymek için küçük çiçekli etekler yapıyordu. En üst sınıfın dükkânlarından alınmış en iyi ipeklerden iç çamaşırları dikiyordu: Ucuz Japon ipeği ona uymazdı. "Güzelim" derdi yakışıklı kocası, başını bir yana eğip pembe ve mor parçaların arasında, yanına oturmaya gelirken. Sonra bilinçli bir garip gülümsemeyle ve bana kaçamak bakışlar atarak elini yanağına koyar, o muhteşem siyah kirpikli çiçek mavisi gözlerini kaldırmasını sağlardı içlerine derin derin bakabilmek için. "Tatlım" diyordu adam, "Balım." Düzgün örgülerinin üstünden gözkapaklarını hafifçe indirip benim oturup onun çocuğunu oyaladığım divana bakıyordu. Dostça uyumumuz mükemmeldi. Beni baştan çıkartmayı arzuladığını biliyordum. Yapmayacağını, daha ziyade yapamayacağını da biliyordum. Bu arada ben onun kayınbiraderini baştan çıkartmaya uğraşıyordum. Çoğu geceler benim yatağıma geliyordu, Rotary veya Mason toplantısı yoksa veya 'şehrin ileri geleni' rolünde değilse bile –henüz yirmili yaşlarındaydı çünkü– stajyer olarak konuşmalar yapmıyorsa. Öylece yanımda yatıyordu, kardeşçe, deneme kabilinden küçük öpüşlere izin veriyordu. Ben neden bunun ahlaklılık, gerçek sevişmeninse ahlaksızlık olduğunu anlamıyordum. Onun inanışlarının zayıf noktalarını inandırıcı bulmuyordum. Aslında cinselliği zayıftı. Orada olduğum bir yıl boyunca ben giderek daha kızgın ve doyumsuz olurken bu böyle sürdü. Jasper hepsini görüyordu ve kendi görüşüne göre vakit kaybettiğimi söylüyordu. Söz konusu olan, adamın yapısıydı, ahlakı değil.

O yıl iki kere, annem tarafından koca adayı gibi görüldüğü eve, çiftliğe götürülmekten memnunluk duymuştu. Babamsa, tecrübeli olduğu için, "eğlenceli biri" demişti.

Benim bu yarı gönüllü koca adayı hikâyemde mutlaka tutucuları rahatlatan gizli kalmış derinlikler yatıyor. Salisbury'ye ilk geldiğimde kimseyi tanımazken, oradan ayrıldığım zamana kadar epeyce uygun insanla tanışmıştım. Tam da en çok ilgilendiği alanda kendine pek de yardımı dokunmayacak genç bir adamla beraberliği seçen genç kızlara sık sık rastlarsınız. Peki nedendir bu? Genç kız ne yaptığını bilmeden, ya da yarım yamalak bilerek, kendini korumaktadır.

İki kere mehtaplı gecede *busha* götürdüm onu; baştan çıkarma denemelerimdeki yaratıcılığa hayranım, Jasper'in önerdiği bir eski tarih kitabından alınma kendi kendine doğum kontrolü de dahildi bunlara. Gene öpüşüp koklaşmalar, ancak o bekâretini karısına sunmakta kararlıydı.

Bu evdeki öbür etkinliğim ise elbise dikmekti. Ayda dört pound ödüyorlardı bana. Sorun birkaç yıl önce olduğu gibiydi, Umtali'deki gençlerin grubuna dahil olmak için nasıl çok küçüktüysem, şimdi de yetişkinlerin arasına karışmak için çok gençtim. Büyüklerin balosuna gittim bir kere, herkes bana anlayışlı davrandı. Diktiğim elbiseler şıktı ve bebek bakıcısı yaşantıma uygun değillerdi – hatta evin kâhyası için bile fazlaydılar. Büyüklerin denizinde batıp çıkarken veya çırpınırken, evin hanımı acıyarak, ona yakışanları –çiçekler ve fırfırlar– bana önerdi ve bunlar başarılı olmayınca da çok şaşırdı.

Bir şey daha vardı yaptığım. Bebekler önce kediler gibi on sekiz saat uyurlar, emeklemeye başlayınca uykuları açılır ve sonra oyun bahçesinden çıkmak isterler, eğlendirmeniz gerekir onları. Her öğleden sonra bebeği parka götürüyordum bir iki saatliğine, bebek arabasını sürekli her yere sürüyordum çünkü oturursam ben de bütün o bebek arabalı dişiler sahnesine dahil olacaktım. Sıkılıyordum. Oysa kısa süre sonra, ard arda üç çocuğun arabasını itecektim parkta, kendiminkilerin; ve o öğleden sonralarımı sıkılmanın tepe noktası, Himalayalar'ı olarak anımsıyorum. Zaman sanki yıllar öncesinde olduğu gibi yavaşlamıştı. Arabayı itip sevimli bebekle konuşurken kafamda şiirler yazıyordum. Sanki transa geçmiştim. Önümde-

ki o birkaç yıl hep şiir yazdım, neredeyse hepsi o zengin hazzın, uyuşturucu gibi melankolinin ürünüydü. Düşünüyorum da, ancak yarın düzine kadarı bir işe yarar onların.

O evden ayrılana kadar bütün işleri ben yürütür olmuştum, yemek pişiriyordum, bebekten tümüyle ben sorumluydum. Jasper'in kitaplarını yutmuştum, onunla gizlice politika ve 'Yerli Sorunu'nu konuşmuş ve gecelerin ilk yarısını uyuşuk talibimin bekâretiyle mücadele ederek geçirmiştim.

Çocukluğumun romantik ateşlerinden sonra, şimdi de erotik ateşler içindeydim.

İtiraf edebilirim ki ergenliğimi, Christina Stead'in *For Love Alone*da (Yalnızca Aşk İçin) gayet iyi tarif ettiği cinsel bir transta geçirdim; belki de büyümekte olan bir kızı anlatan en iyi kitap. Fakat bu, hafızamın 'aşk' yazan bölümünde olduğumda söylediğim bir şey.

Aynı dürüstlükle, çocukluğumu, genç kızlığımı ve gençliğimi kitaplar dünyasında geçirdiğimi söyleyebilirim. Ya da, *bush*ta dolanıp olan biteni izleyerek. Burada bellek meselesinin tam ortasındayız. Hatırlamakta olduğunuz anın ne olduğuna göre hatırlıyorsunuz.

Kanımca, bazı kızların on dört yaşında, kendilerinden en az on yaş büyük bir adamla bu aşk stajının biteceği karşılıklı anlayışıyla yatağa sokulması gerek. Elbette buna gelecek itirazları görebiliyorum. Kalpler kırılacaktır, nasıl olsa kırılmıyor mu? Bu fikirde hayatın gerçeklerine aldırmayan bir yan mı var, okul ve ev ödevi gibi? Fakat sevişme ustası, ev ödevinde ve doğru dürüst bir sosyal hayatta ısrarcı olacaktır... Dünyanın bazı yerlerinde, Hindistan'da örneğin, on üç on dört yaşındaki çok genç insanların evlendirilmeleri ve bazen aylarca bir araya kapatılmaları sıradandır. İkisinin de okul görmüşlüğü yoktur büyük olasılıkla, görmesi de beklenmiyordur. Bu kadar teori yeter; bana da yapılması gereken buydu işte. Problem şöyle veya böyle doyurulan bir iştah olan şehvet değildi, fakat sonunda doyurulan olasılıklar için kullanılan, bir değişim, ne olduğu tartışılabilir bir yere giriş olan erotik arzuydu. Bu tür bir arzulama sıla özlemi gibidir. Gelecekteki değil, geçmişteki Cennet için duyulan bir sıla özlemidir belki de. Elden ayaktan düşüren bir hastalıktır.

Ana babaların tatmin edilmemiş arzuları ve hayalleri çocuklarını etkiliyor diye düşünüyorum. Eminim babamın doyumsuzlukları beni etkiledi. Cinsel yaşamının önünün kesildiği bir sır değildi – en azından benim için. Onu çeken ve anında sempati duyduğu kadınlar hakkında konuşurkenki tavrı, soğuk eşlerle evli kadınlardan ve adamlardan bahsederkenki hüznünün yanı sıra, birden çok kez durumunu açık eden şeyler söylemişti bana. Elbette "keşke söylemeseydi" diye düşünürken aynı zamanda da beni kendine sırdaş seçtiği için gururlanıyordum. Fakat, "O tür şeyler annende tümüyle unutulmuş" gibi sözleri duymak için çok gençtim. Annesinin rakibi hiçbir kız, böyle şeyleri zafer kazanmanın gururu olmadan dinleyemez ama ben, annem için üzülüyordum, kendimi onunla özdeşleştiriyordum ve dolayısıyla, çelişki içindeydim. Annem bana açıldığında duymak istemedim. Hastalık ve yorgunluk onun için seksi dayanılmaz hale getiriyor gibi görünüyordu. Bana açıkça ya da farkında olmadan söyledikleri şeylerden yola çıkarak yapılan basit çıkarsamalar onların resmini çizmeye yetiyor, yedi sekiz yaşındayken şahit olduğum bir sahne de bu resmi pekiştiriyordu: Gece. Her zaman olduğu gibi kardeşim ve ben evin ön odasına yakın olan annemle babamın yataklarındayız, çünkü anne babamızın lambayla aydınlatılan odalarıyla, bizim büyük, gölgeli, kirişlerin altındaki, küçük gece lambalı, sonradan benim olan odamız arasında büyük bir oda daha var ve eğer orada yatarsak annemle babamdan çok uzakta kalmış olacağız. Ben babamın yatağındayım, kardeşim anneminkinde uyuyor. Annemle babam beraberce odaya giriyorlar. Annem özenle lambayı yerine koyuyor. Babam kollarını anneme dolayıp yüzünü kendine döndürüyor. Babam hem çekingen hem nazik, sanki bir delikanlı veya terslenmiş bir adam gibi. "Artık çocuklar da büyüdü, belki her şey olması gerektiği hale döner, bizim odayla onlarınkinin arasındaki kapıyı kapatabiliriz, ne dersin?" Babam annemi öpüyor, annem gülüyor ama yüzünü çeviriyor ve omzunun üstünden, yataklarında yatan, uyurken yandaki odaya, kendi yataklarına taşıyacağı iki küçük çocuğuna bakıyor. Yatak odalarının arasındaki kapı geceleri her zaman açık tutuldu, ta ki ben kapanması için ısrar edene kadar.

Babam annemin koğuşuna geldiğinde çok hastaymış. Bir yılı aşkın bir süredir yatıyormuş. Ölümden dönmüş. Sonra ciddi olarak depresyona girmiş. Bu arada annemin evlenmeyi umduğu doktor boğulmuş. Evlendiklerinde ikisi de yorgun ve moralsizmiş. Annem hemen hamile kalmış ve 'zor' bir gebelik geçirmiş. Ve sonra güç bir bebekle baş etmek zorunda kalmış. Bunların hiçbiri sevişmeyi kolaylaştırıcı şeyler değil. Sonra ikinci çocuğu doğurmuş: özlenen erkek bebek. Sanırım bu bebeğe âşık olmuş. Kadınlar böyledir. Pek çok kez gördüm bunu. Kocalarını severler; seks, öpücükler ve birden gümbür! Bir bebek –kız veya oğlan– doğar ve kadın saplantı halinde, gözü başka şey görmemecesine âşık olur. Zavallı koca, o da kim? Terk edilmiştir. Sanırım annem, bebek oğluna âşık olmaya ta ki o "Hayır, hayır, hayır" deyip annesinden uzaklaşana kadar devam etti; ince, uzun, atletik, az konuşan, yatılı okulda soğukluğu öğrenen, annesini A diye çağıran bir çocuk. Anne için A.

Söylemesi kolay: Soğuk bir kadınla evli, duyarlı, âşık bir adam. Babam kesinlikle ihtiraslı, annemse duygusaldı. İkisinin de ne dediklerinin farkında bile olmadan yaptıkları imalardan anlaşılan, Marie Stopes'un doğum kontrolü için belki iyi bir yönlendirici olduğu ama sevişmek üstüne pek de iyi bir cevher sayılamayacağıydı.

Boğulan doktorun ardından annemin kalbinin kırılmasını seyretmek, babama pek de iyi gelmiş olamazdı. Keza, annemin yatağının üstünde evlilikleri süresince asılı duran, aşırı duygusal, pastel cennet manzarası içinde göklere doğru yükselen yeterince örtünmemiş iki ruhun tasvir edildiği ve altında "Bil bakalım seni kim tutuyor? Ölüm değil, Aşk" yazılı resim de.

Muhakkak ki anneme de, oldukça hasta ve sakat bir adam olarak aylarca babama bakmasının bir yararı olmamıştı.

Kısaca böyle; bu kadarı yeterli. Annemin sevgisi çocuklarına, babamınki hayallerine gitti. Aşk hayalleri. Savaş kâbusları.

Bu soruyu bir anıyla bağlıyorum. Bernard Shaw okuyorum ve diyor ki "insan cinsi fazlasıyla seks düşkünüdür", on dört yaşından büyük olmalıyım, çünkü, bana sanki uzun zamandır özlediğim bir elbise gibi oturan lezzetli vücudumun her ayrıntısının bilincindeyim. Çok kızıyorum. Öfke içindeyim. Tehdit altındayım. O sırada

bile biliyorum tepkilerimin aşırı olduğunu. Sanki Shaw benim hakkım olan bir şeyi alıyor. Bugün, bunun gerçekten o zamanın ruhu olduğunu biliyorum, saf *Zeitgeist*.[10] Kimse bana sevişmeyi, aşkı bir hak, bir bedel olarak vaat etmemişti. Yine de kendimi böyle tanımlamayı öğrenmiştim bile. Bu akım nereden çıkmıştı? Kimden? Çünkü bütün hayatım boyunca –kısa süre önce AIDS dur diyene kadar– seks ve hem de iyi seks bir haktı herkes için. Ama niye?

Tarihçi, bilge ve bilgin bir arkadaşım bana bir keresinde dedi ki, "Sizlerin sorunu (Batılıları kastediyor) her şeyi seks ve politika açısından görmeniz. Bunlar sizin olmazsa olmazlarınız. Üstelik de bu, geçmişi anlamanıza olanak bırakmıyor çünkü insanların o zamanlar başka öncelikleri vardı."

10. Zamanın ruhu. (ç.n.)

10

Ve sonra ani bir değişim; dinden arınma, okulu bırakma ve bebek bakıcılığı için evi terk etme gibi. Bir roman yazmak için eve dönüyordum. Bu değişimler ya da 'dönüşler' gerçekte birdenbire olmuyorlar, yavaş, ama gözden ırak bir yerlerde, o sırada egemen olandan farklı bir maddenin veya duyguların birikmesi sonucunda ortaya çıkıyorlar.

Ev halkını sevmiştim, özellikle de bebeği. Jasper'a müteşekkirdim. Yatak arkadaşımı, okşanmaya veya pışpışlanmaya gereksinimi olan ısrarcı bir kedi veya köpek gibi görmeye başlamıştım. Evin hanımı ise, şimdi bana köylü eteklikleri ve örgülü saçlarıyla hiç de öyle basit bir *jungfrau*[1] olarak görünmüyordu. Zaten bir yıldan daha uzun bir süredir o, anaç, kendinden memnun, gözleri dikişinde divanda otururken bütün işlerini kim yapmıştı?

Yıllar sonra bir havaalanında Jasper'la ikisini gördüm karşılıklı. Gri örgülerini tepesinde toplamış yaşlı bir *Mädchen*'dı[2] artık, çiçek mavisi harika gözleri korkunç, iğrenç bir şekilde şişmanlamış Jasper' daydı her an. Bir zamanlar egemenlik Jasper'ındı. Şimdi de onda, nazik, açık gülümsemesiyle "Şekerim ilaçlarının zamanı geldi, cebine koymuştum... alabiliyor musun, yardım edeyim mi?" diyen kadındaydı.

Bazen, yeniyetme kızı itici davranışlarda bulunan bir arkadaşımı seyrederim ve kendimi arkadaşım adına öfkeyle dolu ve kızdan nefret ederken bulurum... Fakat o yere çevrilmiş kızgın gözkapaklarına, soğuk sımsıkı yumulmuş dudaklara bakarken "dur hele" derim kendime, "kendi halini hatırlamıyor musun yoksa?" Ve zavallı arkadaşıma, "Seni bir tehdit olarak gördüğünü görmüyor musun? Sen onun için çok güçlüsün, yutulmaktan korkuyor," derim. "Ne, ben

1. Genç kız, bakire. (Alm.)
2. Kız. (Alm.)

miymişim tehlike?" Çünkü gerçekten pek azımız kendimizi güçlü hissederiz, daha çok, vahşi denizde hâlâ nasılsa yüzmeye devam edebilen narin yaratıklar olarak görürüz kendimizi. Beni tehdit eden, annemle babamın güçleri değil, güçsüzlükleriydi.

"Olmayacağım! Ben bir savaş kurbanı olmayacağım!"

Ve akşamları radyoda Londra haberlerini dinleyerek oturuyor, Almanların, Hitler hezeyan içinde yüksekten atıp tutarken, "*Sieg Heil! Sieg Heil*!"[3] diye onu desteklemelerini duyuyordum. Korkuyordum. Adamın sesi, varlığı, sinirleri etkiliyordu farkında olmadan; "Sana ne oluyor, o senden binlerce kilometre uzakta" demenin bir faydası yoktu.

Babam, ihanete uğramış olarak oturuyordu. Yıllardır söylediği şeyler gerçek oluyordu. Size dememiş miydim demesine gerek yoktu: Onun yerine bunu tarihin kendisi söylüyordu. "Almanlara dikkat edin, Versailles'ın hıncını alacaklar" demişti ve kimse onu ve diğer eski askerleri dinlememişti. Şimdi de İngiltere'de kimse Churchill'i dinlemiyordu, oysa ki o ne gerektiğini biliyordu... *Stephen King Hall'ün Bülteni* diye bir program vardı, gerçekleri söyleyen. Fakat oraya da, Britanya üst sınıfının garip bir şekilde çekici bulduğu Britanya Yahudilerinin kışkırtıcı bildirileri geliyordu; onlara göre İsrail'in 'Kayıp Kavmi' İngiltere'ye gelmişti, biz 'Seçilmiş Halk'tık (Ya Yahudiler? Yanılıyorlardı, işte o kadar!) ve Tanrı bizi dünyayı yönetmek için göndermişti, zaten Britanya İmparatorluğu ile bunu yapmıyor muyduk? Sırada Armageddon vardı: Kudüs'ün etrafında yakında yedi milyon ölü olacaktı. Rusya ve Almanya müttefik olacaklar ve kötülüğün temsilcileri olarak Tanrının ordularına –tabii ki Britanya ve Amerika– karşı savaşacaklardı. Elinizde çok amaçlı bir metin olduğunda, acımasız bir mantıkla en basitinden bir amentü çizebilir, İncil ya da Nostradamus'tan istediğinizi kanıtlayabilirsiniz. Babamın vıdı vıdı eden, huysuz, saplantılı sesini duyabiliyordum, hastalığın, başarısızlığın sesi; annemi görebiliyordum: Gözleri yere çevrili, parmakları kıpır kıpır, kulağının arkasındaki beyaz saçlarla oynuyor, sanki oturduğu eski püskü iskemleden fırlayıp kalkma ih-

3. Zafer selamı. (ed.n.)

tiyacı içindeymiş de kendini zor tutuyormuş gibi ve saplanıp kaldığı kâbustan, her geçen gün daha da beter hasta olan bu kocadan, bu terbiyesiz aksi kızdan ve kibar ama zırhlar içindeki oğuldan kaçıp gidecekmiş gibi gergin oturuyordu.

Sadece Hitler değildi sorun, Habeşistan'da Mussolini ve bir de bizimkilerin Avrupa'da savaşın başlangıcı kabul ettikleri, İspanya'daki savaş vardı.

Bazı çiftçileri zengin eden tütünü yetiştirmeyi başaramadığımız tarlanın kenarında, bir ağaca yaslanıp kıpkırmızı tutuşmuş günbatımına bakarak o denli güçlü düşünüyordum ki İspanya'yı, sanki ben de oradaydım. Niçin değildim? Demokrasi için mücadele eden bir İngiliz birliği oradaydı, ben de uğraşsam belki kendimi İngiltere'ye atabilirdim ve... Fakat yol parasını nereden bulacaktım? On yedi yaşındaydım, hem beni almazlardı... Okuduğum kitaplardaki ambulansları kullanan kadınlar, hemşireler, Fransa'da, Rusya'da, Sırbistan'da sahra hastanelerini yürüten kadınlar, annemin Royal Free'den anımsadıkları – bunların hepsi birlikte mayalanıyor ve gençlerin doğal besini olan zengin ve keyifli melankoli halini alıyordu; bu coşkunun ilk belirtisi, savaşın zehirli yiyeceği olan çile çekmenin gizli gururu, eski askerin "Ben böyle bir yoldaşlığı bir daha asla görmedim"inin öbür yüzü. Kederin inlemeleri, ağıtsal dövünmeler...

Yapraklar dökülüyor
Her birini parmaklarımla tanıyorum
Üzerlerinde yürüyorum
Tabanlarımda koyu damarlarının çatladığını duyuyorum,
Her birini geceler ve gündüzler boyu tanıdığım,
Kanları benim kanım...

Savaştan Sonra diye adlandırmışım ama *Savaştan Önce* daha uygun olurdu.

Aslında, ta Johannesburg'tan gönderilen, dağ gibi bir daktiloda yazdıklarım nesirdi: ilk romanım. Kısa bir hicivdi, yapmacıklı, doğallıktan uzak, sadece hallerini şöyle bir gördüğüm genç beyazlarla,

parlak gençlikle alay eden bir romandı. Bir yıl sonra ben de onlardan biri olacaktım. Havaları, ayrıcalıkları siyahların tamamen zıt yaşantılarıyla karşılaştırılıyordu. Yazacak kadar bilgili değildim. Bu yapıt da daha sonra utanç dalgaları içinde yırtıldı. Sonra bir tane daha roman yazdım, son hız, sanki bir transta gibi ve elle. Bu kez romanları her yeri saran Galsworthy'den esinlenmiştim. Onun ritimleri benim tempomu belirlediği için rahatsızdım, üstelik hiç de iyi bir örnek olmadığını biliyordum. Everyman's Library bana daha iyilerini gönderiyordu: İstasyona paketlerle kitap geliyor, posta torbalarında bana ulaşıyordu. Paketleri kalbim çarparak, edebiyatın yeni kıyılarına duyulan özlemle açıyordum. Okuyordum; özellikle D.H. Lawrence; anlatımın yoğun fizikselliği, İngiltere'yi, İtalya'yı anımsatması öylesine güçlü, öylesine şiddetliydi ki sanki *Aaron's Rod* veya *The Rainbow*'dan çıkıp doğrudan İtalya'nın kaplansı tepelerine bakıyormuşum ya da İngiltere'nin çançiçekli korularında duruyormuşum gibi geliyordu bana; bütün bunların yararı olmuyordu hiç, çünkü fazlasıyla kendine ait bir dünyaydı orası. Lawrence hiç kuşkusuz beni etkilemişti ama dönüp yazdıklarımı okuyamadan binlerce ama binlerce kelimeyi yırtıp attım ve kısa hikâyeler üstüne çalışmaya devam ettim.

Bana durmadan başka gelecekler öneriliyordu. Annem kendi gibi hemşire olmamı istiyordu. Salisbury'ye onu arabayla ben götürdüm. Bu, babamın o gün evde yalnız kalması demekti. Artık ehliyetimi almıştım. Onaltıncı doğum günümde arabayla Banket'teki polis kampına gittim. Çok genç bir adam –yirmi civarı– taze bir İngiliz Güney Afrika polisi yanıma oturdu. "Şu aşağıya doğru sür," diye emretti. Elli metre kadar gittim *bush* yolunda. "Dur" dedi. "Şimdi geri dön." Dediğini yaptım. "Şimdi kampa geri git." Ehliyet sınavının hepsi buydu. Kamptaki polisler, yıllardır araba süren çiftçi çocuklarının sınav için kendi kullandıkları arabalarla gelmelerine alışkındılar ve topraklı bir yolda arabayı birkaç metre kullanmaları bile istenmeden belgelerini alıp gidiyorlardı çoğunlukla.

Annem Salisbury Hastanesi'nde şık şapkası, eldivenleri ve kucağındaki kibar çantasıyla, masanın arkasındaki başhemşirenin karşısında oturuyordu. Asık suratlı bir kız, gizli bir alayla iki hasmını

seyrediyordu, kabul görmeyi arzulayarak ama aynı zamanda da reddedilmeyi umarak.

Anneme göre, fiziksel olarak bir at kadar kuvvetliydim, ayrıca akıllıydım da ve elimde bunları kanıtlayacak hiçbir belge olmaması sorun değildi, çok genç olmamın da bir önemi yoktu. Londra'daki Royal Free'nin altında kalmaktan hiç memnun olmayan başhemşire, benim dik başlı, disipline girmeyi reddedecek bir hemşire olacağımı da görüyordu üstelik.

Sonra, İngiltere'den yeni gelmiş pembe beyaz genç bir adam "veteriner olmak istemez misin?" diye sorunca ben de şakayla *koodoo*lara karşı özel bir sevgi beslediğimi söyledim. Ceza olarak, beni mide bulandırıcı bir operasyonu seyretmeye çağırdı –anlatarak okuyucuyu sıkmayayım– ve "eğer veterinerlik buysa, kalsın" dedim. Fakat bir veteriner de, doktor da olabilirdim. Hatta annem gibi becerikli olduğuma göre, bir başhemşire bile olabilirdim. Daha da iyisi, çiftçi olabilirdim. Hangi konuda başarılı olacağımızı biliriz. "Eğer şansım yaver gitseydi, zamanımızın göz kamaştıran, maceracı doktorlar takımı içinde neler yapardım neler" diye özlemle, gizli gizli düşünmüşümdür.

1937 yılı, hangi anıya odaklanmışsam o makamdan anlatılıyor.

O yıl iki kötü, çıraklık romanı yazdığım yıl.

İlk kez gerçekten âşık olduğum yıl. Yakındaki çiftliklerden birinde yardımcı olarak çalışıyordu, yirmi beş yaşındaydı ve diğer bütün çiftlik asistanlarından farklıydı. Kendini kendine saklayan, gururlu, sanki bir sır saklıyormuş gibi duran bir adamdı. Bu, aklındakini söylememekten kaynaklanıyordu. İngiltere'den gazeteler getirtip onları okuyordu, BBC dinliyordu; yerleşimin gelenek görenekleri üstünde söz hakkı yoktu ama arada ortaya attığı laflar, çiftçilerin ve karılarının ona şüpheyle bakmalarına neden oluyordu. Uzun boyluydu, esmerdi, yakışıklıydı. Teni, Akdenizli gibi buğdaydı. Verandalarda "katran fırçasına değmiş" diye konuşuluyordu. Bu alesta duran, asık suratlı adamda rahatsız edici buldukları her şey, fısıltı halinde ortalıkta dolanıyordu: "Gözlerine bir bakın... ya saçları... ya tırnakları." Söylemeye gerek yok, bu bende bir koruma arzusu doğurduğundan onu daha da çok seviyordum. *Bush*ta o yıl, aşkla kendimden geçmiş

bir halde, güvercin ve Afrika hindisi vurmak üzere dolanıyordum. Batan güneşin ışıkları tüylü, pembe *vlei* otlarının üzerinden akıyor, kumruların ihtiraslı ötüşleri beni alıp götürüyordu... Aşk hayallerim, deneyimin sağlayacağı ayrıntılardan yoksundu ama gerçek bir hastalık derecesinde yoğundu.

Böyle mektuplar yazmamış çok az kız vardır. Kalıplaşmış olan kullanımlar vardır: "Seni seviyorum, lütfen beni buradan uzaklara götür." "Mektubun beni çok şaşırttı." (İkiyüzlü! Yalancı!) "Arkadaşlıktan daha kuvvetli bir şey hissettiğimi itiraf ediyorum ama elbette sen henüz çok küçüksün."

Benim mektubum affedilir gibi değildi. 'Renkli' olmasının benim için bir sakıncası olmadığını, herkesin önyargılı ve aptal olduğunu söyledim. Cevabı soğuk ve yerindeydi: Yerleşimin, sonunda onun kendilerinden olmadığını kabul etmiş olduğunun farkında değilmiş. Yıllarca utançla kıvrandım, ama ne fayda? Eğer o zamanlar sık sık utançtan kıvrandığım düşünülüyorsa, evet öyleydi. Gençlerin hastalığıdır bu, biraz toplumsal utangaçlık, biraz da genç olmanın beceriksizliklerinin sonunun bir türlü gelmemesi yüzündendir. Her neyse, bu, kişinin yaşamında şöyle veya böyle bir biçimde hep sürer gider. Orta yaşlı, orta yaşın üstünde, ya da ihtiyar biri "... Şunu mu demek istiyorsun?" diye sorar kendine. "Gerçekten beş yıl önce bu kadar aptal olduğunu mu söylüyorsun?"

İki yıl sonra savaş başladığında orduya yazıldı ve hemen Kuzey Afrika'da öldü.

Kızların acımasızca hep yaptığı gibi kullandığım bir hayranım vardı: Watkinslerin büyük oğlu. Benim yaşımda, çok şişko, yavaş, cana yakın ve –umarım– benim kadar acılar içinde bir âşık değildi. Bir dans veya *gymkhana* olduğunda partnerim oluyordu; annemse benim için toplumsal sıralamada düşündüklerinden binlerce kez daha aşağıda olan bu oğlanla evlenirsem diye üzüntüyle kıvranıyordu.

Watkinslerin evi kardeşimle benim için çok çekiciydi. Granit *kopje*lerin arasında inşa edilmişti, hep ya çok soğuk ya çok sıcak olurdu, eğer fırtına varsa ışık topları verandadan aşağı yuvarlanarak gelir ve telefona gelince 'ping' diye yok olurdu. O günlerde, bilim bu elektrik toplarının varlığını henüz kabul etmemişti. Bir keresin-

de kardeşim bir fırtına sırasında oradaydı. "Tıpkı küçük bir futbol topu gibi," demişti, "zıplayıp duruyorlar." Watkinslerin oğlu ne şimşekle ne de çiftlikle ilgileniyordu. Onda kendimi görür gibi oluyordum: Sadece terk edip gitmek, çocukluğunun sınırlayıcı manzaralarından kaçmak istiyordu, nereye olursa.

O yıl köy salonunda danslar yapılıyordu. Birden, millerce uzaktan, Banket'in her yerinden genç insanlar, yeni kuşak gelmeye başladı arabalarıyla. Kurgulu bir gramofonda 1930'ların sinsice içe işleyen müziği ile dans etmeye geliyorlardı. Genç âşığımla ben dans edemiyorduk, ben çok beceriksiz, o çok çekingen, gramofonun yanında dikiliyor, bitince kuruyor, yeni plak takıyor ve genç ağabey ve ablaların birbirlerinin kollarında sertçe dönüşlerini seyrediyorduk. Günlük hayatlarının her dakikasını eski, haki gömlekler ve şortlar içinde geçiren genç adamlar çirkin takım elbiseler giymişlerdi, kızlarsa o çirkin, tozlu salonda dondurma gibi pırıldıyorlardı. O günün modası, verevine kesilmiş, her kıvrımı yumuşacık, öndeki dekolteyi süsleyen veya ensede düğümlenip cüretkârca bele kadar açılmış bir sırtta aşağılara uzanan incilerle tamamlanmış, beyaz, açık mavi veya pembe, saten ya da Çin kumaşından elbiselerdi. Bu gençler postane, garaj, istasyon yetkililerinin, dükkân sahiplerinin kızları ve oğullarıyla çiftçilerin çocuklarıydı.

*Gymkhana*larda, atlar yıldırım gibi geçerken, Watkinslerin oğlu ile ben parmaklıklarda duruyorduk; o bana bakıyordu, bense onun üstünden patronunun mutsuz, orta yaşlı, kendisine âşık –babam da öyle söylüyordu– karısının ilgi odağı, gerçek bir centilmen olan erişilemez aşkıma bakıyordum, ancak o da bu arada kendini tutamıyor, birkaç adım ötede durup bir sonraki yarışın başlamasını bekleyen ince, sarışın biniciye bakışlar fırlatıyordu. Kırbacını ardında sürüyerek uzaklaşmadan önce döndü ve sakince gülümsedi kadın ona. Bu sahne aklımda *Aşkın Komedisi* adıyla yer etti. Goya sanırım.

Salisbury'den turneye çıkmış bir grup, konser vermek için geldiğinde, bu kez iskemlelerle doldurulmuş aynı salonda yan yana otururken ne kadar beceriksiz bir eğlence dememek için dilime kilit vuruyordum, çünkü o bayılıyordu. O da savaş başladıktan çok kısa bir süre sonra Kuzey Afrika'da Rommel'le savaşırken öldü.

Bütün o yıl babam şeker yüzünden krizler atlattı; annemle ikisini arabayla korkunç yollardan Salisbury'ye götürüyordum; o, hastanenin içinde kayboluyor, ben de arabada ağaçların altında oturup bekliyordum. Saatlerce. Artık yalnızca şeker değildi sorun, bugün daha iyi kontrol edilebilseler de hâlâ tehlikeli olan yan etkiler de görülmeye başlanmıştı.

O yıl kendi kendime on parmak daktilo ve steno öğrendim.

Kendimi herhangi bir şehirde veya sokakta olduğumdan çok daha fazla evimde hissettiğim *bush*un bir parçası, ona ait bir yaratık olarak geçirdiğim son yıl. Eli her işe yatkın –bunu gerektiren kötü teknolojik koşullar kalmadı artık, şimdi bütün çiftliklerde doğru dürüst elektrik veya gaz ocakları, elektrik lambaları, borulardan akan sular, buzdolapları var– bir çiftlik kızı olarak geçirdiğim son yıl.

O yıl... Ülkelerin ciddi işleriyle karşılaştırıldığında önemli bir olaydı denemez ama bazen düşünüyorum da, hep daha da genişleyen bir kapsamda, sadece hayatın süreçlerini yürüten dakik saatler ve 'zamanlama' dünyası değil burada söz konusu olan, kalpsiz 'şans' da aynı zamanda.

Çiftlikte yalnız kalmıştım, komşular annemle babamı babam hasta olduğu için Salisbury'ye götürmüşlerdi. Civcivlerin çıkması yaklaşmış yumurtalarla dolu bir kuluçka makinesi vardı. Annem de babam da on yedi yaşında bir kız olarak evde yalnız kalmamam gerektiğini vs. söylüyordu ancak gittiler ve ikinci derim gibi gelen evimde utku içinde yalnız kaldım. Soğuktu, çok soğuk; yüksek *veld* kışının kuru, tozlu, acı soğuğu, *bush* hayalet halini alır, sabahları taşlar tabanlarınızı hissizleştirir ve elleriniz kütük gibi beceriksizleşir. Evin sonundaki küçük bir odadaydı kuluçka makinesi. Eski pencere ve yamuk kapıdan esen her soğuk rüzgâr içeri üflüyordu. Ve çatı, samanlarının altında bir soğuk hava havuzu barındırıyordu sanki. Makinenin altında mumlu bir fener vardı, sıcak havayı, çatlamalarına beş gün kalan yumurtaların arasında dolaştırıyordu. Ya mum söner se? Hava akımının alevi yan yatırdığını görüyordum, eğer böyle bir şey olursa, altı düzine civciv kabuklarında ölürdü ve ben de yetmiş iki küçük hayatın katili olurdum. Kapı ve pencerelerin içlerini paçavralarla besledim. Hiçbir zaman dışarıda bırakılmamış köpekler

ağlaşarak bekleşiyorlardı. Kediler, duyguları incinmiş, küskün miyavlıyorlardı. Görünmez dramın geliştiği odayı nadiren terk ediyordum. Yatakta uzanıp kitap okuyordum, ikide bir gözlerimi kaldırıp mumun yanıp yanmadığına bakarak. Ya hiç mum kalmazsa? Ya da kibrit? Makinenin yanına, içine kuştüyü yorgan serilmiş bir sabun kutusu koydum, yumurtadan çıktıkça civcivleri aktarmak için. Dışarıda, kümeste, tavuklar olacaklardan habersiz, horozların peşinde koşuşturuyorlardı. Her üç dört saatte bir ılık suyla yumurtaları ıslatıyor, içlerindeki çirkin olduklarını bildiğim embriyoları düşünüyordum. Bir tavuğun koca ayaklarıyla bir tekini bile atlamadan yapacağı gibi yumurtaları döndürüyor ve sanki gelecek, bu yetmiş iki civcive bağlıymış gibi tasalanıyordum.

Acı, rüzgârlı gecede bir uyandım ki mum sönmüş, tavanı, duvarları, yumurtaları yalnızca lambam aydınlatıyor. Yumurtalara koştum. Soğumak üzereydiler ama tam soğumamışlardı daha. Mumu yaktım. Üstlerine tüy yorganı örttüm. Ölmüşler miydi? Yumurtadan çıkma zamanı gelene kadar bilemezdim. Bu arada Salisbury'den bir telefon geldi: Babam çok hastaydı, ölebilirdi ve kaleyi savunmak bana kalmıştı. Annemin sesi bu gibi açıklamaları yaparken hep olduğu gibi dramatikti ama artık dinlemiyordum, dinleyemiyordum, bela bu kadar sık ilan edilmemeli.

Gündüz geldi çattı. Gözlerim yumurtalarda, oturuyordum. İşte gerçekle yüzleşme vakti gelip çatmıştı. Asla ama asla, zaman bu kadar yavaş geçmemiştir – yetişkin saati yani. Sanki soğuk su akıntıları gibi soğuk havayla dolu küçük bir odada oturuyordum ve birden... Yumurtanın birinde bir küçücük bölge kıpırdadı... Yumurtayı kulağıma götürdüm, içerideki civcivin tak tak tak vuruşunu duydum ve heyecanla rahatlayarak ağlamaya başladım. Çirkin civciv fırlayıp çıktı, çıkar çıkmaz da kuruyarak o harika halini aldı, sonra biri daha, biri daha... Kısa süre sonra, çatırdayan yumurtaların arasında ıslak, canavarımsı yaratıklar yatıyordu ve kabukların arasında, kurumuş, sevimli civcivler titreşerek duruyorlardı. Dışarı koşup en yaşlı ve tecrübeli tavuğu buldum ve önceden hazırlanmış samanlı ve tüylü kutuya yerleştirdim, yanına da birkaç düzine civcivi birer birer koymaya başladım. Önce ne yapacağını şaşırdı. Sonra beyni ça-

lışmaya başladı ve gıdaklayarak, aralarında özenle dolaşıp anneleri oluverdi. Üç tavuğa daha yaptım bunu. Fakat annemler döndüğünde yüzüne bir bakmak, yetmiş iki civcivin sadece ve sadece benim özel dramım olduğunu anlamama yetmişti. Bu civcivleri tepenin taşlı zirvelerinde, analarının ardında, tavukların da bir gözleri şahinlerde dolaşırlarken izlemeyi sürdürdüm ve düşündüm: Ya on dakika daha geç uyansaydım?

Salisbury'de telefon santralinde kızlara iş olduğunu söyledi gezgin bir satıcı. Eğer bir şey söylersem durdurulacağımı bildiğimden Bay McAuley'den beni götürmesini rica ettim, ödül olarak yol boyu onunla flört ettim, Tigger bu işte iyiydi ve Salisbury'ye vardığımda telefon santraline gidip orayı idare eden iki centilmenden işi aldım, doğru metodların hiçbirini kullanmadığım halde. Birkaç ayla yaşım tutmuyordu fakat becerebileceğime inanmışlardı. Ayrıca, uygun sınıftan kızlar yeterli başvuruda bulunmamıştı. Sonra bir oda buldum, *Herald*'daki bir ilandan, dul bir kadının evinde, bunu *Martha Quest*'te de anlattım. O eski stildeki ev şimdi tarihi eser statüsünde, çünkü yetkililer birden ayıldılar, yakında eski günleri hatırlatacak bina kalmayacak, hepsini yıkmayalım diye. Şimdi Zimbabwe'nin en yabanıl ve güzel yerlerinde, uzaktan İngiltere'nin saman damlı köy evlerini çağrıştıran binalar, derli toplu, küçük pencereli, küçücük yatak odalı, verandasız, en ufak bir gölgeliği ve çardaklı yolları olmayan evler inşa ediyorlar. Hiçbir yazar, 'Hayatın Kendisi'nin, o zalim yergicinin her gün yazdığı kadar acımasız bir yapıt ortaya koyamaz.

11

Santralde, çalışma saatleri uzun değildi. Steno ve daktilomu geliştirmek için bir sekreterlik okulunda akşam derslerine gitmeye ve ilanlara bakmaya başladım. Tek belgem ehliyetti. Kız sürücüler o sıralar duyulmamıştı bile. İki kez kendimi şaşkınlık içinde, benimle başka anlamda ilgilenen patronlar karşısında buldum. *Herald*'da bir işe başvurdum, ancak *Sosyete Notları*'nı yazmam isteniyordu. Sonra Hemensley'deki başarımı hatırlayarak şimdi bile gevezeliğe gidebileceğim, şehirdeki en büyük kadın mağazasının sahibi olan Bay Barbour'dan bir randevu kopardım; Belediye Meclisi'ndeydi ve toplumun önde gelenlerindendi. Beni vitrin düzenleyici olarak işe alabilirdi ama ücret o kadar düşüktü ki ancak fakir kızların kaldığı bir yurtta kalabilirdim. Şehre ait bir yurdu önerdi. Tigger, onun, konumunu kullanarak dükkânına ucuz işgücü sağladığına işaret etmekten geri kalmadı. Sorun şu ki, arsızlığın panzehiri gene arsızlıktır. Bu işin ne kadar doğru olduğu üstüne memnuniyetle tartışabilirdi. Kendi çıkarının, halkın yararınaymış gibi gösterilmesinin böylesine ikna edici bir şekilde savunulduğunu bir daha hiç duymadım. Üstelik de dünyanın en karmaşık düşünüş tarzıyla yetiştirilmiş olduğum halde. Bay Barbour bana kâr etmenin başarı demek olduğunu anlattı, ticari başarı bu yeni ülkenin çıkarınaydı. Belediye bu işçi kızların kirasını karşıladığında genel refaha yardım etmiş oluyordu.

Telefon santralinde bir yıl çalıştım. Telefoncu kız olduğumu söylediğimde çoğu insan rahatsız oluyor, bu tatsız mesele unutulsa daha iyi olur diye düşünüyor sanki. (*Au pair*'in söylenişindeki kibarlık, dadılığı hoş gösteriyordu.) Oysa ki bu iş bana çok uygundu. Kadınların neden sıkıcı ve monoton işlere katlandıkları sorulduğunda, "Ama benim kendi düşüncelerime izin veriyor" demelerini kesinlikle anlıyorum.

İşlemleri öğrenmem bir günümü aldı, bisiklete binmeyi öğrenmek gibi hemen otomatikleşmişti yaptıklarım. Sanırım artık öyle bir

santrale ancak Afrika'nın veya Güney Amerika'nın ücra köşelerinde rastlanabilir. Kafanıza bir kulaklık takıyordunuz. Önünüzde, üstünde telli fişleri olan düz bir pano vardı, bu fişleri çekip sağ üstteki dik paneldeki deliklere yerleştiriyor ve Güney Rodezya yurttaşlarını Johannesburg, Cape Town ve hatta Londra'ya bağlıyordunuz. Bir de Parti hatları vardı, bir yolun üstüne dizilmiş çiftlikler tarafından kullanılan. Parti hattındaki bir çiftliği diyelim ki Salisbury yakınında, Sinoia civarındakine bağlamak sabahın yarısını alabiliyordu, çünkü insanlar çiftliklerde, tarlada veya hayvanların yanında oluyorlar ve telefonun çaldığını duymuyorlardı. İşin yavaşladığı zamanlarda çok da gizlemeden kitap okuyordum. *Diriliş*'i burada okudum, her kelimenin bu 'genç' ülkede yaşayan, muhtemelen tanıdığım insanlarca da söylenilebileceğini bilerek. Beni şimdi, şöyle düşünceler için edebiyata sığınmış olmam ilgilendiriyor: "Tolstoy'un toprak sahibi olmaktan duyduğu vicdan azabı, kendine bakışı dinden kaynaklanıyor."

On kadar kız ve bir de şef vardı. Santraldeki hayat için arkadaşçaydı denebilir. Geçenlerde ben evlenince santralde benim yerime çalışmaya başlamış bir kadınla tanıştım. İlk geldiğinde orayı nasıl bulduğunu sorduğumda, önce korkuya kapıldığını, sonra benim ona sabırlı davrandığımı söyledi. Ben sakin ve düşünceli bir insanmışım, öyle dedi. Bunu duyduğuma memnun oldum, çünkü hatırladığım yalnızca Tigger'ın çalçene parlaklığı; beni hemencecik içki ve dansa sürükleyip götüren sosyal yaşantıyla ilgilenen oydu çünkü.

Bu arada, *Martha Quest*'te üç aşağı beş yukarı, olduğu gibi anlatılan bir karşılaşma: Kışkırtıcı, tehlikeli, üstelik de *kaffir*sever olduklarından, haklarında alçak sesle, burun kıvırma ile konuşulan yerel Kızıllarla. Dorothy Scwartz –sonradan arkadaşım olacaktı– bir öğleden sonra santralin kapısında bekliyordu, yerli meselesiyle ilgilendiğimi duyduğunu söyledi. "Belki de 'Sol Kitaplar Kulübü'ndekilerle tanışmalısınız." Bir grup omurgasız sosyal demokrattılar ama hiç yoktan iyiydiler. Taşrada insanlara sizi nasıl tanıdıklarını sormayın bile. Can sıkıntısı, dedikoduya en güçlü kanatları takar.

O akşamki hayal kırıklığım tepkilerimi abartılı yapmıştı. Ama anımsayın, bu insanlar sosyal ataklıkta son sözü söyleyenler, çarpı-

cı düşüncelere sahip olanlardı. Kadınlar? Onlar kötünün de kötüsüydü. Hepsi, frapan boncuklar, yerleri süpüren keten etekler ve Macar bluzlarıyla çingeneye benziyordu. Bütün akşam, hayatlarının ne kadar zor olduğundan yakındılar ve bu yakınmalar özür diler gibi oturan erkeklere yönelikti, onların yüzünden buradaydı bu kadınlar, onların yüzünden eteklerinden çekiştiren ve asıl kimliklerinin gelişmesine engel olan çocuklarla uğraşıyorlardı. Erkekler kötü adamlardı, erkekler suçluydular. Onlar değil miydi evlenmek isteyen? (İçimden) Suçluyordum onları. Bu çocukları onlara birisi zorla mı yaptırtmıştı? Kafalarına silahı kim dayamıştı? (İki üç yıl sonra olsa savaş silahları derdim.) Üç siyah dadı sıraya dizilmemiş miydi? Belki de kendilerine acımalarının nedeni, karşılarına oturmuş bu çok genç, çekici, henüz sorumluluklarla boğulmamış kızın onları eleştirel gözlerle seyrediyor olmasındaydı.

Üç çift karı koca, orada olmayan üyelerin arkasından konuşuyorlardı. Hepsi aslında İspanya'da savaşıyor olmaları gerektiğini söylüyorlardı, bunu irkiltici bir yansıma gibi gördüm.

Ayrılırken, *Observer*'a aboneliğimi iptal etmem gerektiği, çünkü çok gerici olduğu ve hemen, hiç duymamış olduğum *New Statesman*'i ısmarlamam söylendi. Bana, kanıtlayabileceklermiş gibi kendilerinden emin, "sadece sebze veya et ye, süt ürünlerinden kaçın, ya da buharda pişmemiş hiçbir şey yeme" diyen akıl hocalarını hatırlattılar.

Onların sevimsizlikleri 'sol'la ilişki kurmamı dört yıl ileri attı. Onları bu kadar beğenmeyişimin asıl nedeni *Martha Quest*'te yok, çünkü bunun onunla bir ilgisi yok. Affedemediğim, bu kadınların çocuklarını nasıl alçalttıkları, küçümsedikleriydi; çocukların önlerinde onlardan baş belası, yük, istenmeyen bir şey olarak bahsediyorlardı. Evet, küçüktüler ama kendimi bu konuşmaları küçük bir çocuk olarak dinlerken hatırlıyordum.

Kendimi iş bilir bir sekreter olarak yetiştirme hayallerim bir ay dolmadan söndü. Genç erkekler kısa sürede 2. Sokak'taki evimin kapısını çalar oldular. Şehirdeki kızlara göre çok fazla genç erkek vardı ya da öbür türlü söylersek erkeklere yetmeyecek sayıda kız – yani, Spor Kulübü'nü kullanan sınıftan gelip şehrin altın çocukları

olarak adlandırılanlar için. Güzel kızların bu durumu yanlış anlamaları görülmemiş bir-durum değildir. Ya kızlar erkeklere göre daha çok olsaydı? Ancak idare ederdim ama daha fazlası değil. On sekiz yaşındaydım. Koyu renk saçlarım ve koyu renk gözlerim vardı. İyi bir vücuda sahiptim, on yıllarca şu tempoda devam edecektim: İnce, sonra tombul, sıkı bir rejim, gene ince ve sonra gene tombul. Sağlıkla ve saf yaşam gücüyle doluydum. Bernard Shaw'un reçetesine göre ana babamı iyi seçmiştim. Fiziksel olarak daha iyi bir başlangıç yapamazdım. Ve bu Allah vergisini sonuna kadar istismar ettim, sanki sağlık tüketilemezmiş gibi. On altı yaşındayken çiftlikte sigara içmeye başladım, yıllarca annemle babamı, sarı boyalı parmaklarını, elde sarılmış sigaralarından dökülen tütünleri, ağızlarından çıkan dumana olan hırslı açlıklarını aşağıladıktan sonra. Al sana "Ben yapmayacağım. Ben öyle olmayacağım işte"ler. Mide bulandırmaktan ziyade lezzetli geldi o ilk çektiğim nefes, bana "bunun için doğdun işte" dedi ve bir çeyrek yüzyıl sonra bırakana dek büyük bir zevkle tüttürdüm sigarayı. Spor Kulübü'nün verandasına varır varmaz içki içmeye başladım. Herkes içiyordu. Her yerde. Her ülkede. Şıklıktı. Zekilikti. Otoriteye nanik yapmaktı. Güney Afrika'da içki içiş tarzı en fazla zararı vermek üstüne kurulmuştur. Erkekler ofislerinden çıkıp otellerde, barlarda içmeye gidiyorlardı öğlenleri. Çoğunlukla hiçbir şey yemeden. Herkes için ciddi içki içme vakti saat altıda, meşhur gün batıran ile geliyordu ve iki üç saat sonraki akşam yemeğine kadar belki bir iki fıstık ve cipsle sürüyordu. Eğer Bioscope'a gidersek içer ama yemek yemezdik. Dansa giderdik sık sık ve bütün gece içerdik. En çok bira içilirdi, Castle Brewery ve aynı zamanda da çok korkunç bir tadı olan Cape konyağı ve zencefil birası karışımı. Erkekler, paraları varsa viski, kadınlar cin içerdi. Cin ve misket limonu, cin ve limon, cin ve tonik, Pimm's Cup. Likör – eminim tatlı olduğu için çok içiliyordu, çünkü kan şekerimiz hep düşüktü. Çoğu geceler, yatağa en azından çakırkeyif giriyorduk. Sabahları, sık sık sersemlemiş bir halde kalkıyordum, kıpırdayamadığınız cinsten değil de kendinizi pek iyi hissetmediğiniz ve halsiz olduğunuz türden. Genç erkekler çoğunlukla çivi çiviyi söker mantığındaydı. Sarhoş olmak bir şakaydı. Kızların hepsi, gönüllü

olarak, kendinden geçmiş gençleri birbiri ardına yatağa yatırıyordu. Anaçlık: Erkekler hep çocuktur. Çok yakın bir tarihte, İrlanda'da bir köy düğününde eğlencenin ayyuka çıkışını seyrettim. Erkekler kendilerinden geçene kadar içtiler, tıpkı neşeli köpekler gibi, kadınlarsa ellerinde birer şeri kadehi, adamları eve götürüp yatırma zamanı gelene dek sabır ve sıkıntıyla duvar diplerinde oturdular.

Üç aşağı beş yukarı bunların hepsi *Martha Quest*'te var, zamanın gelenek ve görenekleri, hem de doğru olarak: Aynı hava, aynı tat, yapı ve lezzet, fakat bazı karakterler birkaç kişinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş ve elbette öykü derlenip toparlanmış olarak. Her roman bir öyküdür ama yaşamın kendisi değildir, daha çok sereserpe yayılmış olaylardır.

O yıla öyle çok şey sığdırdım ki. Telefonları bağlayıp dans edip elbiseler dikip Bioscope'a gitmedim yalnızca; okudum da. Hem de ne okumak. Lawrence'a devam ediyordum, öyle sarhoş edici bir niteliği vardı ki, bugün artık o özellik kalmadı, en azından benim için. Thoreau ve Whitman. Virginia Woolf, Olive Schreiner'e katılmıştı. Sanki iki ablam var gibiydi; bugün de benim, genç insanlar için bu rolü üstlendiğimi –hem de yalnızca kadınlar için de değil– söylüyorlar. Eğer etrafımdaki insanlar beni anlamıyorsa Virginia ve Olive anlardı. Virginia Woolf, Olive Schreiner'e ne derdi acaba? Veya Olive Virginia'ya? Oyalanmak için birebir. Yaşıma göre çok ağır kitaplar okuyordum, Carlyle, Ruskin ve Renan örneğin. Fakat Ruslar hayatıma gök gürültüsü gibi düştüler, Tolstoy, Dostoyevski, Çehov, Turgenyev, Bunin ve diğerleri; hâlâ da oradalar. Proust, Thomas Mann, Stendhal... Giderek hızlanan bir araştırma treni gibi, Londra'dan paketler yağıyordu. Adını unuttuğum Bayan filanca bir paket daha getirip "Kapının altından ışığını gördüm dün gece. Mumu iki ucundan birden yakamazsın" diyordu. Ama asıl istediği konuşmaktı ve o yıl yaptığım şeylerden biri de arka verandada oturup bu kadınla konuşmaktı. Dul muydu? Terk edilmiş bir eş miydi? Yaşamı çiftliklerde, madenlerde geçmişti ve şimdi de yalnız kalmıştı, bana fincan fincan çay yapmak, "dans elbisen ne kadar güzel, genç kızken benim de tıpkı böyle bir elbisem vardı," deyip bana hayatını anlatmak istiyordu. Bana annelik yapıyordu. Annem telaşla ve heye-

canla, kimbilir neler yaptığımı düşünerek geldiğinde beni ev sahibimle konuşurken buluyordu. Ve tabii, neler yapmakta olduğumu ona da soruyordu.

"Gece yarısı mı eve dönüyor?"

"Evet, ama gençler eğlenmeli."

"Çok içiyorsun!" diye suçluyordu beni.

"Saçma!" diyordum, ama herkes içiyor demek isteyerek.

Doğrusu o yıllardaki içme alışkanlığımda bir çelişki var. Aslında kötü bir içiciydim ve belki de kurtulmamın nedeni de buydu. İçmenin öğrenilebileceğinin ayırdında değildim, başka faydalı şeylerin de. Mesela, kızlara karşı davranışların kalite ve sayıyla bağlantılı olarak değiştiğinin. Ya da daha sonra kendi kendime, acı verici yollardan öğrenmek zorunda kaldığım diğer şeylerin.

1938, 1939'da kendimle ve yapabileceklerimle ilgili düşüncelerimin gerçekle çok az bağı vardı. Duygusal, kişisel ve toplumsal –sanki birbirlerinden ayrılabilirlermiş gibi– bir kreşendo içindeydim. Savaş üstüne şartlandırılmam çocukluğumda memleketten gelen gazeteler, BBC, yerel radyo ve insanların konuşmalarıyla güçlendirilmişti. Bir savaşa katılmış veya yakınında bulunmuş her erkeğin (kısa bir süre sonra kadınların da) ses tonunda, o yoğun deneyim için duyulan esef vardı. Biz duygulanım manyağıyız, heyecanlara yatkınız, eğer bu, tehlike ve ölüm demekse biz zaten hazırız. Her kuşak, savaşa bir öncekilerin nostaljik sesleriyle hazırlanmıştır. Bütün o yıl, savaş ilan edilir edilmez koşup katılmayı hayal ederek geçirdim, bir hemşire, asker, düşman topraklarına inmeye hazır bir paraşütçü, ülkesi için çalışan bir casus, bir ambulans şoförü. Peki beni ne alıkoydu hemen oracıkta Salisbury'yi terk etmekten, Londra'ya gitmekten ve doğru yerde doğru zamanda olmaktan? Birisi paraydı. Bende hiç yoktu. Ailemden isteyemezdim. Sadece gurur değildi engel olan. Bazen düşünüyorum da neden biz, akranlarımız, ana babamızdan destek istemektense ölürdük ve becerebildiğimiz an evlerimizden ayrıldık da arkamızdan gelen kuşakların tek düşüncesi eve bağımlılıklarını uzatabilmek için ellerinden geleni yapmak oluyor? Bu, iki tarafa da bir eleştiri değil. Her ikisinde de bir bedel ödeniyor. Eğer evle bağlarınızı çok erken keserseniz, duygusal bağlar da kesiliyor. Eğer

evde yaşarsanız, ödenen bedel yine az değil. Ama asıl ilginç olan, bir kuşağın olmazsa olmazları, o kadar ki konuşulmadan bile kabul edilen şeyler, nasıl oluyor da çocuklarında tamamen tersine dönüyor?

Parasızlık yalnızca işin bir yönüydü. Benim hayatım çiftlikten, Vumba'dan, bu küçük koloni şehrinden ve çok kısa bir süre için Johannesburg'tan ibaretti. Bugün Zimbabwe'de yaşayan, parasızlık ve olanaksızlıklar nedeniyle Britanya ve Avrupa'nın yıldızlar kadar uzak geldiği aynı yaşta siyah bir kız kadar deneyimsizdim ve olgunlaşmamıştım. Fakat teorik olarak, gidebilirdim. Oysa ben okudum, dans ettim, flört ettim ve kahramanlık maceraları düşledim. Gobi'yi keşfe çıkacak, Kalahari'de yalnız başıma bir kulübede yaşayacaktım.

Aklımı başımdan alan başka bir şey de bedenimdi. Genç bir kadının kendiyle gururlanmasından daha müthiş bir şey var mıdır? Bugün okuyorum, anlatılıyor, bazı kızların kalçalarını, bellerini, göğüslerini, bacaklarını, bir yerlerini, her yerlerini beğenmedikleri. Ben yıllar yılı modanın, güzellik dergilerinin reklam bombardımanına tutulmamıştım. Tombul olduğum zamanlarda bile, sahip olduklarımdan utanmak gelmedi aklıma. Kalabalıkta, elbisemin altında vücudumun kuvvetli ve güzel olduğunu bilerek durur ve gizli bir zafer sevinci duyardım veya çıplak bir kola bakınca ya da aynada saçımı görünce zevkle içim titrerdi. Akıntıya karşı yüzüyor gibi olduğum aylar boyunca beni ayakta tutan, her şeyden çok, içimde saklı bu güçtü.

Ve şimdi, edebî olduğu kadar sosyolojik bir not. *Martha Quest*'te, Martha'yı küvette yatarken tarif ediyorum, kendi çıplaklığına bakarak, dışarıda şimşekler çakar ve ev sahibesi ona bir fincan çay vermek ve şu veya bundan dolayı azarlamak için beklerken. Bunları yazarken taze, parlak ve üç mükemmel lüle halinde uzayan pubik kıllarından duyduğu hazzı tarif edip etmemekte uzun bir süre tereddüt ettim. Ama tantana kopacağını biliyordum ve bu bir ilke sorunu idiyse bile bu ilke bana ait değildi. Daha sonra 1970'lerde *One Off The Short List* diye bir hikâye yazdım ve kadının birini "koltukaltlarından altın renkli tüyler görünüyordu" diyerek anlattım. Amerikalı bir yayıncı ve ardından da dergiler, bu tüyler yüzünden hikâyeyi basmadılar. Amerika'da her türlü ölümü, işkenceyi, teca-

vüzü, savaşın vahşetini, zorbalıkları anlatabilirsiniz ama baştan çıkarma ve seks üstüne bir hikâyede koltuk altı tüylerini asla! Ancak, ben ısrar ettim çünkü bu artık bir ilke sorunu haline gelmişti.

Ve hepsinden daha da güçlüsü, baş döndürücüsü dans müziği idi. Çiftlikten Salisbury'ye geldiğimde müziğe tutuldum hemen. Hepimiz öyleydik, 1920 ve 1930'ların baş döndüren, ayartıcı melodileriyle dans ediyorduk. Kimse araştırmış mıdır acaba –gerçekten diyorum– uyuşturan müziğin bütün bir kuşak üzerindeki kalıcı, olası etkilerini? O sırada bütün dünyanın aynı melodilerle, üstelik çoğunlukla da aynı anda dans ediyor olmasının bir önemi olmalı, gerçi artık 'mistik' denebilecek bir dünyaya giriyoruz.

Tenimin altındasın,
Ta yüreğimin dibinde
Öyle derinde ki
Aslında bir parçasısın...

Bazen düşünüyorum.

Bir sahne. O öğleden sonra diktiğim siyah bir gece elbisesini giymişim. Pamuklu kadifeden; bir yıl sonra elime şöyle bir alıp bir kenara iteceğim. O günlerin klasik biçiminde, sırt bele kadar açık, yular yaka, önü düşük, basene oturan ve aşağıya doğru hafifçe genişleyen. Spor Kulübü'nün oğlanlarından çok daha yaşlı bir adam koltuğun koluna oturmuş, çok genç olduğum için anlayamayacağım bir bakışla, yaşlanmakta olan bir kazanovanın hüznüyle gülümseyerek beni süzmekte. Salondan dans müziği geliyor ve ben, yerimde duramaz bir halde kendimi tümüyle müziğe bırakmak arzusuyla dans eder gibiyim.

Cennetteyim, cennette
Kalbim öylesine çarpıyor ki konuşamıyorum bile
Aradığım mutluluğu bulmuş gibiyim
Birlikte dans ederken yanak yanağa...

Yaşlı çapkın diyor ki:

"Seni dansa kim götürüyor?"

"Filanca," diye cevaplıyorum.

"O elbiseye yazık oluyor böyle bir çocukla" diyor, dudaklarında acı bir gülümsemeyle. Erkek cinselliğinin verdiği yetkiyle beni döndürüyor ve birden başka bir insan oluyor.

"Sutyen taktın mı?"

"Hayır."

"Donun var mı?"

"Elbette" diyorum kızgınca.

"Hım," deyip sonucu ilan ediyor: "Çok güzel bir vücudun var. Ama ne yazık ki sol göğsün sağdan bir santim aşağıda."

"Sanırım bununla yaşamayı becerebilirim."

"Sanırım."

Bu küçük anımsama, misafirlerin görebileceği yerlere gençlik resimlerini koyan yaşlı kadınların yaptığına benziyor. Aslında söylemek istedikleri, "Sakın bir an bile düşünmeyin ki ben bu koltukta oturan kocakarıyım, asla değilim, işte ben o fotoğraftaki kızım."

Yıllar yıllar sonra, bir nedenden odamı, vücuduyla aşırı ilgilenen, yirmi yaşında, güzel bir kızla paylaşmaktaydım. Kasıtlı olarak üstündeki havluyu kaydırarak harika sırtını gösterdi. Sahne kenarındaki görünmez bir kaydediciye mükemmelliklerini sergiliyormuş gibi, göğüslerinde bir santimlik bir hata olup olmadığını görebileyim diye, gülümseyerek, vücudunun yarısını bana döndürdü. Soğuk ve muzaffer bir gülümsemeyle çıkıp gitti. Yitirdiklerim yüzünden duyduğum acı içimi yaktı. Benim de bu kız kadar acımasız ve kendini beğenmiş olduğumu bildiğim için duyduğum acı.

Müzikle duyarlılaşmış bir genç kadın, her molekülüyle savaş tamtamlarına aşağılık tepkilerle aptal aptal sırıtan bir genç kadın, kendi vücuduna âşık bir genç kadın – kaderden kaçması olanaksız, tıpkı o günlerin diğer bütün genç kadınları gibi. Eğer bugünkü kadar soğuk bir gözle kendimi görebilseydim... Fakat hayır, gene de kurtaramazdım kendimi. Kader, savaş tamtamları ve dans müzikleri çalıyorsa asla demenin bir faydası yok.

Doğa (Gaia? Yaşam Gücü?) bizi, azalacak nüfusu yüzünden koşullandırıyordu. Ama en azından Britanya'da da Amerika'da da öyle olmadı, belki de Doğa (Büyük Düzenleyici? Büyük Ana?) son savaşa cevap veriyordu, Birinci Dünya Savaşı'na, milyonlarca ölüsü ile savaşlara son verecek savaşa; tıpkı generallerin her zaman son savaşa –ama buna değil– hazır oldukları gibi.

Bir soru: Rusya'da, Almanya'da, Japonya'da ve milyonlarca ölümün yaşanacağı her yerde 'Doğa' (ya da *Zeitgeist*), şaibeli veya dürüst yollardan, kızları yumuşatarak kafalarla rahimlerin işbirliğine hazır olmasını mı sağlıyordu?

Alın size bir öykü konusu, temel on konudan biri: Genç kadın veya adam elverişsiz koşullarda büyük şehre gelir. Bütün kötülüklerden sonra adam bir koruyucu, kadınsa bir koca bulur. Ben koca buldum: Frank Wisdom, devlet memuru. Ona âşık değildim ama o sıralar aklımız beş karış havada olduğundan kolayca öyle sanılabilirdi. O da bana âşık değildi. Üstelik bir sene önce tatil için gittiği Britanya'da bir kızla da nişanlanmıştı. Benden on yaş büyük olduğunu ve bu kızdan, çok geç olduktan sonra bahsettiğini söyleyerek kendimi affettirebilirim belki. Ama sorun o değil, sorun onun yerini alırkenki dingin acımasızlığını. Bu tipik bir kadınca acımasızlık, kadınca yola gelmezlik ve Hıristiyanlığın ya da başka herhangi bir vahşi ahlak terbiye edicisinin çok öncelerinden gelen başka bir şey. Bu, benim hakkım. Kendimde ya da başka kadınlarda bu yaratığın ortaya çıktığını gözlemlediğimde hep dehşete kapıldım.

Ben de genel heyecan seline kapılmıştım ama aynı ölçüde sessizce mutsuzdum da. Dip akıntılarıyla çekiliyormuşum, döndürülüyormuşum, kendimde değilmişim gibi uzun zaman önce kontrolü kaybetmişlik, duyduğum en kuvvetli histi. His? Hayır, hissizlikti. Belki de, tıpkı bir aslan tarafından yenilen birisinin üstüne çöken kloroform gibi bir uyuşukluğa benziyordu.

Annemle babam, çiftlikte Frank ile karşılarına gelince elbette şaşırdılar, evlenip çocuk doğurarak kendimi bağlamaya en azından uzun bir süre için, belki de hiç niyetim olmadığını söylememiş miydim yıllarca? Fakat rahatlamışlardı, çünkü Frank kolonide bulunabilecek en uygun koca tanımına neredeyse uyuyordu. Annemin is-

tediği doktorlar, avukatlar veya subayların hepsi İngiltere'deydi. Babam hamile olduğuma karar vermişti. Öyleydim ama ben bile bilmiyordum. "Benim başıma gelemez." Genç kadınlar böyle bir şeyin onlara olamayacağını düşünürler. Genç, güçlü vücudunun içinde duran kendi benliğinle, senin olduğunu sandığın vücudunla (her hücresi sessizce hamile kalmak için çalışan ve sonra da hamile kalan) gerçekten, ama gerçekten ne kadar kolay hamile kalınabileceğini bilmenin arasında somut bir engel vardır. Aynı şekilde, ölmekte olan bir insanın yanında gece gündüz oturursunuz ama ne kadar uğraşırsanız uğraşın ölümün kendini, bilincini, bilgisini, ölmekte olan bu insan gibi –size bir metreden de yakın– bu arkadaşınızın yaşadığı gibi yaşayamazsınız, ulaşılmaz ve içine girilmezdir onun yaşadıkları.

Babam beni pek çok kereler kurtaran bilgili erkek otoritesiyle "Hata yapıyorsun. Üzüleceksin. Daha çok genç ve hamsın" deseydi, gizlice bir rahatlama duyacaktım.

Ama aslında birbirimize çok uygunduk, en azından o sıralar. Bir kere, ikimiz de yerli problemi üstüne isyankâr fikirlerimizi gizlemek zorunda kalıyorduk. Beyaz yurttaşların *Komünist Manifesto*'dan pek de farklı görmediği *New Statesman*'a aboneydik ikimiz de. İkimiz de sağduyuluyduk, dindar değildik, belki de din karşıtıydık demeliyim. O tarz düşüncenin özünü veya gücünü yakalamak artık olanaksız, çünkü 'din yerine bilim'den çok uzaklardaydık henüz, bizimki daha ziyade kişisel bir dürüstlüktü. Ateizm veya bilinemezciliğimizi (ikisinin de dozu tartışılabilir) dinî madalyalar gibi taşıyorduk. Azınlıkta olduğumuz için birbirimize yakınlık duyuyorduk, gazetenin birindeki bir karikatüre bakıp alaycı yorumlar çekebiliyoruz veya 'gerici' bir söz üstüne alaycı bakışlar atabiliyoruz diye benzer şekilde yaratıldığımızı düşünüyorduk. Karakterlerimizin benzer olduğu açıktı, aynı şekilde davranıyor veya saçmalık kabul etmeyen, pratik, zorluklar karşısında sabırsız kişiliklerimizi aynı şekilde –bir stil diyebilirsiniz– ortaya koyuyorduk. Bu aslında, genç insanların hayatın işleyişiyle başa çıkabileceklerini anladıklarında kendilerine duydukları güvendi, çoğumuzun başlangıçta gizliden gizliye kuşku duyduğu.



Frank Wisdom ve ben, yeni evlenmişiz.

Sevimsiz bir nikâhtı, hiç hoşlanmamıştım. Nasıl hissettiğimi aynen hatırlıyorum, yaratıcı bellek uydurması değil hatırladıklarım. Nikâh resimlerinde neşeli, genç, anaç görünüşlüyüm. Evlenen, Tigger'dı.

Balayına Beira'ya gittik hemen. Spor Kulübü'nün ragbi takımı Doğu Portekiz'le oynuyordu. Genç evli bir çift bize eşlik ediyordu, Joyce ve Bill Blair. Kur yapma dönemimizde –böyle denebilirse– bize yol gösteriyorlardı. Görmüş geçirmiş, zevkli insanlar olarak görüyordum onları. Singapur'dan gelmişti Joyce, giysileri şık ve zarifti. Beira'ya arabayla gittik: süratli, sarhoş, tehlikeli... O zaman Umtali yolu, *bush*un içinden geçen toprak bir yoldu. Filler gördük, durup bağırdık. Neyse ki bize aldırmadılar. Beira'nın, kenarlarında alev ağaçları, tek katlı evleri ve çoğu Hintlilerce işletilen dükkânları olan kumdan sokakları vardı.

Blairlerin Portekizli arkadaşları bizi, birde başlayan ve akşam beşe altıya kadar süren, varlığından bile haberim olmayan yiyeceklerden oluşan bir öğle yemeğinde ağırladılar. Günbatımında ılık ve çamurlu bir denizde yüzüyor, sonra direkler üstünde denize yayılmış ve sivrisinek bulutları içindeki geniş ahşap bir yapı olan otele dönüp içmeyi sürdürüyorduk. Otel ve hatta bütün şehir ragbi şarkıları söyleyen, Latinlerle alay eden Rodezyalı ragbiciler ve hayranlarıyla doluydu. Sokak lambalarına tırmanıyor, bir iki heykeli devirip itlik yapıyorlardı. İttiler. Ama öyle olmaları bekleniyordu zaten, hatta yaptıkları onaylanıyordu da.

Daha uygarca davranışların da insanı utandırdığı zamanlar oluyordu. Ragbi oyuncuları için verilen dansta genç bir Portekizli kadının yanında oturuyordum; sohbet olsun diye, altın ve kırmızı pullarla işli gece çantasının ne kadar güzel olduğunu söyledim. Hemen bana hediye etti. Bozulmuştum, çünkü fakir olduklarını biliyordum. Ama tartışma kabul etmiyordu. Bana anlatılanlara göre bir şey beğenildiğinde hediye edilmesi âdetten olan yerler var ve dolayısıyla neyi beğendiğinizi söylerken dikkatli olmanız gerekiyor. Portekiz Arapların egemenliği altındayken Arap medeniyetinin cömertliğini de öğrenmiş. O çantayı yıllardır uğur gibi saklarım ve çekmecenin dibinde her rastladığımda dünyanın bazı yerlerinde yüreğin egemenliğinin sürmekte olduğunu hatırlarım.

Dördümüz Umtali'ye ve sonra Salisbury'ye kadar Doğu Portekiz'in ormanları içinden bütün gece araba kullandık ve akşamdan kalma, yıkanmamış, aç, bira kokuları içindeki erkeklerin bürolarına ucu ucuna yetiştikleri bir saatte Salisbury'ye vardık.

Çocuklardan, delikanlılardan biriyle evlenmiş olduğumu anlamıştım, fakat şimdi bütün şehir evliliğimizi kutluyor gibiydi, üstelik yalnızca bizimkini değil, başkalarınınkini de, çünkü her gün başka bir çift Spor Kulübü'nün verandasında beliriyordu utangaç utangaç, âşık oldukları için şaşkın, ortalıktaki herkesin şamatası ve içki ısmarlamaları arasında.

Frank'in arkadaşları olan, şehrin ayaktakımının yaşadığı yerlerde mülk edinmiş, sanki hiç İngiltere'den ayrılmamışlar gibi yaşamayı sürdürerek bir bar ya da pub işleten orta yaşlı bir çifte ait küçük bir daireye yerleştik. İkisi de kısa boylu, tıknaz, sarı fırça saçlı, kırmızı yanaklı ve küçük mavi gözlüydüler. Dikkatli, kurnaz, yargılamasız gözleri üstümdeydi, iyi bir eş olmaya, daha doğrusu, kendimi Frank'e uygun hale nasıl getireceğime dair ipuçları veriyorlardı.

Yerli ağaçlardan yapılma bir masa almıştık, ben beziryağıyla ova ova parlatırken kadın başımda durup beni seyrediyordu. "Güzelim, eğer terinle sulamazsan, o harika tahtadan verim alamazsın." Ve Frank askere çağırmalar başlamadan aylar önce ordu postalları aldığında –ülkedeki bütün gençler gibi o da yalnızca orduya nasıl katılacağını düşünüyordu– ben botları yumuşatmak için ellerimle yoğururken bu kadın iniltiler içinde bedenini bir koltuğa bırakıp beni izliyordu. "Biliyorsun tatlım, bütün o emeğin hak ettiği yere ulaşamazsa üzülmemelisin." Frank'le şakalaşırken beni uyarıyordu. "Frankie oğlum, ne yapacaksın o ayaklarını sonu gelmez yürüyüşlerde kullanıp? Orduda ayaklarını kullanmak zorundasın. Bir ragbi maçından kenara çıkabilirsin ama ordudan ayrılamazsın." O da "Hadi hadi, bu botlar beni her şeyden kurtarır" diyordu.

Kalın deriyi süet gibi yumuşatmak, masanın yüzeyini ayna gibi parlatmak... Evlilik yaşantısına tüm kalbimle bağlıyım sanırdınız, fakat her an kaçmayı düşlüyordum, Frank'den değil, onu yeterince seviyordum ama her geçen gün biraz daha eleştirel gözle baktığım

bu hayattan. Hâlâ İngiltere'ye ulaşmak, savaşmak için çok geç değildi. Kadınlar da savaşabilirdi, değil mi? Silah kullanabiliyordum, değil mi? Sağlamdım değil mi? Frank'ten daha sağlıklıydım kuşkusuz, o, yıllardır çok içmekten mustaripti.

Hikâyesi o günler için oldukça sıradandı. Ailesi Avustralya'dan Rodezya'ya şanslarını denemek için gelmişti, çiftçi ve madenciydiler. Üç çocukları vardı: Frank, erkek kardeşi George ve kız kardeşi Mary. İnişli çıkışlı bir çocukluk geçirmişlerdi. Frank on beş yaşına geldiğinde aile maddi sıkıntıda olduğu için okulu bırakıp devlet memuru olmuştu, bu o sıralar olasıydı, eğer gerekli sınavları başarıyla geçerseniz tabii. Bunu, geceleri çalışarak becermişti. Eşyalı odalar kiralayarak, kuruşları sayarak geçinmişti. İlk işinde kendinden epeyce büyük Dolly Van der Byl'i bulmuş, arkadaş olmuştu onunla. Köyden gelmiş bu toy oğlana ipleri gösteren Dolly'ydi, daha iyi beslenmesi daha az içmesi gerektiğini de o söylemişti. Frank her zaman onun ne kadar iyi bir kadın olduğunu, ona ne çok şey borçlu olduğunu söylemiştir.

Ülkeden gitme hayalleri kurarken Frank için yemek yapıyor, dans ediyor, akşam içkileri içiyordum, bu konuda bilgi sahibi bazı yetişkinler için birkaç haftadır apaçık belliyken, birden içime doğuverdi hamile olduğum. "Dikkat et, hamile olabilirsin" dediklerinde sadece gülmüştüm. Doktorum, "Hayır!" dedi, asla kürtaj yapmazmış, hem zaten sağlıklı genç kadınlar bebeklerini gençken doğurmalıymış. Bu doğanın bir kanunuymuş. Şimdi bu görüş üstüne söylenecek çok şey var.

İkimiz de bebeği aldırmakta hemfikirdik, Spor Kulübü'nün kızları ve oğlanları da bu aşırı tehlikeli, aşırı güvenilmez dünyaya çocuk doğurmanın sorumsuzluk olduğu görüşünde hemfikirdi. Kadınlar kürtaj için güneye, Johannesburg'a gidiyordu. Ama Frank, Johannesburg'ta, beraber ragbi oynadığı bir tıp talebesinden başka kimseyi tanımıyordu. Johannesburg'a trenle –bir kompartımanda altı kişi– memur karısı olduğumdan yarım biletle gittim. Ucuz bir otel buldum ve tıp okuluna bir taksiyle gittim. Öğle tatiliydi, yüzlerce erkek öğrenci bana bakıyor gibiydi. Büyük şehre uysun diye şık bir elbise, parlak, siyah, hasır bir şapka giymiş, elime de yeni, si-

yah bir çanta almıştım, içinde pek az para vardı, o kadar ki nasıl karnımı doyuracağımı bilmiyordum. Yoldan geçen birine filancayı nasıl bulacağımı sordum, kalabalığın yüzüne alaycı sırıtmaların yayılışını gördüm. Sonunda genç bir adam çok işi olduğunu söyleyerek istemeye istemeye yaklaştı. Beni Frank Wisdom'ın gönderdiğini, karısı olduğumu ve Frank'in, arkadaşının –geçen yılki Salisbury maçını anımsıyor muydu?– bana yardım edebileceğini, kürtaj olmak için nereye gitmem gerektiğini gösterebileceğini düşündüğünü söyledim. Frank'in neden böyle bir şey düşündüğünü bilmediğini söylerken... belki de on dokuz yaşındaki bu yalnız, üzgün ve çantasına yapışmış evli kadının hali içine dokunduğundan, sırıtmadan, kibarca, araştıracağını ve otele mesaj bırakacağını söyledi.

Kasvetli, kat kat cilaları yüzünden karamela gibi olmuş, artık eşi bulunmayan eşyalarla dolu bir odada, pencere kenarında oturup telefonun çalmasını bekledim. Aynı zamanda Güney Afrika hükümetinin, Britanya ve Amerika'yı olası bir savaşta desteklemesi olasılığına karşı sokağın sonunda ayaklanmış Ossewa Brandwag'ı (bir Nazi örgütü) dinliyordum. Resepsiyona, "Şu adrese git" diye bir mesaj bırakılmıştı. Ertesi sabah daha da kasvetli bir binada, bir sürü başka kadınla birlikte sıramı bekledim. Sonunda içeri girdim, bir masanın arkasında oturan melez bir kadının beni düşmanca izleyen küçük gözlerinin önündeydim. Gördüğü şeyden kesinlikle hoşlanmamıştı.

"Ne istiyorsun?"

"Bana kürtaj yapabileceğiniz söylendi."

Anında bana bağırmaya başladı, azarlayıp masasını yumruklayarak. Nasıl cesaret edebilmiştim, kim böyle hain yalanlar söylüyordu, dürüst bir doktordu o, asla yapmazdı... Çok sonra ayıldım ki bir hemşirenin oturduğu başka bir odanın kapısı açıktı. Belki de benim bir hükümet casusu olduğumu sanmıştı. Kendimi kaldırımda ağlarken buldum, hâlâ çığlık çığlığa içeriden bana bağırdığını duyuyordum. Kürtaj yapan gerçek bir doktorun adresini nasıl bulduğumu hatırlamıyorum fakat sefil bir binanın ucuz bir odasında buldum kendimi, aynı bölgede Stanley'i maaşını kumarda harcarken seyretmiştim. Binanın her tarafından dans müziği fışkırıyordu.

Şimdikinden de iyi olmak ister misin
Bir şişede mehtabın ışıklarını eve götür...

Bu yeri kısa bir hikâyede kullandım, *Road to the Big City*'de.

Doktor gençti, Spor Kulübü'nün müdavimlerinden tanıdık gelen bir görünüşü vardı, sanki içeriden istila edilmiş gibi. Hoştu. Sarhoştu. Oradaki herkes arkadaştı, herkes eğleniyordu, şarkı söylüyor, dans ediyor, iyi vakit geçiriyordu. Kadının biri beni mutfağa götürüp bu adamın kürtaj yapmasına izin vermememi söyledi. Arkadaşıydı, iyi bir tipti (modern karşılığı: İyi adam) fakat sarhoşken ameliyat yaptığı için hekimlik belgesi geri alınmıştı. Eğer rahmime değer veriyorsam teşekkür eder, fikrimi değiştirdiğimi söylerdim. Dediğini yaptım. Doktor üzülmüş gibi yaptı, yüzü buruldu ama nazikti, arkadaşı tarafından uyarıldığımı biliyor olmalıydı. Otel odama geri dönmüştüm, penceremden erkekli kızlı genç grupların sinemaların, dans salonlarının, kumar oynanan yerlerin önünde dikilmelerini seyrediyordum.

Sonra Mabel Griffiths'ten bir telefon geldi, kocası kimsenin bana baskı yaptığını düşünmemi istemiyordu, ama bildikleri bir doktora, kendilerininkine gitmemi öneriyorlardı.

Kendimi aydınlık, temiz, ciddi bir muayene odasında buldum, karşımda beni muayene eden ciddi bir adam vardı ve bana "belli ki bebeğin dört buçuk aylık olduğunun farkında değilsin" dedi. Masasının üstündeki, dalış yapan ince bir kız heykelini göstererek "İşte bu boyda" dedi, bibloyu bana doğru yavaşça iterken. Yönlendirilmekte olduğumu bilerek ve hemen kinlenen o tarafımla içerleyerek her şeyin bittiğinin farkına vardım. Rahatlamıştım, çelişki çözülmüştü. "Karımı veya kız kardeşimi de ameliyat etmezdim – hiç kimseyi" dedi, "bu kadar geç."

Teşekkür ettim. Griffithsler ödedi ücretini. Ne kadar ucuz atlattığımı biliyordum.

"Her kadının bir kürtaj hikâyesi vardır" derler. Bu benimkisi, ve kürtaj üstüne yapılan tartışmalarda ne tarafta duracağımı neden bilmediğimin yanıtı. O kadar beceriksiz olmasaydım –Tanrıya şükür

ki öyleymişim– oğlum John olmayacaktı. Şimdi bana başından beri, hamile olduğumun düpedüz farkındaymışım gibi geliyor, kendime karşı doğayla ittifak yapmıştım. Bebeklerini aldırmaktan cayıp sonra da buna hep müteşekkir olan tanıdığım kadınları düşünüyorum. Fakir kadınları düşünüyorum, her sene bir bebek yapan ve yardım alamayan, çöküp hastalanan, bebekleri ölen ve çocukları aç kalan. O pis büroyu, hiç dürüst olmayan o yağlı gömlekli kadını düşünüyorum ve çaresiz kızların kendilerini onun gibilere teslim etmek zorunda kaldıklarını biliyorum.

Böylece hamile olarak döndüm ve bundan memnundum, Frank de, Spor Kulübü de; herkes haykırdı, bağırdı, bebeğin sağlığına içti ve ben de dans etmeyi sürdürdüm ama gündüzleri bir divana oturup doğmamış bebeğimle konuşuyordum; uzun, ağır, savaş üstüne kaderci düşüncelerimi, idarecilerimizin beceriksizliklerini, radyoda bağırarak atıp tutmalarını ve Alman kalabalıklarının da onunla birlikte olduklarını böğürmelerini dinlediğimiz Hitler'den korktuğumu anlatıyordum. Spor Kulübü'nde, otellerde, sessiz kalabalıklar BBC'nin yayınladığı Nazi gösterilerini dinliyorlardı. Ve yavaş yavaş, daha şimdiden yanlış bir geçmişten geliyormuş gibi görünen, çılgınca bağrışarak dans edenlerin ve şarkı söyleyenlerin seslerinden çok ayrı bir kararlılıkta tek vücut oluyorlardı. Tuhaf bir işti; saatlerce, Hitler'in açıkça felç ettiği, yenilemez düşmanın giderek daha da güçlenmesini sadece seyreden hükümetimizi –bu dönemin gerekleri Britanya Hükümeti'ni bizim de hükümetimiz yapıyordu– hor görerek hipnotize olmuş gibi oturuyorduk. Winston Churchill dik başlı bir asi gibi muamele görüyordu hâlâ. 25 Ağustos'ta, Londra'da, İngiltere-Polonya karşılıklı yardımlaşma paktı imzalandı, fakat Hitler blöfümüzü gördü ve 1 Eylül'de Polonya'yı işgal etti.

O gün Salisbury'nin hemen dışında bir çiftlikte başka bir yeni evli çiftle birlikte pazar yemeğindeydik. Adam Frank'in yıllardır arkadaşıydı. Karısı benim gibi, eski erkek arkadaş grubunun içine çekilmekteydi. Seks üstüne epeyce şakalaşıyorduk. Bir yandan da Alman ordularının Polonya'yı işgalini dinliyorduk. Dipten kaynamakta olan öfkenin yanı sıra, hayatım boyunca dinlemiş olduğum felaketin kabullenilişinin gücünü hissediyordum. Savaş biterkenki duy-

gularım başlangıçtaki duygularımla aynı değildi, başka taraflarda sürüp gitmekte olan gerçek hayatın dışında kalmış da hissetmiyordum kendimi.

Frank'in arkadaşları kendi yaşındaydı, durmuş oturmuş adamlardı. Yaşlı olduklarını düşünüyordum. Bir tanesi, Tommy Wolton, henüz evlenmişti Ivy ile. O da benim gibi hamileydi ve benim özel arkadaşım oldu, ya da öbür yarım.

Sanki karnımızdaki ceninlerin büyümesini dinler gibi, perdeleri kapatıp günler geçirdik onunla. Hemşireydi. İkimizin de başımıza bela gibi sardığımız, genç annelere uygun sanılan el kitaplarımız vardı ve günü gününe biliyorduk bebeklerimizin ne yaptıklarını: Yüzgeçlerini ya da parmaklarını çıkardıklarını, kuyruklarını kaybettiklerini, kat kat tüyler çıkarıp sonra onları döktüklerini, tırnaklarının oluşmasını. Ivy zayıf, sinirli, açık mavi gözlü bir kadındı. Mutlu olduğunda yumuşak ve güzel, fakat mutsuz olduğunda pırasa gibi olan, sarı saçları vardı. Onu *A Proper Marriage*'de anlattım, ama eğer o kitap kişisel bir tanıklık olarak alınırsa oradaki varlığı yeterli değil onu anlatmaya. Benim ilk gerçek kadın arkadaşım oluşu yalnızca aynı zamanda aynı deneyimleri paylaştığımız içindi. Onunla ne inandığım şeyleri, ne okuduklarımı paylaşıyordum. Eğer farkında olmadan edebî veya politik bir fikre yeltenirsem, mutlaka, "işte gene başladı," diye düşünüyordu. İnsanlığın durumuyla ilgilenmeyerek insanlığa kendi küçük katkısında bulunuyordu. "Yerlilerin bir zararı yok, yeter ki denetimden çıkmasınlar."

İlk bebeklerini doğuran kadınların arkadaşlığı gibisi yoktur. Keşifler arasında birlikte yolculuk ederler ama adım adım başlarına gelmekte olanlar masada açık duran kitapta yazmaktadır, çünkü yaşamakta olduklarının hepsini öbür kadınlar da yaşamıştır. Ya çekingenlikten ya da makul olmaya çalışmaktan, olağandışılık iddiasında değildirler ama aslında öyle olduklarını hissetmektedirler ve bunu sadece aynı durumdaki bir kişi anlayabilir. İçlerinde olan bitenler yüzünden, bu muazzamlık içinde kaybolacakken, birbirlerini sıradanlıkla yere indirirler.

Bir bağ daha vardı o sıralar: doktorlara karşı birlik. O günlerde bebeğinizin üç buçuk aydan çok önce hareketlendiğini ve bu yara-

tığın henüz rahimdeyken sizin düşüncelerinize ve ruh halinize tepki verdiğini resmî olarak söylemeye cesaret edemezdiniz. Doğduğu andan itibaren bebeğinizin sizin sesinizi tanıdığını, etrafında olan bitenlerin farkında olduğunu, dikkatle sizi dinlediğini, tanıdık yüzlere henüz bulanık olan gözlerini odaklamaya çalıştığını söylemenizin bir yararı olmazdı. Çok yakına gelen bazı insanların bebek üstünde rahatsız edici, bazılarının da rahatlatıcı bir etkisi vardı besbelli, çünkü bebek ya ağlayarak ve endişeyle ya da açıkça keyifle karşılık veriyordu. Doktorlar böyle iddialar karşısında bilmiş bir edayla size öyle geldiğini, kadınların hayal görmeye yatkın olduğunu, hayal gücünüzü fazla zorlamamanız gerektiğini söylerlerdi. Şimdi bilim bu kocakarı hikâyelerini onayladı. Doktorlar genç kadınlara bilgiçlik taslamaktan vazgeçti mi? Sanmam. Histerik olduğu imasıyla, batıl olduğunu söylediği bir kadına daha sonra dönüp de "Kusura bakma biz yanlışmışız, başından beri siz haklıydınız" diyen bir doktor var mıdır?

O günlerde kocalar da doktorlara katılıyordu. Bu, kadınların düşündüklerini söyleyemedikleri anlamına gelir. Bir kadın arkadaş, hayatta kalmak için değilse de dengeli kalabilmek için şarttı. Ivy ile ben sabahlar boyu oturup saatlerce duyumlarımızı karşılaştırırdık, bebeklerimizin dans ettiğimizde veya babalarıyla seviştiğimizde, savaş üstüne üzüntülü düşüncelere daldığımızda güçlü tepkiler verdikleri konusunda ısrar ederdik. Resmî kayıtlara bu kadar uymayan şeyler düşündüğümüz ve hissettiğimiz için tasalanıyor muyduk? Pek de değil. "Aman öyle olsun" gibi düşünceler içindeydik, kendi özel araştırmalarımızı yaparken. Arkadaşlığımız ikimiz de taşınmak zorunda kalınca kesintiye uğradı. Neden? Herkes durmadan taşınıyordu. Hem savaş gerçekten başlamıştı, Rodezyalı genç erkeklere, yakında eğitime çağrılacakları söylenmişti. Herkes yukarıya, 'kuzey'e, çöllerdeki savaşa gönderileceğini biliyordu. Britanya'da, milyonlarca erkeği Avustralya, Güney Afrika, Kanada, Kenya, Güney Rodezya'daki RAF[1] kamplarında pilot, bombacı, haritacı olarak yetiştirmek üzere planlar kotarılıyordu. Savaş, turizmin gönderdiğinden daha da fazla insan kitlesini dünyanın orasına burasına gönderir.

1. Royal Air Force: Kraliyet Hava Kuvvetleri. (ç.n.)

Bizim küçük dairemiz, bir nedenden savaş için kullanılacaktı. Frank bir yer buldu –geçici olduğunu söyleyip duruyordu beni rahatlatmak için– Salisbury'nin on iki mil dışında, daha iyi bir ev inşa edilince kendi kendine yıkılmaya terk edilmiş, küçük, kulübemsi bir ev. Bütün gün ve gecenin yarısında tamamen yalnızdım, çünkü Frank sağa sola koşturup onu orduya almaları için uğraşmadığı zamanlarda –çünkü çok yaşlıydı– zaten bürosunda çalışıyordu veya diğer erkeklerle birlikte kafa çekiyordu. Çok sıcaktı, yağmurlu mevsimdeydik ve *bush* evin etrafını sarmıştı yeniden, odaların içine sürgünler, fidanlar göndererek, tuğlaları iterek yakında evin yıkılacağını, ağaçlar tarafından teslim alınacağını haber veriyordu. Artık karnım epeyce büyümüştü. O zamanlar dediğimiz gibi 'dışarıda taşıyordum'. Bir de iki kişilik yememiz söyleniyordu bize. Kendimi çok rahatsız hissediyordum ve serinleyemiyordum. Galvanizli bir küveti suyla dolduruyor –evde su tesisatı yoktu– bazen içinde saatlerce oturuyordum. Su ılıktı. Suyun içinde olduğum sürece epeyce serinliyordum. Kocaman karnımın arkasındaki yaratıkla konuşuyordum, Ivy'ninkinden çok daha fazla enerjikti. Radyoda Avrupa'dan haberleri dinliyordum, ellerim karnımda söz veriyordum savaşın ona zarar vermeyeceğine, orduların önünde kaçmakta olan annelerle çocuklarını düşünürken.

Şimdi bebek bekleyen kızların içinde bulunduğu ruhsal durumdan tamamen farklıydı benimki. Aklıma bile gelmedi bu bebeğin bir sakatlığı olabileceği. Ivy olası facialara takılmıştı, hemşire olduğu için her tür olasılığı biliyordu. Kibirli olduğumu düşünüyordu, bu bebeğin ve yapabileceğim başka herhangi bir bebeğin de sadece sapasağlam olacağını varsaydığım için. Bir kere, asla hasta olmayacağım diye karar vermiştim –üstelik bu sadece altı yıl önceydi– ve bu düşünce bebek için beklentilerimi de belirliyordu, asla sakat doğamazdı, doğduktan sonra ölemezdi. Sakin ve kendine güven dolu bir kıvanç içindeydim. Evin etrafında, ağaçların dallarında kumrular ötüşürken, guguklarken, birbirlerine seslenirken o ılık suyun içinde oturup sigara içiyordum, bazen de çıkıp kendime bir sandviç hazırlıyor, tekrar suya dönüyordum. Banyonun yanında yığılı kitapları okuyordum. Çocukluktan eğitimli kulaklarla *bush*u dinliyordum. Radyoda, Avrupa'da sessizce kaynamakta olan savaşı dinliyordum.

Frank yakında savaşa gideceğinden –öyle sanıyordum– bebekle yalnız kalacaktım ve sonra... Ama yalnız kalmayı severdim. Şimdiden ortalıkta görünmeye başlayan İngilizlerden biriyle romantik bir ilişki düşledim, üniformalı veya sivil, ülkeyi gizlice kolaçan eden, gizlice savaş amaçlarına uygun yerler arayan. İlk romanımı yazmaya sonunda fırsat bulacaktım. Birkaç tane daha hikâye yazacaktım ama bu kez gerçek hikâyeler.

Saatlerce yalnız kalabildiğim uzun, hülyalı saatlerin ancak Frankin hepsi keyifli ve gürültücü sarhoşlukta dostlarının gelmeleriyle kesildiği bu çok mutlu dönem, Salisbury'de şimdi hatırlayamadığım eşyalı bir odaya dönünce sona erdi. Eşyalı odaların hepsi birbirinin aynıydı; hepsinde çiçekli şintz perdeler ve karamela mobilyalar vardı. Daha iyisini aramanın bir gereği yoktu, nasılsa Frank yakında gidecekti. Spor Kulübü'nün neşeli eğlentileri, verandalar, partiler ve savaş konuşmaları...

Öbür yarım Ivy ile sabah birlikteliklerimize yeniden başladık ama eskisi gibi değildi. Tommy askere çağrılmak üzereydi, ama "askere gidemezsin, ben yalnız yapamam" demişti Ivy ona. "Gitmek zorunda kalabilirim" demişti Tommy de gözleri parlayarak. "Bütün o kadınlarla yatmana izin veremem." "Hangi kadınlar!" "Ben seni bilirim, ne köpek olduğunu!" deyip kıkır kıkır gülüyor, Tommy ise şişiniyordu. Yetkililere gitti; son on yılı onlarla geçirmişti, flört ederek, dans ederek, içerek, ancak artık onlar binbaşı, albay olmuşlardı, Tommy'nin üzerinde güçleri vardı. Ofise girerken ağlamaya başlıyordu hep. "Tommy'm olmadan yapamam!" diye haykırıyordu, mavi gözleri daha önceki yaşlarla kızarmış. Tommy'nin öyle pek genç olmadığı da hatırlanıyor (Frank gibi) ve listeden adının çıkarılacağına söz veriliyordu. Bu arada biçareleşti ve yapışkanlaştı, kız arkadaşları olarak hiçbirimiz bu görüntüye inanmıyorduk ama yanılıyorduk. Her zamankinden de zayıftı, karnı küçük ve sivriydi, saçları pırasa gibiydi, dağınıktı ve gece gündüz sigara içiyordu. Arkadaşça sesiz oturmalarımızın yerini "Kim kadın olmak ister" yakınmalarımız almıştı ve artık onunla birlikte olmak rahatlatmıyordu.

Başarılı ve muzaffer hissediyordum kendimi, doğumu istekle bekliyordum. Söylendiği kadar ağrılı olacağına inanmıyordum çünkü çok sağlıklıydım ve kendimden hoşnuttum.

Benim jinekolojik geçmişim, o masalsı köylü kadınlarınki gibiydi, asla bir rahatsızlığım olmadı. Âdet görmeye on dört yaşında başladım. İki üç gün sürer ve çok olmazdı akıntılar. Bazen hafifçe ağrılı olurdu. Âdet öncesi gerginlikten ise kimsenin haberi yoktu. Üç normal doğum yaptım, hiç yırtık, dikiş, forseps, sezeryan olmadı. Hiç pamukçuk ve uçuk olmadım. Kırklarımın başında âdetten kesildim, sigara içen kadınların sıkça başına geldiği gibi. Korkulan menopoz olmadı, âdet görmem bitti o kadar. Daha ne kadar şanslı olabilirdim bilmiyorum. Biz, böyle geçmişleri olan kadınlar –epeyceyiz– bazen suçluluk duyarız, sanki rahim rahatsızlıkları çekilmek zorundaymış, bu, kadınların kaderiymiş gibi.

Bunları genç kadınlar için söylüyorum çünkü şimdilerde bütün propaganda bahtsızlık üstüne; dişi olarak, hayatları sanki engelli koşuymuş ve menopozda da yıkım varmış gibi anlatılıyor. Menopozu, ilaçların yardımı olmadan kolayca geçiren kadınların gizli bir derneği var adeta, ancak bunu açıkça söylemeye cesaretleri yok çünkü kız kardeşleri yalan söylediklerini veya bu cepheyi desteklemediklerini ima edebilirler.

Sorun şu ki –eğer uzatıyorsam önemli olduğuna inandığım için– ben, benim kuşağımın kadınları, gelecekteki hayatımıza baktığımızda korku ve kötü önsezilerle dolu değildik. Kendimize güvenimiz vardı ve denetim bizdeydi. Televizyon, radyo, gazete ve kadın dergileri tarafından karamsar bilgiler bombardımanına tutulmamıştık. Şimdi biliyoruz ki insanlık olarak her zaman bizden beklenen tepkileri veriyoruz. Bu bilgiler çocuklara okulda veriliyor, fakat oldukça yaygın ve gerçekten genel anlamda uygulanıyor. Eğer kızlara çok genç yaştan, âdet öncesi gerginlikten menopoz sıkıntılarına kötü zamanlar geçirmelerini beklemeleri söylenirse, kötü zamanları davet etmiş olmazlar mı? Oysa, diyelim ki âdet öncesi gerilimi hiç duymamış olan bizler, "Tüh biraz gerginim, gene hastalanıyorum galiba" derdik yalnızca. Eğer yıllarınızı gizlice göğüs ya da rahim kanseri korkusu içinde geçirmişseniz, bu hastalıklara yakalanma olasılığınız daha yüksek olur mu? Bu bir soru, açıklama değil.

Yaklaşan doğumun habercisi olan gayret dalgası, beni Lady Chancellor Doğumevi'ne kadar taşıdı. Ortalıktaki çocukların –beyaz

olanlar elbette– hepsi orada doğmuşlardı. North Avenue'da, girişin iki yanında odaları olan koca bir binaydı, yanlarda boylu boyunca odalar, bir iç avlunun kenarında veranda ve bebeklerin annelerinden olabildiğince uzak yattığı uzun bir oda.

Çok genç bir hemşire tarafından karşılandım, o gece savaş yüzünden çok doğum olduğundan iyi bir kız olup kendime hakim olmalıydım. Saat sekiz dokuz civarlarıydı. Kimse bana aldırmıyordu, doğurmakta olan kadınların çığlıklarını dinleyerek, yeni doğmuş bebeklerin beşiklerinin başında, birini kucağıma almak arzusuyla dolaştım. Bir ara banyo yapmam söylendi, başka bir an tıraş edildim, o günlerde âdetti.

Büyük bir kadın, 'Miss filanca' tarafından idare ediliyordu doğumevi; eğitimsizdi, hep hemşire kılığında geziyordu ve çoğu doğumda hazır ve nâzırdı. Doktorlarla arkadaş gibiydi, zaten bir düzineden çok değildiler ve her dakika doğumevine girip çıkıyorlardı.

Bana gelip bazı kızlar gibi şamata etmediğim için memnun olduğunu söylemek lütfunda bulundu. Sabahın erken saatlerine kadar doğumhaneye giremedim, girince de yüksek bir yatağa atılıp öyle bırakıldım. Ağrım çoktu. *A Proper Marriage*'de biraz bahsettim bunlardan, zaten o kadarı da yeter.

Bazen kadınlar, "doğum sancıları unutulmaz" der. Fakat hatırladığınız, sancının kendisi değil, kötü ağrılarınızın olduğudur, her iki ağrının arasında sancının şiddetini unutursunuz. Gerçek anımsama bir an, bir şimşek hızıyla da olsa yaşadıklarınızın tekrar içinde olmaktır. Acıyı acıyla, aşkı aşkla, iyi taraflarınızı iyilikle anımsarsınız.

Şimdi benim ilgimi çeken acının kendisi, şiddeti. Yirmi yaşında değildim daha. Sağlıklıydım. Ve eğer beklentiler bedensel deneyimleri belirliyorsa, bu birincisinin de sonraki iki doğumum kadar kolay olmuş olması gerekiyordu.

Belki sorun sadece yalnız ve rahatlatılmamış olmamdı. Bu uzun ilk doğumumda bana destek olan tek kişi, yerleri silmekte olan siyah temizlikçi kadındı. Anılarda, romanlarda, özyaşamöykülerinde tekrar tekrar okursunuz siyah insanların beyaz insanlara, ihtiyaçları olduğunda, sıcaklıklarını kendiliklerinden, dürüstçe, insanca verişlerini.

Kocam neredeydi? Oğlanlarla gürültülü kutlamalar yapıyordu, o günlerde zorunluluktu bu. Kocaların karılarının yanında destek olması fikrini bir başhemşirenin söylemiş olabileceğine inanmıyorum. "Onları yanınızda istemezsiniz, ayak altında dolanmaktan başka bir işe yaramazlar."

Bebekler de baş belasıydı, biz anneler de.

Bebek, yani oğlum John doğduğunda kaldırıp bana gösterdiler: Hemşirenin kollarında çırpınan uzun ince bir bebek. "İşte size gerçek bir ragbi oyuncusu" dendiğini duydum doğumhaneden iterek beni çıkarırlarken; onu da başka bir yere götürdüler. Bebeğime sarılmak arzusu içinde, acılı ve yalnız yatıyordum. Çekingen çekingen onu görmek istediğimde, "Yakında yeterince göreceksin, acelen ne?" dendi. Daha sonra merak etmememi, şekerli su verdiklerini ve ertesi sabah göreceğimi söylediler. Bu duyguyu bastırmaya çalıştım, Tigger hafifçe şakaya vurdu ve o gece, doğumdan neredeyse on iki saat sonra yanıma getirdiler bebeğimi ama sadece beş dakikalığına. Başhemşire tepemizde durdu ve bebeğin dudakları mememe değer değmez de alıverdi benden. "İlk sefer için bu kadar yeter."

'Dr. Truby King', Lady Chancellor'da hüküm sürüyordu. Bebeğin kilosu ta en başından belli bir sınırın altında değilse eğer, beslenme rejimi dört saatte birdi: Benimki üç kilonun üstündeydi. Vaktinden önce yemek isteyen bebek, ağlamaya bırakılıyordu. "Kimin sözünün geçtiğini öğrensin. Her dediğinin yapılmayacağını öğrenmeli." Bebeklerin karnı doyunca –annelerinin yanında yarım saatten fazla asla bırakılmıyorlardı– tekerlekli servis arabalarında ya da hemşirelerin kollarında paket gibi götürülüyorlardı. Kısa bir süre sessizlik hüküm sürüyordu ve eğer şanslıysanız biraz uyuyabiliyordunuz. Ardından bebekler başlıyordu yırtınmaya. Anneler yataklarında kıvranarak yatarken bebeklerin bir saat iki saat ağladıkları oluyordu, ne onları yanlarına getirtebiliyor ne kendileri oraya gidebiliyorlardı. O günlerde kadınların bir hafta yataktan çıkmamaları gerekiyordu. Annemin zamanında ise bu altı hafta imiş. Çaresiz yatıyordum o yatakta, göğüslerim sütle çatlıyor, verandanın öbür tarafından gelen bebeklerin çığlıklarını dinliyordum. Öfkeliydim ama elim kolum bağlıydı.

Mary McCarthy *The Group*'ta benzer bir sistemi anlatır. Lady Chancellor Doğumevi tek değildi. Ama eğer bir komite annelerin bebeklerine bağlanmalarını –ya da bizim tabirimizle 'sevmelerini'– engellemek için plan yapmak isterse Lady Chancellor'a bakmaları yeter. Bana söylendiğine göre Japonya'da da böyle yapılıyormuş.

Televizyonda sık sık görürüz bu filmi: Tekerlekli bir servis arabası ya da raf veya masa ve üzerinde hepsi aynı biçimde sarılmış, elleri kolları bağlı belki on belki daha çok bebek ve bu talihsizlerin başında bekçi gibi dikilen bir hemşire. O anarşiste, her an patlamaya hazır harika olasılıklarla dolu yeni bebeğe, dünyadaki yeri, neyin ne olduğu öğretiliyordu. Her şeyin çok fazla değişmesini beklemiyorum. Bu, anneyle bebeğini ayrı tutma, her acıktığında bebeği ağlatma ve kadınların rahatsız ve sabırsız halde bırakılması işinin altında çok kötü bir şey yatıyor. "Kimin patron olduğunu bildirmek zorundasınız onlara."

İki kadınla aynı odada kalıyordum. Bir tanesi üçüncüyü doğuruyordu. Şişkoydu, biçimsizdi, etleri gevşemişti, yattığım yerden dehşetle seyrediyordum. Ben gerçek şekline dönsün istediğim, artık gerginliği gitmiş bedenimin içinde yatıyordum. Kocaman, patlamak üzere olan memelerimden nefret ediyordum. (Bu, bütün o sütlerden gurur duymama engel değildi.) Bir kız parlak, sıkı, biçimli vücudu, ipeksi göğüsleri ve elbette, küçük bukleleriyle ışıldayan üçgen pubik tüyleriyle kendini önce annesiyle, sonra dünyayla mukayese eder, bu yeni vücudunun içinde bütün eleştirilere göğüs gerebilir. Oysa ki sonra – yatakta yatmaktadır, bir çuval gibi berelenmiş etleriyle, sanki kabuğundan çıkarılmış bir salyangoz gibi.

Bu evcimen ve kendinden hoşnut kadının –ben öyle görüyordum– yatağının başucunda, hemşireler tarafından gözlenmediğinden emin olduğunda gelip benimle arkadaşlık eden siyah koğuş hizmetlisi dikiliyordu. Bu kadına hayrandı ve "Bizde bir kadın üçüncü çocuğunu doğurmadan gerçek bir kadın olmaz" diyordu. "Öyleyse ben şimdi gerçek bir kadınım" diyordu kendinden hoşnut ve mutlu. (Benzer şekilde bir Shona kadını da bana "Bizde bir kadın ve bir adam sadece evlilik töreni yapıldı diye karı koca olmazlar, gerçekten evli olabilmeleri için yılların geçmesi gerekir" demişti.)

İçimden yemin ediyordum asla başka çocuk yapmayacağım diye, bir daha asla çirkin ve şişko olmayacağım diye. Fakat orada kendinden memnun, vücudu sütlaç gibi yatan kadın da belki aynı yeminleri etmişti ama gene de buradaydı işte. Ebediyen yalnızdım, yıkılmış, endişeli ve tehdit altında. Frank gelip gidiyordu, bazen kafadarları da geliyordu, artık, onlar benim de arkadaşım olmuşlardı. Hepsi çok memnundu, benden, bebekten. Annem koşup geldi ve hemen, böyle yeni doğmuş bebekler için dört saatte bir beslenmenin komik olduğunu ilan etti. Hemşireleri desteklememe neden oldu bu: Bunun farkında olmasa da etrafa suçlama ve üzüntü saçan annemle aynı fikirde olamazdım.

John'u eve götürdüğümde, ilk kez yarım saatten daha fazla beraber oluyorduk. Kitaptaki kurallara hiç uymuyordu. Bir kere başından itibaren kafasını dik tutuyordu, memeyi keyifle, enerjiyle, bacakları piston gibi çalışarak emiyordu ve gözlerini odaklamaması gerektiği halde, bakışları dikkatliydi ve her şeyi görüyordu. Hiç kucağa yumulmuyordu. Hep kendini kaldırmaya uğraşıyordu, kafasını kaldırıp bebek arabasının kenarından bakmaya çalışıyordu. Açıktı ki pek kısa bir zamanda parmaklıklı daha büyük bir yatağa alınacaktı. Hep aç sanırdınız. Her geçen gün biraz daha şişmanlıyordum ve kendimi kötü hissediyordum. Sütüm ancak yetiyordu. Meme vermeler arasında, ürettiğim sütün miktarı üstüne meraklanıyordum çünkü her seferinde dibine kadar boşaltıyordu. İki saat durup sonra bağırmaya başlıyordu. Ama kurallar diyordu ki meme dört saatte bir verilmeli. Sıkıntılı, endişeli, ıstırap içinde oturuyordum, reçeteye uygun olarak bebeği ağlamaya bırakıp, saati gelince saniye sektirmeden hemen kaldırıp doyurana kadar. Şimdi biliyorum ki istediği zaman beslenmesi gereken bir bebekti o; en azından o zaman belki yeterince süt de üretebilirdim. Akıl ebelerimi reddetmeye başladım; günün ortasında bebeğimi kaldırıp sakinleştirmeye çalışıyor, ona sarılıyor, onunla konuşuyor ve bu yakınlaşma sayesinde, boşalmış memelerimin dolacağını umuyordum. Kollarımda, ayağa kalkmak isteyen, yumruğu ağzında, bütün vücuduyla yemek için haykıran bir bebekle verandada duruyor, ağlıyor, ağlıyordum, ne yapacaktım? "Ne yapacağım seni?" diye soruyordum, çünkü öylesine

güçlüydü ki onu tutarken bile tükeniyordum. Üstelik de ben kuvvetli bir kadındım ve bu daha küçücük bir bebekti.

Kısacası, hiperaktif bir bebek, sonra da hiperaktif bir çocuk oldu, ama bu kelime henüz kullanımda değildi. İyi ki. Yoksa mutlaka uyuşturulur, ilaçlarla doldurulurdu.

Bu arada gururlu ana babalar birinci çocukta genellikle hep teorilerle doludurlar. Frank bir kitapta okumuştu çocukların üstüne titrenmemesi gerektiğini, eğer soğuğa erken yaşta alıştırılırlarsa üşütmelere, soğuk algınlıklarına yakalanmazlarmış. Bebek fanila, ince bir ceket ve bezle verandaya çıkarılıyordu, pişsin diye. Pek umursuyormuş gibi görünmüyordu, kış yaklaştığından hava serinlemeye başlamıştı. Ağlamaları, son emzirilmeye ayarlı kalmakta devam ediyordu. İlk bebeklerin güçlü olmaları gerekiyor. Geçenlerde, bebeklerin yemeklerini çok yavan bulabilecekleri varsayımıyla dokuz aylık bir bebeğe erimiş peynirli kızarmış ekmek yedirildiğini gördüm.

Üzüntüden çıldırmış gibiydim. Şişman vücudumdan, annemin sık ziyaretlerinden, John'a doğru davranmadığımızı ve akıl ebelerinin kendi reçetelerine göre yeterli gördükleri kilo alış şeklini hiç beğenmediğini söylemesinden hoşlanmıyordum. Çocuğu biberona başlatacağımı söyledim. Sorumsuz olduğumu söyledi. Arkadaşım Ivy, saati gözlemenin sıkıntısından bunalarak biberona dayanmıştı ve her şey yolunda gidiyordu.

Genç kadınların kendilerini endişeli, yetersiz, beceriksiz, yoksun hissetmelerine, kadınların sütlerinin kesilmesine neden olan ve bebek sahibi olmaktaki bütün keyiflerini kaçırmakta daha garantili başka bir rejim yoktur. Fakat eminim ki amaç da buydu zaten.

Bazen Ivy'nin dairesine gidiyordum, sabah banyosunu birlikte yaptırtmak için. Ona güveniyordum, akıl ebelerine ise güvenmiyordum. Bebeğini yıkayıp üstünü giydirdiği uzun masanın kenarında yan yana duruyorduk. Bebeklerimiz önümüzdeydi. Bebekler doğduklarında ince, kırışık, cılız, koyu kırmızı, kıllarla kaplı olabilirler, yapımları henüz tamamlanmamıştır. Bebeklerin sorununu biliyorduk: Erken doğuyorlardı. Kanıtı, iki ay sonra mükemmelleşmelerinde, başından beri amaçlandıkları biçimi almalarında yatıyor. Küçük

kızı tombik, güzel, gamzeliydi, baloncuklar çıkararak yumuşak kollarını sağa sola savuruyordu. John ince uzundu, zeki gözlerle bakıyordu, kolları bacakları asla durmuyordu. Bir elle sürekli tutulması gerekiyordu yoksa her yüzeyden yuvarlanabiliyordu. Havayı yumrukluyordu, sürekli kafasını kaldırıp yanındaki küçük kızı görmeye çalışıyordu.

"Hey, şuna bak," diyor Ivy "daha şimdiden kızın peşinde." Ve içgüdüsel olarak kızını korumak için elini uzatıyor.

"Sen seks manyağısın Ivy," diyorum, "üç aylıkken kızına tecavüz edemez."

"A, belli olmaz. Şuna bak! Hayır, ben gözümü ayırmayacağım kızımdan, başıma gelenleri bildiğim için, şimdiden uyaracağım kızımı. Oğlunun üstünden de ayırmayacağım gözümü, söylüyorum işte sana. John beni dinliyor musun? Hey John!"

Yeni doğmuş erkek bebeklere özgü kocaman cinsel uzuvlar kaybolmuş, her şey boyuna uygun hale gelmişti. Gene de... O sevimli, pöfürdeyen küçük kız, o canlı, hareketli oğlan... Gülüyorduk. Gülmekten katılıyorduk.

Kendimize gelince dedim ki, "Ama senin bir oğlun benim de bir kızım olabilirdi."

"Asla! Müm-kü-nü yok!" İkimizin de içindeki o çok güçlü hissi seslendiriyordu: Bu bebeklerden başkasını doğurmuş olamazdık. "Şu yaratığa bak! Şu şeyine bak..." Teatral bir biçimde kınayarak, parmağıyla oğlumun mahrem yerlerini gösteriyordu. Sonra dönüp aşırı bir keyifle kendi bebeğine bakıyor, tombik ve mükemmel Venüs tepesini gözden geçiriyordu. "Tam bir küçük posta kutusu. Ah, dondurmayla yiyebilirim hepsini. Mektuplar atabilirim içine. Ah ne kadar tatlı, ne kadar küçücük bir Venüs bu, nasıl o 'şey'i savunabilirsin..." Tamamen hor görme pozunda, parmağıyla işaret ediyordu.

Bebeklerimizi kapıp dans ediyoruz odada, şarkı söyleyerek: "Cennetteyim, cennette / Kalbim öylesine çarpıyor ki konuşamıyorum bile / Aradığım mutluluğu bulmuş gibiyim / Birlikte dans ederken yanak yanağa..." Veya, "*Gece gündüz seni düşünüyorum...*"

Ivy zaten bir hemşire olduğundan, kocasına eğer sağlık memuru bir kere daha gelmeye cüret ederse onu öldürebileceğini söyledi.

Ben de aynısını Frank'a söyledim. Doğru bildiğimi yapmamı söyledi. Aslında kocalarımız bize hoşgörü gösteriyordu, onları kınamıyorum. Gelişmekte olan bebekler, beslenmeleri, kakaları, kilo alışları, uyumaları ya da uyumamaları saplantı haline gelmişti bizde. Bu basit şeylere gömülmüş kadınlar, normale döndüklerinde kendilerine şaşarlar.

Erkekler gece gündüz, üniformalarını üstlerine geçirecekleri zamanı iple çekerek, barlarda, otellerde, Spor Kulübü'nün verandasında diğer erkeklerle vakit geçiriyorlardı.

"Düşün bir," diyordu Ivy süpürge gibi saçlarına, yamuk vücuduna sonra da şişko, elbisemi patlatacak haldeki benim vücuduma bakarak, "bizim de bir zamanlar Spor Kulübü'nün gözdeleri olduğumuza kim inanır? Boşver, cehenneme kadar yolu var."

Bebeği biberona alıştırdım ve annem bencil olduğumu, sadece kendimi düşündüğümü söyledi. Dayanabileceğimden de fazlaydı; daha da soğuk, kibar ve sabırlı oldum. Her dediğine katılıyordum ve bu onu iyice sinirlendiriyor, reddedilme ve dışarıda bırakılma korkuları onu çıldırtıyordu. Kızların böyle zamanlarda en çok annelerine gereksinimleri olduğunu söylüyordu, ben de ona hak veriyordum ve gitmesini bekliyordum.

Hayatında olup bitenler, kaldırabileceğinin gerçekten üstündeydi. Babam artık neredeyse sürekli hastaydı. Yatalak olmuştu: Kelime, sürekli bir halsizlik ve kötü hal çağrıştırıyor ama babamda bu, krizler, travmalar demekti. Komaya girmişti, ya da neredeyse komalık olmuştu, çok fazla veya çok az insülin alıyordu. Karaciğeri... bağırsakları... midesi... Sağlıklı olan bacağı daha da çok incelmişti, yürüyemiyordu pek. Annem onunla çiftlikte yalnızdı; babam artık araba da süremiyordu. Annem şehre inebilmek için komşulara rica etmek zorunda kalıyordu, üstelik bağımlı olmaktan nefret ederdi. Araba kullanmayı neden öğrenmiyordu? Daha sonra şehirde öğrendi. Bana yazdığı mektuplar, moda deyişle onun 'yardım çığlıkları'ydı. Benim içinse tehdittiler. Annem bir tehditti. Onunla geçirdiğim bir yarım saat beni tüketiyordu. O ziyaretini bitirip gidince de yatağa girip uyuyordum.

Bu arada kardeşim İngiltere'de, Dartmouth'da, donanmada subay olmayı öğreniyordu. Annem büyük amacına ulaşmıştı: Donanmada bir oğul. Torpiller bulmuş, mektuplar yazmış, onu teşvik etmiş ve yalvarıp yakarmıştı. Ve işte istediği olmuştu en sonunda. Harry ve Dick Colborne Dartmouth'a birlikte gittiler. Harry'nin daha sonra dediğine göre, barış zamanı olsa böyle bir şeyi asla yapmazmış. "İngiliz donanmasının Johnnyleri kolonileri pohpohluyorlardı, anlıyor musun? Bizden, göstermelik bir iki kişi almak zorundaydılar." Eğitim düzeyinin öbürlerininkiyle kıyaslanamayacak kadar geri olduğunu fark etmiş. Tutunabilmek için gece gündüz her an çalışması gerekiyormuş ve sınavları da ancak geçiyormuş.

İngiltere'den mektup gelmesi haftalar alıyordu. 'A' ve 'B'ye neşeli mektuplar yazıyordu. Bir tomarı hâlâ bende. Şiir de yazıyordu. Kendi iç dünyasıyla ilgili –düşünceleri, duyumsadıkları veya gizlice çektikleri– hiçbir şey yoktu bu mektuplarda.

Ben de mektup yazıyordum çiftliğe:

"Sevgili anneciğim ve babacığım. Evet, ben gerçekten iyiyim ve John da iyi. Geçen hafta 120 gr aldı. Frank savaşa gidiyor. Sevgiler."

Bebek biberona başladığı an rejim yapmaya başladım ve kilolarım her hafta azalıyordu. Emzirdiğim sürece rejim yapamazdım, öyleyse bebeği bir gün daha emziremezdim çünkü şişman olmaya katlanamıyordum. Kaçamak yapamazdım, kesinlikle olmazdı, ancak ve ancak bedenim tekrar benim olduktan sonra... Yeniden ince halime döndüm, o aralar herkesin giydiği, vücuda oturan elbiseler giyiyordum, düzgün parlak saçlarımla Spor Kulübü'nün verandasındaki eğlencelere geri dönmek için hazırdım fakat ordunun çağrısı üzerine bütün erkekler Umtali yakınında bir kampa gitmişlerdi, hepsi birer askerdi artık.

Biz kadınlar hemen arkalarından gittik. Onlarsa bizi istemiyordu.

Ucuz bir otelde, çirkin bir odada kalıyordum; kıştı. Yıl 1940. Yağmur çiseliyordu ve haftalarca sis oldu. Çocuğun bezlerini kurutamıyordum. Bir mikrop kaptı ve kakası ilk kez farklılaştı: Sarı, sümük gibi bir maddenin içinde büyük, beyaz parçalar halinde, hazmedilmemiş çürük süt parçaları. Ya bağırıyor ya da vızıldanıyordu. Doktoru çağırdım, genç bir adamdı, sesinin bezgin tonundan, ne

kadar evhamlı davranıyor olduğumu anladım. "Siz kızlar ne arıyorsunuz buralarda? Kocalarınızı kamptan dışarı bırakmayacaklar, bilmiyor musunuz bunu?"

Her evden dans müziği fışkıran Umtali'nin sokaklarında bir aşağı bir yukarı yürüyordum, bu sokaklarda, başka bir yaşantıda, gençlerin arasına katılamayacak kadar küçük olduğum için çok üzüntüler çekmiştim. Her gün saatlerce bebek arabasını itiyordum, alev ağaçlarının, *jakaranda*ların altında; kamptan kaçan bir askerin beni görüp çekingence yaklaştığını ve konuşmaya başladığımızı –hayır, kocamın nasıl olduğunu sormuyordum– hayal ediyordum. Bu gündüz hayalleri bir film sahnesi gibi netti ve genç bir kızın hayalleriydi, genç bir kadının değil. Alev ağaçlarının altında kucaklaşacaktık; öpücükler savaş ayrılıkları, kayıplar ve savaş acısı yüzünden ıstırap yüklü olacaktı.

Köşeyi dönünce daha iyi bir otelde –Brown's– başka bir eş daha vardı. Ne o beni pek seviyordu ne de ben onu. Frank'ın arkadaşlarından biri İngiltere'ye tatil için gidip bir eşle dönmüştü. Biz kolonide yaşayanların gözünü kamaştırıyordu, zaten heyecanla, gerçekten hayran kalmaya hep hazırdık. Zengin bir kızdı, orta sınıf, 'iyi' elbiseler giyiyordu. Kıyafetlerini, onu böylesine yansıttığı için beğeniyorduk. Rahattı. Serinkanlıydı. Şimdi anlıyorum, büyük olasılıkla nasıl bir hayata gelin geldiğini anlamamıştı.

Kolonilerde sınıfsal burnu büyüklük hep biraz farklı olmuştur, sanki iyi işleyen bir makine parçası yerinden çıkarılmış da çalışma tezgahının üstünde boş yere dönüyormuş gibi. "Şu hareketin güzelliğine bak!" Ivy ve ben Mary hakkında acıyarak konuşuyorduk. Bizim gibilere burnu büyüklük taslamak da neydi? Ama yaptıklarını bir gösteri olarak değerlendirdiğimizde, beğeniyorduk onu.

Kocası Spor Kulübü'nün delikanlılarındandı. Daha ziyade 'erkeklerindendi' diyebiliriz, çünkü biraz yaşlıydı. Çok içerdi, hatta alkolikti, iyi huylu, arkadaş canlısı, hafif aptalcaydı. Karısı olarak yanında getirdiği, hayat arkadaşı ve tesellisi, bu sivri dilli, doğrucu, saçmalık kabul etmeyen kızıl saçlı ise, "Artık yeter sevgilim, eve gidelim, bu gecelik yeterince içtin" diyebilen biriydi. Kısaca, hepimizin yüzlercesini gördüğü tipik bir evlilikti: İyi adam, can dost, akşamcı –ayyaş–, adam gibi bir adamla, becerikli, ahlaklı, zayıflıkları

hor gören çünkü kendinde zayıflık olmayan bir kadının evliliği. Bu delişmen adamlar kendi vicdanlarının sitemleri yetmezmiş gibi onları sürekli diliyle kırbaçlayan birine gerek duyarlar.

Bu tür filozof, bilge veya entel biriyle fahişe veya bar kızı ya da boş ve seksi kadın arasındaki evliliklerin yaygınlığı başka nasıl açıklanabilir? Her ikisi de, yanlarındaki eşlerinin gece gündüz, "Seks manyağısın sen!", "Tanrım bana yardım et, yaşlı kuru bir odun gibisin", "Sen hiç ciddi olamaz mısın, herhangi bir konuda yani?", "Hep düşünüyor olmak zorunda mısın? Bir dakikalığına boş veremez misin?" diye düşüneceklerinden emindirler.

Bu iyi adam, yeni karısıyla beraberken ürkek ve alaycı bir ifadeyle oturuyordu. Kadınsa, D.H. Lawrence'ın tanımıyla, 'tahtından indirilmiş bir kraliçe' gibiydi yanında. Adı, Mary idi.

Mary ile çay içmeye, oteline gittim. Dünyanın neresinde olursa olsun büyük otellere sık sık gidenleri şaşırtmazdı belki ama ben harika pastalarına ve şöminesine bayıldım. Anlaşılacağı üzere, Mary benimle çay içmeye otelime gelmedi. İngiltere'den ısmarlanmış elbiseler giydirdiği terbiyeli bir bebeği vardı. John, bu çay partilerinde pek kötü değildi, kendi gibiydi sadece. Mary iğneleyerek, "Pek de hareketli değil mi?" diyordu, kollarımda boğuşup şimdiden ayaklanmaya çalışmasını seyrederken. Bana kalırsa, John'un bebek olma durumuna dayanamadığı açıktı; bu fikri bütün yönleriyle Ivy ile konuşabilirken 'entelektüel' –böyle tanımlanmaktaydı– Mary ile konuşamamak ilginçti. "Sadece dört aylık olduğuna emin misin?" diye soruyordu Mary. Sonraları, dokuz aylıkken ayağa dikildiğinde ve bir yaşındayken koşmaya başladığında insanlar, "Sadece bir yaşında olduğundan emin misin?" demeye başladılar.

İmkansız denilen ama doğru olduğunu bildiğim şeylerden biriydi bu da: İmkânsızları liste halinde yıllarca aklımda tuttum –çünkü insanlar öyle olduklarını söylüyordu– ama öyle değildiler.

John'la gurur duyuyordum, ama şaşkındım. Başkalarının bebeklerinin neden arabalarında yattıklarını, kucaklara alınıp hoplatılabildiklerini anlamıyordum. Mary kendimi yetersiz hissettiriyordu bana. Ama o büyük odun ateşi yüzünden daha pek çok şeye katlanabilirdim; bir âdet vardır, sıcak iklimlerde havanın asla soğuk olma-

dığı sanılır. Salisbury'de, ipe serilen bezler sıcak güneşin altında bir saatte kuruyordu ama burada küfleniyorlardı ve sürekli yenilerini almak zorunda kalıyordum, en azından onlar kuruydular.

Ivy de benimle aynı otele geldi ve Tommy'sinin kamptan dışarı bırakılmayacağını öğrendi. En fazla bir iki saatliğine görebilecekti onu. Kendinde değildi. Tahmin ettiği gibi, kocasını savaşa kaptırmak onu dağıtmıştı. İlgisiz, kızgın, sert bir kadın olmuştu. Gözlerini bir yere dikmiş oturuyor, dudaklarından sarkan sigarasının dumanları yüzünü kaplıyordu. Onunla konuştuğumu fark etmiyordu. Zayıflamıştı. Saçları pırasa gibiydi ve matlaşmıştı. O güzel sarışın, uç noktaya varmıştı. Boş gözlerle öylece bakan yüzü 'umutsuzluk' abidesi gibiydi. Günlük hayhuydan arınmıştı, alegorik ve garip yerlerde geziyordu.

İşe yaramaz denemelerde bulunuyordum: "Ama Ivy, dünyadaki kadınların yarısı erkeklerini savaşa kaptırıyor olmalılar." "Tommy'den önce de pekâlâ yaşayabiliyordun değil mi?"

İçinde bulunduğu uzak ülkeden bana bakıp "Bu aptal da cırcır konuşuyor" diyordu herhalde. Aslında depresyondaydı, gerçek depresyon, ama ben bu terimi henüz hiç duymamıştım. Daha sonraları bu derdi çeken tanıdıklarım olunca, gecikerek de olsa anladım Ivy'nin nesi olduğunu. Mary'nin dediği gibi eteğini toplayıp kendine gelmesini beklemiyordum, sadece göründüğü kadar hasta olduğuna inanamıyordum. Neden olsundu ki?

Bebeği uyurken o saatlerce bir iskemlede oturuyordu –bebek uyuyordu en azından– ve ancak gerekirse kalkıp bakıyordu. Kendisi uyumuyordu. Gece gidip baktığımda gündüz oturduğu yerde, soğuk dudaklarında sigarası sönmüş, boşluğa bakarken buluyordum onu. Sonra, bebeğinin vızıldanmasını, ağlamasını duymaz oldu. Onunla odasında oturmaya başladım. Bir kolumda her zamanki gibi debelenmekte olan kendi bebeğimi tutarken öbürüyle onun bebeğinin arabasını ileri geri itiyordum. Eğer beslenme vakti geldiğinde yerinden kalkmazsa, bebeklerin ikisini de sırayla ben doyuruyordum. Sanırım benim orada olduğumun bilincindeydi.

Bu böyle günlerce sürdü, Tommy'si kamptan mesajlar gönderiyordu ama gelmiyordu. Sonra savaş onu tekrar dışarı tükürdü. Ivy

kayanın üstünde pelte gibi kendinden geçmiş yatan ve sonra dalga gelince tekrar canlanan yosunlar gibiydi. Gülüyor, ağlıyor, kıkırdıyor, saçlarını yıkıyor, makyaj yapıyor, bebeğini mıncıklıyordu ve Mary "Görüyorum ki kendini toparlamışsın" dediğinde, "Merhametli ol biraz" diyordu. Ve böylece, biz üç eş siviller içindeki kocalarımızla gerçek evlilik hayatına başlamak üzere Salisbury'ye geri döndük. Savaş yirmiliklere bayılır. Frank otuzundaydı ve ayağında problem vardı, Tommy de sorunluydu, Mary'nin kocası ise sağlıksızdı. Şehir, hayatın yanlarından akıp geçmekte olduğunu bilen acılı erkeklerle dolmuştu, çünkü ordu onları istememişti. Frank mutsuzdu. Artık genç olmadığını anlamıştı: Şehirde sadece yaşlı erkekler kalmıştı. Geri gönderilen erkekler birlikte içerek vakit geçiriyorlardı, anlayış bekliyorlardı. Kalpsiz değildim, hayır, sevgi doluydum. "Ah zavallı Frank, çok üzgünüm." Ama ne hissettiğini anlamak için çok toydum.

A Proper Marriage'de koca, kuzeye gider ve sakat olarak geri döner. Kısa sürede, ordu doktorlarından ülserlerini ve diğer hastalıklarını saklamayı başarmış adamlar, kızgın ve hayal kırıklığına uğramış olarak geri geldiler. Gelmeleri, Kuzey Afrika'daki ilk ölü ve yaralılarımızın haberleriyle eşzamanlıydı. Sevenlerinin, "Ama yaralanabilir, hatta ölebilirdin!" demeleri onları teselli etmiyordu.

Spor Kulübü'nün verandası acılı adamlarla doluydu. Dinliyordum, dinlemeyi öbür savaş yüzünden öğrenmemiş miydim zaten? Bir elimle bebek arabasını itip diğer elimle sigaramı tutarken dinliyordum. Bir yazarın, yaşadıklarının yeteneklerine, doğasına uygunluğunu fark ettiğinde duyduğu keyfi, coşkuyu duyuyordum. Henüz çok az yazmıştım. Fakat dinliyordum, seçiyordum, takdir ediyordum.

Bir romancının yarattıkları, yazarlarının doğasının izin verdiklerinin dışına çıkamaz asla. Elbette mi diyorsunuz? Bir yazarın elinin veya aklının bir sonraki cümleyi yazmayı reddetmesi –çünkü Tony veya Susie, karakterlerine uymayan bir şey yapmak üzeredirler– küçük bir sorun olmaktan çok uzaktır. Yazarın kendisini sadece tek bir tiple değil, olası diğer alt benleriyle özdeşleştirmesi sorunu bu. Bunun da sonuçta bir sınırı var. George Meredith'i, Crippen'i model alırken göremezsiniz mesela.

Bazı fikirleri fizik biliminin sınırlarında dolaşanlarla aynı olan, bilimkurgu geleneklerini kullanarak *My Alternative Lives* adında bir kitap yazmayı düşündüm bir ara. Fakat burada konu doktorun, çiftçinin, kâşifin benimkiyle çakışan ama başka paralel evrenlerde veya gerçekliklerde yer alan ve benimkini sürekli etkileyen hayatları olacaktı. Bölünmüş kişilikli insanların, içlerindeki diğer kişiyi yavaş yavaş fark etmeleri gibi bu kitabın kahramanı kadın da –farz edelim ki ben– kendi kopyalarının bu diğer hayatları yaşamakta olduğunu yavaş yavaş fark edecekti. Bir kitap için iyi fikir ama zaman sürekli azalıyor.

Bu arada rahatlıkla başıma gelebilecek bir şey olmasına rağmen, arkada bırakılan veya babaevine dönen bebekli bir genç kadın olmadım. Ben 'şehrin ihtiyarları'ndan birinin eşiydim. Frank'ın hoşuna gitmeyen bir şakaydı bu. Ben bu şakayı yapmıyordum, o kadar kalpsiz değildim ama Spor Kulübü'nün verandasında böyle acı şakalar giderek yayılıyordu. "Hey Frankie!" diye bağırıyordu yeni kızlardan biri, hokey sopasını sallayarak veya havacı üniformalı bir adamın kollarında "*Çamaşırları Siegfried hattına asacağız...*"la dans ederek. "Hey Frankie, 'şehrin ihtiyarı' olmak nasılmış?"

Bense, hiç hazır olmadığım bir bozum yaşıyordum. On sekiz ay önce ortalıktaki her erkek benim için ve bütün diğer kızlar için yarışıyordu, oysa şimdi görünmez olmuştum. Elli yaşındaymışım gibi saygılı davranıyorlardı bana, yeniden incelmiş bedenim ve kız gibi yüzüme rağmen. Yıldız kimdi? Frank Wisdom'ın beş aylıkken yardımsız oturabilen, arabasının onu bağlayan kayışlarına asılıp çekiştiren oğlu John. "Şu velede bakın, bizimle ragbi sahasına çıkmak için sabırsızlanıyor."

Verandada başka ne konuşuyorduk? Savaş uydurmaları elbette; dedikodular yayıyorduk. Hitler, Afrika'yı Kahire'den Cape'e süpürecekti ve bizi de kölesi yapacaktı. (*Kaffir*ler, bize söylendiğine göre, "bizim için fark etmez" diyorlardı.) Olmayacak bir şey de değildi hani, Avrupa'nın bütününü pek de zorluk çekmeden birbirine katmıştı. Siyah nüfus, Hitler'in orduları görünür görünmez onunla ittifaka girer ve birlikte boğazlarımızı kesmeye girişir miydi acaba? Buna neden olacak davranışlarımızdan bir pişmanlık duyarak değil de, hizmetçi sınıfının nankörlüğüne duyulan öfkeyle söyleniyordu bu. Ba-

zen gençler bana renk ayrımının nasıl olduğunu soruyor, onlara İkinci Dünya Savaşı'na kadarki *Punch*'lara[2] bakmalarını öneriyorum. Komik hizmetçiler ve işçi sınıfının acayiplikleriyle ilgili karikatürlerin aynısıydı yaşananlar. Artık RAF'ın bu ülkeyi ve Güney Afrika'yı pilotları eğitmekte kullanacağını biliyorduk. Bilmediğimiz, yüzlerce, binlerce İngiliz'in –hepsi erkek– bu şehrin ve Bulawayo'nun yakınındaki kamplarda yaşamaya geleceğiydi. Kısa sürede, kuzeye giden erkeklerimizin yerini başka bir erkek nüfusu alacaktı. Hayatlarımız değişmeden sürüyordu, zamanı, gece gündüz Avrupa'dan gelen haberleri konuşarak geçiriyorduk ve radyo asla kapanmıyordu. BBC haberleri her konuşmayı, dansı durdurmaya yetiyor, her radyonun başında gruplar oluşuyordu. Henüz hiçbir eksiğimiz yoktu ama yakında olacaktı. Erkekler viski stokluyor ve bazı genç kadınlar da kaliteli rujlar depoluyorlardı ileriyi düşünerek.

Başka bir küçük oteldeydim artık. Frank, şimdiden ağzına kadar dolu olan şehirde bir yıl önce kolayca bulunabilen küçük bir ev bulmaya çalışıyordu gene. Otel, benden epeyce yaşlı kadınlarla doluydu. Bu kıza ve zor, zahmetli bebeğine yardımcı olmak istiyorlardı. Fakat ben John'la odamda oturup ona yeni, güzel elbiseler dikiyordum, ayrıntılara fevkalade –saplantılı demeyeyim– özen göstererek. Şimdi kendime soruyorum, hiç kimsenin görmeyeceği iç dikişleri biyeyle çevirip her dikişi sürfile yaparken neyi amaçlıyordum diye; oysa benim her zamanki iş yapışım baştan savma ama başarılı bir doğaçlamaydı. Bazen bir evi tekrar tekrar yenileyen birisini görürsünüz. Mükemmeldir, kusursuzdur, ama birden der ki "Burası olmamış, mutfağı yeniden yaptırıyorum." Bu her iki yılda bir yinelenebilir, zaten düzgün olan duvarlar yeniden boyanır, yepyeni mutfaklar sökülüp atılır, yerine yenisi döşenir. Kendilerini yenibaştan inşa etmektedirler, ruhlarının duvarlarını boyamaktadırlar... Tıpkı, endişeli bir genç kadının, elbisesinin içini dışına çevirerek iç dikişleri sanki dış dikişlermiş gibi dikkatle incelemesi ve her birini temizlemesi, bedeni, kolları biyeyle çevirmesi gibi. Savunma gülümseyişinin ışıltısının çok gerilerinde, ta içinden bir ses "Bu sefer sağlam olmuştur" diye mırıldanmaktadır. "Evet, böylesi daha iyi –

2. Saygın bir mizah dergisi. (ç.n.)

umarım." Tıpkı çok eskiden ayıcığını giydirip soyundururken, elbiselerini düzgün düzgün katlayarak küçük bavula yerleştirdiği gibi.

Kadınların, beni nasıl korkuttuklarından haberleri yoktu, neden olsun ki? Hepsi dürüst, arkadaş canlısı, iyi kadınlardı. Sabahtan akşama kadar oturup kadınca dedikodu yaparlarken seyrediyordum onları; kocalar, çocuklar, para para para, "Zaten kim kadın olmak ister ki?", "*Kaffir*ler giderek arsızlaşıyor", "Erkeklerin hepsi de birer çocuk"... Yerleşimin kadınlarının durmadan konuşmalarını izledikçe, "Asla, ben yapmayacağım. Reddediyorum!" diye yemin ediyordum. Bu tarz konuşmalardan yirmi yıl sonra, erkekleri eleştirmek, kadınların payına düşenden hoşnut olmamak kadın hareketinde reçete haline geldi ve 'bilinçlilik' adını aldı, eylemin kendisi de Rap gruplarıydı.

Bu otelden, bir arkadaşın evindeki iki odaya taşındık. Buradan da bir evin yarısına. Şehrin merkezinden arabayla beş dakika uzaklıktaki cadde ve sokaklardaydı bunların hepsi. O günlerden kalma güçlü, gerçek bir iç anım var: Yatakta tek başıma oturuyorum. Akşam olmuş. Pencerenin hemen dışındaki beşiğinde yatmakta olan bebeğin uyumasını dinliyorum. Çıplak ampulün etrafında böcekler vızıldıyor. Tarafsız gözle bakarsanız güzel, zarif, açık yeşil, narinler. Giderek çoğalıyorlar, karanlıktan çıkıp lambanın ışığına geliyorlar. Odayı dolduruyorlar. Kedinin biri çıkıyor bir yerden, atlayıp oynamaya başlıyor ve böceğin çığlığı ta ki kedi onu çatırtıyla yiyene kadar devam ediyor. Kedi bir tane daha yakalıyor ve gene o gıcırtılı çığlık. Yatağın üstünde parmaklarımla kulaklarımı tıkamış oturuyorum. Çılgın gibi. Korkudan çıldırmış bir halde. Aklım bunların zararsız böcekler olduğunu söylemesine rağmen çığlık atmak üzereyim. Böceğin gıcırtıları sırtımı ürpertiyor, bir haftalık bile olmamış bebeğin ağlaması da böyle yapmıştı beni. Böcek dolu odadan karanlık verandaya kaçıyorum yavaşça ve beşiğin yanında soğuk betonun üstünde oturuyorum, başımın üstünden odaya doğru uçmakta olan böcekleri seyrederek. Ağlıyorum, umutsuzca, nafile yere. Uyuyan bebeğin yumruğunu elime alıp hıçkırıyorum.

Ve genç kocam geliyor sonunda:

"Saçmalama, böcek işte."

"Biliyorum ama dayanamıyorum."

"Benim bildiğim, sen hiç böyle değildin. Ne oldu sana böyle?"

12

Tekrar taşındık. Durmadan taşınıyorduk. Bunun hiçbir zorluğu yoktu. Elbiselerimiz, yatak takımları, bir iskemle ve şu meşhur masa ile kitaplar kitaplar... Küçük bir kamyonet, ufacık evlerin birinden diğerine götürüveriyordu bizi. Hepsi aynı biçimde döşenmişti. Çiftliklerin çoğu hâlâ uydurma eşyalar, *karosslar*, un çuvalı perdeler, gaz tenekesi kutularından raflar kullanıyordu, şehirlerde ise kural 'dükkân' eşyaları kullanmaktı. *Kaross* şimdiden, ülkeye duyulan saygının simgesi olmuştu. Sırtları çentiklerle ayarlanabilen, hasır örgülü koltuklar vardı. *Jakaranda*, günbatımları, *kopje*ler, aslanlar, yerliler, filler ve ayrıca başını kaldırmış size bakan sayısız geyik resimleri vardı. Fakat hiçbir şeyin önemi yoktu. "Ben bu hayatın içinde kalmayacağım" diyordum kendime, umutsuz, tuzağa düşmüş ama hiç belli etmeden, yapmam gerekenleri, çocuk yüzünden halim kalmadığı halde, yaparak. Harika günü bir çığlıkla karşılayarak uyandığı andan, gece olup da isteksizce uykuya dalana kadar asla ama asla yerinde durmuyordu. Şimdi bile sevimli bir minik bebeği yatağında agularken görünce John'un o günlerini hatırlayıp hayret ediyorum. Kelimenin tam anlamıyla, onu tutmaya gücüm 'ancak' yetiyordu. Doğasında yoktu sarılmak. Diz üstünde hoplatılmaktan pek hoşlanmıyordu. Ondan böyle bir şey beklendiği için katlanıyormuş gibiydi buna. Yerde, bacakları bir bisikletçininki gibi yatmayı veya Frank tarafından tutulmayı (ama o bile bu hareket halindeki kol ve bacakları denetlemekte zorlanıyordu) ya da benim kucağımda, bacaklarımı çiğneyerek ayakta durmayı seviyordu. Her yemek saati bir mücadeleydi, çünkü kaşığı kendi tutmak istiyor ve yapamadığı için de kızıyordu, biberonu yakalamaya çalışıyor elinden kayınca yırtınıyordu. Diğer kadınların bebekleri sabahları uyuyordu, hatta öğleden sonraları da, ama John asla. Frank bürosuna yedi buçukta gittiğinde, ben bazen John'u sokaklarda dolaştırmaya başlamış oluyordum bile, çünkü hareket

onu sakinleştiriyordu. Saat on olunca, nefret ettiğim sabah çaylarının vakti gelmiş demekti. Genç kadınlar birbirlerinin evlerinde, bebeklerini ve küçük çocuklarını da getirerek buluşuyorlardı. Frank'in arkadaşlarının karılarıyla arkadaşlık etmem bekleniyordu. On kadar kadın vardı grupta. *A Proper Marriage*'de sabah çayı ritüellerini anlatmıştım, fakat o topluluğu şimdi anlatıyor olsaydım, yeni bebeklerin doğmasını garantilemedeki rolünü daha çok vurgulardım. Gruptan birinin yeni bir bebeği olmuştur, minicik şeyin biçare başı kadının omzundadır. Birden, sizin yerde emekleyen bebeğiniz dev gibi ve hatta kaba görünür gözünüze. Yeni bir bebekle olan tatlı yakınlığı anımsarsınız. "Bir tane daha bebek yapmayacağım, en azından şimdilik" demiş olabilirsiniz ama işte birdenbire, bu bebeği tutarken içiniz kaynamaya başlamıştır bile, 'kuluçkaya' yatmaya hazırsınızdır. "Bana acıyın, imrenmeye başladım bile!" deyip tehlikeli yaratığı çarçabuk geri verirsiniz annesine. Her ne kadar doğumdan ve emzirmekten vücudu biçimsizleşmiş olsa da annesi dünyadaki en imrenilecek insan gibi görünmektedir gözünüze. Ama artık çok geçtir. Hormonlar tekmeyi yemiştir ve o yola girmişsinizdir bile. Bir sabah ilan ediverirsiniz: "Hamileyim!" "Olamaz! Ama demiştin ki... Ah ne kadar kıskanıyorum. Ne zaman?"

Bu kadınlarla birbirinizi beğenip beğenmemeniz hiçbir şeyi değiştirmez. "Ortak hiçbir yanımız yok." Beni güldürmeyin, biyolojik temeliniz var ya, bir arada olan genç kadınlarsınız ki bu da yeter. Bu günlerde hepimiz biliyoruz âdet görmenin birbirini düzenli gören kadınlarda senkronize olduğunu, üstelik bu daha başlangıç. Artık, bir araya gelen herhangi bir grubun beyin dalgaları birkaç dakikada senkronize oluyor (*The Dance of Life*'tan). Evet gerçekten arkadaşlarımıza dikkat etmeliyiz fakat genç, doğurgan kadınlar kaçınılmaz olarak birbirleriyle vakit geçireceklerdir. Eğer bir ülkede doğum oranı kaygılanılan bir meseleyse, o zaman doğurgan genç kadınların her gün buluşup bir iki saatlerini bir arada geçirmeleri sağlansın. Canım sıkılıyordu, isyan içindeydim, sabahları yapılan bu çay partilerinden nefret ediyordum. Ama aşerer gibi de istiyordum bu çay partilerini ve istediğim için de kendimden nefret ediyordum. Eve gidip Frank'e "birine daha gitmektense ölürüm daha iyi," diyor-

dum. Ama ertesi gün gene gidiyordum. Zaten John ta başından beri sosyal olduğundan bunlardan hoşlanıyordu, ilgiliydi, olup biteni izlemek istiyordu. "John'a bakın John'a, neredeyse emekleyecek."

Bizim de bir uşağımız –*boy*umuz– vardı. Herkesin vardı. Sabah sekizde, iki üç odayı temizlemiş ve arkadaşlarıyla arkada dedikodu yapıyor olurdu. Öğlen yemeğini pişirirdi. Bürodan arkadaşlar gelirdi yemeğe; yer, özellikle de içerdik. Yemekten sonra John'u durmadan parklarda, sokaklarda gezdirirdim. Akşamları John'u bizimle kulübe veya arkadaşlara götürürdük. Dikkatli ve zeki küçük oğlan olan biteni izlerken ya hep dikilmeye çabalar ya da kendisini tutanın tepesine tırmanmaya çalışırdı.

"Hey Tigger, canın çıkıyor olmalı."

"Yok canım, merak etmeyin" derdim kibarca, ama aslında pestilim çıkmış olarak. Eğer dışarı çıkmazsak –ama nadiren olurdu bu– evde otururduk ve gelenler olurdu, uşak o zaman yemek hazırlardı. Patronlarının günbatıranlardan dönmesini beklerlerdi hizmetçiler, belki yemek hazırlamaları gerekir diye. Saat altıda sabah çayını getirdikten sonra sabah ve öğleden sonralarını pek işleri olmadan geçirseler de, gece dokuza ona kadar ayaktalar demekti bu. Yasal çalışma saatleri diye bir şey yoktu. Frank ve ben bütün komşuları kızdırma pahasına, hizmetkârlara normalden fazla ücret verirdik. "Şımartacaksınız. İpin ucunu kaçırmamalısınız." Aslında küçük çocukların eğitimi için kullanılan lafların tıpkıları: "Kimin efendi olduğunu bilmeliler."

Frank'in eve getirdiği adamlar benden en az on yaş daha büyüktüler. Ben Frank'in güzel, zeki, yeni karısıydım ve benimle gururlanıyordu. Bana ve kıpır kıpır bebeğime hayran olunmasından hoşlanıyordum. En iyi hatırladığım, ufak tefek, sarı, zayıf, alaycı, İskoç bir borsacı olan Sonny Jameson'du; bu küçük taşra kasabası üstüne yorumları, *Rhodesia Herald*'ı hâlâ besleyen ve rastladığınız çoğu insandan duyabileceğiniz 'beyaz kültürü yaşatmak' veya 'yerli kültürünü medenileştirmek' klişelerinden çok uzaktı. Okuyordu. Benden 'Everyman' kitaplarımı ödünç alıyordu. Bana da Romalıları getiriyordu. "Eğer Güney Rodezya'yı anlamak istiyorsan," diyordu, "Romalıları okumalısın, çünkü bizim yöneticilerin tutumları Kuzey Af

rika'da veya Doğu'daki kolonilerde yaşayan Romalı bir valininkinden farklı değil." Bir devlet memurunun karısı için akıl karıştırıcı konular. Bu tür yorumları kalabalık içinde yapmıyordu.

"*Taşrada, ağzını sıkı tutmayı öğrenirsin.*"

Hatırladığım diğer şey de, dediklerine göre, her gün bir şişe viski içmesiydi. Kesinlikle pek bir şey yemiyordu. Yıllarca, "çoktan ölmüştür" diye düşünürken gayet sağlıklı olduğunu öğrendim. Bu öykü özellikle diyetisyenleri hiç memnun etmeyecek.

Stendhal –*Kırmızı ve Siyah*'ın yazarı– arkadaşım ve müttefikimdi. O, kendini şehirden uzakta hapsolmuş gibi hissedenlerin yazarıdır.

"*Taşrada...*" diye başlayabilir öldürücü dozda bir nefretle, bayağılığa saldırmak için ve ben de listesine hor görme dolu ilaveler yapabilirim.

"*Taşrada, İngilizcenin dışındaki bütün diller gırtlaktandır.*" Bunu 1992'de Harare'de gene duydum: "*Almanca o kadar gırtlaktan ki!*"

"*Taşrada, birazcık cinsel hayatı olan her kız, seks manyağıdır.*"

"*Taşrada, kendi fikri olan her kadın önyargılıdır.*"

"*Taşrada, İngiliz yemeği olmayan her yemek yağlıdır.*" Bu sonuncusu artık kullanılmıyor.

"*Taşrada, kadınlara otomatikman tatlı şarap veya şeri ikram edilir. Sevgili minik kadıncıklar şekerli şeyleri severler.*"

John dokuz aylık olmuştu ve kısa süre içinde yürümeye başlayacaktı, bir bebek daha yapmaya karar verdik. Üstelik, bir yarım bu yaşantıda kalmayacağımı biliyordu. Aklımda bir plan ya da program gibi ciddi bir şey yoktu. Hayır sadece, benzer özgür ruhlarla birlikte olabileceğim Paris veya Londra'ya gitmeyi düşlüyordum. Buraya ait değildim. Ama kimse bunun farkında değildi çünkü görünüşte gayet başarılıydım. Kim? Tigger elbette; zeki, hazır cevap, eğlenceli, becerikli ve çekici genç kadın. 'Akıllı Tigger Wisdom' arada rahatsız gülücüklere sebep olan veya "Yapma, haksızlık bu! Hiç acıman yok mu?" dedirten yorumlarda da bulunabiliyordu. Fakat hayatı, sanki tam bunun için doğmuş gibi yaşıyordu. İlk ben mi karar vermiştim bu ikinci bebeği yapmaya? Belki. Ama bu *Zeitgeist* idi. Etrafımızdaki

genç çiftler "Hadi, henüz gençken bir tane daha yapalım, bir çırpıda büyütelim" diyordu. Oysa aynı genç insanlar üç dört yıl önce "Ben bu dünyaya çocuk getirmeyeceğim, korkmayın!" diyorlardı. Ama Frank'le ben, ikinci bebeğin sorunlarını tartışırken bile, kollarımızın altına bebekleri sıkıştırıp nasıl Fransa'nın güneyinde dolanacağımızı ya da nasıl gidip Paris'te yaşayacağımızı konuşuyorduk.

Diyaframı bıraktığımın haftasında hamile kaldım. Bu doğum kontrol yöntemi bugün artık pek estetik bulunmuyor ama o zamanlar işe yarıyordu. Mesele onun kullanımını bir rutine oturtmaktaydı. Evlilikte kolaydı bu, ama bol ilişkili ve maceralı bir hayatta pek değil. Hemen hazımsızlık başladı, sabahları midem bulanıyordu ama biliyordum ki kısa süre sonra hepsi geçecek. John, emekleme ara dönemini atlayarak her tarafta koşturmaya başladı ve bir gün, yakındaki *vleide* –çoktan evlerle doldu oralar– aldı başını gitti, oldukça iyi bir koşucu olduğum halde onu gözden yitiriverdim. Panik içinde, insanlara yalvararak ev ev dolaştım, uşaklarını onu aramaya göndersinler diye. Bir iki saat sonra bir grup siyah adam, John'u kollarında hoplatarak, "beni yere koysalar da gene alıp başımı gitsem" diye debelenen bu çetin oğlana hayran olmuş olarak geldi. Bense onunla ne yapacağımı bilemiyordum. Kayışlar ve parmaklıklar gururunu incitiyordu. Eğer gövdesine uzun bir kayış takabilmemi sağlayacak koşumları bağlarsam, "Sen benim arkadaşım olacaktın bir de, bana bunu nasıl yaparsın?" der gibi bakıyordu bana. Öfke, inanamama, suçlama, haykırışlar ve sonra gözyaşları. Onu tutmaya, sakinleştirmeye çalışıyordum. Kollarımın üzerinde ayakta duruyordu, duygularla katılaşmış halde hıçkırıyor, bana şaşkın, sitemli bakışlar atıyordu. Böylece parka gitmeye mahkûm oluyorduk, çiçeklerin arasında keyifle çığlıklar atarak dilediğince koşabilsin diye. Sonra ben gene onu yakalıyordum, çünkü parktan da dışarı kaçabilir diye korkuyordum. Arabasına oturtuyordum ama o nereye gittiğini görebilmek için arkasını dönüp hemen ayağa kalkıyordu.

Saatler saatler boyu –bana öyle geliyordu– bebek arabasını ite ite dolanıyordum. Zeki bir genç kadının bütün gününü küçük bir çocukla geçirmesi kadar sıkıcı bir şey olamaz. Bir yandan itiyor bir yandan da aklımdan şiirler yazıyordum.

YAĞMUR

Yağmur bulutları birikmiş şehrin tepelerindeki ağaçlarda,
Yağmur paslı tenekeden süzülüyor şurada,
Yamalı panjurları dövüyor,
Eğik çatılarda patırdıyor.

Suları fırtınanın olukları temizliyor
Muz kabuklarını, samanları, süprüntüleri,
Toz ve pis bezleri alıp götürüyor,
Kırık şişelerin arasından gürlüyor,
Çılgın tahtaların altından sızıyor.

Şimdiden duvarlarda ıslak lekeler.

Zayıf çocuk yüzleri
Çatlakların arasından bakıyor
Oyun alanları sokağa.
Pek yakında, sokak lambası aydınlattığında,
Altın sarısı, kırmızı ve mavi
Akacak asfaltın üstünden.

Ama şimdi, gri yağmurun
Ve sokaktan yükselen gri buharın içinde
Küçük siyah bir çocuk titreyerek kaçıyor
Üstündeki pırtılara sımsıkı yapışmış, elinde bir süt şişesi,
Ağaçların arasındaki şu güzel eve,
Cırtlak sesli, sabırsız, şirret
Beyaz hanımının beklediği yere.

Bu geleneksel dizeler Frank'le aramızın bozulmasının başlangıcıydı. Öfkeyle, haksız olduğumu söylüyordu. Kız kardeşi Mary'ye gösterdi şiirleri, o da benim haksız olduğumu söyledi. Ama kızgın-

lığı dramatikti. Yüzü, suçlayarak şekil değiştiriyor, ateş gibi acılı gözlerle bana bakıyordu. Sahte bir atmosfer –o sıralarda bu sadece ara ara oluyordu– oluşmaya başlamıştı. Bir adam, karısının evlilik dışı ilgilerinin, işinin, kendisi için bir tehdit olduğunu düşünmeye başlarsa, bu çoğunlukla dolaylı yollardan ifade edilir. Frank her zaman, bir işim olması gerektiği fikrini onaylıyordu, mümkün olduğu zaman yazacaktım da. Her zamankinden daha sevecen, daha sevimli, memnuniyet vermeye daha hazır olduğum halde ondan uzaklaşıyordum, hem de hızla ve o da bunu hissediyordu. Kadınların memnun etme içgüdüleri erkekleri şaşırtır, ama kadınları da şaşırtır. Neden birdenbire surat astığını ve bana "Niçin bu kadar adaletsizsin?" diye sorduğunu gerçekten bilmiyordum. "O kadar da kötü değiliz!" diye homurdanıyordu. Üstelik Frank, bizim –özellikle, vırvır eden beyaz ev kadınlarının– 'o kadar kötü' olduğumuzu düşünüyordu ve 'beyaz üstünlüğü'nü sürekli eleştiriyordu. Hayatında daha sonra bundan çok çekecekti. O andan başlayarak evliliğin sonuna kadar, beklenmedik ve tehlikeli anlarda, bazen günlerce, öfkeli, kendine acıyan, sitem dolu bir adam haline geliyor ve her seferinde asıl meseleyle ilgisi olmadığını ikimizin de bildiği konular için surat asıyordu. Bu esnada ben zeki, sahte, mantıklı, ikiyüzlüydüm.

Sadece benim yüzümden değildi kızgınlıkları, hatta daha ziyade arkadaşlarıyla yukarıda, kuzeyde olamadığı içindi. Ofisten eve gelir gelmez Spor Kulübü'ne gitmek istiyordu. Çok içiyordu. Bu yeni bir şey değildi. Şimdi düşünüyorum, o günleri hatırlamaya çalışıyorum ve hepimizin ne kadar çok içtiğine inanamıyorum ama aslında, sorun buydu. 1920'lerde, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, çok içmek yalnızca serbest bırakılmamıştı, aynı zamanda şıklık demekti, zekiceydi, modaydı. O dönemi anlatan bütün romanlarda, anılarda, o döneme ait tarihlerde apaçık görülebilir bu. Aşırı içilen yerler yalnızca koloniler değildi. Güney Rodezya, içkici bir kültürden başka bir şey değildi. Şimdi hepimiz aklımızı yiyecekle bozmuşuz; nasıl yiyeceğimizle, yemek hakkında kitaplar okumakla, şunu değil de bunu yemek gerektiğiyle, günlerce 'bir şeyleri' yememekle. Biz o zamanlar içiyorduk, içkiyi bırakıyorduk, bira içiyor öbürlerini içmiyorduk, öbürlerini içiyor bira içmiyorduk, akşamüstü altıya

kadar ya da günbatıran zamanına kadar içmemeye karar veriyorduk. Neşeli arkadaşlar ayıltılmak üzere götürülüyorlardı ama herkes biliyordu ki bir daha 'içmemeye' karar vermiş olarak verandaya dönecekler, alkolsüz içkiler içecekler, ama birkaç ay içinde gene başlayacaklardı. Spor Kulübü'nü dayanılmaz bulmaya başlamıştım ama Frank beni yanında istiyordu, oğlunu da. Yorgundum. Sonuna kadar tükenmiştim. Hayatımda hiç o kadar yorulmadım.

Ama gene de, yorulmak benim gündemimde yoktu, neden yorulacaktım ki?

Ve annem "İkinci bir bebeği bu kadar çabuk yapmak akılsızlıktır," diyerek çiftlikten koşup geldiğinde, kendimi "Güçlü bir genç kadın neden peşpeşe iki çocuk yapmasın, bütün siyah kadınlar yapmıyor mu?" diyerek savundum. "Ah tatlım..." deyip babama şikayet etmeye gitti ama o dinlemek için fazlasıyla hastaydı.

Tekrar minik elbiseler ve tulumlar dikiyor, çekmeceleri John'un artık kullanmadığı bezlerle dolduruyordum. O, kıçı ıslak gezmeye dayanacaklardan değildi. Ben pek fazla uğraşmadan çişini söyledi. Ya da, 'kuru' oldu.

Aylar geçti. 1941 yılına gelindi, sahte savaş bitmiş, gerçek savaş Avrupa'nın her yanında fokurdamaya başlamıştı, Almanlar Rusya'yı işgal ettiler ve herkes bunun Rusların sonu olduğunu çünkü tanklarının kartondan yapılmış olduğunu söylüyordu. Biz Müttefikler için hiçbir şey yolunda gitmiyordu. Hitler durdurulamayacakmış gibi gözüküyordu.

Kızımın doğumundan hemen önce Atlantik Paktı kuruldu, ikiyüzlülükte eşi benzeri olmayan bir siyasi gösteri. Savaşın en kötü döneminde, Almanlar Rusya'da ve Doğu Akdeniz'de, Rommel ise hâlâ Kuzey Afrika'da ilerlerken Roosevelt ile Churchill Atlantik'in ortasında buluştular. Atlantik Paktı'nı, yönetenlerin yönetilenleri ne kadar hor görebileceğini araştıran herkesin incelemesi gerekir. İnsanlığın yararına olabilecek her şey var orada: Barış. Çalışma hakkı. Dünyada özgürce dolaşma. Açlık ve korkudan kurtulma. Demokratik haklar. Atlantik Paktı'nda bize vaat edilen, cennetten daha azı değildi. Bu paktın atası Amerikan Özgürlük Bildirgesi'ydi. "Bizce bu bildirgedeki bütün maddeler şimdi kendilerini kanıtlamakta: 'Bütün

insanlar eşit yaratılmıştır, Yaratıcıları onları, ellerinden alınamaz haklarla donatmıştır, bunların arasında yaşam, özgürlük, mutluluk arayışı vardır.' Savaştan sonra Churchill'in yenilgisindeki nedenlerden birinin Atlantik Paktı'nın ikiyüzlülüğü olduğuna inanıyorum. Hava Kuvvetleri, bu paktla alay ediyordu; bu insanların 1930'ların Britanya'sındaki korkunç ve pis yoksulluktan kaçabilmeleri savaş sayesinde olmuştu, Güney Rodezya'da sürgüne gönderilmişlerdi – Atlantik Paktı'nı hiç de komik bulmuyorlardı. Ben de komik bulmuyordum; duygularım karamsardı: "Başka ne beklenirdi ki?" Sonny Jameson espri yapıyordu. Frank, otoriteye hayran olmak kolayına gittiği için paktı savunuyordu. Siyasi satın alınabilirlik türünden herhangi bir şey beni şaşırtamaz artık ama Atlantik Paktı'na hâlâ şaşırıyorum.

Eğer, "İki yıl sonra, bir komünist olarak sen de aynı vaatlerde bulundun, o halde dünya yüzünde cennet vaat edenlere karşı neden bu kadar nefret dolusun?" diye soracak olursanız yanıtı en azından bizim –Kızıllar– hayallerimize inanıyor olmamızdır. Churchill ve Roosevelt Atlantik Paktı'na inanmış olamazlardı. Onlar ikiyüzlüydü. Bizse aptal.

İkinci doğum, beklediğim gibi değildi. Bunu söyleme gereği duyuyorum çünkü doğumun seyrini insanın düşündüklerinin belirlediği iddiası vardır. İlk 'yatış'ımda (doğum, pek yerinde olarak böyle adlandırılırdı o zamanlar, haftalarca yatardınız çünkü) hiçbir tasam yoktu, sancı veya zorluk çekeceğimi beklemiyordum, cahildim, taze, sağlıklı oluşuma güveniyordum. Ama çok sancılandım, sonra da bu ilk bebek, belki de benden devraldığı coşkulu sağlığı ile beni tüketti. Ve böylece ikincide, acı verici bir doğuma ve savaşkan ikinci bir bebeğe hazırdım. Bir kere daha aptal başhemşiresi ile Lady Chancellor Doğumevi'ne katlanmak durumundaydım, güleç hemşireler de annelerle bebeklerin olabildiğince az görüşmelerini sağlıyorlardı yine. Girişin öbür yanında, bir öncekinin eşi başka bir odadaydım; küçük kasaba yaşamı, büyük şehirlerde yaşayanların akıllarına bile gelmeyen bir süreklilik arz eder. Hamileliğin sonundaki bütün diğer seğirmeler, ani sızılar, duyumsamalar, basınçtan farklı olan o bildik sancının başlaması ve doğanın büyük bir düşüncelilik-

le doğum için bahşettiği o enerjinin şaşmazlığı nedeniyle önceki gibi akşamdan gittim doğumevine. Odada yalnız başıma dolandım durdum, yıkanmış ve elbette tıraş edilmiş olarak. Doğumevi her zamanki gibi çok doluydu. Hemşireler, "Uslu bir kız ol," diyorlardı kapıdan kafalarını uzatıp seslenerek.

Yalnız kalmak istiyordum. Yürüdüm, bütün gece yürüdüm odada dönerek; önce, hâlâ uyumakta olan bebekleri görmeye gittim ama sonra, beslenme saatine iki saat kala bağırmaya başladıklarında oradan uzakta olmaya çalıştım. Pencereden yıldızları seyrettim. "Frank, John'la başa çıkabiliyor mu?" diye merak ettim. Sonra sabah saat onda şiddetli sancılar... Doktor ve hemşireler geldiler ve bebek yarım saat içinde doğdu. Ben hâlâ doğum sancılarının gelmesini bekliyordum. Kloroformdan önce çok az sancı gelmişti. Bana küçük bir kız gösterdiler, abisinden daha küçüktü ve başka bir yapıda olduğu hemen belli oluyordu: Kucaklanıp sevilmeye hazır, küçük, sevimli bir şey. Fakat:

"Yakında yeterince göreceksin."

"Lütfen hemşire, onu götürmeyin."

"Pekâlâ, ama sadece bir dakika." Minik dudaklar hemen memeye yapıştılar, yine bir mucize; hayat ne yapması gerektiğini tam olarak biliyor. Hemşire kaşlarını çatmış, tepemde duruyor. "Daha sütünüz yok, biliyorsunuz. Yarına dolar." Ve bebek muzafferane bir şekilde uzaklaştırılırken ben, gözlerim dışarı uğrayana kadar ağlamaya hazır, kalakalmıştım yatağımda. Bir işkence daha vardı. Başhemşire, hastalık bulaştırırlar bahanesiyle ağabeyler ve ablaların yeni bebekleri ziyaretini yasaklamıştı. Babası John'u doğumevine getirdiğinde pencerenin dışında, çakılların üstünde durdular, ben de yeni doğan bebeği havaya kaldırıp onlara gösterdim ve el salladım. Ben mutsuzdum. John mutsuzdu. Yeni gelen bebeği kıskanmak ve annenin endişelenmesini sağlamak için daha garantili bir yol düşünemiyorum. İkinci doğumun en kötü yanı buydu.

Akşamları Frank diğer babalarla birlikte ziyarete geliyordu. Ziyaret saati biter bitmez başhemşire kapıda beliriyordu. "Hadi bakalım babalar," diye ciddi ama oynaşır gibi uyarıda bulunuyordu, "bu kadar yeter. Zili çalıyorum. Bırakın zavallı karılarınız dinlensin."

Ve zil binayı çınlatırken bebekler de haykırıyordu.

Eğer bu kadar kötüyse, doğum için neden aynı yere gittin diye sorulabilir. Gerçekten de iyi bir soru bu. Ne kadar kötü olduğunun bilincine çok sonraları vardım. Hem 'herkes' oraya gidiyordu. Başka gidebileceğim yer yoktu. Evde doğuran birini hatırlamıyorum. Beyaz kadınlardan bahsediyorum elbette. Kadın pasifliği işte, benim tavrım da genellikle buydu zaten, erkekler ise, söz konusu 'doktor' olduğunda nadiren pasif davranırlar.

Karanlık, küçük bir odada oturmuş Jean'e meme verirken John beni çekiştiriyor, onu at, beni al demeye getiriyordu. Öyleyse, beni birazcık olsun seviyor, diye düşündüğümü hatırlıyorum. Sonra, boğulur gibi bağırıp kendini yerlere atınca, bebeği yatırıp onu sakinleştirmeye çalışıyordum. Bu böyle sürüp gitti. Yorgundum. Şimdi, nasıl başa çıktım diye şaşırıyorum. Yemin ederim ki genç annelerin suyunda ya da hormonunda onları dayanıklı kılan bir şey var.

Gene taşındık. Sorun, ev sahiplerinin şehre akın etmeye yeni başlayan ordu ve RAF'tan iki misli kira alabilmelerindeydi. Frank, kiralık yerlere para harcamaktan bıktığını söyledi, ipotek daha iyiydi. Kısaca, ayrıcalıklı orta sınıfa dahil olmak üzereydik, o zamanlar öyle gibi geliyordu bize. Gelecekte 'şehrin ileri gelenlerinden' olacak bir adamla evlenirken ne düşünmüştüm acaba? Öyle görmüyordum onu. Sanki bileklerimde kelepçeler, ayaklarımda zincirler vardı. Ama gülümsüyor ve gevezelik ediyordum. Tigger her zaman arkadaş canlısı, sevecen ve becerikliydi.

Ev, Frank'in eski arkadaşlarınındı. Kiraladığımız, ödünç aldığımız, satın aldığımız her şey hep Frank'in arkadaşlarının sayesinde oldu, ne de olsa bu şehirde on beş yıldan fazla yaşamamış mıydı? Evi eşyalarıyla satın aldık, bizimkilerden çok daha iyiydiler. Karamela mobilyalardan bir gömlek üstündüler ama hiçbiri kesinlikle benim zevkime uymuyordu, uçuk pembe ve uçuk yeşil, sulu şintzler[1] ve solgun kilimler. Her şey sanki solmuş, çatlamış gibiydi. *Memoirs of a Survivor*'daki bazı rüya odaları bu odalar için hissettiklerimle yazılmıştır. Frank, evi Bayan Tennet'tan satın aldı. O da *A Proper Marriage*'de, ama oldukça değiştirilmiş olarak var. Fakat ger-

1. Bol çiçekli, üzeri kaygan ve parlak bir tür pamuklu döşemelik kumaş. (ç.n.)

çekler hikâyeye uysun diye değiştirildiyse de benim hayatımdaki rolü değişmedi. Frank'e oğlu gibi davranıyordu ve benim de doğru dürüst bir eğitimden geçersem iyi bir gelin olacağımı düşünüyordu.

Ev, cadde üzerindeki oldukça iyi görünümlü, büyükçe evlerdendi. Salisbury'de inşa edilen ilk evlerin hepsi tuğladan, çatısı sacla kaplı, bol verandalı ve tek katlı binalardı. Bizimki geniş bir evdi. Ön verandanın arkasında, masalar ve iskemlelerin olduğu, cicili bicili bir 'zevk' denemesi olan oda oturma odasıydı, daha sonra yemek odası vardı, arkada da büyük bir yatak odası ve iki küçük oda. Bir de buzdolabının, ütü masasının, bebek arabalarının, bahçe aletlerinin durduğu, dinlenmek isterseniz oturmak için iskemleleri olan, etrafı kapalı –oda gibi– bir veranda vardı. Oradan mutfağa geçiliyordu, daha sonra da kiler ve banyo. Üç hizmetçimiz vardı: Aşçı yamağı, uşak ve *piccanin*; bu sonuncu, on yaşındaydı, ayakkabıları temizliyor, sağa sola koşuyor, biraz bahçeyle ilgileniyor ve bazen de bebeğe gözkulak oluyordu. Gene, o acınası ücretlerden çok daha fazlasını veriyorduk ve gene, beyaz ev kadınları sitemle veya öfkeyle, yerlileri şımarttığımızı söylemeye geliyorlardı. Evin arkasındaki, akşamları arabaların tuvalet kovalarını almaya geldikleri çöp yolu boyunca, hizmetçilerin yaşadığı tuğla odalar uzanıyordu. Bizim eve ait iki tane vardı. Herkes bu odalarda, olması gerektiğinden daha çok insanın yaşadığını biliyordu. Polis bazen bütün şehirde baskınlar düzenliyordu, karıları, sevgilileri ve hatta memleketten ziyarete gelmiş çocukları yakalamak için. Polisten kurtulmanın yolu yoktu çünkü her siyah kişinin üzerinde işi ve kimliği yazılı bir *situpası* vardı. Beyazların empoze ettiği bütün yasalar içinde en nefret edileni buydu. Bizim hizmetçilerimiz bize gelip karısının veya annesinin onlarla kalmasına izin verdiğimize dair mektup yazmamızı isterlerdi; 'biz' derken ilericileri kastediyorum çünkü evimiz diğerleriyle kıyaslandığında devrimci sayılırdı. Bize gelenlerin çoğu yerlilerin haklarının yendiğini düşünen insanlardı. Bize göre asgari ücret şarttı, koşulları iyileştirmek beyazların çıkarınaydı, paso yasaları adil değildi. Bu konular günbatıranlar içilirken, yemeklerde tartışılırdı, kabul gören bir politik konumda olmanın verdiği rahatlıkla; oysa altı yıl önce 'ihanet' kabul ediliyorlardı.

Yerlilerin bölümüne asla gitmedim, ne olup bittiği beni ilgilendirmiyordu. Bir kez, bitler yüzünden ilaçlama servisini çağırmam istendiğinde şöyle bir baktım: Her küçük odada iki demir karyola vardı; yatak, yorgan ve kaba çarşaflar... Yataklar odayı neredeyse tamamen dolduruyordu. Elbiseler duvarlardaki çivilerde asılıydı. Aşçımız hizmetçilerin yemeklerini bizim ocakta pişiriyordu; çoğu evde bu iş, bahçenin arkasındaki bir ateşte yapılırdı.

Aşçı yalnızca yemek pişiriyor, başka bir şey yapmıyordu. Uşak da sadece temizlik yapıp çamaşır yıkıyordu. Günün çoğunu odalarının önündeki sandıkların üstünde, diğer evlerdeki arkadaşlarıyla oturup konuşarak ve sigara içerek geçiriyorlardı. Bu işlere talep çoktu. Her gün, iş için yalvaran adamlar geliyordu arka kapıya. Bundan daha verimsiz bir sistem düşünülemezdi ama en azından şehirde olmak isteyenlere yasal konum sağlıyordu, yemek ve barınma sorunları olmuyordu. Mısırdarısı unlarını biz alıyorduk. Sebzelerini, fasulyelerini ve yerfıstıklarını da. Haftada iki kere et alıyorlardı. *Boy*lar için kasaptan alman et yemeklik sığır, döş, yürek, butların sinirli kısımlarıydı. Herkesin rızasıyla, bizim erzakların epeycesini kullanabiliyorlardı. Her gün kalmış ekmek, kalmış kekler, artan tatlılar ve başka ne artmışsa mutfak masasının üstüne konuyordu.

"Bunları alabilirsin, İndaba."

"Teşekkür ederim *Nkosikas*."[2] Benim bütün arkadaşlık girişimlerime direnen bu adamı pek hatırlamıyorum, kuşkusuz ciddiye alınamayacak kadar sığ olduğumu düşünüyordu.

*Boy*lar için aldığım sebzelerin içinde tatlı patatesler, lahana, domates, ıspanak ve havuç da vardı artık, oysa sadece on yıl önce annem çiftliktekilerin, sağlıkları için bahçemizdeki sebzeleri alıp kullanmalarını istiyordu ama başaramıyordu.

Bizim hizmetçiler çiftliklerde hâlâ yaygın olan paçavraları giymiyorlardı. Aşçının iyi bir hâki pantolonuyla gömleği, ayakkabıları ve kazağı vardı. Uşağın da. *Piccanin*'e paçavralar içinde gelmiş olduğu için şort, gömlek ve kazak alındı. Adı 'Matches'[3] idi.

2. Şef, patron, (kadın için); erkek için Nkosi. (ç.n.)
3. Kibrit. (ç.n.)

Peki bizler ne yiyorduk? Evet, inanması güç ama hâlâ anavatandan uzakta kalmış İngilizlerin diyeti hüküm sürüyordu. Her sabah bol miktarda yulaf ezmesi lapası, yumurtalar, jambon, meyve, kızarmış ekmek, reçel. Ben artık kahvaltı etmez olmuştum ve sürekli, sonumun kötü olacağı uyarıları alıyordum. Öğle yemeği kızarmış et, sıcak, soğuk, etli börekler veya makarna ve patates, yeşil sebze, salata... İngiliz usulü, ne sos ne baharat... Tatlı, peynir... Tatlıları ve kekleri ben yapıyordum ama aşçı bundan nefret ediyordu. Ustalığı ile övünüyordu ve bana çok fazla kabartma tozu veya vanilya koyduğumu söylemekten keyif alıyordu ama ona yeni bir şey öğrettiğimde de seviniyordu. Erkekler eve çaya geliyorlardı. Kekler, çörekler, sandviçler... Tam bir İngiliz çayı. Günbatıranlar için kulübe gittiğimizde, akşam yemeğine altı, yedi, sekiz kişi getirebiliyorduk. "Yemekte yedi kişi olacak," diyordum aşçıya, o da yemekte ne varsa biraz daha fazla yapıyordu. "Peki Bayan." "Evet, *Nkosikas*."

Ya ben ne gibi bir katkıda bulunuyordum bütün bunlara? Yapmak zorunda olduğumu gerektiğince iyi yapıyordum. Saat altıda bir fincan sabah çayıyla uyandırılıyorduk. Kahvaltıyı, banyo yapıp giyindikten sonra saat yedide yapıyorduk. Sonra aşçı, sipariş defterlerini getiriyordu. Ya dükkânlara telefon ediyordum ya da bir gün öncenin siparişleriyle gelen deftere gerekenleri yazıyordum. Aşçı önümde durup beklerdi.

"Kibrit lazım... portakal... un... şeker..."

"Teşekkür ederim, yazdım"

"Ayrıca, *boy*ların eti hiç iyi değildi dün."

"Söylerim."

Uşak da gelip "Cila bitti, sabun gerek, mum gerek," diye bildirirdi.

Artık yeniden sabah çay partilerine katılma zamanım gelmişti. Fakat artık daracık odalarda yaşamıyordum, yapacak çok işim vardı. Bahçeye bakıyor, bütün sabah dikiş dikiyordum. John ve bebeğin bütün üstünü başını, Frank'in gömleklerini, pijamalarını, kendi elbiselerimi ve çamaşırlarımı, uşakların önlük ve gömleklerini ben dikiyordum.

Bir kadınlar partisine gittiğimde, ne düşündüğümü kendime saklayamıyordum. Benim bütün o tehlikeli fikirlere sahip olduğum

biliniyordu... ama nasıl fikirler? Daha ziyade bir duygu seli. Bazen röportajlarda, "Yetişme koşullarınıza rağmen, içinde yaşadığınız toplumu nasıl bu kadar derinden anlayabildiniz?" diye sorarlar. Cevabı, "Anlayamadım ki"dir. Onlar, on yaşında bir çocuğun birden, "Bu çok adaletsiz bir toplum, hem nasıl oluyor da yüz binlik küçük bir beyaz azınlık, yarım milyonluk siyah çoğunluğu köleleştirebilir?" dediğini düşünüyorlar. Oysa ben hâlâ, içinde yaşadığım topluma bir anlam veremiyordum, yalnızca ne hissettiğimi biliyordum ve bu da tümüyle başka bir şey. Çoğunlukla bir inanamazlık durumunda yaşıyordum. Böyle şeyler nasıl mümkün olabiliyordu? Kahvaltı masasında *Rodesia Herald*'da okuduklarıma inanamıyor, şaşkınlıkla gülüyordum. "Komik olan ne?" diye soruyordu Frank, ülkenin yönetimine katılmak için işe gitmek üzereyken. "Şuna bak!" diyordum, gazeteyi ona uzatarak. Çayının son yudumunu alırken, ayakta şöyle bir göz atıyordu. "Hımmm... bence de pek akıllıca değil." Frank'in hafif bir kekemeliği vardı, sanırım kendinden çok yaşlı adamların arasında gencecik bir delikanlı olarak çalışmaya başladığında, kendine bir cazibe katabilmek için buna başvurmuştu. Mektup sayfası özellikle komedi yönünden oldukça zengindi:

"*Kaffir* kadınların dadı olarak kullanılmasını protesto ediyorum. Çocuklarımızın *kaffir*ler gibi mi büyümelerini istiyoruz? –Kızgın Anne."

"Bütün bu yabancıların ve sosyalistlerin Britanya'dan ülkemize gelmesi, yerlilerin aklına uygunsuz fikirlerin sokulması tehlikesini getiriyor. Bunu önlemek için yetkililer ne gibi önlemler alıyorlar? –Demokrat."

"Frank, şuna bir bak hele!"

Gülüyor. "Ar-ar-ar-tık gitmem gerek. Öğlende görüşürüz."

Kahvaltı masasında oturup çayımı yudumluyorum bir elimle Jean'in arabasını ileri geri yürütüp *Rhodesia Herald*'ı okurken. "Olamaz!" Ama inanamamayı öfke izliyor ve ardından gelen "Zaten başka ne beklenirdi ki?" tepkisi beni eylemsizliğe mahkûm ediyordu. Hem ne gibi bir eyleme başvurabilirdim ki? Artık içten içe, çay partilerindeki genç kadınları annemle kıyaslıyordum; ölmekte olan bir adamın yenilmiş ve mutsuz karısı olarak değil de eski haliyle. Ha-

yatının hiçbir döneminde, bütün bir sabah oturup bebekler, erkekler, dikiş, örgü, yiyecek, uşaklar ve "kadın olmayı kim ister ki" başlıklı konuları konuşmaktan mutlu olamazdı. Annem, Granny Fisher ve kayınvalidem gibi kadınlarla bu devlet memurlarının karıları arasında kendinize inancınızı yitirebileceğiniz büyüklükte bir fark vardı. Bizden bir şey istenmiyordu, sorun da buydu işte. Hiçbiri çalışmıyordu veya çalışmayacaktı. İki, üç belki de dört çocukları olacak, evi idare edecekler, herkesin elbiselerini dikecekler ve orta yaşa gelince yardımsever kesileceklerdi. Böyle düşünüyordum, oysa kaderin başka planları varmış, çünkü bu kadınlar, otuz yıl sonra 'Özgürlük Savaşı'nda silahları ellerine alıp yaşama biçimlerini savundu.

Peki bebekler ne yapıyordu? John bahçede *piccanin*le oynarken mutluydu. Sokağa kaçar ve yakalanıp getirilirken kahkahaları çınlardı ortalıkta. Fakat her zaman bahçede olamıyordu elbette. Evdeyken, pek de öyle iyi huylu bir oğlan olmuyordu. Şüpheci, kızgın, kıskançtı. Yeni bebeğe meme verdiğimde yumrukları havada üstümüze geliyordu, ya da öfkeyle böğürüyordu ve terkedilmiş gibi, gözlerinden şimşekler çıkarak bir köşeye gidip çömeliyordu. Bebek biberona başladığında da işler gene pek yolunda gitmedi. İkisini yalnız bırakamıyordum. Aynı çocuk değildi sanki. Bu arada Jean sevecen ve sevimliydi, uyuması gerektiğinde uyuyordu, tıpkı daha önce –çok da uzak olmayan bir geçmişte, bu evden de pek uzak olmayan bir yerde– baktığım bebek gibi.

Kendimi iyi hissetmiyordum. Muhtemelen kansızdım. Doktorun dediğine göre emekleyen bir çocuk –John için ilginç bir tanım– ve üstüne de bir bebek, anneyi elbette yoracaktı. Bütün bunların yanı sıra, hareketli sosyal hayatımız sürüp gidiyordu. İçki ya da sigara içmemem gerektiği aklıma bile gelmiyordu. Benim hakkımdı bunlar. Hem sarhoş olmuyordum ki. Bazen biraz çakırkeyif. Frank öğlenleyin ofisten döndüğünde, ben hemen biraları çıkarıyordum, cin şişelerini, tonikleri; ben hayır desem bile o hemen "Ama hayata bir kere geliniyor!" diye bağırıyordu. Yediklerim daha sağlıklı olamazdı, ama onun haricinde hiçbir şeyi akıllıca yapmıyordum. Sadece uyumak istiyordum. Defalarca bayıldım, daha önce –ve de daha sonra– hiç başıma gelmeyen bir şeydi bu. Mutsuzdum ve aklım karışıktı, bu iki bebek arasında bölünmüştüm.

Jean'i bir arkadaşa bırakarak John'u alıp bir aylığına Cape'e gitmemin iyi olacağını kararlaştırdık. Bunun için o zaman da kendimi suçlu hissetmiyordum şimdi de hissetmiyorum. Küçük bebeklerin kucaklanmaya, okşanıp hoplatılmaya, sakinleştirilmeye gereksinimleri vardır ve bunları yapanların ille de anneleri olmaları gerekmez. Seven herhangi bir kadın olabilir. Yan evde, bütün hayatı boyunca bir kızı olmasını istemiş bir kadın oturuyordu. Kırk yaşını geçmişti ve artık başka çocuk doğurmayacaktı. Küçük tatlı kız bebeğin, kollarını bacaklarını sallayarak gülücükler, agucuklar dağıttığı evimizden dışarı çıkmıyordu. Bebeğe bakmaya razı olmak ne`kelime, sonunda karar verildiğinde ağladı bile. Bize nasıl teşekkür edeceğini bilemedi. Bu kusursuz kız bebeğin bir saatinden bile vazgeçmek için deli olmak gerektiğini söylüyordu bana ama halinden hiç şikayetçi değildi. Şimdi, ben de ona katılıyorum.

Bu seyahat ertelendi, çünkü kardeşimin Pasifik'teki gemisi *Repulse* battı. Japonlar *Repulse* ve *Prince of Wales*'i torpidolamışlardı. Önce batışın haberi geldi. Öldü sandım. Niçin? Çünkü saklı, gizli gündemimde 'savaşta ölmek' büyük yer tutuyordu. Frank'e sarılıp "Hemen bir bebek daha yapmalıyız," dedim. Bundan daha –ilkel demeyeyim– temel bir tepki var mıdır? Haberleri her dinlediğimizde duyduğumuz ölüm, ölüm, binlerce ölüme nanik yapıyordum. Frank çıldırdığımı söyledi, haklıydı. Normal halim olan keyifli soğukkanlılığımdan eser kalmamıştı. "Sana ne oldu?" diye sorup duruyordu. Ne kadar çabuk tatile gidersem o kadar iyi olacağını söyledi. Ağlıyordum ve kızgındım, çünkü annemi ne kadar derinden ve mantıksızca suçladığımı söyleyemiyordum; "Çalıştın, çabaladın, torpiller buldun ve oğlunu donanmaya soktun. Çünkü sen küçük bir kızken, kardeşin donanmaya giriş sınavlarından geçemeyince çok acı çekmiştin, halbuki sen kolaylıkla başarabilirdin. Oğlun, güdük bırakılmış ve derinlere gömülmüş sensin aslında ve bu yüzden de o, donanmaya girmek zorunda kaldı. Savaşta gemiler batar, normaldir. Ne sanıyordun?" gibi bir suçlama değildi bu. Mesele bu değildi. Düşmanımla göz göze bakışıyorduk, hissettiğim derin ve korkunç dehşet belki de kendini şöyle ifade ediyordu: Eğer bir kadın yıllarca, hem de her türlü engele rağmen çalışmış ve yüreğindekini

elde etmişse –bizim durumumuzda, oğlunu donanmaya sokmakta başarılı olmuşsa– elbette gemisi batar. Başka ne olabilir ki? Eğer Harry diğer bütün Rodezyalılarla birlikte Kuzey Afrika'ya gitmiş olsaydı *Nemesis*[4] onu görmeyebilirdi.

Yıllarca geri gelip duran o rüyayı görmeye o sıralarda başladım. Tozlu, aşınmış topraklardayım. Zamanın kabarmalarının tabakalar halinde birbirlerinin üstünde yattıkları bir yar veya uçurumun başında duruyorum. Bu görüntü şimdilerde televizyon yüzünden pek tanıdık ama o sıralarda bunun nedeni, toprağın katmanlarını açığa çıkaran altın arayıcıların kazdıkları çukurların kenarında dikilmemdi. Çukurun ta dibinde büyük bir kertenkele vardı sanki – durun hele, bu gerçekten bir kertenkele, yaşlı bir ejderha, binlerce yıldır orada saklanmış. Ama tozla kaplanmış gözünü boşluğa dikişinden ve sonra yavaşça yukarı dönüp bana tıpkı bir bukalemun gibi bakışından anlaşılıyor ki ölmemiş. Başka rüyalarda, ilerilere bakıyor, yüzyıllar geçiyor ama o bir tek kere kırpıyordu gözünü.

Bu ne bir kuşun altın sarısı gözü, ne de hızlı bir dalış sonrası öldürücü bir darbe yaparak yükselip yok olan bir 'avcı' gözüydü. Son zamanlarda Japon ve Çin sinemacılarının bir belgeselini seyrettim: İpek Yolu üzerindeki çöllerde, kumların yürüdüğü, tarihi şehirleri örttüğü ya da rüzgârlar estikçe açığa çıkarttığı yerlerde, genç bir kadının rüzgârın yırttığı ipek giysileri içindeki hâlâ güzel mumyasının ortaya çıkışı ve tekrar örtülüşü. İşte yaşlı kertenkelenin bir kere kırptığı gözünün gördüğü böyle bir şeydi.

Sonra kardeşimin birkaç kişiyle beraber kurtarılmış olduğu haberi geldi ama adamların çoğu boğulmuştu. Daha sonra Harry bana, merdivenin dibinde, alt güvertede durup herkesin yukarı, açık havaya tırmanmasını seyrettiğini ve birisinin "Sen gelmiyor musun Tayler?" dediğini anlattı. Annesine ve babasına batışı anlattığında bundan bahsetmemesi ilginç. Ben bu olayı hiç unutmadım. Hayat, birisinin "Sen gelmiyor musun, Tayler?" demesi ve bu sayede güverteye ulaşarak tam gemi batarken denize yüzüp uzaklaşması gibi anlık bir şansa bağlı.

4. Cezalandırıcı, öç alıcı tanrı. (ç.n.)

Salisbury'den Cape Town'a yolculuk trenle beş gün çekerdi. Bugün de sanırım daha az değildir. John'la en küçük kompartıman olan son kompartımandaydık. Kendini, hiperaktif bir çocukla kutu kadar bir yere kapatmayı kimseye önermem. Tren güneye doğru, kıtanın ortasından ağır ağır ilerliyordu; Karoo'dan, Cape'in dağlarından geçerken, ben şarkılar, tekerlemeler söyleyip bildiğim bütün şiirleri okuyor, hikâyeler uyduruyordum. John da bu arada tıpkı küçük bir maymun gibi asılıyor, sallanıyor, tırmanıyordu. Çok sıcaktı. John kendini dışarı atıverir diye pencereyi açamıyordum. İncecik bir toz, koltukları, duvarları, yüzümüzü kaplıyordu. Elbisem tozla örtülmüştü, John'un pantolonu ve gömleği kahverengi olmuştu. Fakat yeniden kendini bulmuştu, öfkesi geçmişti, annesi kendine kalmıştı ya artık neşesi yerine gelmişti, arkadaş canlısı ve her şeyi merak eder olmuştu yeniden. İstasyonlarda durduğumuzda gene siyah çocuklar tahta hayvanlar satıyorlar, kadınlar mangolar, portakallar ve kayısılardan birkaç kuruş kazanıyorlardı. Zaman geçiyordu. Her saatin sonu bir zaferi müjdeliyordu. Öğleden sonraları John'u kollarımla sımsıkı tutuyordum ki başka bir şey yapamadığı için uyumak zorunda kalsın; birbirimize ter ve tozla yapışıyorduk. Geceleri yorgun düşüp uyuyordu, ben de onunla beraber uyuyordum. Sonunda beş gün geçti, gerçekten bitti ve ben Seapoint'te ucuz bir otele yerleştim, iyi zamanlar ve tatiller için uygun olduğunu anlatır biçimde ön tarafı renkli ışıklarla donatılmıştı, ama Cape Town o günlerde gemicilerle ve savaşın şu ya da bu cephesine gitmekte olan birliklerle doluydu. Bir de mültecilerle.

Otelde sadece savaş zamanında bir araya gelebilecek insanlar vardı. Bazıları Singapur düşmeden kaçanlardı. Masamda, Singapur düştüğünde, yeni doğmuş ikiz bebekleriyle bir sandala konulup torpidolanmayı bekleyen yüzlerce insanı Cape Town'a getiren bir gemiye ulaşabilmiş bir kadın da vardı. Kocasının hayatta olup olmadığını bilmiyordu. Cape Town'daki İngiliz yetkililer ona biraz para vermişlerdi. Otelde olduğum haftalarda misafirler, hiçbir şeyleri olmayan mülteciler için aralarında para topluyorlardı. Bebekleri olan kadınlar, bebeklerinin elbiselerini veriyorlardı bu kadına, kadın misafirler de kendi elbiselerini. Kendi türünün giymesi gereken 'iyi' el-

biseleri giymek için doğmuş bu tam 'İngiliz' kadın, hepimizin giydiği uçarı, güzel elbiseleri giyiyordu ama hafif çilli yüzü ile mavi gözleri, felaketlere de, aynadaki yüzüne de aynı şekilde gülümseyebiliyordu hâlâ ve bu arada, "Singapur'da bütün toplar denize doğru bakarken, Japonların geldiği kara tarafını tamamen savunmasız bırakmamız biz İngilizlerin garipliği değil mi?" gibi yorumlar yapabiliyordu. Benzer şekilde, 'biz İngilizler' *Prince of Wales* ve *Repulse* batırılamaz diye ilan etmiştik. Titanic gibi. Ne yazık ki savaş gemileri torpidolar tarafından, Titanic de bir buzdağı tarafından birkaç dakika içinde batırılmışlardı. Bu olaylar bile askeri uzmanların beyanatlarına inanmamızı engellemiyor. O haftalarda bu İngiliz kadınıyla arkadaş olmuş, birbirimizin âdetlerini öğreniyorduk. Sonra savaş bizi ayrı dünyalara fırlattı. Savaştan sonra o, ikizleriyle birlikte İngiltere'ye dönüp sağ ve esen kocasına kavuştu.

Cape Town'a gitmişken bir doğum kontrol kliniğine gidip en yeni tavsiyeleri almamın doğru olacağını söylemişti Frank, elbette zavallı taşra şehri Salisbury'dekinden daha iyi olmalıydı buradaki klinikler. Tam tersi. Klinikte, yakışıklı genç bir adam gizli bölgelerimi eldivenli işaret parmağıyla yokluyor ve derin derin soluk alıp veriyordu. Yumuşakça, "Her şey yolunda mı?" diye sordum ve anın büyüsü uçup gitti. Kadınların sahip oldukları kontrol mekanizmalarından daha ilginç ne olabilir? Bu amatörce bir durum değildi ama, onunla bir kumsalda yalnızken ıslak şeker gibi eriyebilirdim. Bunları yazarken şimdi düşünüyorum da bu tam bir cinsel istismar olarak tanımlanabilir. Belki bu beş saniyelik 'konumunu kötüye kullanma' onun meslek hayatını söndürecek, benim de onun mahvolan hayatıyla övünmem beklenecekti.

Otelde Windhoekli genç bir kadın vardı, özellikle bu klinik yüzünden Cape Town'a gelmişti, yirmi bir yaşındaydı ve şimdiden, üç küçük bebeğe sahipti. Kocası demiryolu işçisiydi ve çok az kazanıyordu. Kesinlikle başka çocuk yapmamaları gerekiyordu. Ivy'ye benziyordu: saçları dağınık, ince ve endişeli bedeni savunmaya geçmiş, şakacı, özür dileyen. Aslında bu kız ve kocası, üç küçük çocukla gayet iyi başa çıkıyorlardı, en küçüğü tam bir bebekti ve bu o ucuz otelde katlanılabilecek en son şeydi. Birbirlerine tapıyorlardı.

Erkeğin kocaman, aşırı zayıf eli ikide birde kadının saçlarını ya da omzunu okşamak için uzanıyordu. Kadın erkeğe bakarken aşkla gülümsemeden duramıyordu. John'la ben, bu çift ve bebekleriyle birlikte sık sık onların odasında oturuyorduk. Bu yeni arkadaşlar –bebek hariç, çünkü o bir tehditti– John'u büyülemişlerdi. Kadın, ipeksi pudraların içinde yatan diyaframı çıkarıp "Ama şuna bir bakın, yalnızca bir bakın, bu şeyi kullanamam ki" diyordu.

"Fakat sevgilim, kullanmak zorundayız."

"Tabii tatlım, ben kullanmak zorundayım değil mi?"

"Ama düşün ki ben prezervatif bile kullansam sen hamile kalıyorsun."

"Prezervatif kullandığında demek istiyorsun."

Kahkahalar içinde birbirlerinin kollarına atıyorlardı kendilerini. Doktorumun, sadece anlık bir kapris gibi gördüğüm tembihleri işte şimdi bir anlam kazanmıştı: "Eğer çekmecede duracaksa sana bir diyafram yazmamın bir faydası olmaz."

Windhoek'e, evine dönmeden hamile kalmıştı bile.

Akşamları annelerden biri, geri kalanlar deniz kenarındaki kafelerden birinde içmeye giderken, uyuyan bütün bebeklere göz kulak olmayı üstleniyordu. Fakat ben artık neredeyse hiç içmiyordum. İçki Rodezya'daki gibi bir zorunluluk olmaktan çıkmıştı. Üstelik burası bir şarap ülkesiydi. Hem her şey aşırı ilgimi çekiyordu. Singapurlu arkadaşım Windhoekli çiftle oturuyordu. İngiliz kadın ve rüzgârdan kurumuş, güneşten çatlamış, tozlu, küçük bir kasabanın koca dünyayı sadece trenin melankolik çığlıklarından dinlemiş kızı, birbirlerine samimi ama yersiz sorular soruyorlardı. Çaresizlikten gülüyorlardı ve sonunda vazgeçiyorlardı. "Bir demiryolu kulübesinde rayların kenarında oturuyoruz, parasızlık yüzünden hep üzüntü içindeyiz, evdeki her şeyi tozlar kaplıyor ve sinekler beni çıldırtıyor" diyebilirsiniz, ama nemli çimenlerle örtülü bir ülkeden gelen kadının sizi anlaması hiç de kolay değildir.

"Kocanla okulda mı tanıştın?"

"Evet, yaz okulunda."

"İngiltere'de yazın mı gidersiniz okula?"

"Hayır, hayır, bir yaz müzik okuluydu, Mozart ve Handel üzerine."

"Gitmem gerekmiyorsa, beni okulda zor görürsünüz."

İngiliz kadın da on ay aralıkla üç çocuk doğurmayı anlamıyordu. Güney Afrikalı kızın diyaframı kullanamadığını söylediğimde, "Ama bu çok aptalca" diyordu. Hemen ardından da, savaş öncesi hayal bile edemeyeceği bu kültür yüzünden kapıldığı şüpheyle, "Öyle değil mi?" diye soruyordu.

Bir gece, karısı bebeklerin başında nöbetteyken Güney Afrikalı kızın kocasıyla sahilde beraberdim. Hemen benimle sevişmeye kalkıştı. Çok şaşırdım. Karısına âşık değil miydi? "Amaan, hep aynı şeylerden bıkıyor insan" dedi. Ben de "Ama ben sana âşık değilim ki" dedim. "Böyle konuşma! Hadi gel!" dedi. Sonra çok üzüldü ve bir daha bana gerçekten acı duymadan bakamadı. Bunun, kadın erkek yüzleşmesini temsil ettiğinin farkında değildim.

Cape Town'da bir adam düşlüyordum, bu şehrin barındırdığını bildiğim Bohem hayatın bir temsilcisini. Ressamlar, şairler, her türlü sanatçı, şarap ve özgür aşkla yıkanan Latin Mahallesi'nde[5] yaşamaktaydı. Fakat Seapoint'te küçük bir çocukla böylesi zevklere heveslenemezdim. Eğer otelden ve karmaşık bebek bakıcılığı sisteminden bir gece için uzaklaşabilsem bile nereye gidecektim? Üstelik çok yorgundum. John belki tekrar arkadaş canlısı olmuştu ama bütün gün koşuşturup duruyordu, ben de ardından.

"Sen gelmiyor musun Tayler?" lafının anlamlarını düşünürken anımsadığım bir sabah var: John'la sahile indik, deniz kabarmıştı, dalgalar kule gibi yükseliyordu, sonra devriliyor ve geri çekilip patlıyordu, sert bir rüzgâr, suyu ve kumları bacaklarıma püskürtüyordu sertçe. John havalara zıplayıp duruyordu haykırarak, denizin sesi ve dalgalanmasıyla keyiflenmiş olarak. Yaramaz bir köpek gibi, kayışını benim elimde bırakıp kendini benden kurtardı ve kumsalda, tam dalgaların patladığı, geriye çekilip çekilip tekrar saldırdığı ve kumları oyup sanki bütün kumsalı denize sürükler gibi götürdüğü ama her şeyin –kum, su ve zerreciklerin– geri püskürdüğü noktanın tam sınırında koşmaya başladı. Dalganın biri John'u yakalamış olsa her şey biterdi, kimse o denizde yüzemezdi, sürüklenip gidive-

5: Paris'teki öğrenci ve sanatçıların yaşadığı Quartier Latin kastediliyor. (ç.n.)

rirdi. Ardından bağırarak koşuyordum ama suyun gürültüsü sesimi yutuyordu. Savrulan bir köpük gibi koşuyordu ve her dalganın patlamasında onu bir daha göremeyeceğimi düşünüyordum, koştum koştum... Oysa o bir yaşına bile gelmemişti henüz, ancak ben onun kadar hızlı koşamaz olmuştum bile. Birden kumsalın diğer ucunda bir adam belirdi, John'u gördü ve onun tam kollarına atılabileceği yerde durdu. Yakaladı, havaya kaldırdı ve bana geri getirdi. Küçük oğlan gibi beni de tutması gerekiyordu, şoke olmuştum. Gemisinden bir günlüğüne izinli çıkmış bir erdi. Bana küçük çocuğu geri verirken "Neyse ucuz atlattık" dedi. Gülümsemesi, beklediğim romantik macerayı onunla yaşayabileceğimi ima ediyordu ama iki yaşında bir çocuk romantizm için uygun bir ortam yaratmaz.

Sahile yolculuğun asıl olayı, şurup gibi gelen bir karşılaşmaydı, tıpkı Umtali'deki yaşlı adamın lafları gibi. Öğlen yemeğinde, ciddi ciddi her zamanki *köri*li[6] kabaklı kuzuyu yerken, ikizlerin annesinin bir kuzeni de vardı masamızda. Kemikli, solgun, otuzlarında, krem rengi keten bir takım giymiş ve zarifçe 'biz sahiciyiz' diye ilan eden inciler içinde bir kadın. Solgun pembe dudaklarını habire sıkı sıkı siliyordu ve bana bürosunda bir iş teklif etti. Güney Afrika'da savaşa yakalanmıştı, kocası ordudaydı, bildiği kadarıyla doğuya, Hindistan'a doğru gidiyordu ama dikkatsiz konuşmalar insanların hayatına mal olurdu. Yeteneğini burada ırklar arası ilişkilerin iyileştirilmesinde kullanıyordu, bu göreve kendini adamış Hıristiyan Kilisesi'nin bir üyesiydi, Güney Rodezyalı olduğumu duyunca başladı yergilere. "Bak sen çok gençsin, ben de çok yaşlı" gibi laflar değildi ezici olan. "Siyahların ellerindeki bütün toprakları çalan sonra da onları yükseltmek, uygarlaştırmaktan bahsedenlere ne diyebilir ki bir insan? Bir ülke ki yüz bin beyaz, bir milyon siyahı uşak ve ucuz işçi olarak kullanıyor, onlara eğitimi, öğretimi çok görüyor ve bütün bunları da Hıristiyanlık adına yapıyor, ne denebilir ki?" Fakat bütün bunların o kadar can acıtmasının nedeni kendilerinden bu kadar memnun olmalarıydı. "Neden bu denli kendilerini beğenmişler?"

Bu minval üzere devam ederken o, ben de John'u iskemlesinde tutmaya çalışıyordum bir iki lokma yiyebilsin diye; bu arada kuze-

6. Hint baharatları karışımı. (ç.n.)

ni de ikizlerini bir kaşık ona bir kaşık buna mama vererek doyururken, "Bana Singapur'u hatırlatıyor. Düşüş öncesi kibir," diyordu.

Anavatanıma bu bakış beni şaşırtmamalıydı elbette. Sürpriz değildi ama gene de daha çok, uzunca bir süre içinizde kalmış bir gerçekti dile gelen. Tanıdığım hiç kimsenin bu kadar basit ve bu kadar açık bir şeyi söylemesi olası değildi. Bu gerçek bir keşifti, ayrıca, ülkemi hor gördüğü için üzülmüştüm de. Yıllardır annemle babam 'bu ikinci sınıf küçük ülke'den bahsediyorlardı ama onların sözleri bu kadınınki kadar üzmemişti beni, ya da şu diğer adam kadar: Güney Afrika hükümetinden biriydi, savaş onu bir nedenden bu derme çatma otel-pansiyona atmıştı: "Yaa, demek kuzeydeki akıllı küçük komşumuzdansın?" (Milliyetçiler, 1949'a kadar iktidara gelmemişlerdi, Güney Afrika hâlâ İngiliz gibi 'hissediyordu' kendini ve Güney Rodezya 1924'te Güney Afrika'nın bir bölgesi olmayı kabul etmeyip kendini yönetmeyi seçtiği için hiç affedilmemişti.)

Kardeşim savaşın geri kalanını Akdeniz'de çarpışarak geçirecek olan *Aurora*'ya katılmak üzere giderken, Cape Town'a uğradı bir iki günlüğüne. O, otelin verandasında John'la beni hayranlıkla izlerken, ben de bu yakışıklı deniz subayını izliyordum aynı hayranlıkla. Yıllardır neredeyse hiç görüşmemiştik, birbirimizi tanımıyorduk. *Repulse*'ın batışından bahsetmek istemiyordu ve yıllar sonra bile bunun onun için 'ne anlama geldiğini' dinleyemedim. Nadir görüşen iki kardeşin yapacağı gibi karşılıklı cilveleştik. Üstelik oteldeki diğer genç kadınlara da gösteriş yapıyorduk, zira bebek arabalarını her zamankinden daha çok gezdiriyorlardı önümüzde bir ileri bir geri.

Evliliğim sona ermişti ama benim haberim yoktu. Beş gün boyunca, Güney Afrika içinden yukarı doğru ağır ağır geri dönerken, John'u oyalıyor ve düşünüyordum: "Eve gider gitmez..." Peki ama tam olarak ne yapacaktım? Salisbury'de bir büro kuracaklardı, benim orada çalışmamı istiyordu bu İngiliz hanım. Fakat kilise bana uygun değildi. Ne yazık ki, yerlilere eğitim olanağı yalnızca misyonlarda ve kiliselerde vardı.

Uyanık olduğu her dakikayı, ona bayılan geçici annesinin kucağında geçiren ve sonraları beni yetersiz bulacak olan küçük kıza geri döndüm. Frank'e bir şeyler yapmak istediğimi söylediğimde itiraz

etmedi. Bağlı olduğu ilerici düşünüşte, kadının yeri evidir anlayışına yer yoktu. Siyah bir kızı dadı olarak tuttuk. "Ee ne olmuş ki?" diye düşünülebilir. Fakat zaten iki küçük odamızda üç erkek kalıyordu. O dönemde, onlarla aynı mekanı paylaşması olağandı ama bu bizi rahatsız etti. Biz dışarıda olduğumuzda –ki bu neredeyse her gece demekti– John'la aynı odada kalmasını önerdik. Jean henüz bizimle yatıyordu. Bu çözüm, polise veya nerede kaldığını soran başkalarına, *kia*da –evin arkasındaki tuğla odalar– kaldığını söyleyebilmesine olanak sağlıyordu, aslında, istediğinde orada yatmasına izin verilmişti ama evde de bir yatağı vardı. Böyle bir şey o zamanlarda duyulmuş değildi. Skandal. Şok. Dehşet. Komşular 'olan biteni' bildiklerini ima ediyorlardı. Yan komşu, siyah *kaffir* kadının gerçekten evde uyuyup uyumadığını sorduktan sonra "Ne kadar bohemsiniz, tatlım" dedi soğuk soğuk. Annem çok şaşırdı, üzüldü, Frank'in ofisine gidip protesto etti. Frank her zamanki gibi sakin ve kibardı ama annemin beni neden çılgınca perişan ettiğini, neden eve dalıp aşçıya kaba davrandığını, uşağa hakaret ettiğini ve *piccanine* bebeğe asla dokunmamasını söylediğini, sonra da benim, o gider gitmez neden kendimi yatağa attığımı anlamıyordu.

Yıllar sonra terapistin biri, ne düşündüğümü anneme asla söylememiş, asla parlamamış, bağırmamış, çığlık atmamış, kafa tutup kavga etmemiş olmamın bir olgunlaşmamışlık işareti olduğunu kabul etmemi istedi. Ama böyle yapsaydım annem çöker, paramparça olurdu. Annemle babamın birbirlerine seslerini yükselttiklerini veya kötü bir kelime kullandıklarını hiç duymadım. Onların tarzı değildi. Ona duyduğum acımayla kötürüm olmuştum, kendimi bölerek kıpırdayamaz hale getirmiştim, ona karşı her zaman müthiş bir kibarlık içindeydim – bağırıp çağırmaktan da beterdi bu. Hem ne diye bağıracaktım? Bir tek şey söyleyebilirdim: "*Tanrı aşkına beni rahat bırak!*"

Bugün çocukça bulduğum 'kendi hayatımı yaşama'yı hedefleyebilirdim ama bu ertelenmek zorundaydı çünkü evimiz insan kaynıyordu. Yemek odasında masa açılmıştı ve öğünler sanki aralıksız sürüp gidiyordu, ben de bitmez tükenmez yemekler pişiriyordum. Aşçı sesini çıkarmıyordu çünkü yardıma ihtiyacı vardı. Kendi kendime

–zaten pek anlayacak kimse de yoktu ya– "bir Rus ailesi gibiyiz" deyip gülüyordum; Yasnaya Polyana'da yaşayan bir aile: Genç evli çift, çocukları ve hizmetkârları, kayınları ve onların çocukları, köyden günübirlik gelmiş görümceyle kocası ve çocukları, bir de Frank'in ofisten ya da kulüpten arkadaşları.

"Et faturası biraz yüksek değil mi sence?"

"İçkininki de öyle."

Frank'e, Cape şarabı içmemizi önerdim ama o bundan rahatsız oldu. O sıralar, şarap içmek hava atmak demekti.

Frank'in kız kardeşi Mary, bir baladın romantik kahramanı olarak kalmış aklımda. Kehribar rengi yumuşacık saçları geniş bir alında ikiye ayrılmış ve arkada bir topuzda toplanmış, ince, zarif bir kadındı. Kocaman gri gözleri, harika gülümsemesi ve gamzeleri vardı. Gezmeye gelen bir Lord, bu harika kızı şöyle bir görüp anında âşık olmuş. Sonunda görümcem de sırılsıklam âşık olmuş Lord'a. Onunla evlenip İngiltere'ye yerleşeceğini sanması için birçok neden varmış. Ama adam son anda fikrini değiştirmiş. Görümcemin kalbi kırılmış; kalpler kırılırlar. Tepki olarak hemen, kendi güzelliğinin yanında bir canavar gibi görünen –ama zaten çoğu adam öyle görünürdü– kaba saba yapılı, iyi niyetli, önceleri çiftçi yamağı, sonraları da çiftçi olan adamın biriyle evlenmiş. Çok yukarılardaki bu meleği yarı hayranlık yarı öfkeyle seyrediyormuş adam.

Kadının vücudunun her molekülü hassas, nazik, narin, zarif, benzersizdi. Oysa ki adam sırf kadın böyle şeylerden hoşlanmıyor diye, bir kuşu ya da hayvanı vurabilir –yemek için olmasa bile– aşçının gömleğinden içeri bir maytap atabilir ve buna kahkahalarla gülebilirdi. Ya da uşağın temizleyeceği odaya para bırakır, adamın nasıl kararsızlıkla kıvrandığını bir yarıktan seyreder, eğer uşak parayı alırsa, odaya dalıp polis çağırmakla tehdit eder sonra da kahkahayı patlatıp "Tongaya düşürdüm işte seni haydut!" derdi. Mary nasıl çile çektiğini asla belli etmedi, her zaman sabırlı ve şakacıydı. Düşünmeden, aptalca âşık olduğu için kendisini cezalandırdığını, o yüzden böyle bir koca seçtiğini düşünüyorduk. Ziyarete geldiğinde kitaplarıma bakar, bir sayfa çevirir ve içini çekerdi: "Hayat zaten yeterince üzücü, niye bir de okuyorsun?" derdi. Amatörce parçalar ya

da roman bölümleri yazdığımda, küçük evine, ayı gibi kocasına ve güzelliği, iyi kalpliliği takdir eden insanlar olarak yetiştirmeye çalıştığı iki küçük çocuğunun onu beklediği ücra çiftliğine, umutsuz yoksulluğuna dönmeden önce, marazi bir hayat görüşüm olduğunu söylerdi.

Frank'in annesi gelip bir iki gün kalır ve giderdi. 'Mater' ya da 'Wizzy' derdik ona. Fakirdi, iki oğlu da az miktarda para veriyordu kendisine ve hayatını ülkenin her tarafında misafirliklerde, briç oynayarak geçiriyordu. Kısa, şişko, sevilesi bir kadındı, bize karışmazdı çünkü bizle ilgilenmiyordu. İlk zamanların zor, tehlikeli, bazen paralı bazen parasız günleri canına tak etmişti. Bugün, Granny Fischer gibi, yitirilmiş fırsatları temsil ediyor benim için. Çok fazla yakınlaşmaktan korkuyordum: Bir anne yetiyordu.

O sıralarda, Dolly Van der Byl bize taşındı. "Niye odanın birini kiraya vermiyoruz, savaş yüzünden oda bulmakta zorlanıyor, hem de hoş biri, haksızlık etmeyelim" demişti Frank.

Dolly boş odalardan birine taşındı, bazen bizimle yemek yiyordu ama çoğunlukla evde olmuyordu. Yıllardır, Spor Kulübü'nün kızlarından biri olmuştu, şehirdeki herkesi tanıyor, her türlü sporu yapıyordu, rahat, arkadaş canlısı, yardımseverdi, bizim ve diğer arkadaşların çocuklarına bakıyordu, Kızılhaç'ta çalışıyordu. Sabahları erkenden, üçümüz arka verandada oturup fincan fincan çay tüketiyorduk. Dolly ütü masasının başında o günkü elbisesini ütülerken, Frank'le birbirlerine ofislerindeki yeni olaylardan bahsediyorlardı; aynı departmanda çalışmıyorlardı epeydir. Eğer çocuklar oradaysa, sevecen bir teyze gibi davranıyor ve şaşkınlık nidaları arasında el çantasından küçük hediyeler bulup çıkarıyordu. Çocuk sahibi olmak için fazla yaşlı olduğuna üzülmediğini söylüyordu ama çocuklu bir adama hayır demeyebileceğini de ima ediyordu şaka yollu. Frank'le Dolly bisikletlerine binip ofislerine doğru yola koyuluyorlardı çoğunluk. Hangi saatte olursa olsun, gece gündüz her yere, şehrin her tarafına bisikletle gidiyorlardı.

Daha sonraları herkes, "Dolly'yi kıskansaydın kimse bir şey diyemezdi, buna hakkın vardı," dedi ama en dürüst olmadığım zaman bile bunu kullanmadım. Bir kere Frank'i hiçbir zaman kıskanma-

dım. Karısının hiç kıskanmadığı bir koca üzülmekte haklıdır ama yalnızca belli bir tür evlilikte. Bu hareketli, yoldaşça evlilikte –o tür bir evlilik olduğu zamanlarda– kıskançlığa yer yoktu. Şimdi Frank olay çıkarıyor ve surat asıyordu. Ve belki de, ben de olay çıkarsam hoşuna gidecekti. Duygusal kaderimizdeki bu değişiklik aklımı karıştırıyordu. Birden, beni flört etmekle suçlar olmuştu. Halbuki her zamankinden farklı davranmıyordum ve haksızlık ettiğini söyledim. Bu, genç bir kadının acı acı, "Öyleyse benimle neden evlendin?" diye ilk defa soruşu değildi. Onun eleştirdiği benim karakterimdi, ne isem onu eleştiriyordu. Her zaman açık, dobra, hatta –yıpratıcı demesek bile– inceliksiz olma raddesinde dürüsttüm. Bu benim doğal yapımdı, tarzımdı, modern yeteneğimdi, herkesle anında samimi olabiliyordum. İnsanlarla ilişkinizde böyle açık olmaktan daha azı arkadaşlığa, dürüstlüğe bir hakarettir. Ama neden adı flört etmek olsun? Mantıklı olmayı sürdürüyordum. Sürekli eleştirilerinin baskısı altında ben de karşılık olarak, "Kulübün kızları ve kadınlarıyla olan dostça tanışıklığının altında yıllarca arabaların arka koltuğunda öpüşmek, hatta ötesine de gitmek yatıyor!" demeyi düşünüyordum ama bunun düşüncesi bile saçma geliyordu bana. İlgisiz suçlamalarda bulunmak Frank'e niye saçma gelmiyordu? Saçmalık: Giderek içine gömülüyordum. Dolly'ye gelince, Frank'le ikisi oturup saatlerce konuştuklarında kendimi dışlanmış hissediyordum çünkü onlar birbirlerini neredeyse yirmi yıldır tanıyorlardı.

Eve sık sık gelen bir diğer kadın da Dora idi, Frank'in kardeşinin karısı. George bir Rhodes öğrencisiydi, önceleri Birinci Dünya Savaşı pilotu sonra da Nijerya'da bir Koloni İdaresi'nin yöneticisi olmuştu. Frank'in daha da gelişmiş bir versiyonuydu. Dora'yla geçinemiyorlardı. Dora "Bakın," diyordu ağzını yayarak, "biz gerçekten anlaşamıyoruz." Kocaman, esmer, güleç, güzel bir kadındı, kadınca savunma mekanizmalarıyla doluydu. Eskiden çok güzelmiş; yakışıklı, üniformalı George ve dantellere bürünmüş gelinliğiyle Dora'nın resimlerinden biliyorum. Uygun olmayan eşlerden boşanılmadığı zamanları düşününce Dora gelir aklıma. Başarısız evliliğini böyle yürütüyordu; Nijerya'nın korkunç ikliminde beyaz çocukların yetiştirilmesi imkânsız olduğundan çocuklar İngiltere'de, anneleriyle oturu-

yorlardı. George tatil için geldiğinde o, çoğunlukla başka ülkedeki, hatta başka bir kıtadaki akrabalarının veya arkadaşlarının yanında kalıyor oluyordu. Neredeyse hiç biraraya gelmiyorlardı. Kocasını eleştirişi, onaylamayan mırıltılardı yalnızca. Kocası ateşli ateşli verişiyordu; o ise sadece suçlu suçlu gülümsüyor, bize de "Çocuklarla birlikte yanında yaşasak, pek de memnun olmayacaktır sanırım" diyordu. "Kız arkadaşlarını sever George... Çocukları gerçekten sevdiğini pek zannetmiyorum... Beni de gerçekten sevmez zaten." Hafifçe, şaka yapıyormuş gibi dudak büküyordu, sanki "Dans etmeyi veya tenisi sevmemesi ne kötü!" der gibiydi. Kocasını çıldırtıyordu. Adam da onun aptal bir kadın olduğunu düşünüyordu.

Gizli gizli, güzelim Mary'yi ve çiftçi kocasını, iç çeken Dora ve ciddi kocasını düşünüp merak ediyordum, nasıl oluyordu da birbirlerini mutsuz edecek insanlar hep kendilerini aynı yatakta ya da en azından aynı yatak odasında buluyorlardı? Henüz Frank'le olan evliliğimi bu kategoriye sokmuyordum. Diğerleriyle kıyaslayınca, biz uyumlu görünüyorduk.

George çok içiyor, ama çaktırmıyordu. "İçkiye çok dayanıklıdır." Daha büyük bir kompliman olamazdı. Salisbury'deyken hepimiz her zamankinden çok içiyorduk. Neredeyse her gece dans ediyorduk: fuar baloları, Spor Kulübü baloları ve otellerde danslar. "Hayata bir kere gelinir!" lafı, iki kardeşin de pek sevdiği bir laftı.

Bu sıralarda John, Jean ve ben fena halde boğmacaya yakalandık. Onları annemin yanına, çiftliğe gönderdik, ben de Dora'nın çocuklarına da bulaşmasın diye odamdan dışarı çıkmadım. İyileşen çocukları almaya gittiğimde babamı çeşitli hastalıklar sonucunda ruh gibi olmuş ve bir deri bir kemik buldum. Kedi köpeklerle oynaşan iki küçük, güzel çocuğa bakıp "Evet siz de böyleydiniz, öylesine güzel ve küçücüktünüz ki... Ama bak ne hale geldiniz. Değmez" dedi.

"Hadi canım" dedi annem çoğunlukla ona hak vermesine rağmen. "Abartıyorsun!"

"Hiç de değil" dedi babam, tahta bacağını her zaman yaptığı gibi sanki birisine vurmak istiyormuşçasına öne uzatırken. (Aslında, sıcaktan çoraplarının içinde kaşınan güdükleşmiş bacak kökünü biraz rahatlatmak için yapıyordu bunu.) "Neyi abartıyorum? Bahse gi-

rerim, sorsanız çoğu kişi çocuk sahibi olmaya değmez diyecektir. Bütün o yorucu işler ve üzüntü... Sonra da ikinci sınıf bir şeyler oluyorlar."

Çiftliği satmaya çalışıyorlardı. Geçenlerde orayı ziyarete gittiğimde –çocukluğun fantastik gözüyle bakmadığım için– birden ne kadar küçük olduğunu fark ettim. Başarılı olmaları asla mümkün değildi orada. Asıl sorun, onların bunu nasıl olup da göremediklerinde yatıyor.

13

Sokakta, 'ilericiler' grubunun muhalif üyesi, beni ta eskiden –sadece dört yıl– beri uygun bir aday olarak gören Dorothy Schwartz'a rastladım, kolunun altında kitapları, *jacaranda* ağaçlarının altında duruyordu. Hiç değişmemişti; minyon, kara bir kız, ukala bir kadın; Tigger'in hicveden tonuyla, hayatımdan, 'beyazların medeniyeti'nden, kadınların çay partilerinden nasıl nefret ettiğimi anlatırken sessizce dinledi. Kocamdan nefret ettiğimi değil de sadece gerici olduğunu söyledim. Bir kadın, vicdanı rahat bir şekilde kocasının feci bir gerici olduğunu söyleyebilir de, örneğin cimri olduğunu söyleyemez. Dorothy, "Toplantıya gelmelisin" dedi. Ben, arkadaşlarının gördüğüm kadarıyla hoşlanılacak yanları olmadığını söylemek üzereyken o, aptal sosyal demokratları kastetmediğini söyledi; gerçek devrimcilerin bir grubu varmış ve benimle tanışmalarının zamanı geldiğini düşünüyorlarmış.

Bu tür bir pohpohlanmaya kim dayanabilir.

Performans ve potansiyel kollayan her çeşit grup ve kişilerce, belli belirsiz de olsa, herkesin gözlem altında olduğu gerçeğini küçümsememek gerek. Bu, kendine önem vermek, hatta paranoya gibi gözükse de, böyle olduğunu tekrar tekrar gördüğümü söyleyebilirim. Gözlemciler her zaman iyilik düşünüyor olmayabilirler.

Dorothy ile buluşmaya başladım, hep başkalarıyla birlikte, hepsi şimdi silikleştiler. Çoğu, Hava Kuvvetleri'nden görevliler ve Avrupa'dan gelmiş mültecilerdi; Meikles Lounge'da, Grand Hotel'de, şehrin fakir mahallelerindeki ucuz çayhanelerde bira içiyorduk. Dahil olduğum şeyin bana tercüme edilmesi gerekiyordu. Eski 'Sol Kitaplar Kulübü' güruhu tarihe karışmış ve gericilikleri açığa çıkarılmıştı. Sovyetler Birliği hakkında hükümetlerin ve gazetelerin söyledikleri yalanlar da Rusların Stalingrad savunmasının muhteşemliği karşısında çökmüştü. Yeni durum, nesnel bir şekilde, kaynaklarımı-

zın ve her şeyden daha çok da olası kadrolarımızın değerlendirilmesini gerektiriyordu.

Mest olmuştum. Ne olduğunu şu an hatırlamadığım bir örgütün sorumlusu yapmışlardı beni. Frank bu işten memnun değildi çünkü bir devlet memuru olarak isyankârlarla ilişkiyi kaldıramazdı, zaten o benim yeni hayatıma dahil değildi.

Komünist olmuştum. Belli bir yaşın üstündekiler veya deneyimliler bu basit cümlenin ne demek olduğunu hemen anlayacaktır. Fakat eski bir Kızıl, anlamaya çalışan genç birinden "Tamam ilericiydiniz ama neden komünizm? Neden örgütlü radikalizm?" sorusunu duyabilir. Böyle bir soruya ben ve benim gibi insanlar sadece şaşabiliriz. Zamanın çemberleri, düşüncelerin yeni baştan, bu kadar hızlı ve topyekün şekillenmesine nadir olarak sebep olabilirler. Her şeyden çok, insanların komünist olmadan önce yarım düzine parti programını önlerindeki masaya yan yana koyup, "İşçi Partisi'ne mi katılsam?", "Hayır, sanırım Huggins'in Birleşik Partisi...", "Ama diğer taraftan..." gibi değerlendirmeler yaptıkları düşünülür. Oysa ki insanların komünist olmalarının birinci nedeni kendi hükümetlerinden memnun olmamalarıdır. Ya da, Gottfried Lessing gibi bir komüniste âşık olmuşlardır. Ya da, bir parti toplantısına katılmışlar ve komploculuk atmosferi hoşlarına gitmiştir. Partinin idealizmidir sebep. Ya da, kahramanlıklardan veya çile çekmekten hoşlandıkları içindir. Bense hayatımda ilk defa, her şeyi okuyan, okumanın 'olağandışı' bir şey olduğunu düşünmeyen ve aralarında, benim yüksek sesle bahsetmeye çekindiğim 'Yerli Sorunu'nun sıradan bir hal aldığı bir grup (şurda burda birbirinden ayrı birileri değil) görüyordum. Dönemin ruhu yüzünden komünist oldum, *Zeitgeist* yüzünden.

Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ında bir sahne vardır: Başkahraman Bazarov (ki daha sonra komünist, hatta terörist olacak psikolojik tipin aynısıdır) bir öğrenci arkadaşını geçmişe, Fransız Devrimi'nden ve onun aydınlanmacı fikirlerinden kalan iki ihtiyarı ziyarete götürür. Orada küçük kuşlar gibi cıvıldaşmaktadırlar, yeni genç için inanılmaz bir görüntü. Hiç şüphem yok ki çok geçmeden ben ve benim gibi komünizm artıkları da torunlarım veya onların çocukları yaşındaki insanlar tarafından ziyaret edileceğiz ve onlar giderken ben

suratlarındaki hoşgörülü, inanmayan gülümseyişleri seyredeceğim. "Ne kadar garip fikirleri varmış hepsinin de, hayret..."

Ya iki küçük çocuk annesi ne yapıyordu?

Beceriklilik gösteriyordu. Ta ayrıldığı ana kadar evi, hizmetçileri yönetiyor, dansa ve içmeye gidiyor, ağaçların altındaki caddelerde çocukları bir aşağı bir yukarı dolaştırıyordu: Arabanın bir ucunda biri, öbüründe biri ve elbette bu duruma itiraz eden John. Kendisine, çocuklara ve Frank'e giysiler dikiyordu. Yemek yapıyordu. Bütün sabahı Dora, Mary ve canlı aile gevezelikleri ile geçiriyordu, ama bütün bunlar olurken aklı öbür dünyada, ait olduğu, hakkı olan yerdeydi.

Bir sahne: Genç bir kadın yeşil keten bir şort, kareli bir gömlek giymiş, bisikletiyle, uzun, düzgün, yanık bacaklarının –sanki âşığı onları okşuyormuşçasına– bilincinde, pedal çeviriyor. Kendi çekiciliği ile, öğrendikleri ile haz içinde, çünkü beyni yeni fikirler ve bilgilerle patlamak üzere. Gidonun üstündeki hasır küçük bir iskemlede bebek Jean var, belki on beş aylık. John o iskemlede oturduğunda annesi gibi keyifleniyor, hareketi, heyecanı, mücadeleyi sevdiği için. Ama bebek Jean abisi gibi olmak istemesine rağmen düşünceli ve hassas bir yaratık, ağaçların altında sürat yapmaktan hoşlanmıyor. Tasalandığını biliyorum ama merak edecek bir şey olmadığını söylüyorum, dudaklarının titrediğini bilerek.

Bir nedenden dolayı Nathan Zelter'in evine gidiyorum, bir ihtimal kitap veya broşür almak için. Vardığımda, verandanın kenarına bir ayağımı dayıyorum ve gülümseyerek oturuyorum. Ulaşamayacağı bir kadına imrenerek bakan bir adamın müstehzi bakışıyla süzüyor beni. İlgisiz olmaya çalışıp bir şeyler söylüyor ama iğneleyici oluyor. Bense öfke içindeyim. "Ne cüret?" diye düşünüyorum. Yıllar sonra, 1960'larda bir partide, vücuduna oturan, temiz beyaz donunun görüneceği kadar kısa mini etekler giyen bir genç kadını seyrediyorum. Bu gece ise yerde oturmuş, uzun 'etnik' bir elbise var üstünde, eteği biraz kaymış, bileği görünüyor; yanında oturan adam açık açık, hayranlıkla bakıyor. Kız, adama keskin bir bakış atıp kasıtlı olarak ayaklarının ucuna kadar çekiyor eteğini.

Seksüel gibi, bilerek veya bilmeyerek giyinip süslenmiş genç kadınlar, erkekler tepki verdiklerinde "Pis herifler," diye mırıldanabilirler. Tıpkı benim, kafamın garip bir bölümünde, parlak yeni rujumun, taze incecik vücudumun, düzgün bacaklarımın sadece benim bileceğim şeyler, benim malım olduğunu ve 'yoldaş' bile olsa, bu terbiyesiz adamla bir ilgisi olmadığını düşündüğüm gibi.

Ve caddelerden, önündeki demire sımsıkı yapışmış, küçük bacaklarını ileri uzatmış, şapkasının pırpırlanması altında kaşları kararlılıkla çatılmış bebekle geri döndüm.

Şimdi bir bilmece. Çocukluğumun büyük bir kısmını, bir sürü bebek severek geçirdim. John'la da öyle olacak diye bekliyordum ama o nedense sadece benim sıkıştırmamdan değil, kimsenin onu kucaklamasından hoşlanmıyordu. Jean ise her saniyesini bir kucakta, sevecen kollarda keyifle geçirebilirdi. Ama ben o defteri kapatmıştım. Bu, hiç sevilip kucaklanmadı demek değil, ama benim tarafımdan yeterince kucaklanmadı. ("Annecim, gel bana sarıl.") İçimdeki, küçük çocukları ve bebekleri seven bu insan daha sonra tekrar canlanacaktı. Kendimi koruyordum çünkü onları terk etmek



Bebeklerim John ve Jean ile.

üzereydim. Ama gene de bunu bilmiyordum, söyleyemiyordum, affedilmezi yapıp iki küçük çocuğu terk edeceğim diyemiyordum.

Haftalardır garip bir durum vardı, herkes benim gidişimi konuşuyordu ama ben gitmiyordum. Frank endişeli bir biçimde, aklım başıma gelene kadar gitmemi sonra geri gelmemi söylüyordu. Mary haşin ve affetmezdi. Bana hayrandı ve bu evliliğin mükemmel olduğunu sanmıştı. 'Kadınsı erdemler' timsali Dora, beni destekliyordu. Herkesin içindeyken değil, o zaman sadece içini çekip "Aman ne kadar üzüntü verici" diyordu, ama yalnızken "İyi yapıyorsun, keşke benim de cesaretim olsa" diyordu. Dora artık evin içindeydi. Bir kız bebeği olsun istemiş, iki oğlu olmuştu ve şimdi Jean'i sevmeye hazırdı. Jean'e bakan komşu kadınla çekişiyorlardı kibarca. Bu arada ben her gece, hatta gündüzlerin de bir kısmında yoldaşlarla beraberdim. 'Ayrılmak' üstüne kendimle konuşmalarımı dinliyorlardı ve sonunda "Karar ver artık, ya ayrıl ya da kal," dediler, bıkmaya başlamışlardı. En azından onlara, hayat şeklimi terk etmek zorunda olduğumu açıklamak zorunda kalmıyordum; onlara göre 'beyaz uygarlığı' zaten 'tarihin çöp sepetine' aitti. (Bu ölü dili şimdi okumak ve bir zamanlar ne kadar güçlü olduğunu hatırlamak ne kadar yararlı) Kırk yıldır ortalıkta yoklar.

Ayrılmamı sadece yoldaşlarla ve herkesle değil, bebeklerle de konuşuyordum. Beni yalnızca onlar anlıyordu. Sanki ben onların yaşındaymışım ya da onlar benim yaşımdaymış gibi. John'la hep arkadaş gibiydik. Hep 'iyi anlaşıyorduk'; tükenmeyen, gözü dönmüş enerjisi beni gözyaşlarına boğduğu zamanlarda bile. Jean'le, o nazik yaratıkla aramızda, itiraf edilmemiş bir suçluluk duygusu yüzünden örselenmiş bir duyarlılık vardı. Onlara, neden ayrıldığımı daha sonra anlayacaklarını anlatıyordum. Bu çirkin dünyayı değiştirecektim, daha güzel, daha mükemmel yapacaktım, ırkçılık nefretinin, haksızlıkların ve benzerlerinin olmadığı bir dünyada yaşayacaklardı. (Tıpkı Atlantik Paktı'nın verdiği sözler gibi.) Hepsinden çok da, bozuk bir gen gibiydim, kötü talih, felaket yüklüydüm ve eğer kalırsam bu, benim gibi onları da saracaktı. Ayrılarak, eski bir zincirin sürekliliğini kıracaktım. Bir gün bana bunun için teşekkür edeceklerdi.

Sonuna kadar samimiydim. Samimiyetin kendisi hakkında söylenecek fazla bir şey yok.

Bu felaket, kötü talih hissi, *Martha Quest*'in temalarından biri, belki de esası. Beni ben yapan, ta ilk çocukluğumdan itibaren durmadan tekrarladığım, "Ben yapmayacağım, ben asla öyle olmayacağım" idi. Ama gene de, toplumsal bir dalganın üstünde kayarak çiftliği (ve daktilomu) terk ettiğimden beri kaderimi ellerime almış, ya da öyle sanmış, önce şehrin evlilik namzedi kızlarından biri, sonra bir eş, sonra da anne olmuştum.

Şimdi geriye dönüp baktığımda, belki de sadece dörtte birim bunları yapmış, geri kalanım buzluğa kalkmıştı. Öyle geliyor bana. Ama geriye bakmak deyiminin ardında ne karmaşık işlemler yatıyor. "Ama o zamanlar öyle görüyordum," diyebilir yaşlı bir kadın diğerine. "Hamdım o zamanlar. Pişmemiştim... Buzlarımı çözülmemişti... olgunlaşmamıştım... yani doğmamıştım daha." Ve hemen anlarsınız ne demek istediğini. Ben de pişmemiştim.

On yıllarca sonra, yaşlıca bir kadına rastladım, benimle aynı zamanda ilk bebeğini doğurmuştu. Bazı sabahlarımızı birlikte geçirmiştik. 1982'de bana "Sen anaç değildin" dedi. O müthiş becerikliliğe dönüp baktım ve kadına hak verdim. Ama o sırada, 1942 ve 1946 arasında, üçüncü çocuğumu doğurduğum sırada ne oldu da gömülü veya kapalı duran dörtte üçüm kullanılabilir oldu? Hiçbir fikrim yok.

Bir sahne: *Cedrillatoona* ağacının altında, çimenlere serilmiş battaniye üstünde iki çocuk ve ben oturuyoruz. Çelişki ve samimiyetten sarhoş gibiyim, idealler ve şiiri düşünerek sevinç içindeyim.

İki küçük şey oturmuş, ilgiyle benim Hölderlin'den şarkılar söylememi izliyorlar.

Sarı armutlarla dolsun
Güller asın
Gölün kıyısındaki toprağa
Siz kutsal kuğular,
Ve öpücüklerle için,

Ayıltan suya daldırın kafalarınızı
Heyhat, nereye gideceğim
Kış çöktüğünde...

Ya da,
Dünya Tanrının muhteşemliği ile yüklüdür

Ya da,
Renkler için Tanrıya şükür...

"Ben senin ateist olduğunu sanıyordum ama," dediklerini duyuyorum bazılarının. "Ne olmuş yani? Şiir başka şeydir."

İki bebek büyülenmiş gibiler. Jean çekingen kollarını sallıyor tempoyla, John oyuncak küplerinden birini bir tenekeye vuruyor.

Yaşlı Adem, kara karga
Eski kargası Kahire'nin
Yağmurda oturmuş, akıyor üstünden
Kuyruğunun altından ve göğsünden
Ve her bir tüyün arasından
Sızıyor ıslak hava
Yuvasının altından dal sarkıyor...

Ve John battaniyenin üstünde yuvarlanıyor bağırarak: "Yaşlı Adem kara karga..."

Rousseau çocuklarını terk ettiğinde, onları yozlaşmış insanların elinde mahvolmaktan ve güçsüzleşerek büyümekten kurtardığını düşünüyordu, öyle söylüyordu; Çocuk Esirgeme Yurdu'nda sağlam, dürüst ve yararlı yurttaşlar olarak yetişeceklerdi. Belki de insan kendi çocuklarını ahlaki ve zihinsel çarpıtmalar olmadan terk edemez. Fakat, ben kendiminkileri hiç de erken bir ölüme bırakmıyordum. Evimiz seven ve düşünen insanlarla doluydu ve çocuklara benim

baktığımdan çok daha mükemmel şekilde bakılacaktı – etrafımdaki öbür kadınlar benden farklı şeyler yaptıkları için değil, içimdeki gizli, kötü talih yüzünden, annemle babamı da zavallı hale sokan şu talih.

Suçluluk duymuyordum. Çok sonraları, on yıl kadar sonra bir psikiyatrist, şapkadan tavşan çıkarır gibi bir edayla bildirdi ağır bir vicdan azabı taşıdığımı. Hayır! Olamaz! Artık kendimi vicdan azabı üstüne uzman saymaya başlamıştım, sinsi ve açık. Vicdan azabı duymanın zararlarının ne olduğunu biliyorum, nasıl altınızı oyduğunu, içinizi boşalttığını. Gayretle karşı duruyorum. Vicdan azabı, yüzde doksan dokuzu görünmeyen bir buzdağı gibidir. On yıllarca sonra, algılamaya engel olan şeyler üstüne bir ders veriyordum, bizim gerçekleri görmemize engel olan belki on farklı tavır üstüne konuştum, sadece bir tanesi vicdan azabı duygusuydu. Soru sorma sırası gelince, iki yüz kişilik bu dinleyici kitlesi, kalkıp kalkıp vicdan azabı –başka hiçbir şey değil– hep vicdan azabı üstüne sorular sordu. Başka şeyler de anlattığımı vurguladım ama hayır, sadece vicdan azabı. "Sizin vicdan azabı üstüne konuşmanız..." diyen insanlara rastlıyorum hâlâ.

Böylesine vicdan azabıyla yüklü bir uygarlıkta, kendi vicdan azabınızı herkesinkinden ayırt etmek kolay değil.

Evlilikten çekip gitmeseydim nasıl olurdum diye düşündüğümde, kendi halimi çekici bir biçimde resmettiğimde, bunu yapanın vicdan azabı olduğunu anlamam epeyce vaktimi aldı. Bu resim, kendime bakışım değiştikçe ve Güney Rodezya değiştikçe, değişiyordu. Fakat ana tema şöyleydi: Kendimi bütün kalbim ve ruhumla –pek de bütün sayılmaz çünkü onda dokuzu yedeğe alınmıştı– komünizme adayıp bir iki ay içinde meseleyi her açıdan irdeledikten sonra, ya evi terk etme düşüncesinden vazgeçecektim ya da bir süreliğine ayrılacaktım. Frank'le 'geçinmeyi' becerecektim, her zaman olduğu gibi, çünkü genç kadınların kendilerini uyarlama ve memnun etme yetenekleri vardır. Kocamla giderek hiçbir ortak yanımız kalmasa bile onu anlayabilir ve çocuklara da iyi bir anne olurdum, iç dünyalarını ve kapasitelerini sonuna kadar geliştirmelerini sağlardım. Evet, Frank'le ben birbirimize uygun değildik ama çoğunluktan daha kö-

tü durumda da değildik. Yapı olarak o tutucuydu, bense eleştirel, ama ne olmuş? Paraya karşı tutumunu beğenmiyordum ama en kızgın anlarımda bile, on beş yaşından beri kendi kendine, çok düşük ücretlerle geçinmiş birisi için normal olduğunu görebiliyordum. Hem zaten, her gün para için kavga edilen evlilikler yok mu? Ben 'sistem'den nefret ediyordum. Ama fikirlerimi kendime saklayabilirdim. Berbat taşra ve hayatın yavanlığı. Yoksunluktan bir meziyet yaratabilirdim. Bu ailenin bilgelik ve hoşgörü merkezi haline gelir ve... Bütün bunlar elbette tahmin bile edemeyeceğimiz kendini frenlemeler gerektirirdi, çevre tarafından bastırıla bastırıla ancak on yıllarca sonra salıvereceğim frenlemeler. Kim bilir, belki de...

Gerçekse, benim buna dayanamayacağımdı. Hiçbir şey olmasa ruh hastası olurdum. Frank'le evli kaldığım dört yıl içinde hiç içmediğim kadar içki içtim. Bir alkolik olurdum kesin. Kendimle kavgalı, ikiye bölünmüş, içinde bulunduğum halden nefret ederek yıllarca yaşardım.

1956'da, yedi yıl sonra Güney Rodezya'ya döndüğümde –başka bir küçük sonsuzluk, çünkü o sıralar Londra'ya yerleşmiştim ve bu hiç de kolay değildi– eski komünist, sosyalist veya 'ilerici' gruplardan kalanların hepsinin değişmiş, bazılarının tamamen tersine dönmüş olduğunu gördüm. Çevre baskısı onları tümüyle değiştirmişti. Sizin gibi düşünmeyen insanlar arasında yaşarken aklınızı yitirmeden normal kalabilmeniz kolay değil, hatta olanaksız. Güney Rodezya'nın her tarafına saçılmış, ırk konusundaki fikirleri yirmi yıl sonra sıradanlaşacak insanlar vardı, ama o sırada 'toplumdışı, tuhaf, hain, *kaffir*sever'diler. Herkesçe benimsenmeyen fikirlere uzun süre sahip olan insanlar sonunda hırçın, radikal, paranoyak olup çıkarlar. Eğer bu insanlar bir grup kuracak kadar çoklarsa, sonunda bu grup da aynı özellikleri göstermeye başlar. 1956'da gördüğüm eski arkadaşlarım kendilerini içkiye vermiş, acılaşmış, her hareketlerini gizli polisin gözlediğine inanmış ya da sıradan beyazlardan daha da gerici ve ırkçı kesilmişlerdi. O evliliğin içinde kalmış olsaydım ben de böyle olacaktım biliyorum. Her şeyi bilen, güçlü, müşfik, ailenin direği, çocuklara örnek, kocasıyla arkadaş bir kadındansa bir baş belası olacaktım.

Ve şimdi de seks. Bugünlerde, onsuz, bir evliliğin yıkılmasından bahsedemezsiniz.

Frank'tan ayrılmamın nedeninin, başka türlü yaşamak isteğim olduğunu söylediğimde kimse bana inanmadı.

"*Taşrada, genç bir kadın bir örgüte katılırsa erkek arıyordur.*"

"*Taşrada, genç bir kadın kocasını yalnızca başka bir erkek bulduğu için terk eder.*"

Gerçekten de bir aşk yaşıyordum. Daha ziyade bir macera. Ne ben ona âşıktım ne de o bana, fakat zamanın ruhu öyleydi. Birbirine daha az uygun iki kişi zor bulunur, ama mesele o değildi. Annem ve bütün büyükler 'kocamı RAF'da bir çavuş uğruna terk ettiğim' için bana sitem ediyorlardı. Bu, sonunda beni onlardan tamamen kopardı, çünkü düşüncesi bile kendi benliğime hakaret gibiydi. Günlerce annem, Bayan Tennant, Frank'in annesi, Mary, gelip bu çavuşu tartıştılar benimle, Dora hariç. Onlara ilgisizce ama samimi bir klişe ile karşılık veriyordum: Devrim ve doğmakta olan yeni bir dünya. Tam bir komedi sahnesi. Birkaç yıl, hayatımın dokusu bir fars senaryosu gibiydi, ama benim bunu görmem yıllar aldı.

Herkes Frank'le seks yaşantımızın, öyle bir şey söylememiş olsam da, başarısız olduğunu varsayıyordu. Bütün yaşlı kadınlar –onları hâlâ öyle görüyordum– beni kenara çekip alçak sesle, seksin hiç önemli olmadığını söylediler. Şaşırıyordum. Ne ikiyüzlülük. Her şeyden öte, gerçekdışılığa daha da çok battığımı hissediyordum. Bir noktada, aklıselim dünyasından dışarı adım atmış, her şeyin sahte olduğu ve kimsenin doğruyu söylemediği bir yere gelmiştim sanki.

Aslında, seks hayatımız doyurucuydu denebilir. Beklentilerle, hatta bilgilenme ile ilgili bir şey bu. Bence, dünya nüfusunun yüzde doksan dokuzunun seks hayatı, zinde bir ileri geri hareketinden oluşan, İngilizlerin *bonking*[1] kelimesiyle gayet iyi ifade ediliyor ve çoğu insan da bundan hoşnut. Bir kere, çapraşık seks mahremiyet ister ve çoklarında da bu yok. Ayrıca, ne kaçırdığınızı bilmezseniz, üzülmezsiniz. Marie Stopes'un *Married Love*'ı (Evlilikte Aşk) kadar olmasa da bizim evlilik elkitaplarımız duygusaldı. Mesela, saygıyla

1. Düzüşme. (ç.n.)

olması kaydıyla partnerinizin vücudunu öpmeye izin vardı. Aşkla yapılan her şeye izin olduğu öne sürüldüğünde, bu 'her şey' üstüne tahminler yürütülebilirdi, ama en canlı cinsel hayal gücü bile bilgilenmek ister. Oral seks? O da ne? Sado mazoşizm? Ne demek istiyorsun? Sosyal tarihçiler için belirtmeliyim ki *klitoris*, bunları yazmakta olduğum dönemdeki öneminden çok uzaktaydı. (Her şey değişmeye mahkûmdur.) Elkitapları, dikkatimizi ona çekmediği için değil. Balzac'ın "Eğer bir adam karısını üst üste iki gece, ayrı ayrı zevklere boğamıyorsa erken evlenmiş demektir" lafını okuduğumda üstünde düşünmüştüm, ama benim ilk gençliğimde mastürbasyon yaparken öğrendiklerim, 'her şey'in vajina ve şaşırtıcı olasılıkları olduğuydu. Klitoris sadece bütün bir takımın parçasıydı. Klitoral bir orgazm, kendi başına ikincil ve düşük bir zevkti. Eğer bana "klitoral ve vajinal orgazmlar birkaç on yıl içinde ideolojik karşıtlıklar haline gelecek" veya "insanlar vajinal orgazmların olmadığını iddia edecekler" denseydi, şaka yapıyorlar sanırdım.

Rafine ve incelikli seksi keşfetmem yıllar sonra oldu. Eminim pek çok insanın böyle bir seksten haberi bile olmuyordur. Herhangi bir erkeğe evet denebilir ama seksin daha nadir kıyılarında ancak oldukça ilginç, uyumlu tatlar ve fanteziler paylaştığınız biriyle dolaşabilirsiniz. Doğrusunu isterseniz, seksin incelikli olması, kısıtlanmışlık koşullarından da doğabilir. Bir keresinde Hintli bir kadın arkadaş sıcak aylarda, kocasıyla, bütün klan ve çocuklar da dahil hep beraber çatıda yattıklarını anlattı. Soracağım besbelli soruya cevaben, daha ben sormadan, o, gülerek "Onun da yolları var," dedi.

Frank'i terk etmeden bir süre önce ondan nefret etmeye başladım. Çünkü ona kötü davranıyordum. İşkencecilerin neden kurbanlarından nefret etmeleri gerektiğini anlıyorum. O çok güzel davranıyordu demiyorum, davranmıyordu, ama sorun bu değil. Mantıklı konuşmalar yapıyordum: "Eğer devlet memurluğun benim politikalarım yüzünden tehlikeye düşüyorsa kalmamı neden istediğini anlamıyorum." Ve "Eğer ben bu kadar sorumsuzsam, benden kurtulman daha iyi olmayacak mı?" Daha da duygusallaşıp ağlamaklı oluyordu, bense soğuk ve heyecansız. Sanki lanetliydik, ne söylesek ne yapsak her şey gerçekdışı veya dramatik oluyordu. Birbirimizi tanımıyor-

duk. Kendimizi tanımıyorduk. İkimiz de hastalanmadan benim ayrılmam şarttı. Ağaçlı caddelerden birindeki gene eşyalı başka bir odaya, sahip olduğum elbiseler ve kitaplarımla beni Frank götürdü. Ev sahibem gene yalnız ve yaşlı, hırsızlık, cinayet ve tecavüz saplantılı bir kadındı. Çoğu geceler, tehditkâr siyah adam gölgeleriyle uyanıyor ve deli gibi *boyuna* sesleniyordu çığlık çığlığa. Belki de deliydi. Ama çok sayıda insan aynı delice tavırları sergiliyorsa bu delilik olarak görülmez. Benim onunla arkadaş olup fincan fincan çay içerek oturmamı bekliyordu. Bense çok meşguldüm.

Frank de az deli değildi. Her yaptığımı haber verdiğim halde, beni takip etsin diye dedektif tutmuştu. Çavuşu biliyordu, kimi gördüğümü, nereye gittiğimi. "Sana her şeyi söylüyorum ya, neden paranı harcıyorsun?" diye dalga geçiyordum.

A Proper Marriage'in sonuna gelmiştik. Şimdi *Children of Violence* dizisinin üçüncü kitabı *A Ripple from the Storm* başlıyordu; bu, benim kitaplarımın içinde en özyaşamsal olanıdır. Eğer komünist veya solcu bir grubun işleyişini merak ediyorsanız hepsi orada. Başlığını, Stalin'in arkadaşı, meşhur Rus yazarı İlya Ehrenburg'un yazdığı, Rusların o zamanlar sevdiği türden, Büyük Yurtseverlik Savaşı üstüne yazılmış 'büyük' romanlardan biri olan *Fırtına*'dan (*The Storm*) almıştım. Oldukça zeki, minik bir başlık olduğunu düşünmüştüm ama kimse fark etmedi. Bir kere, ellilerin ortalarında Ehrenburg eleştirilmekteydi, *Fırtına* unutulmuştu veya en azından, Büyük Yurtseverlik Savaşı üstüne yazılmış 'büyük' Sovyet romanlarına alayla bakılıyordu artık.

Bu arada, Ehrenburg biz 'ilericileri' feci şekilde hayal kırıklığına uğratmıştı. Biz hâlâ, kötü Almanlar kadar iyi Almanların da olduğunu iddia ediyorduk, daha iyi bir dünya için inanç göstergesi olarak; o da bizimle aynı görüşteydi, fakat sonra fikrini değiştirdi –çünkü Stalin baskı yapıyordu– ve bağırıp çağıran İngiliz lordu Vansittart'la aynı görüşleri paylaşarak sadece kötü Almanların var olduğunu söyler oldu. Hayal kırıklığımız sonsuzdu. Sovyet Komünizmi'ne bakışımıza bir darbeydi bu. Her zaman olduğu gibi, "Ama ne yapsınlar? Ayakta kalmak için savaşıyorlar," diye onları affettirmeye çalışıyorduk.

Bu deneyimi tekrar tekrar yaşadım. *A Ripple from the Storm*'u henüz yarı Kızıl veya Kızılken okuduklarında beni gerici, kendi yuvasına pisleyen bir dönek olmakla suçlayıp çok kızdıklarını söyleyenler oluyordu. Vesaire, vesaire... Fakat, daha sonra yeniden okuduklarında, "Evet, aynen böyleydi" demişlerdi. Daha da sonra, bir daha okuduklarında kendilerini gülerken bulmuşlardı. Sanırım, oldukça komik bir kitap. *Children of Violence*'ın ilk üç cildinin çoğu komik bence.

O günlerin tadını, kokusunu veriyor *A Ripple from the Storm*. "Savaşın ortasındayken, neden Güney Rodezyalı, şüpheli bir komünist grup üstüne yazdın?" diye sorabilirsiniz. Küçük komünist gruplar her yerde pıtrak gibi çıkıyordu ve onlar da kendilerince önemliydi. Aklı başında her görüş açısından bakıldığında, bu fenomen bizim hâlâ tam olarak anlayamadığımız bir delilik, çılgınlık, kaçıklıktı. Genç insanlar size alaycı ya da şaşkın gözlerle bakıp "Fakat hiç anlamamışımdır..." derler, anlamadıkları aslında kendi zamanlarının kuvvetli akımlarından kendilerini soyutlayamadıklarıdır. Çocukları ve torunları da onlara bakıp ciddi ciddi "Ama ben hiç anlamıyorum..." diyecekler. Kısa süre önce televizyonda, genç bir kadın seks üstüne tıpkı annemin konuşacağı şekilde konuşuyordu. "Çok eşlilik gerçekte pek de hoş değildir" diyordu. 1960 kuşağından, özgür seksi bir hak olarak talep eden ve üstelik bunu bütün kadınlar için her yerde ve her zaman talep etmiş bir annenin kızı olan bu kadın, o sıralar gündemde olan AIDS korkusuyla değil de bir birey olarak, kendi adına konuştuğunu sanıyordu.

Seks, bir süre için, sorunlarımdan en küçüğü idi. Çavuşum İngiltere'ye geri gönderilmişti. Hayatımda seksten başka bir şey düşünmediğim zamanlar da oldu. Fakat bunun, en azından kadınlar için bir beklenti meselesi olduğunu düşünüyorum. Bir adamla tatminkâr bir seks yaşantım olduğunda, doyurulmuş açlıklarda, olabildiğince ahlaklı ve tek eşliydim. Çok sonraları, erkeksiz olduğum bir dönemde, koşullar sekse olanak vermediğinde, bütün ruhsal enerjim hasta olan birine akmakta olduğundan seksi bıraktım. Daha doğrusu, bıraktırıldım. Seks, rüyalarımda yaşıyordu. Fakat eğer ben "Hiç rüya görmem" diyenlerden olsaydım, o zaman gerçekten seksiz bir hale geldiğimi söyleyebilirdim.

Çok meşguldüm. Yeni arkadaşlarım Avrupa'dan gelen mültecilerdi, tanımları gereği politiktiler ve RAF mensubuydular; İngiliz yaşantısındaki şimdi yıpranıp yok olmuş gibi görünen o çizginin takipçileriydiler: gece dersleri, işçilerin yüksek okulları ve taşralı edebî grupların adamları. Elbette azınlıktılar fakat savaş sırasında binlercesi, belki yüz binlercesi Güney Rodezya'daydı. Yalnızca birkaçı toplantılara, konferanslara gelse de çoğu sosyalistti veya en azından, subaylara sataşmak için de olsa 'Joe Amca'dan[2] duygusallıkla söz ediyorlardı. Toplantılara geldiklerinde rütbeler kalkıyordu. Bulawayo ve Umtali de dahil ülkenin tamamında, bir kısmını savaştan hemen önce gelmiş ve ülkeyi boğucu bulmuş göçmenlerin oluşturduğu 'yerel' Rodezyalıların sayısı, otuz ya var ya yoktu.

Hepimizin ortak noktası, kullanmadıkları yetenekler geliştirmelerine izin verilen kişiler olmamızdı. Çoğu insan, yaşamlarını onda dokuzları bastırılmış, uykuda gibi geçirirler. Bu bana dünyanın en büyük trajedisi gibi geliyor, en kötü şey: kullanılmamış yetenek. Yirmili yaşlarında gençlerden bir grup al, önlerini aç ve işte sana bir patlama. Hepimiz bir yere kadar Kızıldık, fakat öğrendiklerimin çoğu ancak yüzeysel olarak politikti.

Bir İngiliz taşra gazetesinde çalışan genç bir adam, basın üstüne bir dizi seminer verdi. Yirmi kadar kişiden, *Herald*'dan herhangi bir makaleyi alıp *Observer*, *Guardian* (Cape Town'ın komünist gazetesi), *Manchester Guardian*, *New Statesman*, *Daily Herald* (İngiliz İşçi Partisi'nin artık yayımlanmayan gazetesi) tarzında veya eğiliminde yeniden yazmaları istendi. Veya, herhangi bir haberi alıp günden güne olgularla sayıların nasıl değişmekte olduğunu izleyeceklerdi. Veya, her bir gazetenin bir olaya verdiği önemin nasıl farklı olduğunu. Veya, bir manşetin nasıl haftalarca, suyu çıkana kadar kullanıldıktan sonra birden, bir gecede ortalıktan kaybolabildiğini ve ondan sonra da bir daha en küçük bir bilgiye ulaşılamadığını. Elbette bu tarz bir eğitim, hiçbir otoriter hükümet tarafından, hele de komünistler tarafından onay görmeyecektir. Bir başka aydınlanma, hitabet gücüyle tanınmış, İşçi Partili bir politikacının konuşmasını ste-

2. "Sam Amca" gibi; Stalin ve Rusya kastediliyor. (ç.n.)

noyla kaydetmem söylendiğinde olmuştu. Dinleyicileri büyülerdi. Ama yazdıklarımı dönüp okuduğumda görmüştüm ki aslında hiçbir şey ama hiçbir şey söylememiş; cümlelerinden hiçbirini bitirmemiş, hiçbir fikrini sonuçlandırmamıştı. Kelimenin tam anlamıyla bir palavra yığınıydı.

Bu arada, ayda on iki pounda, bir avukatın bürosunda çalışıyordum, sekreter yardımcısı olarak. Ancak geçiniyordum, ama aldırdığım yoktu, nerede yaşamakta olduğumun farkında olmadığım gibi. Hepimiz odalarda veya yurtlarda kalıyorduk, kimsenin parası yoktu, mülteciler ne iş bulurlarsa yapıyorlardı. Hepimiz yüce gönüllüydük, yiyecekleri, giyecekleri ve parayı küçümsüyorduk. En azından, yiyecek ve giyecekte hemfikirdik. Sık sık Dora'yla bir çaycıda buluşuyor ve evde olan bitenleri dinliyordum. O kadar acı vericiydi ki nefret ediyordum dinlemekten ama yapmak zorundaydım, bilmek zorundaydım. Frank boşanma işlemlerine başlamıştı ve Dolly Van der Byl'i evlenmeye ikna etmeye çalışıyordu. Davaya itiraz etmiyordum, aklıma bile gelmiyordu, oysa pekâlâ yapabilirdim: Sadakatsizliğe benden önce o başlamıştı. Benim kuşağımdan solcu kadınlar, boşanmalarda erkeklerden alınabilecek olanın en fazlasını koparmaya çalışmayı çok aşağılık bir şey olarak görüyorlardı.

Avukatlık bürosundaki çalışma saatlerim –sekizden dörde– Caesar'a ödediklerimdi. Dörtten gece yarısı ikiye üçe kadar, herhangi bir toplantıda, çalışma grubunda veya seminerde oluyor, ya da sayıları birdenbire en az bir düzineyi bulan örgütlerden birini daha kurmak için yapılan çalışmalara katılıyordum. 'Rusya'ya Tıbbi Yardım', adı üstünde, para toplayıp kahraman müttefikimize tıbbi malzeme ve diğer araç gereçleri almak içindi. Bu deyim Homer'den kalma bir sıfat gibiydi: Rusya her zaman 'kahraman müttefikimiz'di. Bu girişimin kesinlikle siyasi bir çizgisi olmamalıydı, yani komünizmin parlak avantajlarından asla bahsedilmeyecekti. Johannesburg Elçiliği tehlikeli Murmansk yolu üzerinden kutularla fotoğraf ve broşür göndermişti. İdealize edilmiş fotoğraflar ve öykülerdi bunlar. Sergiler düzenledik, ama malzemenin çoğunu ya sakladık ya yok ettik çünkü yüz kızartıcıydılar. Olabilecek en aşağılık ve vahşi 'Alman karşıtı' retorikle örülü 'Büyük Yurtseverlik Savaşı' söylemi, Lord

Vansittart'ı memnun edecek olsa da Rodezya'da pek iyi karşılanmayacaktı. Kalabalıklar bu sergilere akın etti. Ruslar, Almanları Avrupa'nın içlerine geri sürüyorlardı ve gazetelerde yıllardır söylenenler bunu nasıl yapabildiklerini açıklamaya yetmiyordu. 'Tıbbi Yardım' için Johannesburg'tan konuşmacılar geldi, hepsi avukat ve komünisttiler, bazıları daha sonra cesaretle, komünizmin milliyetçileri tarafından suçlanan insanları savunacaklardı ve bu, Apartheid'la mücadele etmek ve siyahları savunmak demekti. 'Tıbbi Yardım' toplantıları saygın addedilirdi. Belediye Başkanı veya Meclis Üyeleri tarafından yönetiliyordu ve yüzlerce dinleyici çekiyordu. Sovyetler Birliği'nin dostları daha politiktiler, doğrudan komünist değillerdi ama *The Socialist Sixth of the World*[3] –o günlerde popüler bir kitabın adı– hakkında 'doğruyu söylemeye' adamışlardı kendilerini. Bizim bildiklerimiz bize gönderilen malzemeden öğrendiklerimizdi. Neredeyse tamamı gerçekdışıydı. Bu toplantılar daha az ilgi görüyordu. Herhangi birimiz konuşabilirdik. 'Sol Kulüp' en kalabalık dinleyici kitlesine sahipti, haftada bir toplanıyordu, bu toplantılar her konuda olabilirdi: Peru'daki durum, o sırada komünist devrimle kaynamakta olan Çin'in koşulları, modern müzik... Sürekli kontrolü elimizde tutmalıyız diye telkinlerde bulunsak da kendimize, o zamanın heyecanlı atmosferi yüzünden, toplantılara düzenli gelen birini toplantıdan sonra kahve içmeye çağırıyor sonra da bir konuşma yapmasını isteyebiliyorduk. Bu, 'kadroları geliştirmek' olarak adlandırılıyordu. Ama çoğu Sol Kulüp sempatizanı "Siz komünistlere iyi şanslar dileriz" diye bizi reddedip, aslında siyasetle pek de ilgilenmediklerini söylüyorlardı.

Eğer neyi ne kadar hatırladığın neyle ilgilendiğin üstüne bir göstergeyse, o zaman ben de gerçekten siyasetle pek ilgili değildim. Dinlediğim düzinelerce konuşmadan tek bir kelime hatırlıyor muyum? 'İkinci Cephe-Hemen!', 'Meksika Devrimi', 'Faşizm ve Mussolini', 'Filistin Sorunu', 'Özgür Fransa', 'Picasso', 'Şostakoviç'...

Hatırladığım, Meikles Oteli lobisinden bir sahne: Günbatıran vakti, etrafımdaki içki ve sigara içen insanlar hayatımın 'üç ayrı kat-

3. Dünyanın Sosyalist Altıda Biri. (ç.n.)

manının' temsilcileri. Çiftçiler ve karıları tütün açık artırması ve alışveriş için gelmişler. Memurlar, karıları ve masalarının etrafında toplanmış RAF'lılar var. Palmiye ağaçlarıyla süslü küçük sahnede orkestra çalıyor, ama ne? Şimdi, sanki hep aynı melodi bir daha bir daha çalınıyordu otellerde, kulüplerde, radyoda gibi geliyor.

Gözümde yaşlarla dans ediyorum,
Çünkü kollarımdaki kız sen değilsin...

Karşımda RAF kampından bir genç adam, eğitimde bir pilot. Toplantılardan birinde söylediğim bir şey yüzünden bana telefon etmiş. Dumandan birbirimizi görebilmek ve gürültü içindeki mekanda birbirimizi duyabilmek için bir köşeye sinmişiz, öne doğru eğiliyoruz. Bu, önemli bir konuşma.

Söylediğim şey –şüphesiz küstah bir edayla, çünkü bu benim tarzımdı– Birinci Dünya Savaşı yüzünden altüst edilmiş olmak için o savaşa katılmış olmamızın gerekmediği.

Oldukça sıradan, sevimli, pek bir özelliği olmayan genç bir adamdı, koyu renk inatçı gözlerini hep yüzümde tutuyordu. Ona da kendime de sadece bir saatim olduğunu söylemiştim ama üç saat sonra hâlâ aynı yerdeydik, sonra o, kampına geri döndü.

Zihnimdeki o surata şimdi baktığımda, o inatçı ve sert gözlerinde dokuz on yaşındaki genç bir oğlanı görüyorum; çünkü iç benliğini, 'kendini bilme'yi dışarıdan gelen baskılara karşı koruyordu. Meikles Oteli'nin salonunda otururken bu genç oğlanı değil de kararlılığı beni rahatsız eden genç adamı görüyordum.

Babası siperlerde ölmüştü. Teyzesinin sevgilisi de ölmüştü. Annesi ve teyzesi küçük bir taşra kasabasında ailenin verdiği bir harçlıkla geçiniyor ve bulabildiklerinde, küçük önemsiz işlerde çalışıyorlardı. Enerjilerinin harcandığı nokta onu büyütmekti. Evin her tarafında, gencecikken ölmüş o iki adamın resimleri vardı.

Pilot olmak için başvurduğunda, onu boğmakta olan bir savaş atmosferinden kaçıyormuş gibi gelmişti ona.

"Görmüyor musun?" diye ısrar ediyordu. "Benim asla kendi düşüncelerim olmadı. Ben onların düşüncelerini düşünüyordum haya-

tımı boyunca. Düşüncelerim, matemdeki iki kadının düşünceleriydi. Ve sen de aynısın."

Bundan hoşlanmamıştım. İtiraz ediyordum. Şakalaşıyordum. Ama kabul etmiyordu. Daha çok bira ısmarladık. Daha da çok. Gerçekten sarhoş olduk.

Sürekli ısrar ediyordu. Anlamak zorundaydım, bu onun için elzemdi.

"Sen kendi düşüncelerinin ne olduğunu bilmiyorsun ki. Yalnızca annenle babanın düşüncelerini düşündün. Ben yalnızca 'iki annemin' düşüncelerini düşündüm. Hayatım boyunca benim diyebileceğim duygulara sahip olmadım."

Bir süre sonra ben artık itiraz etmiyor, dinliyordum. İyi bir dinleyiciydim, gerçekten.

Dinlerken uğultu yüzünden zorlanıyordum. Bir de müzik tabii:

Seni seviyorum, evet seviyorum
Yalan söylemek günah...
Milyonlarca kalp kırıl-dı,
Bu sözler söylendi di-ye...

"Tıpkı benim gibisin" diye ısrar ediyordu. "Biz birbirimize benziyoruz. Peki öyleyse, yalnızca kendine ait bir duyguyu hissettiğini anladığında, bana bildir!"

Sonunda ne üstünde anlaştığımızı tam olarak bilmiyorum.

Elvedaaa... ağlamaaa,
Sil gözyaşlarını, sil
Gözlerindeeen.

Başka bir deyişle,

Gene buluşacağız
Bilmem ki nerede
Bilmem ki ne zaman...

"Biliyor musun savaştan sonra ne yapacağım? Söyleyeyim. Hemen başka bir ülkeye gideceğim, kendi başıma ve orada kalacağım ta ki ne hissettiğimi bilene kadar. Yani, gerçekten kendi düşündüğümü... Eğer daha önce yere çakılmazsam."

Dorothy Schwartz ertesi gün dedi ki: "Dün gece o RAF'lı tiple ne yapıyordun Meikles'te?"

'Taşrada, hiçbir şeyin sır olarak kalamayacağını bilmelisiniz.'

"Jimmy beni kamptan aradı, sana söylemeliymişim, boşa zaman harcıyormuşsun, hiç politik bir tip değilmiş."

Salisbury ve çevresinde politika yapmak ve gürültü çıkartmaktan ibaret olan hayatım, adı neyse onunla birlikteyken, kendine önem veren biriymişçesine, çocukça, hatta delice görünüyordu. Şimdi, Dorothy gibi kendini adamışlardan biriyleyken, o üç saatlik içten konuşma duygulu, hatta çılgın ve saçma geliyordu bana.

"Yere çakılacağını düşünüyor. Geçen savaşta babası da öyle olmuş."

"Mümkündür" diyor Dorothy yargıda bulunur gibi. "Kendini salmadığın sürece hayat güzeldir."

Bu arada bir Komünist Partisi kurulmuştu, *A Ripple from the Storm*'da anlattım. O kitabı yazdığımdan beri, bu oluşumu iki kere daha izledim, ufak balık sürüsünde bir turna balığı; bu büyük balık daimi bir figürdür, bir politik fanatiktir. O sırada adı Frank Cooper'dı, Kuzey Londralı bir *cockney*[4], sonra onu sayısız defalar gördüm, başka isimler altında. Hepsinin ortak özellikleri gizemli bir karizma, insanlara o ana kadar kimsenin tahmin bile edemeyeceği bir yetenekle hükmetmekten duyulan gizli ve ezici zevk, ilkesizlik, kolayca yönlendirdiği insanları küçümseme idi. Bir keresinde, Londra'da böyle bir tip vardı ama deliydi, hem de gerçek deli; etrafında, kimileri siyasi olarak deneyimli, epeyce tanınmış, yüksek mevkide insanlar vardı ve beni şaşırtan, kimsenin onun deli olduğunu fark etmemesiydi. Politikada, başka yerde olduğundan daha kolaydır deli olup da fark edilmemek. *The Good Terrorist* adlı romanımda epeyce deli bir baş karakter vardır: Alice. Pek çok kişi deli ol-

4. Londra'ya özgü bir şive ile konuşan, işçi sınıfına mensup kimse. (ç.n.)

duğunu fark etmez. "Ne şirin kız," derler. Çünkü politik bir ortamdadır. Sıradan bir hayat içinde anlatılmış olsa, ne kadar deli olduğu hemen ortaya çıkardı. Siyasi, dini, devrimci hareketler ve etkileyici cinsten gruplar sayısız manyağı içlerinde barındırabilirler. Frank Cooper deli değildi. Otuzların aç Britanya'sının bir ürünüydü ve orta ve üst sınıflara duyduğu nefret komünizmde mükemmel ifade buluyordu.

RAF'ta onbaşıydı, levazım galiba. Bir toplantıda, "Etrafta dolanıp küçük oyunlar oynamak artık yeter!" dedi; ciddileşmeli, bir Komünist Partisi kurmalıydık.

Bu gevşek ve sıkça değişen solcu insanların kalabalığında sözle kesinleştirilmemiş olan bir çekirdek grup vardı. Merkezdeki asıl kişiler Frank Cooper, Gottfried Lessing, Nathan Zelter, Dorothy Schwartz ve bir de RAF çavuşlarından Ken Graham idi. Gottfried Lessing ve Nathan Zelter hemen, bir Komünist Parti için gerekli temelin olmadığını söylediler. Bırakın Güney Rodezya'yı, bu toplantıda bile siyah proletarya yoktu. Ken de buna katıldı. Frank Cooper dudak bükerek oylama istedi. İçinde bulunulan hava yüzünden de oylamada kazandı. Nathan akabinde kalkıp bu karara katılmadığını, bunun sorumsuzluk olduğunu söyleyerek çekildi. Frank Cooper onun arkasından küçümseyen soğuk gülümsemeler, 'Zaten işe yaramazdı'lar savurdu. Gottfried kalacağını ama Nathan'la aynı fikirde olduğunu söyledi. Ken, kalacağını söyledi. Dorothy Schwartz Frank'i destekledi.

Cape Town'daki Güney Afrika Komünist Partisi'ne, Güney Rodezya'da bir KP kurmayı düşündüğümüzü söyledik, onlar da karşı olduklarını söylediler, 'temeli' yoktu bir kere. Frank, "Kurduk bile deyiverin!" dedi. Daha sonra öğrendim ki oradaki yoldaşlar bizi pek de adamdan saymıyorlardı, komünist örgütlenmelerin zihinsel haritasında bizim yerimiz bile yoktu, sadece bir dosyaydık.

Yıllardır, Komünist Parti'de geçirdiğim zaman hakkında soru sorulduğunda zorlanıyorum. Duygusal olarak, doğru cevap, "Güney Rodezya'da, belki iki yıl için –1942'den 1944'e kadar– komünisttim," ama bu örgütsel olarak doğru mu, tartışılabilir. Komünist Parti'ye Londra'da, hâlâ pek iyi anlamamış olduğum nedenlerden ötü-

rü, sanırım 1951'de katıldım, fakat toplantılara katılmıyordum ve zaten 'muhalif' olmuştum bile, ama henüz bu kelime kullanıma girmemişti.

Şimdi bana en ilginç gelen, o zaman kullandığımız dil. On yıllardan beri, 'kapitalist sırtlanlar', 'sosyal demokrat ihanet', 'faşizmin koşan köpekleri', 'egemen sınıfların uşakları' gibi laflara gülmekteyiz. Bir sözlük doldurabilirler. Gülmek? Bu dil, milyonlarca insanı ölüme gönderen suçlamaların dokusuyken üstelik. Yıllarca, komünizmin hamlığı, yüksek sesle söylenmeyen "Tarihlerine bakın bir. Başka ne bekliyorsunuz?"la affediliyordu. Bu aşağılama sözlüğü ile ilk tanıştırıldığımızda verdiğimiz tepki önce sinirli bir gülmeydi, ama Frank Cooper'ın 'dramatik' gözleriyle karşılaşınca kesiyorduk gülmemizi; bugün fark ettiğim dramatiklik. Hepimiz rol yapıyorduk. Oyun, tarih tarafından yazılmıştı –bu dilin ilk kullanıldığı yer Fransız Devrimi'ydi, sonra da Rus Devrimi– ve bizler de bu lafları söyleyen kuklalardık. Frank Cooper'a rağmen, gülmeden 'oynayamıyorduk'.

Terimleri tırnak içine alıyor ya da çekingen bir şekilde söylerken birbirimize bakışlar atıyorduk. Özellikle Dorothy Schwartz bu konuda çok iyiydi; "Şu tanınmış tip, egemen sınıfların uşağı, solun çocukluk hastalıklarından mustarip" derken, hafifçe gözlerini devirip sesini bir Anglikan papazın vaaz sonunda sesini alçaltışı gibi ağırlaştırıyordu. Bu saldırgan retorik yavaş yavaş ama birkaç ay içinde terk edildi.

The Good Terrorist'te bu deneyimlerin bir kısmını kullandığımda, okuyuculardan hiç olmadığı kadar çok ve ilginç mektuplar aldım. Pek çoğu, İtalya'daki Kızıl Tugay'ın ilk günlerinde onlarla birlikte olanlardandı, pek çok grubun başlangıcında bu tarz amatör ve gürültülü bir siyasetin olduğunu, sonraları 'dilin onları yuttuğunu', onların da acımasız ve becerikli katil gruplarına dönüştüklerini söylüyorlardı. 'Dil onları yuttu' ibaresi birden çok kez kullanılmıştı. Kimlerle beraber olduğumuza ve nasıl bir dil kullandığımıza dikkat etmeliyiz. Rejimler, bütün ülkeler, bir virüs gibi yayılan kıskançlık ve nefret dolu beyinlerin ürettiği dile yenilmişlerdir. Ordular askerlerine öldürmeyi öğretirken, eğitmenler konuşmalara kindar laflar

sokmaya özen gösterirler çünkü yoz bir 'sarı benizli'yi veya 'kara maymun'u öldürmek daha kolaydır. İşkenceciler çıraklarına mesleği öğretirken çirkin sözler kullanırlar. Devrimci gruplar bir darbe planlarken, karşılarındakiler 'ahlaksız dönekler'dir. Cadılar da iftiralar eşliğinde zikrederek yakıldılar.

Eğer bizim grup –bir gruptan daha fazlası değildik– Karoo'daki bir kamelya kadar yaşamak yerine daha fazla devam edebilseydi, biz de 'dil' tarafından yutulabilirdik.

A Proper Marriage'de bir bölüm var: "İstediği, bir tür öç almaydı: Eğer Martha gibi insanların ilk politik duyguları öfke ise, ikincisi kör bir anarşidir, o an biri ona eline bir silah alıp onu küçük düşüren insanları yok etmesini söyleseydi, hiç düşünmeden yapardı. Neyse ki böyle bir talepte bulunacak kimse yoktu." Bunu yazdığımda, bu iddiayı öylesine ortaya atıyordum, durumu biraz cilalamak için. Şimdi okurken, dehşetle ve şükranla ürperiyorum: "Tanrıya şükür, ben devam etmedim."

Şöyle şeyler söyleriz:

"Stalin, Ukrayna'daki köylüleri mülkiyet temeline göre zorla örgütlerken dokuz milyon insanı katletti."

"Stalin temizlik sırasında...milyonu katletti." (Yazarın uygun bulduğu rakam neyse)

"Çin'de Mao..." oradaki kan dökmelerden yalnızca ikisinde, 'Büyük Atılım' ve 'Kültür Devrimi'nde milyonları katletti.

Fakat bu katliamları yerine getirenler genç militanlar, Komünist Parti'nin kendini adamış üyeleri değil miydi? Yıllarca kendimi avuttum, "Hayır hayır, ben yapmazdım, yapamazdım böyle bir şeyi" diye. Topraklarından sürülmüş milyonlarca köylü açlıktan ölürken, ya da yiyecekleri zorla ellerinden alınmış, kendini yollara vurmuş, tren istasyonlarına üşüşmüş, kalabalıklar halinde, kitleler halinde, sürülerle ölürken kendimi onları seyrederken hayal edebilir miydim? Gerçekten, "Yumurtaları kırmadan omlet yapamazsınız!" diyebilir miydim? Kendimi bunlara benzer hiçbir şey yapamayacak gibi hissetmem demek, "Ben Sovyetler Birliği, Çin ve başka yerlerdeki o binlerce, yüz binlerce insanı öldüren, işkence yapan, kötü davranan çoğu genç insandan daha iyiyim" demekle aynı şeydir. Neden, nasıl

düşünebilirim bunu? Nasıl inanabilirim buna? Hayatımda tekrar tekrar, kitlelerin duygularıyla şu yöne bu yöne savrulduğunu gördüm, ancak sele kapılmış balıklar kadar hayır deme şansları vardı. Bu dalgalara karşı duramayacağımızı sadece gözlemlediklerimiz söylemez. Meşhur Milgram deneyleri, insanların çoğunluğunun işkence ve öldürme emirlerine itaat edeceğini söyler. "Peki öyleyse," diye mırıldanırım, "çoğunluğu dediniz değil mi? O çoğunluğa dahil olmak zorunda değilim değil mi?"

Osip Mandelstam veya karısı Nadejda gibi temiz bir ruh olabilirdim değil mi? Fakat hayır, gerçeği kabul etmeli, ben ve bütün yüce gönüllü yoldaşlarım –hem Güney Rodezya Komünist Partisi bozuntusundakiler, hem de o zamandan beri tanıdığım ve bazıları hâlâ komünizmin geçmiş mutlakçılığından rahatlatıcı somutluklar çıkartanlar– o vicdanı temiz katillerin cinsindendik. Biz sadece şanslıymışız, o kadar.

Sanırım bizim gerçek bir komünist grup olmamız on sekiz ay devam etti – daha fazla değil. 'Gerçek' derken, komünist ülkelerin partileri veya Avrupa ülkelerinin eski komünist partilerini kastetmiyorum. Bizimki gerçek bir alevdi, 'Lenin'in Ruhu' içimizde yaşıyordu, sanki ertesi gün idam mangasının karşısına dizilecekmiş gibi yaşıyor ve konuşuyorduk. "Komünist, izne çıkmış bir ölüdür" – birbirimize böyle şeyleri ciddi ciddi söylüyorduk. Kısa bir süre için.

Her gün düzenli olarak grup toplantılarını yönetiyor, tutanak tutuyorduk. Haftada en az iki kere Politik Eğitim dersleri oluyordu. 'Rusya'ya Tıbbi Yardım' toplantıları, örgütsel ve halka açık toplantılar, 'Sovyetler Birliği'nin Dostları' toplantıları, 'Sol Kulüp' toplantıları, 'Irksal İlişkiler' toplantıları...

Orada, RAF'takilerin kamptan çıkmasına izin verilip verilmemiş olmasına bağlı olarak on, on beş, yirmi kişi, gergin bir kendini adamışlık atmosferinde birbirimize sigara dumanlarının arasından bakarak oturuyorduk. Hava Kuvvetleri kamplarından, yaşadığımız köşe bucaklardan, iş yerlerimizden çıkıp doğruca, bir kafenin üstündeki tozlu ve kasvetli büromuza geliyorduk. Ve orada hep, adeta kampa dilediğince girip çıkabilen Frank Cooper'ı oturur buluyorduk.

"Yoldaşlar, ilk önce şehirdeki bütün ilerici örgütlenmeleri ele geçirmeliyiz. Sözümona ilerici!" Sessiz, küçümseyen gülüşüyle gülü-

yordu. "Çok kolay. Komünistler bu iş için biçilmiş kaftandırlar." Konuşmanın burasında her çift göze tek tek, uzun uzun bakıyordu, aynı anda kararlı, samimi, arsız olmayı başararak. Ayrıca, bakışları, kadın yoldaşlar için epeyce cinsel imalar da yüklü oluyordu. "Unutmayın ki o aptallar toplantılara bile gelmek zahmetine katlanmazlar. Onların umurunda değil ama bizi ilgilendiriyor. Gerçek komünist, bir ay içinde örgüt ele geçirir!'

Gottfried ve Ken sessizce bekliyorlardı. Usulen, ufak noktalara veya sayılara dikkat çekmek için araya giriyorlardı ama onunla boy ölçüşemeyeceklerini biliyorlardı.

"Dorothy sen ...nin (Unuttum – diyelim ki Demokratik Birliğin) sekreteri olacaksın!"

"Bertha, sen Sendika Sosyal Kulübü'nün sekreteri." (Hatırlayamadığım için uyduruyorum)

"Yoldaş Tigger, sen de Beveridge Raporu'nu ele geçireceksin."

Beveridge önerilerini inceleyen, daha sonra 'Sosyal Devlet'in temellerini oluşturacağı öngörülen büyük ve aktif bir örgüt vardı. Neredeyse hemen komiteye seçildim. Frank Cooper haklıydı – maalesef. Vatandaşların çoğu, aşırı aklı başında ve dengeli oldukları için, bizim gibi her hafta bir örgütü ele geçirmek için saatlerce planlar yapıp komplolar kurarak geçirmiyorlardı zamanlarını. Ama sekreter, başkan, komite üyeleri oluvermemizdeki rahatlık bizi ürkütmüştü. Bu konuda şakalaşıyor ama hoşlanmıyorduk.

"Fakat, kadın yoldaşların hepsi zaten bir yerin sekreteri veya kütüphanecisi" diye itiraz ediyordu Dorothy Schwartz.

"Fark etmez!" diye ağzını yayarak cevap veriyordu Frank. "RAF'lı yoldaşlar siyasi faaliyetlerde açıkça yer alamazlar, mülteciler de; Güney Rodezya'nın iyi yurttaşları buna izin vermezler, onun için kızlar yapmalı bu işi."

Kızlar: Dorothy, öğretmen Bertha Myers, yine bir öğretmen Phyllis Loveridge, ben, birkaç kişi daha. Bir iki tane de Rodezyalı erkek sendikacı vardı. Bütün RAF, kırlangıçlar ve leylekler gibiydi, yakında hiçbiri kalmayacaktı. Gottfried "Kabul etmek zorundasınız, burada yeterli temelin olmadığını söylerken haklıydım" diyordu. Frank ise "Yakında Afrikalı kadroları kazanacağız" diyerek burun kıvırıyordu.

Örgüte 'Irk İlişkileri' adını verdik, sakin bir isim olduğunu düşünerek. En baştan itibaren, coşkulu, öfkeli, şevkli militan dinleyicileri toplayıverdik, CID[5] bütün toplantıları izliyordu. Beyaz sendikacılar gelip, kendi çıkarları açısından, *kaffir*lerin çok hızlı geliştirilmemesi gerektiğini söylüyorlardı. Beyaz sendikacılar apaçık nedenlerle, siyahların ilerlemesinin en ateşli muhalifleriydi. Bu örgütün Afrikalı üyeler toplamasını bekliyorduk, sonunda birini bulduk ama CID ajanıydı. Komünizm Afrikalılar için çok soyut ve insancıl olmayan bir fikirdi; gerçekten de daha sonra Afrika'da kurulan komünist veya Marksist rejimler uzun ömürlü olamadılar.

Kısa hikâye *Spies I Have Known* (Tanıdığım Ajanlar) bu dönemi anlatır.

Siyaset yaşamını bilenler bazılarının çok çalıştığını, diğerlerinin de onları seyrettiğini söylediğimde şaşırmayacaklardır. Örneğin Gottfried, 'Tıbbi Yardım'a para toplamak için Meikles Otel'de bir dans düzenlemeyi üstlendi. Dans büyük bir başarıyla sona erdiğinde, afiş ve biletleri bastırmakla, şehrin çeşitli yerlerine asılmalarını sağlamakla, ilanlar vermekle, sponsor olabilecek önemli şahsiyetleri davet etmekle, orkestraya parasını ödemekle, kısacası yapılabilecek her şeyle benim uğraşmış olduğumu fark ettim. Bu arada Gottfried bu kadar iyi bir iş başarmış olduğu için herkesin içinde tebrik ediliyordu. Buna işaret ettiğimde, bana iyi örgütlenmenin bir ilkesini öğrenmiş olduğumu söyledi yarım ağızla.

Başka etkinlikler de vardı. Cape Town komünist gazetesi *The Guardian*'ın satışı vardı. Sorumlusu bendim. Bir ara her hafta yüz on iki gazete satıyordum. Başarıdan başım dönmemişti, çünkü satışlardaki bu yükselmenin önemsiz nedenlerden olduğunu anlamam uzun sürmedi. RAF kamplarına düzinelerce bırakıyordum. Joe Amca'nın resimleri her yerdeydi, eğer bilinçli olarak duygusallıkla anılıyorsa, gülünçlük sınırında bir şeydi bu. Bu gazetelerin çoğu satılmıyordu ama ortalıkta bırakılmaları bile kamp bürokratlarını yeterince rahatsız ediyordu. Yoldaş Tigger'in çoğunlukla başka zevkleri de garantileyen bir ateşlilikle dolu, çekici, genç bir kadın olmasının

5. Gizli servis. (ç.n.)

da bu satışlarda etkili olduğunu kabul etmeye pek yanaşmıyordum. İlk başta, benim garip yüce gönüllülüğüm sekse aç, aşka susamış, sıla özlemi çeken genç adamların, şehirden gelen bu güzel komünist 'parça' için Guardian satın almaktan hoşlandıklarını görmemi zorlaştırıyordu. Aynı şekilde, ucuz kafelere ve lokantalara da destelerle gazete satıyordum, tezgâhlarının üstünde onların bulunmasından memnundular çünkü müşteri –bizleri– çekiyorlardı ve biz her gittiğimiz yere peşimizde dolanan uydularla, bazen yirmi kişilik gruplarla gidiyorduk. Melezlerin mahallelerinde de satışlar vardı, insanlar gerçekten okuyordu buralarda. Tek tek abonelerimiz de vardı ayrıca.

Sattığımız neydi? Aslında *Guardian*'ın ve diğer komünist ve solcu gazetelerin Sovyetler Birliği üstüne söyledikleri doğru değildi, oysa bazı insanlar özellikle 'siyasi tahlilleri' için alıyorlardı gazeteyi. Ama Afrikalıların, melezlerin, Hintlilerin durumları üstüne bilgiler ve makaleler doğruydu. Güney Afrika'daki başka bir gazeteye benzemiyordu çünkü diğerlerinin hepsi 'kendi çıkarlarımız için durumlarını düzeltmeliyiz', 'onlar için yaptıklarımızın kıymetini bilmiyorlar' veya 'sadece iyi bir kötekten anlarlar' söylemleriyle doluydu. *Guardian*'da çoğu kişiyi rahatsız eden, Sovyetler Birliği değil –ne de olsa onlar Joe Amca idaresinde bizim kahraman müttefikimizdiler– hâlâ '*kaffir*ler', 'siyahlar' veya konuşan kişi biraz daha kibarsa, 'yerliler' diye çağrılan Afrikalılar hakkındaki tutumdu.

Biz neye inanıyorduk, bizi besleyen fikirler neydi? Her yerdeki komünistlerinkiyle aynıydı düşüncelerimiz. Sadece savaş yüzünden Afrika'da bir araya gelmiş bir deliler topluluğunun telaşlı hayalleri değildi.

Bir: On yıl içinde, peki on beş olsun, bütün dünya, komünizmin görünen üstünlükleri yüzünden özgür iradesiyle komünist olacaktı. Irksal önyargılar, kadınların ezilmesi, emeğin sömürülmesi, başkalarına karşı küçümseme ve ukalalıklar olmayacaktı. Bu cennet, gericilerin kısa bir direnişiyle karşılaşacaktı, ama bunlar küçük bir grup olacaktı çünkü zaten devlet yok olup gitmiş olacaktı. Bu deyiş –'devletin yok olup gitmesi'– 'kapitalizmin çelişkileri' ile birlikte, yoldaşların hâlâ aklı başında olduklarının göstergesi olan alaycı şakaların en çok türetildiği kaynaktı.

Öyleyse cennet, dünyanın gündemindeydi ve çok yakındı. Ancak insanlara kim yol gösterecekti? Elbette biz, bizim gibi insanlar, komünistler, işçi sınıfının öncüleri. Tarih tarafından bu rol biçilmişti onlara. Tanrının buyruklarını Britanya İmparatorluğu aracılığı ile yerine getirerek dünyanın iyiliği için çalıştıklarına inanan annemle babamın kafa yapılarının tıpkısı. Ya da Atlantik Paktı'nı çizenlerin.

İki: Devrimden başka, cennete giden yol yoktu. Bir iki istisna hariç, devrime inanmayan herkesi hor görüyorduk. (Birbirimize, ahlaki yargılara uygun samimi bir sesle güvence veriyorduk, "filanca gerici her şeye rağmen iyi bir insan" diye.) Devrime inanmak ahlaki olarak üstünlüktü, inanmayanlarsa korkaktılar. Karakter üstünlüğü ile bir araya gelmiştik çünkü devrimciydik ve iyiydik. Muhaliflerimiz kötüydüler. Sosyalizme inanmayan insanlar iyi niyetli olamazlardı; bu düşünüş tarzı hâlâ sürmekte. Muhaliflerin ahlaki olarak düşkün olduğuna inanmak memnunluk vericidir. Güney Rodezya'daki Birleşik Parti'yi destekleyenlerin veya İngiltere'deki Torilerin[6] de gerçekte politikalarının insanların yararına olduğuna inandıklarını kabul etmiyorduk. İnsanın, kendinin en iyi olduğuna inanma gereksinimi o denli güçlüdür ki 1992 gibi yakın bir tarihte, komünistlerin yapmış olduğu bütün o öldürme, işkence, kasıtlı soykırım fırtınalarından sonra bile Kızıl bir kadın gelip beni "Gerçeğe nasıl sırtını dönersin? Ben seni iyi bir insan sanıyordum," diye suçlayabiliyordu.

Üç: Biz dünyayı sarmalayan bir ailenin parçasıydık. "Komünist biri dünyanın herhangi bir ülkesine gider gitmez evindeymiş gibi olur, aynı şekilde düşünen, aynı ideallere sahip insanların arasında." Ailelerinden veya memleketlerinden uzak kalmış insanlar için oldukça çekici bir fikir ve bugünlerde de insanlar çoğunlukla böyle. Aynısını, Müslüman bir arkadaştan duydum. "Bir Müslüman dünyanın neresine giderse gitsin tıpatıp aynı şekilde düşünen insanlar arasında bulur kendini. Unutmayın ki Kuran her Müslüman için mantıklı ve ahlaki bir çerçevedir, içindeki hikâyeleri, kutsal ve tarihi tipleri, Kuveyt Şeyhi de Endonezya'da toprak kazan fakir işçi de paylaşırlar."

6. Sağ parti. (ç.n.)

Dört: Bir komünist her zaman başkalarından daha iyi olmak, daha çok çalışmak, iş yapmak, insanlara bakmak, hep pis işleri yapmaya hazır olmak zorundadır, hem insanlığa karşı yükümlülüğü nedeniyle, hem de şimdi de, gelecekte de insanlığın bütün iyi niteliklerini barındıran Komünist Parti'ye insanları çekebilmek için. Bu kafa yapısı dinseldir. Batı'da, düşünüş tarzımızı iki bin yıldır Hıristiyanlık biçimlendiriyor. Zavallı insanlık gözyaşı ve çile vadisinde –kapitalizm– yaşamaktadır fakat, 'Kurtarıcı' –İsa, Lenin, Stalin, Mao vb.– gelir; acı ve karışıklık döneminden –araf– sonra cennet gelecektir ve bütün çatışmalar sona erecektir. (Devlet yok olacak, Adalet hüküm sürecek!)

Büyük adamların veya kadınların, tarih dalgalarını etkilemedikleri, temel bir inançtı. Özellikle, bu yanlışın nasıl kategorize edildiğini hatırlamıyorum. Solcu bir sapma? Küçük burjuva bir çarpıtma? Meselenin özünü kaçırmamak için söyleyeyim, bunlar Stalin, Hitler ve Mussolini zamanlarıydı. Bir de Churchill.

Bir daha asla milli veya dini savaşlar olmayacağına inanıyorduk. Açıktı ki milliyetçilik geçmişte kalmıştı. Din de öyle. Birbirimizi kutluyorduk: En azından bir daha asla din üzerine veya milliyetçi bir savaş olmayacaktı.

İnsanların duyguları ve dürtüleri ile ilgilenmenin gericilik ve 'Freudcu' bir yaklaşım olduğuna inanmak zorundaydık, moda öyleydi.

Sadece 'proleter edebiyat' doğru idi.

İşçi sınıfı, siyahlar veya zarar gören herhangi bir grup iktidara geldiğinde sadece en saf ve en tarafsız ideallerden esinlenecek diye varsayıyorduk. İnandığımız garipliklerden belki de en kötüsü buydu. Eğer birisi 'insan doğası' diye mırıldanacak olsa sabırla mantık yürütüyor, komünizmin değiştiren, canlandıran güçlerini anlamadıklarını açıklıyorduk.

Diğer hepsinin altında yatan, öylece, tartışılmadan kabul gören en güçlü fikir, kapitalizmin, tarihin kendisi tarafından yok olmaya mahkûm edildiği idi. Bu korkutucu savaş, kapitalizmin bir sonucuydu: Kapitalizm eşittir savaş; sosyalizmin mirası ise barışçıldı. Kapitalizm yaratmıştı son savaşı ve İngiltere'deki, Avrupa'daki, Ameri-

ka'daki ekonomik krizi; Sol Kulüp'e gelenlerin çoğunu şekillendirmiş olan, krizdi. Ekonomik kriz üstüne bir konuşma olduğunda dinleyicilerin çoğu ve konuşmacılar kişisel deneyimlerinden yola çıkarak ele alıyorlardı işsizlik ve zor günleri, gece yarısını epeyce geçene kadar sıcak tartışmalar oluyordu, 'tanıklıklar ruhuyla' sürüp giden: "Böyle olduğuna şahidim." Herkes *Gazap Üzümleri (Grapes of Wrath)*, *Love on the Dole*, *Vadim O Kadar Yeşildi ki (How Green Was My Valley)* okuyordu; gündemdeki oyunlar ise *Waiting for Lefty* ve Lilian Hellman'ınkilerdi. Şarkı söylüyorduk:

Bir demiryolu inşa ettim, bitti
Dostum bir onluk versene.

Krizin Britanya'daki maddi sonuçları, koloniye gelen RAF'ı gören herkes için açıktı: Subaylar, ekmek, margarin ve reçelle koyu bir çay rejiminin ürünü olan diğer rütbelilerden en azından otuz santim kadar daha uzundu. Kapitalizm bir katildi ve başka da söylenecek bir şey yoktu.

'İş'in her türlüsüyle bir bağı olan, ahlaki olarak düşük sayılırdı. 'İş adamı', aşağılamak için kullanılan bir terimdi. E.M. Forster'in *Howard's End* kitabındaki Wilcox ailesinin 'ham ve kaba barbarlar' olarak tasvir edilmesi her şeyi anlatıyor. Benim *Altın Defter*'imdeki (*The Golden Notebook*) Richard tasviri de. Bence, İngiliz aristokrasisinin, başladığı noktadan çok daha aşağı seviyelere sızmış olan ticareti hor görmesi yüzünden güçlenmiş bir tutum bu. Fakat, 'iş', ticaret, kısaca kapitalizm, kurallarımıza göre bazen gerekli ve iyiydi. Uzlaşmak, hatta bu 'çelişkileri' tartışmak için bile bir çaba gösterdiğimizi anımsamıyorum.

En güçlü fikirler, 'doğru' kabul edilenlerdir. Şimdi insanlar, "Orada olanları bile bile Sovyetler Birliği'ne, komünizme nasıl inandınız?" dediğinde unuttukları bir şey var: Aklımızda komünizm veya sosyalizmden başka alternatif yoktu. Kapitalizmin ölmesi an meselesiydi. Geleceği sosyalizm, komünizm şekillendirecekti. Sovyetler Birliği'nde –yüce örnek– yapılan 'hatalar' düzeltilecekti, bunlar sosyalizm yolundaki tümseklerdi yalnızca.

"Neler olduğunu biliyordunuz!" söylemiyle tartışmalı ve puslu bir araziye giriyoruz. Bu ülkede, Rodezya'da, basını toptan kınıyorduk. Temel sorun olan 'siyahların gördükleri muamele'ye karşı tavırları, tek kelimeyle 'acayip'ti. *Rhodesia Herald* ile geçirilen beş dakika, fikirlerimize olan inancımızı pekiştiriyordu. 'Kapitalist basının yalanları' kalıbını kullandığımızda haklı nedenlerimiz vardı. İngiltere'den insanların 'kapitalist basın' dediklerinde kastettikleri, meşru İspanyol hükümetine ihanet edenlerle Hitler iktidar olurken hiçbir şey yapmayan, Hitler'in Yahudilere yaptıkları hakkındaki yalanları ve örtbas etmeleri destekleyenlerdi.

İnsanlar, milyonlarca ölümle sonuçlanan tasfiyelerden veya mülke dayalı örgütlemelerden bahsettiklerinde, bu sayılara inanmıyorduk. Kapitalist basın, genç komünist cenneti karalamak istiyordu, hepsi bu kadardı işte.

Şimdi bütün bunların konu dışı olduğunu düşünüyorum. Önce inançlı komünist olan, sonra Arthur Koestler'in "cebinizden birer birer dökülen metal paralar gibi" –fikirlerin bozuk paraya benzetilmesi ilginç– diye tarif ettiği, çeşitli derecelerdeki şüphelere kapılan, sonra keder veya depresyon, sonra da inancın yitirilişi süreçlerinden geçmiş çok insan tanıdım. Bu işlem çok uzun zaman alabilir. Fakat neden? İşte sorun bu. İnsanlar vardır –ama belli bir kişiliğe özgüdür bu– birdenbire tamamen tersine dönüverir, bütün komünist fikirlerini (doğru kelime belki de 'duygularını' olmalı) bir gecede atarlar. Bunlar azınlıktır. Çoğunluk, komünizmden, Partiden yavaşça uzaklaştı. Bazı insanlar için bu, acı verici değildi. Benim için de değildi. En çok çekindiğim, 'hain', 'dönek' gibi yaftalardı – gerçek bir silah. Ama ben kendimi asla tamamen komünizme adamamıştım. Bunu, kendimi öyle olan başkalarıyla karşılaştırarak söylüyorum. Trajik olanlar, komünizmde bir umut, hayat tarzı, aile, üniversite, gelecek bulan o çok fakir kızlar ve oğlanlardı. Bazıları Londra'nın doğusundaki fakir ailelerinden çıkıp 'Genç Komünist Ligi'ne katılmışlardı. Onlar için komünizm her şeydi ve inançlarını yitirdiklerinde hayattaki en iyi şeylerden yoksun kalmış oluyorlardı. Bazıları öldüler. Bazıları ciddi sinir buhranları geçirdiler. Bir daha asla ama asla eskisi gibi olmadılar.

Sorun şöyle ortaya konmalı: Eğer insan siyasi veya dini bir inanca kapıldığında bireyselliğini içsel bir boyun eğişle otoriteye terk etmişse, duygusal (kasıtlı olarak entelektüel demiyorum) bağımsızlığını yeniden kazanması ne kadar sürer? Psikolojinin, mantıkla, kişinin rasyonel seviyesiyle ilgisiz ya da çok az ilgili bu durumu belirleyen bir kuralı olmalı. Bu etkiden kurtulmam yıllar sürdü, üstelik tanıdığım bazı insanlar kadar bağlanmamıştım. İçlerinden bazıları hâlâ öyle. Benim için, henüz cevaplanmamış asıl sorun bu. Birileri der ki: Sovyetler Birliği Finlandiya'yı işgal edince ayrıldım... Hitler-Stalin paktı yüzünden... Berlin'deki ayaklanmanın bastırılması üzerine... Macaristan'ın işgalinde... Tasfiyeler ve mülke dayalı örgütlemeler hakkındaki gerçekleri öğrendiğimde... Fakat bu arada, psikolojik bir kurala –her ne ise o– uymaktadırlar.

Uzun vadede, bazıları tanımlanmış ve tartışılmış, diğerleri kendiliğinden kabul edilmiş bütün bu tavırlardan daha etkin olan, hepsini birleştiren bir şey vardı: 1917 Devrimi'nin yarattığı duygusal atmosfer ve fikir olarak bugüne kadar da süren 'büyük örnek: Sovyetler Birliği'. Sovyetler Birliği hakkındaki gerçekler ne kadar ifşa edilmiş olursa olsun, Batı'da bir, iki hatta üç kuşak, bu ülkeye karşı belli bir tavrı benimsemiştir. Gorbaçov bütün dünyaya Sovyetler Birliği'nin ahlaki olarak, tam anlamıyla iflasını açıklarken, o sırada Londra'da bir tiyatronun önünde bir grup genç, oyunun 'Sovyet karşıtı' olduğu gerekçesiyle gösteri yapıyordu. '*Alma Mater*'lerindeki tartışmalardan çıkan gerçeklerle karşılaştırıldığında, oyunun mesajları hafif kalıyordu. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal edişini kınamayan bir sürü gazete vardı ve pek çoğu da, Sovyetler Birliği kendisi anlatmaya başlayana kadar, Sovyet canavarlıklarından bahsetmediler bile. Bu fenomen, Sovyetler Birliği'nin insanlığın meşalesi olduğu hakkındaki uzun ömürlü ve yaygın efsane, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve basının buna karşı tutumuna bakarak incelenebilir pekâlâ.

Kurulur kurulmaz, 1943-44'te, 'iç çelişkiler' –sürekli kullanmaktaydık bu ifadeyi– bizim küçük grubumuzu parçalamaya başlamıştı bile. Frank Cooper zararlı bir mayaydı. Gottfried ve Ken bizim siyasi bilincimizin yeterli olmadığına karar verip daha çok politik

eğitim olması gerektiğini söylediler. Frank teoriden nefret ediyordu ve bizimle birlikte başlamış olan RAF'lı yoldaşları da alarak ayrıldı. Parçalanmanın bir diğer nedenini görmemiz ise uzun zaman aldı. Çoğumuz sosyalizme edebiyat yoluyla –gece dersleri, kitaplarla kişisel ve özel maceralar– gelmiştik ve her nasılsa, burada yalnızca İngiliz değil aynı zamanda Avrupalı olan 'Yüce Gelenek'le yoğrulmuştuk. Kısaca, komünizmin sloganlarını ve dilini giderek daha çocukça buluyorduk ama bunu dile getirmiyorduk. Grubun başlamasından iki yıl sonra, çoğu üyeleri yenilenmişti ve kısa süre içinde örgütün kendisi yavaşça çöktü. Bu, kendimizi komünist olarak görmüyorduk demek değil. Frank Cooper İngiltere'ye geri gönderilmişti, "Politik olduğum için" diyordu; belki öyle, belki değil. Bazı pilotlar stajlarını bitirmişler ve gitmişlerdi, yenileri gelmişti. Salisbury'nin entelektüel fakirliğinden dolayı 'Irksal İlişkiler'e ve 'Sol Kulüp' toplantılarına pek çok mülteci gelmişti. Kısaca, başlardaki üyelerden, kuruculardan çok azı kalmıştı.

Şimdi "Keşke resimler olsaydı" diyorum ama çok meşguldük, hem zaten böylesi 'küçük burjuva' işlere de çok yüksekten bakıyorduk. Hayal edebiliyorum: "Eğer izin verirseniz hepimizin bir resmini çekmek istiyorum?" Aman ne burun kıvırmalar, ne alaylar. Üstelik fotoğraf da CID'in eline geçerdi. Hepimiz paranoyak olmuştuk; her şeye rağmen keyif vericiydi çünkü "gizli servis"in her yaptığınızla ilgilendiğini düşünmek size bir önem kazandırır.

Fotoğraf yok, ama geçenlerde kendimi gördüm. Londra'da büyük bir toplantıda, ne için olduğunu hatırlamıyorum, dinleyicilerin arasından sekerek geldi, fiziksel enerjiyle ve denetimin elinde olduğunu hissetmenin verdiği kendine güvenle dolu, koyu renk gözlü, koyu renk saçlı, kırmızı dudaklı –parlak kırmızı ruj yeniden moda olmuş– genç bir kadın. Elindeki bir tomar bildiriyi kendi grubundan gençlere dağıtıyordu. Kavga etme isteğiyle doluydu. Herhangi bir kelime üstüne hemen rakibine dönüyor, gözlerini görünmez bir suflöre dikiyor, saf inanç gücüyle, 'su götürmez' veriler dökülüyordu ağzından. Samimiyeti mutlaktı. İşte karşımdaydı. Ben de o yoldan geçmiştim. Faşist bir grubun üyesiydi ve konuşmacıya sataşmak, onu sıkıştırmak için oradaydı. Hayır, hayır komünistlerin fa-

şistlerle bir olduğunu söylemiyorum, Tanrı korusun. İnsanlığın sonsuz mükemmelliğine, iyiliğin ve sevginin çok yakındaki zaferine inanıyorduk, bizim mitosumuz dinsel olanla aynıydı, öyleyse ırkçılar, ikiyüzlüler ve zalimlerle nasıl bir olabilirdik? Gökyüzündeki muhasebe defterini tutan melekler "Aslında, komünistlerin sebep olduğu canavarlıklar, cinayetler ve yıkımlar Nazilerin ve faşistlerinkinden çok daha fazla" dediklerinde, tartının bizim durduğumuz tarafına, üstünde "iyi niyet" yazılı ağırlığı koyacaklar mı? İlginç bir tartışma...

Yüreklerimiz sürekli bir dünya aşkıyla kabarmış haldeydi. Toplantılar, gazete satmalar veya bir 'ilişki üstünde çalışmalar' arasındaki her boş vaktimizde, salaş bir kafede oturup güzel geleceklerden konuşurduk; hayallerimiz, önlenebilir olduğuna inandığımız korkunç savaş yüzünden duyduğumuz hastalıklı öfkeyle ateşleniyordu. Hem zaten, 'kötünün iyisini' savunuyorduk. Çok yakında, artık bir daha savaş olmayacaktı. Ana-babalarımız gibi –benim babam gibi– biz de bunun sonuncu savaş olacağını, çünkü savaşın ne kadar tahrip edici olduğunun görüldüğünü sanıyorduk. Lokantadan içeri bakıp ağzının suyu akan hırpani siyah çocuğu görünce, pek yakında böyle çocukların kalmayacağını söylüyorduk birbirimize. Kahramanlık hayalleri ve efsaneleriyle yaşıyorduk: Bastille Kuşatması –geçenlerde açıklandı ki içeride sadece yedi kişi varmış ve hepsine de oldukça iyi davranılmış, oysa biz kendimizi, açlıktan ölmekte olan tutsakları kurtarmak üzere gri duvarların üstünden sürüler halinde aşarken düşlüyorduk–, Kışlık Saray Baskını –kahraman devrimcilerle özdeşleşiyorduk, mahzenlerdeki şarapları zom olana dek içen güruhla değil–, Nazi Avrupası'ndan kahraman direniş öyküleri anlatılıyordu, idam sehpalarında söylenen cesur laflar, İsviçre'ye özgürlüğe kaçışlar, Fransız direnişçilerinin başarıları...Yugoslavya güçlü bir semboldü: İngiliz Hükümeti'nin yukarıdan baktığı ama Churchill'in tanıdığı Tito'nun, tıpkı 'Britanya Çarpışması' gibi asil ve saf, kahramanca bir savaş verdiğini biliyorduk. Bizi besleyen efsanelerden, yalnızca 'Uzun Yürüyüş' kirlenmeden kalabildi.

Neredeyse en başından, başka bir şey daha vardı ama gündemin o kadar aşağılarındaydı ki farkına bile varmıyorduk. Haftada bir,

melez mahallesinde gazete satarken, o öğleden sonra, paçavralar içindeki yoksulların arasında geçiyordu, sokaklar ve avlular cansız, moralsiz, sarhoş insanlarla dolu oluyordu. Gazetelere, sanki vaat edilmiş topraklara, Amerika'ya bilet satıyormuşuz gibi saldırıyorlardı. Hasta bir adam gözlerinden irin akarak güneşte otururken eteğimi çekiyor: "Bayan, bayan, benimle otur dua et, benimle otur dua et." Ama ben dua etmeye inanmıyordum. Kibarca, arkadaş gibi "Bunun sana pek bir yararı olacağını sanmam" diyorum. "Fakat 'Kilise Komitesi'ndeki arkadaşım Mary'ye söylerim, gelip seni görür."

"Ne zaman gelir?" diye soruyor adam.

"Yakında."

"Çabuk gelmesini söyle, ben çok hastayım."

Küçük bir şehirde bütün 'yardım örgütleri' –adı henüz konmamıştı– birbirini tanır. Kızıl ve devrimci olabilirdik, iyi yurttaşlar tarafından bizim hakkımızda söylenenler tüyleri diken diken ediyor olabilirdi ama bazılarımız yardım cemiyetleri ağının işçileriydik. Gayri resmî olarak. O fakir ve acıklı sokaklardan ayrıldıktan sonra iki saatimi Sosyal Yardım, Eğitim, Konut ve Sağlık departmanlarında ve çeşitli kiliselerde harcardım.

"Üç çocuklu bir kadın var, kocası onu terk etmiş, yardımcı olabilir misiniz acaba?.."

"Olabilir. Kapı numarası kaç? Teşekkürler."

"Okula gitmeyen melez bir çocuk var, Selous Apartmanı 43 numarada."

"Hey sen misin Tigger arkadaş? Sen bu işi bana bırak."

Melez mahallesinde *Guardian*'ı satarken para istemiyorduk ve grupta bunun için eleştiriliyorduk.

"Ne zamandan beri hayır kurumu olduk yoldaşlar?"

"Öf! Tanrı aşkına acıyın yoldaş, beni hasta ediyorsunuz bazen."

Bu yoldaş çoğunlukla Gottfried olurdu.

Her zaman için soğuk, keskin Marksist mantığın temsilcisiydi ve en çok kullandığı laf da "Ve şimdi durumun analizini yapalım" idi. Analizleri en azından durumun iskeletini ortaya koyuyordu; bilgi ve 'güzel konuşma' bombardımanına tutulduğumuz bu günlerde bile,

kendimi o hayalet sesle, "Peki öyleyse, hadi durumu analiz edelim" derken buluveriyorum.

Kuruculardan olmayan başka bir adam da giderek daha sinir bozucu bir tiksinti uyandırıyordu. İngiltere'den yeni gelmişti, RAF kamplarını idare eden bürokratlardan biriydi, uzun boylu, ince yapılı, yakışıklı bir genç adamdı ve bütün kadınlar kısa bir süre için ona vuruluyorlardı. Genç işçi sınıfı kahramanının ta kendisiydi. Aslında o zamanlar herkes öyle davranıyordu. Orta sınıftandı. Gottfried gibi o da sürekli durumların 'analizini' yapıyordu ve bir ara 'Siyasi Eğitim Sorumlusu' oldu. Kendini fanatik bir Lenin mirasçısı olarak tanıttı, ciddiydi, gülümsemezdi ve herkesten ayrı otururdu, düzenli küçük notlar tutar ve Lenin, Stalin gibi otoritelere başvururdu durmadan. Gottfried bir şeyin analizini yaparken, o kusur bulmak için dinleyip sonunda da hükmünü verirdi; hep de haksız bulurdu Gottfried'i. Güney Afrika'daki durum üstüne bir toplantı oldu, gizli bir toplantı. Şunu söylemem lazım: 1940'ların başında Güney Afrika'daki politik durum, Afrikalılara, Melezlere ve Hintlilere yapılanlar bizim tarafımızdan o kadar zalimce bulunuyordu ki yakında kanlı bir biçimde patlayacağı sanılan bir devrim hareketinin olacağını düşünüyorduk. Akşamları, 'zamanı geldiğinde' bu oluşuma nasıl yardım edebileceğimizi tartışıyorduk. Madenciler Odası kendi emekçi kitlesi için bir öneri getirmişti. Bu yoldaş –adı John Miller'dı– bizim dikkatimizi çekecek kadar sessiz durduktan sonra dedi ki: "Yoldaşlar, böylesi durumlarda kendimize sormamız yeter. Madenciler Odası ne ister? Neye öncelik verir? Bu gerçeği belirledikten sonra..." Durdu; gerilim artarken bir anlık sessizlik... Sonra sakin bir gülümsemeyle, "Söylemeye bile gerek yok, bizim çizgimiz tam tersi olacaktır" dedi. Alkış yağmuru... Evet, işte siyasi düşüncemizin seviyesi buydu.

Ama alkış yağmurları azalmıştı bile. Aslında bu genç kahraman zaten her şey dağılmaktayken, ya da en azından değişirken çıkmıştı ortaya. Şimdi görüyorum ki eğer komünist bir ülkede gerçek bir komünist grup olsaydık, o zaman bu adam Gottfried'e ciddi olarak meydan okuyacaktı. Her zaman görülen tiplerdendi: İkinci lider (örgütsel olarak veya karakteri yüzünden), örgütü bölen kişi. Frank

Cooper gibi, 'kadroların' yarısını alıp götürebilir, karşıt bir grup kurabilir ve arkada kalanlara çamur atabilirdi. Ken Graham güç savaşlarında yer almıyordu. Ilımlılığın sözcüsüydü, düşmanlığı ve kavgacılığı emip grubu sakinleştiren ve çoğunlukla da bunu karşısındakinin suyuna giderek yapan kişiydi. Esasında kişiliği İşçi Partisi'ne daha uygundu, İngiltere'ye döndüğünde de onlara katıldı.

On yıllarca sonra, hükümet işlerinde çok deneyimli birisiyle tanıştım, dedi ki: "Çoğu devrimciyi, onlara iş önererek etkisizleştirebilirsiniz. Neredeyse hepsi, kullanılmamış ya da az kullanılmış kapasitelere sahiptir. Engellenmenin sıkıntısı içinde olduklarının farkında değillerdir. Önerilen iş özenle, ikiyüzlülük yapılmadan seçilmeli, bu doğal eleştirmenin yeteneklerini yararlı reformlarda kullanabileceği bir iş olmasına dikkat edilmelidir." Eğer bu fikir bana o zamanlar söylenmiş olsaydı hemen bir dizi aşağılayıcı sözle reddederdim, ama şimdi, acaba doğru olabilir mi diye düşünüyorum.

Geçmişe bakarken soğukkanlı olunamayacak bir şey varsa eğer, o da bizden olmayanlara yansıttığımız nefret ve aşağılamanın şiddeti. "Bizimle olmayan bize karşıdır." Bunun kökleri gene dinde, dinin kendini kutsamasında yatıyor. Komünist, solcu, devrimci gruplar genellikle haseti meşrulaştırırlar. Bunun en iyi görüldüğü alan sanat ve edebiyattır.

Komünist Parti'ye sahip ülkelerde, tanınmış sanatçıları yıkmak, karalamak gereksinmesi içinde olan bir yapılanma, bir formül vardır. Thomas Mann veya Proust, iktidardaki sınıfların satılmış uşaklarıysa eğer, bu onları etkisiz kılar ve meydan çoğunlukla, yazar olmaya özenen eleştirmene kalır. Yoldan süpürülen yazarlar (veya ressamlar) henüz hâlâ sahnede olanlardır, eleştirmenden bir önceki kuşağın temsilcileri. Klasikler emniyettedir, baş tacı edilebilirler çünkü yazarları ölmüştür. Zamanımızda, bu işleyiş her ülkede görülür. Komünist Parti olmadığında, hasetin ve selefleri kesip biçmeye olan gereksinimin entelektüel saygınlıkta konabileceği bir yerin yokluğunda, bu karalama milliyetçi biçimler alabilir: "O kadın ya da adam yuvasını pisliyor, vatan haini, çünkü başka ülkede yaşıyor", (eleştirmen feministse) "onun yazdıkları çok maço" veya (eleştirmen erkekse) "o kadının yazdıkları yalnızca kadınlara ilginç geliyor." Ha-

setin temsil edileceği bir örgüt ya da bir kurum olmadığında, bu fenomen net olarak, her ne ise o olarak algılanabilir. Bazen, yeni bir isim tarafından yazılmış bir tanıtım veya eleştiri yazısı görürsünüz bir dergi veya gazetede, çarpıcıdır, yakıcıdır, yazanın kendinden öncekilere duyduğu nefretle doludur. Bu kişinin üniversiteden yeni çıkmış, amcası, teyzesi, sevgilisi, arkadaşı tarafından işe konmuş ve elindeki güçle sarhoş olmuş olduğunu anlarsınız; üniversitede yıllarca hayran olmayı öğrendiği yazarlar artık yerlere çalınabilir, yıkılabilirler. Olasıdır ki daha sonra bu eleştirmen utanç duyacak, sıkılacaktır. Sorun, her zaman, yazarların ressamların övüldüğü her kültürde, onları yıkmaya soyunmuş kişilerin, bir nefret kuyusunun ve pislik çukurunun olmasıdır. O sıralarda, Britanya veya büyük örnek Sovyetler Birliği ile karşılaştırıldığında, Güney Rodezya'da ve Salisbury'de 'büyük'leri yıkma süreci kısa ve basitti gerçekten. Elbette Gottfried ve diğerleri bize sadece Mayakovski ve Gorki'yi, proleter kökenli yazarları beğenmemiz gerektiğini söylüyorlardı ama sorun, edebiyat tarafından biçimlendirilmiş ve ruhani koruyucularını aforoz etmeye yanaşmayan insanlara konuşuyor olmalarından kaynaklanıyordu.

Bir sahne: Proleter yazın tartışılmış. Sigara dumanı ve retorikle uyuşmuş olarak iskemlelerimizden kalkarken, umduğumuz gibi, Dorothy'nin gülümseyerek Gottfried'e laf atmak üzere olduğunu görüyoruz: "Bu akşam erken yatacağım ve muhtemelen *Savaş ve Barış*'ı da yatağa alacağım." Sonra gözlerini yumuşakça devirerek ayrılıyor.

Şimdi, beğenmememiz gerektiği söylenen yazarlara el çabukluğu ile nasıl boncuk dağıttığımıza şaşıyorum. Lawrence? Bir madencinin oğlu değil miydi? Eliot? Burjuvazinin yozlaşmasını anlatmıyor muydu? Yeats? İrlandalıydı, ezilen bir halktan. Virginia Woolf? Bir kadındı. Orwell? O sıralarda Parti hakaret yağdırıyordu ona, İspanya hakkındaki gerçekleri söylediği için. Sorun, bazılarımızın ona hayran olmasındaydı. Bunu nasıl aşmıştık? Hatırlamıyorum. Ama üzülmeyin, Marksist diyalektiğin yarattığı 'politik doğruluk', düşüncenin yollarını aydınlatır.

Bir sahne: Altı kişi bir masanın etrafında oturuyoruz, yönettiğimiz çeşitli örgütler adına para isteyen mektuplar yazmaktayız. He-

pimiz neşeliyiz, dilenmekte olduğumuz 'saygın destekçilerimize', burun kıvırmalarımızla şişinmiş olarak gülüyoruz. Salisbury küçük bir şehir olduğu ve yeterince yardımsever bulunmadığı için, destekçilerimizi oyun kâğıdı gibi değiş tokuş ediyoruz:

"Eğer milletvekili Jones'u '... Dostları' için bana verirsen, ben de sana 'Tıbbi Yardım' için Meclis üyesi Smith'i veririm."

"O zaman ben de Bakan Z'yi alırım."

"Ben de Avukat X'i."

Çoğunun adı örgütlerin antetli kâğıtlarında vardı.

"Geçen sefer bir beşlik koparmıştık ondan."

"Öyleyse bu sefer de bir beşlik toka edebilir. Zaten yalnızca isimlerini yazdırmak için yapıyorlar bunu."

Bu kadar horlanmayı hak etmek için ne yapmışlardı bizim 'saygın destekçilerimiz'? Başarılıydılar. Genç değillerdi. En kötüsü de, devrimci değillerdi. Barışçıl yollarla sosyalizm, hatta sadece adil bir toplum isteyen herkes, iktidardaki sınıfın korkak uşaklarıydı bizim gözümüzde.

On beş yıl kadar sonra, benim adım saygın destekçiler listesinde yer alırken, bir büroda genç bir kadının, o zamanın solcu üniforması –dar kot, birkaç beden büyük ve dirseği delik kazak– içindeki genç bir adam olan sekretere (şimdi göz kamaştırıcı saygınlıkta bir profesör) şöyle dediğini duyuyorum: "Şu saygın destekçilerimizden biraz para toplamamızın zamanı geldi artık." Aynı alaycı horgörü.

İngiliz komünist Edward Upward bir dizi roman yazdı, zaman kapsülü gibi, yalnızca kendi deneyimlerini değil, bizimkileri ve daha binlerce başka grubunkini de teşhir eden. Serinin başlığı *The Spiral Ascent*. O günlerde, herkesin hâlâ her şeyin giderek iyileşeceğine inandığı bir dönemde yaşıyorduk. İnsanlık genel bir refah ve ilerlemeye mecburdu – eğer Kızılsanız, elbette bu ancak komünistler tarafından gerçekleştirilebilirdi. Birinci cildin adı, *In the Thirties* (30'lu Yıllar). Yani 'herkesin' komünist, yarı komünist veya komünizme şiddetle karşı olduğu dönemler. İkinci cilt *The Rotten Elements* (Çürük Unsurlar). Yazarın notu, kitabın "İngiliz Komünist Partisi'nin 1940'lardaki siyaseti ve tutumları üstüne tarihsel olarak tam bir tab-

lo çizmeyi" amaçladığını söylüyor. Kitabı bitirdiğinizde, ulusların kaderleri üstüne bir şeyler okuduğunuzu sanabilirsiniz, oysa hikâye, bir taşra kasabasında yaşayan, her kelimesine, kararına ve eylemine ancak Moskova'da verilebilecek bir önemin verildiği soyutlanmış küçük bir grup insanı anlatmakta. Kesinlikle, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni önce var edip sonra yıkan psikolojik süreçlerin, grup dinamiklerinin aynısını okuyorduk. Kahramanlar, hainler, bölünmeler, sapmalar, şehitler, komplolar ve entrikalar – hepsi aynıydı. 1977'ye kadar basılmayan üçüncü cilt ise *No Home But the Struggle* (Direnişten Başka Yol Yok). Başlıklar bile o dönemin sosyalist düşünüşünün küçük bir özeti gibi.

14

Gottfried Lessing'le 1943'te evlendim; ama yalnızca, o günlerde kimse, bırakın birlikte oturmayı, tatsız laflara hedef olmadan, bir ilişki bile yaşayamadığı için. Onun durumu daha da kötüydü. Düşman ulustan bir yabancıydı ve toplama kampına geri gönderilme tehlikesi vardı. Siyasete bulaşmaması gerekirken komünist olmuş olması zaten iyi bir şey değildi. Üstelik, benim gibi bir kadınla açıkça bir ilişki sürdürmesi de tam bir aptallıktı. Ben 'iyi'ydim çünkü Güney Rodezya vatandaşıydım, Alman vatandaşı ve düşman ulustan bir yabancı olan Gottfried için 'ulaşılmaz'dım, ancak 'kötü'ydüm çünkü çok kısa süre önce tatsız bir boşanma yaşamış genç bir kadındım. Onunla evlenmek ise benim devrimci görevimdi. Keşke bunun bizim şakalarımızdan biri olduğuna inanabilsem, ama herhalde değildi. Bir ilişkimiz vardı, çünkü grupta bağı olmayan sadece ikimizdik. Ama bu ilişkinin hiçbir önemi yoktu. Biz izinli ölüler değil miydik? Mücadeleyle 'kişisel meseleler'in ne ilgisi vardı? Birbirimize pek uygun olmadığımızı biliyorduk. Fark etmez diyorduk, savaş bitince boşanıveririz.

En baştan beri beni komünist kadro için uygun bulmuyordu. Sorun köktendi, sorun bendim, kişiliğim, yapım... Kendimde beğendiğim, sımsıkı sarıldığım ne varsa en az beğendikleri onlardı. Onun gözünde, başka bir insan üstüne incelemelerin her türlüsü ruhbilime giriyordu ve Freudçuluktu. Moskova, Freud'u sonsuza kadar 'gerici' olarak damgalamıştı. Benim bir rüyadan bir şekilde aydınlanmış olarak uyanmamdan nefret ediyordu. Hiç rüya görmüyordu ve rüya gören insanların olabileceğine de pek inanmıyordu. Rüyalar ve rüya görmek gericilikti. Halk hikâyelerine, mitolojilere, peri masallarına duyduğum ilgiyle dalga geçiyor, Sovyetler Birliği'nde olsam bunun için kurşuna dizilebileceğimi söylüyordu. (Partide, Sovyetler Birliği'nde infazların, işkencelerin olduğunu redde-

den insanlar vardı, bazıları da "Bunları inkâr etmenin ne gereği var, çürük bazı unsurlardan kurtulmak gerekir" diye düşünüyordu.) Halk öyküleri ve folklor – Lenin'den alıntıyla, "Köy hayatının aptallığı." Grup toplantılarında sıra eleştiriye gelince, soğuk ve münasip bir şekilde, bunlar ve başka 'küçük burjuva' gerici eğilimler yüzünden beni didik didik ederdi.

Gottfried Anton Nicolai Lessing 1917'de St. Petersburg'ta doğmuştu, ailesiyle birlikte, öbür annesi saydığı nanasının, dadısının kollarında, devrimden kaçıp Berlin'e dönmüşlerdi trenle. Aile servetini yapan, Levy olarak doğmuş büyük büyük büyükbabasıydı. Kimisi Rusya'da yaşayan, servetler yapıp kaybetmiş on dokuzuncu yüzyıl tüccarlarındandı. Gemiler, demiryolları inşa ediyor, bütün Rusya'ya nal çivisi satıyordu. Lenin'in kendisi bile bu aileyi övmüş, iyi kullanılmış ve verimli bir kapitale örnek göstermişti. Çocukları çoktu ve hepsi giysiler, kürkler ve mücevherler içindeydiler; çoğu, kalan miras sayesinde, Berlin'de kocaman evlerde yaşıyorlardı. Fotoğrafları sanki Forsyte'lerin veya Buddenbrook'ların ilk halleri gibiydi. Çocuklarından biri, Gottfried'in babası, spekülatör ve sanayiciydi, tıpkı servetin yaratıcısı büyükbabası gibi, ancak yüreği kütüphanesindeydi. Ruslaşmış bir Alman ailenin Moskova'daki işinde çalışan –yani zamanının ilerisinde– kızıyla evlenmişti. Berlin'de Nicolassee üstündeki ev büyük ve zevkliydi ama ikinci kuşağın saray yavrularına pek benzemiyordu. Kendi aralarında ve sayısız misafirle Rusça, Almanca ve Fransızca konuşuyorlardı. Gottfried şöyle tarif ediyordu bu evliliği: "Annem gezip tozuyor ve partiler veriyordu, babamsa kütüphanede oturup tarih okuyordu." İki çocuk Irene ve Gottfried zengin, genç insanlardı ve zengin kalacaklarını umuyorlardı, çünkü ev halkı içinde son söz annedeydi; Hitler'in kaba bir zıpçıktı olduğuna ve önemsenmemesi gerektiğine karar vermişti. Gottfried üniversitede hukuk okuyordu. Nuremberg kanunlarına göre askere alınabilecek gençlerde değişiklik oldu: Bir parça Yahudi olduğu için askerlikten muaf tutulan Gottfried'in, şimdi aynı nedenle Hitler için savaşması olasıydı. Aile asimile olmuştu, kendilerini Yahudi saymıyorlardı. Gottfried, kendisini Hitler'in Yahudileştirdiğini söylüyordu, bu bir onur meselesiydi. Londra'ya mülteci ola-

rak ulaştı, sanırım 1937'de. Çok az parası vardı, ancak yemeğe yetecek kadar. Pazarları, Lessinglerin zengin iş arkadaşlarının Park Lane' deki büyük evlerine davet ediliyordu, öğlen yemeğine. Koyu renkli, incecik dilimlenmiş sığır etleri, bir dilim yoğun ve ıslak Yorkshire pudingi, yiyebildiği kadar patates, taze lahana, küçük bir parça meyveli turta ve koca bir parça eski peynir. Oraya hep gidiyordu, çünkü açtı. "Londra, parası olanlar için hoş olabilir," diyordu ağzını yayarak. Bu konuşan bir komünistti, ancak kendini Londra'da tek yataklı bir odada bulana kadar fakirliğin dezavantajlarından bihaberdi.

Bu arada, ormanın başka bir tarafında... Berlin'deki Lessingler, kızları Irene için, 'au pair' sisteminden gayet iyi faydalanmışlardı. Berlin'deki evde bir süre kalan kızlardan biri Margaret Morgan'dı, Gallerli, kendini sıfırdan milyoner yapmış bir adamın kızı. Başka bir 'au pair' kız Johannesburgluydu, milyoner bir ailenin kızıydı, babası Baltık Yahudisiydi ve servetini Johannesburg'un ilk günlerinde, kereste ve gayrimenkulden yapmıştı. Bu kızın erkek kardeşleri vardı; Schneirların en büyük oğlu, güzel Galli kıza âşık oldu. Çok zeki, edebi, yakışıklı fakat melankolik –en azından, bugün bizim rahatça kullandığımız şizofren, manik depresif terimleri bulunmadan önce böyle deniyordu– bir adamdı. Maggie onunla evlendi, onu kafasındaki şeytanlardan korumaya çalıştı ama başaramadı ve kocası kendini Güney Afrika'ya giden bir gemiden denize attı. Kızın, Lessinglerin evinde görmüş olduğu Gottfried ile yakınlaşması doğaldı elbette. Mutsuzdu, çok genç bir duldu. Gottfried de mutsuz ve yalnızdı. Schneirların oğlu bu kızı komünist yapmıştı. O da Gottfried'i komünist yaptı.

Apaçık olan bir şeyi görmem yıllar aldı: Koşullar, tipik olarak bir dönüşüm için uygundu. Bu zengin genç adam, kendini beş parasız halde, yabancı bir şehirde bulmuştu. Kendine inancı, kendisi ve ailesi, Hitler'in büyük, kara, zorba çizmelerinin altında ezilmişti. Aylardır iyi beslenmiyordu ve gelecekten kuşkuluydu, sadece daha kötü olacağını biliyordu. Birbirlerine âşık oldular. Bu ateşli bir aşktı. Ben Gottfried'i tanıdığımda bu aşktan daha yoğun bir şey yaşamamıştı. Maggie çok güzeldi: Siyah saçlar, tepede bir balerin topuzu,

koyu renk gözler. Çekingenlikten uzak, Galli canlılığıyla doluydu. Gottfried, "Onda İngilizlik yoktu" derdi ağzını yayarak. Savaş henüz başlamamıştı. Alman mültecilerine, Güney Rodezya'ya veya Kanada'ya gitme seçimi verilmişti. Gottfried, yontulmamış, kaba, küçük bir koloni şehrinde buldu kendini; zarafeti, inceliği, 'esmer' yakışıklılığı yüzünden şakalara maruz kaldığı Güney Rodezya'yı seçmişti. Conrad Veidt'e benziyordu; filmlerde idare eder de gerçek hayat için biraz aşırı bulunabilir. Viyanalı bir mülteciyle arkadaş oldu; fırfırlı bluzlar, eşarplar ve mücevherler içinde, o devre uygun permalı saçları ve küçük kabarık bukleleri olan hoş bir kadın. O da Gottfried kadar dünya görmüştü, şehirliydi. Grand Hotel'in Meikles'den biraz daha şık salonunda oturduklarında, zarif ama her şeyden ziyade yabancı bir çifttiler. Daha sonraları grup ona 'Şen Dul' ve 'Gottfried'in Kontesi' adlarını taktı. Beş parasız, öylece gelmişti diğerleri gibi. Borç para bulup Salisbury'deki ilk kuru temizlemeciyi açtı. Küçük evlerden birini kiralayıp bir iki odasını kiraya verdi.

Savaş ilan edildiğinde Gottfried altı hafta kadar bir toplama kampında kaldı. Britanya'daki bütün Almanlar gözaltına alınmıştı, Nazi yanlıları da Nazi karşıtları da. Mültecilerin konduğu Man Adası tıpkı bir üniversite gibiymiş diye duymuştum, ama Rodezya'da pek de öyle değildi. Gottfried CID bürosunda onun dosyasına bakan adamla dostluğu ilerletmek gibi bir önlem almıştı. Berlin'deki zengin yaşantısını ve kontes annesi Schwanebach'ı kullanarak gözlerini kamaştırmıştı adamın. Elbette kontes değildi annesi ama ne önemi var, yalan işe yaramıştı işte. Neredeyse kampa konur konmaz salıverilmiş olması için başka bir neden düşünemiyorum. Bazı Almanlar –Nazi karşıtları bile– bütün savaş boyunca orada kaldılar. Kampın nasıl olduğu sorulduğunda, Gottfried gülümseyip "Pek fena sayılmaz. Bir toplama kampının yaz kampı gibi olmasını beklemek mantıklı değil" diyordu. Salıverildiğinde, Howe-Ely adlı bir avukat iyi haline kefil olmuştu. Batmakta olan hukuk bürosu için ucuz bir avukat arıyordu. Howe-Ely kesinlikle dört ayak üstüne düşmüştü. Gottfried'e asla cüzi bir asgari ücretten başka bir şey ödemedi. Gottfried geldiğinde şirket, aptal bir ihtiyar adam, aptal karısı ve bir daktilodan –ben– oluşuyordu. 1949'da Gottfried ayrıldı-

ğında ise şirket büyük şık ofislere taşınmış, çok ortaklı ve başarılı bir firma olmuştu. Odanın biri sekreterler ve daktilolarla doluydu. Hepsi Gottfried'in başarısıydı.

Gottfried Howe-Ely'de çalışmadığı zamanlar, Viyanalısına kirli çamaşırları makineye girmeden ayırmada yardımcı oluyordu – artık bu teknik yok. Gottfried ona âşık değildi, çünkü Margaret Morgan'a âşıktı, ama bir tür 'ilişkileri' vardı. Evlendirmeye uğraşıyorlardı kadını. Hâlâ bir romantiktim ve bu soğuk mantık karşısında hayrete düşüyordum, fakat Gottfried beni son kez olmamak üzere azarladı: "Bilmediğin konularda dilini tutmasını öğreneceksin. Siz kolonili kızlar tavuklar gibisiniz. Hayat hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz. Mizi (gerçek adı değil) genç sayılmaz artık. Bir kocası olmalı. RAF kampından bir subayla evlenmeli, o zaman geçimi kolaylaşır." Tam da böyle oldu. Bir yarbayla evlendi, dürüst, dost canlısı bir tip, genç bir labrador gibi; ona hayrandı ve onunla birlikte İngiltere'ye döndü. Sonra?

Güney Rodezya'daki bütün mülteciler gayet iyi adapte olmuşlardı ortama. Şimdi dendiği gibi 'başarılı göçmenler'di hepsi. Birkaç yıl önce imzasını hatırlayamadığım birinden bir mektup aldım: "Anımsıyor musun?.." Diyelim ki Nina. Hatırladım: Sol Kulüp toplantılarına gelen zeki, entelektüel sığınmacılardan biriydi, komünist olamazdı, "Sosyal demokratım" diyordu; o sıralarda siyasi tarihte yüzlerce anlamı olan bir terim. Evime gelen ise şişman, yaşlıca, pahalı elbiseler içinde, aşırı şık, altın mücevherlerle kaplı bir kadındı. "Eski Sol Kulüp toplantılarını hiç düşünüyor musun?" diye sorduğumda hatırlamaya çalıştı. Çok para kazanmıştı, öyle diyordu, Güney Rodezya'da iyi bir yaşantısı vardı ama siyah bir hükümet altında yaşayamazdı. Avustralya'ya gidiyordu.

Frank ve çocukları terk edişimden kısa bir süre sonra hastalandım. Hemen, "bu kadar az uyuyarak, patates cipsleri ve yerfıstıklarıyla beslenerek yaşanırsa böyle olur," diyenlere hak veriyordum ama neden hastalandığımı biliyordum. Uyuyarak kendimi bütünlemek zorundaydım. Parçalanmıştım. Gece gündüz, şehirde beceriklilik ve kendine güvenin cisimleşmesi olarak oraya buraya koşuşturabilirdim ama o kısacık uykumda bile ben tırmanırken altımda merdivenler

yok oluyor, hazırlanmadığım sınavlara giriyor, sahneye çıkacakken, tam perde açılırken rolümü ezberlememiş oluyordum. O keyifli uçuş rüyaları, endişeyle yere çakılmamla sonlanıyordu, çünkü göklere yükseldiğim anda uçmakta olduğumu fark etmem beni yere indiriyordu yeniden. Gözlerimi kapatır kapatmaz, önünde bir toz perdesi olan soğuk gözlerle bana bakan, neredeyse taşlaşmış, ölmüş, yaşlı ve affetmeyen kertenkelenin olduğu yarların, uçurumların üstünde buluyordum kendimi. Çiftlik satılmıştı, annemle babam şehre taşınıyorlardı ve içinde büyüdüğüm ev uykularımda un ufak oluyordu, beyaz karıncalarca yerle bir ediliyor, çatının samanları direklerinden kayıyor, yerde, tozların içinde, bir süre önceki *bush* yangınından kararmış toprakta yatıyordu. Rüyalar her zaman arkadaşım olmuştu, bilgi doluydular, uyarı doluydular. Terk ettiğim bebekler yüzünden, babam yüzünden –ama bunda yeni olan ne vardı ki?–, annem yüzünden, çok istediğim halde yazmaya zaman bulamamak ve bunu nasıl başarabileceğimi bilmemek yüzünden mutsuz olduğumu anlatmaya çalışıyorlardı bana yüzlerce yolla.

Yalnızlığı seviyordum, ama zavallı yalnız evsahibeme ve anneme karşı bunu savunmak zorunda kalıyordum. Yoldaşlar her gün iş çıkışında geliyorlardı. RAF'lılar kamptan çıkabildikleri her an geliyorlardı. Ev sahibem böylesine çok ziyaretçim olmasını hoş karşılıyordu ama annemin odamdaki o kadar adam için ne düşündüğünü merak ediyordum.

Gruptaki bütün kızlar RAF'lılardan evlenme teklifi almışlardı bile. Yüce fikirliliğim sağduyumu köreltiyordu. İngiltere'nin savaş öncesi acı yoksulluğundan gelmiş bu zavallı genç adamların ayrıcalıklı kolonili kızlarla evlenme fikrinden hoşlandıkları ne benim ne de diğer kızların aklına bile gelmiyordu. Gottfried buna işaret ettiğinde ikiyüzlülüğü karşısında şaşırmıştım. Aslında aşırı ikiyüzlüydü. Hepimiz, idealizm ve yoldaşça duygularla doluyduk, çoğu zaman âşıktık, olasılıklarla dolu bir masal dünyasında yaşıyorduk. İkiyüzlülük veya gerçekçilik, olan biteni anlamada iyi birer kılavuz değildir.

Gottfried beni görmeye geldi. Sonraları dedi ki, beni beğenmeye, daha doğrusu, kendi deyişiyle 'olası bir yatak arkadaşı' gibi gör-

meye o sırada başlamış. Çekingenlik kabuğunu kırmakta zorlanan erkekler, hasta kızlarla yatarlarken iyi davranmaktan hoşlanırlar. Bir baba gibiydi, caddelerde aşağı yukarı dolanan küçük arabadan dondurma alıyor veya şık pastacı Pockets'tan kremalı kekler getiriyordu. "Evet, şimdi ye bakalım" diyordu, evsahibinden alınmış bir çay kaşığını elime tutuşturarak ve dondurmamı yerken seyrediyordu beni. Grup hayatının kur yapmaya ya da o zamanlar dendiği gibi 'birlikte dışarı çıkmaya' pek fırsat verdiği söylenemez ve benim yatakta hasta yatışım evlendirme dairesinde hızlı bir şekilde son buldu; *A Ripple from the Storm*'da az çok anlatılan bir sahne. *Landlocked* ile özyaşamöyküsünü terk ettim. Bir kere *A Ripple from the Storm* ve *Landlocked* arasında yıllar süren bir boşluk var. O boşlukta *Altın Defter*, başka kitaplar ve kısa hikâyeler yazdım. O dönemi, öylesine kötü, yavaş, sıkıntılı, tıkanmış bir zamanı ifade edebilecek doğru tonu bulamıyordum. Sonunda hayat *Landlocked* için uygun psikolojik reçeteyle geldi, savaş sonrası hayal kırıklıklarıyla dolu, melankolik bir kitap. *A Ripple from the Storm*'da bile gerçek deneyimler değiştirildi çünkü Gottfried'i anlatmadım o kitapta. Henüz hayattaydı, ben de oğlunu büyütüyordum. Londra'daki bir kadın arkadaşımın daha farklı bir dönemde yaşamış, daha farklı görünüme sahip ama aynı psikolojideki kocasını ödünç aldım. Berlin varoşlarından fakir bir oğlandı, işsizlik ve 1920-1930'ların şiddetli politikalarının ürünü: sınıfsal nefretle dolu – yani kısaca, Birinci Dünya Savaşı'nın bir çocuğu. On yaşından beri bir komünist, Hitler'e muhalif Almanlardan biri. Bu fakir oğlan ile zengin oğlan Gottfried, fanatikliklerinde benzeşiyorlardı; Komünist Parti'nin pek de beğenmeyerek 'yüzde yüzellilikler' dediği türdendiler. "Hep keçileri kaçırırlar veya yüzde yüzelli, komünist karşıtı olurlar." Gerçek şu ki Anton Hesse ne delirdi ne de komünist karşıtı oldu; sadece, sert, ciddi, kendini adamış, gülümsemeyen militan sanki bir gecede onu terk etti. Bir yıl önce bu adam sizi en küçücük bir yanlışınızda yerinize oturtan konuşmalar yaparken, ertesi yıl neşeli, cana yakın, dost canlısı, girgin biri olmuştu ve "Politikayla ilgilenmiyorum" diyordu. Bu arada zengin oğlan, Doğu Almanya'da komünist egemen sınıftan biri olmuştu. 1950'lerin başında 'gerçek' Anton Hesse ile tanıştığımda sanki ye-

rinden edilmiş bir rüyada gibiydim: Bu soğuk, mavi gözlü, ince, uzun, sarışın, komünist 'buz baltası'nda Gottfried'in laflarını duyuyor, tepkilerini görüyor gibiydim.

Hiç durmadan aklıma gelen romanları, kısa hikâyeleri yazmaya vaktim olmasa da şiir yazıyordum. Melankoli, rüyalarımın derin üzüntüsü, tempoyu belirliyor, kelimeleri, deyişleri dudaklarımdan döküyordu ve mırıldanarak uyanıyordum:

Akşam, dolaşan sevgililer duraklar şehrin dışında
Bir tarla gibi kumlarda haçların yan yattığı yerde...

Yazarken bile güvenmiyordum bunlara, çünkü üzüntünün vereceği hazdan korkuyordum.

Şiirlerim *The New Rhodesia* isimli bir dergide yayımlandı. Editörü N.H. Wilson'dı, zimmet suçuyla hapis yatmıştı ama kimsenin bunu ona karşı kullandığı yoktu. Sabırsız zekâsı ve 'var olan en iyi koloni' üstüne eleştirileri yüzünden genelde sevilmiyordu. *The New Rhodesia* kendine özgü, az sayıda ama sözü geçen bir okuyucu kitlesi olan haftalık bir dergiydi. Aşırı sağcı olarak görülüyordu ama Afrikalılara karşı 'ilerici' bakışı yüzünden eleştiriliyordu çünkü "Afrikalılar daha iyi ücret almalı ve eğitilmeliler" diyordu. N.H. Wilson benimle, bu rahatsız edici, akıllı, hırçın, diğer kolonili kızlara hiç benzemeyen genç kadınla arkadaşlık eden orta yaşlı ve hatta yaşlıca adamlardan biriydi. Belki romantik fantazileri de vardı bu adamların ama ben hepsini yaşlı buluyordum. Şimdi görüyorum ki yapayalnızdılar: Zeki, iyi eğitim almış, görmüş geçirmiş adamlar olarak o taşrada yalnızlığa mahkûmdular. Benimle konuşmayı seviyorlardı, Pockets'ta çaya veya bürolarında onları ziyaret etmeye davet ediyorlardı beni, ödünç kitaplar veriyorlar ve Kızılların ne düşündüklerini öğrenmek için –gayet iyi bildiğim gibi– beni kullanıyorlardı. Bay Wilson benim şiirlerimi ve hatta, heyecanla yazdığım, Sovyetler Birliği'ni, komünizmi, sosyalizmi savunan veya Afrikalıların gördükleri kötü muameleye saldıran mektuplarımı da yayınlıyordu.

Başka bir yaşlıca arkadaşım da Maliye Bakanı Max Danziger'di. Hayata serinkanlı, alaycı, hatta negatif denebilecek bakışını, grubun

hararetinin karşısında keyifli bir zıtlık olarak görüyordum. Politika üstüne tartıştığımızda, beni Yunan ve Roma klasiklerinden, Adam Smith'ten bir alıntıyla ve hatta Erasmus'la alaşağı ediyordu.

Bir diğeri de sulh yargıcıydı; önce Frank Wisdom'un, sonra da Gottfried'in arkadaşıydı ve her iki seferinde de dostça ve ağır bir kuşkuculukla bu birlikteliklerden pek bir şey ummadığını belli ederek evlendirmişti beni.

Bu görmüş geçirmiş ve dünyadan bezmiş yalnız adamlardan bir karışım çıkardım: *The Children of Violence*'daki Bay Maynard.

Herald muhabiri de bir başkasıydı. Onu da *Going Home*'da kullandım. Kendisine çok şey borçluyum. O, Çin'deki komünist devrimcileri "Çin'de her zaman savaş beyleri olmuştur" diyerek reddettiğinde benim ve yoldaşlarımın onunla alay etmesi, siyasetin kapris-lerini anlatmak için kullanılabilir, ama şimdi bunun o kadar da komik olup olmadığını düşünüyorum.

Grup tarafından, maliye bakanı, 'şu gerici Wilson', 'şu yargıç' veya 'şu kapitalist basının temsilcisi' ile oturup kalkarak ne yaptığım sorulduğunda, zekice, düşmanı yokladığımı söylüyordum. Gülüyorlardı, demek ki yalnızca bir iki yıl öncesinin coşkulu keskinliğinden uzaklaşmıştık bile.

Gene de hâlâ, geleceğin dünyasının bize bağlı olduğuna inanıyorduk. Bütün dünyayı sonsuza kadar değiştirmek için ne gibi niteliklerimiz olduğunu kendimize sormak aklımıza gelmiyordu. Hem ayrıca Lenin ne gibi vasıflara sahipti? Eğer bize kıskançlığın, kindarlığın, cehaletin cisimlenmesi olduğumuz söylenseydi ve de inanmaya hazır olsaydık –ki uzak bir ihtimal–, tavrımız aynen, "şu papaz bir delifişek, hatta suçludur" dendiğinde insanların göstereceği tepki gibi olurdu: "Tanrının bir temsilcisi o, kişisel niteliklerinin ne önemi var?" Biz, tarihin seçeneklerini temsil ettiğimize inanıyorduk. her birimizin karakteri, özel yaşantımızda hep olduğu kadar sevimsizdi. Yine de ütopya hayalleri görmekten geri kalmıyorduk. Belki aralarında bir bağlantı vardır.

Gene de değişiyorduk, hem de hızla. Daha doğrusu çoğumuz. Gottfried değişmiyordu ya da öyle görünüyordu. Bir dönem kendimizi kıyasladığımız mihenk taşı veya cetvel gibiydi; bir toplantıda

oturuşu bile –dikkatli, sessiz– bu iddiadaydı. İnsanları etkilemek için, sessiz kalıp sonra bir iki kararlı kelime etmekten daha basit yöntem olamaz ama uygun kişilikte olmanız gerekir. İşte Gottfried'de bu vardı. Bu numarayı kaza ile mi keşfetmişti? Çekingenlik onu sessiz yapıyordu ve sonra kendini konuşmaya zorlayınca bunun etkisini görüp kullanmaya mı başlamıştı? Herkes bu soğuk, sessiz, eleştirileri gözlerinden fışkıran adamdan, bir o konuşmacıya bir öbürüne çevirdiği parlayan gözlüklerinden korkuyordu. İnsanlar onu tanıdıkça tutumları değişiyordu, daha bıyıkaltından gülen, hoşgörülü bir sevgi gösteriyorlardı. Fakat herkesten çok farklı olduğu için otoritesini koruyamıyordu. Sorun, entelektüel bir komünist olmasındaydı; bu terimi duymuştuk ama ne demek olduğunu anlamıyorduk. Komünizmle Margaret sayesinde tanışmıştı; komünizmi, zor zamanlar üstüne hiçbir deneyimi olmadan, Marksist klasikleri okuyarak, saf bir ideoloji, bir düşünce sistemi olarak benimsemişti. Kavramlar, fikirler, sınıflandırmalar, mizacına uyuyordu. Bir fikir aynı türden ve aynı malzemeden başka fikirleri doğurur ve politika belki de bunun en iyi görülebildiği yerdir. Mantık dizgesi, bir önermeden, çoğunlukla feci zalimlikler olarak ortaya çıkan başka zihinsel konumlara ilerler. Aurthur Koestler, *Darkness at Noon*'da komünizmin mantık katliamını irdeler. Stalin'in, elini toprağa "hayatın kendisi" diyerek koyma alışkanlığı olduğunu okuduğumuzda, gözlerimizin yaşarması rastlantı değildi. (Böyle yapmıyorsa bile, yaptığına inanıyorduk.) Kafalarımız kötü özümlenmiş fikirlerle karışmıştı ve bir yerde bir şekilde, Antaeus'a[1] ihtiyacımız olduğunu biliyorduk.

Gottfried her zaman haklıydı. Soğuk ve açık düşünceleri, kendisine öyle söylüyordu. "İyi bir engizisyoncu olurdu," diye şakalaşırdık – 'biz'den kastım, onun küçümsediği kolonililer. Bunu öğrendiğinde bir iltifat olarak aldı. Hayal kırıklığının öfkesiyle gruptan ayrılırken, biri ona, kahvaltıdan önce 'çizgiden şaştılar' diye yüz kişiyi kurşuna dizdikten sonra gidip keyifle kahvaltısını yapabileceğini söyledi. "Yanılıyorsun," dedi Gottfried ağzını yayarak, "Başkasının onları kurşuna dizmesini emrederdim." Güldük: Gottfried gene üfü-

1. Mitolojide, yere düştükçe güçlenen ölümsüz dev. (ç.n.)

rüyor! Uzun bir süre, "Basit," diye düşündüm: "Gece gündüz Lenin ve Stalin okursanız, o zaman siyasi adam öldürmeler yalnızca görev değil, kahramanlık da olur." Ama hiç kimse saf değildir, öyle görünmeye, kendini bir bütünmüş gibi göstermeye çalışan Gottfried bile. Daha sonraları öğrendim ki onun tipi, devrimciler veya solcular (ve bildiğim kadarıyla sağcılar) arasında olağandır. Bu adamlara sade, sıradan, kolay arkadaşlıklar ve aşklar yaşamak zor geldiği için soğuk bir otorite duvarının arkasına çekerler kendilerini. Gottfried sanki kibir zırhı giymişti. Pekâlâ, kibir nedir öyleyse? İşte burada, o sıralarda pek sık yaptığım spekülasyonlara dalıyorum: Kibir her zaman çekingenliğe karşı bir savunma mıdır? Çekingenlik bu kadar kolay bir mesele midir? Gottfried'i anlamıyordum. O zaman da bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum anlamadığımın ne olduğunu.

On yıllarca sonra British Council için Berlin'deydim, konferanstan sonra yaşlıca, hoş bir bayan geldi yanıma ve kendini Gottfried'in ilk kız arkadaşı olarak tanıttı. Doğal olarak, bu sahnenin de komik tarafları vardı: Bir kere, etrafımız heyecanlı imza isteklileriyle çevriliydi. Ayrıca, şimdi aynı yaşlardaki bir İngiliz ile bir Alman'ın bir araya gelişinde ortaya çıkan iki savaşın anıları, birbirimize düşman olduğumuz ve ana babalarımızın düşman oldukları düşüncesi –ağır, bezdirici, acı verici bir inanılmazlık: Nasıl böyle olabilmişti?– sanki görünmez ama ikimizin de bildiği bir yara izi gibi duruyordu aramızda. İnsanlar etrafımızda dönüyorlar, o bana Berlin gölündeki evi tarif ediyordu, ne kadar harika bulduğunu hissettiren bir biçimde. Çok genç bir kızdı; hâlâ Rusça konuşan, duygularıyla davranan, cömert Rus anneye, bilgin babaya ve aileye, ne giymeleri ne yemeleri gerektiğine varıncaya kadar hükmeden Rus dadıya hayran olmuştu. Gottfried yirmi yaşındaydı, romantik bir çekiciliği vardı, yakışıklı ve zarifti.

"Sevgili Bayan Lessing, sizin de hiç aklınıza geldi mi, Gottfried'in... ne olduğunu bilemediğim 'bir şeyi' vardı."

"Evet, 'bir şey' ama ne?"

"Ben onun ilk kız arkadaşıydım. Hep merak etmişimdir..."

"Evet biliyorum, ama anlamıyorum..."

"Başka insanlar gibi değil."

"Hayır değil, garip bir adam." "

"Eksik bir şey var sanki?" diye önerdi.

Ama bu bir insan, yap boz değil ki. Bu konuşmaların saf yaşlı kadınlar arasında geçtiğini sanmayın sakın. Bizim ilgilendiğimiz başka bir şeydi, insanların Gottfried'in yanında hissettiği rahatsızlık. Fakat yirmi yaşında yaptıklarıyla yargılanmayı kim ister?

Mutsuz bir seks hayatımız vardı. Aşırı tutucu ve çekingendi. Daha önce hiç sevişmemiş olduğuna bile inanabilirdim ama açıkça olanaksızdı bu. Belki de beni çekici bulmuyordu? Ama öyle olmadığının işaretlerini veriyordu. Bir zamanlar, bazı adamların ateşli, hatta sıradan sevişmelere, tıpkı beyaz patronun veya *bwana*nın[2] kendi emirlerindeki siyahlar aşırı samimileştiklerinde verdikleri tepkiyi vererek "Çok fazla yakınlaşma" dediği üzerine bir latife yapılırdı, belki hâlâ yapılıyordur. Cinsel olmasa bile onu aşırı şekilde duygulandıran bir okşama, onu savunmaya ve kızgınlığa itiyordu. Üstelik tensel hazlardan haberi var görünüyordu, çünkü başka yönlerden açıkça birbirine uymayan, Yugoslav göçmeni zeki bir kadın ve aptal bir adam için "Yatak zevki yüzünden bir arada durabilen çiftlerin var olduğunu anlamak zorundasınız" yorumunu yapabiliyordu. Oysa bence, yatak zevki diye bir şeyden haberi yoktu, üstelik sevişmenin çılgın sahillerinde dolaşmamdan çok önce oluyordu bunlar. Bu benim için tamamen bir bilinmezdi. Bir anlam vermek için derin derin düşünüyor, tasalanıyordum... Gottfried üstüne düşünerek ne kadar çok vakit geçiriyordum o sıralar... Ama mutsuz olarak değil. Bir kere, evli kalmayacaktık. Ya hiç cinsel partnerim olmamış olsaydı? Ya keyifli sevişmeler yaşamamış olsaydım daha önce? Yatakta Gottfried'in mutsuzluğunun, kendi mutsuzluğumun nedenini kendimde arayacaktım. Kadınlar bu tür başarısızlıkların kendi kabahatleri olduğunu düşünürler hep. Fakat şimdi, tanımadıkları ve kendilerine uymayan erkeklerle evlendirilmiş kızların –binlerce, milyonlarca?– mutsuzluğuyla kıstırılmış haldeydim. Her yerde, bütün dünyada sessiz çile doldurmalar, mutsuzluk çölleri...

Birgün bana gelecek
Sevdiğim adam...

---

2. Efendi. (ç.n.)

Hatta, belki...

Gece gündüz
Seni düşünüyorum...

Pekâlâ, birbirimize uymuyorduk işte.

İlk evimiz gene eşyalı bir odaydı, evsahibem aşırı şişmandı. Çok sayıda çocuk vardı evde, kimisi yetişkin olmuştu bile. Bir gün verandadan gelen kahkahalarla uyandık. Kucağında yeni doğmuş bir bebekle iskemlede oturan bir kadın bulduk. Hamile olduğunun bile farkında değilmiş. Bebeği, bir yandan yumurta ve jambon pişirip bir yandan da hazımsızlık olduğunu sandığı şey için karbonat içerken yavaşça yere kayıvermiş. Verandada büyük bir masanın etrafında oturuyorduk hepimiz, bebek, epeydir ortadan kaldırılmış bebek giysileri bulunup çarçabuk donatılarak elden ele dolaştırıldı. Kocası keyif içindeydi. Kendi de. Grupta bu olay oldukça hayranlık topladı.

Hepimiz daha fazla kişisel hayatımız olması gerektiğine karar vermiştik. Her gece toplantıda olmak üretkenliğe aykırıydı.

Bu arada siyah halk arasında ilişkiler kurmak ve olası kadrolar oluşturmak için çalışıyorduk. Sorunlardan biri, 'inanış'ın –Moskova'dan transfer edilen elbette– siyah halkı yalnızca siyah bir proleteryanın özgürlüğe götürebileceği yönünde olmasıydı. Siyah milliyetçiliğine her günkü klişelerle küfretmek âdetti: 'Uşak', 'çanak yalayıcı', 'köpek' vs. Bu 'inanış'ın doğruluğundan emin değildik ve üzerinde ateşli tartışmalar yapılıyordu. Örgütlü siyah bir grupla bağlantımız yoktu, çünkü henüz böyle bir grup yoktu. Salisbury'de yoktu ama Bulawayo'da resmî olmayan yasadışı siyah sendikaların olduğunu duyuyorduk. Bildiğimiz bir isim, kitleleri sürükleyen bir hatip olarak tanımlanan Joshua Nkomo idi. Bulawayolu yoldaşlardan onunla ilişki kurmaları istendi ama başarılı olamadılar. Bunu yirmi yıl sonra Joshua Nkomo'ya sorduğumda, hatırlamadığını fakat büyük olasılıkla hükümet casusları olduğumuzu düşünmüş olabileceklerini söyledi.

Yıllarca, eski Sol Kitap Kulübü'nün Afrikalı 'maskot'u olan Charles Mzingele düzenli ilişkimiz olan tek siyah adam oldu. Orada, o

toplantılarda, nazikçe ve nükteli, Britanya'nın, koloniye bağımsızlık veren anayasadaki pekiştirilmiş madde yüzünden yerlilere kötü muamele yapılmasının sorumlusu olduğunu ve kimsenin Britanya'ya, görevini kötüye kullandığını hatırlatmadığını söylerdi. O da bize aynı şekilde davranıyordu. Onun için meselenin özü buydu. Eğer Britanya bunun farkına varırsa, Güney Rodezya hükümetine doğru davranması için uyarıda bulunabilirdi. Toplantılara genellikle yalnız gelirdi, ama bazen bir arkadaşını getirdiği de olurdu. Bizim kitapçıklarımızı, broşürlerimizi alırlardı. Sovyetler Birliği'nden gelenleri almazlar ama halklarının durumu hakkında bilgi içerenleri memnuniyetle kabul ederlerdi. Komünizmi sevmiyorlardı. 'Çizgi'nin beceriksizce yön değiştirip yalpalamasının onlarla bir ilgisi olmadığına inanıyorlardı. Nazi-Sovyet paktı anlaşılmazdı. Komünistlerin, kendileri gibi sosyalist olan İşçi Partisi'ne neden küfür ettiklerini anlamıyorlardı. Bu savaşın 'demokrasi için' yapıldığı iddialarını kibar bir gülümsemeyle dinliyor, bazen öflüyor ve kafalarını sallıyorlardı. Sıkıştırılınca, Nazilerin fethettikleri ülkelerdeki halklara yaptıklarının, Güney Rodezya'da kendilerinin, yerlilerin çektiklerinden daha kötü olmadığını söylüyorlardı.

Charles Mzingele şimdilerde, bütün hayatları boyunca genel kabul gören bakışın bir parçası olmuş ve düşündükleri yüzünden asla ama asla sıkıntı çekmemiş insanlarca bir Tom Amca olarak görülmekte. (Bu arada, Tom Amca sadece Tom Amca değil, aynı zamanda oldukça takdir edilecek bir karakterdi ama neyse.) "Amaan, Charles Mzingele!" diye burun kıvrılıyor şimdi. Charles, kızgınlık ve küskünlüğün had safhada olduğu ancak bilginin olmadığı muhalefet günlerinde, kendi muhalefet yolunu çizmişti. Hiç müttefiki olmadan, kendi kendine sürekli birilerine laf atıyor, lobicilik yapıyor, gazetelere, meclis üyelerine, hükümet komisyonlarına mektuplar yazıyordu. Biz onunla tanıştığımızda orta yaşlıydı, yorgundu ve mutsuzdu, kiliseye giden sadık bir Katolikti; iki papaz evine gelmiş, eğer sendika kurmakta ısrar edecek olursa aforoz edileceğini söylemişlerdi. Büro çalışanlarının sendikasıydı bu, ama onun hayali maden işçilerinin sendikasını kurmaktı. Büro işçileriyle pek iyi geçinemiyordu çünkü kuryeler ve ayakçılar elit bir gruptu, maaşları her-

kesinkinden yüksekti ve işlerini isyankâr faaliyetlerle tehlikeye atmak istemiyorlardı.

Charles veya bir iki arkadaşı toplantıya geldiklerinde, gündemde ne varsa bir kenara koyup onların ilgilendiklerini konuşuyorduk. Sol Kulüp Bürosu'na veya o an hangi büroyu kullanıyorsak oraya geliyorlardı, çünkü Charles CID takibi altındaydı ve o sıralar hiçbirimizin, siyah birisini davet edebileceğimiz bir evimiz veya dairemiz yoktu. Bir araya gelmek oldukça zordu. Afrika zaman kavramına göre "altıda buluşalım" demek ve altıda geleceğini ummak boşunaydı. Altıyı kastederek dört dersek eğer, bazen altıda ama bazen de umulmadık bir şekilde dörtte geliveriyordu. Sonra bir de sokağa çıkma yasağı vardı. Şehirde yaşamayan siyahlar, beyazların şehrinden biraz uzaktaki yerleşime saat dokuza kadar geri dönmek zorundaydılar. Charles'ın hep çalınacağından korktuğu bir bisikleti vardı, birçok kereler de çalınmıştı zaten. Merdivenlerden yukarı, ofise çıkarılmak zorundaydı. "Charles'ın bisikletinin de bir oy hakkı olmalı" diye şakalaşıyorduk. Gözlerini saatten ayırmamış olan Charles ve arkadaşı kalkıp özürler dileyerek, tipik tavırlarıyla gülümseyerek, sabırlı ama ketum bir biçimde giderlerken biz konuşmanın, tartışmanın tam ortasında olurduk. Onlar ayrıldıktan sonra öfkeyle patlardık, parçası olduğumuz şeyden şiddetle nefret ederek veya moralimiz bozulmuş öylece otururduk, güçsüzlüğümüz yüzünden birbirimizin yüzüne bakamayarak. Bu adamların yerleşimin sınırlarına ulaştıklarında, yerleşim polisi yüzünden birbirlerinden ayrılıp dikkatlice evlerine gideceklerini, verdiğimiz kitap ve kâğıtları saklayacaklarını bilirdik. Yerleşim polisi siyah sınıftandı ama iğrenç adamlardı bunlar ve öyle kayıtsız bir vahşilikleri vardı ki sivil giysilerle bile tanınıyorlardı. Charles çok kereler karısının ve çocuklarının önünde, kendi küçük evinde bu adamların baskınına uğradığını, dövüldüğünü ve broşürlerinin yırtıldığını anlattığında bu haksızlığa kızıyorduk, o ise bizi komik buluyordu, korunarak büyütülen çocuklara dünyanın kötülüklerinin anlatılması gibi. "Evet, işte böyle, bizim orada işler böyle." Her şeye rağmen sabırla, gülümseyerek anlatabiliyordu.

Bizden hep, İngiliz Parlamentosu'nu uyarmamızı istiyordu. Westminster'da, koloni hakkındaki konularda 'iyi' olan parlamento

üyelerine mektuplar, tutanak kopyaları, karar dökümleri, anayasanın ilgili bölümlerini gönderiyorduk ama cevap alsak bile bu kibar bir red oluyordu. "Savaş yüzünden," diyorduk Charles'a, Britanya'daki insanların savaştan başka bir şeye vakitleri yoktu. "Savaştan önce de bizim için vakitleri yoktu!" diyordu her zamanki gibi gülerek. Söylemeye bile gerek yok, Güney Rodezya Parlamento üyelerinden hiçbiri ilgilenmiyordu konuyla. Charles Mzingele bir tahrikçiydi, işte bu kadar.

Ama bir müttefiki vardı: Salisbury'nin Belediye Başkanı Lady Gladys Maasdorp. Ofisine uğradığımızda, onu ve arkadaşlarını çay içip konuşurken buluyorduk. Hepimiz İşçi Partisi üyeleri olmuştuk artık. Bize, Kızıllara karşı tavrı, bundan zamanla kurtulacağımız şeklindeydi. Harika bir kadındı. Şimdi dediğimiz gibi, benim için ve diğer kadınlar için bir örnekti. Çocukluğu ve genç kızlığı Cape'te, Graaf Reinet'te geçmişti, "Nasıldı?" diye sorduğumuzda "Olive Schreiner kadar yalnız," demişti. O günlerin eski usül, ırkçı toplumunda sosyalizmi, feminizmi ve bütün ırkların eşitliği fikrini, okuyarak keşfetmişti. Çocukları ile sağlam bir evlilik içindeydi. O yer ve zaman için aşırı fikirlere sahip bir kadının belediye başkanı seçilebilmesi kişisel niteliklerine bir övgüydü. İşçi Partisi'nde önemli bir yeri vardı ama sosyalist olmadıkları için onları hor görüyordu, zaten Afrikalılara karşı tutumu Birleşik Parti'ninkinden farklı da değildi. Afrikalıların üye olarak kabul edilmelerinin asla mümkün olamayacağını biliyordu ama bir 'Afrikalı kolu' önermişti. Aynı şekilde beyaz sendikalar on yıllar boyunca, siyahların resmî sendikalara ancak aynı miktarda ücret aldıklarında üye olabileceklerini söyleyerek onların ilerlemelerine engel olmuşlardı; ama beyazlar siyahların otuz misli kazanıyorlardı ve bu böyle sürüp gidecekti çünkü 'beyaz uygarlığı'nı korumak demek en düşük ücretli beyazla en yüksek ücretli siyah arasındaki uçurumu açık tutmak demekti. Böylece, İşçi Partisi 'Afrikalılar kolu' kurulması önerisini, antidemokratik bulduğu için reddetti. Ardından gelen büyük mücadeleyi *A Ripple from the Storm*'da anlattım. Bayan Maasdorp'un bizi İşçi Partisi'nde istemesinin nedeni bu konuda onun lehine oy kullanacağımızı bildiği içindi.

Şu sahneyi gözünüzün önüne getirin: Sıradan, tozlu, kasvetli bir ofis, dosya dolapları ve sade bir çalışma masası, arkasında da şiş-

man, oturaklı, sakin bir kadın olan Bayan Maasdorp, karşısında, bir düzine iskemlede, ne yapacaklarını dinleyen yoldaşlar. Durumun uygunsuzluğu, umulmazlığı yüzünden hepimiz gülüyorduk, çünkü hiçbirimizin aklına İşçi Partisi'ne kabul edileceğimiz gelmemişti. Ayrıca, çoğumuz Güney Rodezya vatandaşı bile değildik. En azından ben değildim: Gottfried'le evlenerek düşman yabancı olmuştum. (Bu beni o kadar çok kızdırıyordu ki unutmaya karar vermiştim. CID'e haftada bir görünmem gerekiyordu ama hiç gitmedim. Kısa süre içinde Gottfried de gitmez oldu, koloni günlerinin ve işlerinin laçkalığı işte.) Fakat ya RAF? Mülteciler? Neyse ki, demokrat Bayan Maasdorp çeşit çeşit tüzükleri, yönetmelikleri işleterek hepimizi üye yaptı. Bu arada bize de kendi şartlarını sıraladı. İşçi Partisi'nin dışında ne yaptığımıza karışmayacaktı ama eğer 'pis komünist oyunlardan' birini görürse bizzat kendisi atacaktı bizi. Bu arada bütün ülke, Kızılların yerlileri ayaklanmaya çağırdığı ve beyazları denize dökecekleri dedikodularıyla çalkalanıyordu. Ben bu laflarla büyümüştüm. İlginçti, çünkü yüzlerce mil boyunca deniz meniz yoktu. Aynı kafa yapısı, İngiltere'yi de 'gümüşi bir denize kurulmuş' olarak tarif eder.

Bayan Maasdorp gibi şehir meclisi üyesi ve Maasdorp'un eski bir düşmanı olan Charles Olly baş düşmanımızdı. Çizgili işadamı elbiseleri giyen, şişko, çirkin, ufak, Max Danziger gibileri tarafından 'görgüsüz bir türedi' olarak horlanan bir adamdı. Tıpkı Berlin'deki Lessingler ve Hitler gibi. Charles Olly zorba bir kendine güvenle doluydu çünkü güçlü taraftaydı ve sürekli gazetelere mektuplar gönderiyordu: "Güney Rodezya vatandaşları! Artık olan biteni görme zamanı. Tahrikçiler ve *kaffir*severler yerleşimde devrim başlatmak için çalışıyorlar. Aralarında yabancılar ve komünistler var. Yerliler siyasi faaliyet için hazır değiller. Ağaçlardan daha yeni indiler..."

İşçi Partisi'ndeki kısa ömrümüz çok eğlenceliydi. Toplantılar, konferanslar, entrikalar, tartışmalar gecemizi gündüzümüzü dolduruyordu. Uyumsuzlukla, komiklik sınırlarında dolaşan zıtlıklarla paralel giden bir keyif içindeydik, zaten kolonide her şey dramatikti, özellikle şimdi daha da fazla hissediyorum bunu, savaş yüzünden, birbirinden tamamen farklı insanlar akmıştı buraya. "Böyle bir

şey sadece Güney Rodezya'da olabilir" diye uyarılıyorduk dışarıdan gelen insanlar tarafından.

Bayan Maasdorp tarafından örgütlenen faaliyetlerimiz, hükümetin tek alternatifi İşçi Partisi'ni bölmeyi başardı. Bayan Maasdorp, bu yüzden sitem alınca, "Gerçek bir alternatif hükümet ancak sosyalist olabilir, İşçi Partisi'nin Birleşik Parti'den farkı yok ve mevki düşkünleriyle dolu" diye cevap veriyordu.

Belki de Bayan Maasdorp da yalnızdı; o sıralar tanıdığım diğer pek çok 'yaşlı' insan gibi. Siyasi olarak kocasıyla uyuşmadıklarını biliyorduk. Tek başına bir kız olarak kendini dünya hakkında eğitme uğraşısını kim anlayabilirdi? Charles Mzingele onu anlayanlardan biriydi. 'Gerçek' bir arkadaşlıkları vardı ancak Maasdorp'un basit bürosundan başka bir yerde buluşamıyorlardı. Sanırım beni seviyordu, çünkü kendi gençliğini görüyordu bende. Ciddiyetle, "Kimimizin büyümesi çok zaman alır" diyordu. Siyasetinden nefret etse de Gottfried'i de severdi. Ortak oldukları nokta, yetenekleri ve her ikisinin de doğuştan otoriter olmalarıydı. Saatlerce o eski masada oturup karşılıklı konuşurlardı. Maasdorp Almanya'daki İşçi Hareketi'ni merak ediyordu ama Gottfried oradan ayrılmadan önce politik olmadığı için, onu çalımlı bir "Özür dilerim, Sosyal Demokratlar hakkında size söyleyecek bir şeyim yok"la geçiştiriyordu. Gottfried'in aile tarihini öğrenmek istiyordu, sadece o değil, hepimiz bir efsane dinler gibiydik. "Roman okumaya ne gerek var?" diye yorumluyordu bunu. İşçi Partisi'ne aldığı genç insanların hepsi edebiyat ve şiir delisiydi ancak ne o ne de Gottfried bizimle ortaktı bu konuda. "Özür dilerim, şiirden anlamam, boşuna beklemeyin" diyordu, Gottfried ise onu destekliyordu. "Söylenmeye değer her şey bir paragrafa indirgenebilir." Maasdorp, böylesi estetik yoksunluğuyla genellikle başabaş giden bir memnuniyet duygusuyla, "Kör bir noktam var, işte bu kadar" deyip saf mavi gözleriyle bize meydan okuyordu. Veya birbirlerine bir iki dize okuyorlardı, dehşete kapılmış ya da hayran olmuş numarası yaparak. Aşırı tonlamaya ve kasıtlı alaycılıkla okunmaya çok az şiir dayanabilir.

"*Genişleyen girdapta dönen*... Bunu nasıl telaffuz edersin Gottfried? *Şahin duymuyor şahinciyi*... Ama ne demek bu?"

"*Her şey parçalanıyor...*" Gottfried yüksek sesle okuyor. "*Ortası dayanmıyor...* Parçalanan ne? Neyin ortası? İşte bunu kastediyorum. Ne kadar belirsiz."

Charles Mzingele ise şiire bayılıyordu. Hiç duymadığı şairleri veriyorduk ona ve kendi gibi arkadaşlarına, ilham olsun diye, Shelley'den uygun parçalar buluyorduk: "*Pırıl pırıl yanan kaplan...*"

"Ama Charles, Afrika'da hiç kaplan yok ki." Ciddiyetle itiraz ediyordu Bayan Maasdorp.

"Salisbury'de hiç kuzu da yok" diyordu o. "Belki yalnızca doğu bölgelerinde... *Küçük kuzu seni kim yarattı? Biliyor musun seni yaratanı?*" Ve gözleri yaşlarla doluyordu.

Bunun üzerine, ikisi de ilke olarak tanrıtanımaz olan Gottfried ve Bayan Maasdorp, siyasi değerlendirme yapıp ilerideki başarılarını öngören bakışlarla Charles'a bakıyor ve şu yorumu yapıyorlardı: "Fakat bu ne işe yarar Charles?"

Kötülüğün insani bir kalbi vardır,
Kıskançlığın insani bir yüzü,
Terörün insani bir kutsal biçimi,
Ve gizliliğin insani bir elbisesi...

Gülerek okuyordu Charles, aynı zamanda içini de çekerek. "Bu benim yaşadıklarım, Bayan Maasdorp. Üzgünüm ama söylemek zorundayım, kusura bakmayın."

Bayan Maasdorp'un bir doğal müttefiki daha vardı: Jimmy Lister, Umtalili bir İskoç, Demiryolu İşçileri Sendikası'nın bir kolunun kilit adamı. 1930'da, sermayeye karşı verilmiş Clyde Mücadelesi'nde bulunmuştu ve ateşli bir sosyalistti. Komünist değildi. Baskın kişiliği sayesinde, kendi kolunun 'Afrika kolu'nu desteklemesini sağlamıştı. Bunu nasıl başardığını sorduğumuzda –çünkü nasıl olduğunu bilmek zorundaydık– "Benzettim onları. Hepsi bu. İşçiler olarak onlardan utandığımı söyledim, temel sosyalist ilkelere sırtlarını döneceklerse benden onların işlerini yapmamı beklememeleri-

ni söyledim" dedi. Bize onları, beyaz çalışma arkadaşlarını, Burns[3] okuyarak nasıl utandırdığını gösteriyordu:

Şunun için bunun için
Hala şuna geliyor,
İnsan insana karşı tüm dünyada
Kardeşler böyle mi olmalıydı...

Havalı şiirler için vakti yokmuş, öyle diyordu bize.

Bayan Maasdorp'un kalabalık ofisinden bir sahne: Üç stajyer RAF pilotu Byron, Shelley, Keats, Blake okuyorlar Jimmy Lister'e. Bu sırada Charles Mzingele aynı masada otururak –bu sadece çılgın, devrimci çevrelerde olabilir– iç geçirip gülerek dinliyor: "Ah, evet bunu sevdim. Sanırım bu doğru." Hırçın çenesi havada, ufak, kavgacı bir adam olan Jimmy Lister, eğitimlerinden gurur duyan bu ayrıcalıklı üç genç durup ona vazgeçmesini uman gözlerle bakıncaya kadar bekliyor. Ama kolay vazgeçmeyecek: "Tamam peki, bunlar da idare eder ama benim için her zaman Burns, hep Burns." Fare üstüne olan şiiri ta sonuna kadar okuyor İskoç aksanıyla: "*Ufacık, titreyen ürkmüş yaratık*... Alın size, hadi bulun buna bir eş, becerebilirseniz."

Bu arada açık renkli, zarif, keten elbisesi içinde Gottfried ve bakımlı bir ev kadını gibi yanında oturan Maasdorp alaycı bir tavırla seyrediyorlar, çünkü insanların zaaflarına hoşgörü göstermeleri gerektiğini biliyorlar.

Jimmy Lister'in, onu ve ilkelerini beğenmeyen bir karısı vardı. Çalışma hayatını, ona oy verebilen ama beğenmeyen insanların arasında geçiriyordu. Bize katılarak yalnızlıklarına geçici olarak teselli arayan yalnızca o değildi. Daha sonraları, siyasi kariyerine gölge düşürdü, tam olarak ne yaptığını unuttum –sanırım İşçi Partisi'nin 'gerici' kanadını destekledi– ve Solun sapkınlar için kullandığı asitli küfürleri yedi.

3. Robert Burns, 18. yy. İskoç şairi. (ç.n.)

Madendeki tozdan dolayı akciğer hastalığından ölmek üzere olan, Rand'ın eski madencilerinden Jack Allen, Bayan Maasdorp'un en yakın arkadaşıydı. Melez mahallesinin tam kenarında oturuyordu; her daim siyah, kahverengi çocuklarla, Charles Mzingele ve arkadaşlarıyla dolu olan, kamptan izinli her RAF'lının ve yarım saat boşluğu olan herhangi birinin mutlaka geldiği küçücük bir evde yaşıyordu. Granny Fisher'den sonraki kuşaktandı ve hatırladıkları, yarı aydınlatılmış çadırbezi, teneke sokaklar ve sarhoşluk değil, Johannesburg'taki kapitalistler ve işçiler –elbette beyaz– arasındaki büyük çatışmalardı. Bir de yoksulluk; Griffithlerin şoförü Stanley'de gördüğüm türden.

Pilot olmayı öğrensinler diye koloniye gönderilen genç adamların bir kısmı Cambridge'dendi, yarım kalan eğitimlerini savaştan sonra sürdüreceklerdi. Üç tanesi bizim yakın arkadaşımızdı. Bir tanesi işçi sınıfındandı; D.H. Lawrence gibiydi, zira ben onu tamamen edebî bir konuma oturtuyordum. O sıralar, o da kendini öyle görüyordu. Bir tanesi üst-orta sınıftandı ve daha sonra İngiliz Sanayi Federasyonu'nda iyi bir mevkiye geldi. Bir tanesi Harrow'a gitmişti ama dayanamamıştı. Eğer bir İngiliz özel okulunda okuyup hayatta kalabilirseniz bundan sonra başınıza ne gelirse gelsin sizi etkileyemez. Çok kötü bir şekilde zorbalığa uğramıştı. Aşırı içiyordu. İkisi Cambridge'den arkadaştı zaten, üçü de şimdi çok yakın arkadaş olmuşlardı. Benim için onlar bir umut ve kanıttılar. Her genç insanın hayalleri vardır: "Ah keşke konuşabileceğim gerçek arkadaşlarım olsaydı." İşte buradaydılar. Bu üçlü, her şeye rağmen sadece birkaç ay için buralardaydılar ama gene de beni değiştirdiler, bana güven verdiler, çünkü İngiltere'yi bana yakınlaştırdılar, sanki günün birinde gidebileceğim bir yermiş gibi – zaten yakında, çok yakında, savaş sona erince gidecektim. Oraya varınca... konuşabilecektim... Ne kadar keyif vericiydi bu üçüyle konuşmak; tartışma, kavga, yüzleşme, klişeler, suçlamalar değil, yalnızca doğal, arkadaşça bir laf alışverişi. Eğlenmek için konuşmak... Grubun ilk keskinlikleri ve gayretkeşliği kırıldıktan çok sonra gelmişlerdi, zaten koşulsuz heyecan hiç de onların tarzı değildi. Bugün beni, bu tarz ilgilendiriyor. "Kötünün iyisini savunuyoruz" ve "Başka ne bekleyebilirsin ki?" söylemlerini

temsil ediyorlardı. Bizim tarzımız da buydu ama onlarda bu çok daha baskındı. Eğer bir şey yanlış giderse, uçak motoru parçaları yanlışlıkla başka bir RAF kampına gönderilirse veya bir karışıklık yiyecek sıkıntısına sebep olursa, eğer Londra'da verilmiş bir demeç her zamankinden daha budalacaysa, eğer İkinci Cephe gene ertelenmişse gülüyor, burun kıvırıyor, eğleniyor, alay ediyor, omuz silkiyorduk. RAF'ta neredeyse hoşgörülü genel bir ikiyüzlülülük hakimdi, hepsi biliyorlardı kötünün iyisini savunduklarını. Belki de halkını on yıl boyunca böylesine korkunç bir yoksulluk içinde bırakan –Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu– başka hiçbir ülkede, halkın yeni bir savaşı 1930'ların Britanyası'nda olduğu kadar sade bir heyecanla karşılaması beklenemez. Bu üçü, RAF'taki genel havayı paylaşıyorlardı ama başka bir ortak noktaları daha vardı: Cambridgeliydiler. Cambridge, meşhur casusların beşiği idi. Hayır, bu üçü kesinlikle casustular veya böyle bir ihtimal vardı demiyorum, fakat onların tarzı, tonu bu üniversitenin ürünüydü. Hatta biz, onların ve başka Cambridgeli RAF'lıların tavırlarını Cambridge tarzı diye isimlendiriyorduk. Kendi ülkelerine karşı bu inançsızlık –bizim inançsızlığımız– bir çeşit zehirdi. Bu seviyede bir ikiyüzlülük neredeyse her zaman, ters dönmüş veya bozulmuş idealizmdir.

Bu, beni gene "Niçin bu kadar çok beklentimiz var?" sorusuna geri götürüyor. Neden bu kadar acı bir şekilde şaşırıyoruz ülkemiz ya da dünya bir başka belaya veya karışıklığa daldığında? Kim bize daha iyisini vaat etti? Ne zaman daha iyisinin sözü verildi? Niçin zamanımızda bu kadar çok insan ihanete uğramış bir çocuğun duyguları içinde?

Belki de –bunu şimdi düşünüyorum– pek de haklı olarak, böyle düşünmeyi seçmiştik. Zayıf ve yetersiz insanlar tarafından yönetilen Britanya, Fransa'yla bir olup Nazilere ve faşizme izin verdi. Faşizmin İspanya'da kazanmasına ve ne yapmak istediğini ta en başından itibaren, *Kavgam*'da açık açık ilan ettiği halde Hitler'in güçlenmesine de izin verdiler. Durumun ciddiyetinin farkında olan Churchill ile alay edip onu uzakta tuttular, en sonunda Churchill hükümete geldiğinde ise Britanya silahsızdı ve savaşa hiç hazır değildi. Buna rağmen kendini toparlayıp, havada Britanya Çarpışma-

sı'nı, denizde Atlantik Çarpışması'nı yaptı ve Fransa yenildiğinde Hitler'in karşısında ayağa kalktı. Sonra, Kuzey Afrika'ya ordular göndermenin yanı sıra, olağanüstü bir başarı ile, U-botlara rağmen yüzlerce, binlerce, belki de milyonlarca adamı pilot olarak yetiştirilmek üzere Avusturalya, Kanada, Kenya, Güney Afrika ve Güney Rodezya'ya gönderdi; herhalde benzeri olmayan bir başarıdır bu değil mi? Akdeniz'de, deniz ve karada savaşıyorduk. Kendimize, gururlanmak için izin verebilirdik herhalde. Eğer kafa yapımız izin verseydi, gururlanırdık da.

Bizi felç eden bir başka duygu daha vardı: 'Bütün bunların hiçbirinin olmasına gerek yoktu, tüm olanlar engellenebilirdi' duygusuydu bu. Sinemada, şehirlerin üstüne düşen bombaları, uçakların tahrip edildiğini, tankların havaya uçtuğunu seyrettikçe veya batan gemileri görüp okudukça, kaynakların, zenginliklerin böyle ziyan edilmesi karşısında bizi felç eden ve hasta eden bir öfke duyuyorduk. Bombaları düşerken gördükçe, "Buna harcanan parayla bir hastane inşa edilip teçhizatlandırılabilirdi" diye düşünüyorduk. Bir tankın havaya uçtuğunu görünce "İşte bir kütüphane daha gitti" diyorduk. Savaş için yapılan harcamayla dünyayı değiştirebilirdik. Bugün, şunu merak ediyorum: Bu duygu İkinci Dünya Savaşı'na mı özgüydü, yeni miydi, biz böyle hisseden ilk kuşak mıydık yoksa eski savaşlarda da böyle hissediyorlar mıydı?

Şimdi başka bir ölümcül inanmazlık yerleşti içimize: "İnsan ırkı olarak biz, yeni bir dünya yaratmak ve hatta eskisinin yok olmamasını sağlayabilmek için yeterince akıllı değiliz." Bu, o eski ikiyüzlülüğün, 'Başka ne bekliyorsunuz ki?'nin bir devamı, utanmazca naif hayallerimizin öbür yüzüydü.

Gottfried, Cambridgelilerle beraber olmaktan bir yere kadar mutluydu. Onlarla tarih üzerine tartışabiliyordu ama cazibeli, rahat, şakacı hallerini korkunç buluyordu çünkü bunlara katılamıyordu. Ciddi meseleler ciddiyetle tartışılır. Onlarla olan rahat arkadaşlığım Gottfried'in kendini daha da yalnız hissetmesine neden oluyordu ve kitaplar üstüne konuşmalarımızı eleştiriyordu. Edebiyattan hoşlanmıyor olabilirdi ama parti çizgisinde ısrarlıydı. Bizim ciddi komünist yaklaşımımız, edebiyat söz konusu olunca nereye gitmişti? Gerçek-

ten de neredeydi? Sovyetler Birliği'nde yıllarca, resmî durumlarda belli bir dil, gündelik, sıradan amaçlarda ise başka bir dil kullanmak olağandı. Uzun zaman önce bizim çekirdek grubumuz da aynı tutumu almıştı. 'Sosyalist gerçekçilik'i asla ciddiye alamadım. Şimdi, Gottfried'e, Nathan'a, Frank Cooper'a ve parti çizgisini benimsemiş herkese karşı durabildiğim için kendimi tebrik ediyorum ama bu, o dili kullanmadığım anlamına gelmez. Eğer gerçek bir komünist ülkede olsaydım, 'çizgi'nin baskılarına karşı durabilecek miydim? "Durabilirdim" diye düşünmek istiyorum. Aynı şekilde, 1920'lerin sonlarındaki mülke dayalı örgütlemeler sırasında militanlarla sürek avına çıkıp köylüleri, öldürene kadar takip eder miydim sorusuna cevaben de "kötü bir şey yapamazdım" diyorum. Ama kendilerini herkesi saran havadan, ruh halinden ve 'çizgi'den kurtarabilenlerin çok az olduğunu da biliyorum. Komünist bir ülkede olsaydık, bizim küçük grubumuz hapis, hatta ölüm anlamına gelebilecek edebî seçimlerinden ve tanımlamalarından en azından bir süre için, ıstırapla ve üzülerek vazgeçecekti.

O sıralar diğer binlerce şehirde olduğu gibi Salisbury'de, Güney Rodezya'da da bizim küçük grubumuzun gizli kalmış olanakları vardı. edebî bir ortam kolayca oluşabilirdi. Herkes şiir, roman, kısa hikâyeler yazmak istediğini söylüyordu. Başka ne olabilirdi? Yakında öğrenecektik... Sosyoloji ve psikolojide olağandır, herhangi bir yerdeki bir grup, kuruluşundaki ilk esinlenmeler ne olursa olsun (siyasi, edebi, hatta suçla ilgili) sonunda dinsel eğilimler gösterir – 'dinsel'i geniş anlamda yorumlarsak tabii. Fakat bizim grubumuzun henüz tartışmalar ve spekülasyonlar içinde erimekten başka bir şey yapmaya zamanı olmamıştı. Çok farklıydık, çok fazla hizip malzemesi vardı. Üç Cambridgeli RAF'lı bize geldiğinde, iki RAF grubunu yitirmiştik bile – kalıcı olan RAF'lılardan bahsediyorum, karada görev yapıp işçi sınıfından olanlar. Kendilerini bizden tamamen soyutlamamışlardı. Bir bira içmek için veya kitap, broşür almak için uğruyorlardı. Kampta kendi grupları vardı. Niçin üç Cambridgeli RAF'lıyı ve diğer komünist pilotları aralarına davet etmiyorlardı? Bu bir sınıf meselesiydi, ama böyle söylemek niyetinde değillerdi: Kaçamaklar ve bahaneler yaratıyorlardı. Onlara göre pilotlar da biz şehirliler

gibi lüks ve ayrıcalıklıydı. Bir tanesine, Gottfried'le benim önce eşyalı bir odada, sonra da tek odalı bir dairede oturduğumuzu söylediğimde, bana güldü. Tıpkı, bir çocuğun başını sıvazlar gibi, Charles Mzingele'nin bize güldüğü gibi: "Bak, bizde işler böyledir işte."

Cambridgeli RAF'lıların bizimle olduğu, kendine özgü tatları olan bu dönem, *Altın Defter*'in geçenlerde bir kez daha okuduğum Mashopi kısımlarını oluşturdu. Hiç şüphe yok ki edebiyat, gerçekleri daha iyi yansıtıyor.

15

Howe-Ely'den ayrıldım çünkü Gottfried'le iş saatlerinde de beraber olmamızın biraz fazla kaçtığını düşünmeye başlamıştık. Winterton, Holmes ve Hill Avukatlık Bürosu'nda yardımcı sekreter olarak çalışmaya başladım. Winterton ve Holmes kuzeyde savaşmaya gitmişler, Bay Hill'i işlerin başında bırakmışlardı. Büyük, havadar, aydınlıktı büroları, Howe-Ely'ninki gibi karanlık ve tozlu değildi. En kıdemli sekreter Mary idi – asıl ismi edebî adında yitip gitti. Mary İngiltere'den gelmişti ve bütün koloni kızlarını, kendi gibi eğitimlilerle karşılaştırdığında, tembel ve beceriksiz buluyordu. Adli belgeleri iki işaret parmağı ve bir de başparmağını kullanarak herkesten hızlı, üstelik de hiç yanlışsız yazan tek kişiydi. En küçük sekreter olmak ve az para kazanmak işime geliyordu çünkü enerjimi ekmek parası kazanmak için harcamak istemiyordum. Sıradan, basit mektupları, kolay belgeleri ben yazıyordum, sonra defterleri tutmaya başladım, çift kopya. Bu kadar kolay olmasına şaşıyordum. Fakat esas işim borçlulardı. Onların kartları için özel dosya dolapları vardı ve depoda diğer dosyaların arasında en çok yeri bunlar tutuyordu. İşte gene gerçek yoksulluk, paçavralar dünyası. Borçluların çoğu beyazdı, bazı borçlar yıllar önceden kalmaydı. Çoğu, ekonomik krizden beri süregeliyordu. Bütün gün borçlular akın ediyordu ofise. Adamlardan bazıları içkiciydi ve karıları tarafından terk edilmişlerdi. Korkunç, kırmızı gözlerini dikip bana bakıyorlardı ya da utandıkları için bakamıyorlardı. Paralarının olmadığını söylüyorlardı, Bay Barbour, Bay Hemensley –veya her kimse– ne istiyorsa söyleyebilirdi. Adamlardan bazıları hastalanmışlardı. Kadınların kucağında ya da eteklerinde çocukları oluyordu, yorgundular, yoksulluğa karşı verdikleri savaşta ancak ayakta kalabilen kadınlardı bunlar. Kartlardaki isimler çoğunlukla Coetzee, Van der Hout, Van

Huizen, Pretorius veya Van Heerden'di[1] ve güneydeki büyük *Afrikaner* ailelerin fakir akrabalarıydılar. Melez mahallelerinden çocuklarıyla gelen melez kadınlar benimle selamlaşıyorlardı ve Mary de buna şaşırıyordu. Hepsi, ucuz otellerin, *bush*ta bir yerlerdeki kulübelerin veya yoksul avluların atmosferini taşıyorlardı. Eğer ödeme yapmazlarsa, bir, iki, üç haftalık mühlet veriyordum ama sonra "Niçin bu kadar aptallar? Adli masraflar daha da fazlalaşacak" diyen Bay Hill'e başvurmak zorundaydılar. Sonra kredi verenleri arıyor, bu zavallı insanları gerçekten de mahkemeye vermek isteyip istemediklerini soruyordum, hep rahatsız oluyorlardı bundan ve konuşma genellikle şöyle bitiyordu: "Peki, ne istersen onu yap ama ben niye bu insanları sırtlanmak zorundayım?" veya "Bir haciz emri çıkart." Bu da haftalık ücretlerinden belli bir miktarın kesilmesi kararı oluyordu. Mahkeme masrafları da borçludan alınıyordu. Haciz emri çıkartılan kişinin, işini değiştireceğinden veya başka şehre taşınacağından emin olabilirdiniz. Kriz zamanı değildi artık, savaş zamanıydı, iş boldu. Mary bu pis kokulu, kılıksız insanların, temiz ve güzel bürosunu doldurmasından hoşlanmıyordu. Hepsinin cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu; hayat boyu hapisle ya da iyi insanların gözünün önünden kaldırılmaları için ne gerekiyorsa onunla. Bütün bunların gereksizliğine hayret ediyordum. Bay Barbour'u telefonla aradım, eski arkadaşım Bay Hemensley'i aradım, şehirdeki mal mülk sahibi herkesi aradım ve nasıl olsa bir iki şilinden başka bir şey geri alamadıklarını, bu borçları silmelerinin daha iyi olacağını söyledim, ama hepsi şaşkınlıktan şoka girdi. Önerilerim, anarşiye kapı açıyordu. Borcunu ödemek bir ilke meselesiydi. Vazgeçtim. İlkelerin yardıma çağrılması söz konusu olduğunda, sağduyu pencereden uçup gider.

Bu arada, raflarda, iyi bilinen isimlerin dosyaları duruyordu, borç olmaktan çıkmışlardı çünkü suçlular iflas etmişlerdi. Bunları Mary'ye gösterdiğimde bir iki işe yaramaz kanıtla düşüncesini değiştirmeyecek birinin ifadesiyle arkasını dönüyordu.

1. *Afrikaner* isimleri; Hollanda'dan ilk gelip yerleşen Boerlerin çocukları. (ç.n.)

Gottfried ve ben gene taşındık. Bu kez, o günlerdeki sıradan, gidip gelmeli yaşama ve çalışma gruplarına, neredeyse her gece olan gayri resmi tartışmalara uygun, büyük odalı bir daireydi evimiz. Yatarken, o gün kaç kişiyi gördüğümü düşünürdüm, üstelik ben yalnız kalmayı seven biriydim. Yalnız kalmayı özlüyordum. Çok fazla değil, ara sıra, bir saat bile yeterliydi.

Alman şehirlerinin bombalandığı sıralardaydı. Gottfried'i, başı ellerinde, bir gazete küpürüyle, yatağında otururken ya da radyoyu dinlerken buluyordum. Veya karanlık bir odada sessizce yatmış sigara içiyor ve nefes çektikçe odanın pejmürde perdeleri, şifonyer, radyo aydınlanıyordu. Lambayı yakmaya çekiniyordum.

"Bir gün savaş bitecek" diyordum.

"Evet, haberler pek iç açıcı değil," veya "İyi bir dayağı hak ettiler ve hak ettiklerini aldıkları için de memnunum" diye karşılık veriyordu.

Eğer sinemadaysak, haberlerde bombaların Alman şehirlerine düştüğünü gördükçe, cesaretle "Evet doğru, atın tepelerine" diyordu. Veya birileriyle berabersek, İkinci Cephe'yi ya da Almanya'nın bombalanmasını tartışıyorsak, bir sigara yakıyor ve sağduyuyla, "Yanlış kararlar verirsen sonucuna katlanırsın" diyordu.

Rahat uyumuyordu, inleyip bağırıyordu. Sadece bir kere uyandırdım ve "Kâbus görüyordun" dedim, ama o kızgın kızgın, "Hiç de değil, böyle şeyler söylememelisin" dedi. Bir keresinde, bilinçaltı hakkında şakalaştım diye –üstelik onunkinden de bahsetmiyordum– benimle bir hafta konuşmadı. Bu yüzden, onu kâbuslardan uyandırdığımda "Kötü bir rüya görüyordun" demiyordum. Arkadaşça bir sigara içiyor veya sevişmeye çalışıyorduk, birbirimize güvendiğimiz için; bazen sanki uyumsuzluğumuz geçici bir şanssızlıkmış gibi deniyorduk. Uyumuyor, gruptaki insanları konuşuyorduk ama o, çoğunu şiddetle yargılıyordu ve ben de o soğuk, yayvan konuşmasından korkuyordum. Öyle kötü bir zaman geçiriyordu ki zavallı Gottfried; hor gördüğü bir ülkede, etrafı sözümona komünistlerle ve kaba kolonililerle çevriliydi. Kime saygı gösteriyordu? Sanırım, Bayan Maasdorp ile Kızılhaç temsilcisi Hans Sen dışında hiç kimseye. Cambridgeli üç RAF'lıyla konuşmak oldukça hoşuna gidi-

yordu ama onları hafif siklet ve orta sınıf buluyordu. Şimdi inanması güç gelebilir ama o zamanlar, ayrıcalıklı geçmişi olan birisi, aynı geçmişe sahip başkalarını işçi sınıfından olmadıkları için rahatlıkla eleştirebilirdi.

Ayrıca Gottfried üç RAF'lıdan, ben onlarla flört ediyorum diye de hoşlanmıyordu. İki tanesine âşık olmuştum; bunu biraz açıklamam gerekiyor. İnsan sevgi ve şehvet duyguları için aynı kelimeleri kullanmamalı değil mi? Bir tanesine, herhangi bir kişiye olabileceğim kadar romantik bir şekilde âşıktım. Bu aşkta klasik bir şey vardı. Yakında, koloniyi bombardıman uçaklarında terk edecekti ve tehlikede –aşkın en iyi afrodizyağı– olacaktı. Evliydim ve ondan beş yaş kadar büyüktüm. Karşılaşmalarımız hep kalabalık içinde, grup gereksinimleri etrafında oluyordu. Flört ediyordum çünkü bu benim hakkımdı, ayrıca en vahşi ve eski dişilik kanunu devreye girmişti: Gottfried sevişemiyordu, öyleyse bana karışmaya ne hakkı vardı? Üstelik, her türlü siyasi grupta bulunan, evlenmeye hazır, liderin dikkatini çekmeye uğraşan bütün o kızlara ne demeli?

Fakat hepsinden beteri, yaşlı bir pintinin adli firmasını büyütürken ondan bir kelime bile iltifat almıyor olmasıydı.

Onlarca yıl sonra anlıyorum ki bu mutsuz adamın ihtiyacı olan, çok basit çok açık bir şeydi. Lüks içindeki çocukluğunda, sosyetik annesi partilerde gezer eğlenirken, babası aile servetini koruyup kütüphanesinde okurken, zarif kız kardeşi zengin çocuk hayatı sürerken, dadısı, önce annesini öpen ve azarlayan, sonra bu annenin çocuklarına aynı şeyi yapan Rus *nyanka*, ailenin sevgili dehası vardı; aynı sınıftan bir İngiliz ailede olduğu gibi, çocukları yetiştiren ve seven aslında dadıydı. Çehov'un *Vanya Dayı*'sında harika bir sahne vardır: Aksi, titiz, hasta bir bilgin, mantıklı laflar eden genç karısıyla geç saatlerde oturmaktadır ama yaşlı dadı içeri girer ve ona küçük bir çocuk muamelesi yapar, çocuk gibi öper okşar ve zavallı ukala bilgin kendini aşkın güvenli kollarına teslim eder ve yatmaya götürülür.

Gottfried ise genç, sabırlı bir kadına düşmüştü, iyi kalpli ama karanlıkta bir iki saatliğine bile erkeğine bebek muamelesi yapamayacak

kadar olgunlaşmamış bir dişi. Hem, kötü rüyalarını bile itiraf edemeyen veya bombalanmakta olan Alman şehirleri için gizlice ağladığını söyleyemeyen biri olarak asla böyle bir şeye izin vermezdi de.

Sahne üstüne sahne, o günlerden, geceye ait: Yatak odası, pencereden sızan ışıkta görünen sigara dumanıyla dolu, havlayan köpekler, bahçelerden gelen kokular... Etraf sessiz, çünkü o günlerde çok az araba var. Gottfried'den asitli bir koku yükseliyor, bugün bunun endişe kokusu olduğunu biliyorum. "Ne komik, kokusu bile bana yabancı," diye düşünüyorum. Belki bu, çocuklara öğretilmesi gereken temel şeylerden biridir: "Eğer birisi şöyle kokarsa bu şu anlama gelir, asit kokusu, korktuklarını veya mutsuz olduklarını gösterir."

O aralar gerçek bir deli dana gibi dolanıyordum ortalıklarda. Her gün, birbirlerinden haberleri oldukları takdirde şoka girecek insanlar trafiğini idare ediyordum. Aslında bu, hayatımın çoğu için geçerli bir şey zaten.

On beş yıl sonra Londra'da, hayatımın kompartımanlara ayrılmasından bıkarak, bir partide tanıştığım, Sovyet Ticari Örgütü için çalışan iki genci bir Amerikalıyla tanışsınlar diye yemeğe çağırdım. Amerikalı, son zamanlarda Freud'a bağlanmıştı; zamanımızda çoğunluğun tuttuğu yolda ilerliyordu: Önce Marx'ın, sonra Freud'un müridi, en sonunda da şamanlık. (Eski Marksistlerden pek çoğunun kabile büyücüsü gibi yaşaması ilginç.) Amacım, aradaki engelleri yıkmak, onlara hoşgörü kazandırmaktı. Harika bir yemek yaptım ama bir kaşık bile yenmedi, çünkü bu ideolojik düşmanlar birbirlerine bakıp hemen pozisyon aldılar ve kavgaya tutuştular; yarım saat sonra da, karşılıklı inanışlarının ana klişelerini haykırarak, küfürler ederek merdivenlerden inip gittiler. Ev sahibesini unutmuşlardı.

O kısa dönemde (1944-1945) bir gün şöyle geçiyordu: Uyanır uyanmaz banyoya giriyordum çünkü Gottfried bir girdi mi saatlerce çıkmıyordu. Beş dakikada giyiniyordum. Kahvaltı için vakit yoktu. Bisikletimle hemen ofise gidiyordum. Mary, bana ve mükemmellikten uzak bütün sekreterlere sitem etmek için hazır, bekliyordu. Öğlende, Fife Caddesi'nde, işlerin nasıl gittiğini öğrenmek için Dora'yla buluşuyordum. Bürolar dörtte kapanıyordu. Bayan Maasdorp'a uğrardım bazen, kestiği gazete kupürlerini dosyalamak için.

Haberlerin, hayatı boyunca giderek kötüleştiğini söyleyip dururdu. Bugün okuyup olağan bulduklarına, kızken inanması mümkün değilmiş. Ona göre, çoğu kitap ve makale, ölümcül değilse bile kötü bir dünyadan bahsediyor ve hepsi de, kimsenin kullanmayacağını bildikleri iyileştirme formülleri sıralıyorlardı: "İşlerin kötüye gittiğini inkar etmenin anlamı yok, ama eğer hepimiz..." Böyle kitap ve makaleleri 'ama-eğer-hepimiz' olarak tanımlıyordu: "Yarım saatini ayırabilirsen, gelip 'ama-eğer-hepimiz'leri dosyalarsın" diyordu.

Bayan Maasdorp'un ofisinden Jack Allen'a giderdim.

Polis de orada olurdu. Pek çok kereler şöyle şeyler duydum:

"Bütün bu *kaffir*ler ne arıyor burada?"

"Beni ziyarete gelmişler. Gel otur evladım, rahatına bak."

"Ama Bay Allen, eğer herkes sizin gibi yaparsa siyahlar ayaklanıp bizim boğazımızı keserler."

"Ama herkes benim gibi davranmıyor. Keşke öyle yapsalardı."

"Kötü örnek oluyorsun be adam. Kafalarına değişik fikirler sokuyorsun."

"Halihazırda kafalarında olandan başka bir fikir sunmuyorum onlara."

Zayıf, narin, dirseğinde bir oksijen tüpü bağlı, ölmek üzere olan yaşlı adam, şüpheden ve ona karışık gelen fikirleri anlamaya çalışmaktan yüzü çarpılmış iri, sağlıklı polise gülümsüyordu cesur mavi gözleriyle.

"Fakat bizimle karşılaştırıldıklarında 'geri'ler, biliyorsunuz... Ağaçlardan yeni indiler, beyinleri bizimkinden küçük."

Jack Allen bu yıllanmış ırkçı teraneleri gülerek karşılıyor, birlikte yaşadığı kadını çağırıp çay ve bisküvi getirmesini söylüyordu. Eğer siyah çocuklardan bazıları koşarak içeri gelir de polisi görünce duralayıp korkarak kaçarlarsa, sitemle, "Bak gördün mü? İnşallah gururlanmıyorsundur çocukların senden korkmalarından!" diyordu.

"Onlar için neyin iyi olduğunu biliyorlarsa korksunlar. Kahretsin! Bay Allen, sizinle ne yapacağımı bilemiyorum, kanunlara karşı geldiğinizi biliyorsunuz değil mi?"

"Anayasada, siyah çocukların beyaz adamı ziyaret etmesini yasaklayan bir madde bulabileceğini sanmıyorum."

"Pekâlâ, bu seferlik sizi bırakıyorum, ama bir dahaki sefere de böyle yapacağım demek değil bu. Buraya gelenlerin sadece siyah çocuklar olmadığının farkındayız."

Sonra, Gottfried'in sosyal hizmet diye burun kıvırdığı işleri yapardım: yardım departmanlarındaki sorunları halletmek vb. Sonra belki annemle görüşürdüm, her söylediğim kelimeye dikkat etmem gerekiyordu, çünkü eğer Jack Allen veya Bayan Maasdorp'dan bahsedersem, zaten aşırı olan mutsuzluğu daha da kesinleşip derinleşiyordu:

"Böyle insanlarla nasıl görüşürsün?"

"Bayan Maasdorp Belediye Başkanı anne. Salisbury'nin bayan Belediye Başkanı."

"Olabilir, ama kendi vatandaşlarından çok yerlilerle ilgileniyor."

"Babam nasıl?"

"Biliyorsun nasıl olduğunu. Aklımı kaçırmak üzereyim."

"Harry'den haber aldın mı?"

"Hayır."

"Merak etme o kadar, ona bir şey olmaz."

"Belki de. Her gece onun için Tanrıya dua ediyorum."

Sonra belki bir toplantı. Daha sonra belki bir tane daha. Ya da, yüz on iki tane *Guardian*'ı dağıtma günü olabilirdi. Bu, fakir sokaklarda bir kafeden öbür lokantaya bisikletle turlamak veya RAF elemanları ile beş çayı için bir yerlerde buluşmak demekti. Kamplardan haberleri o sırada alıyordum. Bazen, Atina sokaklarında gazete satmış olan Athen Gouliamis'e rastlıyordum. Başka komünistlerin grubuna takılıyordu çünkü yetkililer, anlayamadığımız bir nedenden, ELAS ve ELAM'ı, komünistlerle muhaliflerini, biraraya koymuştu. Ve bu yüzden iki fraksiyon da, Yunanistan'dayken birbirlerini öldürmek için yaptıkları gibi, birbirlerini yakın takibe almak zorunda kalmıştı. Birçok gece, Athen ve arkadaşlarını otobüs durağına götürdüğümüzde, öbürlerini orada görüp geri döndük ve arabayla onları kampa biz götürdük.Yunanistan'a geri dönme zamanı

geldiğinde bize gelip mutlaka öldürüleceklerini söylediler, ama partizanlara ulaşmaya çalışacaklardı. Karmaşık, şifreli işaretler ayarlanmıştı: Şu tür bir zarf bu demektir, şu ibare bu demektir. Gerçekten de, ayrıldıklarından bir yıl sonra öldüklerini duyduk. Bazen, kimi eski komünist olan bazı arkadaşların, komünizmin ne kadar utanç verici bir başarısızlık olduğunu görmeden ölmüş olduklarına memnun oluyorum. Athen bunlardan biri. Aziz gibi komünistler vardı. Romanlarımda çok az karakter gerçek yaşamda olduğu gibi alınmıştır, fakat Athen Gouliamis *Children of Violence*'ta kendi adıyla var. Hiç değiştirilmeden. Olduğu gibi. Tanıdığım en iyi insanlardan birine küçük, çok minik bir övgü.

Büyük bir grup halinde bir kafede yemek yedikten sonra, Sol Kulüp'teki konuşmayı dinlemeye gider veya bizim dairede bir komite toplantısı yapardık. Bu toplantılar o kadar gayrı ciddi bir hale gelmişti ki Gottfried bunlara komünist toplantılar demeyi reddediyordu. Cape'ten veya Doğu Portekiz'den[2] gelmiş beyaz şaraplar içiyor ve konuşuyorduk. İçki içişim kibarlaşmıştı. Şimdi, Gottfried ve diğer Avrupalıların, "Rodezyalıların barbarca içme alışkanlıkları" dediği hareketleri nasıl kapmamış olduğuma şaşıyorum. İçmenin eğlenceli kısmını ve tüm keyfini yok eden, ağır, sıkı, öğütücü cinsten bir içişti Rodezyalılarınki. Ama sarhoş olmak –artık çok sık olmuyordu, çünkü çok çalışıyorduk– ayrıcalık gibiydi ve en beklenmedik keşiflere neden oluyordu. Gottfried mesela; çakırkeyifken bambaşka biri, bir Rus, ayıkkense bir Alman oluyordu. Sarhoş olduğunda çigan müziği ile ağlarken, ayıkken müziğin sadece ucuz duygulara seslendiğini vurguluyordu. Sarhoş olduğunda kendine, ona imrenen kızlarla babacan bir şekilde flört etme izni veriyordu ama ayıkken, koca avına çıkmış, evlilik çağında kızlardan bahsediyordu sadece. Evlilik çağındaki kızlarımız... Ayıkken yargılıyor, eleştiriyor, kategorize ediyordu. Sarhoşken, kazak dansları yapıyordu yabancılarla. Brecht'in, ayıkken çok tatsız ama sarhoşken tadına doyulmayan bir adam olan, bu yüzden de köylülerinin onu her zaman sarhoş etmenin yollarını buldukları bir toprak sahibi üstüne bir oyunu var.

2. Portekizlilerin yerleştiği bölge. (ç.n.)

8 Mayıs 1945'te, Avrupa zaferinin akşamında, bütün şehir dans ediyordu sanki. Meikles Otel'de, Grand Otel'de ve Spor Kulübü'nde zafer dansları yapılıyordu ve her yerde, mavi gri üniformalar ya da dans elbiseleri giymiş gruplar bağırıp şarkı söylüyor ve aynı şekilde sokağa fırlıyordu. Hepimiz içiyorduk. Kendimi hatırlıyorum, ama yüzü heyecanla kızarmış, günlük elbisesi içinde Grand Otel'in bir koridorunda yürümekte olan genç kadını değil de, ne düşünüp hissettiğimi. Yalnızım. Arkamdan gelen müzik hafifliyor. "Kaç Tavşan Kaç", "Çamaşırları Siegfried Hattına Asacağız", "Lili Marlene" ve tabi ki "Dover'in Beyaz Yamaçlarında Mavi Kuşlar Olacak." Etrafımdan dans ederek geçenlerin çoğu, tanıdığım insanlar ve sanki şehirdeki RAF'lıların tamamı. Kızgınım ve midem bulanıyor. Bu duyguların hiçbirinde yeni bir şey yok, sanki bütün hayatım boyunca hep böyle hissettim. Zihnimde, Londra'da ve Paris'te kutlama yapanların arasındayım ama Gottfried yüzünden Almanya'dayım da aynı zamanda. Haftalardır saatlerce, radyonun başından kalkmadan Avrupa'daki savaşı izledi, milyonlarca mülteciyi, genel karışıklığı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonu gibi, sadece daha da beteri. Üzüntü içindeyim, mutluluk duymuyorum, o zehirli kuyu yanıp kül olmuş içimde. Daha önce babamı görmeye gittiğimde –çok hasta yaşlı bir adam– yatağından, "Şimdi sanırım bir sonrakine hazırlanıyorlardır" demişti.

Fakat bu sondu, o uzun yıllar süren savaşın sonu. 'Savaş'ın sonu değil elbette, sadece Avrupa'daki savaşın.

Siyahların sokağa çıkma yasağı yüzünden çoğunluğun beyaz olduğu heyecanlı kalabalıkların içinden eve yürüdüm ve Gottfried'i Simon Pines ile oturmuş şarap içerken buldum. Simon Litvanyalı bir göçmendi ve bu gece onun da aklı, Gottfried ve bütün mülteci arkadaşlarımız gibi Avrupa'daydı, İngiltere'de değil. O odaya girmek sıcak sudan sonra soğuk suya dalmak gibiydi. Gottfried annesine, babasına, kız kardeşine ne olduğunu bilmiyordu. Simon'un akrabalarının üzerinden Almanlar, Ruslar geçmişti. Ölmüş olduklarını zannediyordu. Çoğunlukla atak, yerinde duramaz bir enerjiyle dolu olurdu ama bu gece değildi. Simon ve ben iyi anlaşıyorduk çünkü ikimizin de çocukluğu köyde geçmişti. Birbirimizi, ayrıntıla-

rı değiş tokuş ederek eğlendirirdik: "Ekşimiş sütü tavuklara mı veriyordunuz yani? Biz kendimiz yerdik. Ekşi süt ve patates. Birgün yaparım sana" derdi. Dönüp bakınca, o ciddi ve endişeli gecenin havasında üçümüzü görebiliyorum: Conrad Veidt gibi zarif elbisesinin içinde, mavi taşlı eli şarap kadehinin etrafında gevşek, cilalı gibi duran siyah saçları ile Gottfried, haki üniforması içinde –hakiler içinde bir ayı derdi kendisi için– tıkız, kumral bir adam olan Simon ve ocağın başında dikilip, onlar acıkırsa ya da sokaklarda şarkı söyleyerek –"Beyaz Yarlar"[3] – koşmaktan yorulunca gelen olursa diye akşam yemeği yapan ben.

Yeni dairemiz, şimdiki adıyla Samora Machel olan Jameson Bulvarı'nda, Jameson Oteli'nin olduğu tarafta inşa edilmiş olan Leander Apartmanı'ndaydı. Garip bir şekli vardı. İki katlı bir binaydı. Bizim daire, zemin katını ikiye bölen geniş koridordan ulaşılan büyük bir odadan ibaretti. Odanın dışında başka bir koridor daha vardı ama hiçbir yere gitmiyordu, çünkü büyük odanın duvarıyla binanın Jameson Caddesi'ndeki dış duvarına paralel uzanıyordu. Ne odaydı ne koridor. İçinde büyük bir gardıropla bir şifonyer vardı, kısa süre sonra da bir beşik ve bebek arabası gelecek ve hepsi yanyana dizileceklerdi. Bu uzun boşluk ya da koridoru geçip köşeyi dönünce, mermer bir tezgâhın üstündeki iki gözlü ocak ve küçük bir buzdolabının olduğu dar bir oda çıkıyordu karşınıza. Banyo, bu mutfağın bir devamıydı. Büyük odanın iç duvarı, iki pencereyle küçük bir avluya açılıyordu ve karşıda, avlunun öbür yanında tıpkı bizimki gibi bir daire daha vardı, bir anne kız oturuyordu orada.

Bu daireye taşınmamız, hayat tarzımızın ve yaşam hızımızın değişeceğinin belirgin bir işaretiydi. Komünist grup –bir örgüt olarak– sessizce ölmüştü, ama biz kendimizi komünist addediyorduk. Gottfried'in hep tekrarladığı 'örgütlenmenin ilkelerinin sağlamlığı'nı kanıtlıyorduk: her birimizin beş altı örgütün sekreteri, kütüphanecisi, başkanı olduğumuz günler geride kalmıştı, başka insanlar yapıyordu işleri artık. Cambridgeli RAF'lılar uçaklarını Avrupa üzerinde uçurmaya gitmişlerdi. Bizimkilerin –Kuzey'deki çocuklar– hayatta kalanları sessizce dönmüşlerdi. Grupta her zaman bir trafik olmuştu za-

3. İngiltere'nin Avrupa'ya bakan kıyıları. (ç.n.)

ten, ilk üyelerinden pek azı kalmıştı. Dorothy Schwartz Güney Afrika Komünist Partisi adına çalışmak için güneye, Johannesburg'a gitmişti. RAF hâlâ ülkedeydi. Arkadaşlarımızın hepsi siyasi değildi, ama konuşmaya susamışlardı ve kitap ödünç almak istiyorlardı. O günler, akşam yemeğinde on beş yirmi kişiye yumurta, jambon, sosis ve domates, harika türlüler veya tavuk ve ördek kızartmaları yaptığım günlerdi. Gottfried artık İngiliz yemeklerine dayanamadığını söylüyordu ve bir kadın arkadaşı bana baharatlar, otlar ve sarmısak kullanmasını öğretmişti. Evde Castle birası ve şarap bulunduruyorduk. Sabahları mutlaka temizlik yapılıyordu. Hizmetçimiz yoktu. Çoğu geceler birileri yerlerde veya banyoda uyuyordu: kamplara son otobüsü kaçıranlar veya oldukça uzakta oturanlar. Gottfried bu düzensiz yaşayıştan, içli dışlılıktan hoşlanmıyordu. Bu bir ilke sorunu değildi, karakter meselesiydi. O günlerde ben doğal bir bohemdim. "Sen gerçek bir bohemsin sevgilim."

"*Taşrada, siyah bir uşağınız yoksa ve içki içiyorsanız siz bir bohemsiniz.*"

Çok çalışıyorduk, Gottfried de ben de. Haftanın birkaç günü beşte kalkıp Howe-Ely'deki mesaisi başlayana kadar tütün bedestenine gidiyordu çalışmaya. Her iki yerde de tezgâhtar ücreti alıyordu. "Ölmüşlerin ardından kötü konuşulmaz." Bir işe yarayacağını düşünsem, Howe-Ely için daha da kötü konuşurdum ya... Fakat şimdi, peşpeşe mülteci dalgaları görmüş biri olarak biliyorum ki işverenler meslek sahibi mültecilere en düşük ücreti vererek fırsatçılık yaparken kendilerini hayırsever ilan ederler.

Böylece Gottfried iki işte birden çalışıyordu. Rusça öğreniyordu. Boş zamanlarında Bizans tarihi okuyordu, büyülenmişti ve bazı gecelerini İsveçli Hans Sen ile geçiriyordu. Hans, sanırım yirmi beş dil konuşuyordu, bir o kadarını da okuyup anlayabiliyordu. O da Gottfried gibi kendini uygarlıktan sürgün edilmiş hissediyordu. Katolikti, Gottfried ise komünist. İki inancın pek çok ortak noktası olduğunu söyleyerek şaka yaptığımda, Gottfried günlerce bana ateş püskürdü.

Avukatlık bürosundan ayrılmış, Hansard ve hükümet komisyonları için daktiloluk yaparak üç dört katı kazanmaya başlamıştım.

Bay Lamb için çalışıyordum, yaşlı bir adamdı, insanlar onun için 'Milner'in Kreşi'nden diyorlardı – Milner, Güney Afrika'nın bütünü için uygar yöntemler ve düşünceler planlayan, iktidar ve nüfuzlu yerler için genç erkekler yetiştirmiş olan meşhur bir İngiliz liberaliydi. Steno kullanıyordu. Teknolojinin yok ettiği bu sistem şöyle işliyordu: Steno kullanan iki veya üç kişi sırayla, on, on beş, yirmi dakikalığına parlamentoya gidiyor, sonra dışarı çıkıyor, tekrar içeri girene kadar, aldığı notları orada bekleyen daktilolara dikte ettiriyordu. Daktilolarda aranan vasıf, hızlı olmanın yanı sıra bazen bir tek harfe indirgenmiş kelimeleri kullanma becerisiydi:

Tar. Bak: THM us.dı. büy baş hay yemi mes ya gün ol.

Bu yüzden bir daha düzgün daktilo yazamaz oldum. Aşırı hız, evet. Üç hükümet komisyonu için tek daktilo bendim. Yerli emekçilerin istihdam koşulları. Kariba Barajı Önerisi. Uyku hastalığının kontrol altına alınabilmesi için yüzlerce mil genişlikteki bir alanda av hayvanlarının kasıtlı olarak vurulması. İlki, hükümetin ne zaman yalan söylediğini anlamayı öğretti bana; Nyasaland'den Rand'a gidebilmek amacıyla çiftliklerde iş bulmak için yürüyen Afrikalıların kasıtlı olarak kaçırılması üstüne soru sorulduğunda olduğu gibi. İkincisi, uzmanlar arasında şiddetli bir çekişmeydi. Bazıları, Kariba Barajı'nın olanaksızlığını savunuyordu, suyun tamamının topraktaki yarıklardan kaçıp sonsuza kadar yeraltı mağaralarında ve geçirgen tabakalarda yitip gideceğini iddia ediyorlardı. Üçüncüsü, binlerce av hayvanının kasıtlı olarak öldürülmesi, bugün *bush*un neden hayvansız kaldığının açıklamasıdır. Çeçe sineğini bu yolla denetleme politikası başarısız oldu.

Bir yandan da şimdi raflarda derli toplu bir kitap olarak duran *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yazıyordum. Şimdiki hacminin üç misli olarak başladı ve aslında bir yergiydi. Ana karakter, kolonide gördüklerine şaşıran, idealist, genç bir İngiliz'di. Bu gençlerin çoğu İngiltere'deki 'ekonomik kriz'den kaçtıkları için geri dönmeleri imkânsızdı ve mecburen kendilerini yerel âdetlere uyduruyorlardı; bütün dönekler gibi, 'beyaz uygarlığa' yeni katılmış bu dönekler de eskilerden daha ateşli oluyorlardı. Peki, diyelim ki biri geldi ve hemen geri dönmedi ama uyum da göstermedi? Tam klasik bir komedi konusu olurdu

elimde: yozlaşmayla ya da şimdilerde dendiği gibi gerçekçilikle çatışan saf, idealist genç. Kovboy filmi gibi. Sorun, bunu yazmak için yeterince deneyimli olmamamdaydı; sonuç ağır ve hantaldı. İlk haliyle Londra'ya gönderdim. Uçak postası yoktu o zamanlar. Gemiyle gitti. Eğer batmazsa, altı hafta sürüyordu yolculuk. Sonra bir yayıncının okuma süresi. Sonra da gemiyle geri gelmesi. Altı ay, bir yıl, belki de daha fazla. Daha sonra bir yan temayı saklayıp gerisini attım. Aynı yolla, Londra'daki dergilere kısa hikâyeler gönderiyordum. Bazıları *This Was the Old Chief's Country*'de yayımlandı. Şiirler gönderiyordum; yolladıklarım, yüreklendirici mektuplar veya 'Bize başkalarını da gönder'le yumuşatılmış red notlarıyla geri geliyordu. Bunlar bana sabırlı olmayı öğrettiler. Üstelik de editörlerin reddettikleri hikâyeler daha sonra basılıp övgüler alınca söylenenler o kadar da ciddiye alınmıyor. Oyunlar da yazıyordum. Dokuz yaşında hükümet konağının bahçesinde, altıncı sınıfların *Oedipus Rex*'i oynamalarını gördüğümden beri tiyatroya âşıktım, aklımı yitirmiştim. Bu sıralarda yazdığım bir oyun daha sonra eskimiş olduğu halde –çünkü Afrika'da her şey çok hızlı değişiyordu– Cambridge Playhouse'ta oynandı. Yerel repertuar tiyatroları *Dangerous Corner* ve *Blithe Spirit*'i sahnelediler. Priestley'in unutulmuş bir oyunu olan *They Came to a City*'yi sahnelediklerinde duygulu ve minnettar bir seyirci buldular karşılarında. Daha iyi günlerin muştulanmasına gereksinim duyuyorduk. Karanlıkta bir ışık da Laurence Olivier'in yaptığı *Henry V* filmiydi. Yirmi kişilik grubumuzla, belki beş kişinin daha olduğu büyük ve boş bir salonda seyrettik bu filmi.

Gottfried'le haftada birkaç kez, arabayla, annemle babamın şehirdışındaki evlerine gidip babamı ziyaret ediyorduk. Babam ölüyordu. Uzun zamandır ölmekteydi. Annem birini ziyarete gittiğinde babamla oturuyorduk. Babamın yatağının başındaki o öğleden sonraları bir faciaydı, hâlâ rüyalarıma giriyorlar. Kişiliği, benliği hastalığı içinde erimişti. Bence babam zaten çok önceleri ölmüştü. Onunla konuşmaya, geri çağırmaya çalışıyordum; tepki göstersin, yeniden babam olsun, en azından bir an için bile olsa, bu zavallı, kendine acıyan, rüyalara batmış, savaştan başka bir şey konuşmayan yaşlı adamdan başka bir şey olsun istiyordum.

Gottfried nazik ama mesafeliydi. Ben de anneme karşı görevlerimi yerine getiriyordum ama mesafeliydim. Soğuk bir yabancıyı –bir Alman'ı– kalkan gibi kullanan bu kız onun için bir kâbus olmalıydı. Gottfried'i beğenmiyorlardı, Kontess von Schwanebach olsa da olmasa da. Yahudi veya yarı-Yahudi olması da değildi sorun. (Bu tür bir ayrım onlar için aptalcaydı.) Onların ağzından asla Yahudi karşıtı bir söz çıktığını hatırlamıyorum. Üstelik Avrupa'da Yahudilere yapılanları yeni yeni anlamaya başlamıştık. Sadece 'başlamıştık'. 'İçimize işlememişti' henüz. Buradaki 'biz' kimdik? Annem, babam ve onlar gibi insanların düşünceleri solcularınkinden daha az karanlıktı. Biz solcular, kendi hükümetimize (İngiliz) ve genel olarak hükümetlere, Hitler'in Yahudilere yaptıkları hakkındaki gerçekleri söylemeleri için yıllardır yaptığımız baskıdan gurur duyuyorduk. Oysa anladık ki annemlerden daha fazla bir şey bilmiyormuşuz. "Hitler'in Yahudilere yaptıkları ne kadar korkunç."

Üç aşağı beş yukarı şöyle düşünüyorduk. Hitler, işe önce Alman muhaliflerini temizleyerek başlamıştı: Komünistler, sosyalistler, Katolikler, Protestanlar. (Bu cesur insanlar daha yeni hatırlanmaya başladı.) Sonra, Yahudilere, çingenelere, homoseksüellere ve zekâ özürlülere eziyet edip öldürmeye başladı. Köle olarak kullanılıyorlardı ve o kadar kötü muamele görüyorlardı ki telef oluyorlardı. Toplama kampları gerçeği 'kafalara dank etmemişti' daha. Sorun şu ki eğer aklınız bir şeyi anlamaya hazır değilse, gerçekleri reddeder. Sol olarak, düşünce tarzımız genel görüşler kadar basmakalıptı aslında. Savaşı, müttefikler ve düşmanlar, savaş arenaları, dönüm noktaları olan büyük çarpışmalar, Britanya Çarpışması, Atlantik Çarpışması, Kuzey Afrika, Stalingrad, Leningrad gibi kuşatmalar, Dunkirk gibi yenilgiler olarak görüyorduk... Bir de mülteciler. Bir de muhaliflerin vahşice öldürülmesi. Fakat bugün bana korkutucu gelen şu ki, sonraki kuşakların o dönemin –bizim zamanımızın– karakteristiği, 'en beteri' diye göreceği şeyi biz görmüyorduk bile. En belirgin, hepimizin geleceğini etkileyecek olan şey, dünya haritasında yoktu bile: milyonlarca insanın bile bile katledilmesi, sistemli öldürmeler. Sistemli işkence. Gaz odaları. Toplama kampları. *Laagers.*[4] Soykırım. Etnik

4. Arabalarla çevrili, savunma amaçlı konaklama yeri. (ç.n.)

temizlik. Bizim zihnimizdeki dünya haritası hâlâ çok masumdu. Bu savaş, kötünün 'beter'e karşı verdiği bir savaştı. Her şeye rağmen, iyi bir savaştı.

Göklerdeki o efsanevi gözcüye de öyle görünüp görünmediğinden kuşkuluyum bugün.

16

Bu savaşa bütün dünya katılmıştı, çeşit çeşit insan ve deneyim. İtalya'da, Burma'da veya Stalingrad'da savaşan askerlerin, gerçek muhariplerin ortak noktaları nelerdi? Mültecilerin? Savaş esirlerinin? İşgal edilmiş, üzerlerinden geçilmiş sivillerin? Ve binlerce mil uzaktan, güvenlik içinde seyredenlerin? Evet, ortak bir nokta vardı. Nüfus altüst ediliyordu ve asla birbirleriyle karşılaşmayacak insanlar bir araya geliyorlardı. Dönüp baktığımda, benim dikkatimi çeken ilk şey işte bu: Olmadık insanların bir araya gelmesi. Bunu düşününce hemen içim kaynıyor, keyif ve enerji doluyorum. O zamanlar da böyle mi hissediyordum? Evet, sıklıkla. Fakat hafıza dediğimiz, büyük bir maskaralık üreticisidir. Acı vermiş, hatta çok korkunç olan bir olay on yıllarca sonra sadece bir gariplik haline gelebilir. Burada eğlenerek anlattığım tartışmaların bedensel şiddetle sonlanabildiklerini kendime anımsatmalıyım. İnanılmazdı: Dostum Mark gerçekten de öbür dostum Abe'e "Sen tipik bir entelektüelsin!" dedi diye saldırabilir miydi? (Aslında neyin kavgasını yapıyorlardı diye sorası geliyor insanın.) Veya, Stalin'in koruması altındaki bilgin Lysenko ve edinilmiş özellikler üstüne bir konuşmada, bir grup *Troçkist*in 'çizgi'ye saldırması sonucu salonun dışında bir kavga kopması ve iki genç adamın kendilerini acilde bulması normal miydi? Veya Londralı bir komünist olan Jane'in, sırf ırkçı önyargıları olduğunu düşündüğü için Cape Townlı Marie ile aynı odada oturmaktansa bütünüyle siyasetten vazgeçebileceğini söylemesi? Neymiş efendim, Marie Güney Afrikalı bütün *Afrikaner* ailelerde 'siyah kan' olduğunu söylemiş. Gerçeklere değil, sözlere itiraz ediliyordu.

Bir gün gelir, hepsine omuz silkme ve gülümseyebilme olgunluğuna erişebilirsiniz, ama o anda olayların sıcak etkisi sürükler götürür sizi. O zaman bile Kurt ve Esther'in birleşmesi gerçeküstü bir mücadele örneği gibi görünüyordu bize. Onları ziyaret etmek bile

bunu sürekli hatırlamamıza neden oluyordu, çünkü Esther'in bahçesi bir cennet bile olsa yakındaki RAF kampının yüksek tel örgüleri görülebiliyordu buradan. Kimse yüreği sıkışmadan o çite bakamıyordu. Alışmadığımız cinsten bir çitti. Bizim çitlerimiz alçak ve dağınıktı, teller kimi yerde ağaçların etrafından (araba lastiklerinden kesilmiş parçalarla korunarak) dolanıyordu veya kabaca yontulmuş odunlara tutturulmuşlardı. Bu tel örgü ise ciddiydi. Gözünüz buna takıldığında ister istemez Afrika'nın çeşitli yerlerindeki hava kuvvetlerinin diğer kamplarını ve tellerin arkasında, gözetim altında kaynaşan, çoğu istemeden gelmiş gri-mavi üniformalı adamları düşünüyordunuz. Savaşı düşünmek zorundaydınız.

Umtali'ye giden yoldan ayrılıp kabaca asfaltlanmış bir yolla ulaşılan bu yeni mahalle, Salisbury'nin dışındaki, savaş yüzünden hızla genişlemekte olan şehri büyütmek için çoğalıvererek birbirini kesen sokaklar ağıyla bağlanıyordu *velde*. Bu mahalle, kamplar gibi iğreti, geçici görünüyordu ama 1956'da arabayla ordan geçerken bu ucuz, küçük evlerin bahçelerle çevrelenmiş olduğunu gördüm. İnşa edildikleri sırada kutu gibi sıra sıra olan evler, telle çevrilmiş, berelenmiş toprak karelerinin ortasında duruyorlardı. Fakat bütün o çıplak tellerin ve inşaat artıklarının arasında, anayoldan döner dönmez gördüğünüz, etrafını çeviren renk cümbüşü tellerin içinde kendini bir buket gibi sunan, bu bahçeydi; Esther'le Kurt'ün evi. Şimdiden kekik ve semizotlarının eline geçmiş parlak, kırmızı tuğla bir patikadan eve doğru yürürken, güller, dişotları, kanalar, yasemin-ler, zakkumlar tarafından sarılıyordunuz. Hemen önünüzdeki verandayı zor seçiyordunuz. Basamaklarında bitkilerle dolu saksılar vardı ve verandanın kirişlerinden tül gibi eğreltiotları sarkıyordu. Evlerin hepsi birbirinin aynıydı: İki oda –öndeki oturma, arkadaki yatak odası–, yatak odasının arkasında minicik bir mutfak, minyatür bir veranda. Üçüncü bir oda gibi olan ön veranda geniş ve gölgeliydi. Oturma odasında yerli yapım bir masa ve iskemleler vardı. Yere hasır yaygılar serilmişti. Kreton perdeler, biz İngiltere'deniz diye bağırıyordu. Her yerde, vazolar içinde çiçekler duruyordu. Duvarlarda İngiliz suluboyaları ve Viyana sanat galerilerinden Pieter Breughel reprodüksiyonları asılıydı.

Sabah erkenden, işe gitmeden önce ve akşamları işten döndükten sonra yarattığı bahçe tamamen Esther'indi. Ziyarete gittiğimizde, tuğla patikada durup bakıyor, bahçenin derinliklerinde bir kıpırdanma görüyorduk, sonra Esther doğruluyordu çiçeklerin arasından ve "Ne iyi yaptınız da geldiniz, lütfen içeri buyrun" diyordu. Dikkatle dışarı çıkıyor ve gülümseyerek, tutunsun diye uzatılan ele sanki hiç ihtiyacı yokmuş gibi yapıyordu. Basamaklardan bizim önümüz sıra çıkarken "Shilling,[1] çay lütfen!" diyor, hemen ardından Kurt düzeltiyordu: "Esther sevgilim, ona asıl adıyla seslen lütfen."

"Çok özür dilerim" diyordu havalı bir biçimde, "hep unutuyorum."

Verandada sallanan yapraklar arasında duran, ince yapılı, dimdik, güzel bir İngiliz kadınıydı, ağırbaşlı bir elbise ve kaba bahçe eldivenleri içinde. Nazikçe, "Bak sevgilim ne hoş, misafirlerimiz var," diyerek odaya giriyordu.

Kurt kendine küçük gelen bir iskemlede, düşünceler içinde oturuyordu. Büyük bir adamdı, şişmandan ziyade ağır, teni öylesine koyuydu ki yeşilimsi bronz gibiydi. Bronz bir adam, her tarafı uzun ve sarkan düzlemler; yüzü de uzun ve büyüktü, uzun yanaklar, yassı, kalın bir burun, kalın kaşların altında küçük, derin, siyah gözler. Saçı fırça gibi kısa kesilmişti ve kafasının yamukluğunu açığa çıkarıyordu. Çirkin bir adamdı ama bir çekiciliği vardı. Viyana'da doğup büyümüştü ama aramızda ortak bir karara varmıştık, o da ilgisizce onaylamıştı bunu: Moğol soyundandı. O günlerde insanlar "Filancanın kanında Moğolluk var" derlerdi, ya da eğer 'ilerici' değillerse böyle laflar ederlerdi. Çünkü biz ilericiler, 'gen' kelimesi bulunmadığı için 'kan' kelimesinden henüz kurtulamamıştık, tartışmalar hep tuzaklarla doluydu; Esther hariç, o, politikayla ilgilenmiyordu. Sakin ama sevecen gülümsemesiyle kocasına bakarak fikir yürütürdü: "Fakat Moğolların yüzyıllar boyunca dünyanın sizin bulunduğunuz bölgesini istila etmiş olduklarını düşünürsek, elbette epeyce Moğol kanı vardır. Bizim Vikinglerimiz gibi."

"Esther, rica ediyorum şu 'kan' kelimesini kullanma."

1. İngiliz para birimi. Burada, hizmetçinin ismi. (ç.n.)

"Ama neden?"

"Hitler!" diye homurdanıyordu kocası, tarihi düşüncelerle dolu, üzüntülü bakışlarla karısını süzerek. Ama bu bakışı hep cesurca göğüslemişti Esther: "Fakat ben Hitler değilim ki!" diye cevap veriyordu.

Taşralı bir İngilizdi. Eğer onun karşıtını, zıttını bulmak istiyorsanız bu Kurt'tü, Kurt'ünki de Esther. Birisi pratik, kesin ve sağduyulu, diğeri ağır, eli kolu bağlanmış ve kederli bu iki varlığı birlikte görmek, herkesi doğanın akıl almaz seçimleri karşısında kaçınılmaz olarak hayrete düşürüyordu. Kadın öğretmendi ve yoksuldu çünkü kazandığının çoğunu memleketteki yatalak annesine gönderiyordu. Adamsa, Bayındırlık Hizmetleri'ndeki memuriyetten daha iyi bir iş bulmayı başaramamıştı. Aslında, felsefe doktoruydu. 'Hitler Avrupası'na böyle hazırlanmıştı. Savaş olmamış olsaydı hayatını kesinlikle üniversitenin veya gazetenin birinde çalışarak ya da kafelerde konuşarak geçirecekti. Gerçekten de on iki yaşından beri zamanının çoğunu konuşarak geçirmişti. Kısaca, tam bir entelektüeldi – bu kelime o zaman bile fazlasıyla duygu yüklüydü.

Biz Güney Rodezyalılar en çok, bu mültecilerin her an, gece gündüz, siyasi ve ideolojik olmalarını ilginç buluyorduk. Elbette biz de –özellikle çiftlik bölgelerindekiler– siyaset konuşurduk, ama hükümetin ve 'Şirket'in garipliklerinin politika demek olduğunun farkında değildik. Bu mülteciler için entelektüel bağlılıklarının önemi o kadar fazlaydı ki, biz haklarında hiçbir şey bilmezken bile hemen ilan ediyorlardı:

"Bakın, ben Freudçuyum."

"Ben Marksist-Leninistim."

"Reich!"

"Jung!" Kavga etmekten, tartışmaktan, konuşmaktan asla vazgeçmiyorlardı. Sessiz ve aşağılayıcı veya ateşli kan davaları güdüyorlardı.

"Kurt yalnızca bir entelektüel" diyordu Gottfried. Dediğine göre Kurt'ün asıl eğitimi Viyana kafelerindeki gevezeliklerdi ve daha sonra da Viyana'da yaşadığı komün ya da, Freud'dan sonra gelen psikoloji dehalarından birinin ilkelerine göre yürütülen ideal kolektifti. Konuşması, daha doğrusu monologları komünde geçirdiği yıllara dönüyordu hep. İskemlesinde öne eğilerek oturuyordu, sanki

pek iyi göremediği bir fikri yakalama gereksinimi içindeymiş gibi; bu komik, iğreti iskemleye kemiklerinin ağırlığı, vücudu ve maddi hayatın yüküyle çivilenmiş gibiydi. Düşünceleri bizim yakınımızda, hatta bizim seviyemizde bile değildi; nasıl olabilirlerdi ki? Bir gün yakalayacağı ve sonsuza kadar sahip olacağı, "İşte! Demedim mi ben size!" deyip bir iğnenin ucunda kıvranırken bize göstereceği bir gerçeğin peşindeydi düşünceleri. Kıpırdamadan oturamıyordu, oturduğu yerde sürekli sallanıyordu, parmakları koltuğun kolunda kıpır kıpır, ayağı yerde tempo tutarak.

"Anlamalısınız! Biz başardık! Sorun bu işte! Yıllarca ideal hayatı yaşadık, yoldaşlık hayatını! 'Gerçek' yoldaşlık!" Ve bu noktada Gottfried'e veya etraftaki diğer komünist liderlere suçlayıcı bir bakış atıyordu. "Her şeyi paylaşıyorduk, her şeyi! Giysilerimizden başka hiçbir şeye sahip değildik. Bir ceket, bir pantolon, iki gömlek, bir kazak ve biraz da çamaşıra izin vardı. Hepsi bu. Yiyeceklerimizi, paramızı ve kitaplarımızı paylaşıyorduk" deyip muzaffer bir bakış fırlatıyordu bize.

"Kızlar için zor olmalı, eminim!" oluyordu Esther'in yorumu. Dikiş diker veya örgü örerken elindekini bırakıp ona gülümsüyordu. Kurt'le hep kibar, saygılı bir ses tonuyla konuşuyordu. Aşk bu olmalı. Başka insanlar Kurt'ü yorucu veya çekilmez bulabilirlerdi, ama o, bu Caliban'ın,[2] içinde harika bir şey sakladığını biliyordu ve onunla bu yüzden evlenmişti. R'yi bastırıyordu Kurt derken. Islah olmamış kolonililer olarak çoğumuz Curt diyorduk, Gottfried'e Godfrey dedikleri gibi.[3]

"Eğer beni, bana ve dilime saygı göstererek 'Kuurt' diye çağırabiliyorsan, neden bu adama da asıl ismiyle seslenmiyorsun?" Aşçıdan bahsediyordu. "Gerçek ismi Mfundisi. Söyle bakayım!"

"Kimliğinde Shilling yazıyor."

"Ama bu onun gerçek adı değil. Bir insanın gerçek isminin önemini anlayamıyorsun sen. Siz bu insanların asıl adlarını alıp canınız ne isterse o adı koyuyorsunuz. Sixpence. Tickey. Shilling. Blackbird."[4]

2. Yarı insan, Shakespeare karakteri. (ç.n.)

3. Almancada Kurt, yazıldığı gibi okunur, ancak İngilizleşip Curt olunca r yumuşar ve "Köğt" diye söylenir. Aynı şekilde, Gottfried Almanca "Gotfriid" diye okunduğu halde İngilizleştiğinde "Godfrey" diye okunur. (ç.n.)

4. Sırasıyla Altıkuruş, Yastık, Şilin, Karatavuk. (ç.n.)

"İncil'den alınma çok güzel isimleri de var" diyordu Esther, dinsel değil estetik beğeniyle.

"Ama bu isimleri onlar seçmediler. Esther, bu meseleyi anlamak zorundasın. Bu çok önemli."

"Ben de Esther ismini seçmedim. Bana sorulmadı."

"Siz affedilir gibi değilsiniz! Tarih sizi bağışlamayacak!"

"Fakat onların isimlerini ben değiştirmedim ki. Ben burada değildim. Ben de senden birkaç ay önce geldim."

Komün hakkında, "Esther, anlamıyorsun! Bazen incelik ve anlayışla dolu şeyler söylüyorsun ve 'Evet, anlıyor' diye düşünüyorum... sonra anlamıyorsun. Bak, kadınlar ideal yaşama inanıyorlardı. Biz zayıflık gösterdiğimizde bize örnek oluyorlardı. Bizi zaaflardan koruyorlardı. Elbiseler, rujlar gibi küçük şeylere aldırmıyordu hiçbiri" diyordu.

Esther suçlu ama kararlı bir halde dikişini tekrar eline alıyordu. Boş duran ellere inanmıyordu. Bizim ellerimizde ise sigaralar vardı. Sigara dumanlarının arasında, Salisbury gibi sıradan bir yerde değil de, Avrupa'da, Viyana'da olması gereken ideal bir hayat düşlüyorduk; hepimizin istediği, oralarda diğer asil yaratıklarla birlikte asil hayatlar sürdürmekti.

Kurt, "Harikaydı!" diye vurguluyordu, buldozerlerin büyümekte olan banliyö için biraz daha yer açışını seyrederken: Parçalanmış ağaçlar, yarılmış toprak, taş yığınları. "Özel mülkiyetin, sahipliğin olmadığı bir hayatın mümkün olduğunu kanıtladık biz."

Burada Gottfried, "Küçük burjuva idealizmi" derdi.

"Ve kıskançlık yoktu. Yasaklamıştık kendimize kıskançlığı."

Esther burada kaşlarını kaldırıyordu.

"Evet, evet doğru. Sonra kızlardan birinin bebeği oldu ve her şey bitti. Herkes kavga etmeye başladı ve birdenbire çiftler kendi odalarına çekilip kapılarını kilitlediler. Feciydi, feci."

"Ama, Kuurt," diyordu Esther kibarca, "ilk bebeğe kadar her şeyin iyi gideceğini size herhangi biri söyleyebilirdi. Profesör Fischel'iniz mutlaka biliyordu bunu!"

"Nereden bilecekmiş? O büyük bir adamdı. İnsanlığın gerçek potansiyeliyle ilgileniyordu sadece. Biz mülkiyete son vermiştik ama

sonra sadece bir çocuk, ve hop! Her şeyin sonu geldi. Bir çocuğun doğması sadece ana babasının sorunu değildir, bütün dünyayı, insanlığı ilgilendirir." Dinleyenlere bakmak için ara veriyordu. Bazı gözler duyguyla parlıyorlardı. Diğerleri asla. "Birbirimizi seviyorduk. Birbirimize güveniyorduk ve sonra puf! Tek bir bebek ve – son!"

Biz de insanlığın gerçek potansiyellerine adamıştık kendimizi.

"Bir dakika bekle Curt," diyordu Jane, kızlardan biri. "Sen şimdi, hepiniz birbirinizle yatıyordunuz ve kimse kıskançlık göstermiyordu mu demek istiyorsun?"

"Evet, tam da onu söylüyor Kuurt bize" diyordu Esther, ilmek sayarken veya iğneye iplik geçirirken.

"Yani iki adam bir kıza veya iki kız bir adama âşık olsa bile, her şey yine de güllük gülistanlıktı mı diyorsun?"

Kurt bacağını kasıp bırakarak, koca sakar parmaklarını oynatarak duvara veya görünmez idealine bakıyordu. "Anlamıyorsunuz. Biz birbirimizi seviyorduk. Böyle bir şey olduğunda birbirimize iyi davranıyorduk."

Bu arada yoldaşlar sabırlı ve alaycı gülümsemeler içindeydiler: Gelecek onlardan yanaydı.

"Gene de bir iki kalp ağrısı olmuştur" yorumunda bulunuyordu Esther.

"Hayat," diyordu Kurt, "acılı olmak zorunda. Bizi gerçek insanlığa hazırlayan, doğum sancılarıdır."

Hepimiz, kendi ideolojik bakışımıza göre bu lafın üstüne düşünüyorduk.

Esther, "Herhalde sayende hepiniz bu kadar sürdürebilmişsiniz!" dedi.

"Evet, en azından üç yıl sürdü. Savaşı da unutmayın..."

Yeni katılanlardan Jane, "Pek uzun sayılmaz," dedi. "Ben de bir iki yıllığına 'ideal'e katılabilirdim. Kendinizden gurur duymalısınız. Analizden geçiyor muydunuz hepiniz?"

"Doğal olarak. Amaç buydu zaten. Profesör Fischel hepimizi analiz ediyordu."

"Hepinizi tek bir adam mı analiz ediyordu? Kaç kişi vardı komünde?"

"Sekiz kişiydik. Bakın, çok insan katılmak istemişti ama herkes uygun değildi."

Bir sessizlik.

Esther, "Ben etkileyici bir başarı olduğunu sanıyorum" diye ısrar ediyordu hepimize bir bakış atarak. "Ama bence, Profesör Fischel bebek konusunda mülkiyet duygularına biraz taviz vermeliydi."

"İnsan doğası!" diye yorumluyordu Jane.

"Trajedi," diye matem tutuyordu Kurt. "Bebeğin doğması bir hayalin yok oluşuydu."

"Konuşmana bakılırsa bu senin bebeğin de olabilirdi," dedi Jane.

"Hayır olamazdı. Ben asla o kadar sorumsuz değilimdir bu meselelerde."

Ne Kurt ne Esther toplantılara gelmezdi, çünkü Esther siyasi toplantıları, Kurt ise 'bu' toplantıları çocukça buluyordu. Ama sık sık bizim daireye geliyordu. Bazı insanların bir saat bile yalnız kalamadıklarını öğreniyordum. Esther hariç; okumak veya bahçeyle uğraşmak onu her zaman mutlu ediyordu. Fakat Kurt benim değerli, insansız sabahlarımı işgal ediyordu. Aynı sıkıntıyı duyan biri daha gelirse ikisini başbaşa bırakıp kapıyı kapatıyor, ayakta, masa yerine mutfak mermerinin üstünde çalışıyordum.

"Ama Kurt'un gidecek bir işi yok muydu?" diye sorabilirsiniz. Bayındırlıktaki işi çoğunlukla yollardaydı, ne durumda olduklarını kontrol ediyor, tamirlerin başında duruyor, meydanları, giderleri veya umumi tuvaletleri kontrol ediyordu. Çoğunlukla bürosunda olmuyordu.

"Benim asıl kaderim Bayındırlık'ta çalışmak değil!" diye bağırıyordu, kendi tarzında çay içerken: İşkence çekiyormuş gibi bakmayı bırakıp bir yudumda fincanın yarısını yutar, ben tekrar doldurana kadar kederli bir burun kıvırmayla fincanına bakarak otururdu. "Hayır ben bu tür küçük bir iş için yaratılmamışım ve olmadığım bir şeymişim gibi de davranamam."

"Peki ofiste sana bir şey demiyorlar mı?"

"Hiç iş yapmıyor değilim ki. Gerektiği kadar yapıyorum. Memurlukta kimse çok çalışmaz ve ben de sizin kurallarınıza uyuyo-

rum. Ayrıca müdürüm de beni horgörmekten zevk alıyor. Esther benim hayal gördüğümü söylüyor ama ben ona diyorum ki, 'Hayır Esther, iyi kalpliliğin ve mazbut İngiliz yetiştirilişin seni hayata karşı hazırlıklı yapmamış. Sen kötülüğü görünce tanımıyorsun. Ben o adamın içini okuyorum, o da bunu biliyor. Şu veya bu konuda, yollar veya benzer saçma bir şey hakkında ona bir dosya götürdüğümde daha açmadan burun kıvırmaya başlıyor. Önceki gece saat kaçta yattığımı sorup sonra da sanki müthiş bir şaka yapmış gibi gülüyor. Herkesin saat onda uyuduğu bir ülkede yaşadığı için bunu anlayamayacağını ama dünyada uykuyu küçümseyen insanların da olduğunu söylüyorum ben de. Geceyi konuşarak, hatta düşünerek geçirmeyi tercih edenlerin. Sonra dosyayı açıyor ve burun kıvırmayı sürdürüyor. Sütunların düzgün olmadığını, bazı şeyleri yeniden yapmamın gerektiğini ve ancak bunları düzeltip geri getirdiğim zaman benimle konuşabileceğini söyledikten sonra zafer kazanmış bir edayla dosyayı kapatıyor. Bir keresinde dosyayı bana fırlattı.' İşte böyle geçiriyorum günlerimi. Ne hale geldiğimi düşündükçe umutsuzlukla doluyor içim."

Savaş bittiğinde binlerce mülteci fakir, mutsuz ve umutsuz olmaktan kurtulmuşlar ve işadamı, çiftçi, ihracatçı, ithalatçı, inşaatçı veya taşıma şirketi yöneticisi olmuşlar ya da orkestralarda çalmaya başlamışlardı. Yetenekli bir kalabalık. Koloni için bir kazanım. Fakat Kurt eski işinde çalışmayı sürdürdü. "Hayatımı para kazanmak için sarf edemem" diyordu Kurt, Esther sevgiyle ona bakarken. "Bir kere yaşam, okunması gereken kitapları okumaya bile yetmiyor. ...yi okumuş muydun?"

Genelde, sorduğu kitabı okumamış oluyordum.

"Çok cahilsiniz. Yirminci yüzyılda yaşayıp da Freud, Jung, Adler, Klein ve Reich'ı okumamış olanlar zamanımızın ana akımlarını bilmiyor demektir."

"Marx'a ne dersin?"

"Bu çok saçma."

"Hiç olmazsa bir tür etki yapmış gibi görünüyor."

"Yalnızca geçici bir fenomen."

"Freud, Jung ve diğerleri geçici bir fenomen değil mi yani?"

"Bunu neden göremediğinizi hiç anlamıyorum!" diye kızıyordu.

Daha sonra Esther, beklendiği üzere okul müdürü oldu. Esther Kurt'ün, işini bırakıp kendini kitabına vermesini istiyordu. Aslında sürekli çalışıyordu kitabının üstünde, tamamı aklındaydı, öyle diyordu.

"Zaten mükemmel olan bir şeyi neden yayımlayayım? Aptallar yanlış anlasınlar diye mi?"

"Fakat Kuurt, gerçekten iyi bir kitabın da yanlış anlaşılabileceğini kabul etmen gerek."

"Bu sadece iyi bir kitap değil. Bu 'gerçek' bir kitap. Gerçek kitapların sayısı ancak yarım düzine eder."

"Peki hangileri bunlar?" Bilmek istiyordum.

"Bir kere, *Don Kişot*."

"Başka?"

"*Hamlet*. Etrafındaki küçük hesaplar için yüreği çok büyük bir adam. Sonra, *The Man Without Qualities*. Eminim hiç duymamışsındır bile."

"Seni hayal kırıklığına uğrattığım için özür dilerim ama okudum."

"Öyleyse anlamamışsındır. Ve bir de Stendhal'in *Aşk*'ı. Fakat sen o kitabı anlamak için çok gençsin."

"Bunu seninle tartışacak değilim."

"Evet tartışamazsın. Fakat zaman sendeki yanlışların çoğunu düzeltecektir."

Gerçek kitapların listesi sürekli değişiyordu.

Bu arada *Türkü Söylüyor Otlar* son haliyle, Kurt ve Esther dahil birkaç kişi tarafından okunmuştu. Esther, ırk ilişkilerinde umutlu bir resim çizmiyor diye, Kurt ise İngilizce yazıldığı için sevmedi; İngilizce'nin roman dili olmadığı konusunda Joseph Conrad'la hemfikirdi, onlara göre sadece Fransızca yeterince uygundu. Kitabı kimse beğenmedi. Yoldaşlar ve arkadaşlar sürekli gelip yeniden nasıl yazacağımı anlatıyorlardı. Yeni başlayan bir yazar için en kötü şeyin sevgili arkadaşları olduğuna inanıyorum. Çoğu, yazar olmak istemektedir ve zavallı özentinin ellerine verdiği, onların yazacaklarının

yanında bir hiçtir. O sırada herkes bir şeyin ideoloğu kesilmiştir. Söylemeye bile gerek yok, yoldaşlar kitabı beğenmediler, üstelik de siyasi olmayan Esther'le aynı nedenlerle.

Kaba ve bulaşıcı düşüncelerimizden uzak tutulmaları gerektiği için asla yazılamayacak olan kusursuz kitaplarını kafalarında taşıyan epeyce insan tanıdım.

Bir tanesi anılmaya değer: İspanya'da Cizvitler tarafından, papaz olmak üzere yetiştirilmişti. Marksist olmuştu, tıpkı dinadamı olduğu gibi saf ve sapmaz. Bir İngiliz kızıyla evlenmiş ve onu West Country'de bir karavanda yoksulluğunu kendisiyle paylaşmaya ikna etmişti. Dört çocuk. Londra'nın, kendisini temelden bozacağını söylüyordu kadına. İşsizlik parasıyla geçiniyorlardı. Başka devrimcilerle birlikte öğretiyi tartışarak geçiriyordu günlerini, sevimli Somerset ve Devon kasabalarının *pub*larında, barlarında veya Londra'da, edebiyatçı arkadaşlarıyla. Bu arada, aklından, kitabı üstünde çalışıyordu hep. Hoşgörüsüz gözlerini üstümüze dikerek "Niçin yazayım? Niçin taviz vereyim?" diyordu. Marksizme inancını yitirince anarşist oldu ve karısını dört çocukla karavanda bırakıp çekip gitti. Paris'te *clochard*[5] oldu. Oradaki kafelerden birinde, hayatının yapay olduğuna kolayca ikna olan başka bir orta sınıf İngiliz kızı buldu. Birlikte, epeyce zor bir iş gibi görünen dilencilik hayatını sürdürdüler. Her sabah, diğer *clochard*larla buluşup, beleş yiyeceklerin verildiği sergilerin, ticari fuarların nerede olduğu, hangi yardım derneklerinin bedava yemek dağıttığı ve dükkânlardan çalınmış malların polisin dikkatini çekmeden nasıl değiştokuş edilebileceği bilgilerini paylaşıyorlardı. Bütün bunlara harcadığı yaşamsal enerjinin miktarına kafayı takmıştı ve kız da yanında aynı şekilde üzülüyordu. Bu esnada hep, görünmez kitabıyla uğraşıyordu elbette. Sonra kız hamile olduğunu söyledi ve çocuğu da bir *clochard* olarak büyütmeyi önerdi. Mantıklı bir öneriydi, çünkü kızcağıza hep, tek dürüst yaşama şeklinin bu olduğunu söylemişti. Dürüstlüğü arkada bırakarak İngiltere'de bir köye götürdü kızı, yıkılmak üzere olan bir köy evine ve kısa sürede çocukların sayısı gene dörde çıktı. İşsizlik parasıyla

5. Dilenerek sokaklarda yatan şarapçı. (Fr.)

geçiniyorlardı. Biz imdadına bir ideolojinin yetişeceğini biliyorduk. Ve evet, anlaşıldı ki kadınlar ve çocuklar dürüstlüğün zehirleyicileridirler. Bu aileyi de terk edip eski Avrupa imparatorluklarının artıklarına yol gösteren sayısız örgütlerden birine yönetici olarak katıldı. Patronu siyah bir kadındı, babalarının terk ettiği dört çocuğunu büyüten bir feminist. Onunla birlikte yaşamaya başladı, yazgısını bulmuştu. Ara sıra Avrupa'yı geziyordu. "Şaheserin nasıl gidiyor?" diye sorduğunuzda sizi sakin, kendinden emin bir bakışla süzüyor, edebî yaşamın satılmışlığını küçümseyerek, "Niye yazacakmışım? Olduğu yerde gayet güvende" diyordu.

Esther, Kurt'ün kitabını yazmasını kolaylaştıracak her türlü taktiği denedi.

"Esther kitabımı yazıya dökmem için ısrar ediyor," diye suçluyordu karısını.

"Ben okumak istiyorum, en azından."

"Senin gibi hassas ruhlu birinin böyle basit bir şeyi anlayamamasına şaşıyorum."

Kurt kitabını asla yazmadı ve bizimle de tartışmadı. Hayali ve fantastik yapılarını tarif ederdi ama yorumlamamıza izin vermezdi. Fakat her şeyi anlattığı bir kişi vardı. Kurt araba kullanmıyordu. Kolonide araba kullanmayan tek beyazdı herhalde. Aklını yola vermesi imkânsız olduğundan çok kötü bir şoför olacağını söylüyordu dürüstçe. Bayındırlık Hizmetleri Bakanlığı ona şoför tahsis etmişti. Pasosuna –veya *situpa*sına– göre bu adamın adı Joshua idi ama Kurt gerçek adını öğrenmekte ve kullanmakta ısrar etmişti: Musaemura.

Birlikte epey zaman geçiriyorlardı, arabayla Salisbury'nin etrafında dolanarak veya Salisbury'den ayrılan çeşitli yollarda gezintiler yaparak. Bu seyahatlerin hepsi gerekli değildi. İkisi, *bush*ta uzun felsefi konuşmalar yapmak için, yoldan görülmeyecek uzaklıkta duruyorlardı, çünkü ikisi de bu isyankâr faaliyet içinde keşfedilirlerse işlerinden olabileceklerini biliyorlardı. Kurt zaten *munt*lara karşı davranışları kabul edilemez bulunduğu için uyarı almıştı.

"Sana Musa diye hitap etmek bence esaslı bir hakarettir" diye ısrar ediyordu Kurt.

"Ama annem de bana Musa der. Kız kardeşim de. Ve bütün arkadaşlarım da. Öyleyse sen niye beni öyle çağırmayasın, *Baas*[6]?"

"Bana *Baas* deme. Bu bir hakarettir. Sana anlatmaya çalıştığım şu ki, birisinin adını kısaltmak veya çarpıtmak aslında saygı eksikliğidir."

"Fakat sen benim patronumsun. Beyaz bir adam. *Mlungu*. Bu yüzden bana verdiğin isim annemin beni çağırdığından daha saygılı olamaz."

(Kurt, "İşte, görüyor musunuz?" derdi böyle tartışmaları aktarırken. "Doğuştan gelen içsel bir mantığı var. Charles Olly'ye belki de bunu söylemelisin, hemen ikna olacaktır.")

"Peki baban seni nasıl çağırıyor? Babandan hiç bahsetmemen ilginç."

"Benim babam yok ki."

"Ama bu olanaksız Musaemura."

"Nasıl olanaksızmış? Biz *kaffir*ler için gayet olanaklı. Çoğumuzun babası yoktur. Annemin kız kardeşi parlamento üyesi birinin aşçısıydı. Evin arkasındaki odada gizlice kalıyordu. Aşçının bir arkadaşından hamile kaldı. Koca? İsteyemezdi, bu kadarı fazla olurdu. Yaşayacak bir yeri vardı. Yasal bir yer değildi ama hayattan hem bir koca hem de yaşayacak bir yer beklemek çok fazlaydı. En azından *kaffir* bir kadın için."

Musa yirmi beş yaşlarındaydı. Çok uzun boylu, zayıf, yerinde duramayan, şiddetli bir enerjinin kemirdiği biriydi. Yaşamı renkliydi, tehlikeliydi, suça yatkındı. "Fakat bunu söylemeye bile gerek yok" diyordu Esther. "Kötü davranılmış insanların iyi davranmalarını bekleyemezsin." Musa akıllıydı, iyi bir teknisyendi, bakanlık için değerliydi. "Kötü bir *munt* değildir" diyordu Kurt'ün patronu. "Ama gözünü üstünden ayırmaya gelmez. Seni uyarıyorum."

"Bu adam Başbakan olmalı" diye kahırlanıyordu Kurt. "Sadece bir şoför olması büyük bir hata. Ona söyleyip duruyorum."

"Peki o ne diyor buna?"

"Diyor ki, '*Baas* biliyorsun siyah bir adam asla başbakan olamaz. Bizim kafalarımızın şekli yamuk. Bizim kafatasımızın içinde başba-

6. *Baas*: Sahip. (ç.n.)

kan olmak için yeterli beyin yok' Bana *Baas* diyor. Beni deli etmek için. Diyorum ki, 'Pekâlâ, beni böyle aşağılamak da senin hakkın. Bana, kişi olarak değil ama ezen ırkın bir temsilcisi olarak kötü davranmak hakkın. Ezilen ırktan biri olarak olumsuz duygular ve yıkıcı dürtülere sahip olmanı, temel hakkın olarak destekliyorum.'"

"Peki, beyazların olumsuz ve yıkıcı olmalarını da destekliyor musun? Geçen hafta Sulh Mahkemesi'nde, sarhoşluktan iki pound cezaya çarptırdılar beni. Aylığımın yarısı eder bu."

"Sıkıntı dolu hayatın yüzünden içiyorsun," diyordu Kurt.

"Haklısın *Baas*."

"Ben seni başbakan yapardım. Şimdiki başbakandan daha kötü olman mümkün değil."

Bağımsızlık, siyah bir başkan, siyah bir başbakan otuz dört yıl ötedeydi.

"Beyazlara çok kötü davranırdım. Korkunç olurdum."

"Hayır, ben senin büyük ve asil bir ruh olduğunu biliyorum."

Her zaman olduğu gibi *bush*ta bir ağacın gölgesinde oturuyorlardı. Kurt, Esther'den termoslarla çay ve bolca sandviç yapmasını istiyordu çünkü Musa yeterince beslenmiyordu. Kurt bir sandviçi yavaş yavaş yiyor, sandviçleri, soğuk etleri, peynirleri, meyveleri silip süpüren Musa'yı seyrediyordu. "Bunları da arkadaşlarıma götüreceğim," diyordu kalanları paketlerken. "Senin çok paran var *Baas* ve benim arkadaşlarım açlar. Hem yalnızca seni memnun etmek için asil ve büyük olmayacağım *Baas*. Büyüklük de ne demek? Biliyor muyum ben bu kelimeyi? Beyazların çıkarına bir şey olmalı, işte bunu biliyorum."

"Eğer siz bizden daha iyi değilseniz, niye boşuna uğraşalım siyahların iktidara gelmesi için?"

"Çünkü bizim, eğer istersek kendi ülkemizde bok gibi olmaya da hakkımız var da ondan."

"Anlaşılan o ki bizim yanlışlarımızdan ders alacağınıza aptallığın bütün evrelerinden geçmekte ısrar edeceğinizi kabul etmek zorundayım."

"Asaleti sizden mi öğreneceğiz? Ve Allahın belası bir büyük aptal olmayı?"

"Adil ve büyük olmanın daha iyi olduğunu öğrenmekten bahsediyorum. Uzun vadede."

"Siz beyazlar bok gibi olmaktan zarar görmüyorsunuz."

"Yanılıyorsun. Uzun vadede öyle değil."

"Uzun vadeyle ne diye ilgileneyim? Ben, sırf sen memnun olasın diye başbakan olmak istemiyorum ki. Kendi taşımacılık şirketimi kurmayı ve kardeşimin benimle çalışmasını istiyorum sadece. Hapisten çıktığında. Ama hiç param yok. Sen istesen kendi işini kurarsın, çünkü yeterince paran var. Bir taşıma şirketin olabilir. Ama sen benden de aptalsın."

"Bazı şeylerde evet."

"Lastik patladığında değiştiremiyorsun bile. Bujilerin yerini bile bilmiyorsun. Eğer araba bozulacak olsa ve ben de orada bulunmasam oturup birinin gelmesini beklersin."

"Ellerimi kullanmakta pek başarılı değilim" diye itiraf ediyor Kurt, kendini alçakgönüllü gösterdiğini sanarak.

"Peki sen ne işe yararsın *Baas*? Bir işe çıktığımızda, neyin bozuk olduğunu sana benim söylemem gerekiyor. Örneğin, dün merasim meydanında gördüğümüz patlak boru!"

"Ben günümüzün entelektüel hareketlerinin gerçek anlamını bilirim."

"Eğer bu bir işe yarasaydı, Bayındırlık Hizmetleri'nde çalışmıyor olurdun!"

Orada, *bush*ta kumruların, git git kuşlarının, papağanların sesleri arasında, arkadaşça yan yana dizilmiş siyah ve beyaz karınca öncüleri, kırıntılar için dört bacaklarının üstünde çılgınca gidip gelirken, Kurt kitabının hepsini Musa'ya anlatıyordu, sıcak bir günde sürekli yayılan kümülüs bulutları gibi kusursuz kitabını.

Zaman zaman Musa, "Ama bunun nesi yeni?" diye soruyordu. (Bilinçaltı. Bastırmak. Ensest. Benlik. İyi ve kötü yürekler. Hatta kolektif bilinçaltı.) "Ben şu kadarcıktan biliyorum bunları" diyordu, elini kendilerinden büyük kek kırıntılarını taşımaya çalışan karıncaların dolaştığı toprağın üstünden on, on beş santim yukarıda tutarak. "Sadece, benim babam olmadığından onu öldüremiyordum.

Babanın olması ve ondan nefret edebilmen için beyaz bir insan olman gerek. Eğer babam olsaydı daha çok yiyeceğim olurdu, bütün hepsini anneme, kız kardeşime ve arkadaşlarıma vermek zorunda kalmazdım. Hayır, bütün bunlar beyazlar için. Sizin paranız var. Sizin babalarınız var."

Ve Kurt kendini savunmaya çalışırken o gülümseyerek oturuyordu.

"Musa tıpkı benim komündeki bir arkadaşıma benziyor. Adı Wolfgang'dı. Doğuştan şüpheciydi. Bizim komünü dağıtan oydu çünkü bebeğin babası olduğunda ısrar ediyordu. Oysa biz, bebeğin annesi ve babası olmadığına, onun hepimize ait olduğuna karar vermiştik."

"Öyle miydi peki?"

"Bebek ona benziyordu."

"Musa'ya komününüzden bahsettin mi?"

"Ben ona her şeyi anlatırım."

"Ne diyor?"

"Bizim kendi halkından geri olduğumuzu düşünüyormuş çünkü onlarda bütün çocukların birden çok anne ve babaları varmış. Bu bir gelenekmiş."

Bu, herkesin, Avrupa'da hoşlandığımız her şeyden her yönüyle çok daha iyi olan geniş ailelerden bahsetmeye başlamasından epey önceydi.

"Musaemura bizim çok ilkel olduğumuzu düşünüyor. Annesinin memelerini ısırdığını hatırlıyor yeterince sütü olmadığı için. 'İyi göğüslerin sütü olur. Kötü göğüslerin sütü olmaz' diyor."

"Bunu nasıl hatırlıyor?" diye merak ediyor Esther.

"Dört yaşındaymış. Çocuklarına bizden daha uzun süre meme veriyorlar."

"Dört! İşte bu ilkellik bence."

"Hayır hayır, Esther. Ben ona insanların ilkel olduğunu söylüyorum, siyah da beyaz da birbirinden kötü. 'Beyazlar gibi ilkel olmayı tercih ederim,' diyor, 'en azından daha çok paraları var.' Ona borç para vermemizi istiyor, taşımacılık şirketini kurabilmek için."

"Ama bizim paramız yok ki."

"Ona göre, bütün beyaz insanlar zengin. Korkarın çok büyük emelleri var. Hamish Van Doren'inki kadar büyük bir kamyon ve taşımacılık şirketinin olmasını arzuluyor."

"Ama Van Doren bir parlamento üyesi."

"Servetini taşımacılıktan kazanmış."

"Van Doren gibi olmak Musa'ya bir yarar sağlamaz. O birinci sınıf bir sahtekâr" diyor Gottfried.

Musa mihenk taşı gibi olmuştu. Herhangi bir konuda 'siyah düşünüş'ün –eğer böyle denebilirse (neden olmasın? Bu kitap yayımlandığında belki de yerleşmiş olur)– ne olduğunu merak ettiğimizde Kurt'e rica ediyorduk, Musa'ya sorsun diye. Yani politik olmayan, bilgilendirilmiş olmayan düşünüş. Doğru 'siyah düşünüş' için Charles Mzingele'ye başvuruyorduk. (Charles, Musa'ya şaşıyordu, yeni kuşağın, ciddi sorunlara böyle saygısızca, anarşik yaklaşımını onaylamıyordu. Musa da Charles'ın duygusal, yaşlı bir aptal olduğunu düşünüyordu.) Musa'yı tartışma gruplarına katılmaya davet ediyorduk ama o reddediyordu. "*Baas*," diyordu Kurt'e "senle ben *bush*ta tartışabiliriz, bu normal, sadece karıncalar ve bukalemunlar bizi görebilir ama Jameson Caddesi'nde büyük bir binaya girip çıkarsam iş büyür. Kaç tane yasa çiğnemiş olurum?"

"Bence hiç. Eğer sokağa çıkma yasağından önce evine dönersen."

"Bir yasa vardır. Kesin."

"Kızlardan biriyle evlenmeye kalkmazsan kim karşı çıkabilir?" Kurt şaka yapmaya çalışıyordu.

"Kızlardan biriyle evlenmek istemeyeceğimden nasıl emin olabilirsiniz *Baas*?"

"Aman Tanrım!" diyor Esther, bu konuşma aktarıldığında. "Hayır ama, bu artık çok ileri gitmektir. Umarım bunu ona söylemişsindir?"

"Fikrini ona iletirim Esther, verdiği yanıtı da gelip sana anlatırım."

"Eğer o Tanrının cezası üçkâğıtçı bizim toplantılarımıza gelecek olursa beni yok bilin" diyor Simon.

"Hadi hadi yoldaş, burada biraz 'renk önyargısı' yok mu? Toplantıya gelen beyazlara polisle başlarının derde girip girmediğini soruyor muyuz? "

"Renk önyargısıymış, külahıma anlat sen onu. Eğer taşımacılık şirketini kurabilse herkesi soyup soğana çevirirdi."

"Sadece bizi örnek aldığını söylerdi."

"Beni örnek almayacak" diyor Simon. "Ben İsrail'de olacağım."

17

Savaş boyunca, "Biter bitmez gideceğim," diyordum. Ne saçma! Yeniyetmelik hayallerim hâlâ geçerliydi: Gobi, Kalahari veya Akdeniz kıyılarında ayaklarımın götürdüğü, gönlümün çektiği yere gitmek, şaraplar, güller ve benzersiz geceler... Savaş bittiğinde ve her yerin ne kadar kötü bir yıkım içinde olduğunu yavaş yavaş anladığımızda rüyalar sona erdi, öylece yok oluverdi.

Avrupa'dan, Almanya'dan, Rusya'dan gelen haberler hep yıkım, sefalet, ölüm, toplama kampları, mülteciler, kayıp çocuklar üzerineydi. O zamandan beri dünyanın ya bir köşesinden ya öbüründen bunları seyretmeye, dinlemeye devam ediyoruz. Fakat o zamanlar herkes insanlığın böyle bir çileye, ziyankârlığa bir daha izin verecek kadar aptal olmadığına inanıyordu. Hepimizin çok uzağında, on yıllarca ötesindeydi şimdilerde giderek genelleşen şüphe: İnsanlığın olayları denetlemekten uzak, aciz olduğu. Kore Savaşı beş yıl ötedeydi, o 'küçük', iğrenç savaş; şimdilerde Avrupa'yı şok eden, eski Yugoslavya'daki savaş gibiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetinden sonra insanlığın Kore'ye izin verebilmesi 'tek kelimeyle imkânsız'dı.

Gottfried'in Almanya'dan aldığı haberler, partilerde gezen kontes, herkesi seven dadı, bilgin baba, Gottfried'in ağzını yayarak 'hiçbir işe yaramayacak ebedi öğrenci' dediği nişanlısıyla kız kardeşinin resmine can kattı. Savaş başladığında Klaus ve Irene Almanya'da değillerdi. Almanya'ya ve hayati tehlikeye geri döndüler, çünkü komünist olarak bu, onların göreviydi. Anneleri sanki savaş yokmuş gibi davranıyordu. BBC'yi dinlemenin cezası ölüm olmasına rağmen açıkça dinliyordu. Aile, aklını kaçırmış olduğunu söylüyordu. Bu işten ucuz kurtuldu, hatta bir ara evde SS'ler kaldığı halde. Irene, Yahudi olan Klaus'u Nazilerden sakladı, hatta bir keresinde eve bile aldı. Klaus'un doktor babası üst düzey Nazilerden birisi için kürtaj yaparak, Klaus'un adını ölüm listelerinden sildirdi. Savaşın sonundaki

kıtlıkta, minyon, zayıf bir kadın olan Irene millerce yürüyerek köylere gidiyor, sırtında çiftliklerden satın aldığı patates çuvalıyla Berlin'e dönüyordu. Bu yiyecek, aileyi açlıktan ölmekten kurtardı. 'Ebedi öğrenci' daha sonra Doğu Almanya'da yüksek bir memur oldu.

Nazi ölüm kamplarının haberini ilk önce Hans Sen verdi, Kızılhaç temsilcisi olarak söylentiler duymuş ancak yarısına inanmamıştı. O ve Gottfried, bizim dairede veya bir kafede sessizce otururlardı. Veya kendi derilerine asit damlatır gibi yorum alışverişinde bulunurlardı. Her konuda zıt fikirlere sahiptiler ama farkında olmadıkları bir şeyi paylaşıyorlardı: Kelimelerinde değilse bile seslerinde, uygarlığın iddiaları üstüne bir alaycılık, bir kuşkuculuk vardı. (İşte bu kuşkuculuk ayırıyor Avrupa'yı Amerika'dan.) Bazen on, on iki kişi bizim odada geç saatlere kadar, hatta bütün gece oturup haberleri dinleyerek tartışıyorlardı. Ve bu esnada Pasifik'te savaş sürüyordu, Japonya'da şehirler bombalarla un ufak oluyordu. Bilgisizliğimiz yüzünden, zihnimizdeki Japonya resmi belirgin değildi. Savaşın sonunda çok az insan 'iyi Almanlar'dan bahsediyordu. Haksızlık edilen, gözden kaçan bir kitap var: *The Forgotten Soldier*. Yazarı, Guy Sajer diye biri. Rus Cephesi'nde savaşan, Ruslar ilerledikçe geri, daha geri çekilen, bazen günlerce hiçbir şey yemeyen, kışın ortasında işe yaramaz incecik elbiseler ve postallarla titreyen çok genç, cahil bir askerin resmini çiziyor bize. Yarı Alman yarı Fransız. Almanlarla birlikte savaşması sadece bir rastlantı. Birlikte savaştığı çoğu genç adam ölmüş. Hitler'in askerlerinden biri olduğu yıllar sona erince, hayalet gibi, yarı aç bu askerin hayatını kurtarmak isteyen bir Fransız subayı, Guy Sajer'e (Almanca da Fransızca da okunabilen bir isim) İşgal Kuvvetleri'ne katılmasını öneriyor. Guy yirmi yaşında bile değil daha. O kitaptan, karanlık ve öfkeli bir acı, bir kavrayış yayılıyor; 'itiraz' denemez çünkü içerdiği deneyimler bundan daha derin. Yıllar sonra okuduğumda, o sıralar Güney Rodezya'da Salisbury'de arkadaşımız olan mültecilerin halini gördüm bu kitapta. Aynı zamanda babamınkini de. Eski savaşın anıları, bugünkünü düşünmesini engelleyen bir savunma halini almıştı, o kadar heyecanlanıyordu ki annem gazeteleri saklıyordu ondan. Ama radyoyu dinlemesini engelleyemiyordu, nefesini tutuyor, zihin gözüyle Japon

şehirlerine düşen bombaları ve Japonların ada ada çekilmelerini görüyordu. "Hepsi iyi hoş da..." diye mırıldanıyordu. "Kabahat kimin? Savaşı biz başlatmadık, onlar başlattı." Sanki onu suçlayan varmış gibi. "Neden yaptılar, neden Pearl Harbor'ı bombaladılar? Neden? Bak şimdi ne oldu?" Her gün, sanki ilk defa öğreniyormuş gibi, "Harry Akdeniz'deki salvolar yüzünden sağır olmuş" diyordu, "İngiltere'de meşhur bir kulak hastanesindeymiş." "Ama böyle olmak zorunda değildi" diye fısıldıyordu, kemikli elleri bileğimi sıkarken. "Eğer Churchill'i dinleselerdi..." Ve hemen ardından, "Siperlerde biz..." diye başlıyordu. Annemin korumaya aldığı, verandanın merdiveninde taş basamaklara oturmuş, annemin küçük köpeği ile oynaşan RAF'lılara el sallayarak ayrılıyordum evden. Eğitimlerini tamamlayamadan savaş bitmişti ve artık hep, hayatın gerçek deneyimlerinden gençlikleri yüzünden mahrum kaldıklarını düşüneceklerdi. Ben arabayla uzaklaşırken, "bir Alman'la evlenen ve *kaffir*lerin ayaklanmasına yardım eden kız işte bu" diyeceklerdi birbirlerine. Kolonide kalsalar hemen asimile olacaklardı.

Hiroşima'ya ve Nagasaki'ye atom bombaları atıldığında bu bize Tokyo'nun, Osaka'nın, Dresden ve Coventry'nin yerle bir edilmesinden pek farklı gelmemişti. Hissettiğimiz, 'şükürler olsun savaş bitti' idi. Sonra öğrendik savaşın zaten bitmek üzere olduğunu, hem de pek kısa bir süre içinde.

Gottfried İngiltere'de kalmak istediğine karar verdi, kısmen ben orada yaşamaya karar verdiğim için. İngiliz olacak ilk Lessing değildi, bir kuzeni kısa süre önce parlamento üyesi olmuştu. Yetenekli klanın başka üyeleri de İngiltere'de yaşamış ve çalışmıştı. Salisbury'de oturup İngiliz vatandaşlığına geçmeyi beklemeye karar verdi. Geriye dönüp bakınca, endişelenmesi yersiz görünüyor: İngiliz vatandaşlığına elbette geçecekti. Bir kere, hukuk çevrelerinde artık gayet iyi tanınıyordu. Fakat on yıldır ülkesinden sürülmüş olarak yaşadıktan sonra bir mülteci gibi düşünüp hissetmeye başlamıştı, yani istenmeyen biri gibi. Ayrıca, bir komünistti ve siyasetle uğraştığı için yıllarını toplama kampına geri gönderilme korkusuyla geçirmişti gereksiz yere. İngiltere vatandaşı olmaya hak kazandığını sanmıyordu. Boşanmadan önce İngiliz vatandaşlığına geçinceye ka-

dar onunla beklememi istiyordu. Boşanma kötü bir şeydi ve dengeyi aleyhine bozabilirdi. Bu işin iki yıl süreceğini düşünüyorduk. Bu arada bir bebek yapabilirdik. Arkadaşlarımızı böyle kaygısızca haberdar ettik. "Bu arada bir bebek yapacağız, çünkü yapacak daha iyi bir şey yok." Konuşmalarımız yüzeyde pratikti ve sağduyulu bir havadaydı. Evli kalmaya asla niyet etmemiştik zaten; koşullar nedeniyle evlenmeye itilmiştik. Boşanmamız da bir formaliteden başka bir şey olmayacaktı, arkadaş kalacak ve ikimiz de çocuğun sorumluluğunu paylaşacaktık. Daha sonra ikimiz de araya bir bebek 'sıkıştıramayacak' kadar meşgul olacaktık. Bozulmadan kalan komünizmiyle, başarılı olacağını düşündüğü işini –İngiltere sanayisinin bir bölümü için danışman olmak– nasıl bağdaştırabiliyordu? Bağdaştırmıyordu. Rodezya'dan ayrılmadan önceki yıllarda insanlar ona gelip nasıl iş kuracaklarını, para kazanacaklarını, yatırım yapacaklarını soruyorlardı; bütün bunlar beyninin bir yarısında, yoldaş Gottfried'in düşüncelerine paralel yer alıyorlardı. İngiltere'de kalıp bir iş danışmanına dönüşmüş olsaydı, geçmişte ana babasının olduğu gibi iyi bir liberal mi olacaktı? Sanmam. Sıradan bir vatandaş gibi yaşarken, aklının bir köşesinde komünist fikir yapısını bozulmadan tutabilen insanlardan biri olurdu. (Böylelerini çok gördüm.)

1945 Noeli sıralarında, bir ay kadar denedikten sonra, yoldaşların alkışları arasında hamile kaldım. Yeni evlenmiş, evlenecek, evlenmeyi uman genç insanlar grubuna doğan ilk bebek şanslı bir bebektir, hepsinin umutlarının somutlaşmasıdır. Gottfried mest olmuştu. "Etrafta emekleyen ve bezine işeyen bir delikanlının bulunması hoş olacak" diyordu. Bebeğin erkek olacağına inandığına dikkatinizi çekerim. Kadınlar, Gottfried'in, payına düşen bez değiştirmeleri yapacağını umduklarını söyleyerek dalga geçiyorlardı. Feminizm 1960'larda doğmadı.

Babam, "Neden iki bebeği bırakıp bir tane daha yapıyorsun?" dedi. Annem, korkunç, üzüntü verici bir şekilde suçluyordu beni.

Şimdi düşünüyorum da aslında bunun bizim mantıklı, akıllı konuşmalarımızla bir ilgisi yoktu. Tıpkı 1939'da John'a, kısa süre sonra da Jean'e hamile kaldığımda olduğu gibi 'tabiat ana' milyonlarca

ölüyü telafi ediyordu. İşte sana sağlıklı, doğurgan ve işe yarar bir genç kadın. Üstelik bir bebek daha istiyordum. Arzuluyordum.

Zaman geçtikçe anlamca ağırlaşan iki anım var bu dönemden. Bir tanesi, Rusların tiyatro gibi bir platformda savaş suçlusu subayları asmaya karar verdikleri zamana ait. Bu barbarlığa her taraftan protestolar yükseldi. Yani, her türlü canavarlıkla dolu beş yıl savaştan sonra, dünya hâlâ halk önünde idama tepki gösterebiliyordu. Ortaçağa, vahşiliğe ve benzeri şeylere geri dönüştü bu. Ayrıca 1941'den beri duyulmayan –çünkü 'yabanıl Ruslar' lafı unutulmuştu– "Rusların tipik zorbalıkları ve halkın düşüncelerine saygısızlıkları..." söylemine de. Benzer bir olayın kimse farkına bile varmaz şimdi. Biz damla damla dehşetle dolmuştuk. Kim protesto edecekti? Ben bunları yazarken, Yugoslavya'daki ağza alınamaz vahşet hâlâ sürmekte. Evet, orada olanları not ediyoruz. Hayret ediyor muyuz? Sanmam.

Öbür olay Simon Pines'ın Sol Kulüp'te, Hitler'in ve Nasyonel Sosyalizm'in çöküşü üstüne yaptığı konuşma. Çok yakında Almanya'nın tekrar müttefikimiz olacağını söyleyerek bitirdi konuşmasını. Orada iki yüz, üç yüz kişi vardı ve itiraz sesleri o denli yüksek çıktı ki "linç edilmediğine şükretsin" diye şakalaştık. Daha da önemlisi, öylesine, gayet sıradan, Rusya'dan korkmamızın beklendiğini ama kendisinin Amerika'dan binlerce kere daha fazla korktuğunu söyleyivermesiydi. Politika üstüne düşüncelere dalanlar, olacakları hissederler. 'Amerika'ya düşmanlık', deli zırvasıydı. Neden söylemişti bunu? Nereden çıkmıştı bu? Solda giderek daha da güçlenecek olan bir tutumdu bu ama benim konum o değil, 1945'te bunu duymak şaşırtıcıydı.

Soğuk Savaş kapıdaydı, sahneye çıkmayı bekliyordu.

Bu arada, yirmi dört saat bir bebeğin emrine amade olmadan önce tatil yapmak istiyordum. Bebek sahibi olmanın ne demek olduğunu bilmediğimden değil. Salisbury'nin dışına, büyük dünyaya açılmak istiyor, kıvranıyordum, özellikle de, RAF yakında gideceği için – gerçi, gitmeleri çok daha uzun sürdü çünkü onları evlerine götürecek yeterli gemi yoktu. Durumumun kesinlikle çelişik olduğunun

farkındaydım, mesele de buydu işte. Hayatımda ilk kez, tam dilediğimi yapabilecek özgürlükteyken bir bebek sahibi olmayı seçmiştim.

Şimdi, belli bir ruhsal durumu düşünüyorum, özellikle de gençlerde bu durumu gördüğüm zaman: Sadece hayatta kalacağımdan değil, içinde bulunduğum her koşulda ve kendi kendime koyduğum tüm engellere rağmen mükemmelce beceremeyeceğim hiçbir şey olmadığından bir saniye bile tereddüt etmedim. Bu, gelecekte olabileceklerin hayalini kurduğumda kendini sakin bir inatçılıkta, hatta keyifte, ve hatta zevkte ifade ediyordu. Bunun basit bir şey olduğunu sanmıyorum. Niçin bir genç adam ya da kadın, küçük gibi görünen bir şey yüzünden bazen bir daha kalkmamacasına yere serilirken, bir başkası bir an bile kendinden şüphe etmeden okyanuslar kadar büyük zorluklara göğüs gerer?

Gottfried tatile gitmemi uygun buluyordu. Her zaman cömert bir adamdı. Örneğin, Howe-Ely'nin acınacak maaşını alırken bana yeni bir daktilo satın almıştı. Yazdıklarımın hiçbirini beğenmemiş olsa da yazmamı teşvik ediyordu. Benim Cape Town'a gitmemi destekledi.

Yeniden beş günlük tren yolculuğu. Yanımdaki diğer beş kişiyi hatırlamıyorum; hatırladığım sadece geçip giden *karroo*'yu[1] seyredişim; Hex Nehri Vadisi'nin dağlarını, Güney Afrika'nın o kendine özgü muhteşem çıplaklığını, yalnızlığını aklıma sahne sahne kazımaya çalıştığım. Demiryolunun kenarındaki küçük istasyonları, işçi karılarının ve çocuklarının tren çığlık atarak güneydeki büyük şehre doğru geçip giderken küçük kuru bahçelerinin tellerine gelip el sallamalarını seyrediyordum. Bu çocukların, kadınların, yaşlarına göre büyük elbiseler içindeki, saçları aşk için permalanmış kızların tren gözden kaybolurken neler düşündüğünü ve hissettiğini biliyordum. Savaş boyunca, Salisbury'den ayrılan trenin veda çığlıklarını, insanları alıp alıp uzaklara götürmesini dinlemiştim. Güney Afrika'da trenin acıklı çığlıkları bir kuşak için daha yitiriş, ayrılış, vedalaşma ve arkada bırakılmışlık demekti. Bir jetin gümbürtüsü asla aynı şey değildir bence.

Cape Town dokları ve içindeki gemiler artık denizaltıları, torpi-

1. Güney Afrika'nın yüksek, kuru düzlükleri. (ç.n.)

doları, konvoyları değil, özgürlük ve kurtuluşu düşündürtüyordu. Ve ben üç aylık hamileydim.

Guardian gazetesinin Cape Town temsilcileri, Salisbury'deki başarılı temsilcilerinin birkaç haftalığına elbette orada çalışabileceğini söylediler. *Guardian*'ı savaştan hemen önce, 1930'larda herkes gibi komünist olan, becerikli iki orta sınıf İngiliz kadını çıkartmaya başlamışlardı. Bu komünist gazetenin formülü Londra'daki *Daily Worker*'la aynıydı: Aboneler gazeteyi kendilerininmiş gibi hissetmeli ve mali destekte bulunmalıydılar. Her sayıda bir önceki hafta toplanan paraların ilan edildiği bir köşe vardı, işçi sınıfı için daha çok toplanmasının beklendiği vurgusuyla. *Guardian* da, *Daily Worker* gibi yıllardır 'kızıl altınlar' suçlaması altındaydı – yani Moskova'dan para aldıkları. Partide rastladığım herkes 'kızıl altın' fikrine kahkahalarla gülüyordu, 'Yatakların altındaki Kızıllar' gibi. Gerçekten de hem yatakların altında 'kızıl'lar vardı hem de Moskova altınları; daha geçen hafta, *Daily Worker*'ın Moskova'dan finanse edildiğini okudum. *Guardian*'ın Moskova'dan 'kızıl altın' alıp almadığını bilmiyorum. İki harikulade hanımefendinin karakterleri ortadayken bu imkânsız gibi görünüyor. *Guardian* Sovyetler Birliği'nin popülaritesi arttığı için savaş sırasında yaygınlaşmıştı ama artık satışlar giderek düşüyordu. Örneğin, Salisbury'de yüz on iki nüsha satılmıyordu artık, sadece iki düzine satılıyordu, o da en sadık okuyuculara.

Abone servisinde çalışmaya başladım; bir oda dolusu masada çalışan, bir kısmı gönüllü insanlar, gecikmiş abonelere mektuplar döşeniyorlardı: "Bu ay aboneliğinizi yenilemediğinizi gördük. Bunun bir gözden kaçma olduğunu umuyoruz. Unutmayın ki Güney Afrika'nın geleceği sizin gibi insanların elinde. Yoldaşça selamlar."

O odada beyazlarla birlikte Hintliler ve melezler vardı: Güney Rodezya için imkânsız bir şey. Burası gazetenin en alt ve önemsiz tabakasıydı. Bizim çok üstümüzde tepedekiler, yıldızlar yer alıyordu; ama kuruculardan biri olan Carina Baldry her gün gelip bana uyarı mektupları dikte ettiriyordu. Varlığı ile bile ülkedeki her şeye ters, yıkıcı addedilen bu sosyalist gazetenin içinde güçlü bir hiyerarşi olmasına, herkesin ayrıcalıklarını kollamasına şaşırmıştım. Kısaca, 'devrim olduğunda' –alaycı bir keyifle kullanılan bir deyiş– yani

eğer bir gün komünizm gelirse, işte size iktidar sistemine oturmaya hazır, komünist mekanizmanın temel parçalarından biri.

Gazetenin yoksul nüfusa, o sıralar Cape Town etrafında yoğun olmayan siyahlara değil de melezlere ve Hintlilere uzanan kolları vardı. Birkaç kez arabayla Cape Town'un sefil bir mahallesinde, çok yoksul melez ya da Hintli kızların, ucuz mallar ürettikleri bir fabrikaya götürüldüm. Burada yoksulluğun, umutsuzluğun tanıdık kokusu vardı. Ucuz elbiseleri ve parlak takıları içinde etrafımızı sarıyor, keskin özgürlük mesajları ile dolu *Guardian*'ı almak için kuruşlarını uzatıyorlardı ama asıl istedikleri akıl danışmaktı: Ev, yardım, ödenekler. Woodstock'ta bir ayakkabı fabrikasının kurulmakta olduğu doğru muydu? Hizmetçi veya dadı olarak iş var mıydı? Bu, *Guardian*'ı Salisbury'de satmaya benziyordu: Gazete satmaya harcadığımız zamanın üç dört mislini sosyal yardım işlerine harcıyorduk ve çoktan anlamıştık ki gazete onlar için daha iyi bir hayat getirecek olan tılsımdı. Üstelik *Guardian* satıcısı kadınlar ve adamlar da tavsiyelerde bulunuyorlardı. Olur, doktoru ararız, evet. Ev servisine telefon ederiz, evet. Verem kliniği var ama hayır, patronlarınızın ücretleri artırmasında bir rolümüz olamaz.

Bu çeşitli yoksul yaşamlarla, çoğu beyaz ve orta sınıf olan yoldaşlarınki arasında uçurumlar vardı.

O zamanlar, Güney Afrika Komünist Partisi yasaldı. Savaş sırasında büyümüştü ve 1946'da heyecanlı bir güven içindeydi. Ben oradayken bir seçim oldu, sanırım şehir meclisi seçimiydi, ve Parti aday göstermişti. Çoğu akşamlar gürültülü, coşkulu toplantılar oluyordu ve milliyetçilerden, Nazi örgütlerinden Ossewa Brandwag gibi kişiler, laf atmak için geliyorlardı. Hep itiş kakış oluyor, kavga çıkıyordu. Kıvançlı ya da gözü kara atmosferin, "Devrim olduğunda" ve "Barikatlarda görüşürüz" laflarında kendini gösteren, kendi kendiyle dalga geçen şakacı bir hali de vardı. O sıralarda bunu anlayacak kadar deneyimli değildim ama bu havanın, demokrasilerde, yakın tehlike içinde olmayan devrimci gruplara ait olduğunu ve çoğunun da otoriteye nanik yapıyor olmaktan kaynaklandığını artık biliyorum. Baskıcı ve zorba rejimlerdeki hiçbir devrimci grup bu coşkuyu ve sarhoşluğu yaşayamaz. Çünkü hoşgörülü babaya yapılan

bir nanik değildir bu, karşılarında ölüm ve işkence vardır. Güney Afrika Komünist Partisi üç yıl sonra yasaklanınca, sonuna kadar eğlenmelerine izin verilmiş ayrıcalıklı çocuk havası bir gecede yok oldu, eğlenmek için ortalıkta dolananlar toz oldular ve sonuna kadar direnenler de çok zor günler geçirdiler.

1970'lerde Birleşik Devletler'deki devrimci grupları nanik yapma çılgınlığı sarmıştı. (Rastlantıyla öğrendim olup bitenleri.) Örneğin, tehlikeli bir terörist olarak dünyaca meşhur bir genç kadın, New York'ta bir polis istasyonunun neredeyse tam karşısında otururak eğleniyordu: "Yüzüm afişlerinizde olmasına rağmen beni tanıyamıyorsunuz." Patty Hearst'e benzeyen başka biri, otoyollarda sürat yaparak polise yakalanmaya uğraşıyordu, "Sen Patty Hearst'sün" desinler diye. Aman ne eğlence ne eğlence!

1946'da Cape Town'daki komünistler sanki yarın yokmuş gibi davranıyorlardı. Ofislerinde bir dosya dolabı gördüm, içinde de çoktan ölmüş, gömülmüş bir varlığın, Güney Rodezya Komünist Partisi'nin dosyası. Çoşkulu yoldaşlara Güney Rodezya'da Komünist Parti olmadığını söyledim. Baştan beri haklıydılar, partinin temeli yoktu ve ne yazık ki onları dinlememiştik. Ayrıca, Güney Afrika Komünist Partisi'nin 'gizli' üyelerinin isimlerine ulaşmak için sadece bir çekmeceyi açmanızın yeterli olmasının çok aptalca olduğunu söyledim. Bir şey fark etmeyeceğini, zaten aralarında muhbirlerin olduğunu söyleyerek şakalaştılar. Yoldaşlar arasında paranoya örneği olarak gösteriliyordum: "Kuzeyden gelen küçük komşumuz." İngiliz kolonisinden gelen birinden beklenebilecek bir gerilik içinde hareket ediyordum. Salisbury'de küçük bir havuzda büyük bir balıkken, Cape Town'a gelince büyük ve parlak balıkların arasında ufak bir yem olmuştum – Londra'da gerçekten küçücük kalacaktım.

Ziyarete gelen bir ufaklığın, yalnızca komünal saplantılara dahil olmadığı için bile bir şeylere katkısı olabilir. Yeterince önemsemediğimiz bir kuraldır belki de bu. Bir grubun veya partinin düşünüşüne kapılmamak mümkün değildir.

Cape Town'a geleli henüz bir iki gün olmuştu ki tepeden tırnağa incelendiğimi fark ettim, tıpkı Salisbury'ye geldiğimde olduğu gibi. 'Şehirde yeni bir kız' vardı. Bu seyahatte bir aşk macerası yaşa-

maya kararlıydım, bunun hakkım olduğunu düşünüyordum. (Kim demişti? Neden?) Kaotik bir seçim toplantısında Afrikalı bir sendikacıyla tanıştım ve flört ettim. Sonra aynı akşam adamın biriyle tanıştım ve bir bakışta, Güney Rodezya'da olası her şeyden daha farklı olacağına emin olduğum bir aşk macerası için mükemmel bir aday olduğunu anladım.

Şimdi, bütün yazarların bildiği ikilem: Ne kadarını anlatıp ne kadarını atlayacağım? Sorun şu ki bir yazarın çocukları ve torunları, ya da tez yazarları ve profesörler, ele aldıkları yazar elli yaşında, ipek veya hoş bir takım elbise ile doğmuş olsa, bir edebî ödülü gülümseyerek ve kibarca alıverse, çok sevineceklerdir. 'Altmış yaşında, güleç halk adamı veya kadını.' Ünlü bir akrabaya sahip olmak epeyce hoş bir şey ama neden şu şaibeli gençliğini anlatmaktan vazgeçmiyor? "Tanrım, Catullus'ları[2] önlerine çıkarsa ne diyecekler?" Üstelik yaşlı Catullus çoğunlukla genç Catullus'u inkâr eder. Şu veya bu macerayı paylaştığım bazı eski arkadaşlar kaç kere, "Sen ne diyorsun? Asla öyle bir şey yapmadığımdan eminim..." demiştir.

O sıralarda Cape Town'da beş altı kelimeyle, "Uzun boylu, Afrikalı, ressam, renkli, ressam gibi giyinen, ressam gibi davranan ama her şeyde biraz aşırıya kaçarak bohemlikle alay eden biri" desem kimden bahsettiğimi herkes anlardı. Ya bugün? Belki de hiç kimse...

In Pursuit of the English'e yerleştirdim onu.

Bir komünistti; kim değildi ki? Bu aşk macerası sadece benim naifliğim yüzünden mümkündü. Karşıma çıkan ilk fırsatı, sendikacıyı şimdi şaştığım bir acımasızlıkla yüzüstü bırakarak (o sitem ediyordu ama aşkta her şeye izin vardır) bu sanatçıyla gittim. Adına René diyelim; arabasıyla Cape Town üzerindeki yüksek yamaçlara çıkıp tepelerin kenarından bir çanağa akan süt gibi bulutların dökülmesini seyrettik. Öpüşüp koklaştık. Çok keyif alarak ve vaatlerde bulunarak. Sonra beni Altıncı Bölge'deki stüdyosuna atıp, dört günlük bir seyahate çıkması gerektiğini söyledi. *Guardian*'a ayrılacağımı haber verip stüdyonun tadını çıkardım, harika bir şekilde terebentin ve boya kokuyordu, duvarlarda onun yaptığı resimler ve ustalar-

2. Romalı aşk ve nefret şairi, M.Ö. 84-M.Ö. 54. (ç.n.)

dan kopyalar, bir de bana Uzak Cathay'dan gelen bir define gemisi gibi olasılıklar çağrıştıran tabak koleksiyonu vardı. Eski, küçük, beyaz bir evdi. Dışarı çıkıp girmekte bir tehlike tadı vardı. Mahalledeki herkese *Skolly-boys* olarak bilinen çeteler korku salmıştı o sıralar. Aslında René başka bir kadınlaydı. Bir kazanova gibiydi, gülerek, arsızca, birkaç kadınla ve kızla oynuyordu. Peşinde her zaman kadınlar vardı. Çünkü kadınlara tapıyordu. Her şeyimizi seviyordu, görünüşümüzü, kokumuzu, sesimizi; öylece, olduğu gibi. Böyle adamlara dayanılmaz, özellikle de İngiltere'deki kadar enderlerse, kadınlar hemen tanırlar ve üzerlerine titrerler onların. Bu 'kadınsever'in sahtesi olamaz. Üstelik böyle adamlardan sadakat ya da diğer evcil ve uygar meziyetleri göstermelerini bekleyemeyiz. René, hayatının o aşamasında nostaljik ve hassas pişmanlıklar yaşıyordu, tahminime göre hayatında ilk defa. Evlilik dışında kalmayı başarmıştı o güne kadar, kırk yaşındaydı, fakat bir kızı hamile bırakmıştı ve evlenmek zorundaydı. Beni çekici buluyordu. Beni sevmiyordu, böylesi adamlar aşka karşı yalıtılmışlardır. Duyarlılık onları besler. Yakında karısı olacak hamile kız gülümseyerek ön koltukta otururken, hamile olan beni arabayla dolaştıracak kadar serinkanlıydı. Hoş, komik, Afrikalı köylü kızı, onun için mükemmel bir eş. Onun kadınlarından biri olduğunu anlamış mıydım? Anlamamıştım. Kısa süre sonra, belki de bir yıl içinde –önemli olan olgunlaşmak– daha arka koltuğa oturur oturmaz, onların sevgili ve kızın da hamile olduğunu anlayabilirdim. ("Ne cüret! Nasıl bu kadar duyarsız olabilirsin? Sen bir canavarsın!") Ama o zaman da onunla bir ilişkim olamazdı.

Stüdyo, içinde yaşansın diye yapılmamıştı: Belki de bu, daha da başka bir kızı kamufle etmenin bir yoluydu, bilmiyorum. Kiminle gittiğini bilmediğim seyahatinden geri geldiğinde, bir arkadaşının, bahçesi ağaçlı, küçük, beyaz evine geçtik. Çok değil, birkaç gün için. (Bunu özellikle belirtiyorum, çünkü bu evde bir yıl yaşadığım söyleniyor.) Sevişmelerimiz gene güçlü, sık ve uzundu. Her dakika gülüyorduk. Yiyecek konusundaki fikirlerim karşısında ağzı açık kalıyordu ve bana pek çok yemek öğretti: Sevişir gibi yürekten pişirdiği domuz yahnileri, kuzu güveçleri, baharatlı kıymalar ve köfteler, Malezya mutfağına çok şey borçlu olan Afrika mutfağından.

Kilo alıyordum. Bayılıyordu buna. Hamile olmama bayılıyordu. Kocaman elini büyüyen karnıma koyarak sanki bebeği dinliyormuş gibi oturuyordu. Sonra şövaleye koşup eskizler yapıyordu. Kendini Renoir'la özdeşleştiriyordu. Belki de Renoir da böyleydi: doğanın cömertliği karşısında sarhoş. Hayatının bu döneminden düzinelerle hamile kadın eskizleri kalmış olmalı, karısının ve benim eskizlerim. O zamanlar Renoir tablolarındaki gibi olan vücudumun, duvarın birinde asılı olduğunu düşünmek istiyorum. Yüzüm değil. René'nin çizimlerinde yüzler şöyle böyle belli olan bir yanaktan ibarettiler veya saçların arkasında kayboluyorlardı. O çalışırken ben hep gülümsüyordum, onun aldığı zevkten zevk alarak: Bu gülümsemede onun hoşlanmayacağı unsurlar yer alıyordu. Bir kadının aynı zamanda tarafsız bir seyirci olabileceği iddiasına tahammülü yoktu. Yemek yemediğimiz, sevişmediğimiz zamanlarda arabaya binip 'devrimci görevim' dediği işlere gidiyor, beni de yanında götürüyordu. Melezlerin yaşadığı büyük apartmanlar onun sorumluluğundaydı çünkü onlarla *Afrikaans* konuşabiliyordu, çünkü onu seviyorlardı. Yere bir sabun kutusu koyuyor –bilinçli bir parodi– üstüne çıkıp elinde megafonla başlıyordu konuşmaya.[3] O zamanlar, dikkat çeken bir tipti. Uzun boyluydu, kemikliydi, sarı uzun bukleleri ve renkli bol giysileri vardı. Bu giysilere bayılıyordum, o günlerde Güney Rodezya'da böyle şeyler asla giyilemezdi. Hatta aslında Güney Afrika'da da çoğu insan böyle giyinemezdi. Melezlerin yaşadığı apartmanların balkonları, pencereleri anında, bağıran gülen insanlarla doluyordu. Ben de gülmek zorundaydım, tek kelime *Afrikaans* bilmediğim halde. Till Eulenspiegel veya Baron Münchhausen[4] gibiydi, gülmenin, hükümete ve otoriteye hakaret etmenin doğal sayıldığı, yoksulluğun koca bir şaka olduğu dünyadan gelen bir sihirbaz. Komünist Parti, yoldaşlar, oy toplamak için ona güveniyorlardı.

Sonra beni, yazar Jack Cope ve karısı Lesley gibi arkadaşlarının ziyaretine götürüyordu. Jack uzun boylu, esmer ve yakışıklıydı. Lesley ise ince, sarışın ve güzel. İkisi de o sıralar Parti üyesiydi. Pazaryerine sabun kutuları götürüyordu ikisi de ve devrimci konuşmalar

3. Hyde Park Speaker's Corner'da olduğu gibi. (ç.n.)
4. İkisi de, anlattıkları inanılmaz öyküleriyle ünlüydü. (ç.n.)

yapıyorlardı. Bu güzel çift müthiş başarılıydı, özellikle de prenses gibi olan Lesley. Yoldaşlar sabun kutularının üstündeki bu orta sınıf İngiliz çiftinden alaycı bir keyif alıyorlardı. Polisler de. Herkes...

Seapoint'te, altı yıl önce John'la kaldığımız, renkli ışıkları olan o ucuz otelden pek de uzak olmayan, pencerelerinden denizin geliş gidişlerini seyrettikleri küçük bir dairede yaşıyorlardı. Kendimi o koyu, marazi ve zevkli melankolinin içine dalmaktan kurtaramıyordum. Ve bunun moralsiz olduğum anlamına geldiğini biliyordum.

Arabayla oradan uzaklaşırken René, "Hey, ne oldu sana? Kızlarımdan birini asık suratlı görmekten hoşlanmam. Seni ne üzdü? Ayrılmamız gerektiğini mi düşünüyorsun? Bekle, eve, yatağa bir varalım, ben seni gene mutlu yaparım" diyebiliyordu.

René kadınları severdi ama en ufak bir zekâ belirtisinden rahatsız olurdu. Tigger'in şakalarını seviyordu gerçi. Kadının aptalının daha makbul olduğu gibi bir fikirle asla tanışmamış Gottfried'den, "Allah kahretsin, Tanrı neden kızlara da beyin vermiş? Size söylüyorum, bu her şeyi mahvediyor" diyebilen René'ye yaptığım geçiş için "ilginçti," diyebilirim.

Bulaştığı tek zeki kadın ben değildim. İleride Gottfried'in ikinci karısı olacak kadınla ya yeni bitmiş ya da hâlâ süren bir ilişkisi vardı. İlse Alman mültecisiydi, bir komünistti ama sol çevrelerde genellikle enerjik, zeki ve cesur bir kadın olarak tanınıyordu. Güney Afrika'da yaşayıp Hintli biriyle evlenebildiğine göre çok cesur olmalıydı. Bürokrasiye, renk ayrımına meydan okuyordu ve bu, insanların ondan hayranlıkla ve kendilerine ayrılmış alana sığamayan insanların hak ettikleri tonda bahsetmesine neden oluyordu.

"Balık tutma zamanı geldi," dedi. Daha sonra anladım ki asıl istediği, Cape Town'dan uzaklaşmaktı, çünkü nişanlıydı, evlenmek üzereydi ama bir aşk macerası yaşıyordu ve herkes bunu kınıyordu. Dünyadaki her şeyden daha güzel olan o sahilde arabayla gidiyorduk, o günlerde çoğunlukla vahşi ve insansızdı, dalgalar kayalarda patlıyor ve havaya püskürttüğü damlacıklar boş beyaz kumsalları, kayaları ıslatıyordu. Sonra denizden içeri sapıp tarlaların, bağların arasından geçerek bir köy bakkalına vardık. Bakkalı işleten melez

insanlar beni tepeden tırnağa süzdüler gülerek. "Bu yeni kız nasıl bir şey acaba?" diye düşünüyor olmalıydılar. René küçük bir ev kiraladı, denize yüz metre, tek odalı bir kulübe. Geniş, eski tip bir yatak, gaz lambaları, bir masa ve iki iskemle vardı içinde. Dışarıda, bir ağacın altında tuğla bir ocak. Deniz gümbürdüyor, patlıyor, inliyor, bütün o sahili dövüyordu ve ayaklarımızın altındaki toprak sanki titriyordu. Hemen, tuz kokan kısa boylu ağaçların arasından o akşamki yemeğimizi yakalamak için sahile indik. Muhteşem oltasını alıp dönen, köpüren, fışkıran, her tarafı ıslatan suyun içinden yürüdü, ortadaki bir kayanın üstünde durdu, keskin kayalar arasında bir havuzda; deniz, dizlerinin etrafında koşuşturuyordu. Tekrar tekrar oltayı suya sallarken gümbürtüyle gülüyor, keyifle, kendinden geçerek bağırıyordu. Sonunda, dışarı fırlayan kaygan kıvrak bir balığı havadan aşırtarak denizin kenarındaki kayaların üstüne fırlatıp attı. Sonra da ıpıslak, deniz kokarak, aynı heyecanla bana sarıldı ve öylece, tuz çalılarının arasından küçük kulübeye koştuk. Can çekişen balığı temizledi, denizden çıktıktan bir dakika sonra ızgaradaydı balık. Şarap. Tuz tadında ekmek. Hanepoort üzümleri. Kuru meyva şekerlemesi. Gaz lambasının alevini küçültüp yatmaya gittik. Gölgeler ve denizin sesi dolduruyordu odayı. Seviştik ve denizi dinledik, seviştik ve dinledik, vücutlarımız balıklarınki kadar kaygan; sonra o uyudu ve ben uyanık yattım, dinleyerek. Dalgalar patlıyor ve gümbürdüyordu, her biri sanki karaya yapılan bir saldırıydı ve geri giderken denize sürüklüyordu toprağı; bütün gece, bütün gece... Sanki küçük ev denizin altında gibiydi.

Bu fiziksel zevk cenneti üstüne yazmayı istedim sık sık, aslında o zamanlar depresyonda olduğum gerçeğini silerek. 'Gerçek' bir depresyon değildi bu, ya da "Bak ben ne kadar mutsuzum" derkenki tatlı melankoli de yoktu bunda. Bir öykü kurdum, sevgililerin bireyselliklerinin, denizin ve rüzgârın *bush*ta dolaşırken çıkardığı sesin içinde eridiği, bir oğlanınkini andıran zayıf, kemikli sırta vuran lamba ışığının, parıldayan beyaz tene serpilmiş bir tutam altın parçacığı gibi doğrudan yüreği etkilediği, kavrulmuş yüzün anlattığından daha gerçek bir öykü... Kadının ipek gibi, bronz dizi, genç elinin tek başına, ocaktan gelen duman kokusunun sindiği çarşafların

arasında yatışı. Kendimi keyifli bir hazineymişim gibi davranılmasına handiyse bırakabiliyordum ve bunda kendini beğenmişliğin de payı vardı mutlaka, yaşlanınca ne çok şey öğreniyor insan. Bu elmada kurt olması gerekiyor muydu? Üstelik de René'nin bana hükmetmesine aldırmıyordum çünkü yakında gidecektim – ve bu yüzden mutsuzdum, geri dönmek zorunda olduğum için. Eğer her şey başka türlü olmuş olsaydı, burada, Cape Town'da kalır, birkaç ay sonra da, savaş sonrası karışıklığı olsun olmasın kendimi bir gemiye atıp Londra'ya, Paris'e yollanabilirdim. Bu adamla kalmak istediğimden değil – henüz öğrenmemiştim evlenmek üzere olduğunu. *Guardian* gazetesinin abonelerini uyaran mektuplar yazmanın benim kaderim olduğunu da düşünmüyordum.

Beş günlük tren yolculuğu. Sahile, denize, özgürlüğe, aşka doğru değil; tersine, gerçek geleceğim olduğuna inandığım şeylerden uzaklaşarak geri dönüyordum. Dağların arasından, *karroo*'dan, ağır ağır, her küçük istasyonda durarak, işçi kulübelerinin, el sallayan kadın ve çocukların önlerinden geçerek... "Ben geri dönüyorum, ben geri dönüyorum!" çığlıklarıyla, tekerlek gıcırtıları içinde, tren tozla dolarken, ranzamda yatıyordum hayatımda olmadığım kadar mutsuz bir şekilde. Tabiatımın köklerinde kıvrılmış yatan o duygusal ya da psikolojik çifte sarmalla yüzleşiyordum. Bu, "Ne kadar aptalım! Hiç gerekmediği halde hamile kaldım!" meselesi değildi. Sorun, hamile kalmak zorunda olmamdı. Çocukluğum böyle buyurmuştu çünkü. "Eğer şimdi aptalca bulduğum devrimci bir romantizm ve pervasızlıkla Gottfried Lessing ile evlenmemiş olsaydım, olmak istediğim her şeyden uzaklaşarak aksi yönde ilerliyor olmazdım şu anda" düşüncesi de değildi. Şunu yapsaydım, bunu yapsaydım demenin ne yararı olabilir ki? Demek istediğim, benim yapımda ve koşullarımda, başka bir şey olamazdı zaten. Kurt ve diğerleri sayesinde dünyam büyümüş ve kendime etiketler, isimler takabilir hale gelmiştim. O trende yanlış yönde seyahat etmemi kaçınılmaz kılan bir şey daha vardı: babamın hastalığı, uzun, yavaş ölümü.

Bedenen sağlıklı olup da ruhen mutsuz olmak çok gariptir. Eve vardığımda beş aylık hamileydim, bronz, sıhhatli, capcanlı. Gottfried böyle iyi vakit geçirmiş olduğum için sevinmişti ama altüst olmuş-

tu, çünkü ondan ayrıldığımda normal kilomdaydım ama şimdi... Gottfried hamile olduğum zaman boyunca bana çok iyi davrandı ama o, bu süreçten keyif alacak bir adam değildi. Evlenmeye hazır kızlardan biriyle bir ilişkiye girmişti. Bu kadın şimdilerde nüfuzlu biri, o yüzden en iyisi başka bir şey söylememek.

Gottfried'le ben mutsuz ama müşfik evliliğimize geri döndük.

Bu tarihte pek fazla gururlandığım bir şey yok ama Gottfried ve ben, gün içinde birbirimizi defalarca hayal kırıklığına uğratmak ve altüst etmek üzere doğmuş olmamıza rağmen bu süreçte gerçekten terbiyeliydik.

Bir sahne: Bugün düşündüğümde sonsuz sayıda gibi gelen küçük yatak odalarından birinde, mükemmel bir biçimde katlanmış çoraplar renklerine göre bir şifonyerde sıralanmış. Yanındaki çekmecede aynı şekilde hizalı donlar ve atletler duruyor. Uzun çekmecede, bir santim bile şaşmaz bir düzenle yerleştirilmiş, yıkanıp ütülenmiş, düz, renkli, çizgili, üç deste gömlek. Gardıropta beyaz, krem ve kahverengi keten ve pamuk takım elbiseler asılı, ne bir toz zerresi ne de yersiz bir kırışıklık.

Bu kusursuzluğa inanamadan ve umutsuzlukla bakıyorum. Gottfried açık çekmecelere, içlerinden taşan uzun çorapların, sütyenlerin, külotların, kazakların oluşturduğu renk salatasına bakıyor. Benim gardırobumdaki elbiseler ve pantolonlar tıkış tıkış. Yüzünün ifadesi beni pişmanlığa boğuyor. "Ah, Gottfried!" diye bağırıyorum, "Çok özür dilerim, gayret edeceğim, gerçekten." İçimden gelerek sarılıyorum ona. Kazık gibi duruyor kollarımda. "Bunu duyduğuma sevindim" diyor soğuk soğuk. "Ama bundan şüphe duyma özgürlüğüm var." Kızgın. Daha da kötüsü mutsuz, hevesi kaçmış. "Tanrı aşkına Gottfried, sadece üstbaş." "Bence öyle değil" diyor arkasını dönerek.

Ve sonra, o kendi yatağına giriyor, ben kendi yatağıma. İkimiz de karanlığa bakıyoruz. O bir şey söylemek üzere ve ben kendimi tutuyorum. Ağır, adaletli, esprili, "Bu çeşit uyumsuzluk, suç olmaktan ziyade bir şanssızlık" diyor.

Gülüveriyorum, rahat bir nefes alarak. O da gülüyor, ben güldüm diye.

Sigara içiyoruz. Odada dolanan duman, karşımızdaki üst kattan gelen ışıkta dolanıyor. Müzik de; dans müziği geliyor avlunun karşısındaki daireden; dans müziği ve sigara dumanı; biri olmadan diğeri asla olmaz. Avlunun öbür tarafındaki daireden her zaman müzik yayılıyor dışarı, gece gündüz, hatta sabah üçte dörtte bile. Güzel günler...

Bir gün geliverecek
Sevdiğim adam
Ve yoluma çıktığında, yapacağım
Kalması için elimden geleni

Savaşı, dans edip partilerde RAF'a eşlik ederek geçiren bir ana kızın sesleri yankılanıyor odamızda.

Biri beni seviyor, kim
Kimdir o
Biri beni seviyor, bilseydim kim

"Hımın" diyor yayvan yayvan Gottfried, "aşktır dünyayı döndüren derler."

"Kanıtlara bakılırsa, pek de sanmam."

Gottfried boğazını temizliyor, şaka yapacağı anlamına geliyor bu. "Bu negatif bir düşünce, yoldaş."

"Ah çok özür dilerim, çok."

Bir sigara daha yakıyor. Ben de.

Avlunun öbür tarafında şarkı söylüyorlar.

Gerçek aşkı bulduğumu
Nasıl anladığımı soruyorlar...

Karşıdaki kalabalıkla birlikte mırıldanıyoruz, iyi zamanlara vekâleten.

Dedim ki tabii
İçimde bir şey var
İnkar edilemez.
Şimdi gülüyor dostlar
Gözyaşlarım gizlenemez
Gülüp diyorum ki
Aşkın alevi söndüğünde
Gözüme kaçtı duman.

"İnkâr edilemez, en azından son satırı kesinlikle doğru" diyor Gottfried.

18

Cape Town'dan döndüğümde, hiçbir şeyin çabucak olmayacağını bildiğim halde, "yakında gideceğim..." diye düşünüyordum. Aslında, yaşamda hiçbir şeyin kıpırdamadığı dönemlerden birine girmiştim ben. Kaskatı, reçel gibi; bataklık, kayan kumlar; ayaklarınızda ağırlıklar vardır sanki. Koşullar tarafından elimin kolumun bağlanması kesinlikle son kez olmuyordu. Yapacak bir şey yoktu, oturup beklemekten başka. Savaş sırasında, "Bir zamanlar yüz yıl savaşlarında..." diye şakalaşabiliyorduk. Savaştan sonraki o dönemde ise pek şaka yoktu. Nasıl ki savaş kendiliğinden genel bir kıvanç rüzgârı doğurur, aynı şekilde, savaş sonrası da monoton bir grilik ve depresyon yaratır. "Nasıl oldu da böyle feci şeyler olabildi!" diye sessizce düşünmekteydi insanlar ve kötü bir şey yaşayınca nasıl yatıp uyumak isterseniz onlar da aynı öyle hissediyorlardı. Eğer, "Sadece üç buçuk yıl ne ki?" dersem yalan olur. Üç buçuk yıl süreceğini bilmiyorduk. Pasaportlar, vizeler, vatandaşlıklar, yeniden vatandaşlığa girmelerle uğraşan bütün büroların, tavana kadar yükselen başvuru dilekçeleri ve dosyalarla dolu olduğunu biliyorduk. Bir avukat olarak Gottfried'in ilgili bakanlıklarda tanıdıkları vardı ve bize işlerin nasıl yürüdüğünü anlatıyorlardı: Yavaş. Üstelik her avukatlık bürosu gibi Howe-Ely de, İngiliz tabiyetine geçmek isteyen veya ailelerine ne olduğunu bulmaya çalışan eski mültecilerle dolup taşıyordu. Almanya'nın toplama kamplarında yaşananlar üstüne haberler işte o sırada gün yüzüne çıktı. Başlangıçta anlamak, 'sindirmek' çok zordu. Şimdi, başka bir diktatör gene binlerce, yüz binlerce hatta milyonlarca insanı yok etmeye başlayınca, "biz bunları daha önce de duymuştuk" diyoruz. Hitler, Stalin, Mao, Pol Pot, Humeyni, Saddam Hüseyin... Sanki bunların hiç sonu gelmeyecek gibi. Osip Mandelstam hepimizin adına söylemiş:

Yaratığım, çağım, senin gözlerinin içine
Kim bakabilecek?

Zalim ve zayıf, bakacaksın geriye
Bir yarım akıllının tebessümüyle:
Bir zamanlar koşabilen yaratığın
Kendi ayak izlerine baktığı gibi.

O yıllarda Bay Lamb için çalışıyor ve iyi para kazanıyordum. Siyasetin arka kapısında durmak hoşuma gidiyordu. Benim gibi gün içinde en önem verdiği şey BBC Haberleri olan ve verandalarda sürekli hükümet tartışmaları ile büyümüş birisi asla gerçekten politikadan sıyrılamaz. Şimdi kendime diyebilirim ki, "Farzet ki hayatında bir kere bile gazete okumadın veya haberleri dinlemedin, politikayla uzaktan yakından ilgilenmedin, senin için veya dünya için ne farkederdi?" Yararı yok, politikayı hep çok ilginç buldum. Ayrıca, Bay Lamb yaşlı bir adamdı ve Güney Afrika'nın hırslı, genç erkeklerinden birisi olduğu günlerin hikâyelerini tekrar tekrar anlatmaya bayılıyordu. Kişilikler... Zıtlıklar ve renk... Entrikalar... Sermaye ve Emek arasındaki mücadeleler... Aslında Jack Allen ve Bayan Maasdorp'tan bildiğim –ama başka bir politik açıdan– bir tarihti bu. Daktilo yazdığım öğleden sonraları duyduklarımı aktardığımda, "Ne gerici bir ihtiyar," diyorlardı Bay Lamb için. "Ne kapitalist yalanlar ama!" Ve Bay Lamb diyordu ki, "Şekerim, unutmamak gerek, Terence'in dediği gibi, *'Ne kadar adam, o kadar fikir...'* Şimdi makineyi tek aralığa ayarlayabilir misin? Bu seferki, Max Danziger ve memleketi batırmak için planladığı yeni bütçe. Güney Afrika'daki en kendini beğenmiş adam herhalde odur. Konuştuğu zaman hep, *'Ey mutlu Roma, ben konsül olunca doğan!'* dediğini duyuyorum. Eminim Çiçero'yu biliyorsunuzdur? Başlayalım mı? 'Bütçemi,' Francis Bacon'dan bir alıntıyla açıyorum: *Yeni çareler bulmayanlar yeni kötülükler beklesinler, çünkü zaman en büyük yenilikçidir.*' İlla ki Francis Bacon'dan alıntı yapacaksa –hayır hayır, bunları yazma şekerim– o zaman Danziger'in hatırlaması gereken bir şey var: Bacon, *ilaç has-*

talıktan daha kötü olabilir... de demiştir. Yeniden başlayalım mı? 'Bütçemi tanıtıyorum...'"

"Latince alıntı yapmaya başladıklarında bilin ki bir şeyler gizliyorlar" diyordu Jack Allen.

Sabahları, yazmayı öğreniyordum. *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yeniden yazdığım dönemdi bu, kısa hikâyeler ve şiirler de yazıyordum. Şiir yazışımı, karda ilerleyen kızağın arkasından melankoli kurtlarına atılan sakinleştiriciler gibi görüyordum.

Bazı kısa öyküler Johannesburg'da *The Democrat* diye bir dergide yayımlanıyordu, diğerleri ise *Trek*'te. Çoğunlukla, yazıp yazıp yırtıyordum.

Ekim 1946'da, diğer iki bebekte olduğu gibi tam gününde, Lady Chancellor Doğumevi'ne gittim. Bir şey beklediğim yoktu, daha önceki iki sefer de beklentilerim boşa çıkmıştı fakat keyifli bir heyecan içindeydim, her zamanki gibi bütün bir daireyi boyamaya veya yirmi mil yürümeye yetecek kadar güçlü bir enerji hissediyordum içimde. Bu sefer bütün bu enerjinin, doğumun yakınlığını müjdelediğini biliyordum.

Lady Chancellor'da hep olduğu gibi, bizzat doğumhanede olmayan kadınlara kimsenin ayıracak vakti yoktu. Buna minnettardım. John'un doğumunda kaldığım odadaydım. Yalnızdım. Sabahtı ve aç bebeklerin haykırmaları omurgama saldırıyordu, eğer onların bulunduğu oda boyunca uzanan alandaysanız bebek ağlamalarının titreşimlerini sırtınızda hissedersiniz. O ilk, şaşmaz, doğum başladı anlamına gelen acı da omurgada duyulur, onu bekliyordum. Sancılar hafifti. Odada geziniyordum, ta ki bir hemşire kafasını uzatıp, "Banyo yapmak istiyorsan, bir an önce yap artık!" diyene kadar. Sevinmiştim, "evet" dedim ve bir saatten fazla sıcak banyoda kaldım. Hiç sancı yoktu. Odaya geri döndüm, bir iskemlede oturdum, hatta biraz uyukladım bile. Uyandım ve "Bu böyle olmayacak!" diye kendi kendime söylendim, hemen işe yarar bir sancı duydum. "Dur bir dakika," diye düşündüm, "dur, nedir bu?" Kısaca, fark ettim ki sancıları ben denetliyorum. Yorulunca, gevşemiş kaslarla iskemleye atıyordum kendimi. Sonra kendimi biraz toparlayıor, kalkıp yürüyor, "Şimdi bir sancı gelecek..." diyordum ve gerçekten geliyordu.

Bunu hiçbir kitapta okumadım ve eminim ki dikkatimi dağıtan bir hemşirem olsaydı eğer, farkına bile varmayacaktım bunun. Siyah koğuş hademesinin üçüncü çocuğunu doğuran o şişman, gevşek, yoksul kadın için söyledikleri, (ben de ona benzemiştim şimdi ve aldırmıyordum artık) "Sen artık gerçek bir kadınsın" bu mu demekti? İlk doğumumdaki o gergin, sancıdan mahvolmuş kızla, şimdiki kendine güvenen ve denetimi elinde tutan ben arasında hiçbir benzerlik yoktu. Bu arada hep, asıl sancılar ne zaman başlayacak diye merak ediyordum. İkinci çocukta 'gerçek' sancılar için beklemiştim ama ta en sonunda gelmişlerdi. Bütün bunlar bir süre, bütün sabah devam etti, ara sıra bir hemşire içeri dalıp "Bir fincan çay ister miydiniz?", "Noel telaşı var" veya "Biraz daha dayanın, yakında bir yatak boşalacak" diyordu. Saat ikiye kadar neredeyse hiç ciddi sancım olmadı, ancak saat iki civarı soğuk bir acı saplandı omurgama ve parmağımı zile dayadım. "Kloroform!" diye bağırmaya başlamıştım bile, oysa "bu sefer istemeyeceğim," demiştim. Başhemşire geldi ve hemen ardından da Dr. Rosen bilmem kim... Hemen uyandım, ebe, güzel bir oğlum olduğunu söylüyordu. Her zamanki gibi, kız da olsa oğlan da olsa sağlıklı, güçlü ve normal olacaklarını varsayıyordum. Başhemşirenin beni böyle açıkça tasvip etmemesi, dışarı fışkıran eteneyi görmek istememi kolaylaştırdı. Çok şaşırmıştı. Dr. Rosen'e rica ettim, o da "ne de olsa senin, bakabilirsin tabii" diye şakalaştı. Başhemşire, yüzünde bir iğrenme ve suçlama ifadesiyle, böbrek biçimli bir kabın içindeki eteneyi beş saniyeliğine kaldırıp yüzümden bir metre uzaklıkta tuttu. Pişmemiş ciğere benzediğini görmeme yetecek kadar bir süre. Sonra bebeği tutmak istedim, yatağımda 'derlenip toparlandıktan' sonra bebekle ilgilenmek için yeterince vaktim olacağını söyleyeceğini biliyordum. Ama bu sefer öfke ve çaresizlikten ağlamıyordum, çünkü bir müttefikim vardı: İngiltere'den gelmiş, Truby King ekolünden olmayan genç bir hemşire. Bebeği bana verdi ve başucumda beklemeye başladı, Başhemşire gelince beni korumak ve bebeği hemen alabilmek için.

Birden çok bebek sahibi olmuş bir kadın, bir çocuğun karakterinin doğuştan gelmeyip sonradan biçimlendirildiği doktrinine asla bağlanamaz. Bir bebeği kollarınıza ilk defa aldığınızda, kollarınızda

tuttuğunuz aslında insanın kendisi, onun gerçek tabiatı, daha sonra ne yapılırsa yapılsın değişmeyen temeli, köküdür. Bu bebiş, cesur ve mücadeleci John'un, tatlı ve güven dolu Jean'in aksine uykucu ama ilgili ve sevimli bir bebekti. Doğumevinde, onu diğer ikisinde olduğundan daha fazla görebilmeyi başardım. Babası da onu daha çok gördü. Gottfried, kolonili erkeklerle sarhoş olma âdetini barbarca buluyordu, o yüzden sık sık geliyordu ve o sırada yanında arkadaşlarımızdan kim varsa getiriyordu. Diğer iki doğumda Frank'in arkadaşlarını eğlendiriyormuşum gibi hissetmiştim, şimdikiler ise benim de arkadaşımdı ve her ziyaret saati partiye dönüşüyordu. Gottfried başhemşireye gidip bebeği getirmesini emrediyordu. O da onun sözünü dinliyordu. Gottfried zorba bir kadına nasıl davranılacağını bildiğini söylüyordu. Böylece Peter, her günün bir kısmını, daha sonra evde de olacağı gibi çeşit çeşit insanın elinde hoplatılarak geçirmeye başladı. Bu, yalnızca grubun ilk bebeği değildi, aynı zamanda savaştan hemen sonra doğan bir bebekti, bu yüzden hepimize umut ve dirilme duyguları aşılamıştı. Doğumevinden, diğer iki sefere göre altı gün daha önce ayrıldım. Gottfried, Dr. Rosen'e "Eve gidiyor," dedi, o kadar. Başhemşire tatlı, tebessüm eden bir acılıkla bizim, daha ziyade Gottfried'in, arabayla uzaklaşmamızı seyrediyordu.

Çok sayıda insanı barındırmış büyük oda, yatağı koridorda olan bebeği de rahatlıkla aldı içine. Ama asıl zamanını bizimle geçiriyordu. Üçüncü çocuk olduğundan, ancak gerektiği kadar eşyası vardı. Sıcak bir iklimde, bir iki düzine alt bezi ve dairelerin önündeki iplerde bir iki saatte kuruyan fanilalar ve hırkalardan başka bir şeye gerek yoktur. Annem üzülüyordu, bunun cimrilik ve bebeğe karşı beslenen kötü duyguların bir göstergesi olduğuna inanıyordu. Doğmasından çok önce, ayıcığı yatağında onu beklemeye başlamıştı. Peki kimin için almıştık bu ayıcığı? "Ama ne gereği var bunun?" diye bağırıyordu annem. "Daha bir iki yıl buna gerek duymayacak."

Bu kez, yeni bir bebeğe sahip olmak kolay ve keyifliydi çünkü o sıralarda biz kadınların kurtarıcı olarak kutsadığı Dr. Spock'u, eve gelen hemşireye karşı kullanıyordum. Benim onu beğenmediğim kadar o da beni beğenmiyordu: Bu bir ideoloji sorunuydu. Oldukça hoş bir İskoç kadınıydı. Bebeğin geliştiğini ve onlarsız bir adım bile atmadığı çizelgelerin, ondan değil benden yana olduğunu inkâr

etmiyordu. "Onu mahvedeceksiniz!" diye bağırıyordu, bebeği, ne zaman isterse o zaman beslediğimi söylediğimde. "Karakteri? Düşündünüz mü hiç!" Buna cevaben, benim karakterimin, katı kuralları olan Dr. Truby King tarafından oluşturulduğunu ve bu karakteri pek de takdir ettiğini zannetmediğimi söylüyordum. Kısa sürede, hiç gelmez oldu. Yalnızca ben ve Gottfried değildi bebeğin tadını çıkaran, bana öyle geliyordu ki tanıdığım herkes, bir bahane yaratıp banyo yapışını seyretmeye veya onunla oynamaya geliyordu. Kamplardan RAF'lı arkadaşlarımız geliyordu; üç dört yıldır aile hayatından mahrum olmuşlardı ve eve dönebilmeleri için kalabalık gemilerde yer olana kadar beklemeleri gerektiğini ve bunun da aylarca, yıllarca sürebileceğini biliyorlardı. Normalde yeni doğmuş bir bebekle uğraşmaya zaman bulamayacak kadar genç adamlar onu tutabilmek için, banyoyu suyla doldurmak için, bebeğin başını tutmak ve o tekmeler atıp keyif sesler çıkarırken suda yüzmesine yardım etmek için yarışıyorlardı.

Ben bu bebeğe âşıktım. Gözlerimi örten perde, bir arkadaşa onun resmini gönderip "Bu gördüğün en güzel bebek değil mi?" diye sorduğumda gelen cevapla dağıldı. Gerçekten bir daha bakmamı isteyerek geri gönderdi resmi. "Diğer bütün bebekler gibi işte! Toptan keçilerini mi kaçırdın?" diye soruyordu. Belki de evet, çünkü yeni doğum yapmış bütün kadınlar, en azından bir iki ay için böyle olurlar.



1946'da, bebek Peter ve ben.



Gottfried Lessing ve bebek Peter.

Çoğu öğleden sonraları bebeği de alıp arabayla babama gidiyordum. Dirseğinin üstüne kalkıp zorlukla bebeğin elini eline alıyor, 'ölüm'le parlak ve taze teni karşılaştırıyordu. "Bu benim elim!" diye bağırdı, bebeğin minik parmakları kemikli parmağının etrafını sıkı sıkı sararken. "Benim bu, öyle değil mi?" Kendinden pek emin olmayarak soruyordu, beyaz kaşlarının altından beni gözleyerek. Onun ne demek istediğini biliyordum, çünkü sorusu ölümlülük-süreklilik-miras-ölüm üzerine değil, ölümcüllük üzerineydi, çarkların gizlice öğütüşü üzerine. "Yapacak bir şey yok," diyebilirdim bu yaşlı, hasta adama. "Görmüyor musun?" Fakat uzun zaman önce, hatta belki de doğmadan önce, bana görmeyi öğreten kimdi? Sık sık, Cape Town'dan Salisbury'ye, tozlu dar kompartımanın içinde, tren tekerlekleri "İşte hayat bu, işte hayat bu, işte hayat bu..." diye dönerken yaptığım o uzun, upuzun, beş günlük tren yolculuğunu hatırlıyordum.

Veya "Niye yaptın?" diye sorardı yüzüme doğru eğilerek. Gerçekten de daha önce beni hiç görmemiş gibiydi. Ölmekte olan insanlar daha önce görmedikleri şeyleri görebilirler. Ölmekte olan yaşlı bir adamın ya da kadının zeki, yakından, kararlı ve soru dolu bakışı yüzünüze dikilmiştir ama soru nedir? Belki de, "Hayatım, daha önce neden gerçekten senin yüzünü görmedim ben? Bir şeyi doğru dürüst görmek için, gerçekten bakmak için niçin kendime zaman ayırmadım?"dır soru. Ve sonra içini çekerek kendini yastıklara bırakıyor, başının yan dönmesine izin verip yanında tekmeler savurarak yatan kıpır kıpır küçük yaratığa bakarak yatıyordu. Daha önce hiç bebek görmemiş gibiydi. Bazen çok ilaç aldığı için tam uyanık olmuyordu ya da uyanıyor ama hemen tekrar uyuyordu. Ama orada olduğumu biliyordu sanki, çünkü yavaşça kaçmak için toparlanmaya başlayınca, beyaz kaşlarının altındaki kara gözlerinin beni yaktığını hissediyordum ve işaret ediyordu: "Kalın!" Böylece ben bir, iki ya da üç saat daha oturuyordum, ta ki bebeği eve, yatağa götürme vakti gelene kadar. Döndüğümüzde bizi, bebeği bekleyen yarım düzine insan oluyordu evde.

O sıralarda Soğuk Savaş başladı. Birden. Bir haftadan öbürüne paryalar haline geldik. Bir aydan öbürüne. Yararlı bir deneyimdi. Yıl-

larca Kızıl, *kaffir*sever vb. olarak tanınmış olabilirdik ama asıl popülaritemiz Joe Amca yüzünden, kahraman müttefikimiz yüzündendi. Eskiden, sokaktan aşağı yürürken birkaç kez durduruluyordum: "Hey acelen ne, dur biraz!" Gevezelik etmek isteyen insanlardı bunlar, çoklukla da bir memura telefon etmemi isteyenler, randevu almamı rica edenler, makale yazmamı söyleyenler, bir yanlışı düzeltmemi isteyenler, kısaca, sosyal hizmet bekleyenlerdi. Küçük bir şehirde, insanlar istedikleri kadar devrimci olabilirler ama, hükümet ve yönetim birimleriyle sürekli ilişki içinde olduklarından, aslında sözde düşman oldukları insanlar üzerinde etkili oldukları ve hatta bu insanlarla arkadaşlık ettikleri varsayılır.

"O kadın gerçek bir sağcı ama merhametli biri. Ona sor bakalım..."

"O adam bir faşist ama ilkesel bir sorunda ona danışabilirsiniz."

Ve şimdi, birdenbire, bizim geldiğimizi gören eski arkadaşlar ve tanışlar yollarını değiştirip karşı kaldırıma geçiyorlardı. Böylelikle Soğuk Savaş'ın ne demek olduğunu ta en başında, sıradan insanların içinde, sokaklarda öğrendim. Daha sonra McCarthy döneminde sıkıntı çeken Amerikalılarla tanıştığımda da aynı hikâyeyi duydum. Sadece politik bir benzerlik değil bu. Zaman zaman Britanya'da bir skandal kopar ve skandalın kahramanı ya da suçlusu, gazetelere der ki: "Yüzlerce arkadaşım vardı, şampanyamı içer partilerime gelirlerdi, sonra bu skandal patlak verdi ve anladım ki benim sadece iki tane gerçek arkadaşım varmış." Hayır, bunu daha fazla uzatmak niyetinde değilim çünkü biz bir gruptuk ve bireyler olarak soyutlanamıyorduk. Daha da sıkı bir grup haline geldik. Bu tecrübenin de yararları yok değildi. Her dört ya da altı kişiden birinin muhbir veya casus olduğu komünist ülkelerde yaşayan insanlar demokrasilerde yaşayanların bilmediği bir insan sarraflığı geliştirirler. Ciddi sorunlarda kimin sizin yanınızda yer alacağını bilmeyi öğrenirsiniz. Bu, acı bir biliş değildir, başlangıçta öyle olsa da. Güney Rodezya'da, yasaklı bir mülteci olarak yaşadığım on yıllar boyunca, beyazlardan hiçbirinin benim hakkımda söyleyecek iyi bir çift lafı yoktu. Adımı ağızlarına almıyorlardı. Zaman geçtikçe, aynı kişiler mektuplar yazıyor, beni gülümseyerek karşılıyor, konferanslar vermeye davet ediyor ve bitmez arkadaşlıklar öneriyorlar. Dünya böyle işte. Hepimiz bu tür şeyler yapıyoruz.

Şimdi biraz spekülasyon... Soğuk Savaş olmasaydı nasıl olurdu? Sanıyorum şu olurdu: Soğuk Savaş'ın başlamasıyla, birkaç hafta içinde bütün 'ilerici' örgütler çöktü, ilk önce 'Rusya İçin Tıbbi Yardım' ve 'Sovyetler Birliği'nin Dostları'. İkisi de pek büyük kayıp sayılmaz. Fakat 'Irksal İlişkiler' de gitti, oysa başka kaynakları olmayan insanlara bilgi sağlıyordu – gerçekler, sayılar, fikirler... Bizim örgütler içinde en çok saldırıya uğrayan, tehdit edilen, gazetelerde tehlikeli olarak sürekli bahsedilen buydu. Güney Rodezya'nın iyi vatandaşları, *munt*ların kalkınması yönündeki bütün fikirlerin komünistlik anlamına geldiğini biliyorlardı. Artık komünizm, daha ziyade Sovyetler Birliği, düşman olarak görüldüğünden, doğmakta olan her tür ilerlemeyi destekleyen fikirlere kapıları kapatmak çok daha kolay hale gelmişti. Şimdi, yüzyılın bu son on yılında, ortalama beyaz insanın siyahlar hakkında düşündüklerinin aptallığını, ahmaklığını ikna edici bir biçimde aktarmak mümkün değil. Her söylediğim abartma gibi gelecek. Bay Charles Olley'in, her konuşmasında, "Onlar sadece küçük beyinli maymunlardır, aşağı bir ırktırlar, ağaçlardan yeni indiler!" sözlerini sık sık yinelediğini ve bu kişinin Salisbury'nin Belediye Başkanı olduğunu söylemem yeterli olur mu acaba? Eğer, 1970'lerde, ırkçılık üstüne liberal görüşleriyle tanınan bir adamın bile uşağına her sabah saat altıda bir fincan çayını getirsin diye yedi mil bisiklet kullandırttığını ve bunun da olağan karşılandığını söylesem? Meselenin özü şu ki, şimdi önemsiz bulunacak olan toplantılar, konferanslar, 'Irksal İlişkiler' broşürleri, o günlerde kışkırtıcı bulunuyordu.

Sol Kulüp, adına rağmen, her konuda konuşma düzenliyordu ve bunların bazıları 'sol' olmaktan epey uzaktı çünkü haftada bir konferans verecek sol görüşlü insanların sayısı yeterli değildi. Yüz, iki yüz kişi geliyordu bu toplantılara. Bu insanlar, düzenli gelenler, düşüncelerini değiştirebilecek mayaya sahiplerdi ama onlar değişmek yerine fikirlere olan ilgilerini yitirdiler, gericileştiler veya hayal kırıklığına düştüler. Kısa süre sonra bir üniversite oluşacaktı. Orası her zaman dargörüşlü bir taşra kasabası olmuştur; az sayıda gerçek liberal insanın her türlü hizipçi politika ile savaşması gerekmiştir, bunların yazıldığı sırada da Politik Doğruluk (*Political Correctness*)

söylemiyle. Eğer... Ama olaylarla doğrulanmayan 'eğer'lerin bir anlamı yok. Fakat belki de bilgili ve açık fikirli bir insan tabakası, on yıl süren ve siyah halkın doğal yaradılışına ve tarzına çok aşırı olan komünist bir hükümetin kuruluşuyla sonuçlanan, sonsuz acı ve zarar vermiş olan o aptal, gereksiz savaşı engelleyebilirdi. Nasıl 1942'de ortaya çıkan 'komünist' –gerçekten tırnak içine alınması gerekiyor– grup çeşitli yararlı mayaların tomurcuklanmasını sağladıysa, Soğuk Savaş da komünizme ve Sovyetler Birliği'ne karşı takınılan tavırlardan çok daha fazlasını dondurdu.

Giderek artan Soğuk Savaş'ın zehirli atmosferi yüzünden bizim daireye sığınanlar çoğalıyordu. Hiçbiri kendine komünist demiyordu, daha çok 'ilerici' fikirleri olan insanlardı. Tırnak içine aldım, çünkü o zamanlar ilerici denen fikirlerin çoğu sonradan belirsizlikle sonuçlandılar. Gottfried, o andan koloniyi terk ettiği 1949'a kadar, demokratik bir ülkede iş danışmanı olmuş olsa edineceği arkadaşlar gibi insanlarla daha çok vakit geçirmeye başladı: Birlikte çalıştığı avukatlar, devlet memurları ve Howe-Ely'de yaptıklarına hayranlık duyanlar, hem ihtiyar için hem de firma için yaptıklarına... Geldiği akşamlar bizdeki bohem hayata katılan Katolik Hans Sen, yakın arkadaşı olarak kaldı. Çirkin bir adamdı ve kadınlardan nefret ediyordu, ya da kendi öyle söylüyordu. Oysa ki biz kadınlar ona sevgiyle ve şefkatle yaklaşıyorduk, nedensizce tepinen bir çocuk gibiydi. Bizimle Macheke'ye geliyordu, tenha bir *vlei* ortasında durup girişi olmayan bir kule inşa edeceğini ilan ediyordu orada; aşağıya sepet sallandıracaktı ve biz de ona kitaplar, şarap ve yiyecek gönderecektik. "Yalnızlık duymayacak mısın?" diye takılıyorduk ve o da birimizi –kadınlardan birini– temizlik için yukarı almayı kabul ediyordu, beni ya da Gottfried'in evlenme çağına gelmiş kız arkadaşını veya orada bulunan herhangi birimizi. "Kızılhaç'ın bir temsilcisi olarak her yerde olan biteni bilmek herhangi bir kişiyi insanlıktan nefret ettirmek için yeterli" diyordu ve biz, insan ırkı, yaşamayı hak etmiyorduk. Herkesin odak noktası küçük bebeğe bakıp kaşlarını çatarak, "Bu dünyanın nasıl bir yer olduğunu bilseydi, doğmayı kabul etmezdi" diyordu. Bir zamanlar, çok kardeşli yoksul bir çocuk olarak Atina sokaklarında yaşamış Athen Gouliamis, bebeğin yanında

oturup enerji dolu kollarını, bacaklarını okşuyordu nazikçe. O küçük, buğday tenli, yakıcı kara gözlü, sert, korkutucu adam bebekle oynaşırken kendini tutamayıp gülümsüyor, kahkahalar atıyordu. Komünist Yunan grubu, şehre özellikle onunla birkaç saat geçirebilmek için gelirlerdi. "Aklımızı kaçırmamamızı sağlıyor, anlıyor musunuz?" Böyle diyordu Athen bize. Çünkü hepsi bir veya iki yıl içinde öleceklerine inanıyorlardı. Avrupa'da ve Doğu'da savaş bitmiş olabilirdi ama onlar hep 'Faşist Köpekler' dedikleriyle kendi savaşlarına başlayacakları günü bekliyorlardı.

Simon Pines'ın bebekle ilişkisi uyarıcı ve eğiticiydi. Bebeğin yattığı beşiğin, bebek arabasının ya da yatağın tepesinde dikilerek tıpkı Athen gibi bakıyordu, hayatta kalabilmek için birbirleriyle yarışan çocukların arasında büyümüş bir adamın gözüyle, ve bana ya da Gottfried'e onu dünya savaşına nasıl hazırlamamız gerektiği üstüne nutuklar çekiyordu. Simon Filistin'e ulaşıp İsrail'in kuruluşuna katılamadı. Bu güçlü, sağlam, hiç hasta olmamışlığı ile övünen koca adam sıtmaya yakalandı ve öyle şaşırdı ve korktu ki Şaman tarafından lanetlenmiş bir siyah gibi yüzünü duvara dönüp öldü. İnanamadık. Bazen hâlâ inanamıyorum.

Yazmak için ciddi savaş veriyordum. Bebeğe karşı değil, o çok sevimli ve rahattı ama bebekseverlere, Kurt'e ve bir dinleyiciye gereksinimi olan herkese karşı. O zamanlar, mutsuzluğu tatmış olanların birbirlerini bulduklarını anlayamamıştım henüz. Yıllar sonra, John Osborne'un *Epitaph for George Dillon* adlı hikâyesindeki bir satır beni uyandırdı: *O duygusal bir aşevidir.* Bugüne kadar kesinlikle fazlasıyla dinledim insanları; ama kendimi kandırmıyorum, biliyorum ki sizin anlayacağınıza açıkça güven duyan bu kurban, eğer beklediği anlayışı vermezseniz gidip bir başkasını bulacaktır.

Çok az insan –belki elli kişide bir kişi– kadınların mahremiyetine saygı gösterir. "Sabahlarımı yazı yazarak geçiriyorum" demeniz kapıya sinsi sinsi vurulmasını engellemez ve ardından suçlu, utangaç, gülümseyen bir yüz belirir kapının kenarında. "Sadece bir saniye için uğradım." Sorun, davetsiz misafirle işbirliği içinde olmaktır... Özellikle de bir yazarsanız. En sık gelen genç kadın, konuşmadan duramayanlardandı. Marie bir kere konuşmaya başladı mı ar-

kası gelmezdi artık; kesinlikle bana anlatmıyordu, gözleri hiçbir şeyi görmeden bir noktaya dikilmiş, benim, hatta belki de kendinin de göremediği bir dinleyiciye anlatıyordu. Küçük bir kadındı, incecik, çilli kolları ve bacakları vardı. Saçları nemli, ince ve koyu renkti. Gözleri, küçük, solgun, hafif çilli bir suratta kuru erikler gibiydi. Savaşla birlikte kurulan fabrikalardan birinde çalışıyordu; yan sanayiler, savaş zamanı kısıtlamalarından yararlanmışlardı, tıpkı daha sonra Smith'in ilan ettiği Tek Taraflı Bağımsızlık Deklarasyonu sırasında yapılan yaptırımlar gibi. Kötü ücretle, çok uzun saatler çalışıyordu. Çocukluğundan beri babasının ve erkek kardeşlerinin onunla cinsel ilişkide bulunduğu evden kaçmıştı – ya da atılmıştı. Güney Afrika'nın kırsal bölgelerinde, yoksul Afrikalı ailelerde ensestin var olduğunun genel olarak bilinmesine rağmen, onun gibi biriyle hiç tanışmamıştım. Onu, olasılık dışılığın, farklı malzemelerin çarpıcı zıtlığının verdiği heyecanla dinliyordum: Çoğu kişinin dehşet verici bulacağı deneyimleri sanki babası bir tokat atmış, abileri kurdelelerini aşırmış gibi anlatıyordu. Annesinin karşı çıkmadığı, aksine kocasını ve oğullarını koruduğunu söylerken, "Ne yazık ki annem kötü bir ev kadınıdır!" der gibiydi. Şimdi kendi bebeği ve onu döven bir sevgilisi vardı ama evlenmek istemiyordu çünkü bütün çektiklerinden sonra artık ona iyi davranan bir erkek istiyordu. Bir saat, iki saat, üç saat konuşuyordu, gözleri boşluğa saplanmış olarak. Sonra birden ayağa kalkıyor, ucuz, çiçekli, eski moda, Boer ninesinin bile giymiş olabileceği elbisesini düzeltiyor ve "Çok teşekkür ederim Bayan Lessing, çay için de teşekkürler," deyip gidiyordu. O günlerde *True Love Stories* (Gerçek Aşk Hikâyeleri) adlı bir dergi vardı, aşktan ziyade karamsar melodramlarla dolu, pornografinin tam sınırında bir dergi. Aşk kazansa bile bu ancak cinayet, tecavüz, tehdit, hapis, hırsızlık ve şantajdan sonra olurdu. Bu kadının hikâyesini yazıp gönderdiğimi hayal ettim: "Sevgili Bayan Lessing, değerli küçük katkınız için teşekkür ederiz ama bizce okurlarımızın mümkün olabileceğine inanmayacakları şeyler yazmışsınız."

Bazen Kurt ve Marie'yi baş başa bırakıyordum ve bebeği beslediğim, ya da *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yeniden yazmakta olduğum koridordan ikisinin de aynı anda konuşmakta olduğunu duyuyordum.

Biri Viyana'daki komünün entelektüel ikilemlerini, öbürü Orange Free State'deki ensesti anlatıyordu. İkisi de öbürünün dediğini duymuyordu, bu böyle süremezdi çünkü ikisinin de bir dinleyiciye ihtiyacı vardı.

Kardeşim savaştan döndü. Dünya çapında bir uzman tarafından ameliyat edilmiş olmasına rağmen daha da sağırlaşmıştı. Annem sağırdı. Babam sağırdı. Annemin sağır olmayan misafirlerinin arasında, ev sahiplerinin birbirlerine bağırdığı bir evdi orası artık. Harry ağırca, tebessüm ederek cam bir duvarın arkasında oturuyor gibiydi. Savaşın şoku içindeydi ama farkında değildi ve savaş üstüne konuşabilmesi için onlarca yıl geçmesi gerekti. Muhteşem denizci üniformasından çıkınca, yakışıklı, kibar, nazik bir adam olmuştu. Annemin artık, kibarlık zırhlarını kuşanmış iki yetişkin çocuğu vardı, ölmekte olan kocasına bakmasına yardım eden, onunla oturan, gece nöbetlerini paylaşan ama asla beklentilerini karşılamayan. Harry ve ben neredeyse hiç konuşmuyorduk, hayatlarımızın başka hiçbir evresinde bu kadar az ortak noktamız olmamıştı. Gottfried'i sevmemişti. Çiftliğe kadar gidip evin çürümekte olan bir ot yığını, kurt yeniği kirişler ve muşamba parçalarından ibaret olduğunu haber verdi. Bu onu üzmüşe benzemiyordu. Kısa bir süre sonra da *bush* yangını geçti tepenin üzerinden ve her şeyi silip süpürdü.

Harry ve ben çoğu öğleden sonraları babamın yatağının başucunda buluşuyorduk. Annemin çıkıp dolaşmasını, misafirliğe gitmesini, bu sıkıcı işten biraz olsun kaçmasını istiyorduk. Ya da o, annemi alıp arabayla parka götürüyor ben kalıyordum.

Babam sürekli, "Niye beni bu dertten kurtarmıyorlar?" diyordu öfkeyle, elime yapışıyor ya da bebeği okşuyordu sertçe ve acıyla. Harry oradayken de soruyordu bu soruyu. Harry o sıralarda, günümüz deyimiyle söylersek 'duygularından kopuktu', sonradan, ikimiz de orta yaşı geçip birbirimizi daha iyi tanıdığımızda bambaşka biri oldu. Babam öldürücü dozda bir şey verilmesini istediğinde, Harry bana ve anneme kibarca sordu: "Ne diyorsunuz? Bunu ister miydi?" Bu tabir, ölüm sürecinin belli bir noktasındaki birinin ne isteyebileceğinin sorulması, ikiyüzlülüğün son raddesi ya da kederin kasıtlı bir bayağılaştırmayla uyuşturulması gibi görülebilir. Annem

acı çekiyordu ve kızgındı. Babamın isteği yüzünden bunları düşünmeye zorlanmıştı, "Bu, ancak bir köpek için yapacağınız bir şey, öyle değil mi?" Fakat durumun göründüğünden çok daha karmaşık olduğunu da biliyordu. Bazen, ölmekte olan biri "Artık dayanamıyorum, bana öldürücü bir doz verin!" dediğinde, tam da söylediği şeyi kasteder, bazen de yatağının etrafındaki sapasağlam ve kanlı canlı kişilerin, gerçekten ne çektiğini anlamalarını istemektedir; "Buna dayanmak mümkün değil ve siz de benim ne çektiğimi gerçekten anlamıyorsunuz!" demektedir aslında. Babamı, hatırladığımız dinç halinin tersi, kendi aslının bir karikatürü, yaşlı, aksi ve hasta bir adam olarak görsek de onun çürümekte olan bu bedenle ilgisi yoktu; o, içinde hiç değişmeden duruyordu. "Beni bu ıstıraptan niye kurtarmıyorsunuz?" dediğinde aslında "Bu vücut bana niye yük oluyor, bu ben değilim!" diyordu. Veya bana öyle geliyordu. Annemle aralarında geçen acı verici konuşmalara şahit oluyorduk. Annemin basit, pratik bir öte dünya görüşü vardı.

"Görmüyor musun? Orada buluşacağız, çok güzel olacak ve kaldığımız yerden devam edeceğiz."

"Ben kaldığım yerden devam etmek istemiyorum" diyordu. "Ne için isteyecekmişim kaldığım yerden sürdürmeyi? Bunları çekmeye devam mı edeceğim yani?" Hastalığını kastediyordu, şişmiş, pelte gibi beyaz bacaklarına, beyaz karnına dehşetle bakarken.

"Hayır Michael hayır, anlamıyor musun? Yeni vücutlarımız olacak, İncil'de öyle diyor."

"Bana pek inandırıcı görünmüyor."

Ölmesini, sıkıntısı yüzünden istiyorduk, çünkü bu durumda olmanın onun için ne kadar korkunç olduğunu görüyorduk, ama bizim için korkunç olan aslında onun da kendi durumunun farkında olduğunu bilmekti.

Bir sabah bebeğe banyo yaptırırken bir adam belirdi kapıda, babamın hastanede ölmekte olduğunu, eğer onu görmek istiyorsam hemen gitmem gerektiğini söyledi. Gitmedim. Biraz inanmadığım için –çünkü yıllarca annem pek çok kez tüm tiyatroculuğunu kullanıp "yakında ölecek, hemen gel!" diye kesin emirlerle yatağının başına çağırmıştı beni– daha çok da ölürken orada olmak istemedi-

ğimden. Bebeği yıkamayı sürdürdüm, çığlık veya haykırma gibi bir duyguyla doluydum. Birisini veya bir şeyi öldürmek istiyordum ama kimi, neyi? İki elimle saçlarımı yolabilir, yanaklarımı tırnaklayabilirdim. Salisbury Hastanesi'nin bir koğuşunda böyle bir şeye pek izin vermezlerdi. Bebeği yıkamaya devam ettim.

Babam hayatı boyunca hep diri diri gömülmekten korkmuştu ve anneme söz verdirtmişti, toprağın derinliklerinde tekrar canlanmasın diye bilekleri kesilecekti. Gördüğümde, o ince ve kansız bileklerinde solgun iki çizgi vardı. Katiyen 'uyuyormuş', 'rüyadaymış' (veya insanların söylediği diğer yalanlar) gibi görünmüyordu. Orada değildi artık. Tek kelimeyle, 'gitmişti'. Bugüne kadar epeyce ölmüş insan gördüm ve hepsi de çekip gitmişlerdi.

Gömdük. Mezarlıktan çıkarken annemle arabada oturduk, sigorta ve vasiyetlerden konuştuk. Bunu oldukça berbat bulduğumdan, anneme sarılmaya çalışırken "Zavallı anneciğim," dedim. Beni iterek bakışıyla reddetti. İçten değildim ve bu sahteliği reddediyordu. Sigorta poliçelerinden konuşmayı sürdürdük, Balzac veya Samuel Butler'dan bir sahne gibi.

Öyle kızgındım, öyle kızgındım ki... Bu cenaze töreninin babamın ölümüyle, babamla ilgisini göremiyordum ve o ne düşünürdü biliyordum. Ölüm belgesinde, ölüm nedeni yazan yere sanırım kalp yetmezliği yazmışlardı. Kazıyıp Birinci Dünya Savaşı diye yazmak geliyordu içimden. Uzun yıllar sonra kendime, "Bu tür bir öfke olgunlaşmamışlıktır ve artık büyümek gerek!" diyorum. Ama Birinci Dünya Savaşı'ndan bir müzik veya film sahnesi ya da eski fotoğraflar, tekrar tekrar gördüğümüz, siperlerde çekilmiş resimler hemen o öfkeyi ayağa kaldırıveriyor. Ancak *kimin öfkesi bu?*

Annem yalnızdı. Şehre indiğinde, sonunda 'çiftlikten kurtularak' sosyetikliğe başlayacağını ve eğleneceğini sanıyordu. Çiftlikte kendini dondurulmuş gibi hissetmişti yirmi yıl boyunca. Kocasına bakmak ona sosyal bir hayat için vakit bırakmamıştı. Bizim evin her akşam insanlarla dolu olduğunu biliyordu. 'Duyduğuna göre' ilginç tanıdıklarımızın olduğunu özlem dolu bir sesle söylüyordu. Kurduğu hayallere uysun diye, bunların büyük olasılıkla Kızıllar, komünistler, *kaffir*severler olacağını unutmayı yeğliyordu. Birgün karşılaşa-

cakları korkusuyla yaşıyordum. Birçok kez, oda dolusu insanı görünce yüzü keyifle aydınlandı. Bir fincan çay içerek oturdu ve her zamanki metin hayal kırıklığı yavaş yavaş yüzüne geri geldi. "Kim, Kim?" diye kafa patlatırdım, "Hoşlanacağı veya daha ziyade tasvip edeceği kim var?" Esther vardı, orta sınıf İngiliz. Ama Esther Kurt'le evliydi. Yine orta sınıf İngiliz ve öğretmen bir çift olan Loveridgeler vardı. Ama Loveridgelere yalnız gelmelerini söyleyemezdik, bu tür resmiyet bizim tarzımız değildi. Ayrıca, herkes her an çıkagelebilirdi. Ya Charles Mzingele geliverseydi? Kesinlikle, tanıdığımız en ilginç kişi oydu.

Kısa bir süre sonra annem bir facia haberiyle geldi bir sabah. Solmuş, sararmış, çılgına dönmüştü: Kardeşim evleniyordu. "Ama bunda ne var? Mesele ne? Bir fincan çay ister misin?"

"O kız, kardeşin için kesinlikle uygunsuz bir seçim. Bir trajedi bu!"

'Uygunsuz' kelimesinin beni uyarması gerekiyordu ama her zamanki gibi karşılıklı anlaşamama haline bir süre daha devam ettik. Kız, Monica Allan, birkaç aydır Harry ile dolaşıyordu. Güzeldi. İyi kalpliydi. Zekiydi. Zengin bir babası vardı. Mashonaland'in kadınlar yüzme şampiyonuydu, bu, lehine bir puandı muhakkak.

İkircikli oluşumu hatırlıyorum: Babamın ağır ağır ölmesi, annemin gerçekten aklını mı bozmuştu acaba? Ben yıllardır her sınıftan ve hatta renkten, sayıca çok olmasalar da dünyanın her tarafından insanla birlikte yaşamaktaydım. Çoğumuz yakında sınıf, ırkçılık ve diğer itibar edilemez duyguların sonu gelecek diye inanıyorduk. Güzel düşüncelerin masal dünyasında yaşamaktaydım ve gerçek dünyayı unutuvermiştim. Monica'nın nesi olabilirdi? Bir kere, İngiliz orta sınıfından değildi. Babası ülkenin en iyi çiftçilerinden biriydi, çiftliği Güney Afrika'nın her tarafından insanlarca ziyaret ediliyordu ama orta sınıftan değildi. İkinci sorun ise İskoç olmasıydı.

Annem kendini kaybederek üstüme yürüdü, son derece mutsuzdu, ellerini yalvarır gibi açtı: "Bir şeyler yapmalısın. Bu evliliği durdurmalısın. Beni dinlemiyor, asla dinlemedi, kimse beni dinlemiyor!"

Eğer o şoktaysa ben de şoktaydım. Yıllardır soğuk bir kibarlıktan başka bir davranış göstermemiştim ona karşı ama o an birdenbire bağırmaya başladım:

"Onları rahat bırak! Karışma! Her şeyi berbat etme!"

Kekeleyerek geri çekildi.

"Ama ne demek istiyorsun... görmüyor musun?.."

"Onları rahat bırak!" diye emrettim doğru şeyi yanlış şekilde yaparak. "Annene karşı gelmeliydin" diyen o psikologlar, bu sahneyle yalanlandılar. Döndü ve tökezleyerek dışarı çıktı, nereye gittiğini görmeden. Bahçedeki ağacın altında dikildi kaldı –gene taşınmıştık– uzun, soru dolu, incinmiş bakışlar atıyordu fakat en çok da "anlayamıyorum" bakışıydı bunlar; sonra arabasına gidip çökmüş gibi oturdu uzun bir süre.

Sonunda neler olduğunu anlayabildiğimde, gördüğüm şey dayanılmazdı; babamın ölürkenki halinden bile daha kötüydü belki de. Annemin, hayatın onu ağır ağır parçaladığı çiftlik yaşamından önceki haline geri dönmeyi umduğunu fark etmemiştim. Çiftliğe 'Kirmanşah' adı verilmişti iyi günlerin anısına. Babamın da, kendisinin de nefret ettiği, çifliğin satışından elde ettikleriyle ancak alabilmiş oldukları o çirkin küçük bungalowa da 'Kirmanşah' demişlerdi. Fakat bu Kirmanşah müsvetteleri geçici evlerdi, asıl hayat yeniden başlayacaktı. Ben, onun o zor kızı, soğuk bir Prusyalıyla evlenmiştim ama oğlu cici bir lngiliz kızıyla evlenip... Hastanedeyken bir kızla tanışmış olabilirdi, tıpkı annemin Royal Free'deki hali gibi bir kızla ve işte o zaman annem, Emily Maude McVeagh, o kızda kendini bulacaktı... (Emily Maude .olarak vaftiz edilmişti ama Emily'yi kullanmıyordu.) Üstelik oğlunun tek bir şeyin hayalini kurduğunu biliyordu, bilmek zorundaydı: gerçekten kendinin olan, esas toprağına dönmek; haki şortlar ve gömlekler içinde *bush*ta, *veld*de dolaşmak. Çünkü oğlu da aynı kocası gibi başarılı olup olmamayı umursamıyordu.

Çok zalim bir sahneydi ve ben ne kadar zalimce olduğunu gerçekten görmüyordum. Harry ile Monica'nın olaysız bir biçimde evlenmelerini sağladım. Harry onunla her halükârda evlenirdi, çünkü muhalefete karşı çıkışı hâlâ –her zaman olduğu gibi– öyle bir şeyin var olduğunu bile görmemekten ibaretti. Düğün yapıldı, annem dışında herkes memnundu. Eski tekerlemeye gerçeklik yükleyen bir üzüntüyle, "Her oğul, kendine bir eş bulana kadar oğuldur" dedi bana.

"Başka ne bekliyordun ki?" dedim sabrım taşmış olarak.

Artık, hayatımın olasılık dışı biraraya gelişlerine bir de pazar öğleden sonraları bebekle birlikte Allanlara yaptığım ziyaretler eklenmişti. Dolu bir arabayla yola çıkardık ama Kurt gibilerine dayanabilecek biri olmayan Mamie Allan'ı sinirlendirecek kimseler olmamasına dikkat ederdik. Onunla geçinmek çok zor geliyordu bana. Beni şöyle böyle tasvip ediyordu ama Gottfried'i... Savaş, normalde asla bir araya gelmeyecek insanları yan yana getirmişti; Allanların çiftliğindeki o öğleden sonraları, olasılık dışılığa tam bir örnekti. Geriye dönüp baktığımda her zaman kusursuz elbiseleri içinde, parlak düzgün siyah saçlı Gottfried'i, *monoklu* eksik yüzünü görüyorum; oturmuş kehribar bir ağızlıkla sigara içiyor, Mamie Allan'ın sorduklarına onaylamayan bir tonla cevap veriyor ve ikram ettiği fincan fincan çayları ve dantelli tabağa düzgünce yerleştirilmiş kurabiyeleri yiyip içiyor. Bayan Allan'ı da terzi elinden çıkma elbisesi içinde, saçları yeni taranmış bir teriyerinki gibi, dimdik otururken görüyorum.

"Siz Almanya'da mı büyüdünüz?"

"Ama Bayan Allan, bakın ben bir Alman'ım."

"Öyleyse ülkeniz için niye savaşmıyordunuz?"

"Bir kere, Hitler'i herkes severdi diyemeyiz."

"Öyleyse siz vicdani retçilerdensiniz? Biz öylelerini hapse atıyoruz, haklı olarak."

"Bu konuda farklı görüşler var sanırım."

"Hayır katılmıyorum. Doğru düşünenler için farklı görüşler olamaz."

David Allan'la, diğer 'yaşlı adamlarla' olduğu türden bir ilişkim vardı. Ben de büyüyordum ve artık onları yaşlı görmüyordum. Benimle din üstüne konuşmaktan hoşlanıyordu. Hâlâ militan bir ateisttim ve şimdi yavan bulduğum bütün savlar kafamda oyuncak askerler gibi sıralanmışlardı. Low Church[1] mensubuydu ve Tanrı yolundan sapacak gibi değildi. Uçakla yeni getirttiği çok değerli boğa-

1. İngiliz Kilisesi'nin üç kolundan biri. Low Church mensupları dinin olabildiği kadar sade olması ve törenler, kutsamalar ve kurban etme gibi aşırılıklardan temizlenmesi gerektiğini savunurlar. (ed.n.)

sını vurdurtmuştu, dikkatsiz bir siyah bakıcıyı öldürdü diye. Bu idam cezasını duyanlar arabalarla gelip yalvarıyorlardı hayvanın hayatını bağışlaması için; hafta sonları arabalarına doluşup bu Taj Mahal ayarındaki hayvanı görmeye gelirlerdi. Ama bir faydası olmuyordu. "Yanlış yaptı ve cezasını çekmeli!" Gottfried, "Yanlış yaptığının bilincinde değildi. Kanun, 'Cinayet yüzünden cezalandırılabilmek için cinayet işlediğinin bilincinde olmak lazım' der" dedi. David Allan, "Göze göz, dişe diş" diye cevap verdi.

Zaman geçmek bilmiyordu... Hayatım hep parça pürçüklerden ibaretti, tutarlı olan bir tek düşüncem vardı: "Yakında (ama ne zaman?) buradan kurtulacağım!" Yahudi arkadaşlarımız İsrail'e gitmişlerdi. Simon ölmüştü. RAF sonunda geri dönmeye başlamıştı. Giderek çölleşen, insanların gelip geçtiği, kenarları olmayan büyük bir sahnedeydik sanki... Bazen, Gottfried'i okuduğu Bizans tarihleri ile, Rusça çalışırken veya Hans Sen'le konuşurken bırakıyor, caddelerde sokaklarda sabırsızlıkla, ne yapacağımı bilemez halde ileri geri yürüyordum. Çok az sokak lambası vardı. Çok az sayıda araba vardı. Sığ küçük şehir, yıldızların ve bir yerden bir yere hızla geçip giden ayın altında ezilerek dünya yüzeyinde iyice küçülüyordu. *Jakaranda*ların ve *cedrillatoona*ların altında yürüyordum, ışık, müzik ve radyo sesleri taşan evlerin önünden. Bir iki saat boyunca ileri geri, aşağı yukarı yürüyebilir ve her evden hep aynı şarkıyı duyabilirdiniz.

Küçük bir otelin dilek kuyusu varmış,
Keşke orada olabilsem seninle beraber...

Aşk geldi ve gölgeleri süpürüp attı
Aşk geldi ve en güneşli günümü getirdi
Sihirli tek bir an ve -

Her evden yayılan bu sesler, bütün o emici beyinlere ve benimkine aşk ve kaçış özlemi dolduruyordu. Sonra, saat on sıralarında, bütün evlerde ışıklar sönüyordu, yürüdüğüm sokaklar karanlığa bürünüyordu, sadece sokak lambalarının ışıkları kalıyordu. Bir ka-

ranlıktan öbürüne girip çıkıyordum. Sessizlik. Sessiz bir şehir. Büyük ağaçların altında durup ayın aralardan süzülmesini seyrediyordum. Köpekler havlıyordu. "Yakında, pek yakında buralardan gideceğim..." *Gece gündüz seni düşünüyorum...* Zorluklar hiç aklıma gelmiyordu. Kendimi boşluğa bırakıverecektim, Londra'ya, hem de kendi başıma. Hiç param olmayacaktı öyle mi? Sahi, adına küçük burjuvalık demeyelim ama bundan daha 'küçük' ne olabilir? Londra'da küçük bir çocukla ve beş parasız mı olacaksın? Her şey yoluna girer. Girdi de; ama şimdi hayret verici buluyorum, öyle olması gerektiğini nasıl düşünebildim diye. Çok zor olacağını söylemiştir mutlaka birisi ama dedilerse bile dinlemiyordum. İngiltere'ye dönmüş olan iki RAF'lıya aşk ve arkadaşlık mektupları yazıyordum; onların mektuplarında savaştan çıkmış İngiltere'nin tasvirleri vardı ama bunlar beni karamsarlığa itmiyordu çünkü her zorluk, kendime güvenimi pekiştiriyordu. Çabucak arkadaşlar edinecek, bir âşık bulacaktım, hem zaten Gottfried de Londra'da olacaktı. Birlikte yaşamadığımız zaman çok iyi geçineceğimizi umuyordum.

Eve döndüğümde Gottfried hâlâ okuyor oluyordu. Kafasını kaldırıp herkesi sindiren o her zamanki bakışıyla bakıyor, gözlük camları parlayarak, yayvan bir şekilde "Neredeydin?" diyordu.

"Yürüdüm yalnızca."

Ya da yatmış oluyordu, yattığı yerden benim soyunmamı, elbiselerimi çıkarıp savurmamı seyrediyordu. Yüzündeki ifadeyi görünce, çabucak toparlayıp görülmeyecekleri bir yere tıkıyordum onları.

Bir keresinde, yemeğe dışarı çıkmıştı, hareket etmem gerekiyordu, o yüzden bebeği arabasına koyup karanlık sokaklarda yürümeye çıktım ben de. Geri döndüğümde, yatağının kenarında büzülüp oturduğu yerden bembeyaz bir suratla fırladı:

"Neredeydin?"

"Yürüdüm yalnızca."

"Ama gecenin bu vaktinde bir bebeği dışarı çıkartamazsın!"

"Niçin? Hava ılık, o da uyuyor."

"Böyle şeyler yapamazsın!" diyor Gottfried. Annemin sesi gibi: "Kesinlikle böyle yapılmaz!"

"Böyle yapamazsın!" ile "Nedenmiş o?" cümleleri kavgalarımızı noktalıyordu ve birbirimize bakıp kalıyorduk, çözümsüzdük, en derinde, benliğimizde tıkanıp kalmıştık. Eğer aklına esmişse, dikbaşlı ve uçarı bir anne bebeğini bir partiye bile götürebilirdi –eğer dadı izin verirse– "Bu onu neden bu kadar yaralıyor?" diye düşünüyordum.

Nasıl doğduğumuza pek müdahale edemiyoruz.

"Ama neden?" diye bağırınca ben, "Eğer neden olduğunu göremiyorsan korkarın ben sana yardım edemem" diyordu o da, soğuk ve kızgın, arkasını dönerek.

"Peki öyleyse, konuşalım o zaman. Bir anlam vermeye çalışalım bakalım. Tanrı aşkına Gottfried, yıllarca birlikte yaşamak zorunda kalabiliriz. Yüzlerce yıl..."

"Hayır, o kadar uzun süreceğini sanmam."

"Pekâlâ, birbirimize ters ters bakmamızın ne anlamı var? Altı ay için bile olsa"

"Ters baktığımın farkında bile değilim."

Aramız iyice kötüleşince farklılığımızın en çok olduğu alana uzanıp yakınlaşmaya çalışıyorduk, yani onun edebiyatı sevmemesi, benimse sevmem. Anlaştığımız bir kitap bulmuştuk: *The Story of the Holy Grail* (Kutsal Kasenin Hikâyesi). Biraz o okuyordu biraz ben. Havasız odamızda oturup birbirimize okurken, bebek ya uyuyor ya da yerde, kendi kendine oynuyordu. Gelenler bize gülüyorlardı olamaz böyle bir şey diye, ve Gottfried'in Alman, benim Rodezya aksanımla, yüce, romantik maceraları okumamızı komik buluyorlardı. Pazarları, Salisbury yakınında, artık, binalarla kaplanmış olan ama o zamanlar suyun kenarındaki ağaçlarda, boynuzgagaların[2] sallandığı ve yuvalarının etrafında döndüğü vadinin birinde, birbirimize ya da yanımızda başka kim varsa –Hans Sen, Gottfried'in kız arkadaşı, RAF'lılar, Güney Afrika'dan gelen ziyaretçiler– onlara kitap okuyarak piknik yapıyorduk. Herkes eğleniyordu ama biz kendimizi delirmekten kurtarıyorduk.

Haftalarca, aylarca her gece, tehlikeyi aklıma bile getirmeden dolaştığım o yerlerde, siyah ya da beyaz bir genç kadının öylesine ra-

2. Afrika'ya özgü, iri gagalı, tropikal bir kuş. (ç.n.)

hatlıkla dolaşması artık olanaksız. Bugünlerde oraları, özellikle geceleyin, tehlikeli sokaklar. Şimdi her ev kilitli, hatta çifte kilitli ve köpeklerle korunuyor, bütün pencereler demirli, verandalar kafes gibi. Bu küçük kalelerin içinde siyah ve beyaz aileler televizyon seyrediyorlar, her evde aynı program. Yol kenarlarındaki arabalar da zincirli, kilit altında. O zamanlar hiçbir şey kilitlenmezdi, evler, arabalar... Genç, beyaz bir kadın, saat geceyarısını epey geçse de dolaşmaya çıkabilirdi. Londra'da –sonunda oraya ulaştığımda– geceleri tek başıma millerce yürürdüm ve aklıma bir kere bile korkmam gerektiği gelmezdi. Şehirlerimizde, köylerimizde olanların, hükümetlerin ırksal ya da siyasal bileşimleriyle bir ilgisi yok. Başka bir şey yürürlükte.

Ama ne?

Nedir bu?

Kulağa çılgınca gelen şu "kendimizi belki de müzikle zehirliyorduk" hipotezinin dalga geçmeye açık olduğunu biliyorum. Biz ilk gençliğimizden itibaren dans müziği dinliyorduk gece gündüz ve hep romantik ya da duyguluydu. *Özlem içinde, arzulu, istekli, ihtiyaç içinde* – ve bu beklenen bir şeydi çünkü bir yerde bir zaman bir söz verilmişti: *Bir gün seni bulacağım*... Hülyalara dalıyorduk. Ama o zamandan beri müzikler değişti. Ritimler artık aygın baygın salınmıyor, süzülmüyor artık, vuruyor, zıplıyor, sürüklüyorlar ve ses o kadar yüksek ki sinirlerinizle hissediyorsunuz. Bir keresinde, müzik çok yüksek geldiği için New York'ta bir partiyi terk ediyordum neredeyse çünkü gerçekten midem bulanıyordu ve içeri girmekte olan siyah bir kadın "Ne oldu sana tatlım?" dedi, ben de söyledim. "Ama bu tür müziği kulaklarınla dinlememelisin, bütün vücudunla duymalısın, sinirlerinle." Hangi sinirler? Acaba diyorum, birisi öldürmeye, işkenceye, ya da yaralamaya çıktığında, bu suç için müzik tarafından delirtilerek hazırlanmış olamaz mı? Şamanlar binlerce yıl müziği kullandılar belli ruh hallerini yaratmak için; genç erkekler, öldürmeye, ateşli marşlarla hazırlanırlar, kiliseler cemaatlerini bir arada tutmak için telkin edici müzikler kullanırlar ve gerçek ruhani öğretmenlerin müziği kullandıkları bilinir ama o kadar hassas bir şey ki bu, uzmanlarca, özel koşullarda, özenle kullanılır. Fakat biz

kendimizi müziğin seline kaptırıyoruz, her türlü müziğin sıklıkla bu amaçla üretilmiş aletlerle doğrudan beynimize işlemesine izin veriyoruz ve asla "Ne gibi bir etkisi olacak?" diye sormuyoruz bile. Benim gibi başkaları da var biliyorum, artık sorgulamamızın zamanı geldi diyorum.

19

Tekrar taşınmamızın nedeni sanırım bu sefer 'bütün' bir ev bulmuş olmamızdı: Sık rastlanan tarzda, iki küçük odası ve önde arkada birer verandası olan. Üstelik, içinde bebeğin oynayabileceği, kocaman *jakaranda* ağaçlı bir bahçesi vardı. Evin arkasında, *boy*ların *kia*sında Book kalıyordu, yine bir uşağımız olmuştu. Uşağımızın olmaması olmasından daha çok sorun yaratıyordu. "*Boy*ları yok" lafı hemen yayılıyor, yalvarıp yakaran, "lütfen *baas* lütfen hanımım..." diyen bir sürü kişi geliyordu.

Salisbury'nin beyaz nüfusunun o sıralar 10.000, siyah nüfusun ise 100.000 olduğu sanılıyordu ve sanki 100.000'inin de emeli, beyazların oturduğu bir evde çalışmaktı. Bu onlar için, şehirde kalınacak yasal bir yerin yanı sıra yiyecek, yatacak yer ve biraz da para demekti. Book zeki, genç bir adamdı, saat dokuzda ev temizlenmiş olurdu, üstelik yemek pişirmeyi de hemen öğrendi. Bunun, doğal zekânın bir ziyanı olduğuna karar verdik ve gece okuluna gidebilmesi için okul parasını biz vermeyi önerdik. İki üç yıl sonra muhasebeci veya tezgâhtar olarak bizim ona verdiğimizden kat kat fazlasını kazanacağını hayal ediyorduk. Kendini geliştirmesi için yaptığımız her şeye direniyordu. Yirmi iki yaşındaydı. Şanstı bizim yanımızda işe girmesi. Akşamlarını neden okulda harcasındı? Keyfine bakıyordu. Dans şampiyonuydu, gösterişli bir kız arkadaşı vardı. Onun gözünde, misyoner fikirleri olan dürüst beyazlardık. Bizden istediği, ona daha çok para vermemizdi. Diğer uşaklara söylememesini tembihleyerek herkesin aldığından kat kat fazlasını veriyorduk zaten. Ama elbette söylüyordu. Gene kızgın komşular tarafından saldırıya uğruyorduk; bizim bu şımarık *munt*lara atacak kadar çok paramız olabilirdi ama onların ziyan edecek paraları yoktu. Yüzümüze ve arkamızdan, "Yerleşimde toplantı düzenleyenlerden başka ne beklenir ki zaten?" diyorlardı. Hepimiz şaşıyorduk, üzülüyor-

duk, yerleşimdeki bu toplantının onların gözünde tehlikeyi, ayaklanmayı, devrimci olmayı temsil etmesine. Bu korkmuş insanlara, "Ama ben yerleşimdeki toplantıdaydım ve devrim üstüne bir kelime bile etmediler. Orada söylenenler sadece, eğer siyah insanlarla konuşuyor olsaydınız onlardan her gün duyabileceğiniz türden şeylerdi" demenin bir anlamı yoktu. Siyah insanlarla hizmetlileri olarak konuşmanın dışında asla konuşmazlardı.

Şimdi, bu seviyedeki beyaz aptallığının, devrilmelerini kaçınılmaz yaptığını söylemek kolay ama o zamanlar, 'beyaz üstünlüğü' yenilemez gibi görünüyordu. Azınlıkta olmalarına rağmen! Bir zamanlar –o kadar da eskide kalmadı aslında– olasılık dışılığın beslediği o heyecan, o neşe, o canlılık bizi güldürüyordu. Örneğin, *Herald*'dan kestiğimiz, "Yerli midesinin Avrupa diyetine uygun olup olmadığı pek anlaşılamamıştır. Yeşil sebzeler yalnızca midelerini bozar ve..." diye başlayan, elden ele dolaştırdığımız bir küpüre ya da Charles Olley'e gülüyorduk. Aslında, canımız sıkkındı. Bu aptallıktan bir kurtulabilsek, bir kurtulsak, *ah bir kurtulsak*...

Belki de canımız böylesine sıkkın olduğu için ve bu kadar dehşetten sonra dünyadaki herkes iyi haberlere aç olduğundan, penisilinin bulunuşu gibi tıbbi buluşlar büyük heyecanla karşılanıyordu. O günlere ait hatırladıklarım arasında en güçlüsü bu, çünkü neredeyse her radyo programında sıtmanın, böceklerin taşıdığı hastalıkların, frenginin yakın sonu konuşuluyordu. Hatta, utku içindeki doktorlarla bir toplantı bile düzenledik, tıpkı örgütlediğimiz her toplantının dolup taşmasını kanıksadığımız günlerdeki gibi kalabalık bir dinleyici kitlesi için hem de.

Benim bu yeni şafağı karşılamam şöyle oldu. Soğuk, tozlu, kuru bir kış ortasıydı, 1947 haziran veya temmuzu. Bir sabah bebeğin yüzü ve kolları sonra da bacakları ve bütün vücudu pençe pençe kızardı ve birdenbire, irin akan yaralarla kaplandı. Sekiz aylıktı. Daha önce hastalanmamıştı. Doktor geldi, yeni mezun olmuş, asıl doktorun yerine bakan biri. "Ve şimdi bir mucize göreceğiz" dedi. Sıradan bir şişeden aldığı penisilinli bir sıvıyı bebeğin bütün vücuduna sürdü. "Bir iki saat sonra bakmaya gelirim. Rahatlıkla söyleyebilirim ki ben daha önce böyle etkili bir şey kullanmadım." Bebek vızıldanı-

yor, şikayetler ediyordu, belli ki yaralar onu çok rahatsız etmekteydi. Sonra... Gerçekten bir mucize oldu, çünkü yaraların akması durdu. Sonra kurudular. Doktor merdivenlerden patırtıyla çıkarak geri geldi, gözleri bebekteydi ve gördüğü şey karşısında zaferle güldü, bebeği kaptığı gibi verandanın her tarafında döndü. "Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz? Neyi görmekte olduğumuzun farkında mısınız? Hastalıkların sonu bu. Sıtma... Bitti. Sarı humma... bilharzia... kolera... zührevi hastalıklar... tüberküloz... hepsi çil yavrusu gibi dağılıyor. İnanabiliyor musunuz! Ben bazen inanamıyorum. Ama gerçek!" Bebeği ikinci kez ilaçladı. "Demedim mi ben size? Mucize bu! Müsaade ederseniz gene geleceğim." Gece olduğunda, kırmızılığı henüz geçmemiş deride kabuklar oluşmuştu bile. Doktor gene daldı içeriye, heyecanını zorla bastırarak. "Afrika Hastanesi'nde de kullanıyorum. Büyü diyorlar. Bence de!" Ertesi sabah, kabukları dökülmüş deri temiz bir pembeliğe bürünmüştü. Yirmi dört saat dolmamıştı bile.

Gottfried hâlâ iki işte birden çalışıyor, çok yoruluyordu. Aslında o da benim gibi bu uzun bekleyişten yorulmuştu, çok fazla uyuyordu ve hep halsizdi. Arkadaşlarla, Fort Victoria'daki Zimbabwe'yi, kırk yıl sonra bütün ülkeye ismini verecek olan harabeleri gezmeye gittik.

Yıkıntılara girdiğimde bunun idealimdeki ev olduğunu anladım. Ya da o evlerden biri: Granada'daki saray da başka bir tanesiydi. Bir aşırı uçtan öbür aşırı uca. Hayallerinizdeki saray söz konusu olduğunda kirayı, uygunluğunu hesaplamak veya mantıklı olmak zorunda değilsiniz. Esas oda salon gibi geniş ve uzundu, çatının samanları yüksek kemerler yapıyordu. Yerler yassı taşlarla kaplıydı, koca bir şömine ve yerlere kadar uzanan, *kopje*lere ve *busha* açılan pencereler vardı. İçinde büyüdüğüm ev gibiydi ama ondan çok daha büyük ve sağlamdı, beyaz karıncalara teslim olacakmış gibi görünmüyordu. Macheke'deki otelde olduğu gibi yatak odası bölümü ayrıydı: Sırt sırta vermiş iki sıra oda ve çepeçevre verandalar. Gottfried için tepeye bir at getirmelerini, cesur bir bebek olan Peter'in siyah bir seyis tarafından Gottfried'e uzatılmasını seyrettim, babasına yaslanmış, eğerin önüne sıkı sıkı tutunuyor, zevkten ve korkudan

gerilmiş yüzüyle, keyifli korku çığlıkları koyvererek oturuyordu ve sonra adam, çocuk ve at ağaçlara doğru şaha kalktılar.

Çok sıcaktı. Bir öğleden sonra Gottfried ata biniyordu ve ben de bebeği çıplak omzuma yatırmış, hafif bir sinek tülüyle örtmüş, verandada oturuyordum. O uyuyordu, ben de dalmıştım. Gözlerimi açtığımda, açık kapıdan, bir yatak odasına bakıyordum. Yatakta yarı çıplak bir genç kadın vardı, dört aylık çıplak bir oğlanın üzerine çömelmişti. Sarı saçları omuzlarına dağılmıştı, bebeğini tıpkı bir kedinin eniğini yalaması gibi yavaş yavaş yalarken yeşil gözleri zaman zaman benimkilerle karşılaşıyordu, dişi bir leopar ve yavrusu gibiydiler. Bebeğin küçücük kollarını, bacaklarını, karnını, sonra döndürüp sırtını ve poposunu da yaladı. Bitirince, aslan yelesi gibi saçlarını arkaya savurup beyaz dişlerini göstererek bana güldü.

Yemek salonunda kocasıyla karşılıklı oturuyordu; bebeği yanında, arabasında duruyordu. Beyaz pantolon ve kareli bir gömlek giymişti. Sarı saçlarını minik bir topuz yapmıştı. Yakışıklı genç kocasında bir resmîlik vardı. Belki de yeni terhis olmuştu. Yemek salonundan arabayı iterek çıkarken, bana çok hafifçe bir yoldaş tebessümü gönderdi.

Gottfried'e söylemedim: Müstehzi, öfkeli, tehdit edilmiş hissedecekti kendini. Arkadaşlarımızın içinde genç bir RAF'lı vardı, hâlâ eve dönmeyi bekleyen. İşçi sınıfından, büyük bir *cockney* aileden geliyordu, çok becerikliydi ve bebek konusunda bize yardımcı oluyordu. O genç kadını bebeğinin her tarafını kedi gibi yalarken gördüğümü söyledim ama o, "Yıkamak daha kolay olmaz mıydı?" dedi.

O günlerde, Zimbabwe'yi –yıkıntıları kastediyorum– Arapların yapmış olduğu düşünülüyordu. Harabelere bakan tepeye tırmanıp bir kayanın üstüne oturdum. Gottfried'i benden çok aşağılarda, atla uzaklaşırken gördüm. Araba, ağaçların gölgesindeydi. RAF'lı subay ve sepetindeki bebek arabada uyuyorlardı. *Veld*de öğle sessizliği, kumruların ötüşleri, ağustosböcekleri, çekirgeler... Ve bir ses daha o günden beri aklımdan gitmeyen: Orada, aşağılarda bir yerde, göremediğim bir kulübede ya da bir ağacın altında biri oturmuş bir davuldan iki nota çıkarıyordu, yüksek perdeden ve sonra daha alçak, sonra bir ara ve sonra gene iki nota. Bu notaları piyanoda bu-

lamazsınız ve aradaki boşluk Avrupalı kulağının tanımadığı bir bölgenin ölçüsüdür. İki yağmur damlasının düşmesi gibi, tıp tıp, sonra sessizlik, tıp tıp ve sessizlik. Bir daha, bir daha. Bir daha ve bir daha. Bir süre sonra her şey –harabeler, manzara, kayalar, sıcak göklerin puslu düzlüklerine saçılmış bulutlar– sanki bu tekrarlayıp duran iki notanın içinde erimişti ve iki saat sonra, ben tepeden aşağıya, sıcaktan kızarmış, yayılmış uyuyan genç adamın ve kenarlarından sımsıkı tutturulmuş tüle sineklerin üşüştüğü sepetinde uyuyan bebeğin olduğu yere inerken de hâlâ devam ediyordu.

O iki nota... Bir oyun yazdım bunlarla başlayan, müziği yazacak olan her kimse onun da benim artık hep zihnimde duyacağım bu notaları duyacağını umarak. Oyun sade, basit ve utanmasızca *ajitprop*[1] idi. O sıralarda bir ajans karikatürü vardı gazetelerde, siyah bir adam karikatürü, daha ziyade bir *coon*[2] veya *nigger*[3] ya da *kaffir*; her türlü çirkin, ırkçı klişe işte. Yıllarca her hafta gazetelerde boy gösterdi. Oyun, Rand'daki altın madenlerinin en derin katlarında geçiyordu; oyunun kahramanı madencinin yüzünde bu karikatürdeki *kaffir* maskesi vardı ve yüzlerinde benzeri maskeler bulunan arkadaşları bir grev örgütlüyorlardı. (Rand'da grevler hep bastırılmış ve acımasızca cezalandırılmıştır.) Konu basitti. İşçiler merhametsiz bir kâhya tarafından temsil edilen maden sahiplerine karşı durduklarında maskeleri gevşiyor, teslim olduklarında tekrar sıkışıyordu, madenciler de inleyerek geriliyor, çekip çıkarmaya çalışıyorlardı bunları. Başlangıçta Zulu savaş danslarını, uysallaştırıp temizleyerek, turistlere gösterildiği gibi kullandım ama giderek bu dans, çekingenliğinden sıyrılıp madenin derinliklerinde askerlerle madencilerin kavga ettiği finalin bir parçasını oluşturdu. Maskeler gevşiyor, düşüp yok oluyorlardı finalde. Sorun, bir müzisyene gerek olmasındaydı; kimseyi tanımıyordum, hele Afrikalı müzisyenleri hiç. Bu oyunun müsveddelerini İngiltere'ye götürdüm. Ancak bu oyunun yeri Güney Afrika idi, hâlâ kolonili tutumlarda takılıp kalmış Güney Rodezya bile değil. Brecht'e gönderdim; beğendiğini ama şu günler-

1. Özellikle işçiler için sokaklarda da oynanan, ajitasyon ve propaganda yapan siyasi tiyatro tarzı. (ç.n.)

2, 3. Aşağılayıcı biçimde kullanılan, zenci anlamına gelen kelimeler. (ç.n.)

de Parti tarafından dışavurumculuk, biçimcilik ve benzeri kötü alışkanlıklar yüzünden eleştirilmekte olduğunu, maskeli bir oyun yapabilecek durumda olmadığını söyleyen bir mektup aldım.

Oyunu Dorothy ve Nathan Zelter'e gösterdim. Benim yazdıklarımı ideolojik açıdan hiç beğenmezlerdi. Yalnızca, on sekiz yaşında yazdığım, aşırı tuhaf, küçük bir skeci beğenmişlerdi. Kısa hikâyelerimden birini, "Korkarım sana söylemek zorundayım, ikimizi de hayal kırıklığına uğrattın" sözleriyle geri vermişlerdi bana. Elyazmasına titizlikle iliştirilmiş bir not: "Üçüncü paragraf, Afrikalıların boş inançları olduğunu ima ediyor. Bu tür şeyler düşmanlarımız için silahtır." *Ajitprop* oyunum için ise, "İkimiz de maskelerin tanım olarak gerici olduğuna inanıyoruz" dediler.

Nathan'ı ilk tanıdığımda on dokuz yaşındaydım, aşırı güzel, ateşli ve zampara bir delikanlıydı; onu, yaşlanıp Methuselah[4] gibi göründüğünde ve hâlâ, özgürleşmiş Zimbabwe'de ideal bir cemiyet kurmayı hayal ederken de tanıyordum. Öneriyi götürmeyi uygun bulduğu kimseler, ortak hiçbir yanımız kalmadığı yargısına çoktan varmışlardı. Hakkında yazmak çok zor çünkü tek kelimeyle 'akıl almaz' biriydi, bu kelimeyi seçerken bile kendimi suçlu hissediyorum, Nathan'a karşı hep öyle hissetmişimdir kendimi çünkü o çok iyi kalpli ve çok cömertti.

"Ama kahretsin, Gottfried," diye yakınırdım, "Hayır, yemeğe gitmeyeceğim, dayanılmaz bir adam o!"

"Evet, evet," derdi Gottfried, "Doğru söylüyorsun ama işte bu yüzden, ikimiz de yemeğe gideceğiz."

Savaştan önce Romanya'dan gelmişti, mülteciydi ve bir akrabasının yanında ithalat ihracat işinde çalışmaktaydı. Komünist olduğunu söylememe gerek yok herhalde. Sol Kitap Kulübü onun ancak geçici manevi yuvası olabilirdi çünkü çok zararsız bir örgüttü. Orada, 'Yeni Kadınlar'dan Dorothy ile tanışmıştı, 1930'ların Salisbury'sinde gerçekten egzotik kaçan, çoğunlukla yeşil ketenden uzun etekler, işli bluzlar giyen, saçı topuzlu, ince, esmer bir kız. Küçük, dürüst, mavi gözleri vardı ve zeki, sade yüzünün iki yanında

4. İncil'den; neredeyse bin yıl yaşadığı belirtilir. (ç.n.)

sallanan dev gibi küpeleri. Çok iyi bir öğretmendi ve sık sık, çocuklarına neden böyle ilerici fikirler öğrettiğini soran velilerle karşılaşıyordu. Pahalı, kehribarlı, gümüşlü bir ağızlıkla ucuz sigaralar içiyordu. Nathan'la yaşadığı aşk bir skandal olmuştu. Bu, geleneksel ahlakın sahteliğini yıkmaya gelen 'özgür aşk' çağıydı. Ama özgür aşk Salisbury'de kök salamamıştı. Bal rengi gözlerini 'gerçek'e dikmiş, ceylan gibi güzel bu genç adam ile bu entelektüel kadın, bir hayli ve alenen âşıktılar ama kadın, annesini sinir etmek için, adam ise ilkeleri yüzünden evlenmeyi reddediyordu. Pek çok ilkesi vardı ve her biri için ipe gidebilirdi. Hâlâ Frank'le evli olduğum sıralarda, duvarıma raptiyelediğim bir Augustus John resmini görünce yırtıp atan oydu: Sorun estetikle ilgili değildi, çamaşır yıkayan bir kadın sanat konusu yapılamazdı. Lin Yutang'ın sevimli denemelerini elimden alan da oydu çünkü Uzun Yürüyüş, Çin'in uzun tarihini silmiş, yok etmişti ve bundan böyle sadece köylülerin tarihi vardı. Duvarımda Cape Townlu ressam sevgilimin bana armağanı olan gerçek ve değerli bir Japon estampını görünce, bir cariyeyi –sömürülen bir kadın– gösteren bu resme sahip olduğum için utanmam gerektiğini söyleyen de oydu. Daha sonra, benim için bir süre saklamasını istediğimde yok etti bu resmi.

Onu *Ecinniler*'de küçük bir rolde hayal ediyorum: Kirilov yalnız başına oturmaktadır, gece geç bir saatte. Kapı vurulur. "İçeri gel Nathan." Öylesine derin düşüncelere dalmıştır ki heyecan içindeki ziyaretçisini görmüyordur neredeyse.

"Neyin var Nathan? Yemek yedin mi? Dolapta biraz ekmek var."

"Hayır, hayır, hayır yiyemem" diyen Nathan düşünmeden dolabı açar, ekmeğe bakar, dolabın kapağını kapatır. "Kirilov, ben yürüdüm... Bütün gece yürüdüm..."

"Ay ışığı var" der Kirilov. "Az önce gördüm. Nathan sence ayda hayat var mı? Eğer varsa bizim gibi solucanlar ve suçlularla mı doludur? Ne diyorsun?"

"Hayır hayır," diye fısıldar Nathan, gözlerinden yaşlar boşanırken. "Daha yeni anladım. Sana söylemeye geldim. Çok yakında hayat güzelleşecek! Suç bitecek. Zulüm bitecek... Aç, yoksul çocuk kalmayacak."

"Öyle mi diyorsun? Ben de eskiden öyle düşünürdüm" der Kirilov hülyalı.

"Kirilov," der Nathan, kirli bir bardağa *kvass* doldururken, "öylesine mutluyum ki..."

Nathan, Komünist grubu ilkesel olarak terk ederek kararsız, vakit kazanmaya çalışan bir sosyal demokrat, egemen sınıfın uşağı vb. haline (diğerlerinin gözünde) gelse de bizim toplantılarımıza mutlaka katılıyordu ve bizi sokakta gördüğünde, "İşte karşınızda hain Nathan. Perşembe günü akşam yemeğine gelir misiniz?" diyordu. Gottfried'e hayrandı, daha doğrusu zekâsına. Bükreş'in varoşlarından gelen bu fakir oğlan, Berlinli zengin çocuğunu affedemiyordu ve yaşlandığında bile hâlâ "Ama giyinirken saçına file takıyordu. Ben gördüm" diyordu. Ben de, "Fakat Nathan, Berlin o zamanlar bir yozlaşma içindeydi, unuttun mu?" diye cevaplıyordum. "Saç filesi, Tigs, saç filesi!" Ölene kadar beni Tigger diye çağırmakta ısrar etti, oysa ben Rodezya'dan ayrıldığımdan beri bu isme cevap vermeyi reddediyordum:

"Nathan, bu ismi sevmiyorum, niçin böyle sesleniyorsun?"

"Ben seviyorum ama" diye yanıtlardı sakin sakin ve haklı olarak.

Hiç gülmezdi. Hayır, bu doğru değil, gülerdi. Ama her zaman müstehzi, kızgın, hor görerek, kederle titreyerek ve kaçınılmazın bilincinde olarak: "Başka ne olabilirdi ki?"

Nathan, Güney Rodezya İşçi Partisi ve 'Irksal İlişkiler' için çok çalıştı. Charles Olley, düşmanlarının kapılarının altından Bayan Maasdorp'a saldıran imzasız iğrenç mektuplar attığında, Nathan karşılarına çıkıp, "Günün birinde tek çözüm olduğunu anlayacak da olsanız, bugün sosyalizme inanmıyorsanız, bu davranışınızı uygarlığın –sözümona uygarlık– temeli saydığınız Hıristiyanlıkla nasıl bağdaştırabilirsiniz?" diyen heyecanlı ve egzotik bir yabancının tedirgin ettiği yurttaşlarla, bu davanın eğrisini doğrusunu tartışmaya giderdi.

Olan biten her şeyin tam ve ayrıntılı notlarını tutardı, toplantıların, olayların, skandalların, konuşmaların... "Eğer Nathan bir şeyi kaydediyorsa her hecesine kadar her gerçek mutlaka kaydedilir ama kendi yorumu, bildirimi saçmadır, çünkü olan biten hiçbir şeyi anlamamıştır" derdik.

Bir dergi çıkarmaya başladı; ben de yemek notları, kısa hikâyeler yazarak, şaşkına dönmüş işadamlarından ilanlar alarak katkıda bulundum. "Niçin beni yok etmeyi hedefleyen bir dergiye ilan verecekmişim?" diyorlardı. "Yapmayın ama! Neden olmasın ki? Nasılsa vergiden düşeceksiniz!"

Bize öyle geliyordu ki günde aşağı yukarı on sekiz saat çalışıyordu. Bu, sadece Dorothy ile değil, aynı zamanda Dorothy'nin annesiyle de evlenmiş olmasından ileri geliyordu (Dorothy hamile kalınca, evlenmişlerdi.) Dorothy, annesiyle evliydi. Bu ve başka birçok ilişkiyi, D.H. Lawrence'ın da yardımıyla böyle yorumluyorduk. Harty (lakabı kendine çok uyuyordu) her sabah saat dokuzda kızının evine damlıyor ve günün tamamını orada geçiriyordu. İçerleyerek katılaştığını, psikolojik çekingenlikle zayıfladığını gayet iyi anladığım Dorothy, acı acı gülümseyerek annesinin karşısında oturuyordu; her iki kadın da sigaralarını tüttürüyorlardı karşılıklı, uzun, kehribar ağızlıklarını zarafetle tutarak. Harty iri yapılı, sportif ve şamatacı bir kadındı, bol bol cin tonik içiyordu, Dorothy de içiyordu ama sıkıntıdan. Harty Nathan'a hep kaba davranıyordu:

"Dorothy sırf beni kızdırmak için bir Yahudiyle evlendi."

Nathan'a, "Onu kapı dışarı etmelisin!" diyorduk, "Uyanık olduğu her saati evinde geçirmemesini söyle" diyorduk.

"Onu atmak Dorothy'ye düşer" yanıtını alıyorduk.

Aramızda, psikolojik kurtuluşları için gerekli olan ritüeli, annelerine karşı durmayı, asla yerine getirmemiş üç kadın vardı. Sadece kızlarında yaşamlarını sürdürebilen bu annelerin sorununu biliyorduk: İşe ve kendilerine ait bir hayata ihtiyaçları vardı. Gerçekten de böyleydi. Fakat onlar başka bir kuşaktandılar. Her koşulda, kızlar çile çekiyorlardı. Benim gibi, annelerine karşı dururlarsa, kırıcı olacaklarını biliyorlardı. Yapmazlarsa da, tıpkı arabanın farlarıyla hipnotize olmuş tavşanlar gibi olacaklarının bilincindeydiler.

Dorothy'nin yaşama gücü kalmamıştı. Baş ağrılarından, migrenlerden, bazen bir ayda birkaç hafta süren bitmez tükenmez âdetlerden yakınıyordu, hep hastaydı. Ve çoğunlukla da, Güney ve Kuzey Rodezya ve Nyasaland'de iş seyahatine çıkan Nathan yüzünden mutsuzdu. Nathan, Dorothy'ye ilk âşık olduğunda, bir insanın baş-

ka bir insana ömür boyu âşık olarak kalamayacağını ve başka ilişkiler yaşamaya –ama sadece âşık olduğu kimselerle– kararlı olduğunu söylemişti. Her seyahate çıkışında bu ilkesini Dorothy'ye hatırlatıyor ve dönüşünde de rapor veriyordu.

Bunu grupta topluca tartıştık ve Nathan'a bu davranışını sosyalistçe bulmadığımızı çünkü bunun merhametsizlik olduğunu bildirdik. "Kimse böyle bir şey yapamaz" dedi Gottfried, sosyalistlikten değil, fakat bambaşka bir gelenek yüzünden.

"Öyleyse özür dilerim," diyordu Nathan. "Bir insan olarak bu konuda benim de haklarım var. Bütün meselelerde dürüstlüğe inanırım, özellikle de kadın erkek ilişkilerinde."

Dorothy kendini hepimizin anlayacağı bir şekilde ifade ediyordu ve biz de Nathan'a anlatıyorduk, bazen anlıyordu bazen de apaçık olanı göremiyordu. "Teşekkür ederim, bu kadının neden ara sıra üç buçuk hafta süren âdetleri olduğunu anlayabiliyorum şimdi!" Dorothy, yabancı diye adlandırılabilecek yiyecekleri, özellikle de sarmısak ve baharatları sokmuyordu eve. Nathan ringa balığı alıp bize getiriyor, nasıl hazırlayacağımı gösteriyor, ortalığı sarmısak kokularına boğarak çavdar ekmeği ile ringa yiyor, evine gidince de "Hayır teşekkür ederim, ben yedim. Sen ve Harty soğuk etinizi yiyebilirsiniz" diyebiliyordu.

Aşırı cömertti. Kim isterse para veriyordu. Hizmetçilerin çocuklarını eğitiyordu. Kuzey Rodezya, Zambiya olunca oraya gitti, Hintliler ve Afrikalılarla bir kooperatif kurdu ve para da tecrübe de kendinin olduğu halde onlara eşit hisse verdi. Herkes tarafından dolandırılmasına çok üzüldü, şaşırdı. Bu girişim iflas etti. İngiltere'ye geldiğimde epey yoksulluk içindeydim, tanıdığım en zengin kişiden bana yüz pound borç vermesini istedim ama karşılık olarak çok kibarca özür dileyen bir not aldım: Çok değer verdiği arkadaşlığını yitirmek istemiyordu ama ilke olarak kimseye borç vermezdi. Nathan o sıralarda pek parası olmamasına rağmen dönüş postasıyla yüz pound gönderdi. Bir yıl kadar, Londra'dan Zelterlar'a okullu kız gevezeliği dolu mektuplar yazdım nefes nefese, Sylvia Plath'ın annesine yazdıkları gibi, bir yandan gelişmelerden haberdar ederken diğer yandan gerçekleri saklamak için tasarlanmış mektuplar.

Nathan bana âşıktı: "Seni fiziksel olarak çekici buluyorum. Sana âşık olduğumu sanma sakın. Bu bambaşka bir mesele"

"Merak etmene gerek yok, söz veriyorum böyle bir şey düşünmeyeceğim."

"Ama bir şeyi belirtmeliyim: Gottfried ve Dorothy'nin olmadığı bir şehirde bulursak kendimizi, olacaklar için garanti veremem."

"Aman Nathan! Neyse ki ben verebilirim."

"Ne demek istiyorsun? Ha, elbette, anlıyorum! Gottfried'e deli gibi âşıksın ve ona sadakatsizlik yapamazsın, öyle değil mi? Herkes bunu bir bakışta görebilir!"

Aslında Gottfried'i aldatıyordum. Her kadının bir kez yaşaması gereken o klasik aşk macerasının içindeydim: Radyo istasyonunun sahibiydi, çoğu yurttaşın hak ettiğinden çok daha iyi bir seviyede yönetiyordu orayı. Öğleden sonraları bize geliyordu, büyük ağacın altından geçiyor, ne sağa ne sola bakıyordu, bütün sokak boyunca perdelerin kıpırtılar içinde olduğunu biliyordu çünkü. Edebiyat konuşuyorduk, gülüyorduk bol bol ve bir kulağımız eve gelebileceklerde –her an biri gelebilirdi–, sevişiyorduk. Bir keresinde annem geldi. Bir keresinde de Nathan. Âşığım elbise dolabına saklandı, ben yalanlar uydururken dolap kahkahalarla sarsılıyordu. Bu ilişki ikimiz için de daha doyurucu olamazdı ama utanarak söylemek zorundayım ki âşık oldum. Bu beni çok şaşırtmıştı. Koloniyi olabilecek en kısa sürede terk etmek, Londra'da yeni bir hayata başlamak gibi planlarım, karısını ve çocuklarını terk edeceğini söyleyen bu adamla evlenme isteğine boyun eğiyordu. Ailesini terk edeceğine inanıyor muydum? Hayır inanmıyordum ama aklımın bir yanıyla bu düzenin yürümesini izlerken diğer yanda, tıpkı suçluluk duyan partnerim gibi alaylı bir biçimde yorumluyordum. "Sen delisin. Hemen kes şunu!" diyordu. Birisi –kadınlar– hafife alarak veya öylesine, "Napalım? Doğamızın esiriyiz!" diyebilir ama ancak böylesi bir deneyim yaşayınca insanın kafasına dank ediyor bunun ne kadar acımasız bir zorunluluk olduğu: Bir bebek daha doğurmamın zamanı gelmişti. Doğa öyle diyordu.

Tam o aralar, sürüp giden sırt ağrıları yüzünden doktora gittim, dönük bir rahmim olduğunu ve dikiş atılması gerektiğini, başlamış-

ken, bana bir yararı olmayan apandisitimi de alabileceğini ve hazır içimi açmışken tüplerimi de bağlamayı önerdi. Düşünmem için kırk sekiz saat verdi. Gottfried tekrar evlenebileceğimi ve yeni kocamla çocuk sahibi olmak isteyebileceğimi söyledi. Fakat onun anlayamadığı da buydu işte: Menapoza ulaşıncaya kadar pek çok kez âşık olacak ve her seferinde de bir bebek yapacaktım. En derindeki benliğim, doğayla elele olan yapım bana karşıydı. Neredeyse kesin gözüyle baktığım 'ayakkabıda oturan yaşlı bir kadın'[4] olmaya karşı çıkabilmek için elime bir fırsat geçmişti. Dr. Rosen'in bunu fark etmiş olması ilginçti. Bu iyi, Yahudi aile babası, iki çocuğuyla kocasını terk ettikten sonra hemen akabinde başka biriyle yeniden aynı şeyleri yaşayan benim gibi bir kadını tasvip edemezdi. Onun nedenleri beni ilgilendirmiyordu. Hayatımda verdiğim en yerinde karardı belki de bu. Belki de, ta derinlerde saklı olan kendimi koruma içgüdüm iyiliğim için çalışıyordu. Tehlikesiz bir seks hayatı değildi düşündüğüm: çünkü seks hayatım şans verildiğinde gayet doyurucu olabiliyordu.

Ameliyathaneye alınırken yattığım sedyede, "ölürken de böyle olacak" diye düşünüyordum –ameliyattan korkmuyordum– çünkü saçlarım, on sekiz yaşında, iki aylık bir bebek gibi tombik, taze bir hemşire tarafından, görünmeyecek bir şekilde sımsıkı toplanmıştı, tıraş edilip kasık bağı içinde bir ceset gibi sıkıca bağlanmıştım. İlk defa ondokuzuncu yüzyıl romanlarında yirmi sekiz yaşındaki kadınların neden yaşlı olarak tasvir edildiğini anladım.

Ameliyattan sonra dinlenirken, Dr. Rosen'in ameliyat ettiği yarı baygın başka bir genç kadın bir yarım saat kadar, çılgın gibi, Yahudiler hakkında ve özellikle de orada bulunan Dr. Rosen hakkında bağırıp durdu. Hayatımda bu sıradan, Rodezyalı, anaç kadından duyduğum kadar pislik duymadım. Yirmi kadar kadın yataklarımızda yatmış, bu çılgın bağırmaları dinliyorduk sessizce. Kendine geldiğinde, bir hemşire, Dr. Rosen hakkında 'kötü şeyler' söylediğini anlattı kendisine. Utanmıştı. Doktor viziteye çıktığında, "Sanırım size karşı terbiyesizlik ettim, özür dilerim" dedi ona. Dr. Rosen, cid-

4. Çok çocuklu kadınlar için söylenen bir tekerleme. (ç.n.)

di bir suratla, "Hastalar, kloroformdan uyanırken istemedikleri şeyler söylerler" cevabını verdi ve yürüyüp gitti. Böyle bir tavrı varsa, neden Yahudi bir doktor seçmişti? İçinde böyle iğrenç bir maddenin olduğunun bilincinde değildi, tıpkı kolera dolu bok gibi.

20

Psikologlar diyor ki: "Türü ne olursa olsun, nasıl başlarsa başlasın her grup dini veya mistik bir halde son bulur."

Bizimki, Avrupa'nın her yanından gelmiş solcu insanların karışımı olarak başladı, kısa bir süre için, en azından teoride çok sıkı komünist oldu, ama komünist saflığını yitirirken sosyal hizmet ve yardım kuruluşuna dönüştü.

Biz ayrılmadan önceki son bir iki yılda, grup kalmamıştı denebilir. Gottfried buna kesinlikle katılır. Ama bir gruba, ancak hiç değişmeden aynı yapıda kalmışsa mı bir isim verilebilir? Bizimki, sanki içinden ve etrafından su akıp giderken biçimini koruyan dalga gibiydi. Kurucu üyelerden ben, Gottfried ve Nathan kalmıştık. Nathan İşçi Partisi politikalarına bulaşmıştı. Çeşitli mülteciler komünist olarak başlamış, zengin olmuş ve liberal görüşlere ulaşmışlardı. Charles Mzingele ve arkadaşları gelip gidiyordu ama aslında kitap ve bilgi alabilmek içindi bu. Anlatmadığım başkaları da var, devrimci geçmişlerinin hatırlanmasını istemeyebilecek olanlar.

Aramızda genç bir adam belirmişti; parkta yürürken, bir lokantaya gittiğimizde veya sokakta, bize kızgınlık ve tiksinti dolu bakışlar atılmasına sebep oluyordu. Ufak yapılı, bronz tenli, ince, aşın kısa beyaz şortlar, lame sandaletler giyip küpeler takan, omuzlarına kadar uzanan altın sarısı saçları olan biriydi. Şimdi kimse dönüp bakmaz bile ama 'uzun ve karışık bir yaz'ın ilk habercilerindendi. Zekiydi, iyi okumuştu, müzikten anlıyordu, bizsiz bir gün bile geçiremiyordu ve epeyce çatlaktı. Düşüncelerini kontrol eden KGB'nin elektrik lambası aracılığıyla mesajlar gönderdiği tek bir odanın içinde, yalnız başına yaşıyordu. Böyle biriyle daha önce hiç tanışmamıştım, kendimi kaptırmıştım ve Moskova'dan gelen en son bildirilere her zaman hazırdım. Çeşitli gariplikleri olan insanlarla ilişki içinde olmak benim kaderim gibiydi ve on yıl gibi kısa bir süre içinde, eğer

birileri KGB veya CIA'in, elektrik lambasından onları gözetlediğini söyleyecek olursa, "Ah, emin misiniz? Aldırmayın" demesini öğrenmiştim.

Bu adam her akşam çıkageliyordu, ne pişiriyorsam yiyip bitiriyor, lame sandaletli ayağıyla tempo tutarak oturuyor, sohbetin ona dönmesini bekliyordu, zaten bu da hemen oluyordu, çünkü sanki herkesin, perili evler, dönen masalar ve büyücü doktorlar üstüne anlatacak bir şeyleri vardı. Kurt gelmemezlik edemiyordu. Gottfried'e sırılsıklam âşık kız ve yapışık kardeşi hep bizimleydiler. Aylar yıllardır görmediğimiz insanlar tekrar tekrar geliyorlardı. Otuz yıl öncelerinden kalma şiirler okunuyordu: Deli atlılar, mistik papazlar ve kâhin kadınlar olarak kişileştirilen devrimin Moskova ve Leningrad'da ısıyı yükselttiği, Rusya'nın o heyecanlı günlerinden. Afrika'da yaşamış herkes büyücülük ve şamanizm üstüne bir şeyler bilir. Böylesi Ruhsal Güçlerin varlığının kanıtları, sınıf mücadelesinin talepleri yüzünden bir kenara itilmişti ama şimdi belliydi ki herkes sosyalizmden çok, karanlık güçlere inanıyordu. Sosyalizmle komünizmden, belli bir seviyedeki mistisizme çok alçak bir basamakla geçilmiştir her zaman, belki de bunun en iyi örneği Annie Besant'tır: İşe kibritçi kızları örgütleyerek başlamış ve Krişnamurti'yi[1] icat etmiştir.

Bizim popüler mistikliğimiz uzun sürmedi. Oturup seanslar, hayaletler üstüne konuşmanın ardından eylem gelir. Birisi bir medyum tanıyordu ve böylece insanlar uzaklaşıp daha eğlenceli akşamlar geçirmeye gittiler.

'Durumun analizinin' yapıldığı pek söylenemez. Gottfried zihninde Londra'da yaşamaya başlamıştı bile. Ben de. Şimdi düşünüyorum da siyah insanlara bir yararımız olmuşsa eğer, bu yalnızca, isteyen herkese verdiğimiz kitaplarımızdı. Biz diye kastettiğim, 'ilerici' herhangi bir grup. Charles arkadaşlarını getiriyordu, onlar da kendi arkadaşlarını ve daha oturmadan gözleri kitaplarımıza takılıyordu. Bizim eve yapılan bu ziyaretler kolay olmuyordu çünkü uşağımız Book'tan habersiz yapılıyordu tüm bunlar. Book siyah misafirler ağırladığımızı bir görse, bütün mahallenin hemen haberi olur-

1. 1895-1986 arasında yaşamış teosofist Annie Besant'ın 'yeni mesih' diye tanıttığı Hintli yazar. (ed.n.)

du ve bu da Charles'ın başının polisle daha da çok derde girmesi demekti. Hepsi birlikte asla gelmiyorlar, birer ikişer geliyorlardı; bütün grubun gelmesi bir saati buluyordu. Bir tahta parçası veya testere taşıyor, bir şey satıyormuş gibi yapıyorlardı. Onlara çay yapıyor ve gidip verandada oturuyordum, beyaz komşulardan biri damlamasın, onlar rahat etsinler diye. Bu insanların –o zamanlar sadece erkekler– değerli kitapları elleyişleri ve adını hiç duymadıkları ama onlara hitap eden, onlara bilmedikleri dünyaların kapılarını açabilecek kitapları nasıl hassas bir saygı ile tuttuklarını görmek acı vericiydi, çünkü çoğu, kendilerinden esirgenen eğitimlerinin peşindeydiler. Verandanın penceresinden içeri bir göz atınca, onların bizim için önemli olmayan kitapların üstüne saygıyla eğildiğini görüyordum. Onlar için kitap ısmarlıyorduk, Afrikalılar için kitap parasını ödeyen bir fon bildiğimizi söyleyerek. Londra'ya vardıktan kısa süre sonra bir mektup aldım: "Beni hatırlıyor musunuz? Ben filan filanım, bana kitaplar vermiştiniz ya, sınavlarımı geçtim."

Her zaman kitaba aç bir ülkede kim yerine getiriyor bu işlevi? Sıklıkla British Council; kurumun Harare'de odalar dolusu ders kitapları, videolar ve her türlü eğitsel malzemeleri var. Her an siyah insanların istilasına uğramış durumdalar, çoğu genç, bizim tanıdıklarımız gibi eğitime susamış. Siyah hükümet kitap sağlamak, kütüphaneler kurmak için hiçbir fon ayırmadı. Uzun vadede bu ihmalin –hatta bazen, bunun kasıtlı bir politika olduğunu düşünüyorum– yapılan en büyük yanlışlardan biri olduğu ortaya çıkacaktır.

O verandada olgun ve iyiliksever duygularla oturduğum sanılmasın. Bu dürüst, cesur adamların lümpen bir beyaz ev kadınının onlara bağırmaya başlamasından korkarak, uşak ya da ulak taklidi yaparak, birer birer ürkekçe gidişlerini seyrediyordum ve öfkeyle kaynıyordu içim. (Ne yazık ki şu 'lümpen' kelimesi komünist sözlükten çıkarıldı, oysa çok işe yarıyordu.) Bu tür bir öfke zararlıdır. Coşkulu, heyecanlı ve cömert bir öfke bir şeyler yapabileceğiniz, bir şeyleri değiştirebileceğiniz inancıyla beslenir. Ama bir de sanki midenize asit fışkırtılıyormuş gibi bir öfke vardır ki sizi ikiyüzlülüğe ve iktidarsızlığa mahkûm eder. "Aptallık, aptallık, aptallık!" diyordum

günde sayısız kere; sanki gözlerimi kırpmadan, bir saniye için bile ayırmadan, küçük bir çocuğun kuşun birine işkence yapması gibi kasıtlı bir zulme bakma emri almış gibiydim. Bu derdi Gottfried'e açamazdım, "Devrim olduğunda..." diye cevap verirdi bana kesin.

Avrupa'daki devrimden bahsediyordu, Afrika için umutlarını yitirmişti. "Belki yüz sene sonra..." diyordu. O zamanlar hâlâ, siyah bir proletaryanın Afrika'yı kurtaracağına inanılıyordu. Fakat 'Teorinin Ataları'nın kastettiği gibi bir siyah proletarya yoktu. Siyah madenciler ve yan sanayide çalışan bazı işçiler vardı ama 'siyah milliyetçiliği' oldukça basit, gerici bir sapmaydı – diğer bütün sıfatları atlıyorum. Moskova'nın durum analizi, bu formülü icat etmişti. Gottfried'in, ağzını yayarak, "Oradaki yoldaşların Afrika'da yaşaması gerek" dediğini hatırlıyorum.

Gene de her zaman, söylentileri, ipuçlarını, *Herald*'daki yazıları veya dedikoduları izliyorduk, belki olası bir siyah lider buluruz umuduyla. Charles Mzingele kimseyi tanımıyordu. Şimdi denebilir ki Tom Amca rolünün provasını yapıyordu, çünkü herhangi bir siyah lideri onaylayıp yeteneği olan herkese yardım ettiyse de milliyetçiliğin aşırı şiddetli dilini tatsız buluyordu. Böyle olması da çok normaldi. Yıllarca, on yıllarca, konumunu şöyle böyle korumuştu ve beyazların ona kızıştırıcı, tahrikçi, komünist vs. diyerek saldırmalarını ustalıkla, iyi huylulukla, sabırla savuşturmuştu. Yapı olarak nazik, düşünceli, saygılıydı. Ayrıca, yaşlanıyor ve mutsuzlaşıyordu da. Katolik kilisesi onu afaroz etmekle tehdit etmiş olsa da dinine güveniyordu. Bir oda dolusu tanrıtanımaz karşısında, "Bize sadece Tanrı yardım edebilir," diye ısrar ediyordu, "Sadece Tanrı ve melekleri."

Yerleşimdeki grev, yerleşimdeki toplantı kadar meşhur oldu ve bu, bizim için olduğu kadar Charles için de şaşırtıcıydı. Grevin lideri, Bulawayo'daydı. Ayda bir pound asgari ücret alabilmek için direniyorlardı. O sıralarda aşçılar bu ücreti alıyordu – yiyecek ve hediyeler dahil. Kimse ayda bir pounda yaşayamazdı. Asgari ücret talebi parlamentoda reddedildi. Beyazların gene alarm havasında, öfkeli tavırları bir farsı çağrıştırıyordu: "Ayaklanacaklar ve bizi denize dökecekler!" Fakat bu talebin ardında bizim gayet iyi bildiğimiz ama

beyazların bilmez göründüğü öylesine bir çile çekiş, öylesine bir sefalet, öylesine bir vahşet vardı ki. *Munt*lar kendi insiyatifleriyle grev yapıyor olamazlardı, bu iş ancak komünist tahrikçilerin marifeti olabilirdi. Sonra, o kaçınılmaz netlikteki fars atmosferi. Beyazlar çok aptalca bir şey yaptılar. Kendi bakış açılarına göre aptalca olan bir şey. O günlerde çok az siyahın politik motivasyonu vardı, bırakın başka ülkeleri, kendi durumları üstüne bile bilgileri yoktu. Üstelik beyaz işgalinin altmış yılı boyunca gece gündüz 'maymun, cahil, geri, aşağı' oldukları söylenmişti. Yetkililer şehrin bütün emekçi ordusunun yerleşimde olduğundan emin olduklarında kapıları kilitlediler ve çepeçevre nöbetçiler diktiler. Kimse içeriden dışarıya çıkamıyordu. İçeri yiyecek ve malzeme sokulmasına izin verilmiyordu. Beyazlar ayaklanan kölelerini açlıkla boyun eğmeye zorluyorlardı ve bunu da aleni yapıyorlardı. Ama parmaklıkların içinde bazı kışkırtıcılar da vardı, tutsak edilmiş, korku içindeki dinleyicileriyle birlikte oldukları bu zamanı iyi değerlendirdiler. Beş gün boyunca giderek öfkelenen kalabalıklar durumlarının ateşli tariflerini dinlediler, komünizm değil, saf milliyetçilikti bu ama başka ülkelerdeki işçilerle kendi durumlarının karşılaştırılmasıydı da aynı zamanda. Teori ve pratik üstüne, kısaltılmış bir politik kurs. Otoritenin bu denli aptal olmasına inanamıyorduk. Fakat otorite, korktuğunda genellikle aptallaşır. Beyazlar kendi potansiyel kâbuslarıyla yüz yüzeydiler: Siyahlar ayaklanacak ve boğazlarını keseceklerdi.

Sanırım siyahların bu grevi, açlıktan ölsünler diye hapsedilişleri ve *ajitprop*a maruz kalmaları gerçek bir dönüm noktasıydı. Yerleşimdeki meşhur toplantı, beyazlara bir süre için eğlenceli ürpertiler vermişti ama siyahların çoğunun haberi bile olmamıştı. Ama grev, beyazların ne kadar acımasız olduğunu ve her şeyden çok da siyahların çektiklerinin hiç umurlarında olmadığını herkese göstermişti.

O zamandan beri aynı fenomeni defalarca ve sayısız bağlamda gördüm: İktidardaki insanlar, yetkililer, idare ettikleri insanların nasıl yaşadığını ve neler hissettiklerini bilmezler. Sanki beyinde bir mekanizma var ve güç ellerine geçer geçmez veya sorumluluk alır almaz onları yönettiklerinden ayırıyor, yaratıcı bir anlayışlılıktan uzaklaştırıyor. Başka nasıl açıklanır ki bu? Vatandaşlarının durum-

larından haberdar olmak, iktidardaki insanların çıkarınadır oysa. Londra'dayken, yüksek mevkilerdeki arkadaşlarıma departmanlarının alt kademelerinde veya tebaları arasında olanları defalarca anlattım; bana, "Hayır olamaz, benim çalışanlarım böyle davranamaz, sen abartıyorsun" dediler.

Bunu anlayabilen yöneticilerin var olduğunu bir tek kere okudum. Ortaçağ Ortadoğusu'nda yöneticiler mutlaka, devlet memurlarının nasıl çalıştığını anlamak için sıradan insanlar gibi davranan, yanlarında işe giren veya ricacı olan müfettişlere sahiplermiş. Beceriksiz veya zalim bulunan memur derhal azledilirmiş. Ama genelde olay bu raddeye bile gelmiyormuş çünkü yetkiyi elinde bulunduran memur, karşısındaki insanın hükümet müfettişi olabileceğini biliyor ve daha ölçülü davranmak zorunda hissediyormuş kendini.

Gottfried, "Komünist bir topluma ulaştığımızda adaletsizlik ortadan kalkacak" diyordu.

Şimdi bana, "Fakat hâlâ komünizmin kusursuzluğuna inanıyor olamazdınız herhalde? Mutlaka biliyordunuz..." zorla mülke dayalı örgütlemeleri, mahkemeleri ve benzerlerini, diye sorulacaktır. O sıralarda Kravçenko'nun *I Chose Freedom* (Özgürlüğü Seçtim) adlı kitabı elden ele dolaşıyordu. Dolaşıyordu derken, Gottfried ve Nathan gibileri, Sovyet karşıtı propagandayla ilgilenmediklerini söylüyorlardı. Bazılarımız okuyup tartıştık. Sorun, Kravçenko'nun anlattıklarının bizim okuduklarımız ve duyduklarımızla taban tabana zıt olmasıydı. Elbette zorluklar, sorunlar vardı Sovyetler Birliği'nde... Fakat mutlak bir diktatörlük? Bu durumun birebir kopyasını 1980'lerde gözlemledim. Bir Rus kızı bir İngilizle evlenerek Londra'da yaşamaya gelmişti. Sık sık Rusya'yı ziyarete gidiyordu. Londra'ya döndüğünde ya da Rusya'ya gittiğinde, "Bir fotoğrafın negatifi gibi," diyordu: Batıda Sovyetler için söylenen her şey, Sovyetler Birliği'nin kendi hakkında söylediklerinin tamamen tersiydi. Bir oraya bir buraya gidip geldikçe sanki beyninin içi dışına çıkıyormuş gibi oluyordu. Kravçenko'yu okurken bizim de beynimizin içi dışına çıkıyor sanıyorduk. Kesin olarak hatırlıyorum neler hissettiğimi: Eğer okuduğum gerçekse, inandığım hiçbir şey doğru olamazdı, mümkün değildi.

'Alternatif gerçeklik' gibi bir şeyin en azından benim kafamda oluşmakta olduğu söylenebilir. Koestler'in 'gerçek inanç'ının jetonları, cebimizden hızla dökülmekteydi. Eğer beyinde küçük küçük bir sürü izlenimin birikmesi olmadan ani 'dönüş' –yani ani bir fikir değişikliği– olmuyorsa, öyleyse ani bir 'tersine dönme' de olamaz.

Bu tema üstüne tartışmalarda hep 'paranoyak' kelimesi çıkar ortaya.

Tom Mangold'un, oldukça deli olmasına rağmen CIA'i yıllarca yöneten James Jesus Angleton üstüne olan *Cold Warrior* adlı kitabında, Dr. Jerrold Post isimli politik paranoya uzmanı bir Amerikalıdan alıntı yapılmış; paranoyayı şöyle tanımlıyor Post:

> "Nihai kararı onaylayıcı kanıtları kabul edip, onaylamayanları reddetmek üzerine saplantılı bir arayış. Paranoya uyarlanabilir bir mekanizmadır. Toplumsal olarak aile ortamında, erken çocukluktan itibaren edinilir ve öğrenilir. Fark edilmemeye ve önemsiz bulunmaya karşı bir savunma olarak gelişir. Paranoyaklar fark edilmemektense onlara karşı birilerinin olmasını yeğlerler. Aynı zamanda dünyaya bakışlarının kaotik olmaktansa düzenli olmasını yeğlerler. 'Açık, düzenli, komplocu bir dünya' fikri, onlara psikolojik bir güven duygusu verdiği için daha kolay gelir.
>
> Paranoya zaman içinde sabit değildir, dinamiktir ve yaşantı boyunca değişir. Bir paranoyak tek başına nöbette olduğunu ve kendisine verilen bir görevi yalnız başına yürüttüğünü iddia eder. Yük, paranoyağın omuzlarındadır.
>
> Paranoyaklar bir sorunları olduğunu fark eden en son kişilerdir. Ve eğer sorunları varsa bunun her zaman başkasının suçu olduğuna inanırlar. Belki de bir paranoyağın düşüncelerinin en önemli dinleyicisi kendi kafasının içindedir..."

Bu tanımla insanlığın yarısını kolayca paranoyak olarak görebiliriz. (Ne? Yalnızca yarısını mı?)

Sorun, bu işleyişlerin mantıkla, akılla bir ilgisinin olmamasıdır. Bazen gerçekten, engizisyonun ateşleriyle, içimize dağlanmış binlerce yıllık dinî tutumlarla uğraşıyoruz.

Hâlâ komünizmin kollarında olan insanlarla 'şüphelerimi' tartışabilecek eleştirelliğe, komünizme –ideal komünizme– ilk âşık oluşumdan ancak dört beş yıl sonra, 1942'de ulaşabildim. Bir iki yıl da-

ha geçince diğer komünistlerle, bir komünist ülkede olsak işkence görüp öldürülebileceğimiz gerçeğini tartıştım. 1954'te artık komünist değildim ama ancak 1960'ların başlarında kendimi gerçekten özgür hissettim ve sadakat kalıntılarının tepinmelerini duymaz oldum. Yani kendimi suçlu hissetmemem, her şeyi silkeleyip atabilmem yirmi yılımı aldı. Hâlâ sadık olanlara ne düşündüğümü söylemenin ne kadar zor geldiğini utançla hatırlıyorum.

Yazar olduğum için başkalarına göre daha özgürdüm çünkü yazar olmamı sağlayan psikolojik yapım, yazdıklarıma belli bir mesafede durabilmemi sağlıyordu. Yazma sürecinin kendisi, yazdığınızdan kendinizi ayrı tutabilmektir. Yazar için, değerli olması bundandır, bu sürecin sonucunda ortaya çıkanı okuyanlar içinse, işlenmemişi, kişiseli, incelenmemişi alıp genele taşımasıdır yazma sürecini değerli yapan.

Cebimizden düşen jetonun en büyüğü belki de ilkiydi, 'Rusya'ya Tıbbi Yardım'a bir otorite katabilmek için Güney Afrika'dan Sovyet Kültür Ataşesi ve karısı geldiler. Sovyetler Birliği'nde kurulmakta olan o güzel, yeni dünyanın temsilcilerini karşılayacağımızı hayal ettik günlerce. Hayal kırıklığı kelimesi yetmez, bayağılığın ta kendisiydiler. Biz kadınların tanışmak için sabırsızlandığı en 'Yeni Kadın', Salisbury'deki herhangi bir kadın gibiydi ama Johannesburg giysileri içindeydi. ("Altının çoğundan zarar gelmez.") Kocasının saçları briyantinliydi ve rahat bir şıklıktaydı. Popüler romanlardan ve kötü filmlerden hoşlanıyorlardı. Güney Rodezya politikası üstüne hiçbir şey bilmiyorlardı. Güney Afrika hakkında ise çok az şey biliyorlardı. Siyah insanların onları ürküttüğünü söylüyorlardı – kadının yüzünde hafif bir tiksinti beliriyordu. Onlar bizim tepki duyduğumuz şeylerin özüydüler.

1947-1948, kesinlikle hayatımın en kötü dönemiydi. Sonu gelmeyen kötü dönemler, yüreği, bütün hayatı ve enerjiyi yutan kara bir delik haline getirir. Nasıl da sürüp gidiyordu her şey. Alınyazımda, kaderimde ya da karakterimde bir şey vardı, beni dingin sulara atıp sakin sakin yatıran. Beklerim. Beklemekte üstüme yoktur. Her şeyde olduğu gibi bunun da iki yüzü vardır oysa, özünde bir burgu... Olayları beklersiniz, bilirsiniz ki sizden yana döneceklerdir ve-

ya bunun kaçınılmaz olduğunu söyleyen iç mantığınız açığa çıkmak üzere yavaş yavaş ilerlemektedir. Sonra bir şeyler değiştiğinde, sıkı durup atılırsınız. Fakat bu bekleme aynı zamanda bir atalet ve fırsatları kaçırma haline de gelebilir. Benim beklemekten başka çarem yoktu o sıralarda; savaş sonrasının o öğütücü, karman çorman, ağır ağır akan günlerinde.

Uykularım düzensizdi. Gottfried'in de. Yataklarımızda, diğerinin de uyanık ve mutsuz olduğunu bilerek yatıyorduk. Veya sigara tellendiriyorduk, ateş böcekleri gibi sigara uçlarımız yanıp sönerken. O uzun, kötü gecelerde, evliliğimizin başka hiçbir döneminde olmadığımız kadar arkadaştık.

Ağır ağır, "Evet, bunun en güzel dönem olduğunu söyleyemem" diyordu.

Ben de, "Bitecek ama değil mi?" diyordum.

"Sanırım, buna rahatlıkla inanabiliriz."

Yarım mil ötedeki trenlerin ileri geri pofurdamasını dinlerdim, bir tanesi, bir yerlere doğru yola çıkarken uzun, ince bir çığlık koyverirdi. Sokak boyuna ilerleyen sütçünün durup kalkan arabasını duyardım, atın koşumlarını silkelemesini, sütçünün, "uyuyanlar var" diye atı ikna etmek için alçak sesle konuşmasını... Atla Şona dilinde konuşurdu.

Atların toynaklarına ve sütün çalkanmasına doğru
Saatler hep birden çalmaya başlar
Ve orada, tan ağarırken, kilise ipek gökyüzüne doğru yükselir.

Bu dizeleri rüyamda yazdım. Dilimde dizelerle uyanıyordum hep. Gerçek bir şair olmamam ne yazık. Eğer olsaydım, sesler denizinden dökülenler o filtre veya elekten geçip daha ince ve zarif kelimeler haline geleceklerdi. "Eğer rüyalarımda dizeler göreceksem neden daha iyilerini görmüyorum?" diye düşünürdüm. Benim için rahatlıkla, bulmuş da bunuyor denebilirdi.

Daha önceleri burjuva dediğimiz, hor gördüğümüz sosyal faaliyetlere katılıyorduk. Cumartesi günleri, şehrin birkaç mil dışındaki Highlands Park Otel'de dansa gidiyorduk. Bebek bakıcılığı yaptığım

Edmondsların Rumbavu Park'ın karşısındaki evine yakındı burası. Büyük bir dans salonu, bir bar ve dans aralarında oturulan, *musasa* ağaçlarının altında bir avlu. Gottfried Rus kimliğine dönmüştü, bardak kırıyor ve siyah orkestraya çigan müziği öğrenmeleri gerektiğini söylüyordu. Ben ağaçların altında oturmuş, epeyce sarhoş, bu yerin atmosferini *Landlocked*'la nasıl anlatabileceğimi düşünüyordum. Athen Gouliamis ve arkadaşı, Yunanistan'a gitmek üzereyken bir kez geldiler bu eğlenceye ve "Artık, burjuvaların ayrıcalıklarından neden vazgeçemediklerini anlıyoruz" dediler. Mutsuz, uçan bir hayalet gibi mehtap bu cümbüşlerde hazır ve nâzırdı.

Bir keresinde, dans eden taşralı topluluğun arasında, kendinden iki kat yaşlı bir üniformalının –Britanya ordusundan değil, bizim ordudan– kollarında bir kadın beliriverdi; harika, siyah bir dantel elbise giymişti. Çok güzeldi ama yüzü, ısıtılan mumdan eriyen bir maske gibi, şeklini kaybediyordu sanki. Halinden anladığımın farkındaydı: Geleceğini garantilemek için kolonili biriyle evlenen İngiliz kadını. Ay ışığında verandada durduk beraber ve "Londra'da bir mankendim" dedi. Sonra, "Bu elbiseyi burada giyemem değil mi?" diye sordu. "Neden olmasın, bize de biraz moral veriyor." Ve sonra apansız, sanki bir yargıda bulunur gibi sordu: "Burada mutlu olacak mıyım?" Sonra gidip o gururlu, yaşlı kollarda döne döne dans etti.

Okuyor, okuyor, okuyordum. Hayatımı kurtarmak için okuyordum. Sanki hiç sonu gelmeyecekmiş zannettiğim bu kötü zamanları ve bu zamanların berbatlığını tarif etmek ne kadar zor; buna yalnızca o yaşlı kertenkelenin kırpmadan bakan gözüyle bakılabilir. *Going Home*'da bunun berbatlığına şöyle bir değindim. Bu kadarı yeter. Şiir okuyordum, kendi kendime, nefes gibi, Eliot, Yeats dizelerini tıpkı bir mantra gibi yineleyerek. Proust okuyordum, beni o ayakta tutuyordu, etrafımdaki şeylerden öylesine başkaydı ki... Verdiği diğer bütün keyiflerin yanında bir de edebî olmayan, daha çok tarihe benzeyen bir tat vardı. Aristokratik Guermanteslerin normalde tanışmaya bile tenezzül etmeyeceği kişileri sonunda nasıl benimsediklerini anlatır on bir ciltlik bir yergiyle. Zengin cariye kızı Odette bir aristokratla evlenir, bayağı Madam Verdurin, Guermantes Prensesi olur. Toplumda rastlanan uzun ve yavaş işlemlerden, tek-

rarlayan ritimlerden birine şahit oluruz: İtilip aşağılananların yükselmelerine ve kendi yerlerini alanları aşağılamalarına. Bu örnek hikâyeyi, görünürde yıkılmaz 'beyaz üstünlüğü' ile alay edip kendimi neşelendirmek için kullanabilirdim ama o kadar akıllı değildim.

Her gece denizi düşlüyordum, uykumun içinde nostalji ve özlem dalgaları çırpınıyordu. *Landlocked*[2] adı o günlerden kaldı.

Afrikaans dersleri almaya başladım. Bundan daha komik ne olabilirdi? "Eğer buradan asla kurtulamayacaksam, öğrensem iyi olacak..." Öğretmenim genç bir Afrikalı kadındı ve parktaki kafede oturup bol bol gülüyorduk. Kocası da öğretmendi; bir roman yazmıştı ve benim eleştirmemi istiyordu. Oldukça iyiydi ama yeniden yazılması gerekiyordu. Afrikalı yazarlara özgü kadın ve doğa sevgisi ve duygusallığı ile doluydu. Ama ona dedim ki, "Bak, *Silahlara Veda*'nın (A *Farewell To Arms*) kopyası olan bir kitap yazamazsın." En sonda, yas içindeki sevgilinin üstüne yağan yağmur bile aynıydı. *Silahlara Veda*'yı ne duymuş ne okumuştu. Masum taklitçilerden gelen roman taslaklarının sonuncusu değildi bu.

Salisbury'nin dışında, kayaların suya indiği, etrafı *bush*la çevrili Mermaid's Pool vardı; hâlâ duruyor. O zamanlar piknik yeriydi ama şimdi girerken para ödüyorsunuz, sosisli sandviç ve Coca Cola satılıyor. Pazarları, biraraya gelmesi imkânsız yirmi otuz kişi toplanırdı orada: Harry ve Monica. Dora ve iki çocuğu. Eğer şehirdelerse, Mary ve iki çocuğu. Frank Wisdom ve Dolly – artık evliydiler. Jean ve John. Gottfried, ben ve çocuğumuz. Hans Sen. Genellikle Gottfried'e âşık bir iki kız ve mutlaka ya bizim ya annemin arkadaşları olan bazı RAF'lılar. Ve annem. Bu piknikleri duyduğunda ağzı açık kalmıştı ama sonraları o yönetmeye başladı. Ben şaşkınlıkla bakakaldım. Başlangıçta piknik grubu Gottfried, ben, bebek, Hans Sen, arkadaşlarımız ve Dora'dan oluşuyordu. Frank'e bu pikniklerden bahsedince, hemen çocukların anneleriyle böyle bir ortamda görüşmelerinin hoş olacağını söyledi. Bu arada annem, onun tarafından özenle denetlenen koşullarda çocukları görmemi sağlıyordu. Bunları dayanılmaz buluyordum ve annemi bu durumdan zevk almakla

2. "Karaya Hapsolmuş", Doris Lessing'in bir kitabı. (ed.n.)

suçluyordum acımasızca, ama içimden. "Oh olsun sana!" diye düşünüyor olmalıydı, bu, yüz kişiden doksan dokuzunun verebileceği bir tepkiydi. Dora hariç; sevgili Dora beni asla eleştirmedi, çocuklarla ilgili haberleri alabilmek için onunla sık sık buluşuyordum. Sabah çayı partilerini paylaştığımız memur karılarının bana ölçülü gülümsemeler gönderdikten sonra alçak sesle hakkımda konuştukları Pockets Çayevi'nde dondurma yiyorduk. Dora yaşlı kadın kişiliğinden sıyrılıyor, yirmi yıl gençleşiyordu. Ela gözleri merhamet ve hinlikle parlayan, pembe dudakları alaycı bir kötülük tadıyla kıvrılan, güzel, insanların, özellikle de kocasının asla göremediği kadar komik, tuhaf bir kadındı. (İşin komiği, kocası onu gerçekten tanısa bu kadından çok hoşlanırdı!) "Şekerim! Ne kadar ama ne kadar parlak ve zekice bir fikir! Zavallı John ve Jean annelerini yeni bir koca ve yeni bir bebekle görmeliler elbette. Zavallı bebeler bir şeycik anlamıyorlar ama ne gam? O Wisdom erkekleri ne kadar da akıllılar, biraz deliler ama aldırma. Şekerim, tamamen bir çılgınlık yapıp bir dondurma daha ısmarlayalım mı?"

İki küçük çocuk için bundan daha akıl karıştırıcı bir durum kesinlikle düşünülemezdi; birdenbire ve açıklanamaz bir şekilde gerçek anneleri oradaydı ama kucağında başka bir bebekle ve babalarından başka bir kocayla. Sonraları bu durumlar sorulduğunda, çoğunlukla Gottfried'i korkutucu bulduklarını hatırlıyorlardı. Ben niye razı olmuştum bütün bunlara? Bir kere, eğer bu kadar hatalıysanız, dediğinizi dinletemezsiniz. Ayrıca, güçlü, çelişkili akıntılar tarafından sürüklendiğimi hissediyordum ve sorun da buydu. Bu durumlarda kullanılan formüle uyarak, anlayabilecekleri yaşa gelene kadar iki çocuktan kesinlikle ayrı durmamın daha iyi olacağını hissediyordum; bunun doğru olup olmadığını hâlâ sorguluyorum. Kendimi evimde düşlüyordum ama bu yalnızca bir ev, daire anlamında değil daha ziyade bir yere, sağlam bir zemine yerleşebilme duygusuydu. Nerede olduğu önemli değil, hatta söz konusu zemin para veya saygınlık da değildi ama onları terk etmemi haklı çıkaracak bir kimlik kazanabileceğim bir yerdi evden kastım. Bu arada, bu piknikler tam bir kâbustu ve o zamandan beri, geniş ailenin meziyetlerine hep şüphe ile bakıyorum. İki çocuğun bana söylediği en

kötü şey, John'un "Babamı neden terk etmek zorunda olduğunu anlıyorum ama bu, buna içerlemediğim anlamına gelmez" demesi; ancak bunu söylediğinde orta yaşlı bir adam olmuştu bile.

Annemin, sessizce de olsa aslında ne kadar şiddetle onu suçladığımdan veya soğuk, sinirli bir öfke içinde olduğumdan haberi yoktu. Niye olsun ki? O sadece doğru bildiğini, görevi olduğunu sandıklarını yapıyordu. Nerede olursam olayım, benimle yaptığı tartışmada beni mat edebileceği, benim için hazırladığı plan her ne ise kabul ettirebileceği, hayali bir konuşmanın dürtüsüyle koşup geliyordu. Ama geldiği andan itibaren hayal kırıklığına uğruyordu çünkü karşısına dikilen genç kadının, hayalinde tartışıp mat ettiği kadın ile en küçük bir alakası yoktu. "Otursana anne. Bir sigara yakmaz mısın? Çay?.. Hayır anne, hayır, hayır, özür dilerim ama hayır!" Gottfried'den boşanmak üzere olduğumu öğrenmişti ve gizliden memnun oluyordu çünkü artık iyi bir İngilizle evlenebilirdim. Dediğine göre iyi ki babam ölmüştü yoksa bu yeni darbe onu öldürürmüş. Benimle yaşayıp benim hayatımı idare etmenin güzel olacağına karar vermişti, çünkü çok beceriksiz ve sorumsuzdum. Aslında kardeşimle yaşamak, onun ve Monica'nın hayatını yönetmek istiyordu. Ve bunu yapmaması gerektiğini de gerçekten anlamıyordu.

Harry ve ben bütün yetişkin çocuklar gibi acımasızdık. Yeniden evlenmesini söyledik ona. Onunla evlenmek isteyen, oldukça uygun bir iki adam vardı. Harry de ben de tasvip ediyorduk bu adamları. "Fakat babanızla evli olduktan sonra nasıl başkasıyla evlenebilirim?" diyordu. "Bir kere biriyle gerçekten evlenmişseniz artık başkasıyla evlenemezsiniz," diyordu. Evliliğe veya kendi evliliğine bu bakışı bugün pek kimsenin anlayabileceği bir şey değil. Altmışlarının başındaydı, gösterişliydi, iyi giyiniyordu, kuru bir espri anlayışı olan, pratik, becerikli ve enerji dolu bir kadındı. İngiltere'deymiş gibi yaşıyordu: Yardım kuruluşlarına gidiyor ve hoş insanları ziyaret ediyordu. Hep hayal ettiği Hükümet Konağı'na hiç davet edilmemişti. Frank ona mali danışmanlık yapıyordu, Gottfried de. "Ne kadar saçma!" diyordu dünyanın garipliklerine kuruca burun kıvırarak, "Frank de Gottfried de para meselelerinde çok iyiler ama senin durumun içler acısı!"

Bu aslında, "Geleceğini, güvenliğini, nasıl görüneceğini neden düşünmüyorsun? Hem, bu çirkin yaşam şeklinden ne anlıyorsun?" demekti. Üstelik, sayısız yerde, çirkin bir hayat yaşadığım Frank, şimdi uyumluluğun ta kendisiydi. Aklı karışıyordu annemin. Benim de. Ben Frank'i ilk tanıdığımda ipoteklerden sadakate, burjuva diye adlandırılabilecek her şeyden tiksiniyordu...

Yirmilerindeki insanlar, arkadaşlarının –düşüp kalktıkları maceraperestlerin, bu çoğunlukla yönsüz, hünersiz veya devrimci dostların veya oyun arkadaşlarının– gün gelip de 'şehrin ileri gelenleri' olarak dünyayı yöneteceklerine zorlukla inanırlar. On yıldan daha kısa bir süre önce çok küçük bir devlet memuru olarak tanıştığım Frank artık kırkına geliyordu ve yükselmekteydi. Daha sonra Yüksek Mahkeme Başkanı, sonra da Adalet Bakanı oldu. Yerli Tarım Bakanı olduğunda, sürdürdüğü politika zamanının çok ilerisindeydi. Siyah Çiftçi Efendilerin sayılarını artırmak için elinden geleni yaptı. Zimbabwe bağımsızlığına kavuştuğunda komşu ülkelerin ziraati kötü giderken bu eğitimli, yetenekli adam ve kadınlar sayesinde onlar başarılı olabildiler. Afrika Tarım Bakanı, Montrose Dükü Graham'di ve 'kütük gibi kalın kafalıydı'. Babasının bu kısa yaşamöyküsü, babasıyla geçinmek zor gelse de onunla gurur duyan John Wisdom tarafından 1992'de dikte ettirildi bana. Bakan, Frank'in ilerici fikirlerini ve bunları paylaşanları onaylamıyordu. Frank önce Adalet Bakanlığı'na sonra da Kamu Hizmetleri Kurulu'na 'kaydırıldı', KHK'daki pek çok adam siyah devlet memurlarının belli bir yere kadar yükselmelerine engel olan politikalara karşıydılar: Burada o meşhur 'tavan' sadece hissedilmekle kalmıyordu, kanun kadar barizdi. Frank bunu dayanılmaz bulup elli üç yaşında istifa etti. Devlet memurluğunda kalsaydı, böyle bir on iki yıl daha geçirecekti. Spor Kulübü'nden eski bir arkadaşı Chippy Pringlewood'la beraber, *Guardian Trust* adlı bir şirkette bağımsız olarak Yüksek Mahkeme için çalıştılar.

Yani Frank ileri yaşlarında yerli politikasına katılmayan, hüsran içinde bir adamdı. Eğer onun ve onun gibilerin görüşleri kabul edilmiş olsaydı Zimbabwe'nin tarihi başka türlü olurdu. En azından, yönetimde, eğitilmiş bir siyah insanlar takımı yer alırdı.

21

1948'in sonunda birden her şey düzelmeye başladı. Gottfried İngiliz vatandaşı oldu, dolayısıyla ben de. Evlenerek İngiliz tabiyetimi yitirip sonra yeniden kabul edilmek için başvurmanın bana hissettirdiklerini atlatmam olanaksız. Kelimelerden, gözyaşlarından çok daha derin. Bu işlemler görünmez ve anlaşılmazdır. İngiliz pasaportu alabildiğim için, en koyu vatanseverin bile alkışlayacağı türden duygular içindeydim. Bugün kanunlar farklı. Boşanma işlemleri başlatılmıştı. Gottfried hukuk çevrelerinde çok iyi tanındığı için bu sadece bir formaliteydi ve işlem çabuk oluyordu ama mahkemeler savaş dönemi boşanmaları yüzünden tıkanmıştı. Ya o beni terk etmişti ya da ben onu, unuttum, ama birlikte oturmayı sürdürüyorduk. Bundan daha arkadaşçası bulunamazdı. On beş yaşına kadar çocuğun velayeti bende olacaktı, ondan sonra da Gottfried'de; ikimizin de görüşme hakkı vardı ve Gottfried nafaka olarak küçük bir para ödeyecekti – bunda ısrar eden Gottfried'di, hukuki bir nedenle. İkimiz de Londra'da olacağımız için ve para kazanacağımız için mali bir sorun olmayacağını sanıyordük. Bu boşanma hükümlerini hâlâ beğeniyorum. O sıralar, ilerici çevrelerde iyi niyetin boşanmalara hükmetmesi gerektiği yaygındı, zaten sadece kanun dolayısıyla gerekliydiler ve aptallıktan başka bir şey değildiler. Şimdi ilericilik adına feministlerin talep ettiği kindar ve açgözlü koşulları gördükçe bizim kuşak daha sevimli geliyor bana. Bu arada ikimizin de sadece, İngiltere'ye gitmeye yetecek kadar parası vardı. Gottfried, zengin ve kaliteli bir hukuk firmasını kelimenin tam anlamıyla yoktan var etmişti ama karşılığında bir çift iyi laf bile almamıştı. Bense, kısa hikâyelerim için az miktarda para ve parlamentodaki daktiloluk için de belli bir ücret alıyordum.

Türkü Söylüyor Otlar Johannesburg'lu bir yayıncı tarafından satın alınmıştı. Londra'da, Curtis Brown Yayınevi'nden Juliet O'Hea

sözleşmeyi görünce çok sinirlendi ve bu yayıncının bir düzenbaz olduğunun herkese ilan edilmesi gerektiğini söyleyip bu tavırda bir de mektup gönderdi. Bir kere yayıncı telifin yüzde ellisini alacaktı. Duyduğuma göre mantık yürütmesi şöyleydi: Bu kitap tehlikeli olduğundan kendisinin ödüllendirilmesi gerekiyordu. Yayımlamaya niyeti de yoktu zaten ve Juliet'in telgrafı üstüne kitabı iade etti. Avans, söz konusu bile olmamıştı. Juliet kitabı anında Michael Joseph'e sattı.

İngiltere'ye önce çocuk ve ben gidecektik, sonra Gottfried gelip iyi bir işe girecek ve bana destek olacaktı.

Gemide bir ranza edinmek, özellikle de Rodezya'dan, kolay değildi.

Gottfried'in bir arkadaşı pek çok kereler Johannesburg'tan bizi ziyarete geldi. Zengindi. Bu küçük evden vazgeçmemizi, kiradan kurtulmamızı ve benim de geminin birinde bir ranza ayarlanana kadar onun evinde kalmamı önerdi. Gottfried de başka arkadaşlarında kalırdı. Dediğini yaptık. En sonunda Salisbury'den ayrıldım, elveda! Kurtuluyordum – Johannesburg'ta 1937'de kaldığım zengin mahallesindeydim gene, koruma köpekleri, demirli pencereler, gece bekçisi, servet... Oysa bunlar komünisttiler, bir öncekilerse maden sahibi. Yaşantı tarzlarında ise hiçbir fark yoktu.

Milliyetçiler iktidardaydı ve panik içindeki bazı eski komünistler kitaplarını gömüyor ve birbirleriyle buluşmalarına dikkat ediyorlardı. En azından iki yıl öncesinin keyifli güvenliğinden daha farklı bir hava vardı denebilir.

Günün birinde "Tanıdığım Zengin İnsanlar" diye küçük bir kitap yazabilirim. O sırada birlikte olduğum aile başrolde olacak. Koca, yarım kilo domatese birkaç kuruş fazla ödendiği için olay çıkarıyor, karısı gülmeye çabalıyordu. Arabanın, sebzelerin biraz daha ucuz olduğu kilometrelerce uzaktaki bir pazara gönderilmesini istiyordu. Kadın bir *cockney*di: Londralı, Soğuk Savaş'ın en şiddetli günlerinin politik eleştirileriyle ve solcu oyunlarıyla ünlü Unity Theatre'dan. Meşhur aktörlerin ve aktrislerin çoğu Unity Theatre'dan yetişmeydi; daha sonraları parıltısını yitirdi çünkü 1950 ve 1960'larda sosyalizm tekrar moda olmuştu ve Unity Theatre artık

tek değildi. Bugün birini *cockney* diye niteleyemezsiniz. O küçük, zeki, küstah, şirin *cockney* kızı nereye gitti? Bir zamanlar kitaplarda, oyunlarda –örneğin *Pygmalion*– ağzını açar açmaz tanınan o kız. Eğer hâlâ varsa bile, artık kimseyi temsil etmiyor. Bu evdeki *cockney* kızı artık zengin bir kadındı, tıpkı öbür evdeki kadın gibi sıkıntıdan patlamak üzereydi. Üstelik beni kıskanmaktan da deliye dönmüştü. Biliyordum çünkü arkadaşlarıyla yaptığı telefon görüşmelerinde "Hem de burada, bu evde!" diye tekrar tekrar bağırıyordu, bana duyurmak istercesine. Sonunda benden bahsetmekte olduğunu anladım. Kocasına âşık olmak aklıma gelmemişti. Bir kere, endişeyle doluydum. O bana âşık mıydı? Eğer öyleyse, bu en hafifinden bir şefkat olabilirdi ancak. Kapılar çarpılıyordu, telefonlar çığlık çığlığaydı, karı koca birbirlerine bağırıyorlardı. Hemen, başka yerde kalacağımı söyledim, onlarsa "Saçmalama, kalmalısın!" dediler ama bağırmayı da sürdürdüler. Cape Town'a gelecek vapurdan hâlâ haber yoktu. Güney treninde ranzalar ayarladım, ama önce o sevimsiz şehirden ayrılmadan önce yaşadığım iki olay: Bir tanesi, bir tıp öğrencisinin beni bir cumartesi gecesi siyah mahallesinde ücretsiz hasta bakılan bir kliniğe götürmesiydi. Her cuma ve cumartesi gecesi bu büyük, çıplak, fakir oda, bıçak kavgalarının kurbanlarıyla doluyordu. Bir köşede tabure üstünde oturup saatlerce sarhoş siyah adamların sendeleyerek veya sedye üstünde taşınarak içeri girmesini seyrettim, her birinde bıçakla ya da *panga*yla açılmış, kan fışkıran yaralar vardı. Bunlar kabile savaşlarıydı. Bazı yaralar dehşet vericiydi. Adamların birkaçı öldü. Kırk yıl sonra Johannesburglu, genç, beyaz bir doktorla tanıştım, siyahlar için bir klinikte hafta sonları çalıştığını söyledi; bıçakla yaralanmış, sarhoş veya daha çok uyuşturucudan çıldırmış bir halde getiriliyorlardı. Dediğine göre kan dereler gibi akıyordu. 1949'da gördüklerimi anlattım. Hiçbir şey değişmemişti, şimdi bir de uyuşturucu eklenmişti alkole.

Diğer hatırladığım ise benim için verilen bir öğle yemeği. Kimin tarafından verildiğini hatırlamıyorum, yalnızca o masada bulunanların o günlerin 'sol' isimleri olduğunu hatırlayabiliyorum. Şair Uys Krige oradaydı, benim kısa hikâyelerimi basan dergi editörleri de. Sendikacı Solly Sachs ve birkaç sendikacı daha vardı. Güney Afri-

ka'da kısa bir süre için –çünkü milliyetçiler buna hemen son verdiler– fakir, beyaz, kadın işçilerle Hintli ve melez işçileri, koşullarını düzeltmek için birleştirmeyi başaran sendikalar vardı. Olanaksız diye düşünebilirsiniz ama bunu başaranların kişiliğiydi buna sebep. Yemekte ne konuşmuştuk? Hatırlamak için uğraşmama gerek yok: Her an, milliyetçilerin iktidara gelmesi ve bunun Güney Afrika için anlamını, komünistlerin Çin'de iktidar olmalarını tartışıyorduk.

Daha sonra İngiltere'deyken sendikacılardan birinden şöyle bir mektup aldım: "Yoldaş! Ömrüm çile çeken insanlığın hizmetinde, dünya sefillerinin hayatını yükseltmeye çalışmakla geçti. Gözlerim hep insanlığın yürümekte olduğu nurlu ufuklara dikili. Kendimi asla sakınmam, yaptığım ve düşündüğüm her şey herkesin iyiliği için ve..." Bu böyle on altı sayfa kadar devam ettikten sonra ve ta en sonunda anladım ki ortak bir hayat ya da yatak için bir teklifti bu. Şaşırmıştım çünkü yemekte yanında bile oturmamıştım. Daha sonraları benzer mektuplardan oldukça kabarık bir koleksiyonum oluştu: O dönemin ruhuydu bu, Yalnızca belli milletlere özgü bir davranış bu, bir Anglosakson'un böyle bir şey yapacağını düşünemezsiniz bile. İki Polonyalı, üç Yugoslav, iki Afrikalı ve bir de Şili'den bir devrimci; ancak mektupları birbirinden ayırt etmek olanaksız.

Tekrar böyle bir dönem gelirse, kadınlara yararlı önerilerim var. Sakın ola ki "Ya, demek beni canın çekti? Pekâlâ, gel buluşalım bakalım, işler nasıl gidiyor?" demeyesiniz. Yapılacak şey, en azından aynı sayfa sayısında, aynı kabarmış duygularla "Mücadelemizde hep birlikte olacağız!" diye biten bir mektup yazmak.

Bu öğüt benzer başka bir durumda daha da yararlı olacaktır. Çok sayfalı bir mektup alırsınız (yazarların hep bol vakti vardır): "Sonsuzluğun kozmik perspektifleri beni size doğru itiyor ve oturup... üstüne düşüncelerimizi paylaşmalıyız sizinle..."

Cevabınız: "Siz ve ben daha üst düzeyde birlikteyiz zaten, bedenî bir buluşmaya ne gerek var?"

Cape Town'da en ucuz pansiyonu buldum. Komik bir yaşamöyküsü olan –neden olmasın?– *In Pursuit of the English*'de anlattım bu dönemi ama aslında moral bozucu bir dönemdi. Vapur, kıyılar boyunca ağır ağır gidip geliyordu. Acente önce "Yer var" diyordu, son-

ra "Yok!" Rüşvet bekliyordu ama bu benim aklıma gelmiyordu bir türlü. Dürüstlük yüzünden altı haftalık bir bedel ödedim. Pansiyon tahtadan yapılmıştı, dört beş dönüme yayılmıştı ve dolup taşıyordu: Sadece köylüler ve evi işleten Hollandalı kadının pansiyonu kendi evlerinin uzantısı gibi kullanan akrabaları değil, İngiliz 'savaş gelinleri' de geliyordu. Doğu Afrika'daki Büyük Yerfıstığı Felaketi'ne maruz kalacaklarını bilmeden oraya gitmekte olan iki çift vardı. Genç kocalardan biri bir yıl sonra sıtmadan ölecekti. (Bu, milyonlarca pounda mal olacak ve hemen batacak bir girişimdi; en gelişmiş tarım teknolojisinin temsilcisi makineleri, hızla otların ve fidanların büründüğü tarla kenarlarında paslanarak öylece yatmaya bırakacaktı. Kimse yerel halka düşüncesini sormayı akıl etmemişti.) Bu arada, dördü de idealisttiler. 'İngiliz savaş gelinleri' cesur ve endişeliydiler. Kimisi yıllardır bir gemide yer bulmak için beklemişti, şimdi de hezeyanlı savaştan çıkmış İngiltere'de son kez gördükleri kocaları veya nişanlılarını göreceklerdi. Bazılarının küçük çocukları vardı. O altı hafta içinde İngiliz kadınlarla dolu iki gemi geldi, bazı kadınlar da bitmez tükenmez tren yolculuklarıyla Kuzey Rodezya, Güney Rodezya ve Nyasaland'e doğru yola çıktılar. İşte o zaman anladım Home Counties'de[1] değil de Afrika'da yetiştirildiğim için ne kadar şanslı olduğumu. Bu kadınlar cahil, saf, çevresinden soyutlanmış görünüyorlardı. Çocukmuşlar gibi korumacı kesilmiştim. Ama aslında, bildikleri, yaptıkları her şey sınıfları tarafından belirlenmişti. Arkadaş olmak için hazır bir ortamın olduğu burada bile subay karıları ve diğer rütbelerdeki kadınlar ayrışmışlardı, tıpkı Kipling'deki gibi. Orta sınıf ve bir iki de soylu kadın, verandanın bir ucunda birbirlerine sokulmuş, savunmaya geçmişlerdi sanki, alt sınıflardan çocuklar hakkında konuşurlarken tiz, hükmeden seslerini bir desibel düşürüyorlardı. Ne ilk ne de sondu böyle bir fenomenle karşılaşmak ve herkes onları seyrediyordu: Kendilerini nasıl gördüklerini ve nasıl böyle kibirli olabildiklerini merak ederek. Bu gibi kişiler işçi sınıfı veya alt-orta sınıftan (üzgünüm ama burası Britanya) insanlarla, şimdi ölmüş olan –televizyon tarafından öldürülen– bir kültürden, Salisbury ve Bulawayo'daki işçi yüksek okulları, sosyalist, li-

1. İngiltere. (ç.n.)

beral, komünist ve pasifist çalışma sınıfları, yaz okulları, gece okulları, edebî gruplar, konferanslar ve çalışmalara katılmış olanlarla beş dakika olsun konuşamazdı. Ama gene de onlara tepeden bakabiliyorlardı. Seyrediyor ve "Ben böyle olmayacağım!" diyordum. Yani, "Sınıf oyununda bir oyuncu haline gelmeyeceğim" demek istiyordum. İki yıl içinde tıpkı böyle bir ortamda hapsolup kalacaktım. İki yıl içinde *John O'London's Weekly* için bir eleştiri yazacaktım; safça, İngiltere'de de Hindistan'da olduğu kadar etkili bir kast sistemi olduğunu söyleyiverecek, hepsi orta sınıf insanlar tarafından yazılmış, İngiltere'de sınıf sistemi olmadığını iddia eden mektuplar alacaktım. Bir iki yıl içinde, büyük Ford grevi sırasında, Londra'da bir mahkeme salonunda oturup hâkim olacak serserinin, grevin liderlerinden birinin aksanı ve dilbilgisiyle alay ederek burun kıvırıp onu kasıtlı olarak aşağılamasını seyredecektim. Bunları yazarken, şimdiki Başbakanımız[2] –ki işçi sınıfındandır–, karısı ve zevksizlikleri hakkında iğneleyici şakalar süslüyor gazetelerimizi. Evet, evet, sadece bizim ülkemiz değil züppelerle dolu olan ama o acınacak küçük oyunu, "Sen değil! Sen hiç değil!"i icat eden ve komik bulan başka bir ülke var mıdır? Üstelik, bu oyunu on yıllarca komik bulan? Zavallı İngiltere! Ama çaresi yok, belli ki elden bir şey gelmiyor.

O pansiyondaki haftalar bana bu kadar az para ve küçük bir çocukla ne kadar sınırlandırılmış olacağımı anlatmaya yetti. Çekici, güzel ve 'bohem' olduğunu bildiğim Cape Town'daydım işte, fakat pansiyondan çıkıp da vapur acentesinde sıraya girebilmek için bile zor bela vakit buluyordum. Çocuk doğduğundan beri kocam iyi bir baba olmuştu, bebek bakıcılığının zevki için sıraya giren arkadaşlarım vardı ve annem yeterince sık kullanılmadığını sanıyordu. Ayrıca bir de uşak. Oysa şimdi tek başımaydım. Ne o zaman ne de şimdi, yanlış yaptığımı düşünüyorum. Bu, yapı meselesi sanırım. Her zaman, "Niçin böyle yaptım?" demenin çok saçma olduğunu düşünmüşümdür. Ama hayal ettiğim maceralı hayatı da asla yaşamadım, vahşi Afrika'yı veya Gobi çölünü keşfe çıkmadım, Akdeniz kıyılarında başıboş gezmedim ya da Paris kafelerinde hayatın keyfini

2. John Major. (ç.n.)

çıkarmadım. Her şeyi küçük bir çocuğa sahip olmam belirlemişti. Yazı yazarak hayatımı kazanacaktım, kararlıydım ama bir süre için çok yoksulluk çektim: Londra'ya varışımdan on yıl sonra ortalama bir işçinin ücretini ancak kazanır olmuştum. Bunun için pişmanlık duymak aklıma gelmedi çünkü tanıdığım herkes fakirdi. Şimdiki genç yazarlar avanslardan ve güvenlikten bahsediyorlar ama bizim takım başka türlü düşünüyordu, belki de savaş yüzünden. Biz yazmak istiyorduk, kendi koşullarımızda ilerlemek, özgürlüğümüzü ve mahremiyetimizi korumak. Artık hiçbir yazar bunu yapamaz çünkü kişiliklerimiz, hayatlarımız tanıtım mekanizmalarının malı oldu.

Çok bariz bir şeyi görmem çok uzun zaman aldı, hem de çok. Başkalarının sırtımda yük, işkence gibi gördükleri çocuktu beni kurtaran. (Bu yüzden de Margaret Drabble'ın ilk romanı *The Millstone*'u çok beğendim.) Eğer Londra'ya yalnız gelmiş olsaydım, bakın neler olacaktı: Soho çekici, ayartıcı bir yerdi. Kısa zamanda oranın yolunu keşfedecektim. Hayatımda üçüncü kez, 'şehirdeki yeni kız' olacaktım. Bu tür bir alt kültür, kadınlara iyi davranmaz. Kızlar, çikolata veya cin tonik gibi bir lokmada yutulurlar. Daniel Farson'un kitabı *Soho in the Fifties*'de kadınlar pek görünmezler. Bir zamanlar güzel ve ciddi bir ressam olan Nina Hammet'ın, şimdi yaşlı, sarhoş, altını ıslatan, içki veya sadaka dilenen fotoğrafları, her şeyi anlatıyor. 1960'ların başlarında Daniel Farson'un Soho vatandaşı olarak tarif ettiği Elizabeth Smart bana öğle yemeğine geldi. İçti, ağladı, ağladı ve içti, gün ortasından gece yediye kadar ve hayatı hakkında, kadınların hayatı hakkında acımasızca eleştirilerde bulundu. Soho'nun *joie de vivre*[3] reklamında onu kullanmazdım. O günlerde Soho'ya sürekli takılanlardan sadece Francis Bacon'ın işleri tıkırında. Daniel Farson kendini çekip çıkardı. Yetenekliler takım takımdı ama çoğunluk, içip konuşarak yeteneklerini savurdular: Dünya konuşarak ziyan edilebilir. (Hatta daha azı bile yeter dünyayı yitirmek için.) Soho'nun çağdaş karşılığı, epeyce arındırılmış bir bohem yuvası olan Groucho Club da bir o kadar yetenek yutuyor ama eski kulüplerdeki konuşmalar daha iyiydi. Mandrake'nin, Gargoyle'ün, French Pub'ın, Colony'nin çekiciliği bundandı. Yazar John Somerfi-

3. Yaşama Sevinci. (Fr.)

eld hepsine birer kere götürdü beni. Diğerlerinin nasıl yaşadığını görmem gerekirmiş. Pespaye buldum hepsini ama havası ve çekiciliği pek tanıdık geldi. Bunların hepsi tuhaf, uyumsuz, garip, özgündüler ve kendilerine bir dünya yaratmışlar, istedikleri gibi yaşıyorlardı. Yani 'bohem.' Tıpkı bizim Salisbury'de, Güney Rodezya'da olduğumuz gibi. Orada insanların kendilerini kaybedebileceklerini nasıl anlamamıştım? Eminim benim de başıma gelebilirdi bu. 1942'den ve ilk evliliğimin sonundan beri pek düşkün olmadığım içkiye başlayabilirdim tekrar. Sonra bu şair ve ressamlardan birine âşık olurdum. Çok harika olduklarından değil de yitik ruhlar olduklarından. Karşı durulamaz. Fakat bu adamlar âşık olunacak tipler değillerdi. Ama çile çekmekte yetenekliyseniz o başka. İster inanın ister inanmayın, gözyaşları için koşullandırılmış olduğumun farkında değildim. Hayır, Soho beni mahvedebilirdi pekâlâ ve ben, bir sorumluluğum, çocuğum olduğu için kurtulmuştum. Ağır bir sorumluluktu. Bu çocuk çok iyi huylu ve insanseverdi ama uykucu değildi. Sabah beşte uyanıyor ve gece dokuzda, onda yatıyordu; gündüz asla uyumuyordu. Dokuz on yaşına kadar böyle gitti bu. Ben de beşte kalkmak zorundaydım. O zamanlar annelerin de çocuklarıyla birlikte uyanıp kalkacakları düşünülürdü ama şimdi kadınlar kendileri kalkmak isteyene kadar çocuklarını kendi başlarının çaresine bakmak üzere bırakıyorlar. Bazen saatlerce. "Hakkım bu." Zaman değişti, anneler daha da çok.

Peter günde on sekiz saat Brobdingnagian[4] kolilerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş gibi duran o koca pansiyonun keyfini çıkarıyordu, meyve ağaçlarıyla dolu büyük bahçenin ve diğer çocukların. Bense onu seyrederek bekliyordum. Hayatımın epey bir kısmını bekleyerek geçirdim. Erkeklerden ziyade kadınlar beklerler hep. Kadınların şu meşhur pasiflikleri meselesi var ya, bu çoğunlukla bir korunma mekanizmasıdır aslında. Belki de hakikaten koruyordur bizi, ileriye bakıp plan yaparken; planlarınız ise hayallere dayalıdır hep. Londra'da kolay bir hayat ummuyordum ama Gottfried'in yakında bir yerlerde olacağına, küçük oğlana bir baba ve bana da iyi

4. Gulliver'deki devler ülkesine ait, dev gibi. (ç.n.)

bir arkadaş olacağına inanıyordum. Çocuğu tek başıma büyüteceğimi beklemiyordum oysa aynen öyle oldu. Bilseydim en azından düşünürdüm. Ama o verandada oturmuş, yaşlı meyve ağaçlarının arasında oynayan küçük çocukları seyrederken asla korkmuyordum. Savaş çocuklarıydılar ama onların çocukluklarını siperler üstüne konuşmalar gölgelemeyecekti. Her gün oturup çocukları seyrediyor ve verandanın iki ucunda oturmuş Afrika'daki geleceklerini konuşmakta olan 'savaş gelinleri'ni dinliyordum, onların beklentilerini, onları beklediğini bildiğim şeylerle karşılaştırıyordum. Gottfried'in Londra'da yaşama planlarının ne alemde olduğunu merak ediyordum. Müstakbel işverenlerinden, Londra'da yaşamış ve çalışmış olan diğer tanınmış Lessinglerden, daha önce sözünü ettiği başvurularına cevap gelmiş miydi acaba?

Gottfried Lessing'in başına şunlar gelmekteydi: Ben Londra'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra, o da geldi. Dorothy Schwartz, şansını Londra'da denemeye karar vermişti. Bir dairesi vardı, Gottfried de bir odasını kullanıyordu. Kötü zamanların sona erdiğinden emindi ve Londra'da hemen çok iyi bir iş bulacağını düşünüyordu. Başvurularına cevap gelmiyordu. SSCB ile Kültürel İlişkiler Derneği'nde çalışarak bekliyordu. Bir Alman'ın ve komünistin saygın bir şirkette iş bulmakta zorlandığı zamanları hayal etmek bile zor. Şu işe bakın ki on yıl sonra bir Alman'ı ve hatta bir Kızıl'ı işe almaktan daha şık bir şey olamazdı çünkü komünizm yeniden moda olmuştu, 'sıcaklık' azalınca insanlar kendilerine yeniden komünist demeye başlamışlardı – keyif için, anne ve babaya nanik yapabilmek için. Böyleleri parti üyesi değildirler. Çoğu komünistin, komünizmin ne anlama geldiğinden haberi bile yoktu. Ünlü bir film yapımcısıyla bir yemek hatırlıyorum, komünizmin ve Sovyetler Birliği'nin erdemlerinden bahsediyordu, kendisine komünist diyordu ve "Bir komünistin tanrıtanımaz da mı olması gerekir?" diye soruyordu. "Diyalektik materyalizm diye bir şey var" dediğimde, insanların maddi refahlarını düşünmemeleri gerektiğini söyledi. Bu tür cehalet, modaların peşinden giden komünistlerde sık rastlanır.

Gottfried'in morali bozulmuştu, umutsuzdu. Sarılık oldu, çalışamadı. Bu arada ilişkimiz mükemmeldi. Çocuğunu sık sık görüyor-

du çünkü gelir gelmez omzum kırılmıştı ve çocuğa bakmama yardımcı olması gerekiyordu. Kız kardeşini ve komünist Berlin'de Kulturbund'da çalışan 'ebedi öğrenci' kocasını ziyaret etmek için vize aldı. Döndüğünde morali düzelmiş, bütün iyimserliği geri gelmişti. Orada yaşayacağını söylüyordu ve beni de yanında istiyordu. Bu beni korkuttu. Evli kalmak veya birlikte yaşamaktan asla söz etmemiştik. "Orada gayet iyi yaşıyorlar. Evleri iyi, arabaları, şoförleri var" diyordu. Güvenliğe aşırı önem vermeleriyle dalga geçiyordu. "Delirmişler, yatakların altında casuslar var sanıyorlar ve arabada, şoför duyar diyerek beni hiç konuşturtmadılar." Bunlara güldüğünde, Batı'da çok zaman geçirdiği için onların durumunu anlayamadığını söylemişlerdi.

Doğu Alman Hükümeti'ne, vatandaşlığa dönmek için resmî başvuruda bulunmuştu. Hiçbir şey olmadı. Gene başvurdu. Sessizlik. Anlayamıyordu: "Elbette bir sürü sorunları var, bunları da göz önünde bulundurmak gerek."

Bu noktada Moidi Jokl sahneye giriyor. Hayatımda epey şaşırtıcı bir etkisi olmuştur, çeşitli yollardan, fakat burada anlatacaklarımı Gottfried'in hayatına etkisiyle sınırlayacağım. Savaş öncesi Viyanası'nda çok tanınmıştı. Çok genç bir kadın –bir kız– o günler için benzersiz bir radyo programı yaratmıştı. Konuşuyor, şarkı söylüyor, şakalaşıyor, maskaralık yaparak öyle bir gösteri sunuyordu ki büyük bir dinleyici kitlesi kazanmıştı: Farklı bir mizâcı ve radyo denen bu yeni şeyle arasında bir uyum vardı. Elbette komünistti. O sıralarda ne bulurlarsa onunla geçinen, saklanan, kaçan, Sovyetler Birliği'nde ölümle burun buruna yaşayan, Doğu Almanya'da ise hükümette görevleri olan Alman komünistlerinin arkadaşıydı. Doğu Almanya'ya gitti. Sovyetler Birliği'nde ve diğer komünist ülkelerde, 'Kara Yıllar' diye adlandırdıkları Stalin'in Yahudi tasfiyeleri başladı. Düzinelerle Yahudiyle birlikte Doğu Almanya'dan atıldılar. Onu sınıra götüren genç polis gözyaşları içinde, "Eğer senin gibi insanları sınır dışı ediyorlarsa bunda çok büyük bir yanlışlık var" demişti. Belki de, otuz yıl sonra duvar yıkıldığında o da dans edenlerin arasında yer almıştır. Londra'da, komünizmden kaçmış ilk mültecilerdendi ama mülteciler artık her taraftan geliyorlardı. Bir şekilde ya-

şamlarını sürdürüyorlardı, Tanrı bilir nasıl hayatta kalabildiklerini; bazen bir odada on kişi, belki daha fazla oluyorlardı, ya da dostların evlerinde, kanepelerde uyuyorlardı, misafirliğin uzaması halinde başka evlere taşınıyorlardı ve hayatlarını tercümanlık, terzilik, kuaförlük ve ne bulurlarsa onu yaparak kazanıyorlardı. Avrupa'nın bütün şehirleri Moidi gibi insanlarla doluydu. Gottfried'in durumunu, resmî başvurusuna resmî cevap beklediğini anlattığımda güldü ve Gottfried'in komünizm üstüne hiçbir şey bilmediğini söyledi. Geçici ziyaretçi vizesi ile Berlin'e gitmeli ve torpil yapacak birilerini bulmalıydı. Önemli mevkilerde akrabaları yok muydu? Bu bilgileri Gottfried'e aktardım. Soğuk ve hakir gören bir öfkeye kapıldı: Yoksulluk, gerçek bir işe sahip olmamak, korku ve belirsizlik onu daha da komünist, daha da dar görüşlü, şüpheci, paranoyak yapıyordu. Sovyet karşıtı propagandalar –en hafif bir komünizm eleştirisine bile bu yafta yapıştırılıyordu– duymaya ihtiyacı olmadığını söyledi. Beklemeye devam etti. Moidi, "Eğer benimle görüşürse komünizmin gerçekte nasıl olduğunu anlatırım ona" diyordu. Önce kabul etmedi ama zaman geçtikçe, postacının her gelişini gözler olmuştu. Bir akşam yemeği ayarladım. Bu, Freudcular ile Sovyet Ticari Delegeleri için ayarladığım yemekten daha da sürtüşmeli geçti.

Moidi kocaman, renkli, canlı, dışa dönük, küçümseyici, çingene görünüşlü –bu tarz, parasızlıkta her zaman işe yaramıştır– komik bir kadındı. Gottfried'in hoşuna gidecek bir tip değildi. Gottfried her zamanki gibi zarif, saçının bir teli bile yerinden oynamamış, bir diplomat gibi oturuyordu. Hiçbir şey yemedi, Moidi ise yemeğini iştahla silip süpürüyor, komünizmin neye benzediğini anlatıyordu. Gottfried ağzını yayarak komünist küfürler sözlüğünü döktürüyordu: "Sovyet karşıtı propaganda, satılmışlar, köpekler, çakallar... vs." Moidi ona komünizmden hiçbir şey anlamadığını söyleyince, Gottfried onu ve onun gibileri çok iyi bildiğini söylüyordu. Moidi gülmekten kırılarak gitti. Gottfried de benim emperyalist, kapitalist ideolojiyle sınıf kirlenmesine uğradığımı söyleyerek gitti. Çok çok kızgındı. Onu hiç böyle görmemiştim ve beni gerçekten korkutmuştu. Ama sonuçlara bakarsak karşılaşma başarılıydı çünkü birkaç gün sonra kız kardeşini görmek için vize başvurusunda bulunduğu

nu söyledi, orada görecekti nè yapılabileceğini. Bir daha Moidi'den bahsetmedi. Peter'in tatillerde Berlin'e onu ziyarete gidebileceğini söyledi. Sürdüremeyeceği bir şeye başlamasının çok kötü olacağını söyledim: Moidi Batı'yla ilişkisini sürdürmeyi düşünmenin delilik olduğunu, ölümle, hatta daha da beter şeylerle cezalandırılabileceğini, Batı kökenli veya Batı'yla ilişkili insanların hep zan altında olduğunu söylemişti. Mesajlarını Gottfried'e ilettim, cevap olarak hakaretler gönderdi.

Ben, çocuk ve Dorothy Schwartz onu soğuk, kasvetli, gri bir günde yolcu ettik; şimdiden, astragan kalpağı içinde yabancılaşmış, uzaklaşmış görünüyordu.

Kulturbund'da iş buldu. 'Komik' olan şuydu ki, Hitler komünistleri öldürmüş olduğundan kalanların hepsi iyi işlerde çalışıyordu. Yalnızca komünistler değildi iyi yerlerde çalışanlar; daha sonraları Berlin'deki hiyerarşiyi bilenlerin, ilk günlerin açık ve esnek olduğunu duyunca şaşırmaması mümkün değil. Londra'da çalışan Alman bir işadamı, bir iş gezisi sırasında yüksek rütbelilerle tanışmaya çağrılmış ve Almanya'nın yeniden inşasında çalışmaya davet edilmişti. Komünist olmadığını söyleyince, "Fark etmez, bize yetenekli insanlar gerek" demişlerdi. Ama bu Stalin'in en son deliliğinin alevlenmesinden önceydi, Doğu Almanya'nın sertleşip Batılılar için bir ölüm tuzağı olmasından önce.

Kısa bir süre sonra, Gottfried yaz için Peter'i yanına çağırdı. Bu yaptığım en korkutucu şeydi ama ona güvenmemem için bir sebep yoktu. Çocuk dört yaşındaydı. İki ay için gitti, kuzenleriyle çok iyi vakit geçirdi ve İngilizceyi unutup Almanca konuşarak geri geldi. Sol eli tabağının yanında masada dururken yemek yemeyi ve konuşulduğu zaman topuklarını birbirine vurup eğilmeyi de öğrenmişti.

Birkaç hafta içinde küçük Alman çocuğu gitti ve İngiliz oğlan geri geldi. Gottfried, Peter'le, Peter'in yazları onunla geçirmesini isteyen bir de mektup yollamıştı. Ve bir daha hiçbir şey yollamadı – sessizlik. Çocuğun ziyaretine gittiği ve yeni bir aile edindiği iyi, sıcak bir babası olmuştu ve şimdi bu baba ortadan kaybolmuştu. Almanya'ya yazdım, oraya giden insanlarla mesajlar gönderdim. Hiç-

bir şey... Çocuğun çok üzüldüğünü, onu sorup durduğunu, ağlaya ağlaya uyuduğunu yazdım. Mektup dahi yazamıyor muydu? Fakat hiçbir şey gelmedi. Sonra Berlin'e gittim ve Gottfried'i görmeye çalıştım. Telefonlara çıkmıyor ve mesajlara yanıt vermiyordu. Bu, Duvar'ın yapılmasından önceydi. Doğu Almanya'da bir yayımcım bile vardı. Ondan rica ettim Gottfried'e baskı yapmasını. Yaptı. Ne tür bir baskı uyguladı bilmiyorum. Tehlikeli olup olmadığını düşünemeyecek kadar kızgındım. Yeni ve çirkin apartmanlardan birine gidip İsveç tarzı denen yeni, temiz eşyalarla dolu, şık, yeni ama büyük olmayan bir dairede Gottfried'i ve kız kardeşi Irene'i buldum. İkisi de sanki savaş hiç olmamış gibi, Hitler'in son verdiği hayatı yaşıyorlardı. Zariftiler, dünya görmüştüler, zengin ve başarılı olanların sık sık kullandığı ikiyüzlü alaycılık içindeydiler. Kesinlikle zengin değillerdi. İkisi de üstüne basa basa haftasonları 'halka karışıp' inşaatlarda veya o türden bir şeyde çalıştıklarını söylüyorlardı. Çocuğa tutmadığı sözler vermiş olduğunu söyledim Gottfried'e. Önemli bir şey olmamış gibi havalı ve küstahtı. Çok korkmuş olmalıydı, o sırada anlamamıştım ne kadar korkmuş olabileceğini. Bana az miktarda para verdi, oyuncak alacak kadar. Paranın beni ilgilendirmediğini, oğluyla ilişkisini sürdürmesini istediğimi söyledim. Bu, hayatımın en feci deneyimiydi. Onu ziyaret etmemin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini görebiliyordum.

Öyle de oldu. Kısa süre sonra Gottfried burada olduğundan daha politik bir konum olan Ticaret Komisyonu Başkanlığı'na getirildi. Doğu Almanya'dan dönenler Gottfried'e ancak odalar dolusu küçük memurlardan sonra ulaşılabildiğini söylüyorlardı. Bana havalı iyi niyet mesajları gönderiyordu. 'Olup bitenlerden' haberdar olanlar, Batı'yla temas kuramayacağını söylüyorlardı, bunun bedeli ölümdü, özellikle de savaşı Sovyetler'de değil de Batı'da sığınmacı olarak geçirenler için. 'Olup bitenlerden' haberdar olan diğerleri, "Parti insancıl değerlere önem verdiğinden, Gottfried'in oğluyla bağını kopartmak istememesini anlayışla karşılayabilir" diyordu. Bir sözün değeri, tutulduğunda vardır... Onu bir daha görmesem umurumda değildi –görmedim de– ama oğlu için onu görmek çok önemliydi. İlişkimi tamamen koparmıştım, iç kapılarımı kapatmış-

tım, 'bilmek istemiyordum' – içinde bulunduğum ruh durumunu ancak böyle tarif edebilirim.

Bu arada Gottfried, Ilse Dadoo ile evlenmişti. Ilse Dadoo'nun bir Hintli olan kocası, milliyetçilerin iktidara gelmesinden önce çok kısa süre yaşanan o olağanüstü dönemde Solly Sachs gibi düşük ücretle çalışanları, Hintlileri, melezleri ve beyazları örgütlemişti. Ilse ve kocasının küçük bir kızları vardı. Yarı Hintli bir çocuğu faşist Güney Afrika'da büyütemeyeceğini söyleyerek vatanına dönmüştü Ilse. Orada Gottfried'le tanıştı. Evlendiler, bence ortak Afrika deneyimlerinden ötürü. İkisi de o gri sularda, egzotik balıklar gibi hissetmişlerdir kendilerini mutlaka. Gottfried, Ilse'nin çocuğuna pek müşfik bir üvey baba olmuştu, tıpkı müşfik bir baba olduğu gibi. Ve şimdi de, eğer komünist paranoyaklığını yok sayarak nesnelere sıradan bir şekilde bakıyorsanız açıklaması oldukça zor bir şey: Gottfried'in rütbesi indirildi ve yeniden bir yıllık komünist eğitimden geçmeye zorlandı. Niçin böyle bir şeye gereksinimi olsun ki? Olduğundan daha sadık bir komünist olamazdı zaten! Fakat, Batı düşünceleriyle kirlenmişti ve yoğun bir beyin yıkamaya ihtiyacı vardı. Eski işine hemen geri dönmedi. Doğu Almanya bir devlet olarak tanınmamasına rağmen, Gottfried diplomat olarak Endonezya'ya gönderildi ve orada ticaret temsilcisi oldu. Yerel politikada çok etkindi. Orada hastalandı, iklim ve yiyecekler karaciğerine dokundu. Doğu Almanya'ya döndü. Tanzanya'ya gönderildi. Doğu Afrika'da çok tanınmıştı ve yerelin ötesinde bir etkisi vardı. Gottfried ve karısı yerlerini bulmuşlardı. Afrika üstüne, komünist Almanya'da kimsenin olmadığı kadar bilgi sahibiydiler. Onları değerli yapan şey aynı zamanda güvenilmez de yapıyordu. Avrupa'da, Güney Afrika hakkında cehalet yaygındı. Ben ve benim gibi başkaları, Britanya'ya gelip Güney Afrika'nın ve Güney Rodezya'nın gülümseyen ve mutlu siyahlarla dolu ülkeler olmadığını söylemeye çalıştığımızda abarttığımızı ve yanılgımızda direndiğimizi söylüyorlardı bize. 1950'lerde İngiliz İşçi Partisi'nin tanınmış üyelerine, adını duymuş olan azınlığın genellikle sırf İngiliz olduğu için adil ve yasalara uyulan bir yer olduğunu sandığı Güney Rodezya için kulis faaliyetlerinde bulunduğumda gördüm ki bu politikacılar Güney Rodezya'nın nerede ol-

duğunu bile bilmiyorlardı: Güney Afrika'nın veya Kuzey Rodezya'nın bir parçası olduğunu zannediyorlardı.

Dar es Salaam'da Gottfried ve Ilse'nin bir anlık, capcanlı bir görünümü var. Gottfried'in de arkadaşı olan bir arkadaşım, tanınmış Afrikalı bir politikacı, bir gece geç vakit evlerine gitmiş, Afrika'nın resmî olmayan usulünce. Uzun bir bekleyiş, korkulu sesler, sonra Gottfried kapıya gelmiş. Korktuğu belliymiş, karısı arkasında onu korumak için durup dikkatli olması için işaretler yapıyormuş. Hâlâ kapı eşiğinde duran arkadaşım bu kadar tedbirli olması üstüne şaka yapmış. Gottfried de el işaretleriyle evin dinlenmekte olduğunu anlatmış, gürültü ile şakalaşarak ve karısı da ziyaretçiyi yüksek sesle –mikrofonlara doğru– azarlamış bu kadar düşüncesiz olması yüzünden. "Ama burası Afrika!" diye itiraz etmiş arkadaşım, "Afrika burası!"

Bu arada Doğu Almanya çeşitli Afrika ülkelerine komünist modelde nasıl en iyi hapishanelerin, gizli servislerin, işkenceciler, ispiyoncular ağrının kurulabileceğini gösteriyordu. Bir tanesi Somali idi. Bir diğeri Uganda.

Daha sonra Gottfried Kampala'ya büyükelçi oldu. Oraya üçüncü karısı Margot ile gitti; Ilse komünizme küskünlük içinde ölmüştü. İhtimaldir ki bu üçüncü karısı gerçekten sevdiği ilk karısı olmuştur. Resimleri bana Viyanalı şen dul gibi geliyor. Sıcak, iyi kalpli, keyifli bir kadın gibi görünüyor. Entelektüel, kesinlikle de politik değil. Parti onunla evlenmesini istememişti, bugün politik olarak doğru dediğimiz bir kadınla evlenmesini istiyordu. Partiye karşı mücadele etmesi gerekti – bunun onun için kolay bir şey olması hiç de mümkün değil.

Sovyet 'çizgisi' kasap Amin'i desteklemekteydi. Ta kaçmasına kadar onu desteklediler. Bu, Doğu Almanya'nın da onu desteklemesi demekti. Amin kaçtığında, Tanzanyalılar düzeni tekrar kurmak için gittiler. Irak büyükelçisi ve Doğu Almanlar –Gottfried, karısı ve iki memur– hariç bütün elçilikler, birkaç gün önce konvoylar halinde, Kenya'ya açık olan yoldan ayrılmışlardı. Tanzanya birliklerinin gelmesinden önceki gece Gottfried Irak büyükelçisine telefon edip arkadaşı olarak, "Açık yoldan Kenya'ya gidelim mi yarın?" diye teklif-

te bulunmuş. "Deli misin? Çıldırdın mı? Evlerimize girip kapıları kilitlememiz ve dışarı çıkmamamız söylendi!" demiş o da. Ertesi sabah Gottfried karısı ve iki memuru alıp dosdoğru sarhoş, tetik delisi Tanzanya birliklerinin olduğu meydana sürmüş arabayı. Hareket eden her şeye ateş ediliyormuş. Alev püskürtücüleri çevirmişler arabaya doğru. Bu bilgi *Guardian*'dan, o sırada Kampala'da olan Tony Aberfan'dan, bir de olayı soruşturan Doğu Afrikalı arkadaşlardan geldi. Doğu Alman komünistler, dört kişinin adını yazdıkları bir plaketi Berlin'de, içinde herhangi bir şey bulunması mümkün olmayan bir 'mezar'ın üstüne koydular.

Gottfried kesinlikle aptal değildi. Bu aptalca davranışı açıklamak için üretilen varsayımlar James Bond'u yaya bırakıyor. Doğu Almanya'yı iyi bilenler bunun KGB'nin uzun kolu olduğundan şüphe ediyorlar: O sıralarda Sovyet bloğundan pek çok diplomat esrarengiz şekillerde öldürülmüşlerdi. Gottfried bir KGB üyesiydi. Öyle dedikodular vardı. Yıllarca bunu anlayamadım ve hep uzak bir ihtimal olduğunu düşündüm. Ama aslında bilmek istemiyordum. Sonra ispatladılar. Kim mi? Oğlum John Wisdom. Güney Rodezya gizli polisinde yakın arkadaşları vardı. (Bu insanlar siyah hükümet için de çalışmayı sürdürdüler. Böyle bir şeyin olabilmesi bile zamanımızın genel deliliğinin bir göstergesi.) John, annesinin ikinci kocası Gottfried Lessing'e ne olduğunu öğrenmek istedi ve Zimbabwe gizli polisindeki ilişkileri nedeniyle Güney Afrika gizli polisinden biriyle temasa geçebildi. Bu adamın dediğine göre Gottfried bir KGB üyesiydi ve Doğu Afrika'da, hatta çok daha ötelerde büyük nüfuz sahibiydi. Doğru mu yanlış mı? Her şey böylesine balçık ve toz duman içindeyken kim bilebilir. Doğu Almanya'daki onu iyi tanıyan iş arkadaşları "İmkânsız," diyorlar, "Çünkü iyi bir adamdı, KGB'nin kullanmaya kalkacağı türden biri değildi." İnsanların, "Gottfried Lessing bir komünist değil, gerçek bir insandır, iyilikseverdir, cömerttir ve başı dertte olanlara karşı çok iyidir" dediğini duygulanarak anlatıyorlar.

Çok uzun süre, yıllarca, kesinlikle tam bir komünistti. Parti, o ve o türden insanlar için tanrımsı bir çeşit mutlakiyetti. Psikologlar, bazı insanların bir kez bazı inançlara sahip olunca, bir daha onları



1949'da, Londra'ya gitmeden hemen önce.

değiştirmekten aciz olduklarını söylüyorlar. Asla değiştirmezler. Değiştirmeyeceklerdir. Kafaları sonsuza kadar betonlanmış gibidir.

Fakat durun hele... Partinin her zaman doğru olduğunu savunan, doğru olmayan şeyler içinse "bu önemsiz ve geçici bir kusurdur" diyen bir adam Partiye hep itaat eder, Partiyi kendi vicdanıyla özdeşleştirir. Böyle bir adam, uygun bulunmayan, tehlikeli addedilen bir kadınla evlenmek için Partiyle savaşmaz. Öyleyse burada gerçekten korkunç olasılıklar var: Ya Gottfried artık yüzde yüzlük bir komünist değilse, ya beton çatlamışsa, ya nefret ettiği emirleri yerine getirmek zorunda olduğu bir konumdaysa? Bu, komünist dünyada rastlanmadık bir şey değil...

Gottfried 1979'da öldürüldü. 1949'da, yaşamını, sonradan olma bir İngiliz olarak sürdürmeyi planlamaktaydı. 1949'da Cape Town'da bir verandada oturmuş, yakında Londra'da Gottfried'le buluşacağımı düşünüyordum. Altı hafta boyunca orada oturdum seyrederek, dinleyerek, planlayarak... Gençseniz, daha otuz bile olmamışsanız, altı hafta uzun bir zaman.

İleriye dönüktüm, dönüp arkama bakmıyordum. Geleceğimin, gerçek hayatımın başlamasını bekliyordum. Arkamda bir kapı sımsıkı kapanmıştı. Bütün hayatım boyunca arkamda kapılar kapandı. Hatırlayabildiğim en korkuncu, yedi yaşına gelmeden yatılı okula gönderildiğim zaman kapanandı. Kapalı kapı mekanizmasını her yönüyle biliyordum, dışarıdan gelen güçlü bir çarpmayla değil de içimde olan bitenlerden dolayı kapanıyordu. Eğer arkada bırakılan şey bir insansa o zaman kapı kendiliğinden kapanır. "Yaa," diye düşünürüm, "demek kapı kapandı öyle mi?" Ve ondan sonra başka hiçbir şey beklemem, her zaman davrandığım gibi davranmayı sürdürüyor olsam da, üç aşağı beş yukarı iyi olduğumu umarım. Fakat bir başkasına böyle bir güvenle, kendinden emin, iyi niyetle yaklaşan, "İşte arkadaş, gerçek dost, hem de bir ömür boyu" diyen kişi en fazla kaç yaşında olabilir ki? Henüz, çok fazla ummanın bir salaklık olduğunu öğrenemeyecek kadar genç biridir olsa olsa. Yaa, demek kapı kapandı? İlginç... Denetlenmesi mümkün olmayan bu durumdan daha amansız bir süreç olamaz.

Bu kitapta ben bütün o McVeagh'lerin, Flower'ların, Tayler'ların, Batley'lerin, Miller'lerin, Snewin'lerin ve Cornish'lerin bir ürünü

olarak sunuldum –kendimi sundum size–: Kent, Essex, Suffolk, Norfolk, Devon ve Somerset'le beslenmiş sağlam ve yeterli bir İngiliz, İskoç, İrlandalı kırması. Soyağacında küçücük bir yere sığdırıldım. Ama ben o sıralar böyle hissetmiyordum. Aile ilişkileri için, "Hepsi bitti," diye düşünüyordum, "geride kaldı," diyordum. Ben kendimden doğmuştum, öyle hissediyordum. *Bilmek istemiyordum.* Aileme, eve dönmüyordum, onlardan kaçmaktaydım. Kapı kapanmıştı ve iş bitmişti.

Sözlük[*]

Afrikaner : Güney Afrika'da yaşayan Avrupa kökenliler.
Boy : Beyazların siyah uşaklarına verdiği ad.
Bush : Afrika'nın güneyine özgü, seyrek ağaçlı yüksek otlarla kaplı düzlükler.
Duiker : Afrika geyiği.
Kaross : Deriden Afrika battaniyesi.
Karroo : Güney Afrika'nın yüksek kuru düzlükleri.
Koodoo : Afrika antilobu.
Kopje : Tepe.
Kraal : Sığırlar ve diğer hayvanlar için yapılan etrafı çevrili yer.
Munt : Güney Afrikalı siyahları aşağılamak için kullanılan bir sözcük.
Piccanin : Küçük siyah çocuk; hizmetçi.
Rondaavel : Yuvarlak biçimli, çamur ya da kerpiçten yapılma kulübe.
Veld : Afrika'nın çalılıklarla kaplı yüksek düzlükleri.
Vlei : İçinden su akan vadi.

---

* Sözlükte anlamları verilmiş olan Afrika kökenli kelimeler, kitap içinde sürekli geçmelerine rağmen, Türkçede tam karşılıkları olmadığı için İngilizce kitapta da kullanıldığı gibi orijinal dillerinde yazılmıştır. (ed.n.)

Doris Lessing

Tenimin Altında

(1919-1949)

İngilizceden çeviren: F. Nilgün Aras

Özyaşamöyküsünün ilk cildinde, "teninin altında"kileri tüm çıplaklığıyla ortaya döküyor Doris Lessing. Güney Afrika'daki koloni dönemi, keskin ırk ayrımı, Birinci Dünya Savaşı'nın gölge uzantılarından henüz kurtulamamışken kendini içinde bulduğu İkinci Dünya Savaşı, uğruna evliliğinden ve çocuklarından vazgeçtiği komünizm... Yaşamın ucunda duran bir kadının, toplumsal doğruları kabul etmeden de, yalnız bir ağaç gibi tutunmayı başarabildiğinin canlı bir örneği Lessing. "Beyaz egemenliği"ne rağmen "siyah"ları savunmak, evli kadına biçilen "iyi eş, iyi anne" rolünü reddetmek, on üç yaşında okulu bırakıp çok başarılı bir yazar olabilmek... *Tenimin Altında*'da çok sayıda role –çocuk, eş, anne, yazar, "beyaz", komünist– bürünüp farklı deneyimler yaşasa da, temelde aynı sözü söylüyor Doris Lessing: "Ben asla onlar gibi olmayacağım!"

Tenimin Altında sadece bir yazarın gelişimini göstermekle kalmıyor, okura o yazarın önemini ustaca anlatabilmesiyle de tekrar tekrar okunmayı hak ediyor. Bu berrak, iyi aktarılmış özyaşamöyküsünde Doris Lessing kişisel ile geneli çakıştırıyor. Kendi hayatını dürüstçe ortaya koyarken, biyografi-kurgu birlikteliğinin, bireysel yaşamla toplumsal tarihi kaynaştırabileceğini ve anılarla bir çağın aydınlatılabileceğini gösteriyor.

Hilary Mantel

Hiçbir yorum, sadece Lessing'in çocukluğunu değil aslında tüm çocuklukları, sadece beyaz-siyah ayrımcılığını değil her türlü içsel sürgün, baskıdırı, tahrip ve inşayı anlatan bu kadar olağanüstü bir kitabı hak ettiği kadar iyi yansıtamaz. Lessing, gelecekte yazılması muhtemel yaşamöykülerini engellemek için bir özyaşamöyküsü yazmış ve iyi ki de yazmış.

Lyndall Gordon

ISBN 975-304-137-3